

Maanpuolustuskorkeakoulu

Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos
Julkaisusarja 2: Tutkimuselosteita nro 8

Rikkautta, humpuukia ja puolustuskykyä

Tahto aseellisen konfliktin resurssina ja tämän ilmiön poliittiset tulkinnat Suomessa 1920-luvulta nykypäivään

Teemu Häkkinen

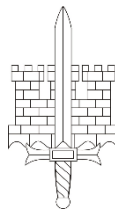
MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
JOHTAMISEN JA SOTILASPEDAGOGIIKAN LAITOS
JULKAISUSARJA 2: TUTKIMUSSELOSTEITA NRO 8

NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
DEPARTMENT OF LEADERSHIP AND MILITARY PEDAGOGY
SERIES 2: RESEARCH REPORTS NO. 8

RIKKAUTTA, HUMPUUKIA JA PUOLUSTUSKYKYÄ

TAHTO ASEELLISEN KONFLIKTIN RESURSSINA JA
TÄMÄN ILMIÖN POLIITTISET TULKINNAT SUOMESSA
1920-LUVULTA NYKYPÄIVÄÄN

TEEMU HÄKKINEN

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
JOHTAMISEN JA SOTILASPEDAGOGIIKAN LAITOS
HELSINKI 2023

Teemu Häkkinen: *Rikekautta, humpuukia ja puolustuskykyä – Tahto aseellisen konfliktin resurssina ja tämän ilmiön poliittiset tulkinnat Suomessa 1920-luvulta nykypäivään*

Maanpuolustuskorkeakoulu

Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos

Julkaisusarja 2: Tutkimuselosteita nro 8

National Defence University

Department of Leadership and Military Pedagogy

Series 2: Research Reports No. 8

Uusimmat julkaisut pdf-muodossa: <http://www.doria.fi/handle/10024/73990>

Kannen kuva: Ministereitä välikysymyskeskustelun aikana eduskunnassa, Helsinki 21.10.1936. © Hugo Sundström, Journalistinen kuva-arkisto, Hufvudstadsbladet. Museovirasto (CC BY 4.0).

Taulukot: Tekijä

© Tekijä & Maanpuolustuskorkeakoulu

ISBN 978-951-25-3408-1 (pdf)

ISSN 2489-8473 (verkkojulkaisu)

Maanpuolustuskorkeakoulu – Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos

National Defence University – Department of Leadership and Military Pedagogy

Tämä teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC 4.0 -käyttöluvalla. Tarkastele käyttö lupaa osoitteessa <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.fi>

Helsinki 2023

SISÄLLYS

Esipuhe.....	iii
1. Johdanto: tahtojen taistelun tulevaisuus	1
1.1. Huomio tahtoon poliittisena resurssina.....	1
1.2. Tahto, keskeiset käsitteet ja tutkimuskentän määrittely	4
1.2.1. <i>Morale</i> ja maanpuolustustahto.....	5
1.2.2. Tahto ja sotilaallisten toimijoiden motivaatio turvallisuuspolitiikan työkaluina ...	8
1.2.3. Siviili-sotilassuhteet ja resurssinäkökulma tahtoon liittyvän politiikan tarkastelussa.....	11
1.3. Poliittinen kulttuuri ja kielen merkitys aseellisen konfliktin tutkimuksessa	14
1.3.1. Kotimainen poliittinen kulttuuri ja päätöksenteon tila, traditiot ja aika.....	15
1.3.2. Tahto aikaansa sidottuna poliittisena ilmiönä	17
1.4. Tutkimusongelma, valitut näkökulmat, kysymyksenasettelu ja lähteet	20
1.4.1. Tutkimusongelma ja -kysymykset	20
1.4.2. Tutkimusmenetelmät, lähteet ja tutkimuksen rakenne.....	21
2. Tahto ja sen muotoutuminen poliittisena ilmiönä	25
2.1. Vapaa tahto ja tahdon poliittinen tulkitseminen	25
2.2. Kansalaisuudesta tahtoon.....	28
2.3. Onko tahto merkittävä poliittinen kysymys vain kansalaisia velvoittavan maanpuolustuksen järjestämisessä?	30
2.4. Ideologinen sosiaalisaatio vai rationaalistaminen?	35
2.5. Tahto aatteellisena mutta myös identiteettipoliittisena kysymyksenä suomalaisessa kontekstissa.....	38
3. Puolustustahdon diskursiivinen merkitys 1920- ja 1930-luvuilla ja liikkumatilan hakeminen henkisen resurssin avulla	43
3.1. Kielellinen konteksti juontaa juurensa autonomiseen Suomeen	43
3.2. ”Minulla ei ole mitään puolustettavaa”: puolustustahto esillä 1920-luvun ja 1930-luvun alun eduskunnassa.....	45
3.3. Puolustustahto nousee puolueohjelmiin vuosina 1929–1939, ja eduskunta osallistuu eheytymiseen 1930-luvun loppupuolella	54
3.4. 1920- ja 1930-lukujen julkinen keskustelu painottaa puolustustahdon rakentamisen merkityksiä.....	60
3.5. Puolustuspolitiikan keskeiset piirteet 1930-luvulla ja puolustuksen materiaalinen tilanne	65

4. Puolustustahto sodassa	69
4.1. Kansalaisten tahto puolustaa maata teoreettisena kysymyksenä 1930-luvun lopun Suomessa.....	69
4.2. Varustautumisen sekä yksimielisyyden tarve ja niiden välinen jännite: kesästä 1939 talvisodan alkamiseen	76
4.3. Sotaretoriikalla yhtenäistä henkeä 1939–1940	79
4.4. Helmi-maaliskuu 1940: sodan päättäminen kansan mielialasta huolimatta	84
4.5. Suomi sodassa 1941–1945: kriisiaikaisen puolustustahdon systemaattisempaa muokkausta.....	88
5. Tahto puolustaa maata rauhanajan ilmiönä 1940-luvun lopulta kylmän sodan päättymiseen	99
5.1. Sotavuodet kokemuksena ja kollektiivisten asenteiden tilanne	99
5.2. Kylmän sodan alkuvaihe 1940-luvulta 1950-luvulle: mikä oli tahdon paikka maanpuolustuksessa?	105
5.3. Puolustuspolitiikan peruslinjat Ruotsissa ja Suomessa kylmän sodan vuosina 1950-luvulta eteenpäin.....	111
5.4. Tuleeko yksimielisyyden vallita myös politiikassa? Maanpuolustustahto ideologisenä teemana parlamentaaristen keskustelujen valossa.....	116
5.5. Identiteetti puolustustahtoa tarvitsevan puolustuspolitiikan tukena ja toisinpäin.....	123
6. Tahto kylmän sodan jälkeen: pysyvyyttä ja murrosta	133
6.1. Väestö ja henkiset voimavarat ulkopoliittikan resursseina	133
6.2. Kulttuurinen näkökulma kansainvälisiin suhteisiin: mitä tahto mahdollistaa?	135
6.3. Yleinen mielipide: dynaaminen ilmiö mutta mahdollistaa tahtoon vetoamisen	140
6.4. 1990-luvun alusta 2010-luvun loppuun: maanpuolustustahto tunnustettuna osana ulko- ja puolustuspolitiikkaa	144
6.5. Venäjän hyökkäys Ukrainaan vuonna 2022: kotimaisia tulkintoja tahdosta resurssina konventionaalisen, valtioiden välisen sodan vallitessa.....	151
7. Muutos ja tahdon politiikka: tulevaisuuden spekulointia	161
7.1. Tahdon dynaamisuus	162
7.2. Lojalisuus muutoksessa?	164
7.3. Sodankuvan muutos	169
7.4. Identiteettipolitiikan aika	175
7.5. Me ja muut.....	180
7.6. Maanpuolustustahto sotilasliittoon kuuluvassa Suomessa	183
8. Päätelmät	187
Lähdeluettelo.....	191

ESIPUHE

Tätä kirjoittaessani Venäjän sodalle Ukrainassa ei näy päätepidettä, ja maailma tuntuu olevan monella muullakin tavalla mullistuksessa. Historian valossa maailma on kuitenkin ollut ennenkin jos jonkinlaisen mullistuksen kohteena. Se on meidän tehtävämme ymmärtää, miten ihmiset ovat eri ajankohtina tulkinneet yleisesti kokemaansa, ja miten nämä tulkinnat ovat olleet läsnä tilanearvioissa ja ratkaisuisissa, niin hyvinä kuin vaikeina hetkinä. Itsenäisen Suomen historia tarjoaa tähän kiinnostavan ajallisen kaaren moninaisine kokemuksineen, mutta myös sopivan kulttuurisen kontekstin. Teoksen idea ponnistaa liikkeelle henkilökohtaisesta halusta pohdita maanpuolustustahtoa syvällisempänä ilmiönä ja sitä mitä se voisi tarkoittaa politiikassa ja politiikalle, ja Suomessa jos missä aihe on ollut tärkeä. Teoksen kansikuva sijoittuu eduskuntaan vuodelle 1936. Siinä on läsnä monia sellaisia poliitikkoja, joita tässä kirjassa vilahtelee, kuten Kyösti Kallio ja Juho Niukkanen. Juuri eduskunnassa on pohdittu tahtoa ilmiönä monelta eri kantilta, ja niin tullaan toivottavasti tekemään myös jatkossa.

Ukrainan tapahtumien valossa kirjoittamisen aihe on tuntunut erityisen merkitykselliseltä, ja tunnetta on vahvistanut Suomen jäsenyyssprosessi sotilasliitto Natoon. Käsikirjoituksen kirjoittaminen käynnistyi paljon rauhallisemmissa tunnelmissa vuonna 2021, mutta ajankohtaiset tapahtumat ovat pakostakin antaneet kirjoittamiseen paljon uutta sisältöä. Ei ihme, että osa käsikirjoituksen alkuperäisestä sisällöstä on tippunut eri vaiheissa kirjoittamistyötä pois.

Kiitokset Teemu Tallbergille ja Tommi Koivulalle käsikirjoituksen vertaisarvioinnista ja siinä yhteydessä annetuista kehittämisajatuksista, joiden avulla käsikirjoitus valmistui julkaisukuntoon eri vaiheiden jälkeen. Kiitos myös mahdollisuudesta saada käsikirjoitus julkaistua Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitoksen julkaisusarjassa. Kiitokset myös muille tekstiä sen eri vaiheissa kommentoineille, erityisesti Anna Kronlundille, Miina Kaarkoskelle, Pertti Ahoselle, Simo Mikkoselle ja Pasi Ihalaiselle. Kiitos myös Panu Moilaselle sopivalla hetkellä esitetyistä mietteistä, jotka eivät esityshetkellä liittyneet millään tavoin kirjakäsikirjoitukseeni, mutta joiden myötä oma ajatteluni kehittyi oikealla hetkellä sopivalta tuntuvaan suuntaan. Moni lukemani kirja tai artikkeli ansaitsee samanlaisen kiitoksen, kuten myös esimerkiksi Hannu Salomaa. Totisesti tuntuu siltä, että tutkimus nojaa sille työlle mitä aikaisemmat tutkijat ovat eri tutkimuksissaan tehneet. Kiitos Anna Maija Luomelle työskentelystä käsikirjoituksen kielen kanssa ja Aki Aunalalle käsikirjoituksen saattamisesta julkaisukuntoon. Kiitokset myös Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitokselle työpisteestä ja työyhteisöstä, sekä perheelleni, joka on antanut sopivasti ihan muuta mietittävää työnteon lomassa.

Tämän teoksen ensimmäinen versio on kirjoitettu Maanpuolustuksen kannatussäätiön myöntämän apurahan turvin, mikä oli teoksen valmistumisen kannalta ratkaisevan tärkeää. Kirjakäsikirjoitusta on edistetty myös Koneen Säätiön myöntämien rahoitusten aikana.

Teemu Häkkinen

Jyväskylässä syyskuussa 2023

JOHDANTO: TAHTOJEN TAISTELUN TULEVAISUUS

1.1. Huomio tahtoon poliittisena resurssina

Venäjän hyökkäys Ukrainaan 24. helmikuuta 2022 käynnisti kahden eurooppalaisen valtion välisen konventionaalisen sodan ja sysäsi samalla Suomen turvallisuuspoliittisen tilanteen voimakkaaseen murrosvaiheeseen. Samalla sota muutti Euroopan turvallisuuspoliittista tilannetta käynnistämällä epävarmuuden ajan. Venäjä näyttäytyy nyt sotilaallisesti arvaamattomana toimijana, joka on valmis käymään riskialtista, täysimittaista konventionaalista sota suurta eurooppalaista valtiota vastaan ja myös liittämään itseensä valloittamiaan alueita. Tilanteen luonnetta alleviivaa se, että Ukrainassa oli sodan alkaessa yli 40 miljoonaa asukasta, mikä ei kuitenkaan estänyt Venäjää käynnistämästä hyökkäystä.

Tätä kirjoittaessa on vielä epäselvää, mikä tietty syy tai syyt laukaisivat Venäjän päätöksen ryhtyä sotaan, mutta yksi asia vaikuttaa varmalta: Ukraina ei näyttäytynyt maalta, joka puolustautuisi merkittävällä tavalla hyökkäystä vastaan. Ukrainalaiset ovat sittemmin osoittaneet tämän luulon vääräksi, mutta ratkaisevaa oli ennen sota muodostunut näkemys. Arvioidaan, että Venäjä oli ennen sota panostanut merkittäviä resursseja tiettyjen ukrainalaisten lahjomiseen ja henkisen ilmapiirin tarkkailemiseen sekä mahdollisesti myös muokkaamiseen. (Miller & Belton 2022.) Yhdysvalloissa sikäläinen ulkomaantiedustelu epäili ennen Venäjän hyökkäyksen alkamista ukrainalaisten kykyä torjua hyökkäys ja tämän perusteella myös aliarvioi ukrainalaisten tahtoa taistella. Virheellinen arvio heijastui Yhdysvaltojen päätökseen vetää ennen taistelujen alkamista omia toimintojaan pois maasta. (Risen & Klippenstein 2022.) Entä jos niin Venäjä kuin länsi olisivat nähneet ukrainalaisten taistelutahdon toisin? Olisiko se estänyt sodan syttymisen? Kysymys on aiheellinen, koska se kohdistuu myös Suomen sotilaallisen maanpuolustuksen ytimeen ja siinä maan puolustuskyvyn tilaan, sekä puolustuskyvyn takana oleviin voimavaroihin – myös henkisiin. Venäjän hyökkäys Ukrainaan on omalta osaltaan herättänyt tarvetta ymmärtää paremmin aseelliseen konfliktiin liittyvää tahtoa ja sen merkitystä poliittisena voimavarana. Tällä tiedolla voi olla merkittävää vaikutusta siihen, miten Suomen turvallisuuspoliittinen tilanne voi jatkossa kehittyä.

Ukrainan tapahtumat ovat tulvineet monien suomalaisten eteen. Sosiaalisessa mediassa ja jopa televisiossa pyörivät videot droonien käytöstä, panssaroitujen ajoneuvojen tuhoamisesta tai epäsuoran tulen keskityksistä ovat tehneet katsojista sekä yleisön että informaatiovaikuttamisen kohteen. He ovat väistämättä osa Ukrainassa käynnissä olevaa kamppailua, jossa yritetään vahvistaa tai heikentää yhtenäisyyttä ja taistelutahtoa. Esimakua Ukrainan tapahtumiin saatiin jo hiukan ennen Venäjän hyökkäystä. Vuonna 2020 toista Vuoristo-Karabahin sota ja siinä käytyä Armenian ja Azerbaidžanin välistä taistelemista seuratessa saattoi nimittäin monen mieleen tulla, että kyse oli konfliktista, joka antoi osviittaa siitä, millaista moderni kahden valtion välinen sota voisi olla (esim. Gady & Stronell 2020; Dixon 2020). Konfliktissa olivat vastakkain asevelvollisten täyttämät juoksuhaudat ja maassa möyriivät sotilasajoneuvot, mutta taivaalla

lensi samalla aseistettujen ja etäohjattujen droonien armadoja tai muita teknologisesti edistyneitä järjestelmiä. Internetin striimauspalveluihin ladattiin videoita vastustajan kaluston ja sotilasjoukkojen tuhoamisesta. Erityisesti Azerbaidžan hyödynsi aseistettuja drooneja taistelulentäällä ilmeisen hyvällä menestyksellä. Suomessa *Reserviläinen*-lehti kertoi lukijoilleen, että kyseessä oli ensimmäinen kerta, kun miehittämättömät alukset otettiin laajamittaiseen käyttöön perinteisessä rintamasodassa kahden osapuolen välillä (Tuominen 2020). Moderni sotilasteknologia löysi paikkansa ehkä joidenkin näkökulmasta jo aikansa eläneen instituution, asevelvollisuuden oheen. Eri medioissa arveltiin, että Azerbaidžanin kyky hyödyntää kaukovaikuttamista oli niin tehokas, että armenialaisten oli tappioiden kasaantuessa pakko luovuttaa vastustajalle merkittäviä alueita ja että joukkojen mieliala kärsi. Ukrainassa tapahtumien mittakaava on ollut huomattavasti suurempi, ja kyse on ollut Ukrainan selviytymistäistelusta itsenäisenä, suvereenina valtiona. Siellä ovat taistelleet niin vapaaehtoiset kuin asevelvolliset, ja niin modernia kuin vanhaa teknologiaa on käytetty hyväksi. Venäjän ja Ukrainan välisessä sodassa kyse on siitä, millä osapuolella riittää tahtoa käydä sotaa.

Sotimisen mittakaava tai sotaan osallistuvien maiden kyvykkyys onkin vain osa resursseihin liittyvää kokonaisuutta. Keskeinen kysymys kuuluu, millainen voimavara tahto puolustaa maata tai taistella sen puolesta oikein on? Tässä kirjassa keskitytään tähän kysymykseen Suomen historian valossa.

Lähtökohta ponnistaa historiallisesta ajattelusta. Aseelliseen konfliktiin liittyy olennaisella tavalla yksilöiden ja joukkojen mielialan ja siihen liittyvän tahtotilan ajatus, jolla on nähty olevan merkitystä sodankäynnin idealle ja lopputulokselle. Hyvänä esimerkkinä tästä voidaan pitää preussilaisen kenraalin Carl von Clausewitzin näkemystä. Clausewitz osallistui Napoleonin ajan sotiin 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeniä ja työskenteli vuosia kirjoittaakseen sodankäyntiä koskevista havainnoistaan ja teorioistaan. Postuumisti julkaistu teos oli jäänyt kirjoittajaltaan osittain kesken, mutta Clausewitzin mietteet ovat edelleen painava osa myös nykypäivän strategiakeskustelua. Clausewitz määritteli sodan politiikan jatkamiseksi muilla keinoilla, missä tavoitteena oli pakottaa vastustaja alistumaan toisen osapuolen tahtoon (Clausewitz 2019, 15–16). Inhimillinen tahto ja siihen vaikuttaminen edusti ja edustaa edelleen sodassa siis eräänlaista toiminnan painopistettä. Poliittisella johdolla on viime kädessä vastuu tehdä päätöksiä osittain sen perusteella, mitä tahto heille merkitsee. Tähän vastuuseen kuuluu sen tarkastelu ja tiedostaminen, missä määrin maalla on henkistä kykyä jatkaa konfliktia sekä kotirintamalla että etulinjassa. Vuoristo-Karabahin konfliktin kohdalla Armenian poliittinen johto päätyi tekemään ratkaisun ja hakemaan rauhaa aluemeneysten hinnalla melko pian taistelujen alkamisen jälkeen. Ukrainan tapahtumien lopputulos on vielä kokematta.

Tässä teoksessa tavoitteena on pohtia aseelliseen konfliktiin liittyvää tahtoa, tahdon ylläpitämistä ja tahtoon vaikuttamista poliittisena ilmiönä, jossa voidaan käsitellä sekä huomioida omien kansalaisten että mahdollisessa konfliktioiloissa myös vastapuolen tahtotilaa. Tahdolla tarkoitetaan toimintaan taipuvaista mielipidettä ja jopa asenteellisuutta maanpuolustusta kohtaan. Lähteitä koskeva tarkastelutapa nojaa diskursiivisuuden ymmärtämiseen ja kohdistuu poliittiseen toimintaan. Tärkeänä künnekohtana on, miten tätä tahtoa tulkitaan ja hyödynnetään poliittisesti. Kyse on siitä, miten valtiollisen olemassaolon turvaamisesta käsittelevässä poliittisessä päätöksenteossa yritetään ammentaa käyttöön omaa väestöä voimavarana. Tämän voimavaran avulla päättäjillä

on viime kädessä mahdollisuus yrittää luoda poliittista liikkumatilaa niin maanpuolustuksen vahvistamiseksi, myös maanpuolustuksesta puhumisen avulla. Teoksen tarkastelun ajallisena kontekstina on Suomen poliittinen päätöksenteko itsenäisyyden aikana.

Minulle on selvää, että Suomen sotilaallisen turvallisuuden kannalta sodan näkeminen tahtojen taisteluna on edelleen perusteltu näkökulma. Talvi- ja jatkosota ovat osa historiallista kertomusta suomalaisuudesta ja tapa painottaa, että pieni kansa voi selvästi voimakkaampaa vihollista vastaan kompensoida voimavarojen epäsymmetriaa. Tämä tapahtuu osoittamalla erityistä kansallista yhtenäisyyttä, henkistä lujuttua ja kykyä selviytyä kriisistä. Miten realistisen kuvan tällainen tulkinta antaa Suomen tapahtumista toisen maailmansodan aikaan tai sen jälkeen on toki oma historiantutkimukseen liittyvä asiansa. Sekin on totta, että nykyaikainen aseellinen konflikti on epäilemättä omanlaisensa tapahtuma suhteessa menneisyyden sotiin. Kuitenkin tahto merkitsee yhä paljon. Se antaa näkökulman tarkastella aseellista konfliktia ja siihen varautumista myös henkisenä, ja sitä kautta ihmisten käyttäytymiseen vaikuttavana ilmiönä, jossa päähuomio kohdistuu väestöön poliittisena kohteena. Tahdolla on väliä, mikä pitää erityisesti paikkaansa yhteiskunnassa, jossa demokraattisen poliittisen järjestelmän tukena on kansalaisten perustuslaillinen velvollisuus puolustaa maataan. Asevelvollisuutena sovellettu velvollisuus tuo aseellisen konfliktin aina perheiden tasolle saakka, ja tällöin sodankäynnin muu materiaalistekninen ulottuvuus täydentyy henkisillä ja sitä myöten hyvin inhimillisillä voimavaroilla.

Poliittista liikkumatilaa voidaan hakea käsitteiden käytöllä, josta kiinnostava esimerkki on turvallisuuspolitiikan käsite, joka lanseerattiin Suomessa 1960-luvulla. Käsitteellä haluttiin tietoisesti yhdistää puolustuspolitiikan merkitys osaksi ulkopoliittikkaa, ja puolustuspolitiikassa nähtiin oleellisena osana mukana psykologinen puolustus. Samalla myös turvallisuuspolitiikan käsite yhdistyi tahtoon liittyvään käsitteellistämiseen ja tarpeeseen tulkita ja määrittää sitä maanpuolustuksen kontekstissa. Suomen maanpuolustuksen materiaallinen suorituskyky oli tuohon aikaan asteittain paranemassa. Kuitenkin oli olemassa yhteiskunnassa ilmeisen laajalti jaettu käsitys, jonka mukaan maanpuolustus vaati sekä koko yhteiskunnan kytkemistä maanpuolustuksen tarpeisiin että erityistä huomion kiinnittämistä kansalaisten asenteisiin ja mielipiteisiin. Silloisella kylmän sodan ajanjaksolla konflikti oli periaatteessa olemassa myös rauhanajan olosuhteissa, ja kyse oli mielipiteiden ja arvojen välisestä kamppailusta niin Suomessa kuin muualla maailmassa. Tahto, ennen kaikkea maanpuolustustahto, oli tuolloin maanpuolustukseen liittyvän keskustelun keskeisenä kohteena. (Ks. Rainio-Niemi 2014; Häkkinen 2020.)

Nykypäivän kontekstissa se, mitä väestön aseelliseen konfliktiin liittyvä tahto oikein on ja mitä se merkitsee, on murroksessa. Syitä tähän murrokseen on monia, ja ne liittyvät laajempiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Teknologisen kehityksen edistysaskeleet antavat ymmärtää, että tulevaisuudessa olisi vähemmän käyttöä ihmissotilaille. Esimerkiksi autonomisesti toimivien asejärjestelmien yleistyminen maanpuolustuksen eri tehtävissä voi haastaa ihmissotilaisiin kohdistuvia tulevaisuuden odotuksia. Samaan aikaan erilaiset yhteiskunnalliset muutostrendit voivat vaikuttaa yhteiskunnan kykyyn toteuttaa kansan yhtenäisyyteen perustuvaa ja ennen kaikkea pitkäkestoista maanpuolustusta kriisiajan olosuhteissa. Erilaisista muospaineista huolimatta – tai ehkä juuri niiden vuoksi – yhteiskunnan jäsenten asennoituminen yhteiskuntaa ja sen johtavia

arvoja ja ajatuksia kohtaan on hyvin ajankohtainen teema. Tämän teoksen ideana on osoittaa, että historiallisten kokemusten valossa kyseessä on edelleen erityisen oleellinen ilmiö nimenomaan poliittisena ilmiönä, ja antaa siten eväitä myös nykyisille ja tuleville poliittisille päättäjille. Kertomus siitä, mitä tahto on merkinnyt kotimaan eri historiallisissa vaiheissa, antaa toivottavasti eväitä ymmärtää paremmin niin nykyisyyttä kuin tulevaa.

Etenen seuraavaksi pohtimaan aseelliseen konfliktiin liittyvän tahdon käsitteellisiä ulottuvuuksia ja luomaan kirjallisuuskatsauksen keskeiseen tutkimuskenttään. Jatkan sen jälkeen kiinnittämällä erityistä huomiota politiikan teon olosuhteisiin ja muotoilen johdannon viimeisessä alakappaleessa tutkimusongelman ja siihen perustuvan teoksen tutkimusotteen.

1.2. Tahto, keskeiset käsitteet ja tutkimuskentän määrittely

Sovellan tässä tahtoa (ja sen synonyyminä tahtotilaa) kuvaamaan yksilön ja toisaalta ryhmän tahdon suhdetta sotilaalliseen voimaan ja siihen liittyvää valtion kykyä käyttää aseellista voimaa. Aikalaisten puheessa kyseessä on ollut usein hyvin tulkinallinen ilmiö, joka kuvaa asioita tietyssä kontekstissa. Kun kirjoitan teoksen aikana pelkästään ”tahdosta”, tarkoitan juuri tätä tahdon muotoa. Tahto on yhteydessä yleiseen mielipiteeseen, ja se puolestaan on merkittävässä roolissa kansainvälisellä tutkimuskentällä erityisesti poliittisen päätöksenteon tarkastelussa. Yleinen mielipide ja toisaalta yksilöiden asenteet liittyvät toisiinsa mutta eivät tarkoita samaa. Asenne viittaa yksilöllisempään lähtökohtaan ja yleinen mielipide taas kollektiivisempaan näkemykseen asioista (Katz 1966). Yksilölliset asenteet voivat kuitenkin muodostaa kollektiivisen näkemyksen, jota voidaan pitää osoituksena yleisestä mielipiteestä.

Yhteiskunnallisessa keskustelussa Suomessa ymmärretään tahtotematikkaa erityisesti maanpuolustustahdon käsitteen kautta, missä maanpuolustustahto on kytköksissä maan puolustuskykyyn. Huomion kohdentaminen nimenomaan puolustukseen ohjaa ajattelua sellaiseen kontekstiin, jossa omien rajojen koskemattomuuden puolustaminen on merkittävin huolenaihe. Jokin valtio voi epäilemättä nähdä asevoimansa hyvin monenlaisen ulkopoliittikan välineinä ja käsitys puolustuksesta ulottua toisen maan rajojen sisäpuolelle, mutta Suomen tilanne ja ulkopoliittiset tavoitteet ovat perinteisesti eronneet tällaisesta ja painottaneet maan koskemattomuuden varjelemista. Tähän on puolestaan tarvittu puolustuskykyä. Valtioneuvoston vuonna 2017 hyväksymän *Yhteiskunnan turvallisuusstrategian* mukaan Suomen puolustuskyky muodostuu neljästä tekijästä. Näitä ovat puolustusjärjestelmän sotilaalliset suorituskyvyt, yhteiskunnan varautuminen, kansallinen viranomaisyhteistyö ja kansainvälinen puolustusyhteistyö. Yhteiskunnan kriisinsietokyky näyttäytyy tässä kattokäsitteenä, jonka alle puolustuskyky sijoittuu. Suomalaisten osoittama korkea maanpuolustustahto nimetään puolustuskyvyn perustaksi (Valtioneuvosto 2017, 18). Tässä todetut puolustuskyvyn tekijät ovat suhteellisen helppo mieltää asioiksi, joihin poliittinen päätöksenteko vaikuttaa huomattavasti. Viranomaisten toimintaa ohjaava lainsäädäntö, puolustusvoimien materiaalihankinnat ja poliittiset ratkaisut hakea yhteistyötä yli valtion rajojen ovat kaikki viime kädessä poliittisten päättäjien vastuulla. On perusteltua todeta, että poliittisilla päättäjillä on vastuu myös maanpuolustukseen liittyvää tahtotilaa kohtaan.

1.2.1. *Morale ja maanpuolustustahto*

Kansainvälisessä tutkimuskentässä on yleensä lähestytty sodankäyntiin liittyvää henkistä lujuttua englanninkielisen *morale*-käsitteen avulla. *Morale* voidaan kääntää suomeksi taistelutahdoksi, moraaliksi, taisteluhengeksi tai -mieleksi (Sanakirja.org). Niinpä termillä on mahdollista kuvata yleisellä tasolla yksilön, ryhmän tai kokonaisen väestön mielialaa. Samalla siinä on mahdollista sivuta mielialan yhteyttä yhteiskunnan toimintasääntöjen noudattamiseen tai niiden hengen mukaan toimimiseen. Näin muodostuu pohja sille, mitä moraalinen käyttäytyminen on tietyssä ajassa ja paikassa: yksilön käyttäytymistä ja siihen liittyvää ajattelua tietyssä normatiivisessa kontekstissa. Tarkemmaksi termin määrittelyn alkupisteeksi voidaan valita esimerkiksi yhdysvaltalais-tulkinta vuodelta 1941: Tuolloin kenraali James A. Ulion (1941) mukaan *military morale* oli kytköksissä siviilimoraaliin tai siviilien piirissä vallitsevaan henkisen tahdon tilaan. Ulion määritelmässä niin sotilas- kuin siviilitoimijoiden henkiset tilat liittyvät siihen, missä määrin yksilö uskoo omaan asiaansa. Sotilaallisen moraalin keskeisin ero siviilimoraaliin ilmenee sotilaan asenteena velvollisuuttaan kohtaan ja toisaalta oman erityisen, sotilaallisessa kontekstissa ilmenevän hengen kehittymisenä. Siinä keskeisinä elementteinä ovat usko omaan asiaan sekä luottamus omaan, ryhmän ja johtajien tekemiseen sekä tästä kaikesta koettu ylpeys. Myös menestys vaikuttaa olevan merkityksellistä. Sotilaallista moraalista voidaan tarkastella lyhyen tai pitkän aikavälin ilmiönä, ja siten kohdentaa huomiota kokonaisen organisaation tilanteeseen ja siinä vaikuttaviin, mahdollisesti muuttuviin tekijöihin. Kiinnostavana esimerkkinä Yhdysvalloissa on viime vuosina havaittu sotilaiden mielialan heikentyneen, ja syyksi on arvioitu Irakin ja Afganistanin epäonnistuneiksi koetut konfliktit. Yhdysvaltalaiskontekstissa on esitetty, että sotilaiden sitoutuminen ja ylpeys tehtävistään sekä tehtäviin liittyvä uhrautuminen eivät ole tuottaneet haluttuja lopputuloksia. Tämä on puolestaan heikentänyt sotilaiden uskoa tekemiseensä ja vaikuttanut näin moraalin heikentymiseen. (Cohen ym. 2020.) Oma kysymyksensä lienee, missä määrin poliittisilla päättäjillä on ollut mahdollisuus vaikuttaa sodankäynnin sujumiseen Irakissa ja Afganistanissa. Päättäjät joutuvat silti olemaan tekemisissä sodankäynnin organisoimisen kanssa. Yhdysvalloissa on vuosien saatossa käyty keskustelua muun muassa siitä, kuinka paljon joukkoja tarvitaan esimerkiksi Afganistanissa.

Yhdysvaltojen esimerkin valossa ei olekaan ihme, että taistelukentällä tapahtuvaan voimankäyttöön liittyvien ilmiöiden ohella moraalissa on kyse myös siitä, miten tapahtumia seuraavat yleisöt tai tapahtumista tehdyt julkiset tai yksityiset narratiivit suhtautuvat konfliktiin ja sen eri osapuoliin ja miten jotkin näkemykset voivat asettua merkittävämpään asemaan. Eri kommentoijien pohdintojen mukaan erilaisia harmaan sävyjä sisältävässä sodankäynnissä konfliktin lopputulos riippuu siitä, milloin eri osapuolet saavuttavat sellaiset olosuhteet, joissa he voivat julistaa konfliktin olevan päättyneen tai että konfliktin tavoitteiden olevan saavutettuja. Tätä kehitystä edistää se, miten nykypäivän ja tulevaisuuden sodankäyntiä leimaa erityisesti länsimaissa suhteellisen vähäinen kansalaisten suora osallistuminen asevoimien toimintaan. Samaan aikaan kansalaisten mielipide niin paikallisella kuin globaalilla tasolla on kuitenkin merkittävässä roolissa. Se, miten yksilöt ja ryhmät näkevät sodankäynnin ja siihen kuuluvat uhraukset ja seuraukset hyväksyttävänä vaikuttaa siihen, miten poliittisen päätöksenteon konteksti muuttuu. Myös sotilaallisen voimankäytön laillisuus ja toisaalta sen moraalisuus liittyvät siihen, miten aseellista konfliktia ja siihen osallistumista arvioidaan. (Smith 2005, 272; Vennesson 2014, 237–249 Simpson 2013, 74; Strachan 2011.)

Myönteinen mielipide liittyy siihen, millainen yksilön luottamus alkaa kehittyä instituutioita ja toimintaperiaatteita kohtaan. Luottamuksella on siten merkitystä aina yksittäisen sotilaan tasolle saakka. Strategian tutkija Colin S. Grayn (2010) mukaan *morale* viittaaakin yksinkertaisesti inhimilliseen luottamukseen, joka voi kehittyä monista eri tekijöistä. Näitä tekijöitä ovat menestys taistelussa, taistelemisen tuottama henkinen tyydytys sekä voittamisen tuoma fyysinen ja psykologinen tyydytyksen tunne. Termin keskeinen ero kotimaiseen maanpuolustustahdon käsitteeseen ilmenee siinä, miten termeihin liittyy eettinen näkökulma. Grayn mukaan *morale* ei suoraan edellytä eettistä toimintaa. Sen sijaan Suomessa maanpuolustustahdon käsitteeseen voi liittyä eettinen ulottuvuus. Maanpuolustustahdon käsitteilyssä on mahdollista ammentaa erityisesti historiallisesta kontekstista, jossa ovat läsnä muun muassa oikeudenmukaisuuteen liittyviä arvoja. Näin muodostuu vastaavasti eettinen pohja maanpuolustustahdon ja asennoitumiseen maanpuolustusta kohtaan.

Suomessa maanpuolustustahdon käsitteen on katsottu olevan lähellä *morale*-termiä, joskaan käsitteet eivät tarkoita aivan samaa (Niemi 2010, 70–71). Kuitenkin kyseessä on pohjimmiltaan samankaltainen asia, jossa puhutaan yksilöiden ja ryhmän osoittamasta henkisestä asennoitumisesta rauhan- tai kriisiajan olosuhteissa puolustusta kohtaan. Ruotsin kielessä on vastaava *försvarsvilja*-käsite, joka tarkoittaa sanatarkasti käännettynä samaa kuin suomenkielinen ilmaisu. Vuonna 2021 joukko ruotsalaisia tutkijoita ehdotti, että puolustustahdon käsite liittyy hyvin laaja-alaisella tavalla toimintaan, jossa ollaan taipuvaisia ajattelemaan tai toimimaan maanpuolustuksen eduksi. Tutkijat pohtivat myös, että puolustustahdon käsitteen ei pitäisi edes olla liian tiukasti määritelty ja että sen tukena olisi hyvä olla muita käsitteitä (Weddebrand & Jonsson 2021, 33).

Tahdon poliittisten ulottuvuuksien kannalta oleellinen kysymys kuitenkin on, kenen tahdosta puhutaan. Lisäksi hyödyllisiä määreitä ovat esimerkiksi se, kuka puhuu tahdosta ja miksi kyseinen toimija puhuu niin kuin puhuu. Puhuja voi viitata toimijaan tahdon taustalla. Tässä poliittisessä kielenkäytössä esiintyviä eri vaihtoehtoja ovat esimerkiksi poliittisten päättäjien tahto, kansalaisten tahto, eri kansalaisryhmien tahto, aseelliseen konfliktiin jollakin tapaa osallistuvien tai liittyvien sotilaiden tahto tai jopa kokonaisen poliittisen yhteisön tahto. Samalla avautuu mahdollisuus myös ilmiön monipuoliseen ymmärtämiseen.

Ruotsalainen tutkija Kurt Törnqvist määritteli vuonna 1975 tarkasti, miten käsitteellistää yksilöiden tai ryhmien asennoituminen aseellista konfliktia kohtaan. Hänen mukaansa eri olosuhteet, siis rauhanaika, sodanuhka, sota-aika ja miehitysaika vaativat kaikki omanlaistaan käsitteellistämistä, jonka tulisi näkyä myös tutkimuksen tasolla. Törnqvistin mukaan puolustustahto voidaan jakaa yleiseen ja henkilökohtaiseen puolustustahtoon, jotka voivat olla läsnä rauhanajan ohella myös tietyissä muissa kriisiolosuhteissa. Keskeisenä käsitteellistämisen jaottelutapana toimii sen selvittäminen, onko tietyssä tilanteessa mitattava ilmiö luonteeltaan psykologinen vai sosiologinen. Loppupäätelmänä oli muun muassa, että yleisen puolustustahdon kohdalla kyse oli kollektiivisesta asennoitumisesta. Törnqvist pohtii, että rauhanaikana on mahdollista hyödyntää käsitteitä henkilökohtainen ja yleinen puolustustahto. Sodanuhan aikana puolestaan oleellisia käsitteitä olivat henkilökohtainen ja yleinen puolustustahto. Oleellista olikin, että Törnqvistin silmissä puolustustahdon ei tarvinnut olla ainoa kä-

site kuvaamaan asennoitumista konfliktia kohtaan. Puolustustahtoon liittyvää käsitteellistämistä täydentävät sodanuhan olosuhteissa *motståndsvilja* ja *motståndsanda* (vastarintatahto ja vastarintahenki). Sodanajan olosuhteiden tutkimiseen soveltuisivat samat käsitteet, mutta käytettyinä tutkimuksellisesti nimenomaan sotaan, ei esimerkiksi sodanuhkaan liittyen. Näiden käsitteiden ohella sodanajan olosuhteissa ovat oleellisia myös käsitteet *kampvilja* ja *stridsanda* (taistelutahto ja hyökkäyshenki). Törnqvist erottelee miehitysjän omanlaisekseen olosuhteeksi. Tällöin tilanteen tutkimuksessa oleellisia käsitteitä ovat henkilökohtainen puolustustahto (miehityksen olosuhteissa), taistelutahto, taisteluhenki, sekä miehitysolosuhteissa myös vastarintatahto ja vastarintahenki. Siten yleisen puolustustahdon merkitys tippuu kokonaan pois, koska olosuhteet eivät mahdollista koko yhteiskunnan laajuista, kollektiivista toimintaa. (Törnqvist 1975.)

Törnqvistin pohdinta on yksi tapa lähestyä asenteellisuutta ja erityisesti aseelliseen konfliktiin liittyvää tahtoa mutta kiinnittämällä erityistä huomiota olosuhteisiin sekä erilaisiin vaihtoehtoihin sanallistaa asennoitumista. Molemmat ovat tärkeitä ajatuksia tämän teoksen kannalta. Huomion kiinnittäminen olosuhteisiin on erityisen hyödyllistä myös Suomen historian tulkittamisessa, koska erilaisissa olosuhteissa poliittinen liikkumattila koetaan erilaiseksi. Samalla on kuitenkin tärkeää pitää mielessä, kuka puhuu ja miksi – ja jos puhutaan esimerkiksi puolustustahdosta tai sen pidemmästä versiosta maanpuolustustahdosta, niin onko samaan aikaan ollut käytössä muunlaisia tahdon käsitteellistämisen muotoja.

Suomessa puolustustahdon käsitteeseen kytkeytyy olennaisella tavalla arvoihin ja luottamukseen liittyviä merkityksiä. Henkisen maanpuolustuksen alkuvaiheessa 1960-luvun alussa maanpuolustustahdon käsitteen merkitys määriteltiin ensimmäisen kerran valtion tasolla. Tällöin käsitteen määrittely painotti arvoja, joista keskeisimpiä olivat demokratia, vapaudet ja isänmaallisuus. Näiden arvojen avulla tulkittiin suomalaisten tarvetta ja myös velvollisuutta puolustaa maata niin eettisenä kuin yhteiskunnallisesti hyväksyttävänä ilmiönä. Niinpä kyse oli tahtotilaan liittyvästä eettisestä ja moraalista ulottuvuudesta, johon valtio alkoi kohdistaa toivomuksia ja odotuksia. Keskeisenä elementtinä maanpuolustustahtoon liitettiin tuolloin myös luottamus yhteiskunnan poliittista järjestelmää ja maanpuolustukseen liittyviä instituutioita kohtaan. Arvonäkökulma on ollut keskeinen myös jatkossa, eli maanpuolustustahtoa on voitu tarkastella arvosuuntautumisen kautta. (Häkkinen ym. 2020a.) Maanpuolustustahtoa voi periaatteessa pitää paikallisena käsitteenä, kuten tutkija Jarkko Kosonen sanoo sotilassosiologian alan väitöskirjassaan (Kosonen 2019, 16; ks. Sinkko 2015, 4). Näin ajateltuna kyseessä on tiettyyn kielelliseen, kulttuuriseen, yhteiskunnalliseen ja käytännössä myös ajalliseen kontekstiin kuuluva käsite. Toisaalta yleisajatuksena on käsitteellistää kansalaisten ilmaisemaa asenteellisuutta maanpuolustusta kohtaan. Tätä asenteellisuutta voidaan pohtia myös suhteena yksilön ja valtion välillä, jolloin tutkimuksellinen huomio voi siirtyä maanpuolustustahdosta maanpuolustussuhteeseen. Kosonen arvioi, että kokemus valtiosta, kiinnittyminen yhteiskuntaan ja koetut uhkat luovat perustaa yksilön maanpuolustussuhteelle, mikä auttaa kuvaamaan kansalaisen ja yhteiskunnan välistä suhdetta (Kosonen 2019, 42; ks. Häkkinen ym. 2020b, 257–268). Käsitteellistäminen heijastaakin ajankohdalle keskeisiä teemoja ja merkityksiä, mitkä puolestaan ovat otollisia ilmiöitä ajankohdan poliittisille keskusteluille.

Kun puhutaan esimerkiksi isänmaallisuuden ja demokratian arvoista tai oikeudenmukaisuuden tunteesta, on samalla kyse asioista, jotka ovat poliittisesti kiisteltävissä ja tarvittaessa käytettävissä erilaisin diskursiivisin tavoin politiikan tekoon. Maanpuolustusta ja turvallisuuspolitiikkaa koskevissa keskusteluissa on voitu hyödyntää tahdon käsitettä vetoamalla siihen ja esittämällä tulkintoja erilaisista esillä olevista asioista ja niihin liittyvistä vaihtoehdoista. Nykypäivän keskustelussa maanpuolustustahdon korkea tila ilmenee merkityksellisenä, maanpuolustuksen kivijalkana. Tahtoon liittyvä korkea tila on taas voitu osoittaa määrällisen tutkimuksen myötä. Samalla on voitu pohtia, voiko jokin esillä oleva vaihtoehto tai asia jollakin tapaa vaikuttaa maanpuolustustahdon tilaan. (Häkkinen 2020.) Nämä ovat hyviä esimerkkejä siitä, että tahdolla on poliittista ulottuvuutta. Oleellinen huomio keskittyykin siihen, mitä merkitystä sillä voi olla.

1.2.2. Tahto ja sotilaallisten toimijoiden motivaatio turvallisuuspolitiikan työkaluina

Kotimaisessa tutkimuskentässä on tarkasteltu laajalla tavalla Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaa ja sen historiaa. Menneisyydessä tehtyjä turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaa koskevia poliittisia valintoja ovat käsitelleet viime aikoina muun muassa tutkijat Jukka Tarkka, Pekka Visuri ja Matti Pesu, ja perustutkimustilanne on hyvä. Suomi näyttäytyy valtiona, joka on joutunut itsenäisyytensä ajan käsittelemään turvallisuutensa ylläpitämistä ja tekemään harkittuja poliittisia ratkaisuja, mieluiten konsensuksen voimin. Poliittinen yhtenäisyys tai ainakin avoimien poliittisten konfliktien puute on vaikuttanut olleen tärkeä ulkopoliittisen uskottavuuden pürre. Kylmän sodan aikana kansalaisten myönteinen asennoituminen katsottiin tärkeäksi, mikä heijastui valtion kiinnostukseen tutkia säännöllisesti kansalaisten ulko- ja turvallisuuspoliittisia mielipiteitä. (Visuri 2010; Tarkka 2015; Pesu 2017; Tarkka 2012; Tarkka 2020; Rainio-Niemi 2014.) Olen aikaisemmassa tutkimuksessani osoittanut, että maanpuolustustahdosta puhuminen on ollut nykypäivän puolustukseen liittyvän diskursiivisuuden ohella osa pitempiaikaista kotimaista yhteiskunnallista keskustelua (Häkkinen ym. 2020c).

Turvallisuuspolitiikkaa voidaan pitää politiikan alana, joka sivuaa ulkopoliitiikkaa, puolustuspolitiikkaa ja siihen liittyvää maanpuolustusta, talouspolitiikkaa ja yhteiskuntapolitiikkaa. Turvallisuuspolitiikan perimmäisenä tehtävänä on huolehtia valtion ja sen asukkaiden turvallisuudesta. (Visuri 2003, 14–16.) Turvallisuuteen liittyvät tavoitteet ja keinot ovat poliittisten päättäjien vastuulla, ja juuri he käsittelevät sekä turvallisuuden kohdistuvia uhkakuvia että yhteiskunnan resursseja vastata uhkakuviiin. Tutkija Jarno Limnell on osoittanut, että 2000-luvulla kotimainen uhkia koskeva keskustelu on politisoitunut osaksi normaalia politiikkaa, mikä on puolestaan johtanut ajatukseen siitä, että turvallisuusuhka voi olla myös kiistanalaista. Perinteisen Venäjän muodostaman uhkan lisäksi Suomessa on keskusteltu kansainvälisemmistä uhkista, kuten terrorismista tai nykyisin myös ilmastonmuutoksesta. Tutkija Miina Kaarkoski on puolestaan osoittanut, miten eduskunnan käsittelemät ulko- ja turvallisuuspoliittiset selonteot ovat esimerkki turvallisuuspolitiikkaan liittyvän diskurssin muotoutumisesta. Kansalaismielipiteen mittaaminen on ollut siinä yksi tapa tuoda keskusteluun faktapohjaisia argumentteja. (Limnell 2009, 370; Kaarkoski 2020.)

Kotimaisen maanpuolustuksen ja turvallisuuspolitiikan kanssa toimivat organisaatiot joutuvat muiden maiden vastaavien organisaatioiden tapaan ottamaan kantaa siihen,

millainen käsitys aseellisesta konfliktista, sen luonteesta ja todennäköisyydestä oikein vallitsee, ja muun muassa tutkijoilla ja asiantuntijoilla on mahdollisuus esittää punnituttuja näkemyksiään. Vuosina 2017–2018 julkaistut Vesa Tynkkynen, Mika Hyytiäisen ja Jari Rantapelkonen toimittamat *Tuleva sota* -teokset rakentavat monipuolisella tavalla ymmärrystä siitä, miten sotataito oikein kehittyy. Teoksissa käsiteltiin menneisyyttä, nykyhetkeä ja tulevaisuutta ja hahmoteltiin sitä, miten sotaa on pyritty ennustamaan ja ymmärtämään ja siten huomioimaan sota muun muassa suunnittelussa. (Tynkkynen 2017; Hyytiäinen 2018; Rantapelkonen 2018.) Nämä kiinnostavat teokset jättivät samaan aikaan auki ajatuksen siitä, että sodan kuvaa ja sitä koskevia käsityksiä olisi hyödyllistä tarkastella myös kansalaisten rooliin selkeämmin liittyvänä ilmiönä. Erityisesti poliittisen toiminnan kannalta olisi myös hyödyllistä ymmärtää paremmin maanpuolustukseen liittyviä peruspalasia.

Kotimaan puolustuspolitiikkaa on tarkasteltu ennen kaikkea isojen instituutioiden kautta. Niihin lukeutuvat puolustusvoimat, asevelvollisuus, kylmän sodan aikaiset parlamentaariset puolustuskomiteat ja selontekomenettelyt. Muun muassa ne ovat muodostaneet keskeisiä ankkuroitumiskohtia tarkasteluille, joita ovat täydentäneet maanpuolustuksen organisoimisen muut kysymykset kuten alueiden merkitys sotilaallisen puolustuksen valmistelussa tai poliittisen johdon tilanne. (Visuri 2010; Tynkkynen ym. 2018; Visuri 1989; Laitinen & Nokkala 2005; Visuri 2001a; Salminen 1995.) Tutkija Fred Blombergin (2016a) toimittama *Suomen turvallisuuspoliittisen ratkaisun lähtökohdista* on kokoelma Suomen turvallisuuspolitiikan linjausten lähtökohdista ja perusteista. Teoksessa tehdään selväksi, miten nykypäivän Suomen turvallisuuspolitiikka on merkittävässä määrin kytköksissä turvallisuusympäristönsä ja sen erilaisiin ulkoisiin toimiin kuten Venäjän toimintaan ja toisaalta Euroopan unioniin (EU). Samalla käsitellään puolustuspolitiikan menneisyyttä ja peilataan Suomen tilannetta myös kansainvälisen kehityksen kautta. Henkisten voimavarojen tilannetta on tarkasteltu epäsuoralla tavalla, erityisesti aseelliseen konfliktiin liittyvän mielipiteisiin vaikuttamisen sekä suoranaisen propagandatyön kautta.

Sotilaalliseen konfliktiin ja kansainvälisiin suhteisiin liittyvässä tutkimuskentässä on tarkasteltu väestön ja väestössä esiintyvien mielipiteiden merkitystä ensimmäisestä maailmansodasta lähtien. Propagandatyö, psykologinen sodankäynti ja informaatiooperaatiot ovat keskeinen osa inhimillisiin voimavaroihin ja niihin vaikuttamiseen liittyviä kysymyksiä, ja teemoja on käsitelty myös Suomessa. (Esim. Pörsti 2017; Rantapelkonen 2002.) Sotavuosien mielipidevaikuttamista ja sen organisoimiseen liittyviä kysymyksiä ovat käsitelleet erityisesti Sampo Ahto, Esko Salminen, Tuomas Tepora, Eino Jutikkala ja Ville Sarkamo. Viimeistään 1900-luvun aikana julkisesta mielipiteestä ja sen voimasta on tullut merkittävä valtioiden turvallisuuspolitiikkaan vaikuttava tekijä, mikä on pakottanut eri maiden päättäjiä olemaan enemmän tai vähemmän valvetuneita kansalaisten mielipiteiden suunnasta. Tämän on katsottu vaikuttaneen erityisesti siihen, missä määrin asevoimia ulkopoliittikan työkaluina hyödyntävä päätöksenteko sietää oman maan ulkopuolella tapahtuviin operaatioihin liittyviä riskejä. Jos yleinen mielipide on kiinnostunut ulkopoliitikasta ja tietää tarpeeksi aiheesta muodostaakseen ulkopoliittikkaa koskevia perusteltuja mielipiteitä, voi ajatella, että demokraattinen järjestelmä toimii ja erityisesti aggressiivinen ulkopoliittikka pysyy aisoissa. Tällöin oma haasteensa on siinä, jos kansalaisten demokraattinen osallistuminen alkaakin

laskea, mutta ulko- ja turvallisuuspoliittinen päätöksenteko ammentaa edelleen julkisen mielipiteen tilasta. (Shaw 2005, 1–11; Shaw 1991, 180; Gelpi ym. 2009; Davis 2012; Vennesson 2014.)

Kansainvälisessä tutkimuskentässä keskeisin tutkimus tahdosta julkaistiin vuonna 2018. Yhdysvaltalainen entinen tiedustelu-upseeri Wayne Michael Hall (2018) julkaisi teoksen *The Power of Will in International Conflict: How to Think Critically in Complex Environments*. Teosta voi pitää kiinnostavana tulkintana tahdosta kansainvälisessä konfliktissa. Hallin lähtökohta painottaa voimakkaasti Clausewitzin viitoittamaa lähtökohtaa aseellisesta konfliktista tahtojen taisteluna, ja Hall sitoo tahdon ymmärtämisen ympäröivään yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin. Hall määrittelee tahdolle 14 olennaista elementtiä, jotka ovat elämänvoima, merkitys, motiivin vahvuus, kyvyt, päättäväisyys, kestävyys, uhraus, intohimo, edut, haitat, asettaminen, toiminta, arviointi ja mukautuminen. Hall pyrkii myös tarjoamaan lukijalle työkaluja tahdon ymmärtämiseen ja sen hyödyntämiseen aseellisen konfliktin osana. Poliittinen näkökulma on osa Hallin hahmottelemaa kokonaisuutta, mutta kyse on kuitenkin ennen kaikkea käsitteellisestä tarkastelusta, jossa ei pyritä analysoimaan alkuperäislähteitä systemaattisella tavalla. Hallin teoksen olennainen etu on, että se pyrkii tarjoamaan aseellisen konfliktin tutkimuskenttään kansainvälisesti katsottuna uudenlaisen avauksen tahdon tutkimuksessa. Avauksena se on merkittävä niin teknismateriaalista sodankäyntiä painottavassa yhdysvaltalaiskontekstissa kuin myös kansainvälisessä kontekstissa, jossa informaatio- ja sen kohdistuminen ihmisten mieliin on noussut viime aikoina vahvasti esille. Hallin näkemys painottaa tahtoa tapana ilmaista voimaa ja sen kontekstuaalista luonnetta, ja nämä painotukset tiedostetaan myös tässä tutkimuksessa.

Tahdon merkitystä yhteiskunnallisena resurssina ja siten myös poliittisena kysymyksenä on kaiken kaikkiaan tarkasteltu niin kansainvälisessä kuin kotimaisessa tutkimuskentässä melko vähän. Kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa on tarkasteltu väestöä ja väestön yleistä mielipidettä voimavarana ja siten resurssina erityisesti 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, kun yhteiskuntien mobilisointi kriisitilanteessa ja valtion ulkopoliittisen toimintakyvyn laaja-alainen tarkastelu ovat nousseet vahvasti esiin. (Esim. Morgenthau 1960; Carr 2016.) Voimavarojen käsittely on luonteeltaan erilaista ja monipuolisempaa kuin pelkästään julkisen mielipiteen vaikutuksen arvioiminen. Voimavarojen arviointi on myös ollut osa strategian tutkimusta ja kytköksissä erilaisiin ajallisiin ja paikallisiin konteksteihin. Aivan kuten esimerkiksi valtion geopoliittinen asema tai taloudellinen kyvykkyys, myös väestö tarjoaa keinon arvioida toisen valtion kyvykkyyttä käydä sota. (Visuri 1997, 98.) Strategian ja toisaalta kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa muistetaan edelleen myös Clausewitzin perintö. Clausewitz ei pitänyt sodankäyntiä erityisen ennakoitavana ja siten suunniteltavissa olevana tapahtumana, mutta ajatus sodankäynnistä vastustajan tahdon pakottamiseksi alistumaan omaan tahtoon on ollut merkittävä ja edelleen ajankohtaisena pidetty. Ei ihme, että Clausewitzin teoreettisesta perinnöstä käydään edelleen keskustelua strategian tutkimuksen piirissä. (Esim. Čajić 2016; Souchon 2020; Lucas 2019.)

Kansalaisten tahtotila ei ilmene ainoastaan turvallisuuspolitiikan työkaluna tai kohteena, vaan kyseessä on myös kriisiajan olosuhteisiin kohdistuva teema, jossa ilmiötä on mahdollista analysoida aina yksilöön saakka. Angloamerikkalainen *morale*-keskustelu sivuaa tätä teemaa, mutta taistelumotivaatio (*combat motivation*) on myös oma kes-

kustelunaiheensa (esim. Wessely 2006; Wong ym. 2003). Suomenkielisessä käsitteellistämässä taistelutahtoa voidaan tarkastella aseellisen konfliktin aikana esiintyvänä asenteellisuutena, jossa vastustajan aseelliseen toimintaan ei suhtauduta passiivisesti. Yksilön taistelutahtoa voidaan tarkastella erityisesti motivaation ja oman osaamisen kautta (Kosonen 2019, 23–24). Yhdysvaltalaiskontekstissa on nostettu viime aikoina esiin erityisesti huomioitavana seikkana taistelussa olevan yksilön ja joukon toiminnan menestymisen kannalta positiivista tahtotilaa (McNerney ym. 2018; Connable ym. 2019). Suomessa Juhani Sinivuo (2011, 6–15) on tarkastellut taistelumoraalin käsitettä, joka hänen mukaansa tarjoaa kokonaisvaltaisemman käsitteen tarkastella taistelumotivaatiota eri historiallisissa ja kulttuurisissa konteksteissa. Sinivuo painottaa taistelumoraalin tarkastelussa käsitteen eettisiin ja moraalisiin perusteisiin nojaavaan sotilasryhmän mentaalista tai emotionaalista tilaa, mutta hän erottaa toiminnan etiikan toimintaa ylläpitävästä voimasta. Tässä voimassa on kyse motivaatiosta, joka saa yksilön tietoiseen toimintaan pyrkiä saavuttamaan haluamansa.

1.2.3. Siviili-sotilassuhteet ja resurssinäkökulma tahtoon liittyvän politiikan tarkastelussa

Tutkimuksellisen mielenkiinnon kohdistaminen tahtoon poliittisena ilmiönä ja sen eri ajallisiin vaiheisiin on historiantutkimukselle sovelias tapa tulkita ja kuvata tässä tapauksessa Suomen poliittista historiaa. Näin on mahdollista täydentää nykyistä ymmärrystä niin puolustuspolitiikan valinnoista kuin siviiliyhteiskunnan sekä eri maanpuolustukseen liittyvien instituutioiden suhteista. Samalla liikutaan politiikantutkimuksen piirissä, jossa siviili-sotilassuhteiden poliittisia piirteitä on mahdollista tarkastella normatiivisena, empiirisenä tai teoreettisena ilmiönä. Tässä tutkimuksessa sovelletaan pääosin empiiristä otetta ja analysoidaan tapahtuneita ilmiöitä.

Yksilöiden väliset maanpuolustukseen liittyvät sosiaaliset suhteet ja erityisesti yksilöiden roolia maanpuolustuksessa käsittelevät teemat ovat relevantti teema niin asevoimien kuin siviili-sotilassuhteiden tarkastelussa. Huomiota voi keskittää esimerkiksi työnjaollisiin kysymyksiin samalla, kun yhteiskunnallinen konteksti ja yksilöiden kokemus yhteiskunnasta on jatkuvan muutoksen kierteessä. (Kestnbaum 2009; Tallberg 2017; Hart & Tallberg 2020.) Kansainvälisessä tarkastelussa muun muassa asevoimien rekrytointikysymykset liittyvät suoraan siihen, miten yksilöt ja heidän kokemuspöirinsä nöhään suhteessa asevoimiin erityisesti sellaisissa kansallisissa konteksteissa, joissa maanpuolustus on eriytnyt tai eriytmässä siviiliyhteiskunnan jäsenten tavanomaisesta ja suorasta kokemuspöiristä. Asevoimien ja poliittisten päättäjien välinen suhde on tärkeä. Tutkimuskirjallisuudessa on arvioitu, että asevoimia koskevan kollektiivisen päätöksenteon onnistuminen on yhteydessä muun muassa asevoimien rekrytointikysymyksiin (Levy 2013; ks. myös Griffith 2008). Asevoimien toimintaan liittyvät sosiaalisten suhteiden kysymykset ovat erityisen tärkeitä valtioiden välisten konfliktien ja jännitteisiin liittyvien uhkakuvien kannalta. Näihin uhkakuviin liittyy se, miten valtio voi pyrkiä vaikuttamaan toisen valtion yhteiskunnallisiin oloihin, arvomaailmaan ja siten myös yksittäisen kansalaisen identifioitumisen kohteisiin. Yksilön roolin tarkastelu suhteessa maanpuolustukseen ei ole siis vain Suomeen kansallisesti rajautuva teema, vaan kyse on kansainvälisesti kiinnostavasta ilmiöstä. On myös hyvä muistaa, että esimerkiksi suurimmassa osassa Euroopan unionin jäsenmaita kansalaisille asetetaan lakiin kirjattu velvollisuus puolustaa maata, vaikka asevelvollisuus tai muu kansalaispalvelus ei olisikaan käytössä (Häkkinen 2019b).

Tyypilliset politiikantutkimuksen teemat siviili-sotilassuhteissa kietoutuvat poliittisen yhteisön turvallisuuden järjestämisen organisointiin, kysymykseen yhteiskunnan vartijoiden vartioimisesta ja toisaalta asevoimiin politiikan välineenä. Asevoimat nähdään siviileistä ja siviiliyhteiskunnasta eroavana organisaatiota, jolla on yhteiskunnassa erityinen paikka ja merkitys. Toisaalta asevoimien ja muun yhteiskunnan suhde voi olla jännitteinen, ja keskeiset asevoimiin liittyvät politiikantutkimuksen paradigmat kytkeytyvätkin suoraan tai epäsuorasti asevoimien vaikutusvallan ja toisaalta sen poliittisen kontrollin teemaan. Samalla on oleellista muistaa, että asevoimien tulee kyetä toteuttamaan sille uskotut tehtävät tehokkaasti, sillä muuten yhteiskunnan suojeleminen voi kärsiä. Väestöllä on siis potentiaali olla merkittävä tekijä asevoimien kyvyssä puolustaa yhteiskuntaa. Näin muodostuu siviili- ja sotilastoimijoiden välinen saranakohta, jota on mahdollista lähestyä erilaisin näkökulmin ja menetelmin. (Feaver 1999; 2003; Nichiporuk 2000; Bruneau & Tollefson 2006.)

Sotilassosiologisessa tutkimustraditiossa asevoimien ja yhteiskunnan väliset suhteet ovat keskeinen tutkimuksen kohde (ks. Kosonen 2019, 8). Siviili-sotilassuhteet ovat lähtökohtaisesti aina dynaamisessa tilassa, joten niiden vaikutus ulko- ja turvallisuuspoliittisen päätöksentekoon sekä vaihtelee tilanteittain että on dynaaminen. Kiinnostava kysymys onkin, miten näitä suhteita on mahdollista tulkita ja jopa hyödyntää poliittisesti. Aihepiiriä on sivuttu erityisesti strategian mutta myös poliittisen sosiologian tarkastelun kentällä, jossa vallan ja valtasuhteiden rooli on ollut keskeinen tarkastelukohde ja sovellettavissa myös asevoimien ja yhteiskunnan välisen suhteen tutkimukseen. Kansainvälisessä politiikantutkimuksessa on oltu puolestaan jo vuosia kiinnostuneita siitä, miten väestön asenteet ja mielipide vaikuttavat poliittisessa päätöksenteossa, ja myös Suomen puolustuspolitiikan tutkimuksessa on mahdollista tarkastella yleisen mielipiteen merkitystä. (Esim. Otway & Fishbein 1977; Page & Shapiro 1983; Burstein 2003; Font ym. 2015; Kaarkoski & Häkkinen 2022.)

Visuria mukaillen tahtotila on strategian tutkimuksessa henkinen resurssi, joka liittyy ihmisten käyttäytymisen tarkasteluun ja pohjimmiltaan myös hallintaan. Näin henkinen resurssi ilmenee voimavarana, jonka käyttämistä tietyssä tilanteessa voidaan analysoida. (Visuri 1997, 98.) Suomessa turvallisuuspolitiikan linjausten ja niistä kumpuavan strategisen ajattelun tarkastelussa on kiinnitetty suhteellisen vähän huomiota kansalaisten tahtotilaan resurssina, mikä jossakin määrin yllättää. Esimerkiksi vuoden 2017 puolustuspoliittisen selonteon mukaan suomalaisten korkea maanpuolustus- tahto on puolustuskyvyn perusta (Valtioneuvosto 2017, 26), ja samaa viestiä toistettiin vuoden 2021 puolustusselonteossa (Valtioneuvosto 2021). Tutkimuskirjallisuudessa kansalaisten tahtotila, ja nimenomaan maanpuolustustahdon tila, on yksi Suomen maanpuolustuksen keskeisistä elementeistä, jolle turvallisuuspolitiikkaa voidaan linjata erityisesti yleisen asevelvollisuuden ohella. Maanpuolustustahdon mittauksesta saadut tulokset voivat olla myös osa ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa koskevia näkemyksiä ja linjanvetoja, jolloin syntyy ajatus siitä, että kansalaismielipiteen tila on eräänlainen voimavara. (Kaarkoski 2020.) Systemaattisempi aiheen tarkastelu on kuitenkin tarpeen, sillä aihe liittyy suoraan yhteiskuntamme maanpuolustukselle asettamiin odotuksiin.

Siviili-sotilassuhteiden kannalta resurssinäkökulma on hyödyllinen tapa analysoida asevoimien tehokkuuden muodostumista. Siinä on oleellista ymmärtää, miten muu yhteiskunta ja erityisesti poliittisten päättäjien valinnat mahdollistavat tai heikentävät asevoimien kykyä saavuttaa sille asetetut tehtävät ja odotukset. Asevoimien tehokkuus

suhteutuu kuitenkin siihen, millaisia tehtäviä asevoimien odotetaan kykenevän suorittamaan ja miten asevoimat kykenevät toimimaan tietyssä tilanneympäristössä. Käytännössä asevoimien tehokkuutta on mahdollista pyrkiä arvioimaan niin valmistautumisen kuin toiminnan kautta. Yhteiskunnan resurssien ja maanpuolustuksen välisen yhteyden ymmärtäminen tarjoaa näkökulman asevoimien kykyyn muodostua tehokkaaksi toimijaksi. (Bruneau & Croissant 2019.) Siviili-sotilassuhteiden tutkimus on ollut jossakin määrin kiinnostunut siitä, miten poliittisella toiminnalla voidaan määrittellä, tulkita ja myös luoda asevoimien käytettävissä olevia resursseja samalla, kun huomiota on kohdistettu sisäpoliittisiin teemoihin. Tässä huomio on keskittynyt erityisesti puolustusmenojen poliittisen jakamisen sekä varusteluteollisuuden vaikutuksen teemoihin. (Esim. Thorpe 2014; Fordham 2002.)

Suomessa laki puolustusvoimista (11.5.2007/551 2 §) määrittelee, että yksi Puolustusvoimien tehtävistä on edistää maanpuolustustahtoa. Mikä sitten edistää maanpuolustustahtoa Puolustusvoimien tehtävissä jää epäselväksi ainakin poliittisen päätöksen tasolla – teemaan ei syvennetty esimerkiksi eduskunnassa lain säätämisen aikaan vuosina 2006–2007. Voidaan kuitenkin olettaa, että asevelvollisille annettavaan koulutukseen liittyy suoraan tai vähintäänkin epäsuoraan tapahtuva yksilöiden ja ryhmien henkisten resurssien vahvistaminen, jossa keskeistä roolia näyttelee luottamuksen vahvistaminen. Luottamus liittyy siihen, että yksilö kokee pystyvänsä puolustamaan maata osana ryhmää koulutuksensa ja hänelle osoitettujen välineiden turvin. Jotain Puolustusvoimissa osataan tehdä oikein, sillä tutkimustulosten perusteella varusmiesten maanpuolustustahto on ollut ainakin viime aikoina korkealla tasolla. Esimerkiksi syys- ja joulukuussa 2018 kotiutuneiden varusmiesten loppukyselyjen perusteella varusmiesten maanpuolustustahdoksi mitattiin 1–5 välisellä asteikolla tulos 4,2, jota voi pitää korkeana. 2010-luvun alkupuoliskolla varusmiesten maanpuolustustahto oli samansuuntainen. (Päaesikunta 2019; Harinen & Hannola 2013, 28.) Laajemman väestön maanpuolustustahto on Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan tutkimustulosten valossa myös pysynyt melko vakiintuneesti korkeana, kun menetelmänä on käytetty yhtä vakiintunutta yleistä maanpuolustustahtoa mittaavaa kysymystä (Tilastokeskus 2020).

Jos jotain asiaa tai asennetta halutaan edistää, on taustalla olevat erilaiset ja kyseiseen edistämiseen kannustavat tekijät huomioitava ja annettava huomiota ilmiön sosiaaliseen rakentumiselle tietyssä ajassa ja paikassa. Myös tässä mielessä kansalaisten tahtotilan käsittäminen henkisenä resurssina on luontevaa. Tätä henkistä resurssia voi lähestyä erilaisten näkökulmien kautta ja käyttää siten kiinnepisteenä esimerkiksi arvoasetelmia tai vastauksia tiettyyn kysymyksenasetteluun, kuten Suomessa on viime vuosikymmeninä totuttu tekemään. Tällä tavoin saadaan tietoa tiettyjen puitteiden rajoissa. Resurssinäkökulma johdattaa suoraan kysymykseen siitä, miten resurssia voi edistää, heikentää, ylläpitää tai käyttää erilaisissa tilanteissa – politiikan tutkimuksen silmin myös politisoida.

Kotimaisessa turvallisuuspolitiikkaa käsittelevässä kirjallisuudessa sekä valtioneuvoston politiikkapapereissa on vuosikymmeniä käsitelty puolustuskykyä osana maan ulkopoliitiikkaa. Tässä sotilaallinen puolustuskyky hahmotellaan pelotteeksi, joka ehkäisee mahdollisen maahantunkeutujan kiinnostusta ottaa riski ja käynnistää sotilaallinen hyökkäys Suomeen. Blombergin painottaakin itsenäisen puolustuskyvyn merkitystä

maalle riippumatta siitä, onko se valinnut sotilaallisen liittoutumisen tai liittoutumattomuuden linjan. Turvallisuuspolitiikassa asetetaan toiminnalle päämäärä. Sekä puolustuspolitiikka että sotilaallinen maanpuolustus ovat merkittäviä tämän päämäärän saavuttamiseksi. Pelote kuten mikä tahansa muu käytettävissä oleva resurssi on aina suhteellinen asia, ja sen merkittävyys ja teho ovat yhteydessä tilanteessa läsnä oleviin erilaisiin tekijöihin. Esimerkiksi Suomen sotilaallista turvallisuutta on usein tarkasteltu osana laajempaa Itämeren turvallisuustilannetta. Tässä tarkastelussa vain kahteen maahan rajautuva sotilaallinen konflikti on epätodennäköinen tapahtuma, koska Suomen katsotaan sijoittuvan keskeisten suurvaltaintressien periferiaan. Niinpä Suomeen kohdistuu uhka sotilaallisesta konfliktista, joka käynnistyy esimerkiksi Keski-Euroopassa ja vetää sitten Suomen osaksi konfliktia tavalla tai toisella (Blomberg 2016b, 21–29). Venäjän hyökkäys Ukrainaan vuonna 2022 ja sitä seurannut sota on hyvä esimerkki eurooppalaisesta konfliktista, jossa on läsnä laajemman eskaloitumisen vaara.

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen (2019–2023) ohjelmassa puolustuskykyä määriteltiin sen perustekijöiden kautta: puolustuskyky perustuu yleiseen asevelvollisuuteen, koulutettuun reserviin, koko maan puolustamiseen ja korkeaan maanpuolustustahtoon (Valtioneuvosto 2019). Tutkija Arto Nokkalan (2014, 24) mukaan valtion puolustuskyky tuotetaan käytännössä niiden voimavarojen mukaan, joita valtiossa osoitetaan valtion ja siinä elävän väestön sekä instituutioiden suojaamiseen. Resursseja kerätään ja suunnataan suojelemiseen. Niinpä resurssien ylläpito on tärkeää, myös mitä tulee henkisiin resursseihin. Ei ole ihme, että erilaiset maanpuolustustahtoon kohdistuvat uhkakuvat halutaan torjua tai niitä halutaan ainakin ymmärtää ja ottaa paremmin huomioon. Yhteiskunnassa voidaan nähdä moninaisia elementtejä, joiden tulkitaan vaikuttavan kansalaisten kokemukseen maastaan puolustamisen arvoisena ja siten myös maanpuolustustahtoon. (Häkkinen ym. 2020b, 257–268.) Kansalaisiin kohdistuu maanpuolustusvelvollisuus, joten juuri heidän tahtonsa on Suomen kontekstin kannalta keskeinen ja niin sisä- kuin ulkopoliitikassa vaikuttava kysymys. Esimerkiksi Suomen Nato-jäsenyyttä on pohdittu sitä kautta, millainen vaikutus sillä voisi olla suomalaisten maanpuolustustahtoon. (Järvenpää 2016, 436–438.)

Kansalaisten osoittama tahtotila on siis suhteellisen abstrakti ilmiö, jonka kautta voidaan tulkita yksilöiden ja samalla ryhmien käyttäytymistä. Ilmiö voi liikkua samaan aikaan erilaisilla maan sotilaalliseen turvallisuuteen liittyvillä yhteiskunnan tasoilla. Poliittinen päätöksenteko keskittyy Suomessa eduskuntaan lainsäädäntövaltana, maan hallitukseen toimeenpanovaltana sekä tasavallan presidenttiin valtionpäämiehenä, ja näiden poliittisten elinten kautta määritellään tahtoon liittyvän politiikan merkitystä. Maanpuolustustahdon tilaa voidaan myös pitää osana Suomen ulkomaille välittämää ulko- ja puolustuspolitiikkaan liittyvää kuvaa. Jos maanpuolustustahdon merkitys resurssina jää käsittelemättä, maanpuolustustahto jää ikään kuin riippumaan ilmaan diskursiivisena tulkintana tahdosta: sen korkea tila on ilmeisen hyödyllinen asia, mutta ilmiön tarkempi pohdintaa jää helposti suppeaksi.

1.3. Poliittinen kulttuuri ja kielen merkitys aseellisen konfliktin tutkimuksessa

Historioitsija Philip Bobbittin (2003) mukaan valtion perustuslaillinen järjestelmä on voimakkaasti kiinnittynyt siihen, millainen näkemys valtiossa on sodasta ja millaisia sodankäyntiin liittyviä poliittisia valintoja on tehty. Poliittisen historian tutkimuksessa valtio ja erityisesti kansallisvaltio ovat olleet hallitsevia sellaisten poliittisten ilmiöiden

tarkastelun teemoja, jotka ovat liittyneet erityisesti henkilöihin, päätöksentekoprosesseihin ja erilaisiin politiikan tekemisen tapoihin. Ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikka ovat keskeisiä politiikan aloja, joilla on yhteys maanpuolustuksen järjestämiseen ja sen merkitykseen. Poliittisena ilmiönä aseelliseen konfliktiin liittyvä tahto voi johtaa erilaisiin poliittisiin prosesseihin, kuten esimerkiksi lainsäädäntöprosessiin, jossa tulkinthaudesta kirjoitetaan sisään lakiin tai asetukseen tai voi vaikuttaa komiteatyökentelyyn keskeisenä ajatuksena. Viime kädessä kyseessä on kuitenkin melko abstrakti ilmiö. Poliitikantutkija Kari Palosta mukaillen millä tahansa ilmiöllä on poliittinen aspekti, jota voi lähestyä erityisesti kielellisen ja käsitteellisen ulottuvuuden kautta. Palonen tarkoittaa *politiikka*-käsitteellä politiikan sääntelevää ulottuvuutta ja *politiikointi*-käsitteellä puolestaan jonkin asian tekemistä poliittiseksi. Yhteisössä tehdään politiikkaa ja poliittisessa luottamusasemassa toimivat poliitikot pyrkivät tekemään politiikkaa politiikoimalla ja politisoimalla asioita. (Palonen 1988, 19; Palonen 2003.) Strategiatutkija Colin S. Grayn mukaan on mahdollista ajatella, että politiikasta seuraa *policy*, politiikkalinja, jota puolestaan seuraa strategia, ja sitä puolestaan seuraa operatiivinen taso, jota taas seuraa taktinen taso. Käytännössä nämä eri askelmat sekoittuvat helposti toisiinsa tilanteiden tai kriisien sekavuuden vuoksi. (Gray 2015, 29.)

Politiikan ymmärtäminen monipuolisena ilmiönä on oleellista väitteelle, jonka mukaan sodasta ja rauhasta päättäminen ja siihen liittyvien toimintojen luominen ja ylläpitäminen ovat lähtökohtaisesti aina poliittisia. Kun poliittisella toiminnalla organisoidaan maanpuolustus, mahdollistaa tämä maanpuolustukseen liittyvistä asioista käytävän neuvottelun ja jopa kiistelyn, joihin voi kietoutua mukaan keskeisten toimijoiden ja ryhmien politiikkaohjelmia sekä yhteisön poliittisen hallinnan keskeisiä ideoita ja linjojakin. Samalla päätöksenteko on jatkumoa aiemmasta ja liittyy niin lyhyen kuin pitkän aikavälin ilmiöihin.

1.3.1. Kotimainen poliittinen kulttuuri ja päätöksenteon tila, traditiot ja aika

Politiikka ymmärretään tässä tutkimuksessa demokraattisen poliittisen järjestelmän osana. Tämä heijastaa Suomen poliittista järjestelmää, jossa tahtoon liittyvä diskursiivinen perinne ja poliittisen tilan hakeminen liittyvät päätöksentekijöihin ja heidän toimintaansa. Vaaleilla valittu päättäjä voi edustaa ryhmää ja käyttää valtaa osana poliittista järjestelmää ja sen foorumeita. Tällainen järjestelmä perustuu legitimitetin periaatteelle, jossa järjestelmän eri instituutiot, äänestäjien toiminta, vaalit ja toisaalta poliitikkojen käyttäytyminen uusintavat ja toisaalta myös säilyttävät järjestelmää. Konflikti, tai pikemminkin kamppailu ideoista, ehdotuksista ja toimintalinjoista on parlamentaarisen demokratian keskiössä, ja siinä avoin poliittinen keskustelu on tärkeää. Nämä kamppailut tai niiden puutteet tarjoavat politiikantutkimukselle hyödyllisiä tutkimuskohteita. (Palonen 2008.)

Tässä tutkimuksessa on kolme viitekehystä, jotka liittyvät politiikan tutkimukseen. Niistä ensimmäinen viitekehys on poliittisen toiminnan tarkastelu sosiaalisen konstruktivismiin näkökulmasta kielellisenä toimintana, jossa kielenkäytöllä sekä heijastetaan että muokataan todellisuutta. Kielenkäyttö ilmenee poliittisessa vallankäytössä muun muassa poliittisten linjauksien sekä lainsäädännön sanamuodoissa sekä poliitikkojen näkemyksissä. Siten kielenkäyttö on osa poliittista päätöksentekoa, jossa kiinnitetään huomiota ilmaisemiseen ja siinä käytettäviin sanoihin, käsitteisiin ja perusteluihin. Tiettyt sanat voivat saada poliittisessa järjestelmässä erityistä merkitystä tietyssä ajassa

ja paikassa, jolloin voidaan puhua käsitteistä. Osa käsitteistä säilyy käytössä vuosikymmeniä tai jopa vuosisatoja, joskin niiden merkitysisältö voi elää ajassa ja paikassa. Oleellista on tällöin, millaisia käsitteitä käytetään tiettyjen argumenttien osana ja millaisia merkityksiä käsitteille näissä argumenteissa annetaan, koska pelkät käsitteet eivät riitä luomaan, ylläpitämään tai haastamaan poliittisia linjauksia. (Edelman 1985; Skinner 2002, 175–187; Häkkinen 2014, 40–49; Skinner 1999, 60–73.)

Toisena viitekehysenä toimii käsitys poliittisesta kulttuurista poliittisen kielen käyttöympäristönä. Poliittisella kulttuurilla voidaan selittää poliittisen toiminnan suhdetta siihen kontekstiin, jossa poliittinen toiminta tapahtuu. Poliittinen kulttuuri on käsitteenä ollut käytössä politiikantutkimuksessa 1960-luvulta lähtien, jolloin sitä sovellettiin poliittisten asenteiden tutkimuksessa. Tällöin tutkijat Gabriel Almond ja Sidney Verba määrittivät käsitteen poliittista järjestelmää koskevien uskojen ja arvojen kokonaisuutena, jossa poliittista järjestelmää koskevat asenteet olivat merkittävässä asemassa. Näihin asenteisiin kuului myös käsitys siitä, mikä rooli *minällä* oli poliittisessä järjestelmässä. (Almond & Verba 1972, 13.) Historiantutkimuksessa poliittinen kulttuuri on toiminut laajempaan kattokäsitteeseen, johon on voitu sisällyttää esimerkiksi poliittista kieltä, instituutioita, rakennuksia, rituaaleja ja symboleita. Niiden avulla on voitu selittää tietyssä ajassa ja paikassa tapahtuvaa poliittista käyttäytymistä. (Ks. Häkkinen 2014, 47.) Poliittinen kulttuuri tuo valtion johtamiseen siis toiminnan puitteet, jotka kantavat menneisyyttä eteenpäin. Määrittelen tämän teoksen tarpeisiin poliittisen kulttuurin tarkoittavan kaikkea poliittisesti käsiteltävissä olevaa maanpuolustukseen ja turvallisuuspolitiikkaan liittyvää, kansallisen päätöksenteon kannalta sellaisilla foorumeilla tapahtuvaa, joilla on erityinen merkitys osana aikalaistekstiä. Tässä ajattelussa esimerkiksi Suomessa keskeinen käsite maanpuolustustahto on sekä osa poliittista sanastoa että samaan aikaan kiinnittynyt paikkoihin, henkilöihin, uskomuksiin, arvoihin ja kokemukseen yhteisöä ja sen identiteettiä ylläpitävistä voimista. Pohjimmiltaan kyse on aina konstruktivistisesta lähtökohdasta, jossa kieli ei ole ainoa todellisuutta ylläpitävä ja uutta muovaava tekijä, vaan todellisuutta rakennetaan myös olemassa olevien instituutioiden ja niiden sisäisten kulttuurien kautta.

Kun valtiossa tehdään päätös ylläpitää tai käyttää asevoimia, tarkoittaa se, että poliittiset päättäjät tekevät päätöksensä usein keskustelujen ja mielipiteiden esittämisen jälkeen. Tilannetta on saattanut edeltää vuosikymmenien tai jopa vuosisatojen pituinen prosessi, jossa maanpuolustusta on organisoitu ja sen resurssit on määritelty. Voimme puhua poliittisesta kulttuurista muun muassa silloin, kun kyse on siitä, millaisia diskursseja eri vaiheisiin liittyy, ja kun diskurssit toimivat juuri tietyssä ajassa ja paikassa. Poliitikot luovat siis diskurssitason tulkintoja siitä, mitä jokin asia merkitsee poliittiselle yhteisölle.

Tutkija Chris Hables Grayn mukaan jopa aseellista konfliktia voisi lähestyä diskurssi-järjestelmänä, jossa jokaisella sodalla on omat diskurssisääntönsä. Grayn mukaan vuonna 1945 erityisesti läntisessä sodankäynnissä siirryttiin modernista postmoderniin sodankäyntiin, mikä näkyi sekä sodan laaja-alaisena vaikutuksena monelle kulttuuriselle piirteelle että informaation merkityksen korostamisena. Grayn käsitys postmodernista sodasta nojasi koneiden kasvavaan merkitykseen, ja niiden nimenomaan retorisesti ilmaistu merkitys sodankäynnille alkoi kasvaa ihmistä tärkeämmäksi. Sodan käsitteellistäminen postmoderniksi alleviivaa sodankäyntiin liitettyjen metaforien ja

symbolien merkitystä, jotka sekoittuvat ihmisiin, instituutioihin ja aineelliseen puoleen. Tässä sekoituksessa ei ole olemassa vain yhtä diskurssia vaan useita, joilla tulkitaan ja selitetään todellisuuden tapahtumia. (Gray 1997, 22–23, 243–260.)

Politiikantutkija Jeffrey S. Lantisin (2002) mukaan poliittiseen kulttuuriin voi kuulua arvoihin sitoutumista, moraalisuutta ja sotilaallisen voiman käyttöä koskevia ajatuksia, sekä myös yksilöiden ja yhteisöjen oikeuksia tai maan taipumuksia toimia valtioiden välisissä suhteissa. Tiivistetysti kyse on siitä, että poliittiseen kulttuuriin liittyvät dynamiikat muokkaavat eivät ainoastaan julkisia näkemyksiä vaan myös poliittisia instituutioita. Lantis hyödyntää poliittisen kulttuurin käsitettä avatessaan sitä, miten kulttuuriin ja sen kautta poliittiseen järjestelmään voi liittyä arvoja, uskomuksia ja ennakkoletuksia, jotka muokkaavat kansallista suhtautumista myös maan turvallisuuteen, asevoimiin ja aseelliseen konfliktiin. Tutkija Karen Mingst (2003, 75) määrittelee poliittista kulttuuria kuuden tekijän kautta, jotka ovat ylin poliittinen johto, kilpailevat poliittiset eliitit, budjettisitoumukset, asevoimat, media ja yleinen mielipide. Näistä neljä ensimmäistä ovat luonteeltaan poliittisia, loput kaksi yhteiskunnallisia. Mingstin mukaan kaikki nämä tekijät vaikuttavat päättäjien ja sitä kautta valtioiden ratkaisuihin käyttäen sotilaallista voimaa.

Yleisen mielipiteen rooli on syytä huomioida, koska siihen teemaan palataan tässä kirjassa moneen otteeseen. Kyseessä on kolmas politiikantutkimukseen liittyvä viitekehys tässä tutkimuksessa. Poliittista ja tietyssä kulttuurisessa kontekstissa tapahtuvaa toimintaa voi pyrkiä ymmärtämään yhteisön jäsenten asenteiden ja mielipidepainotusten kautta. Tätä kautta on mahdollista pyrkiä analysoimaan, missä määrin jäsenet ovat tyytyväisiä vallitsevaan poliittiseen järjestelmään tai poliittiselle järjestelmälle ominaisiin aatteisiin tai järjestelmässä toimiviin ryhmiin (ks. Inglehart 1988). Näin mielipiteiden, asenteiden ja toisaalta yksilön roolia koskevalla tarkastelulla voidaan avata näkökulma politiikkaan kulttuurisena toimintana. Aseellista konfliktia koskevassa tutkimuskentässä kieli nähdään ennen kaikkea poliittisena välineenä, jolla ohjataan mielipiteitä poliittisesti sopivaan suuntaan ja sekä oikeutetaan että rationaalistetaan väkivallan käyttöä. (Esim. Jabri 1996; Hodges 2013a; Martin 2005.) Poliittiset aatteet perustuvat osittain niiden diskursiivisen merkityksen leviämiseen yhä suurenevien ihmisryhmien keskuuteen. Siten tahtotilan mielipiteen ja aatteellisuuden ulottuvuuksien kautta voidaan tarkastella, miten yksilö käyttäytyy tietyissä aseelliseen konfliktiin liittyvissä kysymyksissä. Ongelma, tai etu, on kuitenkin siinä, että yksilön rooli maanpuolustuksessa sekä hänen maanpuolustukseensa liittyvä tahtonsa jää suhteellisen merkityksettömäksi, sillä valtiollisessa päätöksenteossa ollaan väistämättä kiinnostuneita makrotason ilmiöistä. Samaan aikaan yksittäinen, keskeisessä roolissa oleva päättäjä tai toimija ja hänen tahtonsa voidaan nostaa merkittävään asemaan.

1.3.2. Tahto aikaansa sidottuna poliittisena ilmiönä

Vietnamissa palvelleiden yhdysvaltalaisotilaiden taistelumotivaatiota tutkineen Charles Moskosin mukaan yksilöitä voi tarkastella osana suurempaa sosiaalista järjestelmää. Tässä ajattelussa yksilöllä voi olla erilaisia uskomuksia, kuten yhdysvaltalaisotilaiden kohdalla tietyn sotilaallisen operaation legitimitetistä tai esimerkiksi jopa yhdysvaltaisten elämäntavasta. Nämä uskomukset vaikuttavat yksilön poliittisen käyttäytymisen taustalla ja ovat yhteydessä esimerkiksi poliittiseen kulttuuriin, ideologiaan ja eri-

laisiin arvosuuntauksiin. Moskos (1970, 146–150) luonnehtii tällaista uskomusten vaikutusta piilevänä ideologiana, joka vaikuttaa yksilön käyttäytymiseen. Samaan aikaan vaikutus on käytännössä kaksisuuntainen julkisen mielipiteen tai erilaisten yksilöllisten mielipiteen ilmaisujen kautta, jotka voivat levitä laajempaan käyttöön. Kansan tahto on tässä ikään kuin ajatuksellinen *nexus*, yhtymäpaikka. (Vrt. Ihalainen ym. 2016.) Moskos tarkastelee kylmän sodan kontekstissa toimivia amerikkalaisotilaita, mutta sama ajatus voi päteä myös jatkossa, kuten historioitsija Jeremy Black (2013, 250–251) arvioi. Blackin mukaan myös tulevaisuuden sotiin kuuluu todennäköisesti länsimaissa kielenkäyttö selittämään, oikeuttamaan ja kannustamaan niin sotaa kuin muun muassa ylhäältä päin ohjattua talouspolitiikkaa, kulutuksen muuttamista ja yksilönvapauksien rajoittamista, jotka kaikki voivat olla ajankohtaisia sodan aikana. Kielen avulla voidaan korostaa tarvetta kokonaisvaltaiseen sitoutumiseen, joka todennäköisesti jää poliittisen tuen ja yhtenäisyyden varmistamiseen riittävä tasolle. Kansalaisilta ei odoteta osallistumista aseelliseen palvelukseen.

Toisaalta eri maiden tai jopa alueiden välille voi jatkossakin kehittyä merkittäviä eroja, mitä tulee odotuksiin kansalaisten roolista maanpuolustuksessa. Asevoimien tehtäväkenttä voi keskittyä esimerkiksi oman maan ulkopuolella tapahtuviin sotilasoperaatioihin, joihin ei tarvita massa-armeijaa. Vaikka kansalaisten suora osallistuminen asevoimien toimintaan voi jäädä suppeaksi tai jopa olemattomaksi, on asevoimien toimintaan jollakin tapaa osallistuvien ja myös muun yhteiskunnan jäsenten mielipiteellä sekä erityisesti tahdolla on merkitystä poliittisen päätöksenteon kannalta. Kun tahto ilmiönä rajataan koskemaan nimenomaan aseellista konfliktia kontekstissa, jossa maan perustuslaillinen asetelma alleviivaa kansalaisten suoran osallistumisen merkitystä, korostuu ilmiön vaikutus entisestään.

Kansaan ja erityisesti kansan tahtoon vetoaminen on olennainen osa modernia parlamentaarista demokratiaa. Yleinen mielipide edustaa tällöin kansan tahtoa. Poliitikot voivat pyrkiä hyödyntämään julkiseksi mielipiteeksi katsottua näkemystä argumentoimalla tietyn linjauksen puolesta, ja julkisesta mielipiteestä tehdyillä tulkinnoilla katsotaan olevan ainakin jossakin määrin kausaalinen yhteys siihen, miten seuraavissa vaaleissa käy. Julkisen mielipiteen mittaaminen onkin keskeinen osa modernia parlamentaarista demokratiaa. Poliittisen järjestelmän haaste tai etu on, että poliittiset puolueet tai liikkeet voivat pyrkiä muokkaamaan julkista mielipidettä käsittelyn kohteena olevista asioista. (Shapiro 2011; Knecht & Weatherford 2006; Leeper & Slothuus 2014.) Ulko- ja turvallisuuspolitiikan saralla julkisella mielipiteellä voi olla huomattavaa merkitystä. Väestön voidaan esimerkiksi katsoa olevan kriittinen asevoimien käytölle sotilasoperaatioissa oman maan rajojen ulkopuolella, tai väestön voidaan katsoa olevan erityisen herkkää sille, millaisia inhimillisiä tai taloudellisia seurauksia operaatioista voi koitua. Erityisesti tappiot katsotaan poliittisesti arkaluonteisiksi muun muassa yhdysvaltalaiskontekstissa, jossa on tutkittu paljon julkisen mielipiteen vaikutusta ulkopoliittikkaan. (Esim. Shaw 2005, 1–11; Shaw 1991, 180; Gelpi ym. 2009; Knutsen 2011, 299–300; Baum 2003, 1–17.)

Koska edustuksellisen vallankäytön keskiössä on yksittäisen äänestäjän toiminta, vaalien merkitys korostuu. Äänioikeutetuilla henkilöillä, käytännössä yhteiskunnan täysivaltaisilla jäsenillä eli kansalaisilla on oikeus äänestää ja siten osallistua. On mahdollista kyseenalaistaa, missä määrin vaalit riittävät yksilöiden tahdon tulkitsemiseen ja sen

edustamiseen. Vaalit kuitenkin tuottavat mitattavaa tietoa, jolla on oma arvonsa kansan tahtoon muutoin liittyvän tulkinnallisuuden ohella. Lisäksi vaalit muodostavat legitimiin tavan valita uusia jäseniä siihen poliittisen eliitin joukkoon, jossa tehdään valtakunnan politiikkaa koskevia keskusteluja ja päätöksiä.

Aseelliseen konfliktiin liittyvän tahdon kannalta on tarpeen kysyä, missä määrin poliittisessa järjestelmässä kansan tahdon voidaan tulkita olevan alistunutta poliittisen eliitin tahdolle. Absolutismin vastareaktiona toiminut konstitutionalismi lähtee ajatuksesta, että perustuslakiin nojaava hallitusvalta on rajoitettua ja että hallituksen auktoriteettia ja siten käytännössä sen legitimitettiin toimia ja tehdä päätöksiä tulee jatkuvasti tarkastella osana tilanneyhteyttä (Fabienne 2017). Tunnetun saksalaisen oppineen ja tutkijan Max Weberin mukaan legitimitetti nousee kolmesta eri auktoriteetin lähteestä. Ne vaikuttavat siihen, mihin auktoriteetti sitten perustuu, ja ovat jaettavissa seuraaviin: (i) laillinen auktoriteetti, jossa vallankäyttö perustuu sääntöjärjestelmiin ja laillisiin prosesseihin, joilla päättäjät valitaan tai äänestetään. Vallankäyttö on tällöin rajoitettua. (ii) Traditionaalinen auktoriteetti, jossa valtaa voidaan pitää traditionaalisenä ja siksi sen harjoittamista oikeutettuna. Tämä argumentti toimii esimerkiksi monarkistisessa järjestelmässä, jossa valta-asema voi periytyä. (iii) Karismaattinen auktoriteetti, jossa yksilöön voidaan liittää sellaisia kykyjä tai ideoita, joilla oikeutetaan hänen valta-asemansa riippumatta traditioista tai laillisista säännöistä. (Matheson 1987.)

Kansan tahto edustaa periaatteessa pohjimmiltaan demokraattisen järjestelmän keskeisintä auktoriteetin lähettä, jota pyritään kuitenkin prosessoimaan ja tulkitsemaan edustuksellisuuteen ja poliittisen järjestelmän säilymiseen liittyvien sääntöjen ja prosessien kautta. Esimerkiksi Suomessa ja muissa länsimaissa maan hallitus käyttää ylintä poliittista valtaa, mutta myös eduskuntaan valitut kansanedustajat sekä ministeriöissä toimivat virkamiehet ovat julkisen vallan käyttäjiä joko vaaleilla valittuina henkilöinä tai virkamiesten kohdalla asiantuntijoina, joita vaaleilla valitut henkilöt viime kädessä ovat vastuullisia valvomaan. Kuitenkin kansalaisten tahtoon vetoaminen voi tietyissä tilanteissa esiintyä myös varsin traditionaalisenä auktoriteettina, vallan pohjimmaisena ja alati olemassa olevana lähteenä, osana parlamentaarista demokratiaa.

Päättäjät pystyvät tekemään valtiota koskevia päätöksiä, jos heillä on legitimi oikeus tehdä niin. On tulkinnallista, mikä vaalien ulkopuolinen tilanne tai muutos poliittisessa kontekstissa vie tämän oikeuden pois. Päättäjien käyttämä edustuksellinen ääni on tärkeää valtion kontekstissa, koska valtiolla on intressi säilyttää niin kutsuttu väkivallan monopolinsa. (Weber ym. 2008, 127–128.) Legitiimin väkivallan ajatus on edelleen keskeinen osa valtiota koskevaa poliittista teoriaa, mikä näkyy myös suhtautumisena aseelliseen väkivaltaan ja ennen kaikkea valtion rooliin siinä. Jos valtio menettää kykynsä harjoittaa väkivallan monopolia, on olemassa vaara, että myös muu pohja valtion toiminnalle katoaa (ks. Bobbitt 2003).

Poliittisten päättäjien arki on monessa mielessä yhteiskunnan resurssien käsittelyä, hallintaa ja jossakin määrin myös kasvattamista, mikä Suomessa voi kaikkienensa kiteytyä valtiontaloudesta päättämiseen. Edustamisen idean kautta poliittiset päättäjät voivat käsitellä kansalaisten tahtoa ilmiönä, liittää siihen yhteiskuntaan tai valtioon liittyviä periaatteita ja samaan aikaan käsitellä tahtoa myös resurssina, jota voidaan tarvittaessa politisoida ja siten ohjata (tai yrittää ohjata) haluttuun suuntaan.

1.4. Tutkimusongelma, valitut näkökulmat, kysymyksenasettelu ja lähteet

Näkemykseni mukaan nykyisen tutkimuskentän täydentämiseksi on syytä kiinnittää enemmän huomiota maanpuolustukseen liittyvän henkiseen tahtotilan ymmärtämiseen. Tahdon näkeminen pohjimmiltaan yhteiskunnan resursseihin liittyvänä kysymyksenä johdattaa huomion politiikantutkimuksen kentälle ja siinä ilmiön ympärillä tapahtuvaan politiikkaan. Määrittelen resurssin asiana, jota yksilöt tai organisaatiot voisivat hyödyttää toimiakseen tehokkaasti, ja samaan aikaan käytettävissä olevana yhtenä poliittisena toimintalinjana tiettyä asiaa, tässä tapauksessa maanpuolustusta kohtaan. Käsitys resurssista voi olla tulkinnallinen ja nimenomaan yksilöiden ja ryhmien tahdon kohdalla myös käyttäytymiseen liittyvä mutta myös jossakin määrin mitattavissa.

1.4.1. Tutkimusongelma ja -kysymykset

Asetan aseelliseen konfliktiin liittyvästä tahdosta tai tahtotilasta pämissejä eli lähtökohtia, joille tutkimuksen tutkimusasetelma siis perustuu: (i) Sekä rauhanajan olosuhteissa että taistelutilanteessa toimivien yksilöiden ja ryhmien henkinen tila on keskeinen teema niin aseelliseen konfliktiin valmistautumisen kuin sen läpikäymisen kannalta. Henkistä ja toimintaan taipuvaista tilaa voi käsitteellistää eri tavoin, ja tässä tahtoon liittyvä sanasto sopii kotimaiseen keskusteluun ja kiinnittyy ennen kaikkea maanpuolustustahtoa käsittelevään keskusteluun. (ii) Tahdon tulkitseminen ja siihen vetoaminen ovat keskeisiä poliittisen toiminnan osia parlamentaarisessa demokratiassa. Tällöin huomio kohdistuu käsityksiin yhteisön jäsenten tahdosta ja/tai mielipiteestä. (iii) Ulko-, turvallisuus- ja puolustuspoliittinen päätöksenteko voi käyttää yhtenä lähtökohtana valtion ja siinä toimivan yhteiskunnan käytettävissä olevia resursseja tai resurssien tilasta ja laadusta tehtyjä tulkintoja. Näistä yhtenä resurssien muotona voi olla väestö, jota voi pitää henkisenä resurssina. Väestön tai siinä toimivan ryhmän kykyä muodostaa henkinen resurssi voidaan tulkita tahtotilan kautta. Tulkitsemisessa on kyse poliittisesta ilmiöstä, jolla on merkitystä maanpuolustuksen järjestämisessä. Poliittisissa diskursseissa voidaan tehdä sekä tulkintoja yksilöiden ja ryhmien tahtotilasta että myös määritellä keinoja, joilla tahtotilaa tai sen puutetta voidaan ylläpitää, vahvistaa tai käyttää hyväksi.

Tutkimusongelma muotoutuu neljän osa-alueen kautta, joita ovat seuraavat: (i) nykyisen tutkimuskentän tila, jossa maanpuolustuksen henkisiin resursseihin ja niiden poliittisuuteen ei ole kiinnitetty merkittävää huomiota kotimaan kontekstissa, sekä (ii) maanpuolustuksen järjestämisen ja siinä käytettävissä olevien resurssien ymmärtäminen osittain kielellisenä ilmiönä. Poliittisella toiminnalla voidaan vaikuttaa niin maanpuolustuksen järjestämiseen kuin kriisiajan olosuhteissa tehtyihin valintoihin ja vaihtoehtoihin ja heijastaa ympäröivää todellisuutta. (iii) Henkisten resurssien ymmärtäminen tapahtuu kotimaan kontekstissa tahtokäsitteellistämisen kautta. Käsitteellistämistä tulee suhteuttaa oleelliseen kansainväliseen kontekstiin ja pohtia kotimaan kehitystä pitkän aikavälin diskursiivisena ilmiönä, joka voi vaikuttaa myös jatkossa maan turvallisuuspoliittiseen päätöksentekoon. (iv) Jotta ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaan liittyvää tahtotilaa voidaan tarkastella nimenomaan resurssina ja siinä erityisesti poliittisena ilmiönä, on analysoitava tahtotilan merkitys eri ulko-, turvallisuus- ja puolustuspoliittisissa tilanteissa.

Määrittelen turvallisuuspolitiikan tarkoittavan poliittista toimintaa, joka kohdistuu valtion koskemattomuuden ja suvereniteetin suojelemiseen sekä valtiossa toimivan poliittisen järjestelmän säilyttämiseen. Siten turvallisuuspolitiikan ytimessä on muun muassa valtion maanpuolustuksesta huolehtiminen, jota toteutetaan puolustuspolitiikalla. Turvallisuus- ja puolustuspolitiikka tukevat ulkopoliittikkaa, ja ulkopoliittikka puolestaan tukee turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaa.

Sovellan tutkimuksessa näkökulmaa, jossa keskiössä on poliittisuuden tarkastelu. Jaan tämän näkökulman alanäkökulmiin ja niihin liittyväksi kysymyksenasetteluksi, joihin vastaan käyttämällä kunkin kysymyksenasettelun kannalta sopivaksi katsottavia primäärlähteitä. Tutkimuskysymys tässä tutkimuksessa on, *mitä poliittisia yhteyksiä aseelliseen konfliktiin liittyvässä tahtoon käsittämässä ja käsitteellistämässä on havaittavissa kotimaan kontekstissa lyhyellä ja pitkällä aikavälillä, ja miten tahto on nähty resursseina siinä.*

Törnqvistin (1975) näkemyksen mukaan tahtotilan tutkiminen vaatii huomion kiinnittämistä olosuhteiden vaikutukseen. Poliittisen toiminnan olosuhteissa yleensä keskeistä on, missä määrin päätöksenteko on mahdollista toteuttaa tavanomaisessa poliittisessa järjestelmässä sekä järjestyksessä tai missä määrin päätöksenteossa sovelletaan poikkeusolojen mahdollistamaa keskitettyä vallankäyttöä ja tavanomaisesta vallankäytöstä poikkeamista. Poliitiikan teoreetikoista erityisesti Carl Schmitt on pohtinut tätä kysymystä. (Ks. Kronlund 2013, 22–23.) Tahtotematikan kannalta kyse on kuitenkin ennen kaikkea oman väestön henkisestä toimintakyvystä ja sen tulkitsemisesta ja jopa hyödyntämisestä poliittisiin tarkoituksiin. Tällöin päätöksenteossa tapahtuva poliittisen vallan käyttäminen ja samalla vallan jakautuminen toimeenpano- ja lainsäädäntövallan kesken erilaisissa olosuhteissa ei ole merkittävää, jos huomioidaan kotimaan poliittisen päätöksenteon eri ajanjaksojen poliittisen kulttuurin tila.

Erilaiset olosuhteet kannustavat todennäköisesti vaihtuvaan tahtotilan tulkintaan. Aseelliseen konfliktiin valmistautuminen ja toisaalta aseellisen konfliktin käyminen ovat erilaisia ajanjaksoja. Jaan tahtoon liittyvän poliittisuuden neljään eri historialliseen vaiheeseen, jotka heijastavat nimenomaan Suomen kokemuksia maan itsenäisyyden ajanjaksolta ja ovat keskeinen osa poliittisen toiminnan kontekstia suhteessa maanpuolustuksen järjestämiseen. Näitä olosuhteita ovat (i) valmistautuminen aseelliseen konfliktiin ulko- ja turvallisuuspoliittisesti itsenäisenä toimijana ennen toista maailmansotaa, (ii) aseellisen konfliktin aikana toimiminen, (iii) valmistautuminen aseelliseen konfliktiin ulko- ja turvallisuuspoliittisesti rajoitetusti itsenäisenä toimijana sekä (iv) ulko- ja turvallisuuspoliittisesti itsenäinen toiminta kansainvälisen yhteistyön aikana. Näitä olosuhteita sovelletaan tutkimusotteen muotoilemisessa ja tutkimustulosten raportoinnissa.

1.4.2. Tutkimusmenetelmät, lähteet ja tutkimuksen rakenne

Sovellan tutkimusmenetelmänä laadullista ja kriittistä tekstianalyysia, jossa kiinnitän huomiota siihen, miten yksilöiden ja ryhmien tahtoon on viitattu erilaisissa maanpuolustukseen liittyvissä puheenvuoroissa. Yhteistä puheenvuoroille on, että niiden voidaan tulkita kuuluvan osaksi poliittista keskustelua, jossa aiheena on Suomen ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikka sekä ennen kaikkea maanpuolustuksen järjestäminen. Olen identifioinut ja analysoinut lähteitä sillä periaatteella, miten eri puheenvuorot viittaavat aseelliseen konfliktiin liittyvään tahtoon (kuten maanpuolustustahtoon

ja puolustustahtoon), moraliin ja puolustukseen liittyviin asenteisiin. Näin muodostuu tahtoon liittyvä diskursiivisuus, jossa on mahdollista kiinnittää huomiota niin laajempaan kielenkäyttöön ja sen toistumiseen kuin enemmän yksittäiseksi jääviin tapahtumiin sekä olla sensitiivinen erilaista käsitteellistämistä kohtaan. Käsitteet ovat periaatteessa erilaisia merkityksiltään, mutta ne kuuluvat samaan, tahtoa ympäröivään semanttiseen kenttään. Poliittisen kielen ja siinä erityisesti ja käsitteiden merkitystä aikaislaskontekstin keskeisiä poliittisia teemoja osoittavina piirteinä on tarkasteltu eri yhteyksissä. (Esim. Skinner 2002; Müller 2014; Häkkinen 2014.) Semanttisen kentän merkitystä voi puolestaan havainnollistaa historioitsija Michael Freedenin (1996) tavalla tulkita ideologian esiintymistä poliittisissa diskursseissa: tietty ideologinen asetelma voi koostua monista eri käsitteistä ja ideoista, joiden tarkastelun avulla voidaan pyrkiä tulkitsemaan ja määrittelemään ideologian koostumista ja sen keskeistä sisältöä. Jotkin käsitteet ja ilmaisut ovat enemmän ominaisia tietylle ideologiselle asetelmalle kuin toiset, mutta näitä ominaisia käsitteitä täydentää joukko muita käsitteitä ja ilmaisuja. Freedenin (2006) tarkentaa tätä lähestymistapaa vielä sillä, että politiikka on keskeisiltä osin ideologista, jolloin ideologioiden kielen tarkastelulla on mahdollista ja jopa erityisen suotavaa tarkastella sosiaalisen todellisuuden rakentumista poliittisen kielen kautta. Tässä tutkimuksessa käytetään siis tahtoa analyttisenä käsitteenä aineiston tarkastelussa mutta samaan aikaan analysoidaan tahtoa itsessään. Jälkimmäinen muodostuu aineiston analyysin kautta synteessä. Nostan esiin havaintoja, joiden katsomisen edustavan tai valaisevan erityisen ansiokkaalla tavalla kunkin ajankohdan poliittista keskustelua.

Maanpuolustuksen järjestämistä voi yrittää esittää ei-poliittisena tai pikemminkin hyvin konsensushakuisena toimintana, kuten Suomessa on tehty useaan otteeseen pyrkimällä sitouttamaan parlamentaariset poliittiset puolueet tai niiden edustajat tiettyyn turvallisuuspoliittiseen linjaan. Sama konsensushakuisuus leimaa asevelvollisuutta. Maanpuolustuksen järjestäminen ei kuitenkaan voi ikinä olla ideologisista asetelmista täysin vapaata toimintaa, ja ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikasta käytävät keskustelut ja päätökset voivat heijastaa tiettyjä poliittisia kantoja, kuten suhdetta kansainväliseen yhteistyöhön tai yksilöiden rooliin maanpuolustuksessa. Materiaalisista resursseista voidaan myös tehdä ideologisia tulkintoja, kun kyse on erityisesti niiden hankkimisesta ja tuottamisesta. Henkisten resurssien kohdalla ei ole välttämättä olemassa hyvin toimivaa ja kattavaa mittaria arvioimaan niiden tilaa.

Tutkimuksen pääargumentti ei ole ainoastaan osoittaa, että tahtotila on ollut ja on edelleenkin merkittävä resurssi kotimaisen maanpuolustuksen tarkastelussa, vaan että tahto on antanut myös poliittiselle johtamiselle mahdollisuuksia tulkita yhteiskunnassa käytettäviä olevia henkisiä resursseja maanpuolustuksen tarpeisiin ja poliittisen liikku- matilan hakemiseen. Argumentilla on myös yhteys aselliseen konfliktiin varautumiseen. Sodankäynnissä kyky kestää kulutusta, myös tahtotilaan liittyvää henkistä ja ihmisiin liittyvää, on edelleen tärkeä ominaisuus ja yhteiskunnallisen kriisinkestävyuden tärkeä piirre, kuten historioitsija Cathal J. Nolan (2017, 1–17) on osoittanut. Sodankäynnissä aseelliset taistelut voivat korostua myös jatkossa, mutta viime kädessä kyse on aina sietokyvystä kestää erilaisten resurssien kulumista. Kyse on siis alati ajankoh- taisesta temasta.

Hyödynnän tutkimuksen lähteinä erityisesti parlamenttiaineistoa, joka heijastaa eri aikoina esillä olleita keskeisiä aatteita, argumentteja ja poliittisia huolenaiheita. Sananmukaisesti kirjallisiin tallenteisiin ja erilaisiin lainsäädäntöteksteihin, muistioihin ja selvityksiin perustuva parlamenttiaineisto on vapaasti saatavilla Ruotsin valtiopäivien Riksdagin sekä Suomen eduskunnan verkkosivuilla, ja olen soveltanut sanahakua etsiäkseni maanpuolustustahtoa sivuavia näkemyksiä. Täydennän tarkastelua valikoituilla valtioneuvoston tuottamilla asiakirjoilla, viranhoitoon liittyvillä henkilöarkistoilla sekä Kansalliskirjaston digitoitun kokoelman kotimaisilla sanomalehdillä ja lehdistöllä.

Teos etenee kronologisesti ja päälukujen lopussa vedetään yhteen lukujen löydöksiä. Teoksen aikana pyritään hahmottelemaan tahtoa monitahoisena ilmiönä ja yhdistelemään teoreettisia ajatuksia empiirisiin havaintoihin.

Toisessa pääluvussa tarkastellaan tahtoa ja sen muotoutumista ilmiönä, joka liittyy merkittävässä määrin järjestäytyneeseen poliittiseen yhteisöön. Siten on mahdollista selittää taustatekijöitä, jotka liittyvät poliittiseen kulttuuriin tahdon osalta.

Kolmannessa pääluvussa tartutaan Suomen maanpuolustuskeskusteluun 1920- ja 1930-luvuilla ja kiinnitetään huomiota puolustustahdon rakentamiseen sekä siitä annettuihin kommentteihin. Samalla pohditaan suomalaisen yhteiskunnan ja puolustuspolitiikan kehitystä aina sotavuosien alkuun saakka. Pääluvussa hyödynnetään alkuperäislähteinä A.K. Cajanderin ja Risto Rytin pääministerikausien henkilöarkistoja, eduskunnan asiakirjoja sekä digitoituja sanoma- ja aikakauslehtiä. Aineisto on luonteeltaan poikkeuksellista siinä, millaisia merkityksiä kansalaisten tahdolle asetetaan. Aineistosta ilmenee, miten kiistanalainen käsite puolustustahdon käsite oli vielä 1930-luvun alussa. Luvussa pohditaan myös kansallisen eheytyksen etenemistä. Suomen yli satavuotisessa itsenäisen valtion historiassa 1920- ja 1930-luvut tarjoavat aivan omanlaisensa tulokulman siihen, mitä maanpuolustukseen liittyvä tahto oikein merkitsi aikalaisille. Puhe oli ajoittain suorasukaista ja poliittisesti jännittänyt.

Neljännessä pääluvussa pohditaan tahtoa aseellisessa konfliktissa Suomen sotakokemuksien aikana. Pääluvun alussa kiinnitetään huomiota keskeisiin propagandaan ja mielialaan liittyviin tutkimuksiin 1930-luvun Suomessa ja osoitetaan ajan sotataidollista teoreettista ymmärrystä. Pääluvussa käsitellään seuraavaksi talvi- ja jatkosotaan liittyviä ilmiöitä ja pohditaan sitä, mitä tahto oikein merkitsi, miten sitä oli mahdollista käyttää päätöksenteossa hyväksi ja mikä oli viime kädessä päättäjien vastuu sotaa ja rauhaa koskevassa päätöksenteossa.

Viidennessä pääluvussa käännetään katse kylmän sodan aikaisiin poliittisiin keskusteluihin. Luvussa pohditaan, miten sotavuosien kokemusten vaikuttamina ja toisaalta ulkopoliittisesti ahtaiden olosuhteiden vallitessa puhuttiin ja käsiteltiin puolustustahdon merkitystä ja muodostumista. Luvussa analysoidaan Suomen eduskunnan keskusteluja vuosilta 1948–1991. Suomen poliittisia keskusteluja suhteutetaan Ruotsin tilanteeseen analysoimalla myös sikäläistä puolustustahtoon liittyvää valtiopäivien diskursia kylmän sodan ajalta. Analysoinnissa pääpainona on pohtia tahdon poliittisuutta identiteettiä ja ideologiaan liittyvänä poliittisena työkaluna, ja siten tavoittaa aikakauden henki, kun erityisesti ideologiset kysymykset olivat voimakkaasti esillä. Pääluvun tavoitteena on osoittaa, miten tahtotilaa on lähestytty turvallisuuspoliittisena teemana

rauhanajan poliittisissa keskusteluissa ja millaisia poliittisia kytköksiä ilmiössä on nähty. Suomen ja Ruotsin poliittisissa konteksteissa on sekä yhtymäkohtia että eroavaisuuksia, ja kylmän sodan ajanjakso tarjoaa historiallisesti kiinnostavan ajanjakson, jossa yhdistyy sekä rauhanaika että taustalla toimiva tuntemus kriisin läsnäolosta tai sen uhkasta. Keskeisenä käsitteenä toimii Ruotsissa käsite *försvarsvilja* ja Suomessa vastaava suomennos, *maanpuolustustahto*, joiden kautta on mahdollista luoda kiinnostava ja keskenään yhteensopiva tarkastelu kahdesta kansallisesta kontekstista.

Kuudennessa pääluvussa analysoidaan kylmän sodan jälkeistä ajanjaksoa sekä suomalaisen maanpuolustuksen identiteetin muovautumista ja tahdon merkitystä siinä. Luvussa teoretisoidaan ulkopoliittikan suhdetta inhimillisiin voimavaroihin sekä taustalla oleviin kulttuuriin ja yleiseen mielipiteeseen liittyviin piirteisiin. Pääluvussa analysoidaan myös kotimaisen poliittisen keskustelun muutosta 1990-luvun alusta aina vuoteen 2022 saakka, jolloin Suomi jätti hakemuksen liittymisestä sotilasliitto Naton jäseneksi, ja tehdään selkoa maanpuolustustahdon käsitteellisen aseman vahvistumisesta.

Seitsemännessä pääluvussa tartutaan spekulatiivisempaan otteeseen. Pääluvussa pohditaan, millaisten muospaineiden keskellä poliittinen järjestelmä on, ja toisaalta käsitellään sitä, miten sodan kuva on muutoksessa. Pääluvun keskeisenä teemana on vapautteen ja velvollisuuteen liittyvien jännitteiden käsittely tahtoteeman kautta ja samalla mahdollisten muutosten ymmärtäminen.

Teos päättyy päätäntöön ja siinä esitettyihin tutkimuslöydöksiin. Löydökset liittyvät tiettyyn kansalliseen kontekstiin, mutta aiheella on yleismaailmallista merkitystä: tahtotematikka on sovellettavissa eri kansallisiin konteksteihin. Suomen kohdalla tahto sisältää kolme elementtiä, joilla sitä voidaan kuvata ulkomaalaiselle tarkkailijalle: (i) tahdosta puhuminen on osa pitkän aikavälin diskursiivista perinnettä suomalaisessa poliittisessa kontekstissa; (ii) sotavuodet opettivat yhtenäisyyden ja henkisten voimavarojen merkityksen materiaalisesti alivoimaisessa tilanteessa; (iii) Suomessa on käytössä kansalaisia maanpuolustukseen osallistava instituutio, mikä tekee tahdon ymmärtämisen merkitykselliseksi. Suomen tapahtumia ei voi täysin yleistää muihin maihin, mutta ne antavat mahdollisuuksia painottaa niin yhteiskunnan tilanteen kuin yhteiskunnan historiallisen kehityksen vaikutusta maanpuolustuksen resursseihin.

TAHTO JA SEN MUOTOUTUMINEN POLIITTISENA ILMIÖNÄ

Tässä pääluvussa tarkastellaan tahtoa ja sen muotoutumista järjestäytyneeseen poliittiseen yhteisöön kietoutuneena ilmiönä. Poliittisessa päätöksenteossa korostuu taustalla vallitseva poliittinen kulttuuri, joka puolestaan liittyy päätöksentekoa poliittisen kulttuurin ohella laajempaan kulttuuriseen kontekstiin. Pääluvussa pohditaan yksilön asemaa maanpuolustuksessa ja tekijöitä tahdon taustalla. Näihin tekijöihin tutustumalla avautuu mahdollisuus ymmärtää tahtoa monipuolisena ilmiönä ja sen mahdollisia vaikutuksia politiikkaan.

2.1. Vapaa tahto ja tahdon poliittinen tulkitseminen

Tahtoa tulee ymmärtää siinä kontekstissa, jossa sen toteutumista tulkitaan, mikä vaatii hetkeksi irrottautumista aseellisen konfliktin kontekstista. Yksilön vapaa tahto on ollut filosofisesti merkittävä teema, jonka alla on käsitelty kysymystä yksilön tahdosta sekä vapaana että toisaalta jonkin ulkopuolisen tekijän vaikuttamana ilmiönä. Vapaan tahdon ytimessä on, miten ja missä olosuhteissa yksilön on mahdollista tehdä omaan haluamiseensa liittyviä valintoja ja päätöksiä. Vapaan tahdon mahdollisuutta on suhteutettu alusta alkaen yksilöä ympäröivää maailmaa koskeviin ajatuksiin ja uskomuksiin, joiden kautta maailmassa vaikuttavia voimia on pyritty selittämään ja siten pohtimaan, missä olosuhteissa vapaa tahto voisi toteutua. (Frede & Long 2011, 175–178.)

Erityisesti teologian ja moraalifilosofian piirissä vapaan tahdon on ajateltu liittyvän siihen, millaisia oikeaa ja väärää koskevia ratkaisuja yksilö pystyy tekemään ja mikä on hänen oma vastuunsa näiden valintojen tekemisessä. Ryhmän muodostaman sosiaalisen järjestyksen moraalinen pohja onkin merkittävässä määrin sidoksissa yksilöiden kykyyn tehdä oikeaa ja väärää koskevia ratkaisuja. Kun yksilö asettuu osaksi yhteisöön tai yhteisössä toimivaa ryhmää, teoreettinen lähtökohta on, että ryhmän jäsenet jakavat käyttäytymissääntöjä koskevat käsitykset ja uskomukset kuten myös käsitykset oikeaa ja väärää määrittelevistä moraaliperiaatteista. Näissä olosuhteissa yksilön vapaa tahto näyttääytyy deterministisenä ilmiönä, jossa moraalisuutta tulkitaan ennen kaikkea hänen vastuunsa kautta. Yksilön käyttäytyminen osoittaa, millainen kyky tehdä moraalisia valintoja hänellä on. Toimintaa koskeva vastuu toimii tehokkaana työkaluna ryhmän jäsenten valintojen kontrolloimisessa. Vastuun moraalinen luonne vahvistuu, jos yhteisön jäsenen odotetaan ottavan roolia yhteisön turvallisuuden säilyttämisessä. (Ks. esim. McFee 2000, 104–110; Dodson 2017; O'Connor & Franklin 2020.)

Tahdon kohdalla on kyse pohjimmiltaan siitä, miten yksilön käyttäytyminen ja hänen tahtonsa tiettyjä asioita kohtaan sijoittuvat osaksi järjestäytyntä yhteisöä ja sen sääntöihin rakentuvia odotuksia. Yksilön rooli ja tahto, sekä samalla laajemman ryhmän yhteiseksi tulkittu tahto kietoutuvat yhteisön toimintaa ja siinä tarvittaessa maanpuolustuksen järjestämiseen. Poliitikantutkimuksen kannalta vapaan tahdon yhteys vastuullisuuden ideaan tarjoaa tavan käsitellä yksilön ja toisaalta päättäjien vastuuta ja sen jakautumista päättäjien ja toisaalta äänestäjien kesken. (Ks. Barry 1997.) Poliittisilla päättäjillä voidaan katsoa olevan erityistä poliittista vastuuta tekemistään päätöksistä,

mutta samalla he ovat avainasemassa määrittelemässä yhteisön toimintaa ja ylläpitämissä ja luomassa poliittista kulttuuria, jossa erityisesti jaetuilla arvoilla ja uskomuksilla sekä tulkinnoilla siitä, mikä on merkittävää osana poliittista kulttuuria. Kun päättäjä puhuu tai tekee päätöksiä, hän samalla heijastaa, noudattaa tai muokkaa sosiaalista toimintaa koskevia poliittisesti määriteltäviä käyttäytymissääntöjä sekä niihin liittyviä uskomuksia. Vastuullisuuden idea koskettaa myös maanpuolustuksen järjestämistä ja siinä eri toimijoiden asemaa yhteiskunnassa, mutta keskeisin tahdon merkitys on, miten abstrakti ja dynaaminen ilmiö on kyseessä.

Poliittisen keskustelun kannalta tahdossa on viime kädessä kyse yksilöllisen asennoitumisen ohella yleiseksi tai julkiseksi mielipiteeksi kuvatusta ilmiöstä, jota on mahdollista käyttää tulkitsemaan sitä, millaisia näkemyksiä ryhmällä henkilöitä on tietyistä asioista. Valtiotieteen tutkija Scott L. Althaus (2003, 1) korostaa, että yleisen mielipiteen kohdalla on olemassa kolme hyvin aikaa kestänyttä ja jokseenkin pysyvää kysymystä, joihin ei ole löydetty vielä yksiselitteistä vastausta: mitä on yleinen mielipide, mitä piirteitä yleisellä mielipiteellä tulisi olla ja millaista poliittista voimaa sillä on tai sille pitäisi antaa. Samat kysymykset pätevät yksilön tai ryhmän aseelliseen konfliktiin liittyvään tahtoon. Kuten teoksen johdannossa pohdittiin, tahto ja siihen vetoaminen ovat osa poliittista keskustelua ja siten diskursiivisia tulkintoja todellisuudesta. Tässä merkitystä on aiemmilla diskursseilla ja sillä, miten tietyn poliittisen kulttuurin sisällä muodostuu tapa vedota kansalaisen tai kansalaisryhmän tahtoon. Poliittisen päätöksenteon ja siihen liittyvän poliittisen keskustelun kannalta on oleellista, missä määrin ja missä olosuhteissa poliitikot voivat vedota tai viitata kansalaisten tahtoon, ja miten näihin olosuhteisiin on mahdollista vaikuttaa. Tahtoon vetoaminen edustaa tapaa ammentaa joko faktapohjaista tai vapaammin tulkittavia ideoita perusteina esitetyn poliittisen kannanoton tueksi. Niinpä huomio keskittyy tietoon (tai tiedon puutteeseen), jonka avulla on mahdollista tehdä tulkintoja perustellulla ja yleisön hyväksymällä poliittisen toiminnan tavalla.

Kansalaisten mielipidettä voidaan yrittää seurata ja mitata tutkimuksilla, ja niiden perusteella määritellä, mikä voisi olla kansalaisten tai tiettyjen kansalaisryhmien tahto tietyssä asiassa. Samalla on mahdollista tutkia tai ainakin spekuloida tilanneyhteystekijöitä, joilla voi olla vaikutusta siihen, miksi jokin tietty näkemys korostuu ja jokin toinen puolestaan ei. Kansainvälisessä tarkastelussa korostuvat erilaiset mielipidekyselyt, joilla analysoidaan väestön tai sen tiettyjen osien katsantokantoja. Ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa selvittäviä tutkimuksia ja niissä myös kansalaisten asenteellisuuden roolia on tarkasteltu Suomen lisäksi muun muassa Ruotsissa. Molemmissa maissa on valtiollinen elin, joka selvittää kansalaisten mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta (esim. MTS 2022; Myndigheten för samhällskydd och beredskap 2018). Suomessa Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta on mitannut maanpuolustustahdon tahtoon ohella muun muassa asevelvollisuuden hyväksyntää tai tiettyjen turvallisuuspoliittisten ratkaisujen kuten sotilaallisen liittoutumisen suosiota. Eri mittauksista on kertynyt todisteita siitä, että suomalaisten maanpuolustustahdo on korkea, asevelvollisuus laajasti hyväksytty ja Puolustusvoimiin luotetaan (MTS 2020, 15–16, 29; Haavisto 2019). Kokemus jonkin asian tai ilmiön korkeasta tasosta tärkeä, mutta siihen liittyvä tulkinta voi olla harhaanjohtavaa.

Althausin (2003, 1–22) mukaan mielipidekyselyissä on kaksi keskeistä kansan tahdon tulkittamiseen liittyvää ongelmaa: Ensinnäkin mielipidekyselyt eivät välttämättä esitä

kaikkia yhteiskunnan ääniä tasa-arvoisesti. Toiseksi kyselyjen tuloksia vääristää se, että osa vastaajista on paremmin informoitu kuin muut, mutta vähiten informoidut tapaavat olemaan vastauksissaan samoilla linjoilla kuin paremmin informoidut. Siksi kyselyjen lopputulos kallistuu vähemmän informoitujen vastaajien näkemysten suuntaan. Althausin mukaan mielipidekyselyjen tuloksia käsitellään usein väärästä näkökulmasta, jossa ei kiinnitetä tarpeeksi huomiota juuri mielipidemittausten tuottaman tiedon mahdollisiin virheellisyyksiin ja vääristymien mahdollisuuteen. Mielipidemittauksilla on kuitenkin keskeinen merkitys arjen politiikassa: niiden tulokset ovat ehkä suuren yleisön selkein ja vaikutusvaltaisin ääni demokraattisesti hoidetussa politiikassa vaalien ulkopuolella.

Päättäjät tulkitsevat kansalaisten tai jonkin pienemmän kansalaisryhmän tahtoa, mutta samalla hän on olosuhteiden uhri. Päättäjän tekemään tulkintaan kansan tahdosta voivat vaikuttaa uskomukset, vakaumukset tai opitut asiat, jotka puolestaan heijastuvat hänen ratkaisuihinsa. Tästä huolimatta poliittisessa kielenkäytössä kansalaisten tahtoon vetoaminen on sekä mahdollista että jopa suotuisaa. Se on tyypillinen osa erityisesti populistista politiikkaa, jossa poliittinen tai taloudellinen eliitti voidaan diskursiivisesti asettaa kansaa vastaan. Tällöin tiettyä linjaa ajava poliitikko voi väittää, että kansalaisilla on eliittejä parempi käsitys yhteiskunnassa hallitsevista arvoista ja eliittiä parempi käsitys siitä, mikä on oikein ja hyväksyttävää. Tahdon tulkitseminen voi siis hyvinkin olla luonteeltaan arvopohjaista. (Müller 2017, 16–18.)

On syytä olettaa, että Suomen ja Ruotsin ohella myös monissa muissa maissa ollaan kiinnostuneita nimenomaan turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaan liittyvästä yleisestä mielipiteestä ja käytetään siitä saatavaa tietoa tahdon tulkitsemiseen mutta myös puolustukseen liittyvien arvojen tarkasteluun. Kansainvälisessä tutkimuskentässä on muun muassa tarkasteltu eri maiden asukkaiden arvoasenteita ja niissä myös suhtautumista taistelemaan maan puolesta. (Inglehart ym. 2015.) Arvojen ja yleisen mielipiteen tarkastelun ohella voi yrittää selvittää yksilöllistä mielipidettä tai asennoitumista, liittämällä siihen yhteen yksilöllistä asenteellisuutta kollektiiviseen asenteellisuuteen ja luoda siten väite siitä, mikä on tietyn väestöryhmän tai koko kansan tahto tai jopa asenteellinen taipumus tietyssä asiassa. Poliittisessa kulttuurissa voi olla mukana sellaisia elementtejä ja piirteitä, jotka vaikuttavat tahdosta puhumisen tapaan esimerkiksi lainsäädäntöelimen keskusteluissa. Edustuksellisuus voi pelkistettynä tarkoittaa toimintaa, jossa kansalaisten äänet, mielipiteet ja näkemykset tuodaan näkyviksi politiikkaa määrittävissä prosesseissa. Samalla edustuksellisuutta voidaan käytännössä toteuttaa erilaisilla ja keskenään ristiriitaisillakin tavoilla, mutta jossa lähtökohta on pohjimmiltaan sama. (Dovi 2018.)

Historiantutkija Frank Ankersmitin mukaan poliittisen edustuksen teoriassa yksittäisen äänestäjän toiminta on järjestelmän ytimessä. Äänestäjä edustaa toiminnallaan poliittista järjestelmää, jonka osa hän on. Konflikti on oleellinen osa poliittista toimintaa ja ennen kaikkea heijastus yksilön toiminnasta osana järjestelmää (Ankersmit 2007, 22–32). Tutkija Sofia Näsströmin (2007) mukaan legitimiä tarkastelevassa poliittisessä teoriassa toisaalta kansa, ei yksittäinen äänestäjä, on pohjimmiltaan aina poliittisen järjestelmän keskiössä. Kansan roolia voidaan kuitenkin rajoittaa. Kaiken kaikkiaan viime kädessä vaalit määrittävät pitkälti, miten kansan tahtoa ajatellaan ilmaistavan (Urbinati & Warren 2008), mutta vaalien jälkeen poliittisten toimijoiden diskursiivinen

liikkumavara on suuri ja niin yksilöiden kuin suuremman ryhmän näkemyksellä on merkitystä.

Tahdon käsite on kaiken kaikkiaan osa poliittista kulttuuria, jossa yksilöiden tahdon muotoutuminen ja siihen liitetyt ympäristön vaikutteiden selitystekijät ovat osa laajempaa kulttuurista kontekstia. Tahdon ilmeneminen resurssina nojaa siis merkittävässä määrin tiettyssä ajassa ja paikassa tehtyyn tulkintaan, jossa on mahdollista nojata erilaiseen tietoon, käsityksiin arvoista tai jopa uskomuksiin siitä, mikä väestön tahto tiettyssä asiassa oikein voi olla.

2.2. Kansalaisuudesta tahtoon

Valtion kohdalla yhteisön yksittäisen jäsenen tahdon merkitys asettuu osaksi yhteiskunnallista järjestystä sen kautta, miten yksilön rooli nähdään osana poliittista yhteisöä, valtiota. Turvallistamista käsittelevän kansainvälisten suhteiden tutkimuksen näkökulmasta turvallisuuden järjestäminen ei ole ainoastaan keskeisimpiä valtiossa toimivan julkisen vallan tehtäviä, vaan erilaisista turvallisuussuhkista tehdyt tulkinnat määrittelevät huomattavasti turvallisuutta koskevia poliittisia diskursseja. (Buzan ym. 1998, 21–25.) Turvallisuuteen kohdistuvia uhkia voidaan siis määritellä, mutta niitä voidaan myös todeta: esimerkiksi vieraan vallan toteuttama aseellinen hyökkäys vaikuttaa tilanteelta, joka on mahdollista todeta yksiselitteisenä tapahtumana. Samalla kyseiseen tilanteeseen voi silti liittyä huomattavaa tulkinnallisuutta tai halua pyrkiä poliittisesti minimoimaan syntynyttä kriisiä. Julkisen vallan ja turvallisuuden suhteen lähtökohta on kuitenkin selvä. Julkinen valta on pohjimmiltaan perustuslakiin ja muuhun kansalliseen lainsäädäntöön pohjautuvaa, erityisesti valtion harjoittamaa vallankäyttöä. Sotilaallinen turvallisuus ponnistaa kansallisesta päätöksenteosta, jossa poliittinen yhteisö pyrkii tuottamaan jäsenilleen turvallisuutta ja huolehtimaan yhteisön alueellisten rajojen koskemattomuudesta ja suvereniteetin säilymisestä. Yhteisön ja yksilön välistä suhdetta puolestaan määrittelevän poliittisten yhteisön sääntöjen puitteissa, mikä tapahtuu myös Suomessa. Tämä suhde voi kohdistua myös siihen, että yhteisön turvallisuutta halutaan toteuttaa luomalla yhteisön jäseniä koskevia maanpuolustukseen liittyviä normatiivisia odotuksia, kuten lakiin kirjattu yleinen maanpuolustusvelvollisuus tai kannustimia osallistua vapaaehtoiseen asepalveluun.

Esimerkiksi yhteisön jäseneksi pääseminen voi vaatia lojaalisuuden ohella myös sitoutumista puolustukseen, ja eräänlainen isänmaahan sitoutuminen on tyypillinen osa kansalaisuusvalojen sisältöä. Toisen maan kansalaisen pyrkiessä Yhdysvaltojen kansalaiseksi joutuu hän vannomaan valan, jossa hän sitoutuu eksplisiittisesti tarttumaan aseisiin Yhdysvaltojen puolesta tai palvelemaan maata aseettomalla tavalla (U.S. Citizenship and Immigration Services 2020; ks. myös Bredbenner 2012). Velvollisuus puolustaa maata on Euroopan unionin viitekehyksessä hyvin yleinen kansalliseen perustuslakiin nojaava velvollisuus, vaikka sitä ei sovellettaisiikaan käytäntöön (Häkkinen 2019b). Suomen perustuslain (11.6.1999/731) toisen luvun 127 §:n mukaan ”[j]okainen Suomen kansalainen on velvollinen osallistumaan isänmaan puolustukseen tai avustamaan sitä sen mukaan kuin laissa säädetään”. Siten kansalaisuus voi edellyttää valmiutta puolustaa maata, vaikka yksilön ei tarvitse välttämättä tahtoa niin. Lakisääteinen velvollisuus avaa joka tapauksessa mahdollisuuden jopa pakottavalle vallankäytölle. Maanpuolustuksen diskurssiivinen linjaaminen yleväksi, Suomen kohdalla nimen-

omaan isänmaan puolustamiseksi avaa kuitenkin arvopohjaisen vaikuttamisväylän yksilöiden ja ryhmien tahtoon. Suomessa maanpuolustustahdon tutkimuskentällä on useaan otteeseen todettu, että isänmaallisuus liittyy maanpuolustustahtona ymmärrettyyn asenteellisuuteen. (Myyry 2009; Eskola 1962.) Kyse on tässä mielessä suomalaisessa kontekstissa tahdosta arvoasenteena, joka liittyy myös isänmaallisuuteen toimintaa ohjaavana aatteena. Isänmaallisuuden kautta voidaan siis luontevasti perustella oman poliittisen yhteisön puolustamista. Sama pätee demokratiaan, joka on kytketty maanpuolustustahtoon 1960-luvulta lähtien. (Häkkinen ym. 2020a, 26–30.)

Velvollisuus puolustaa maata voi olla siis osa maan lainsäädäntöä, mikä ei kuitenkaan tarkoita, että se olisi osa jonkin maan ajantasaista lainsäädäntöä. Kyse on kuitenkin sellaisesta yksilöön kohdistuvasta odotuksesta ja jopa vaatimuksesta, joka on muotoutunut osaksi poliittisen kulttuurin käyttäytymisnormeja. Esimerkiksi Yhdysvalloissa asevelvollisuus oli käytössä vuosina 1940–1973, minkä jälkeen epäsuosittu järjestelmä lopetettiin. Toisaalta maassa havaittiin nopeasti, että asevelvollisuudella oli ollut merkitystä myös kansalaisyhteisyydelle ja erityisesti isänmaallisuuden edistämiseksi, jotka molemmat kietoutuivat hyväksi katsottuun kansalaisuuden toteutumiseen. Tunnettu sosiologi ja erityisesti sotilas-siviilisuhteita tutkinut Morris Janowitz (1983, 192–203) ehdotti vuonna 1983, että maahan tarvittiin yleistä kansalaispalvelusta edistämään yhteisön tarvitsemia arvoja kuten isänmaallisuutta ja muita valtiolle keskeiseksi katsottuja kansalaishyveitä. Sittenkin Yhdysvalloissa diskurssi kansalaisten velvollisuudesta osallistua puolustukseen näyttää kietoutuneen ennen muuta ajatukseen joukkojen tukemisesta. Tähän liittyy idealisoituja käsityksiä isänmaallisuudesta kuten esimerkiksi siitä, kuka edustaa ja toteuttaa isänmaallisia hyveitä sekä miten henkilökohtaista uhrautumista maan puolesta oikein tulkitaan. (Barno & Bensahel 2018; Dunlap 2018.)

Aiemmin mainittu Suomen perustuslaki viittaa kansalaisuuden ja isänmaan erityiseen suhteeseen ja nimenomaan siihen liittyvään maanpuolustusvelvollisuuteen. Kielitoimiston sanakirjassa sana *isänmaa* määritellään seuraavasti: ”valtio t. maa, johon ihminen tuntee kuuluvansa, synnyinmaa, kotimaa, oma maa” (Kotimaisten kielten keskus 2020). *Isänmaa*-termissä on sanaselityksen mukaan myös vahva painotus siten, että se liittyy alueeseen, joka on erityinen yksilölle joko syntymän tai muunlaisen omaksi kokemisen tunteen kautta. Samalla yksilön suhde alueeseen täydentyy erilaisten tunnesidosten kautta, kuten sen kautta, mitä merkitsee alueen omaksi kokeminen. *Isänmaan* käsite on ollut käytössä erilaisissa poliittisissa kulttuureissa ja voi viitata niin tekemisen kohteeseen kuin tekijään: isänmaa voi odottaa yhteisön jäseneltä jotain erityistä, tai yksilö voi itse tehdä jotain isänmaan eteen. Käsitteen käyttö voi olla tiettyyn aikaan ja paikkaan sidottua ja ilmaista siten erityistä kulttuurisessa muistissa olevaa ideaa tai kokemusta, kuten on kyse Alankomaissa: siellä käsite on viittaa jälkikäteen erityisen merkittäväksi koettuun historialliseen ajanjaksoon (Tilmans & Wyger 2016). *Isänmaa* onkin yksi tapa rakentaa metaforan kautta erityistä yhteyttä yksilön ja maan välille. Vastaavia termejä voivat olla esimerkiksi *kotimaa* tai *äidinmaa*, jolla on erityistä legitimoivaa diskursiivista merkitystä venäläisessä poliittisessä kulttuurissa (Riabov 2020).

Poliittisen järjestelmän kannalta kyse ei ole pelkästään esimerkiksi isänmaan kokemisesta, vaan millaisten jaettujen tuntemusten parissa järjestelmän jäsenet oikein elävät ja miten nämä tuntemukset heijastuvat suhteessa tahtoon. Kansalaisuutta voidaan pitää yksilön ja valtion muodostaman poliittisen yhteisön välisenä keskeisenä ja ehkä

jopa keskeisimpänä sidoksena, johon isänmaallisuus lisää tunnepitoisen ja aatteellisen lisän. Sidoksen kaltaiseen yhteyteen viitataan esimerkiksi Suomen lainsäädännössä, jossa kansalaisen ja yhteisön muodostamaa yhteyttä kuvataan lainsäädännölliseksi ja sen katsotaan liittyvän yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin osana poliittista yhteisöä (kansalaisuuslaki 16.5.2003/359 2 §). Yksilön oikeudet ovat ennen kaikkea poliittisia, kuten oikeus äänestää, olla politiikassa mukana ja siten osallistua yhteisön toimintaan, mutta oikeudet voivat olla myös luonteeltaan perustavanlaatuisia yksilön oikeuksia, kuten oikeus elää ja oikeus ilmaista mielipide. (Ks. Ulkoasiainministeriö 1999, art. 2–18.) Velvollisuuksiin voi puolestaan liittyä yhteisön sääntöjen noudattaminen, verojen maksaminen tai yhteisön puolustamiseen osallistuminen.

Kaarkoski ym. (2020) pohtii, että kotimaisen Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan käyttämä niin sanottua yleistä maanpuolustustahtoa mittaava tavanomainen kysymyksenasettelu ja sitä kautta itse maanpuolustustahdon käsite sisältää myös sellaista suomalaisuuteen ja sitä kautta isänmaahan viittaavaa merkityssisältöä, jossa erilaiset tahtoon liittyvän ilmaisumuodot ovat mahdollisia. Siten nimenomaan suomalainen maanpuolustustahto saattaa olla luontevampaa ymmärtää pikemminkin henkilökohtaisella kuin yleisellä, väestöä laajemmin luotaavalla tasolla. Tällöin yksilön suhteen isänmaahan ei tarvitse kytkeytyä tiettyyn käsitykseen maanpuolustusvelvollisuudesta ja sitä kautta maanpuolustustahtoon, ja maanpuolustusta ylipäätensä leimaa kansainvälisyyden läsnäolo kansalliseen päin kääntymisen sijaan. Isänmaallisuudella tai siihen läheisesti liittyvillä tuntemuksilla on joka tapauksessa merkitystä. Kansainvälinen vertailu antaa ymmärtää, että kansallisen ylpeyden tunteminen lisää myös sitä, onko yksilö halukas taistelemaan maansa puolesta (Díez-Nicolás 2010).

Suomessa yksilöiden tahto kanavoituu yksilöiden toimintaa säätelevän lainsäädännöllisen rakenteen kautta. Kansalaisilla on laissa määrätty maanpuolustusvelvollisuus, joten kansalaisten asennoitumiseen kohdistuu voimakas, ympäröivän yhteiskunnan asettama ja jopa velvoittava odotus kohdentaa toimintaa ja sitä myöten myös tahtoa yhteiskunnan toivomalla tavalla. Asevelvollisuuden suorittaminen tai kannuste osoittaa tahtoa isänmaan puolustamiseen ovat tästä Suomeen soveltuvia tahdon ohjaamisen merkkejä. Asevelvollisuus instituutiona on yksilöitä pakottava, joten se on automaattisesti periaatteellisella tasolla ristiriidassa vapaan tahdon idean kanssa. Kansalaisuuden kontekstissa vapaa tahto ei siis voi täysin toteutua. Vapaan tahdon rajoittamista on toisaalta mahdollista perustella utilitaristisin perustein, joista hyvä esimerkki on maan rajojen ja niiden sisällä asuvan väestön puolustaminen fyysistä väkivaltaa vastaan, ja siten oikeuttaa maanpuolustuksen järjestämistä.

2.3. Onko tahto merkittävä poliittinen kysymys vain kansalaisia velvoittavan maanpuolustuksen järjestämisessä?

Tutkija David Millerin (1995, 69–70) mukaan poliittinen debatti luo julkista kulttuuria, ja julkisesta kulttuurista haetaan oikeutusta velvollisuuksille. Julkinen kulttuuri puolestaan ruokkii käsitystä kollektiivisesta identiteetistä, jossa kulttuuri sitten vallitsee. Syntyy siis kehä. Kansalaisten velvollisuus puolustaa maata on yhteisön tekemä poliittinen valinta, jossa on ehkä hyödynnetty demokraattisin periaattein toteutettua poliittista debattia asiasta päättämässä. Päättäjät ovat olleet lähtökohtaisesti legitimitissä asemassa maanpuolustukseen liittyviä päätöksiä tehdessään. Valintoja ylläpidetään vetoamalla käytyyn keskusteluun ja toisaalta myös aikaisempiin valintoihin, joissa olisi ollut

periaatteessa mahdollista myös hajottaa järjestelmää purkamalla sen legitimitettä. Tahtoon vetoaminen on tapa kiertää kehä, koska järjestelmää ei voi ylläpitää, ellei sillä ole tukenaan tarpeeksi kansalaisten myönteistä asenteellisuutta, joka taas luo järjestelmälle sen tarvitsemää legitimitettä toimia yhteisöä edustavana ja sen puolesta toimivana instituutiona. Esimerkiksi Suomessa puolustusministeri Jyri Häkämiehen vuonna 2009 käynnistämän suomalaista asevelvollisuutta tutkineen selvitysryhmän mukaan asevelvollisuus ja maanpuolustustahto kietoutuvat toisiinsa: maanpuolustustahto ilmenee asevelvollisuuden hyväksyntänä ja asevelvollisuus puolestaan edistää maanpuolustustahtoa (Asevelvollisuustyöryhmä 2010, 22; Viitasalo 2013, 47).

Velvollisuus puolustaa maata liittyy kiinteästi asevelvollisuuden ideaan. Poliittinen yhteisö perustuu merkittävässä määrin siihen, että yhteisön jäsenet jakavat käsityksen hyväksyttävän toiminnan piirteistä. Oman yhteisön puolustaminen on hyväksyttävää yhteisön tulevaisuuden kannalta, ja ei ole ihme, että valtioiden välisissä suhteissa vallitsee vankka ajatus valtioiden oikeudesta itsepuolustukseen. Toisaalta aseellisen konfliktin oloissa maanpuolustusvelvollisuuden oikeutus voi olla luonteeltaan epäselvä, jos kyseisellä velvollisuudella perustellaan toimia, jotka eivät näytä liittyvän yhteisön puolustamiseen. Michael Walzerin (1977; ks. Mapel 1998) mukaan pakotettuna instituutiona asevelvollisuus vie yksilöltä pois vastuuta siitä, missä määrin hän toimii kyseenalaisesti osallistuessaan epäoikeudenmukaiseen aseelliseen konfliktiin. Jos yksilö toimii vapaaehtoisena, on tilanne puolestaan erilainen. Poliittinen yhteisö muodostaa siis omalla toiminnallaan moraalista käsitystä siitä, millä tavoin yksilön tulisi toimia osana yhteisöä ja siten legitimoida aseelliseen konfliktiin liittyvää toimintaa.

Historiallisessa tarkastelussa maanpuolustukseen tai ylipäättänsä sodankäyntiin liittyvät yksilölle asetetut velvollisuudet eivät ole tuore keksintö. Modernin demokratian kannalta asevelvollisuuden keskeinen murrosvaihe kietoutuu Ranskan vallankumoukseen ja kansalaisuuden kehittämiseen siinä. Asevelvollisuutta tutkineita Lars Mjøsetia ja Stephen van Holdenia (2002a, xiv; 2002b, 5) mukailen asevelvollisuuden varhaisvaiheen historiassa kyse oli erityisesti murrosvaiheesta, jossa siirryttiin pois aikaisemmista sotilaiden rekrytointitavoista moderniin asevelvollisuuteen. Moderni asevelvollisuus merkitsi, että kansallisvaltion ja kansalaissotilaan välille muodostui tiivis yhteys. Historiallisessa tarkastelussa erottuu kaksi näkökulmaa: Ensimmäisessä asevelvollisuutta voidaan tarkastella kansalaisuusoikeuksien ja kansallismielisyyden kautta, toisessa keskitytään enemmän asevelvollisuuteen sodankäynnin kautta. Näkökulmat täydentävät toisiaan, koska asevelvollisuudessa on kyse molemmista: tarpeesta saada sotilaita sotaan ja toisaalta yhteiskunnan kehittymisestä niin normatiivisesti kuin aatteellisestikin. Jälkimmäisessä käsitys kansalaisuudesta kytkeytyy sekä yksilön poliittisiin oikeuksiin yhteisön jäsenenä että hänen velvollisuuksiinsa, mutta kansallismielisyys tarjoaa yksilön sodankäynnissä velvoittavan tehtävän oikeutuksen.

Politiikantutkija Eliot A. Cohenin (1985, 25, 33) mukaan asevelvollisuuden puolesta puhuvat valtion maarajojen pituus potentiaalisesti vihamielisten valtioiden kanssa sekä väestön suhteellinen määrä suhteessa naapurimaiden väestöihin. Pakollinen asepalvelus ja siihen liittyvä uhrautumisen mahdollisuus edustaa äärimmäistä vaatimusta, jota poliittinen yhteisö voi jäseniltään vaatia. Toisaalta sotilaallinen koulutus voidaan nähdä myös poliittisen sosiaalistamisen paikkana, jossa yksilöille voidaan opettaa uhrautumisen, lojaalisuuden ja tottelevaisuuden merkityksiä. Tällöin asevelvollisuus on

luonteeltaan yksilöitä sosiaalistava organisaatio ja siinä mielessä luonteeltaan poliittinen. Yksittäisen nuoren kannalta osallistuminen maanpuolustukseen voi näyttäytyä jopa tapana liittyä paremmin yhteiskunnan osaksi seuraamalla vallitsevia normeja ja tapoja. Toisaalta esimerkiksi Suomessa on havaittu, että asevelvollisten motiivi käydä varusmiespalvelus voi vaihdella suuresti (Myllyniemi 2010, 40–45). Asevelvollisuuden olemassaolon ideaan voi kuitenkin periaatteessa kuulua ajatus, että asevelvollisuuden suorittaminen on jokseenkin välttämätön vaihe, jotta yksilö liittyisi täysivaltaiseksi poliittisen yhteisön jäseneksi. Käytännössä asia ei kuitenkaan ole näin, vaan asevelvollisuus voi olla luonteeltaan valikoivaa tai yksilöille eri palvelusvaihtoehtoja, kuten Suomessa käytössä olevaa siviilipalvelusmallia tarjoavaa.

Asevelvollisuudella on kuitenkin ollut erityinen merkitys sosiaalistumisessa modernin yhteiskunnan kansalaiseksi ainakin Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Euroopassa suhde kansalaisuuden ja asevelvollisuuden välillä on sittemmin heikentynyt. Yhdysvaltalaishistorioitsija James Sheehan (2008) arvioi, että Euroopassa sotaan valmistautuminen on väistynyt kansainvälisen järjestelmän rakentamisen, sotaa ihannoivien kulttuurien rauhanomaisiksi muuttumisen ja kansallisvaltioiden sosiaalisten kysymysten ympärille organisoitumisen tieltä. Toisaalta Yhdysvalloissa asevoimilla on merkittävä rooli osana yhteiskuntaa. Siellä aiemmin käytössä ollut asevelvollisuus ja sittemmin vapaaehtoinen asepalvelus on toiminut myös erilaisia sosiaalisia eroja merkittävästi tasoittavana ilmiönä, ainakin mitä tulee vähemmistöjen tai sukupuolten väliseen tasa-arvoon. (Janowitz 1976; Burk 1995; Kestnbaum 2000.) Israelissa kansalaisilta odotetaan osallistumista pakolliseen asepalveluun isänmaallisuuden osoituksena, jolloin palvelus voidaan nähdä pikemminkin oikeutena kuin velvollisuutena. Kansalainen voidaan nähdä hyvänä kansalaisena vasta, kun hän osallistuu tai on osallistunut Israelin puolustamiseen. Samaan aikaan sotilaallinen palvelus sekä siihen liittyvät diskursit vahvistavat yhteiskunnan poliittista järjestystä ja siinä vallitsevia luokkia sekä mahdollistavat militarisoituneen yhteiskuntajärjestyksen. Israelia voidaan pitää erittäin militarisoituneena yhteiskuntana, jossa asepalvelus on vain yksi nuorta ihmistä läpi yhteiskunnan vallitsevaan militarismiin sosiaalistava instituutio (Levy ym. 2008).¹

Vapaaehtoinen asepalvelus on poliittiselta kannalta haastavampi, koska siinä yksilön ja yhteiskunnan suhde ei perustu missään määrin asepalveluun. Toisaalta vapaaehtoinen asepalvelus perustuu siihen, että kansalaiset tai palvelukseen muuten sopiviksi katsotut yksilöt ovat halukkaita ilmoittautumaan vapaaehtoisiksi asevoimien palvelukseen riittävässä määrin ja että asevelvollisuus instituutiona nauttii riittävän laajaa tukea. Esimerkiksi Britanniassa asevelvollisuutta kritisoitiin aikaisemmin laajalti, mutta maa otti käyttöön asevelvollisuuden vuosiksi 1916–1920 ja uudestaan vuodesta 1939 alkaen, koska maailmansotiin ja niiden jälkiseurauksiin liittynyt miehistötarve oli huomattava. Asevelvollisuutta edelsi myös diskursiivinen muutos, jossa sotilaiksi ryhtyvät yksilöt nähtiin isänmaallisina ja moraalisia arvoja ylläpitävinä Britannian suojelijoina aikaisempien potentiaalisten despoottien sijaan. (Beckett 2011, 1–2, 198–200.) Vuonna 1939 asevelvollisuus oli puolestaan yksi ratkaisu kiristyneeseen kansainväliseen tilanteeseen ja Britannian kykyyn reagoida. Asevelvollisuus muunnettiin nimikkeenä kansalaispalveluksi (*National Service*) vuonna 1947, jolloin sillä pyrittiin ratkaisemaan asevoimien miehistötarpeet toisen maailmansodan jälkeen. Järjestelmästä luovuttiin lopullisesti vuonna 1960. Modernin sodankäynnin ja erityisesti kriisiajan oloissa

¹ Ymmärrän militarisaation tässä viittaavan siihen, että yhteiskuntaa valmistetaan sodankäyntiin laaja-alaisesti.

asevelvollisuus on hankalampi ottaa käyttöön, joskin Ukrainassa ensin lopetettiin asevelvollisuus vuonna 2013 ja sitten palautettiin se keväällä 2014. Tällöin taustalla oli jo käynnistynyt aseellinen konflikti maan itäisessä osassa ja siihen liittynyt pelko alueellisen eheyden menettämisestä, jolloin kyseisissä oloissa oli tarpeellista vahvistaa asevoimien rekrytointipohjaa. (BBC News 2014.) On myös syytä muistaa, että siirtyminen asevelvollisuudesta vapaaehtoiseen asepalveluun voi aiheuttaa joka tapauksessa merkittäviä rakenteellisia muutoksia asevoimien toimintaan muun muassa puolustushaaroissa. Vapaaehtoinen palvelu vaikuttaa yleensä eniten maavoimiin laivaston tai ilmapvoimien päästessä vähemmällä, sillä näissä puolustushaaroissa on saatettu jo valmiiksi painottaa palkattua ja erityisen ammattitaitoista henkilöstöä asevelvollisten sijaan (Boene 2009). Vapaaehtoisen rekrytoinnin ja toisaalta asevelvollisuuden eri puolia on pohdittu erityisesti taloustieteen parissa (esim. Poutvaara & Wagner 2011; Berck & Lipow 2011). Taloudellinen lähtökohta on yksi tapa arvioida asiaa, mutta poliittisen diskurssin näkökulmasta se tarjoaa rajoittuneen tavan argumentoida eri vaihtoehtojen puolesta mahdollisten seurausten vuoksi. Esimerkiksi yhdysvaltalaisessa kontekstissa asevoimien tehtäviä on yksityistetty, mikä on johtanut siihen, että poliittisessa diskurssissa on käsitelty uhrautumisen ja kansalaisuuden suhdetta ja nähty niiden välisen yhteyden heikentyneen (Baggiarini 2014).

Asevelvollisuuden merkitys ei ulotu ainoastaan joukkojentuotantoon aseellista konfliktia silmällä pitäen, vaan sillä voi olla erilaisia yhteiskunnallisia merkityksiä ja rooli instituutiona, joka nähdään yhteiskunnallisesti merkityksellisenä. Oma asiansa puolestaan on, missä määrin turvallisuuden ylläpitämistä on ylipäätään mahdollista tarkastella rooleihin ja suoranaiseen työnjakoon perustuvana ilmiönä (ks. Tallberg 2017). Kansainvälisellä tutkimuskentällä on ilmennyt kiinnostusta tarkastella yksilöiden maanpuolustuksellisia asenteita, joskaan ei välttämättä tahdon käsitteellistämisen kautta. Tutkimusta on tehty sellaisissa kansallisissa konteksteissa, joissa asevoimien rekrytointi perustuu vapaaehtoisuuteen ja joissa kansalaisten suora osallistuminen maanpuolustuksen järjestämiseen on heikkoa tai olematonta. (Esim. Sackett & Mavor 2003; Griffith 2008; Strandt & Berndtsson 2015.) Ruotsissa ennen siirtymistä vapaaehtoiseen asepalveluun vuonna 2010 pohdittiin asevoimien rekrytoinnin onnistumista vapaaehtoisen asepalveluksen oloissa. Tuolloin rekrytointiviestinnän kehittäminen nähtiin onnistumisen keskeisenä vaatimuksena. (Utredningen om Totalförsvarsplikten 2008, 112–113.)

Ruotsin ja Britannian kokemusten perusteella tiedetään, että rekrytointidiskursseilla luodaan käsityksiä subjektiivisuudesta ja vedotaan asevoimien yhteiskuntaan heijastuvaan kuvaan. Britanniassa kuva liittyy Ruotsia enemmän sotimiseen; Ruotsissa pääpaino voi olla esimerkiksi sotiluuden tuottaman altruistisen kokemuksen painottamisessa. (Strandt & Berndtsson 2015.) Motivaatiota ja taistelutahtoa tarkastelevassa tutkimuskentässä on puolestaan kiinnitetty huomiota erilaisiin tekijöihin, joissa on mahdollista nähdä yhteys yksilön halukkuuteen toimia. Tässä makrotason kokemusta yhteiskunnasta edustavat erityisesti aatteelliset ja toiminnasta palkitsemiseen liittyvät syyt, jotka vaikuttavat yksilön käyttäytymiseen taistelussa. (Esim. Strachan 2006; Berkovich 2017; Connable ym. 2019, 3–11.) Asevoimien toimintaa on vaikea irrottaa väkivallan mahdollisuudesta, mikä heijastuu myös tahtoon ilmiönä – erityisesti siihen, miten tahto liittyy taistelutilanteeseen ja väkivallan käyttöön.

Sotahistorioitsija John Keegan tutki yksilön kokemusta taistelemisesta ja määritteli klassikkotutkimuksessaan *The Face of Battle* taistelumotivaation kumpuavan melko yksinkertaisista omaa aikaansa heijastelevista asioista. Keeganin historiallinen tarkastelu alkoi keskiajalta, jolloin sotilaiden motivaatio oli luonteeltaan usein uskonnollista ja pakottavaa, mutta johon antoivat lisäkannustetta ryöstösaalis tai vangeista saatavat lunnaat. Onnekkain sotimisen seurauksena saatu saalis oli jopa todennäköisin sosiaalisen nousun keino muuten dynamiikaltaan melko rajoittuneessa sosiaalisessa järjestyksessä. Samaan aikaan aikalaiskulttuuri totutti yhteisön jäseniä alati läsnä olevaan väkivaltaan. Teollistuneen yhteiskunnan aikana sotilaiden motivaatio saattoi edelleen kummuta saaliinhimosta. Samalla kun uskonnollinen motivaatio katosi, tilalle saattoi tulla esimerkiksi alkoholin mutta myös johtajuuden merkitys, ryhmäsolidaarisuuden tunteminen ja tehtäväsuuntautuneisuus. Ensimmäiseen maailmansotaan mennessä myös isänmaallisuus saattoi motivoida yksilöä taistelemaan samalla kun rahan merkitys käytännössä katosi. Pitkän aikavälin kannalta tarkasteltuna pakottamisen merkitys on siis huomattava ja pysyvä, sillä olosuhteet voivat yksinkertaisesti pakottaa yksilön sotimaan. Sittemmin Keegan pohti, että käsitteiden tasolla taistelumotivaatiota voisi kuvata houkuttelun, pakottamisen ja narkoosin käsitteiden avulla. Niitä voi puolestaan täydentää ihailulla, matkimisella, julmuudesta nousevilla impulsseilla, vimmallalla, fantasiailla ja lopulta myös kunnialla. Näissä käsitteissä korostuu se, että yksilön käyttäytyminen perustuu niin sosiaaliseen ympäristöön kuin henkilökohtaisiin tuntemuksiin ja ajatuksiin. (Keegan 2014, 94–96, 157–165, 243–247; Keegan 1997, 3–11.) Keeganin löydökset ovat todennäköisesti hyvin edustavia ja ne kertovat jotain tahdosta ilmiönä nimenomaan taistelutilanteessa. Samalla Keeganin löydökset antavat eväitä ymmärtää tahtoa sekä yhteydessä siihen, missä määrin yksilö osallistuu maanpuolustukseen pakon sanelemana, että myös irrallaan siitä.

Voidaan siis ajatella, että poliittisen kulttuurin osalta tahdon merkittävyys painottuu siinä, miten käyttäytyminen sosiaalisessa tilanteessa ja myös väestöön kuuluvien erilaisten yksilöiden ja ryhmien välinen vuorovaikutus oikeastaan muodostuvat tietystä poliittisessä kontekstissa. Kontekstin mukaan keskeinen merkitys ei ole välttämättä rahalla vaan muissa henkistä ilmapiiriä ruokkivissa sosiaalisissa kannustimissa. Poliittisen toiminnan kannalta kuitenkin usein olennaisin merkitys on siinä, miten päättäjät keräävät ja jakavat resursseja yhteiskunnan eri toimijoiden käyttöön ja millaisia normatiivisia puitteita päättäjät säätävät yksilöiden ja instituutioiden, esimerkiksi sotilasorganisaation toiminnalle. Keskeistä on myös, miten päättäjät heijastavat ja toisaalta muokkaavat yhteiskunnassa hallitsevia poliittisia aatteita eri toimintojen hyödyistä ja mukanaan tuomista palkitsemisista.

Motivaatiossa ja taistelutahdossa niin pakolla kuin vapaaehtoisuudellakin on mahdollisesti merkitystä, mutta käytännössä tahto vaikuttaa merkittävältä poliittiselta kysymykseltä sekä vapaaehtoisen asepalveluksen että asevelvollisuuden kohdalla. Vapaaehtoinen osallistuminen maanpuolustukseen liittyy yhteiskunnan laajempiin makrotason asenteisiin ja käsityksiin, ja siten myös vapaaehtoisessa asepalveluksessa on syytä painottaa henkisten olosuhteiden ja ennen kaikkea henkilökohtaisen halukkuuden merkitystä. Tahto ilmentää juuri niitä. Tahdon tarkastelu laajenee asevelvollisuuden ja vapaaehtoisen asepalvelun tarkastelusta, jos katsantokanta kohdistuu turvallisuuteen laaja-alaisena ilmiönä sekä yksittäisten kansalaisten rooliin siinä. Tällöin turvallisuuden ylläpitäminen ja tarvittaessa puolustaminen ilmenevät jopa arkipäiväisinä. Arkipäiväistyminen voi taas vaikuttaa siihen, että esimerkiksi sotiluuden aatteellinen puoli

isänmaan palvelemisesta voi muuttua. Niin sanottujen postmodernien asevoimien käsite viittaa sellaiseen sotilasorganisaatioon, jossa sotilasorganisaation ja aiemmin muun muassa asevelvollisuuden historiaan merkittävästi vaikuttaneen kansallisvaltion suhde on heikentynyt (Moskos ym. 2000, 1–2). Tässä valossa keskittyminen tahdon näkemiseen ennen kaikkea osallistumisena maanpuolustukseen näyttäytyykin rajoittavana tapana tulkita ilmiötä, koska pohjimmiltaan kyse on niin laajasta makrotason ilmiöstä kuin yksittäisen henkilön mikrotason asenteellisuuden muodosta.

Poliittisen toiminnan kannalta yksilö liittyy aseelliseen konfliktiin kuitenkin ennen kaikkea sen kautta, onko yksilöllä asevoimissa rooli, mikä taas heijastuu maanpuolustuksen käytettävissä oleviin inhimillisiin resursseihin. Asennoituminen ja siihen liittyvä henkinen resurssi voi seurata maanpuolustusroolia ja kietoutua laajempiin yhteiskunnan makrotason asenteisiin. Esimerkiksi Suomessa, jossa kansalaisten tahtoa tulkitaan ilmeisen herkästi maanpuolustustahtokäsitteen kautta, voi maanpuolustusta koskevassa keskustelussa olla mukana isänmaallisuuden ohella myös sellaisia elementtejä kuten asevelvollisuuden hyväksyntä ja luottamus puolustusvoimiin instituutiona tai varusmiesten palvelusmotivaatio tai puolustusvoimien toiminnan hyväksyminen. (Asevelvollisuustyöryhmä 2010, 10, 22.) Myös yksilön kokema vastuu voi olla mukana (Myyry 2009, 20). Tässä mielessä asevoimat ovat paljon muutakin kuin paikka, jossa mahdollinen maanpuolustusvelvollisuus suoritetaan. Se on samaan aikaan organisaatio, jolla on sille asetettuja tehtäviä sekä poliittisten päättäjien asettamat puitteet henkilöstön rekrytoimiselle.

Päättäjien näkökulmasta tahto onkin merkittävä poliittinen kysymys ennen kaikkea väestöä velvoittavassa järjestelmässä, mutta se voi olla tärkeä kysymys myös vapaaehtoisuuteen perustuvissa asevoimissa. Olennaista on pohtia, miten yksilö kokee maanpuolustuksen ja siihen osallistumisen.

2.4. Ideologinen sosiaalisaatio vai rationaalistaminen?

Ovatpa sotilaat pakotettuja tai vapaaehtoisia, he peilaavat joka tapauksessa omaa yhteiskuntaansa erityisesti siinä, mitä tulee kasvatukseen ja elämäkokemuksen antamiin kokemuksiin esimerkiksi eettisyydestä ja käyttäytymisestä. On tärkeää muistaa, millaisista olosuhteista sotilaat tulevat. Keeganin (2014, 286–290) mukaan teollinen yhteiskunta totuttaa yksilöt monella tapaa sodankäyntiin. Niin siviilielämään kuin sodankäyntiin liittyy teknologian laaja läsnäolo ja käyttö erilaisiin tarkoituksiin. Laitteet voivat olla vaarallisia ja erilaiset äänet ja valot toistuvasti läsnä arjessa. Massakoulutus ja moderni teollisuus opettavat yksilöt käyttäytymään samalla tapaa yhdessä. Yhteiskunta voi opettaa yksilöä suhtautumaan siviilielämässä vastentahtoisesti väkivaltaa ja kuolemaa kohtaan, koska se on eduksi yhteiskunnalle, ja samaan aikaan hyväksymään väkivallan ja kuoleman osana maanpuolustusta. Asenteet ovat ailahtelevia ja mielipiteitä voi muokata, mutta ne perustuvat arvoihin.

Juuri arvoissa piilee suurin yhteys aseelliseen konfliktiin liittyvän tahdon ja toisaalta tietyn poliittisen kulttuurin päätöksenteon välillä. Poliittisia aatteita voidaan hyödyntää yhteisön keskeisten arvojen perustelemiseen. Käsitteet arvoista puolestaan voivat vaikuttaa siihen, miten sotilasorganisaation toimintaa hallitaan tai miten yksilöiden asenteet asepalvelusta ja asevoimia kohtaan oikein muovautuvat osana niin yksilön kuin ryhmän identiteettiä. Siviiliyhteiskunnan tai niin sanotun kotirintaman henkisen

asentoitumisen edistäminen maanpuolustusta tai sodankäyntiä koskevassa viestinnässä voidaan rakentaa jaettujen arvojen ja asenteiden päälle. Niiden ohella aatteilla voidaan tehdä niin käyttäytyminen tiettyä asiaa kohtaan kuin erilaiset ilmiöt hyväksyttäväksi tarjoamalla erilaisia selitysmalleja.

Aatteiden merkitystä sotilaiden motivaatioon on tarkasteltu erilaisissa yhteyksissä. Muun muassa Moskos ja toisaalta Omar Bartov ja ovat nostaneet esiin erityisesti ideologioiden (aatejärjestelmien) merkitystä. Bartov (1991, 1–8) käytti ideologiaa keskeisenä keinona selittää sitä, miksi saksalaissotilaat taistelivat hyvin brutaalein menetelmin Neuvostoliittoa vastaan. Natsien ideologinen indoktrinaatio helpotti vihollissotilaiden inhimillisyyden kyseenalaistamisen. Taistelemisen Saksan itärintamalla oli ennen kaikkea kulutustaistelua, joka näyttäytyi myös ideologioiden välisenä kamppailuna. Ideologia antoi syötteen henkisellet sitoutumiselle taisteluun ja saattoi siten edistää myös omaa selviytymistä haastavissa olosuhteissa. Ideologia myös mahdollisti niin rivisotilaiden kuin upseerien oman toiminnan legitimoinnin. Ideologian ei tarvitse olla esillä silmiinpistävästi. Suomessa havaittiin talvi- ja jatkosodan aikaan, että taistelutahdon edistämiseen tähdänneen propagandatyön ei tullut olla ideologisesti voimakkaasti väritynyttä, koska rintamamiehet havaitsivat nopeasti paatoksellisen viestinnän ja suhtautuivat siihen vieroksuen. (Ahto 1989, esim. 71; Salminen 1976, esim. 119–124, 181.) Aate voi olla näkyvästi esillä tai vaikuttaa enemmän pinnan alla. Moskos (1970, 146–150) on pitänyt latenttia ideologian kokemusta yhtenä yhdysvaltalaisotilaita motivoivana ilmiönä Vietnamin sodassa aivan kuten myös jaettua kokemusta uskomuksista ja arvoista. Suomessa tutkija Mikael Salo (2009, 17–18) on vastaavasti pohtinut Moskosin ajatusta mukaillen, että maanpuolustustahto on isänmaallisuuden latentti muoto. Erilaiset poliittiset ja yhteiskunnalliset aatteet auttavat kuitenkin yhteiskunnan eri osia kiinnittymään kokonaisuuteen, ja niiden kautta yksilöt sosiaalistuvat osaksi ryhmää.

Aatejärjestelmä on siis merkittävä ja avaa mahdollisuuden sosiaalistaa yksilöitä tiettyyn ajattelumalliin. Sosiologi Siniša Maleševićin (2010; 5–7, 232–233) mukaan ideologinen sosialisatio ei kuitenkaan riitä rationaalistamaan tai peräti arkipäiväistämään väkivallan käyttämistä organisoidulla ja valtion hyväksymällä tavalla. Hänen mukaansa ideologinen sosialisatio tarvitsee tuekseen myös pakottavan vallankäytön organisoitumista yhteiskunnassa sekä samalla hallinnon byrokratisoitumista, jolloin vallankäytöstä tulee merkittävässä määrin kasvotonta. Tässä nouseekin esiin kaksi keskeistä teemaa, rationaalistaminen ja organisoituminen. Sosiologian piirissä rationaalistamisella viitataan siihen, että käyttäytymistä motivoivat traditiot, arvot ja emotiot korvataan järkeen ja rationaalisuuden korostamiseen vetoavien argumenttien ja perusteiden. Rationaalistamiseen liittyvä akateeminen keskustelu kumpuaa erityisesti Weberin ajattelusta, jossa rationaalistaminen, eli vanhan, epäjohdonmukaiseksi katsotun hallinnon korvaaminen johdonmukaisemmalla hallinnolla tapahtuu eri sosiokulttuurisilla tasoilla, kuten politiikan ja talouden piirissä. Myös yksilön suhdetta väkivallan käyttämiseen osana erityisesti aseellisen konfliktin on pohdittu rationaalistamisen kautta, kun yksilön kykyä käyttää väkivaltaa on vahvistettu niin taistelukenttää imitoivilla ja siten realistisilla sotilaiden koulutusikänteillä kuin ideologisilla kannustimilla. Tästä tunnettu historiallinen esimerkki lienee natsi-Saksan aikainen ajattelutapa jakaa eri kansakunnat nationalistisiin perusteiden erilaisiin kategorioihin ja kyseenalaistaa toisten kansakuntien ihmisyyden. Erityisesti toisen maailmansodan aikaan yhdysvaltalaisotilaiden toi-

mintaa tutkinut S. L. A. Marshall ja sittemmin myös Dave Grossman ovat kiinnittäneet huomiota rationaalistamisen merkitykseen sotilaiden toiminnassa rintamalla. Esi-merkiksi Grossman huomioi tarpeen kehittää väkivallan rationaalistamisprosesseja niin ennen aseellista konfliktia kuin konfliktin aikana ja myös sen jälkeenkin. (Grossman 1995, Xv-4, 149–155, 200, 240–242; Marshall 1954, 50–65.)² Rationaalistamisesta on saattanut olla myös merkittävää käytännön hyötyä. Sodankäynnin teollistuminen ja siten sen muuttuminen hyvin rationaalistetuksi prosessiksi kannusti esimerkiksi ranskalaisia kehittämään ennen ensimmäistä maailmansotaa omaa sotilaskoulutustaan ja lisäämään koulutuskäytäntöihin moraaliala käsitteleviä osuuksia ja siten luomaan tahtoa taistella. Tämän ratkaisun turvin yritettiin löytää keinoja, joiden avulla sotilaat taistelisivat konekivääreitä ja nopeasti ampuvia tykkejä vastaan. (Strachan 2014, 49–59.)

Maansa puolesta taistelemiseen liittyvän kuoleman käsittely ja sotilaiden indoktrinointi ovat olleet keinoja käsitellä teollisen sodankäynnin aiheuttamia esteitä sotilaiden taisteluvälisyydessä ja toisaalta selittää sodankäyntiä yhteiskunnallisesti hyväksyttävänä ilmiönä, johon liittyvä uhrautuminen on kytköksissä toimimiseen oman yhteisön puolesta. Erityisesti ensimmäistä maailmansotaa on pidetty keskeisenä siinä, miten yhteiskunnassa on käsitelty sotaan liittynyttä uhrausta ja millaisia kansallisia eroja siinä oikein oli erityisesti Ranskan ja Saksan välillä. Tämä puolestaan näkyi 1930-luvulla molempien maiden sisäpolitiikassa. Tapa, jolla aseelliseen konfliktiin liittyvää uhrautumista käsitellään, on siis luontevasti kytköksissä siihen, millaisen henkisen ja myös aatteellisen ilmapiirin valossa aseellista konfliktia lähestytään. (Pajari 2015; Smith 1999; Mosse 1990; Strachan 2014.)

Weberin silmissä rationaalistamisen ongelma on, että se äärimmilleen vietyinä hallitsee painottamalla pelkkää päämäärähakuisuutta ja myös muuta poliittista toimintaa, jolloin päämäärään pyrkimällä ylipäätään kajotaan samalla yksilön vapauksiin ja oikeuksiin. Oleellista on nähdä, että yksilöihin kohdistuvia rationaalistamisprosesseja tulee pystyä hallitsemaan eettisesti ja sosiaalistamalla saada yksilöt ymmärtämään eettiseksi katsotun toiminnan merkityksen. (Kalberg 1980.) Tässä piileekin poliittisen toiminnan keskeisin yhteys siihen, miksi tietyssä poliittisessa kulttuurissa on olennaista määritellä yhteiskunnan keskeisiä arvoja ja asenteita. Samalla se kytkeytyy siihen, miksi sotilasorganisaation yhteyttä yhteiskuntaan voidaan määritellä keskeisten arvojen ja asenteiden, kuten demokratian ja yksilölle asetettujen vapausarvojen kautta, ja selittää maanpuolustukseen liittyvien velvollisuuden tai jopa henkisten velvoitteiden tarvetta.

Tietyssä aikaan ja paikkaan sidotussa poliittisessa kulttuurissa päätöksenteon ja siinä käytettyjen diskurssien kautta määritellään asevoimien demokraattisen hallinnan perusteita. Samalla luodaan olosuhteet sille, että yksilö voi sekä kuulua sotilasorganisaatioon että toimia taistelukentällä sotilasorganisaation vaatimalla tavalla tietäen toimivansa ajassa ja paikassa vallitsevien käsitysten ja arvojen kannalta katsottuna oikein ja perustellusti. Oikeudenmukaisuuden tunne syntyy, jos yksilö kokee olosuhteet sellaisiksi, jossa tällainen tulkinta on mahdollinen. Poliittisissa diskursseissa ja niihin liittyvissä narratiiveissa on mahdollista luoda koherentti yhteys hallitsevien aatteiden, yhteiskunnan toiminnan eri osa-alueiden rationaalisenä näkemisen ja toisaalta sodankäynnin vä-

² Marshallin tutkimusmenetelmiä on sittemmin kritisoitu, mutta hänen johtopäätöksiään on pidetty oikeansuuntaisina. Ks. Jordan 2002.

lille, ja siten luoda olosuhteita sekä kotirintaman että sotilaiden positiiviselle tahtotilalle. Haasteena on ylläpitää suhteen koherenttiutta pitkäkestoisesti, jos kyse on kriisiajasta ja rintamaolosuhteet antavat mahdollisuuksia kyseenalaistaa diskurssien tarjoama todellisuus. (Scheipers 2014.) Tahto tarjoaakin keinon käsitellä asenteellisuutta niin pitkän kuin aikavälin ilmiönä ja ennen kaikkea kulttuuriin sekä sen oloissa vallitsevaan identiteettiin liittyvänä.

2.5. Tahto aatteellisena mutta myös identiteettipoliittisena kysymyksenä suomalaisessa kontekstissa

Yhteisön jäsenyyden kannalta oleellisin kysymys saattaa olla, missä määrin yksilö tuntee kuuluvansa yhteisöön. Tämä tunne saattaa määrittää, onko yksilö valmis uhrautumaan ja tarvittaessa jopa tappamaan yhteisön puolesta (ks. Calhoun 2007, 286). Kuten äsken osoitettiin, tutkimuskentässä on keskusteltu ideoiden ja aatteiden merkityksestä yksilöiden toiminnassa ja asennoitumisessa. Suomessa maanpuolustustahdon käsitteessä on mukana aatteellinen ulottuvuus, joka ilmenee ennen kaikkea myönteisenä suhtautumisena isänmaallisuuteen sekä ylipäättänsä eräänlaisena arvokonservatiivisuutena. Siinä toimivaksi katsottua perinnettä ja yhteisön jäsenten jakamaa arvomaailmaa halutaan ylläpitää myös jatkossa. Tässä on historiallista pitkän kantaman jatkumoa, ja maanpuolustusmyönteinen politiikka on usein nähty keskustaoikeistolaisena teemana kotimaan politiikassa. (Myyry 2009, ks. Häkkinen ym. 2020a; Laitinen & Nokkala 2005, 98.) Tahto on siis aatteellinen teema myös Suomessa juuri siihen liittyvien makrotason kokemusten myötä.

Kotimaisen identiteetin merkitystä ei sovi kuitenkaan unohtaa tai rajata poliittisten aatteiden perusteella, koska identiteetti on merkittävä poliittiseen toimintaan vaikuttava teema. Yksilön voi ymmärtää yhtäaikaisten identiteettien kautta, jolloin niiden keskinäistä suhdetta voi tarkastella muun muassa henkilökohtaisen, sosiaalisen, kollektiivisen ja niin sanotun herraidentiteetin avulla. Henkilökohtainen identiteetti liittyy persoonan muotoutumiseen tietyssä ajallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa osana yhteisöä ja sen keskinäisiä sosiaalisia suhteita sekä yhteisön asettamia valintatilanteita. Sosiaalinen identiteetti keskittyy puolestaan tarkastelemaan enemmän yksilön sidosta ryhmään ja kollektiivinen identiteetti enemmän ryhmän itsensä identiteettiä, osana muita ryhmiä. Koska yksilö on syntymän ja valintojensa perusteella samaan aikaan osa monia eri ryhmiä, voi jokin niistä asettua identiteetin rakentumisen kannalta hallitsevaan asemaan ja tulla siten herraidentiteetiksi. Siten esimerkiksi kansallinen identiteetti voi olla esimerkiksi etnistä identiteettiä voimakkaampi. (Keulman & Koós 2014, 21–29; Polletta & Jasper 2001.)

Sosiologi Anthony Giddens (1991, 52–54; ks. myös Brubaker & Cooper 2000) arvioi 1990-luvun alussa, että yksilön omaa identiteettiä (*self-identity*) ei voi pitää yksinkertaisesti määriteltävänä ja merkittävässä määrin annettuna. Kyse on pikemminkin jatkuvasta prosessista, jossa yksilö tarkastelee ja määrittelee omaa identiteettiä suhteessa kokemaansa ja käyttää identiteettinsä ymmärtämiseen ja määrittelemiseen paljon aikaa. Tällöin kyse on prosessista, jossa paino on siinä kertomuksessa, jolla yksilö selittää itseään ja luo omalle olemassaololleen merkityksiä.

Aseelliseen konfliktiin liittyvän tahdon kannalta keskeinen identiteetin näkökulma on yksilön kokemus sijoittumisesta osaksi suurempaa ryhmää. Hyödyllinen käsite suuremman identiteetin ymmärtämiseen on kollektiivisen identiteetin käsite. Kollektiivinen identiteetti syntyy, kun yksilö kokee yhteenkuuluvuuden tunnetta tiettyyn ryhmään, tässä tapauksessa poliittiseen yhteisöön. (Oren & Bar-Tal 2014.) Kollektiivisen identiteetin määrittely on merkityksellistä, jos kansalaisten tahtoa ajatellaan resurssina ja siten poliittisena ilmiönä. Kansalaisuus on looginen tapa määritellä kollektiivista identiteettiä, koska kansalaisuuden ja sitä kautta jäsenyyden ei tarvitse perustua esimerkiksi etnisyyteen. Kansalaisten määrää voi mitata ja valvoa, mikä soveltuu hyvin resurssi ajatteluun. Kansallinen identiteetti voi pelkistyä käsitykseen kansakunnasta identiteettinä, jossa on jaettu kieli, kulttuuri ja erityisiä traditioita. Kollektiivinen identiteetti on luonteeltaan strateginen ja liitoksissa kollektiiviseen oman edun kokemukseen. On mahdollista ajatella, että kollektiivisuutta rakentaa merkittävässä määrin tunne siitä, että saman yhteisön jäsenet pyrkivät samankaltaisiin sosiaalisiin tavoitteisiin yhteistyössä yhteisön muiden jäsenten kanssa.

Kansallinen identiteetti on kollektiivisen identiteetin ilmentymä etnonationalistisesti ajateltuna, mikä on oleellinen tapa lähestyä tahtoa kansallisvaltion muodostamisessa puitteissa. Etnonationalistisesti on mahdollista ajatella, että poliittinen yhteisö on rakentunut erityisesti yhden kansan ympärille (Ohad & Bar-Tal 2009). Nationalismia tutkineen Anthony D. Smithin (1991, 9–16) mukaan erityisesti läntisessä maailmassa kansalliseen identiteettiin kuuluu jaettu kokemus historiallisesta alueesta (*kotimaa*), myyteistä ja historiallisista muistoista, yleisestä julkisesta kulttuurista, yhteisön jäsenten yleisistä poliittisista oikeuksista ja velvollisuuksista sekä yhteisestä taloudesta, jossa jäsenillä voi olla alueellista liikkuvuutta. Oleellista on nähdä kansallinen identiteetti ilmentymänä yhteisön jäsenten osoittamasta tahdosta, joka säilyy ja tuottaa pohjan yhteisön toiminnan organisoitumiselle ja toiminnan moraalisuudelle siinä. Yhteisö lakeineen ja instituutioineen edustaa siten ilmaisua yhtenäisestä tahdosta. Yksilöille määritellyt oikeudet ja velvollisuudet sekä tasapuolisuus lain edessä täydentävät lakien ja instituutioiden kokonaisuutta, jossa yksilöt voivat kokea olevansa yhteydessä toisiinsa ja muodostavansa eräänlaisen suuren perheen. Tällaisessa yhteisössä johtajat ja instituutiot voivat väittää tekevänsä päätöksiä kansan tahdon puolesta.

Millerin mukaan erityisesti historiallista kansallista yhteisöä on tarkasteltava velvollisuuksien yhteisönä, koska menneiden sukupolvien erilaiset uhraukset yhteisön rakentamiseksi ja säilyttämiseksi luovat odotuksia, joiden mukaan jälkipolvilla on velvollisuus kunnioittaa aikaisempien sukupolvien uhrauksia. Menneisyys voi siten olla läsnä yhteisössä yksilöille asetetuissa odotuksissa ja yhteisön tekemissä ratkaisuissa sekä siinä, miten menneisyys ja siihen liittyvä yhteisön historiallinen kertomus kytketään osaksi nykypäivän valintoja. Yhteisön kokemuksiin ja aatteisiin liittyy se, miten yksilö alkaa kokea lojaaliutta yhteisöä kohtaan (Druckman 1994). Tämä lojaaliuden muoto tapahtuu merkittävässä määrin sen kautta, miten yhteisössä käsitellään yksilön velvollisuuksia ja miten yksilö niihin suhtautuu. Muita kansallista yhteisöä ja siten kansallisen identiteetin rakentumisen kohdetta ylläpitäviä tekijöitä ovat uskomusten merkitys sekä aktiivinen identiteettiin vaikuttava toiminta. Tämä tarkoittaa, että yhteisössä erityisesti poliittiset päättäjät toimivat kansan tahdoksi tulkitsemaltaan pohjalta. Muita yhteisöä ylläpitäviä tekijöitä ovat yhteys tiettyyn alueeseen ja yhteisön oma erityinen julkinen kulttuuri. (Miller 1991, 22–31, 49–73.) Esimerkiksi asevelvollisuus asettuu merkittä-

vään valoon, jos yksilö kokee sen velvollisuudekseen nimenomaan siksi, että yhteisössä on sovittu asevelvollisuuteen liittyvistä aineettomista (esimerkiksi sosiaalistuminen yhteisön jäseneksi) tai aineellisista kannustimista (esimerkiksi tuen saaminen mahdollisiin opintoihin).

Jos yksilön käsitystä omasta identiteetistään nähdään sosiaalisesti rakennettuna kertomuksena, pätee sama myös kollektiivisella tasolla. Tällöin menneisyyden ja muistiperinnön ylläpitämisen kanssa tekemisissä olevat yhteiskunnalliset instituutiot ovat suoraan tekemisissä siinä, miten kansallista identiteettiä rakennetaan. Kansallista identiteettiä voidaan rakentaa erityisesti retorisesti vetoamalla kansan tahtoon. (Smith 1991, 12.) Kansallinen identiteetti voikin kehittyä retorisenä rakennusprojektina, kuten Vilho Harle ja Sami Moisio (2000, 12–37) katsovat tapahtuneen Suomessa, mikä vaikutti heidän mukaansa myös talvisodan syttymiseen. Suomalainen kansallinen identiteetti on ollut heidän mukaansa poliittinen prosessi, jossa on etsitty erottavia piirteitä toisista kansoista ja määritelty siten kansallista identiteettiä suomalaisiin tarpeisiin. Suomen kansallisen identiteetin kehittymistä on edistänyt se, että itärajan toisella puolella on ollut hyvin erilainen poliittinen järjestelmä. Kertomus suomalaisuudesta voikin olla sopiva esimerkki siitä, miten erilaisten diskurssien käytöllä voidaan myös pyrkiä vaikuttamaan jäsenten näkemyksiin yhteisönsä identiteetistä ja miten tämä kertomus voi välittyä mielipiteisiin ja arvojen kautta myös asenteisiin. Sotahistorian painottaminen on tässä yksi esimerkki. Suomessa Kari Laitinen on pohtinut sitä, että esimerkiksi asevelvollisuus ja maanpuolustustahdon tila ovat tarinoita, jolla suomalaisuutta rakennetaan diskursiivisella tavalla (Laitinen & Nokkala 2005, 24).

Kotimaisessa maanpuolustustahdon tutkimuksessa esitetään, että kansalaisten myönteinen kokemus yhteiskunnasta edesauttaa myös myönteisen suhtautumisen kehittymistä maanpuolustusta kohtaan. (Ks. Häkkinen ym. 2020a, 33–34; Kosonen 2019, 20–23.) Yhteiskunta sisältää kuitenkin erilaisia sosiaalisia rakenteita, jotka määrittelevät yksilöiden, ryhmien ja instituutioiden toimintaa ja niiden keskinäistä, hierarkkista rakennetta. Tämä heijastuu myös siihen, miten aseelliseen konfliktiin liittyvä tahto tulee ymmärtää. Erilaiset yhteiskunnan sisäiset jakolinjat voivat rikkoa sosiaalista koheesiota ja luoda keskenään kilpailevia ryhmiä, joihin yksilöt voivat identifioitua. Sotilaallisen toiminnan kannalta sisäisesti hajanainen yhteiskunta on haaste. Erilaisten poliittisten ryhmien kilpailu tai riitely ja siitä mahdollisesti seuraava yhteiskunnallinen levottomuus ovat omiaan heikentämään yhtenäisyyttä ja kyseenalaistamaan esillä olevia poliittisia vaihtoehtoja. Tämä voi puolestaan välittyä asevoimien mahdollisuuksiin koota riittävästi sotilaallista voimaa erityisesti ulkomailla tapahtuviin sotilasoperaatioihin. Toki on mahdollista, että valtion sisällä voi olla mittavaa sisäistä hajaannusta, mikä ei kuitenkaan estä maata käyttämästä sotilaallista voimaa jopa globaalissa mittakaavassa, kuten tilanne on Yhdysvaltojen kohdalla. Sisäisen koheesio ollessa heikko myös yhtenäinen suhtautuminen kotimaan puolustukseen ei ole välttämättä poliittisesti yksinkertainen tila saavutettavaksi (Rosen 1995). Tahtotematikan kannalta olennaisimmat tekijät kehittyvät ja tapahtuvat todennäköisesti rauhan ajan olosuhteissa, jolloin määritellään sitä, miten maanpuolustus kytkeytyy yhteisöön ja millaisissa normeihin, arvoihin ja aatteisiin liittyvässä kontekstissa puolustus organisoidaan.

Tutkija Torsti Sirén (2009, 119) on käyttänyt puolustusidentiteetin käsitettä täydentämään kansallisen identiteetin käsitettä. Puolustusidentiteetti toimii Sirénin ajattelussa kansallisen identiteetin ytimenä ja kertoo siitä, mitä kansakunta puolustaa ja mitkä ovat

kansakunnan kollektiivisen ”itseiden” ja toisaalta toiseuden rajat. Tässä määrittelyssä samaisia rajoja siitä, mikä on puolustamisen arvoista tai missä kollektiivisen ”itseiden” raja kulkee, voidaan myös rakentaa uudelleen tai poistaa kokonaan. Voidaan siis ajatella, että puolustusidentiteetti koskee niitä asioita, joita katsotaan puolustamisen arvoiseksi. Tällöin puolustusidentiteetin läheinen käsite on kotimainen maanpuolustus- tahto, jota on tulkittu maanpuolustusta koskevan myönteisen asennoitumisen ja toisaalta poliittiseen järjestelmään kohdistetun luottamuksen kautta. (Häkkinen ym. 2020a.) Niinpä kyse on puolustustoiminnasta, jossa painottuu kaksi seikkaa: (i) Päähuomio on oman alueen ja siinä toimivan poliittisen yhteisön koskemattomuuden turvaamisessa ja toisaalta siitä, miten yhteisön jäsenet asennoituvat puolustusta kohtaan. (ii) Tärkeä paino asettuu myös toiseuteen, eli omaan yhteisöön kohdistuvaan potentiaaliseen uhkaan toisen identiteetin suunnasta. Ilman potentiaalista uhkaa yhteisön aseellisen puolustuksen tarve on suppea.

Huomio on hyödyllistä keskittää siihen, miten identiteettiä voidaan pitää poliittisesti säädeltävissä olevana kysymyksenä ja ilmiönä, jolla voidaan ymmärtää aseellisen konfliktin luonnetta. Aseellisen konfliktin identiteettiulottuvuutta on sinällään tarkasteltu jo vuosikymmeniä. Mary Kaldor (1999, 1–12) lanseerasi 1990-luvulla ajatuksen uusista sodista, joissa yhtenä elementtinä oli identiteettipoliitikka. Kaldor katsoi, että identiteetti oli ideologiaa tai geopolitiikkaa merkittävämpi kannustin modernia sodankäyntiä kuvaavalle ei-valtiolliselle sodankäynnille. Tässä keskeisiä piirteitä olivat uskonnon tai etnisyyden perusteella muotoutuvien ryhmien välinen väkivalta ja tavoite saavuttaa tietyllä alueella olevan väestön poliittinen kontrolli fyysisen vallan sijaan. Venäjän hyökkäys Ukrainaan on nostattanut keskusteluun myös sen, miten kahden valtion välinen täysimittainen sota voi olla yhteydessä identiteetteihin niin Venäjällä kuin Ukrainassa, jolloin kokemukset identiteeteistä ovat osa kamppailua. (Esim. Mankoff 2022.)

Identiteettipoliitikan käsitettä on hyödynnetty kuvaamaan erityisesti monikulttuurisuuteen, sukupuoleen ja etnisyyteen liittyviä poliittisia kysymyksiä. Mary Bernsteinin (2005, 64–66) mukaan identiteettipoliitikan käsite on haastava ja eri tavoin ymmärretty eri teoreettisissa keskusteluissa. Kyseessä on ollut ennen kaikkea tapa selittää poliittisia liikkeitä, ei niinkään tarkastella esimerkiksi sitä, miten identiteettipoliitikka sopisi teoriaksi resurssien mobilisaation tarkastelussa. Identiteettipoliitikka onkin toiminut ennen kaikkea deskriptiivisenä tutkitun ilmiön tarkastelukäsitteenä. Sosiaalisen konstruktivismiin kannalta ryhmien esittelytapa kielessä selittää, miten ryhmiä rakennetaan. Kuitenkin identiteettipoliitikan käsitteen kannalta on oleellista määritellä itse käsitettä. Tässä teoksessa identiteettipoliitikan määritellään tarkoittavan niitä poliittisten päätösten ja aiheiden joukkoja, joilla käsitellään puolustusidentiteettiin vaikuttavia tekijöitä ja puolustusidentiteettiin liittyvän poliittisen yhteisön jäsenten ilmaisema myönteistä asennoitumista. Identiteettipoliitikalla voi olla myös yhteys resursseihin, mihin palataan erityisesti seitsemännessä pääluvussa.

Tutkimuskentässä on tarkasteltu erityisesti nationalismiin ja toista maailmansotaa koskevan tutkimuksen myötä, millainen vaikutus ideologioilla voi olla väkivaltaa, sodankäyntiä tai tiettyä sodankäynnin käyttäytymistä selittäviin tekijöihin. (Bartov 1991, 1–8; Maynard 2019.) Mary Kaldor piti identiteettiä ideologiaa merkittävämpänä kannustimena 1990-luvun kontekstissa, mutta ajoittain ideologioilla on ollut myös Euroopan historiassa huomattava merkitys aseellisissa konflikteissa. On mahdollista ajatella, että

yhteiskunnallisia aatteita voidaan pitää muuttujina, jolloin poliittisia aatteita heijastavien diskurssien rakentaminen on tapa niin vedota tahtoon kuin luoda yhteiskuntaan odotuksia siitä, mitä yksilöiden tahdolta oikein odotetaan. Identiteetin ja ideologian erottelu toisistaan on kuitenkin haastavaa ja todennäköisesti myös virheellinen lähtökohta, koska identiteetti tai pikemminkin yksi tai useampi yksilön tai ryhmän identiteeteistä saattaa olla seurausta siitä, että ideologiaa muunnetaan henkisesti tai poliittisesti merkityksellisiksi piirteiksi, jotka auttavat erottelemaan yksilön tai ryhmän identiteettiä toisten yksilöiden tai ryhmien identiteeteistä. Kylmän sodan aikaista suurvaltakonfliktia kahden erilaisesta ideologisesta asetelmasta ponnistavan blokin välillä ei voi ymmärtää ilman identiteettien huomioimista, jossa erityisesti etnisillä syillä oli merkitystä. (Malešević 2010, 8–11; Maynard 2015.) Aseellisen konfliktin tai siihen varautumiseen liittyvien identiteettipoliittisten piirteiden ymmärtäminen onkin tärkeää, koska poliittisessa yhteisössä voidaan tehdä poliittisia valintoja, joilla määritellään myös aseelliseen konfliktiin liittyviä identiteettikysymyksiä. Rauhanajan valinnoilla rakennetaan pohjaa myös mahdollisen aseellisen konfliktin aikana tapahtuville ratkaisuille.

PUOLUSTUSTAHDON DISKURSIIVINEN MERKITYS 1920- JA 1930-LUVUILLA JA LIKKUMATILAN HAKEMINEN HENKISEN RESURSSIN AVULLA

Kolmannesta pääluvusta alkaa alkuperäislähteiden analyysi, jossa tartutaan ensin Suomen maanpuolustuskeskusteluun 1920- ja 1930-luvuilla. Pääluvussa kiinnitetään huomiota siihen, mitä puolustustahto merkitsi aikalaisten poliittisissa diskursseissa osana puolustuspoliittisia keskusteluja. Samalla pääluvussa pohditaan, millaisessa roolissa maanpuolustukseen liittyvien henkisten voimavarojen kehittäminen oli Suomen itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä ja millainen vaikutus sillä oli sotavuosina. Ajanjakso on oleellinen ja monessa mielessä myös poikkeuksellinen, koska silloin määriteltiin puolustustahto ensimmäistä kertaa kollektiivisena ilmiönä itsenäisyyden ajan Suomessa. Tuolloin puolustustahdosta oli mahdollista puhua ja samalla ottaa kantaa yhteiskunnan henkisiin resursseihin sekä niiden vahvistamiseen siinä vaiheessa Suomen historiaa, jossa Suomi ei ollut vielä kokenut maan itsenäisyyttä uhannutta aseellista hyökkäystä. Tässä vaiheessa Suomen historiaa sisällissota oli takana, joskin vielä muistissa. Tässä tutkimuksessa ei oteta kantaa siihen, millainen käsitteellinen merkitys puolustustahdolla oli sisällissodan aikana, vai oliko käsitteellä merkitystä ollenkaan.

Oleellista on myös todeta, että aikalaislähteet eivät vetoa suoraan henkisiin resursseihin käsitteenä. Sen sijaan aikalaiskeskustelussa hyödynnettiin puolustustahdon käsitettä edistämään tai kyseenalaistamaan maanpuolustukseen kohdistuvaa myönteistä asennoitumista ja toisaalta kansallisen yhtenäisyyden tai aikalaispuheessa yksimielisyyden tilaa. Puolustustahto tarjosi siis käsitteellisen työkalun kuvata maanpuolustusmyönteisten tahojen toivomaa käyttäytymistä. Samaan aikaan käsitteeseen latautunut arvomerkitys mahdollisti sen hyödyntämisen poliittiseen kilvoitteluun ja vallitsevan, jopa hallitsevan käsitteellistämisen haastamiseen.

3.1. Kielellinen konteksti juontaa juurensa autonomiseen Suomeen

Suomen itsenäistyminen vuonna 1917 ja sitä seurannut sisällissota olivat ensi askeleita itsenäisen valtion taipaleella, mutta järjestäytyneen poliittisen yhteisön rakenteita kehittyi jo autonomisen ajan Suomessa (Jussila ym. 2009, 44–95). Tämä heijastuu myös siinä, miten poliittisella kielellä määriteltiin väestön asemaa maanpuolustuksessa jo ennen itsenäisyyttä. Veli Särmäkari (2016) on osoittanut väitöskirjassaan, että nykyinen asevelvollisuuteen liittyvä sanasto syntyi käytännössä 1800-luvulla tapahtuneen valtiollisen rakentumisen aikana, jolloin fennomaaninen asevelvollisuuden perussanasto ja -ajatus saavuttivat hallitsevan aseman. Asevelvollisuuden ohella aikalaiset rakensivat laajemminkin suomalaisia poliittisia instituutioita sekä muokkasivat poliittista kulttuuria niin 1800-luvulla kuin 1900-luvun alussa. Tämän työn pohjalle rakentui lopulta itsenäisen Suomen poliittinen kulttuuri. Kansaan ja samalla kansan tahtoon vetoaminen on ollut keskeinen osa suomenkielistä poliittista kulttuuria ja sen poliittista sanastoa siitä lähtien, kun suomenkielistä politiikkaa on harjoitettu. Vetoamalla kansaan ja

kansan tahtoon ei välttämättä ollut sidoksissa tiettyyn ideologiaan vaan toimi pikeminkin poliittisena iskusanana. (Liikanen 2003, 257–307.)

Samalla kun suomenkielinen poliittinen kulttuuri muotoutui ja vahvistui, luotiin pohjaa tahdosta puhumisen merkitykselle poliittisessa kielenkäytössä. Käsitys kansasta kietoutui filosofiseen ajatteluun kansan edustamasta erityisestä hengestä, johon nojasi erityisesti tuolloin vaikuttaneen J. V. Snellmanin ajattelu. Valtiomieheksi noussut ja erityisesti fennomaaniseen ajatteluun merkittävästi vaikuttanut J. V. Snellman oli filosofi ja lehtimies, joka oli ammentanut oppia saksalaisen Georg Wilhelm Friedrich Hegelin hengen merkitystä käsittelevästä filosofiasta ja sovelsi sitä omaan poliittiseen teoriaansa. Teoksessaan *Valtio-oppi (Läran om Staaten, 1842)* Snellman käsitteli muun muassa tahtotilan merkitystä ja erityisesti yksilön ja yhteisön tahdon välistä suhdetta. Samalla Snellman pohti, miten yksilön tahdon asettuminen osaksi yhteisöä ja sen yhteistä tahtoa edistää yhteisön muodostumista valtioksi. Snellman piti isänmaallisuutta sellaisena tahtona, joka antoi herätettä kansallisuuden kehitykselle. (Snellman 1842.) Snellman tuki myös asevelvollisuuden perustamista ja selitti sen perusteita niin senaatissa kuin lehdistössäkin. Hän tähdensi, että asevelvollisuus on hyväksyttävää, jos se otetaan käyttöön vapaassa maassa. ”Aseistettu kansa on kunnioitetumpi kuin kansa, joka itsepuolustukseen luottaa vain muiden armeliaisuuteen,” Snellman pohti. Suomen kansan tuli tunnustaa tosiasiat ja huolehtia turvallisuudestaan itse, ja tässä tärkeää oli jakaa mahdollinen sotataakka oikeudenmukaisella tavalla kansalaisten kesken. (Snellman 1877.) Keskeistä on huomioida, että ajatus erityisestä kansallishengestä oli ennen kaikkea tulevaisuussuuntautunutta ajattelua. Siinä kansalle haluttiin määritellä edessä siintävä tulevaisuus, jota kohti oli syytä ponnistella. Ei ole selvää, kumpuaako nimenomaan puolustustahdon käsite Snellmanin kirjoituksista. On kuitenkin selvää, että käsitteellä on pitkä historia osana kotimaan poliittisia keskusteluja ja maanpuolustusta koskevaa päätöksentekoa. Poliittisessa retorikassa erityisesti Yrjö-Koskinen politisoi kansan käsitettä 1860-luvulta lähtien vetoamalla kansan tahtoon esittäessään poliittisia vaatimuksiaan (Liikanen 2003, 275–281).

Poliittinen keskustelu ammentaa julkisesta keskustelusta, ja siinä puolustustahto on ollut osa keskustelua Suomen itsenäisyyden alusta alkaen. Se on liukunut myös kirjallisuuteen. Tutkija Jouni Tili (2020) on osoittanut, että 1920-luvun Suomessa kirjallisuuden saralla oli mahdollista käydä puolustustahtoon liittyvää kulttuuripoliittista keskustelua. Kulttuuripoliittinen keskustelu heijasti todellisuutta, jota aikalaiskeskustelu omalta osaltaan tuotti ja tulkitsi, ja tässä katse kohdistuu erityisesti lehdistökirjoittelun sisältöön. Kansalliskirjaston laaja-alaisen digitoitujen kotimaisten sanoma- ja aikakauslehtien kokoelman valossa käsitteen ruotsinkielinen versio *försvarsvilja* tuli aikaisemmin lehdistön kieleen kuin *puolustustahto*. Ensimmäinen sanomalehteen eksynyt löydös sijoittuu vuoteen 1904, jolloin ruotsinkielistä käsitettä sovellettiin kuvaamaan venäläisten toimintaa Japania vastaan käydyssä sodassa Port Arthurissa (Hufvudstadsbladet 1904).

Suomenkielisen käsitteen kohdalla ajalla 1.1.1918–31.12.1939 puolustustahto esiintyi lähes 29000 kertaa kotimaisessa sanoma- ja aikakauslehdistössä, mikä ilmentää käsitteen toistuvaa asemaa aikalaiskeskustelussa. Kansalliskirjaston digitoitujen aineistojen kohdalla hakusanaan perustuva tulos voi sisältää virheitä, jos samassa tekstissä käsite on esiintynyt useaan otteeseen. On kuitenkin selvää, että käsite oli toistuvassa käy-

tössä. Mikä tärkeintä, sanan temaattinen yhteys oli toistuva. Varhaisesta vaiheesta lähtien puolustustahto liittyi Suomen valtiollisen aseman vahvistamiseen puolustuspoliitiikan tuella. Esimerkiksi *Uusi Päivä* -sanomalehden pääkirjoitus korosti tätä näkökulmaa niinkin varhain kuin joulukuussa 1918. Samalla kun uusi valtio näki päivänvalon, tuli pääkirjoituksen mukaan valtion vapaus turvata niin diplomatialla kuin puolustustahdolla. (Uusi Päivä 1918.) Tästä alkoi, tai pikemminkin jatkui erityisesti suomenkielinen puolustustahtoon liittyvä diskursiivisuus, jossa käsite liitettiin herkästi muun muassa puolustuksen määrärahoihin, kansallisen yksimielisyyden hakemiseen ja maanpuolustuksen näkyvyyteen. Puolustustahdosta tuli iskusana, jolla oli kansallisen hengen tapaan merkitystä tulevaisuussuuntautuneessa ajattelussa, ja samalla käsite soveltui iskusanana arkipäivän poliittiseen vetoamiseen ja toisaalta myös poliittiseen kyseenalaistamiseen.

3.2. ”Minulla ei ole mitään puolustettavaa”: puolustustahto esillä 1920-luvun ja 1930-luvun alun eduskunnassa

Vuosina 1922–1939 ennen talvisotaa eduskunnassa istuneet päättäjät kohtasivat puolustustahdon käsitteen tai sivusivat sitä lähes vuosittain. Digitoitujen eduskunta-aineistojen laatu ja siitä johtuvat hakumenettelyn virheet eivät sulje pois mahdollisuutta, että puolustustahtoon liittyviä keskusteluja olisi ollut vieläkin useampia. Eduskunnan digitoitujen valtiopäiväasiakirjojen valossa ensimmäinen viittaus puolustustahtoon tapahtui silti lokakuussa 1922, jolloin eduskunta käsitteli asevelvollisuuslakia. Kyseisessä keskustelussa viitataan siihen, että käsite on saattanut esiintynyt jo aikaisemmin eduskunnan istuntosalissa, mutta digitoidut valtiopäiväasiakirjat eivät kuitenkaan sanahakujen perusteella tue tätä aikalaisarviota. Tuolloin, vuonna 1922, asevelvollisuuslain käsittelyn yhteydessä käsiteltiin mahdollisuutta luokitella asevelvollisia erilaisiin palveluksen muotoihin ainakin osittain yksittäisen asevelvollisen sosiaalisen taustan nojalla. Sosialistiset kansanedustajat pyrkivät kyseenalaistamaan asevelvollisuusjärjestelmää, joka heidän valossaan liittyi puolustuslaitokseen ja porvarillisten piirien vaikutukseen siinä – siis luokkataisteluun erityisesti kommunistien näkökulmasta. Sosialisteilla oli eduskunnassa runsas edustus, sillä kesällä 1922 käydyissä eduskuntavaaleissa he olivat saaneet yhteensä 80 paikkaa. Sosialististen kansanedustajien toimintaan vaikutti luonnollisesti muutaman vuoden takainen sisällissota, mitä täydensivät kahden eri sosialistisen puolueen, sosiaalidemokraattien ja Suomen sosialistisen työväenpuolueen jossakin määrin toisistaan eriävät aatteelliset lähtökohdat. Tasavallan presidentti K. J. Ståhlberg oli korostanut vuoden 1921 valtiopäivien avajaisissa, että asevelvollisuuslain taustalla oli puhtaasti puolustukseen tarkoitettu puolustuslaitos. Käytännössä näin oli myös tilanne. Kommunistit olivat asevelvollisuuden jyrkimpiä vastustajia, kun taas sosiaalidemokraatit keskittyivät ruotsalaisen vasemmiston ja kristillisen työväenpuolueen ohella vaatimaan mahdollisimman lyhyttä palvelusaikaa ja puolustuslaitoksen pientä miesvahvuutta, kun taas Maalaisliitto ja muut porvarilliset ryhmät hyväksyivät pysyvän asevelvollisuuden ja asemoituivat lopulta vuoden pituiseen yleiseen asevelvollisuuteen. (Tervasmäki 1964, 123–146.) Ensimmäinen vetoaminen puolustustahtoon liittyikin luokkataistelunäkökulmaan, kun Kalle Lampinen, kommunistisen Suomen sosialistisen työväenpuolueen kansanedustaja, painotti, että luokkajärjestelmään perustuva asevelvollisten luokittaminen erilaisiin palveluksen muotoihin heikentäisi nuorten puolustustahtoa. (Valtiopäivät 1923a, 557.)

Ketkä sitten ylipäätään puhuivat puolustustahdosta 1920- ja 1930-lukujen eduskunnassa? Puolustustahtoa sivuttiin ainakin Kansallisen Kokoomuksen, Maalaisliiton ja eri sosialistiryhmien puheissa. Kuitenkin nimenomaan sosiaalidemokraatit olivat ehkä innokkaimpia käsitteen käyttäjiä eduskunnassa, koska se mahdollisti arvostelun oppositiosta käsin erityisesti valtion budjetteja koskevissa keskusteluissa ja eri hallitusten linjauksiin nähden. Samalla on oleellista todeta, että vain muutama vuosi vuoden 1918 sisällissodan jälkeen sosialistit pystyivät hyödyntämään ajankohdan poliittisen kulttuurin mahdollistamaa tilaa ja siinä käytössä olevaa puolustustahtoon vetoavaa puhetta. Sosialistit alkoivat määrittää puolustustahtoa kansan yhtenäisyyden kautta ja pyrkivät siten haastamaan porvariston tekemiä päätöksiä. Sosialistien suhde maanpuolustukseen oli erityisen epäileväinen. Tämä asennoituminen kumpusi niin puolueen aatteellisesta aseriisuntaa koskevasta yleistavoitteesta kuin myös toisaalta sisällissodan muistoista. Vastaavasti sosialistit pyrkivät tarjoamaan vaihtoehtoa asevelvollisuudelle, jos se oli mahdollista. 30. marraskuuta 1922 jättämässään valtion menoja koskevan päätöksenteon vastalauseessa SDP:n kansanedustajat Hilda Seppälä, Evert Huttunen, Juho O. Aromaa, Emil Saarinen ja Kaarlo Harvala penäsivät maanpuolustuslaitoksen uudelleenjärjestämistä ”uudelle yhtenäiselle kansanmiliisijärjestelmän pohjalle”. Samalla he haastoivat myös suojeluskuntajärjestöä, johon kohdistuva vasemmistolainen kritiikki oli jatkumoa jo itsenäistymisen alun ajan aatteellisesta ajattelusta. Tässä tapauksessa ryhmä kritisoi suojeluskuntia toimijana, joka heidän näkökulmastaan oli tuolloin yksinomaan porvarillisten puolueiden ilmeisen vapaa asejärjestö. Näiden kansanedustajien mielestä ”kaikkiin kansankerroksiin pohjautuva maan puolustustahto” ja sen elähdyttävä vaikutus voisi tapahtua vain uudistetun puolustuslaitoksen kautta, mikä tarkoitti siis käytännössä kansanmiliisijärjestelmän perustamista ja sen sivussa tapahtuvaa suojeluskunnan lakkauttamista. (Valtiopäivät 1923b, 133.) Hallituksen ulkopuolella sosialisteilla oli luonnollisesti vaikeuksia menestyä päätöksenteossa, mutta puhumalla oli mahdollista nostaa keskeiseksi katsottuja teemoja esiin ja haastaa hallitsevaa poliittista tilannetta, mistä asevelvollisuuden kyseenalaistaminen oli hyvä esimerkki.

Eduskunnan keskustelut ja päätökset olivat luonnollisesti esillä myös lehdistössä, jossa erityisesti puolueisiin kytkeytyneet lehdet kuten *Suomen Sosialidemokraatti* seurasi tapahtumia niin koti- kuin ulkomailla. Lehdistössä puolustustahdosta puhuminen oli yleistä, ja lehdistön välityksellä puolustustahtoa käyttävä diskurssi saattoi edetä eduskunnasta suuren yleisön paremmin seurattavaksi, kuten tapahtui juuri syksyllä 1922 asevelvollisuuskeskustelun yhteydessä. Sanomalehdistö nimittäin usein raportoi eduskunnassa käydyt keskustelut sanasta sanaan ja saattoi nostaa tukemansa puolueen kansanedustajien mielteitä esiin. (Esim. Suomen Sosialidemokraatti 1922.)

Määräraha-asia oli niin 1920-luvun loppupuolella kuin 1930-luvullakin keskeisin yksittäinen teema, jossa puolustustahdon luonteesta puhuttiin. Itsenäistynyt Suomi tarvitsi useimpien puolueiden mielestä puolustuslaitoksen, mutta näkemykset siitä, mitä puolustuslaitos tarvitsi, vaihtelivat poliittisten puolueiden välillä. Keskeisenä teemana taustalla oli kysymys siitä, missä määrin yhteiskunnalliset olot ja toisaalta maanpuolustuksen määrärahat olivat molemmat osa puolustustahdon taustalla olevia tekijöitä. Poliittiset painotukset erosivat ja mahdollistivat vastakkaisen osapuolen ideologisen näkökulman kritisoimisen. Hyvä esimerkki oli vuonna 1925 esillä ollut rannikkolaivaston perustaminen. Tällöin SDP:n Oskari Reinikainen puhui:

” – te [porvaristo] ette voi käydä yhtään voittoisaa sotaa ilman Suomen työväenluokan myötätuntoa. – Kun myönnetään määrärahoja maan puolustuksen hyväksi, niin täytyy ottaa erinomaisen tärkeäksi seikaksi n.s. puolustustahto. [Viittaa ”oikeistolehkeen” ja siinä olleeseen kirjoitukseen aseiden riittämättömyydestä] Paremmatkin aseet muodostuvat vahingoksi tälle maalle, jos puuttuu puolustustahto. Me olemme niillä esityksillämme, joita olemme tehneet työväenluokan aseman parantamiseksi y. m., liisänneet tämän maan puolustustahto. Te olette koettaneet tehdä mitättömäksi sitä.” (Valtiopäivät 1926, 1516.)

Reinikaisen kommentti edustaa sosiaalidemokraattien piirissä usein esiintynyttä näkemystä puolustustahdon luonteesta, joka kytkettiin kiinni kansalaisten elämisen olosuhteisiin ja tavan takaa myös yhteiskunnan eri luokkien välisiin suhteisiin. Puolustustahto-käsitteen käyttäminen poliittisessa keskustelussa harvoin, jos milloinkaan, johti väittelyihin puolustustahdon luonteesta, ja kommentit jäivät usein yksittäisiksi ilman toisten poliitikkojen reaktioita. Kuitenkin pitkällä aikavälillä yksittäisistä näkemyksistä rakentuu diskursiivisesti osoitettu tarve samaan aikaan rakentaa yhteiskuntaa ja sen kykyä puolustaa maata sekä tuoretta itsenäisyyttä. Maalaisliiton Toivo Janhosen sanoin

[puolustukseen satsaaminen] ”ei saa suinkaan tapahtua siten, että valtakunnan monet sivistykselliset ja taloudelliset tarpeelliset uudistukset jätetään tyyten riittävää tukea vaille. — armeijan tukena täytyy olla laajain kansankerrosten yksimielinen, horjumaton puolustustahto. Ja tällaista isänmaallista puolustustahtoa täytyy kansakunnan kasvattaa ja vaalia keskuudessaan. Isänmaakäsitteen täytyy syventyä kansalaisten ajatuksissa. Heidän täytyy saada elävä tunne siitä, että juuri niissä oloissa, joissa me elämme, me olemme kutsutut vartiopalvelusta toimittamaan.” (Valtiopäivät 1926, 1806.)

Isänmaallisuuden vahvistaminen ei kuitenkaan ollut helppoa maassa, jota oli runnellut verinen sisällissota vain muutamaa vuotta aikaisemmin. Yksimielisyyden hakemisessa ei ollut kyse siitä, että ainoastaan työväenluokkaa tai poliittista keskustaa edustavat tahot olisivat olleet asiassa aktiivisia, vaan yhteiskunnassa oli laajempi kaipuu yksimielisyyteen ja ääneen lausuttu halu madaltaa koettuja luokkaeroja. Sosialistien kannalta pysyvänä ongelmana oli suojeluskuntajärjestö. Sosialistit kohdistivatkin kritiikkiä erityisesti suojeluskuntajärjestöä kohtaan pitkin 1920-luvun loppupuoliskoa sekä 1930-luvun alkua puolustustahtokäsitteen avulla, mikä sai uutta puhtia oikeistoradikalismien aiheuttamasta poliittisesta epävakaudesta 1920-luvun loppua lähestyttäessä. Kommunisteja edustaneiden kansanedustajien keskeinen tavoite olikin saada suojeluskunta hajotetuksi. Järjestö kuitenkin säilyi ennen kaikkea porvarillisten piirien tuella, mutta asiaan vaikutti omalta osaltaan myös se, että eduskunnan eri sosialistiset edustajat eivät olleet täysin yhtenäisiä kritiikissään. Sosiaalidemokraattiset ja kommunistiset kansanedustajat yrittivät tehdä yhteistyötä suojeluskunta-asiassa ja saada muun muassa rajoitettua alle 20-vuotiaiden pääsyä järjestöön. Järjestelmälliset yritykset puuttua suojeluskuntajärjestöön lopulta päättyivät vuoden 1933 jälkeen. (Tervasmäki 1964, 66–71.)

Oppositioista käsin oli myös vaikeaa päästä käyttämään valtaa suojeluskuntajärjestöjen yli, eikä lyhyt sosiaalidemokraattien hallitustaival vuosina 1926–1927 Väinö Tannerin johtaman sosiaalidemokraattisen vähemmistöhallituksen voimin myöskään mahdollistanut moisia radikaaleja liikkeitä, melkein päinvastoin. Tannerin johtama hallitus nimittäin hyväksyi merkittävän rannikkopuolustusohjelman lyhyellä kaudellaan. Sosia-

listisiin kansanedustajiin kuului 1920- ja 1930-luvuilla niin maltillisia sosiaalidemokraatteja kuin suoranaisia kommunisteja, ja Tannerin toiminta vahvisti jakolinjoja. (Esim. Bryggari, Valtiopäivät 1926, 1435; puolustusministeri Heinonen (sd.) Valtiopäivät 1928a, 738; Tervasmäki 1964, 256; ks. myös Valtiopäivät 1933, 2148–2175.)

Sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelmatasolla oli sivuttu puolustustahtoa vuonna 1926 ja määritelty, että puolustustahtoa oli silloin, kun kansan eri piirit kokivat maan puolustamisen arvoiseksi. Samalla puolue oli korostanut haluaan kansainväliseen ase-riisuntaan, missä kansallinen puolustuslaitos näyttäytyi väliaikaisena ilmiönä. Ei ollut siten ihme, että eduskunnan tasolla porvaripuolueet suhtautuivat epäilevästi sosialisteilta tullessiin maanpuolustusnäkemysiin. (Esim. Valtiopäivät 1927, Juutilainen 4.3.1927, 2530.) Sosialistien epäily saattoi olla myös perusteltua, koska siinä oli mahdollista vedota uhkakuvia koskeviin diskursseihin ja tarttua siihen, oliko puolustustahto loppujen lopuksi rauhaa vai sotaa edistävä käsite. Oikeistoradikalismia edustaneen ja Lapuan liikkeeseen kuuluneen Martti Pihkalan (kok.) näkökulmasta kyseessä saattoi olla tavoiteltava ”positiivinen rauhantahto”, joka ilmeni vain voimakkaassa puolustustahdossa ja puolustuskuntoisuudessa. (Valtiopäivät 1931, 578–579) Kysymykseen siitä, miten rauhanomainen ja ennen kaikkea oman maan rajojen turvaamiseen liittyvä käsite oli kyseessä, kytkeytyi mukaan poliittisen keskustelun suhde mahdollisiin uhkakuviiin.

Ei siis ollut ihme, että Neuvostoliiton tilanne ja ennen kaikkea sen sotilaallinen varustautuminen oli aika ajoin läsnä puolustuspoliittisissa keskusteluissa. Neuvostoliiton taloudelliset resurssit 1920-luvun aikana suuntautuivat merkittäväällä tavalla maan takapajuksen talouselämän kohentamiseen ja keskusjohtoisen talouspolitiikan toteuttamiseen. Puolustuspolitiikassa 1920-luku oli osittain sekä Neuvostoliiton sisäisten olojen rauhoittamista sekä ajoittaisia rajakonflikteja erityisesti Aasian puolella. Asevoimia kuitenkin alettiin kehittää innovatiivisesti yhdistämällä vanhoja venäläisiä traditioita uusiin ideoihin. Sotatekniseen kehitykseen kiinnitettiin vahvasti huomiota, ja ennen 1930-luvun lopun upseeriston keskuudessa toteutettuja laaja-alaisia poliittisia puhdistuksia oli neuvostoarmeijaa koulutettu hyvin edistykselliseen sodankäyntiin oman aikansa kontekstissa. (Luntinen 2008, 537–589; Nordberg 2003, 112–116.)

Suomessa seurattiin ainakin jossakin määrin Neuvostoliitossa käytyjä diskursseja, ja oli selvää, että Neuvostoliiton suhde rajanaapureihin ja erityisesti marxilaisen vallankumouksellisuuden aktiivisen levittämispoliitiikan vaara herätti huolta. Suomessa oikeistopiirien luonnollinen reaktio oli korostaa isänmaallisuutta ja maanpuolustuksen kohentamista, mitä puolestaan vastapuolen oli mahdollista hyödyntää myös maanpuolustuskritiikkinä ja maanpuolustuksen puolustuksellisen luonteen epäilemisenä. Puolustustahdon riittävää tasoa ei periaatteessa ollut mahdollista saavuttaa, mutta tavoittelun merkitystä korostettiin. Sittemmin niin sanotussa Terijoen hallituksessa valtionvarainministerinä vaikuttanut kansanedustaja Mauritz Rosenberg (Sosialistisen työväen ja pienviljelijöiden vaaliliitto) totesikin eduskunnassa vuonna 1928, että

”– – jatkuvasti syvennetään n.s. puolustustahtoa. – –Helsingin Sanomain lukijat ja muut, jotka tietämättömydestään ottavat samanlaisia uutisia, joutuvat syventämään puolustustahtoa. Ihmiset lukevat uutisia ja uskovat, että niissä [Neuvostoliiton varustautumisessa ja sen tuottamassa sodanuhassa] on jotakin perää. – – Tällä tavalla tehdään jatkuvasti työtä, että saataisiin puolustustahto syventymään niin syväksi, että se

voitaisiin tarpeen tullessa muuttaa hyökkäämistahdoksi. Siinä on koko sen politiikan sisällys – –.” (Valtiopäivät 1929, 839–840.)

Yleensä harva kansanedustaja kuitenkaan epäili Suomen pyrkivän hyökkäämään, vaan yleensä huomio kohdistui pikemminkin maan tosiasiallisiin mahdollisuuksiin puolustautua. Pienen kansan muodostama ongelma maanpuolustuksen järjestämisessä tiedostettiin siis hyvin, eivätkä asiaa parantaneet ajoittaiset kansantalouden vaikeat ajat. Raha oli toistuva puheenaihe, johon yhdistyi ajoittain uhrautumiseen liittyviä kommentteja. Uhraus saattoi merkitä taloudellista tai henkistä uhrautumista, ja siihen liittyvä diskursiivisuus myös loi kuvaa puolustuksesta, jonka materiaalisia puutteita kompensoisi kansan valmius suojella maan itsenäisyyttä. Tässä puolustustahto oli keskeisesti kompensoimassa maanpuolustuksen materiaalisia tarpeita, kuten kokoomuksen eduskuntaryhmän johtaja Taave Junnila ilmaisi asian vuonna 1934 seuraavan vuoden tulo- ja menoarviota koskevan lähetekeskustelun aikana:

”Olen kuullut joskus väitettävän, ettei meidän asemassamme olevan pienen kansan kannata suuria uhrata puolustuslaitoksensa hyväksi, ettei se toden tullen kuitenkaan mitään auta. Ne, jotka näin ajattelevat, ne kuitenkin suuresti erehtyvät. Ne eivät tunne kansamme puolustustahtoa. Jokaisen, joka aikoo meidän itsenäisyyttämme tuhota, pitää tietää, että tie siihen käy ainoastaan kansamme ruumiiden ylitse.” (Valtiopäivät 1935a, Junnila 7.9.1934, 1637.)

Junnilan kommentti oli vuodelta 1934, mutta se sijoittui kontekstiin puolustuksen materiaalisista tarpeista ja toisaalta kansantalouden kantokyvystä. 1920- ja 1930-lukujen Suomessa talous kasvoi ja siten myös elintaso nousi, mutta maa oli edelleen hyvin agraarinen ja valtion ulkomaankauppa melko yksipuolista keskittyen ennen kaikkea metsätalouden ja teollisuuden tuotteisiin. (Hautala 2003, 23–25, 217–218.) Toisaalta 1920-luvun lopussa alkoi pulakaudeksi kutsuttu lama. Suomessa pulakausi ei ollut aivan yhtä pitkä kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa, jossa vuonna 1929 alkanut lama päättyi vasta toisen maailmansodan myötä. Junnilan kommentin aikana pahin oli Suomessa jo takana, ja talouden korkeasuhdanne käynnistyi juuri vuonna 1934. (Ahvenainen ja Vartiainen 1982, 186–188.) Silti pula-ajan olemus alleviivasi kansantalouden haurautta entisestään. Se tuli ainakin jossakin määrin suhteuttaa maanpuolustukseen varattuihin voimavaroihin. Vakavuus näkyikin siinä, miten maanpuolustuksen materiaalisia ja henkisiä voimavaroja nostettiin esiin. Tätä halusi moni kansanedustaja heijastaa myös poliittisessa diskurssissa, jossa puolustustahtoa yleisesti tulkittiin sen kautta, millaista valmiutta suhtautua myönteisesti maanpuolustuksen tarpeisiin oikein oli havaittavissa. Samaan aikaan poliittisella käsitteellistämällä oli selvästi yhteiskuntaa puhutteleva rooli, jossa nimenomaan *puolustustahto*-käsite oli puheen keskiössä, eikä niinkään jokin toinen tahtoon liittyvä käsitteellistämisen muoto. Filosofian tohtori, tunnettu historioitsija ja sittemmin moninkertaiseksi ministeriksi sekä rauhanneuvottelijaksi noussut sosiaalidemokraattinen kansanedustaja Väinö Voionmaa totesi tämän vuonna 1930:

”Me kasvatamme, me sosialidemokraatit, sitä osaa kansaa – – erittäin varovasti suhtautumaan siihen puolustustahtoyllytykseen, joka hipoo niin läheltä humpuukia. Meidän mielestämme on otettava sotilasasioitakin käsiteltäessä ehdottomasti huomioon kansan taloudellinen kantamiskyky samoin kuin muut järjelliset vaatimukset. Kiihkoilu ei ole missään niin vähän paikallaan, ei ole missään niin vaarallinen – –.” (Valtiopäivät 1931, 615.)

Kiihkoilusta varoittaminen liittyi aikakauden oikeistoradikalismiin, joka oli alkanut nousta esiin ja näkyä myös toistuvina vaatimuksina kohdentaa yhtä enemmän voimavaroja maanpuolustukseen, mitä poliittinen vasemmisto puolestaan karsasti. Kuten oli tapahtunut jo aikaisemmin, myös pulakauden yhteydessä materiaalistien ja henkisten tekijöiden välinen suhde maanpuolustuksen järjestämisessä mahdollisti toistuvat kommentit, joissa sosialistiset kansanedustajat vetosivat puolustustahdon merkitykseen ja sen riippuvuuteen yhteiskunnallisista tekijöistä – tämä argumentin muoto toistui yleisenä ja siten suhteellisen vakiintuneena viimeistään 1930-luvun alkuun tultaessa. (Esim. Valtiopäivät 1931, Helo 9.12.1930, 535.) Yhteiskunnan taloudelliset voimavarat perustuivat ennen kaikkea siihen, miten verovouti pystyisi keräämään tuloja veronmaksajilta ja miten ulkomaankauppa oikein sujuisi. Samalla verotukseen kajoaminen oli omiaan nostattamaan ärhäkkääkin kritiikkiä, jossa oli helppo vetää yhteyksiä puolustustahdon tilaan korostamalla, että liika veronkeruu tarkoitti matalaa elintasoja ja siitä kehkeytyvää puutteellista tai jopa olematonta puolustustahtoa. Kuten sosiaalidemokraattien kansanedustaja, sisällissodan jälkeen poliittisista syistä vankilassa ollut Armas Paasonen oli todennut eduskunnassa vuonna 1927 seuraavan vuoden tulo- ja menoarviota koskevan keskustelun yhteydessä:

”Työväenluokan elintaso on niin alhainen, että se on jo kauan ollut nälkärajan alapuolella. Se väestö, joka vielä on maan enemmistö, tuntee, että se ei ole saanut yhteiskunnalta muuta kuin nälkää ja kurjuutta eikä se myöskään tunne mitään velvoituksia tätä maata kohtaan. Ei sellaisella miehellä, joka saa joka ainoa päivä kieltää itseltään ja perheeltään välttämättömiäkin elämäntarpeita, ole elävää puolustustahtoa. Tämöisessä asemassa oleva työläinen ajattelee: Minulla ei ole mitään puolustettavaa ja että tämän huonommin eivät asiat enää voi mennä.” (Valtiopäivät 1928b, 966.)

Paasonen kommentissa alleviivattiin voimakkein ilmaisuin sosialistien laajempaa näkökantaa – jos puolustustahdon tuli olla elävää, kuten aikalaiskontekstissa ajoittain toistettiin, sen tuli nojata siihen, että väestö voisi laajasti tuntee maan ja siinä toimivan yhteiskunnan olevan puolustamisen arvoisia. Tässä kritiikissä piili puolustustahtokäsitteen keskeinen poliittisen liikkumatilan lähde: missä vaiheessa olisi mahdollista luottaa siihen, että koko väestöllä olisi puolustustahtoa myös kriisiajan olosuhteissa eikä ainoastaan rauhanajan olosuhteissa ja maanpuolustuksen määrärahoja koskevien päätösten kohdalla?

Sosiaalidemokraatteihin myönteisesti suhtautuvassa sanomalehdissä, kuten puolueen pää-äänenkannattajassa *Suomen Sosialidemokraatissa* oli mahdollista tarttua porvarillisista piireistä kuultuihin puolustustahtoa ja maanpuolustusta koskeviin ajankohtaisiin lausuntoihin eduskuntaa helpommin ja samalla myös kärkevämmin. Sanomalehdissä oli siten myös mahdollista kyseenalaistaa maanpuolustukseen panostamista kansan elintason nostamisen sijaan, eikä kirjoittajien henkilöllisyyttä aina tuotu esiin. Kuten eräässä Suojeluskuntien päällikön lausuntoon tarttuneessa nimimerkin ”k” laatimassa kirjoituksessa todettiin vuonna 1931,

”[h]etken epäjumala on sana: puolustustahto, jolla jatkuvasti johdatetaan harhaan laajoja kansalaispiirejä. Tämä puolustustahto on nyt houkutellut aseisiin kansalaisia ja kaikille heistä on uskoteltu, että jokainen uusi kiväärimies lujittaa rauhaa.” (Suomen Sosialidemokraatti 1931.)

Keskustelu saattoi olla myös tätä rakentavampaa. Saman sanomalehden pääkirjoituksessa pohdittiin vuonna 1932, että ”yhteiskunnalliseen huoltoon” sekä sivistykseen käytettävillä määrärahoilla olisi mahdollista edistää jokaisen tunnetta siitä, että maassa jokaisella on hyvä olla ja jokainen tuntee olevansa kotonaan. Tämä oli keino kasvattaa valtiollisen itsenäisyyden merkityksen tajuamista työläispiireissä ja siten rakentaa henkistä pohjaa vaikeiden olosuhteiden varalle. (Suomen Sosialidemokraatti 1932.) Puolustustahtokäsitteen käytön suhde puolustusmäärärahoihin olikin toistuva teema.

”Paljon puhuttua ’puolustustahtoa’ osoittavat muka vain ne, jotka aina ja kaikkialla ovat valmiit myöntämään harkitsematta, ummessa silmin ne kohta jo mielikuvituksellisia lukuja tavoittelevat sadat miljoonat, joita asianomaiset sotilaspiirit suvaitsevat vaa-
tia”,

pohdittiin pääkirjoituksessa vielä vuonna 1934. (Suomen Sosialidemokraatti 1934.) Puolustukseen käytettävissä olevan rahan määrä liittyi sekä puolustusvoimien piiristä kantautuviin toiveisiin kuin myös yhä enemmän poliittisiin tulkintoihin, joissa puoluepolitiikka ja ideologia saattoivat olla mukana. Niinpä puolustustahdosta oli tullut rahaa koskevan poliittisen keskustelun työkalu niin eduskunnassa kuin sen ulkopuolellakin.

Kansallisia olosuhteita ja puolustustahdon tosiasiallista luonnetta oli mahdollista poh-
tia myös ulkomaita käsittelemällä, mikä liittyi rahaan niin suoraan kuin epäsuorasti. Kotimaisessa lehdistössä kiinnitettiin 1920- ja 1930-luvulla usein huomiota siihen, mil-
laista puolustustahtoa erilaisissa Suomeen liittymättömissä sodissa osoitettiin. Suo-
messa puolustustahdon käsitteellistäminen keskittyi selvästi rauhanajan yhteiskunnal-
liseen keskusteluun, mutta sekä ulkomaiden suhteita omaan maanpuolustukseensa
että ulkomailla tapahtuvia sotia ja niissä esiintyvää henkistä lujuutta oli mahdollista
käsitellä puolustustahtokäsitteen kautta. Näin tapahtui muun muassa Espanjan sisäl-
lissodan sekä Japani–Kiina-sodan yhteydessä (mm. STT 1936; Suomen Sosialidemo-
kraatti 1936). Samalla oli mahdollista tehdä eduskunnassa vertauksia Suomen politiik-
kaan ja painottaa, että kansalaisten pitää kokea, että on jotain puolustettavaa – oliko
esimerkiksi Suomen vähäväkisillä yhtä lailla puolustettavaa kuin Espanjan kansalla?
1930-luvulla moni sanomalehti julkaisi laajojakin otteita eduskunnan keskusteluista, ja
siten kommentit myös pääsivät esiin ajoittain myös muualla kuin vasemmistoon kal-
lellaan olevissa lehdissä. (Esim. Maakansa 1937.) Ei ihme, että myös Suomen kuva
ulkomailla nousi ajoittain esiin, mihin oli mahdollista viitata eduskunnan puolustus-
määrärahapäätösten yhteydessä. (Valtiopäivät 1927, Heikinheimo 4.3.1927, 2528–
2529.) Tai kuten puolustusministeri Arvi Oksala (kok.) totesi vuonna 1933 puolustus-
ksen lisämäärärahaa käsittelevän keskustelun alussa:

”Maanpuolustus muodostaa sen perustan, jolle kansan oma ja omalaatuinen henkinen
ja aineellinen toiminta on rakennettava. Voimakas puolustuslaitos ja innokas puolus-
tustahto tekevät mahdolliseksi ja turvaavat kansan vapaan toiminnan ja sen jatkuvai-
suuden maassa. Tämä totuus on tunnustettu ja tunnustettava kaikkialla maailmassa.”
(Valtiopäivät 1935a, 1571.)

Sotilaallisen maanpuolustuksen ylläpitäminen oli siten tavanomaista valtioiden väli-
seen kanssakäymiseen kuuluvaa toimintaa, jossa maanpuolustuksen materiaallinen ja
myös henkinen tila antoivat ainakin jossakin määrin liikkumatilaa valtion ulkopolitiik-

kalle. Sisäpolitiikassa tilanne oli kuitenkin hankalampi ja nojasi enenevässä määrin poliittisiin voimasuhteisiin. Sosiaalidemokraattien kannalta oli merkityksellistä, että niin kauan kuin heidän poliittiseen linjaansa kuului penseä suhtautuminen varustautumiseen, oli heillä hankaluuksia vaikuttaa porvarillisiin ryhmiin. Tämä heijastui myös siihen missä määrin sosiaalidemokraatit ylipäättään halusivat osoittaa puolustustahtoa – he halusivat, mutta oman poliittisen ohjelmansa mukaisella tavalla. Väinö Kivisalo (sd.) kommentoi eduskunnassa vuonna 1934:

”[m]eidän aloitteestamme on päästy siihen, että itsenäisyyspäivää vietetään laissa määrättyinä vapaana juhlapäivinä. Me olemme vuodesta toiseen vaatineet sotilaitten päivärahan koroittamista ja tänäkin vuonna olemme tehneet siitä aloitteen. Meidän myötävaikutuksellamme on päästy siihen, että sotilaat nyt saavat voita, sen sijaan, että he ennen saivat margariinia. Me olemme myös koettaneet vaikuttaa, että varattomien sotilaiden omaisten toimeentulo turvattaisiin riittävillä avustuksilla sinä aikana kuin he ovat asevelvollisuuttaan suorittamassa. Niin ikään olemme koettaneet vaikuttaa, että sotilaskodit olisivat mahdollisimman viihtyisiä, jotta ne, kuten koko palvelusaikakin, olisi omansa jättämään mieliin arvokkaan ja siveellisesti kohottavan muiston. Yleensä me olemme koettaneet vaikuttaa, että kaikkien kansalaisten olot maassamme tulisivat sellaisiksi, että jokainen kansalainen tuntisi tämän maan todella isänmaakseen, jossa hänellä on jotakin, mitä hänen kannattaa puolustaa ja jonka edestä hänen kannattaa, jos tarvitaan, uhrata henkensäkin (Vasemmalta: Kuulkaa, ed. Riipinen!).” (Valtiopäivät 1935b, 2518)

Tässä puheenvuorossa on keskeistä kiinnittää huomiota diskursiivisiin nostoihin, jotka eivät siis tarkoittaneet sitä, että niitä olisi toteutettu merkittävässä määrin. Sosialistit olivat olleet pääosin oppositiossa, mistä käsin aloitteiden tekeminen ei itsessään riittänyt niiden saamiseen läpi. Nostot palveluksessa olleiden asevelvollisten palvelusolosuhteista, sosiaalietuuksista sekä itsenäisyyden vuoksi laissa määrätystä vapaapäivästä olivat teemoja, joiden avulla puolustustahdon yhteyttä kansalaisten elinolosuhteisiin painottuneeseen politiikkaan saattoi nostaa tehokkaasti esiin. Sitaatin lopussa ollut, sulkeisiin sijoitettu huudahdus on eduskunnassa käydyssä keskustelun talentaneen henkilön jättämä merkintä siitä, miten puheenvuoron jälkeen eduskunnan vasemmalta laidalta, siis poliittisen vasemmiston piiristä on kuittailtu poliittisesti oikealle asemoituneen henkilön suuntaan.

Väinö Voionmaa (sd.) kuvasi 1930-luvun poliittisen keskustelun kuvaa marraskuussa 1934, kun hän puhui eduskunnan seuraavan vuoden tulo- ja menoarviota koskevassa eri näkökulmia sisältävässä keskustelussa, jossa sivuttiin erityisen paljon puolustustahdon käsitettä. Voionmaa kannatti valtionavustusta Suomen Rauhanliitolle, mitä taas moni porvaristoa edustanut kansanedustaja vastusti jyrkästi puolustustahdon vastaisena. Voionmaa pohti, että

”[t]äällä on käytetty monia puheenvuoroja puolustustahdosta. Puolustustahtoa on monenlaista. En puhu niistä palkatuista ammattimiehistä, jotka radiossa ja radion ulkopuolella opettavat kansalle puolustustahtoa ärjymisellä, vaatimuksilla, melkeinpä nyrkiniskuilla ja sapelin kalistuksella. – – Oma laatuansa puolustustahdossa edustaa ed. Somersalo. Kutsuisin hänen esiintymistään puolustustahdon tulkkina hysteriaksi, sillä mitään muuta ei voi olla tuollainen esiintyminen, josta hän antoi näytteen lukemalla juhlallisia sotilasvaloja ja kaikenlaisia näytelmäkappaleita puhujalavalta. Mutta

puolustustahtoa on muunkinlaista. On semmoista puolustustahtoa, joka katsoo ensimmäiseksi velvollisuudeksi puolustustahdon synnyttämisessä ja ylläpitämisessä meidän maassamme kasvavan kansan ja koko kansan vastuuntunnon kehittämisen, – – että on ennen kaikkea pidettävä vireillä arvostelukykä, kehitettävä arvostelukykyisiä henkilöitä, jotka joka askeleella minkä ottavat näissä vaikeissa ja aroissa asioissa [mm. puolustusasioissa], tietävät liikkuvansa asiantuntemuksen ja rehellisen rauhantahdon pohjalla.” (Valtiopäivät 1935b, 30.11.1934, 2700.)

Aarne Somersalo, Isänmaallisen Kansanliikkeen kansanedustaja, oli tosiaan käyttänyt eduskunnan istuntosalia hyvin maanpuolustusta ylistävällä tavalla. Kysymys Rauhaliiton valtionavustuksesta antoi puolestaan mahdollisuuden haastaa puolustustahdon vahvistamisesta käytävää keskustelua. Voionmaan retoriikassa painottui kansalaiskasvatus, joka tuottaisi riittävällä tiedolla ja arvostelukyvillä varustettuja henkilöitä. Tämä näyttäytyi ainakin jossakin määrin vastakkaisena sille puheenparrelle, jota suomalaisessa yhteiskunnassa esiintyi eri foorumeilla, Voionmaan mukaan jopa taloudellisten palkkioiden kannustamana. Oikeistolaiseksi diskursiivisuudeksi kiteytyikin maanpuolustuksen näkyvä tukeminen. Aikakauden eduskunnassa maanpuolustuksen tukeminen ei edelleenkään näkynyt vahvana taloudellisena tukena maanpuolustukselle, sen sijaan tuki näkyi ennen kaikkea maanpuolustukseen liittyvinä vaatimuksina. Poliittisen oikeiston näkökulmasta puolustustahtoinen henkilö tuki maanpuolustusta taloudellisesti.

SDP:n johtohahmo Väinö Tanner, tarkensi asiaa toisessa yhteydessä:

”On suorastaan häpeäksi asettaa jonkun henkilön taikka ryhmän isänmaallisuus tai puolustustahto riippuvaksi siitä, kuinka monta markkaa tai miljoonaa markkaa hän on valmis puolustuslaitoksen hyväksi antamaan. Silläkö mittapuulla isänmaallisuutta mitataan, markoilla? (Ed. Annala: Ei, vaan puolustustahtoa!). Ei puolustustahtokaan sillä mitata.” (Valtiopäivät 1936, 5.12.1936, 853.)

Käytännössä rahalla kuitenkin mitattiin puolustustahtoa vähintäänkin epäsuorasti ja käytännössä myös hyvin suorasukaisesti. Tähän oli myös hyvät perustelut, sillä usein puolustustahto nousi osaksi poliittista keskustelua silloin, kun puhuttiin maanpuolustuksen tarpeista. Kyseisiä tarpeita oli aikalaisten mielestä mahdollista tyydyttää valtion seuraavan vuoden budjetissa. (Ks. Valtiopäivät 1936, V. Annala 5.12.1936, 857.) Asia ilmeni myös suhtautumisena maanpuolustuksen kannalta kyseenalaisiin toimintoihin. Niinpä rauhantyon tukeminen miellettiin ongelmaksi nimenomaan puolustustahdon kannalta. Suomen valtiollisena intressinä oli edistää kaikin keinoin kansainvälisen politiikan rauhanomaisia piirteitä, jotta maan turvallisuus säilyisi. Samaan aikaan maan rajojen sisällä tehtävä rauhantyo edusti vielä 1930-luvun puolivälin ajattelussa suoranaista uhkaa ”horjumattomalle puolustustahdolle” ja saattoi samalla haastaa perustustalullista kansalaisten maanpuolustusvelvollisuutta. (Valtiopäivät 1935b, Linkomies, Oksala 30.11.1934, 2704–2705.) Kaiken kaikkiaan puolustustahdosta puhuminen oli selvästi osa poliittista kielenkäyttöä eduskunnassa, ja siihen oli soveliasta liittää mukaan erilaisia poliittisesti tarkoituksenmukaiseksi katsottuja ilmaisuja ja rakentaa käsitystä siitä, millaisia odotuksia ja myös selityksiä ilmiöön haluttiin liittää puolustuksen organisoimisen kannalta.

3.3. Puolustustahto nousee puolueohjelmiin vuosina 1929–1939, ja eduskunta osallistuu eheytymiseen 1930-luvun loppupuolella

Kansanedustajien puheenvuorot sijoittuivat osaksi aikakautensa puoluepoliittista asetelmaa. Poliittiset puolueet muotoilivat vaali- ja yleisohjelmia, joilla puolueen tavoitteita tuotiin kansalaisille tiedoksi. 1920-luvulla ja erityisesti 1930-luvun alussa maanpuolustusta ja siinä puolustustahdon tarvetta peräänkuuluttaneet alkoivat saada puolustustahtoon liittyvää sanomaansa läpi myös poliittisten puolueiden ohjelmissa. Samaa ajalliseen kontekstiin liittyvät sekä elinoloihin vaikuttanut pulakausi että oikeistoradikalismien osin myös kärjistynyt nousu. Oikeistossa esiintyi pelkoa vapaussodan saavutusten vaarantumisesta sekä poliittisen järjestelmän toimivuuden epäilyä. Poliitikka näyttäytyi oikeiston kritiikissä liian keskustalaisena ja jopa vasemmiston määrittelemältä, koska hallitukset vaihtuivat tasaiseen tahtiin. Vuosina 1926–1930 vallassa oli vain yhden puolueen vähemmistöhallituksia, joiden kyky tehdä päätöksiä riippui muiden puolueiden tuesta. Kommunismien torjunta johti siihen, että työväentaloja alettiin sulkea vuodesta 1929 alkaen. Torjunta kumpusi vahvasti läsnä olleesta kommunistisen vallankaappausyrityksen pelosta, ja pienempänä versiona oikeisto epäili kommunisteja valtiollisen eheyden horjuttamisesta. Oikeistoradikaalit aloittivat suoranaisen kyyditysterrorismin, jolla oli pelotusvoimaa ja jossa verrannollisesti ja konkreettisesti heitettiin pois yhteiskunnasta sen perusarvojen uhmaajia. (Huttula 2000; Siltala 1985, 31–50, 207–214.)

Poliittisten puolueiden vaaliohjelmiin puolustustahto hiipi ensimmäiseksi vuonna 1929, kun se pääsi mukaan Kansallisen Edistyspuolueen yleisohjelmaan. Kansallinen Edistyspuolue oli liberaali puolue, joka oli menestynyt varsin hyvin: tasavallan ensimmäinen presidentti K. J. Ståhlberg oli toiminut puolueessa, ja vuoteen 1929 mennessä puolueesta oli tullut kolme pääministeriä, Kaarlo Castrén, Juho Vennola ja Oskari Mantere. Nyt uusitussa ohjelmassa todettiin tarve ylläpitää ja johtaa ”puolustusvoimaa, jota niin hoidetaan ja johdetaan, että kansassa säilyy voimakas puolustustahto”. Vaaliohjelman valossa maan oli ylläpidettävä sellaisia puolustusvoimia, jotka vastaisivat kansan taloudellista kantokykyä sekä maan aseman vaatimuksia. Puolueen ohjelmalla oli näkyvyyttä, ja esimerkiksi puolueen pää-äänänen kannattaja *Helsingin Sanomat* julkaisi niin ohjelman keskeisiä osioita kuin myöhemmin koko vaaliohjelman sekä käsittelee muutenkin puolueen linjauksia tai puolueen tapahtumissa käsiteltyjä teemoja näkyvällä tavalla. (Kansallinen Edistyspuolue 1929; *Helsingin Sanomat* 1929a.) Puolustustahto ei jäänyt irralliseksi maininnaksi puolueohjelmassa vaan liittyi ajanjaksolla esillä olleisiin teemoihin. Niitä olivat isänmaallisuuden korostaminen, tarve perustella maanpuolustukseen käytettäviä niukkoja kansallisia resursseja sekä tarve toimia yhtenäisenä kansana, jonka henkiset resurssit pystyivät kompensoimaan puolustuksen materiaalisia puutteita. Kommunismien pelko kietoutui samoihin teemoihin. Esimerkiksi Kansallisen Edistyspuolueen ohjelman hyväksyntää seurasi puhetilaisuuksia, joissa puhuttiin puolueen ohjelmallisista tavoitteista mutta saatettiin samalla korostaa kommunistisen vallankaappauksen todelliseksi katsottua uhkaa jopa sisäasiainministerin suulla. (*Helsingin Sanomat* 1929b.) Puolueen eliitti välitti siis politiikan keskeisiä teemoja.

Poliittiseen keskustaan, keskustaoikeistoon tai oikeistoon identifioituneista puolueista Maalaisliitto, Isänmaallinen Kansanliike, Kansanpuolue ja Kansallinen Kokoomus seurasivat perässä vuosina 1932–1933 ja alkoivat huomioida puolustustahtoa omissa

puolueohjelmissaan. Yleensä huomiointi jäi yleisen maininnan tasolle alleviivaamaan tarvetta ylläpitää maanpuolustusta. Kansanpuolueen vuoden 1932 ohjelma oli tarkempi määrittäen puolustustahdon yhteyttä ei niinkään puolustusmäärärahoihin kuin taloudelliseen elinvoimaisuuteen. (Kansanpuolue 1932.) Kansallinen Kokoomuspuolue huomioi puolustustahdon vuonna 1933 hyväksymässään vaaliohjelmassa, jossa puolue peräänkuulutti horjumatonta puolustustahtoa osana puolustuslaitosta. Sama puolue turvautui ja on turvautunut melko säännönmukaisesti puolustustahdon vetoamiseen myös jatkossa, aina 2020-luvulle saakka – muilla puolueilla vastaava ohjelmaston vetoaminen puolustustahtoon oli jatkossa suppeampaa. (Kansallinen kokoomuspuolue 1933.) Vuoden 1933 eduskuntavaaleissa kokoomus ja IKL olivat vaaliliitossa, ja puolustustahdon korostaminen oli jaettu piirre. (Soikkanen 1983, 48–49.) Kansallisen Kokoomuspuolueen maanpuolustukseen liittyvää aatemaailmaa suurelle yleisölle välittävä ja sanomaltaan keskeisesti puolustustahtoa ruotiva vaaliohjelma hyväksyttiin vuonna 1936, ja siinä painotettiin porvarillisen rintaman säilyttämisen tärkeyttä estämään maanpuolustuksen heikentämissyrkimyksiä ja painotettiin kriittisyyttä kommunismia ja sosialismia kohtaan. Maanpuolustusnäkemys kietoutui puolustuslaitoksen perushankintaohjelman poliittiseen hyväksyntään eduskunnassa. Samaa henkeä välitettiin myös puolustustahdon kautta, mikä kietoutui henkiseen asennoitumiseen maanpuolustusta kohtaan: ”Puolustustahtoa ja sen parhaita ilmausmuotoja, suojeluskunta-, lotta- ynnä muuta vapaaehtoista maanpuolustustyötä on voimakkaasti tuettava ja tehostettava. Puolustushenkeä jäytäviä virtauksia on jyrkästi vastustettava.” (Kansallinen kokoomuspuolue 1936.)

Radikaalimpaakin linjanvetoa esiintyi. Eduskunnan ulkopuolisista puolueista vuonna 1934 perustettu (ja vuonna 1944 lopetettu) kansallissosialistinen Suomalaisosialistinen Työväen Puolue puhui puolustustahdosta vuoden 1935 yleisohjelmassaan, jossa linjattiin, että kansan puolustustahto sekä -kuntoisuus tulisi kehittää ”huippuunsa”. Tämä oli perua oikeistoradikalismissa esiintyvistä aatteista ja vaikutti kytkeytyvän erityisesti saksalaisesta aatemaailmasta ammentavaan ihmisen ihanteellista luonnetta ja käyttäytymistä korostavaan ajatteluun. (Suomalaisosialistinen Työväenpuolue 1935.)

Sosialistiset puolueet turvautuivat puolueohjelmissaan harvoin puolustustahdosta viestittämiseen. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue nosti puolustustahdon esiin vuonna 1939. Se oli puolueen historiassa vasta toinen kerta, kun puolue sai ylipäättään tehtyä maanpuolustusta käsittelevän poliittisen ohjelman. Vuoden 1926 puoluekokous oli hylännyt ehdotuksen maanpuolustusta käsittelevästä ohjelmasta ja ottanut käyttöön väliaikaisen ohjelman, jossa todettiin, että niin kauan kuin kansainvälinen aseriisunta ei etene, puolustuslaitos on tarpeellinen. Vuoden 1926 ohjelmassa mainittiin myös maanpuolustusvelvollisuus mutta samalla kiinnitettiin huomiota siihen, että työväki puolustaisi maata vasta, kun tuntisi sen puolustamisen arvoiseksi – eli siis samaan ajatukseen, jota sosialidemokraattiset kansanedustajat olivat toistaneet eduskunnassa aina puolustustahdon noustessa esiin:

”– – kunkin maan työväestöllä on oikeus ja welvollisuuskin puolustautua maataan ja kansansa vastaan suunnatuilta hyökkääjiltä, waikkakin tätä puolustustahtoa on omiansa heikontamaan se että porwariston pystyttämä ja ylläpitämä maanpuolustus- ja armeijajärjestelmä on tehty etupäästä omistawien luokkien luokkaetuja suojelewaksi

samoin kuin myös se ettei vähävaraisten aseman parantamiseksi, siten että nekin tunnisiwat maansa puolustamisen arwoiseksi, ole kiinnitetty tarpeellista huomiota.” (Suomen Sosialidemokraatti 1926.)

Näin siis todettiin väliaikaisessa ohjelmassa. Sosiaalidemokraattien suhde maanpuolustusvelvollisuuteen siis huomioi perustuslain kirjauksen, mutta huomio kohdistui välittömästi luokkaeroja luoviin tekijöihin. Vuonna 1930 puoluekokous hyväksyi filosofian tohtori Johan Helon johdolla laaditun ulko- ja puolustuspoliittisen ohjelman, joka oli hengeltään hyvin puolustusnihilistinen. Siinä suomalaiset itse katsottiin pääasiallisesti vastuullisiksi siihen, jos Suomi joutuisi sotaan. (Hakalehto 1973, 177.)

1930-luvun SDP oli silti erilainen puolue kuin 1920-luvulla, mikä näkyi suhtautumisessa maanpuolustukseen. Puolue oli esittänyt puolustusmäärärahoja kokonaan hylättäviksi ainoastaan vuosina 1932 ja 1935, ja vielä suurempi muutos alkoi kehkeytyä. Väinö Tanner, keskeinen sosiaalidemokraattinen johtohahmo, oli vielä vuonna 1935 viitannut puolustustahtoon iskusanana isänmaallisuuden ohella. (Suomen Sosialidemokraatti 1935.) Kuitenkin käsitteen merkitys alkoi suurentua myös maltillisen vasemmiston piirissä, ja tätä mieltä sosiaalidemokraattien valtaosa alkoi eittämättä olla viimeistään 1930-luvun puolivälissä. Tanner kommentoikin puoluekokouksessa vuonna 1936, että työläisillä alkoi olla jo puolustettavaa ja lisää puolustettavaa kertyi vuosi vuodelta. Niinpä sosiaalidemokraattista puoluetta ei voinut enää Tannerin mukaan luonnehtia puolustusnihilistiseksi. Toisaalta Tannerin mukaan oli selvää, että maanpuolustuksen kulujen tuli silti olla kohtuullisia eikä aiheuttaa liiallista verorasi-tusta. (Hakalehto 1973, 177–179.)

SDP nousi hallitukseen vuonna 1937 pitkän tauon jälkeen, sillä edellisen kerran puolue oli ollut hallituksessa vuosina 1926–1927, kun se oli muodostanut vähemmistöhallituksen Tannerin johdolla. Nyt valtionvarainministeriksi nousseen Väinö Tannerin suulla puolue käytännössä sitoutui tunnustamaan maanpuolustuksen tarpeellisuuden, mikä näkyi ennen talvisotaa hyväksytyssä perushankintaohjelmassa ja hiljensi ainakin osittain siihen asti jatkuneet kriittiset, SDP:n tiettyjen sisäisten tahojen aseriisuntäkemuksiin kohdistuneet huomiot. Samalla tuli mahdolliseksi yhtenäisempi kansallinen asemoituminen maanpuolustukseen, minkä myös tasavallan presidentti Kyösti Kallio pani merkille. Kallio oli ollut merkittävänä puuhamiehenä tuoreen punamultahallituksen kokoamisessa. Kallion mielestä eduskunnan päätöksenteko olisi puolustustahdon ja ”yhteistunnon” vahvistumisen keskiössä. Väinö Tannerin mukaan sosiaalidemokraatit eivät olleet enää puolustusnihilistejä ja olivat tähän saakka korostaneet puolustustahdon henkistä perustaa penäämällä sosiaalisia parannuksia. Tannerin mukaan oli silti edelleen selkeä tarve säädellä, miten hankintoja voitiin tehdä suhteessa kansalaisten veronmaksukykyyn. (Helsingin Sanomat 1939a; Hakalehto 1973, 179.)

Jälkikäteen on mahdollista nähdä, että juuri vuoden 1938 puolustuslaitoksen perushankintoja koskeneet päätökset olivat selkeä merkki kansallisesta eheytyemisestä. SDP:n myöntyminen perushankintoihin vuonna 1938 vaikutti olevan seurausta pikemminkin kiristyneestä kansainvälisestä tilanteesta kuin puolustustahtoon liittyvästä käsitteellisestä muutoksesta. Asia myös repi eduskuntaa siten, että osa eduskunnasta puhui hyvin kriittisesti perushankintoihin liittyvää tuloveron korostusta vastaan, mihin Tanner kuittasi ”— täällä ne, jotka intoilevat puolustustahtonsa voimakkuudella, jaksavat puhua tuntimäärin veronkoroitusta vastaan”. (Suomen Sosialidemokraatti 1938, 9.)

Myös aikalaislehdissä oli selkeää tyytyväisyyttä tehtyihin päätöksiin. Poliittisella yhtenäisyydellä ja 1930-luvulla saavutetulla kansallisella eheytymisellä uskotaan olleen huomattava merkitys sotavuosina. Historioitsija Timo Soikkasen mukaan kansallinen eheytyminen tuli vuodesta 1937 alkaen sisäpoliittisen keskustelun hallitsevaksi tekemäksi (Soikkanen 1983, 242). Kuten maalaisliittolainen kansanedustaja ja aiempi moninkertainen ministeri Vihtori Vesterinen totesi,

”[t]ämän suuren valtakuntamme elinkysymyksen käsittelyn yhteydessä kaikissa sen eri vaiheissa on saanut havaita sen suuriarvoisen ja ilahduttavan tosiasian, että tämän maan ja valtakunnan kansalaisissa on puolustustahto ja isänmaanrakkaus parhaimmalla tavalla tullut näkyviin. Uhrimieli on kaikilla tahoilla havaittavissa. Aikaisemmin on maamme suurinta puoluetta, sosialidemokraatteja, syytetty siitä, että niiltä puuttuu isänmaallisuus ja että ne ovat jopa kielteisenä kannalla maanpuolustukseen nähden ja eräät aikaisemmat tämän puolueen menettelytavat ovat antaneet siihen aiheutta. Mutta tällä hetkellä on näiltäkin syytöksiltä kärki katkennut.” (Valtiopäivät 1938, 595.)

Isänmaallisuus, sitä vielä voimakkaampi isänmaanrakkaus sekä maanpuolustuksen puolesta eri tavoin uhrautumisen ajatus olikin luontevaa kytkeä puolustustahtoon tai sen puutteeseen osana poliittista keskustelua. Vesterisen kommentin kohdalla on syytä muistaa, että sosialidemokraatit eivät olleet ainoa puolue, joka kritisoi maanpuolustuksen materiaaliseen puoleen keskittymistä, sillä myös maalaisliittolaiset edustajat painottivat maanpuolustustahdon merkitystä materiaalisten tekijöiden ohella. Maalaisliitto argumentoi samankaltaisella taloudellista rasitusta painottavalla viestillä kuin vasemmisto, eli puolueen näkökulmasta liian rankat puolustusmenot heikentäisivät maanpuolustushenkeä. (Soikkanen 1983, 9, 58.) Kansalaisten elinolojen, siitä kumpuavan isänmaallisuuden ja puolustustahdon yhdistäminen toisiinsa alkoi saada ajatukseen merkittävää huomiota 1930-luvun loppupuolen Suomessa. (Esim. Mantere 1936.)

Tilanteen kiristyttyä Euroopassa SDP:n puoluetoimikunta esitti vuonna 1937 puolueen maanpuolustusohjelman laatimista, mitä oli yritetty jo vuonna 1926 ja uudestaan vuonna 1930. Puolueohjelmassa ilmeisesti juuri Väinö Voionmaa oli määritellyt oikeutetuksi sellaisen sodan, jossa puolustettaisiin demokraattisia kansalaisoikeuksia sekä -vapauksia, ja Voionmaa painotti ohjelmassa myös Kansainliiton roolia pidemmän aikavälin kansainvälisyyden hengessä. (Lähtenmäki 2014, 250.)

Puolueen ohjelmassa vuodelta 1939 toistui sama kuin eduskuntakeskusteluissa jo aiemmin: puolustustahto ja eri kansalaisryhmien taloudellinen ja henkinen hyvinvointi kulkivat käsi kädessä. Puolueen erityisohjelmassa todettiin, että

”[o]n muistettava, että yhtä tärkeä kuin aseellinen puolustusvalmius, on kansan puolustustahto. Sen lujittamiseksi on kuitenkin välttämätöntä, että Suomen työväestöllä on todella puolustamisen arvoinen taloudellinen ja sivistyksellinen asema sekä mahdollisuudet sen edelleen kehittämiseen kansanvaltaisen valtiojärjestelmän sille suomien oikeuksien perusteella. Sellaiset puolustuslaitoksen ylläpidosta johtuvat rasitukset, jotka muodostuisivat olennaiseksi esteeksi työväestön elin- ja sivistystason kohottamiselle, merkitsisivätkin näin ollen tosiasiasa maan puolustuskunnon heikentämistä.” (Suomen Sosialidemokraattinen puolue 1939a.)

SDP:n ohjelmallisen retoriikan kannalta kyse oli viime kädessä puolustustahtoa luovan kansanvaltaisen poliittisen järjestelmän säilymisestä. Kansanvaltaisuuden merkitys puolustustahdon pohjana oli vahvemmin esillä lopullisesti hyväksytyssä vaaliohjelmassa. Puolustuslaitoksen tarvitsemat varat piti kerätä verotuksella, joka kohdistui ennen kaikkea suurpääomaan. Puolustuslaitoksen tuli keskittyä torjumaan ainoastaan ulkomainen hyökkäys tai tukemaan laillisen kansanvaltaisen valtiojärjestelmän säilymistä. Vasta, kun puolustuslaitoksen tällaisesta roolista olisi varmuus, voisi työväestö täysin luottaa siihen. (Suomen Sosialidemokraattinen puolue 1939b; Suomen Sosialidemokraatti 1939.) 1930-luvun alkupuoliskon kärjistynyt vastakkainasettelu ja porvarillisen ajatusmaailman korostuminen olivat antaneet tilaa SDP:n hallitustaipaleelle, mikä vahvisti uskoa maan poliittiseen järjestelmään. Tätä olisi suojeltava myös jatkossa.

Keskeistä onkin nähdä kansallisen yhtenäisyyden asettuminen puolustustahtokäsitteen kautta. Käsite oli tuolloin aikalaismerkityksiltään epäselvä: se sisälsi selvästi erilaisia merkityksiä, joissa keskeistä oli myönteinen asennoituminen sotilaallista maanpuolustusta kohtaan. Tämä käsitteellistäminen oli 1920- ja 30-lukujen aikana rakentunut kiinteäksi osaksi valtiollista elämää. Kun SDP hyväksyi tämän linjan, vahvistui puolustustahdon merkitys poliittisessa sanastossa, mikä myös institutionalisoi aikaisemmin vähintäänkin osittain uhaksi koetun poliittisen vaihtoehdoisen aatemaailman osaksi keskustaoikeiston hyväksymää puolustuspoliittista linjaa. Kaiken kaikkiaan puolueohjelmissa alleviivataan samaa, mitä lehdistö ja eduskunnan asiakirjat kertovat: puolustustahto oli kiinteä osa 1920- ja 1930-lukujen niin julkista kuin poliittista diskursiivisuutta, jossa käsiteltiin erityisesti Suomen puolustusta mutta myös kansainvälisempää tilannetta. Samalla puolustustahdosta puhumisessa näkyi piirteitä sen käsittelemisestä voimavarana.

Tasavallan presidentin instituutio osoittautui keskeiseksi. Kyösti Kallio nousi tasavallan presidentiksi sosiaalidemokraattisten valitsijamiesten tuella vuonna 1937, mikä tarkoitti porvaristoon selvästi kallellaan olleen ja myös presidentin tehtävästä kilvoitelleen Svinhufvudin tappiota. Kallion nousu presidentiksi omalta osaltaan mahdollisti punamultahallituksen syntymisen, mistä oli ollut viitteitä jo edellisenä vuonna maalaisliiton ja sosiaalidemokraattien keskinäisissä yhteistyö- ja ohjelmaneuvotteluissa. (Mylly 1983, 56–76.) Kallio nosti säännöllisesti esiin korkean puolustustahdon merkityksen ja profiloitui sitä painottavana puhujana. Hän olikin hyvin perehtynyt puolustuskysymyksiin, mikä näkyi myös hänen toiminnassaan tasavallan presidenttinä. (Hokkanen 1986, 256–259.) Kallion julkinen, puolustustahdon merkitykseen vetoava retoriikka oli usein käytössä. Esimerkiksi Kallion alkuvuonna 1937 antama sotilaskäsky numero 14 painotti, että puolustustahdon tuli pysyä korkeana: ”Toivon, että Suomen kansan keskuudessa puolustustahto pysyy voimakkaana ja syvänä. Tämä tahto ja työn ilo antakoon jokaiselle puolustusvoimissa toimivalle tarmoa toimia yhteisen asian puolesta maan ja kansan hyväksi.” (Pohjolan Vartio 1937.) Kallio teki samankaltaisia viittauksia myös monissa muissa, puolustusvoimille antamisissaan sotilaskäskyissään puhutellen siten ensisijaisesti sotilaita. Muissa puheenvuoroissaan Kallio saattoi puhutella suoraan koko väestöä, kuten uuden vuoden radiopuheessaan vuoden 1938 alussa. Tuolloin Kallio painotti kansallisen yhteistunnon ja järkkymättömän puolustustahdosta huolehtimisen merkitystä, mihin liittyi myös kansanvaltaisen valtiomuodon puolustaminen. (Turun Sanomat 1938.) Samaan aikaan maailman tapahtumat vyöryivät eteenpäin ennen kaikkea Keski-Euroopassa. Valtiopäivien päättäjäispuheessaan 7.

kesäkuuta 1939 Kallio viittasikin aikakauden tapahtumien järkytykseen ja herättävään vaikutukseen:

”Mutta puolustuslaitoksen tehostaminen ei yksin riitä takaamaan, että kansakunta säilyttää valtiollisen vapautensa ja riippumattomuutensa silloin, kun sen kohtalonhetki lyö. Historia on jälleen antanut meidän silmiemme edessä todistuksia siitä, että sotilaallinen mahtavuus ei paljon merkitse, ellei kansakunta ole sisäisesti ehyt, luja ja määrätietoisesti puolustustahtoinen. Olisimme sokeita, elleivät aikakauden järkyttävät tapahtumat herättäisi meitä näkemään, että kansakunnan itsenäisyydelle sen sisäinen eheys ja lujuus, sen uhrivalmius ja horjumaton puolustustahto sekä yhteistunto on tärkein kaikista varusteista. Sen tähden on välttämätöntä, että luodaan edellytyksiä kansakunnan sisäiseen eheytymiseen ja kansalaisten puolustustahdon voimistumiseen. Tämä edellyttää tehokasta yhteiskunnallista uudistuslainsäädäntöä, kansalaisten aineellisen toimeentulon parantamista, terveydenhoidon edistämistä ja kansalaisten henkisten tarpeiden tehokkaampaa tyydyttämistä. Rinnan turvallisuutemme ulkonaisen tehostamisen kanssa eduskunta onkin kuluneena vaalikautena ansiokkaasti osallistunut yhteiskunnalliseen lainsäädäntöön.” (Valtiopäivät 1939, 3031.)

Kallion puheenvuorossa esiintyi keskeisiä teemoja: kansakunnan sisäinen eheys, uhrivalmius, puolustustahdon korkea tila, ulkomaailman tapahtumien aktiivinen seuraminen sekä erilaisten puolustustahtoa vahvistavien keinojen miettiminen. Kallion viesti oli selvä ja toisti ajatuksia, jotka olivat päässeet valtavirtaan 1930-luvun toisella puoliskolla: sisäinen eheys vaati yhteiskunnallista politiikkaa, jolla voitaisiin tarttua laaja-alaisella tavalla kansalaisten asemaan ja sen parantamiseen. Uhrivalmiuden ajatus oli puolestaan ollut hajanaisesti osa yhteiskunnallista keskustelua 1920-luvun lähtien, mutta vasta 1930-luvun jälkipuoliskolla teema alkoi nousta voimakkaammin esiin erityisesti lehdistössä julkaistujen juhlapuheotteiden valossa. Uhrivalmius esiintyi erityisesti suojeluskuntajärjestöjen tekemän työn yhteydessä, eikä uhrivalmius tarkoittanut välttämättä aina inhimillistä panosta, vaan saattoi liittyä suoraan aineellisiin asioihin. (Esim. Aamulehti 1938.) Nyt teema yhdistyi isompaan, maanpuolustuksen merkitystä painottavaan tilanteeseen. Kehitystä myös tapahtui. Keväällä 1939 puolustusministeri Juho Niukkanen oli puhunut Maalaisliiton puoluekokouksessa enteellisesti siitä, miten pitkälle Suomi on päässyt yksimielisen puolustustahdon saavuttamisessa ja puolustusvalmiuden parantamisessa – ”jonka kimppeun suurikaan valtakunta ei hevillä käy”. (Helsingin Sanomat 1939b.)

Kesän jälkeen syyskuu 1939 näyttäytyi äärimmäisenä synkkänä kuukautena. Se alkoi Saksan hyökkäyksellä Puolaan ja Puolan asevoimien kukistamisella viikoissa. Neuvostoliitto ja Saksa olivat sopineet jo elokuussa maiden välisestä hyökkäämättömyyssopimuksesta, jonka yhteydessä ne olivat saavuttaneet yhteisymmärryksen myös Suomeen, Puolaan, Baltian maihin ja Romaniaan kohdistuneesta etupiirijaosta. Syyskuussa Neuvostoliitto jakoi Saksan kanssa Puolan ja sai painostettua Baltian maat luovuttamaan käyttöönsä sotilastukikohtia. Samalla ilmeisen ja ulkomaiden tapahtumien todistamaan koskemattomuuteen kohdistuvan vaaran olemassaolo tiivisti kansallista yksimielisyyttä. Kuten SDP:n pää-äänenkannattajan pääkirjoituksessa todettiin marraskuun alussa 1939,

”[v]aaran läheisyys on meistä tehnyt yhtenäisen kansan, mikäli on kysymys isänmaan puolustamisesta. – – kysymyksessä oleva puolustustahto ei työväestön kohdalta ole

mikään nykyisen vaaran läheisyyden yhtäkkiä herättämä, vaan se on kasvanut siihen vuosien varrella –” (Suomen Sosialidemokraatti 1939).

Suomi ei ollut lainkaan oma saarekkeensa muun Euroopan keskellä, ja Suomen ulkopoliittikkaan vaikutti niin kansainvälinen kuin sisäpoliittinenkin tilanne. Kuitenkin ulkopoliittikan tukena alkoi olla myös eheytyneet kansakunta. (Soikkanen 1983; ks. Houni 2022.) Kaiken kaikkiaan on selvää, että puolustustahto oli poliittisen keskustelun väline, mutta että 1930-luvun loppua kohti käsitteen käyttö viittasi vähemmän sisäpoliittisesti repiviin teemoihin kuin esimerkiksi 1920-luvulla. Oleellista onkin nähdä, että käsitteenä puolustustahto oli edustanut ja edusti edelleen, 1930-luvun lopussa, poliittisen liikkumatilan hakemista sosiaalipoliittikan ja puolustuspolitiikan välillä. Vuonna 1937 valtaan noussut pääministeri Aimo K. Cajanderin johtama punamultahallitus oli ensimmäinen hallitus, joka toden teolla alkoi laittaa tätä ajatusta käytäntöön. Oliko puolustustahdon tila sitten voimavara? Asiaa lähestyttiin kaiken kaikkiaan epäsuorasti, mutta poliittisessa keskustelussa esiintyi selkeästi aiheeseen liittyviä teemoja: puolustustahto kompensoimassa puolustuksen materiaalista kyvykkyyttä, halu vahvistaa puolustustahtoa ja yhtenäistää koko kansaa edistämään yhteistä, maan turvallisuuteen liittyvää asiaa. Puolustustahdon tila siis edusti henkistä resurssia itsenäisyyden ajan alkuvuosikymmeninä, ja ajanjakson julkinen keskustelu välitti samankaltaisia signaaleja, kuten seuraavaksi tuodaan esiin.

3.4. 1920- ja 1930-lukujen julkinen keskustelu painottaa puolustustahdon rakentamisen merkityksiä

Eduskunnassa pidetyt puheet olivat merkityksellisiä tilaisuuksia esitellä linjanvetoja muille päättäjille, ja tieto argumenteista saattoi välittyä myös laajempaan julkiseen tietoon median kautta. Eduskunnan ulkopuolella sovellettiin myös äänestäjiä tavoittelevaa ja puhuttelevaa poliittista viestintää. Jotta kansanedustajien, valtioneuvoston jäsenten tai presidentin puheenvuorot asettuisivat kontekstiinsa, on ymmärrettävä, millainen kielellinen konteksti puolustustahtoa ympäröi muussa yhteiskunnassa. Puolustustahtoa käsiteltiin muun muassa eri aikakauslehdissä, joita julkaisivat vaikkapa erilaiset suojeluskuntiin tai Akateemiseen Karjala-Seuraan liittyvät yhdistykset. Samalla käsite oli tavanomainen osa sanomalehdistön kirjoittelua, jossa rakennettiin puolustustahtoon liittyvien erilaisten merkitysten kirjoja.

Yksi säännöllisesti ilmestynyt julkaisu painotti puolustustahtoa otsikkotasolla. Aikakauslehti *Sana ja miekka: aikakauslehti puolustustahdon lujittamiseksi* ilmestyi vuosina 1924–1929 yhteensä 136 numeron verran, ennen kuin lehden julkaisu päättyi pulajan myötä. Ensimmäisen numeron toimituskunta kertoi paljon lehden taustavoimista: mukana oli merkittäviä silloisia ja myös tulevia yhteiskunnallisia toimijoita sekä maanpuolustuksen johtavia hahmoja. Päätoimittajana toimi Akateemisen Karjala-Seuran silloinen puheenjohtaja Elmo Kaila, ja muina jäseninä toimituskunnassa olivat muun muassa jääkärieversti Lauri Malmberg, jääkärimajuri Paavo Talvela ja pesäpallon kehittäjänä tunnettu urheiluvaikuttaja Lauri Pihkala. Ensimmäisen numeron pääkirjoituksessa linjattiin, että vasta itsenäistynyt maa on jatkossa alttiina vaaralle. Puolustuslaitos kuvattiin liian vieraana kansalle, välttämättömänä pahana, joka ei ollut

” – – voimakkaan, itsetietoisen puolustustahdon ilmaus. Näin puuttuu rintaman ja sen suojassa työskentelevän kansan väliltä puolustustahdon luoma elävä, elimellinen yhteys, yhteenkuuluvaisuuden tunne. Puolustustahdon puuttumisesta kärsii puolustuslaitos jo rauhan aikana – –”. [Vihollinen voi valita seuraavaan hyökkäykseen hetken, joka on sille paljon edullisempi.] ”Kuta kehnompia aseemme on ja kuta heikompi tahdomme sen käyttämisessä – puolustustahtomme – on, sitä pikemmin se hetki tulee.” (Sana ja Miekka 1924a.)

Aikakauslehden itselleen asettama tehtävä olikin tässä mielessä selkeä: oli pyrittävä lähentämään puolustuslaitos ja kansa, saatava ne ymmärtämään toisensa tarpeet ja vaatimukset sekä täyttämään ne molemminpuolisen kunnioituksen tilassa. *Sana ja Miekka* tähtäsi nimellisesti juuri tähän, selvittämään yleisiä puolustuslaitosta koskevia kysymyksiä ja poistamaan kansaa puolustuslaitoksesta vieroittavia syitä. Suhteellisen lyhytaikaiseksi jääneen lehden vuosikerrat käsittelivät esimerkiksi sellaisia ajankohtaisia aiheita kuten puolustuspolitiikkaa, Neuvosto-Venäjän sotilaallista kehitystä, laivastoa, sotilasilmailua, asevelvollisuuden käytännön toteuttamista, suojeluskuntajärjestön asemaa maanpuolustuksessa, rajaseutupolitiikkaa, puolustusmäärärahatilannetta, sotaharjoituksia, kemiallisia aseita, maanpuolustuksen huoltoa, upseeri- ja aliupseeriasioita, kuljetusvälineasioita, historiaa, urheilun merkitystä kasvatuksessa sekä koulu- ja koulutuskysymyksiä. Myös muiden maiden tilannetta seurattiin kuten Ruotsin, Sveitsin ja Puolan esimerkkejä ja viimeaikaisia tapahtumia maanpuolustuksen saralla. Erityisesti kansakunnan tarve ja velvollisuus puolustaa itseään ja siihen liittyvän hengen herättely oli keskeinen teema alusta alkaen. (Esim. Puhakka 1924; Sana ja Miekka 1924b.) Lehti oli luonteeltaan pääasiassa maanpuolustusinformaatiota välittävä, ja samalla saatettiin muodostaa melko jyrkkiäkin kannanottoja maanpuolustuksen ylläpitämiseksi sekä edistämiseksi. Esimerkiksi kirjailija Artturi Leinonen pohti lehden sivuilla kansassa piilevää puolustustahtoa sekä sen tilaa ja arvioi, että verenpunaista väriä kannattava kansanosaa ei kuulu tässä mielessä kansaan laisinkaan. Tässä ”sosialidemokratienkaan ajattelutapa” ei vaikuttanut merkittävästi eroavan äärimmäisen vasemmiston kannoista. Porvaristoon kuuluva kansanosakaan ei tosin saanut puhtaita papereita, koska varsinainen uhrautuvaisuus tuntui olevan usein kadoksissa. Kirjoittaja peräänkuuluttikin erityisesti kodin, koulun ja armeijan keskeistä roolia puolustustahdon kasvattajana. (Leinonen 1924.)

Vuonna 1928 lehden toimitus pohti, miksi sosiaalidemokraatit halusivat lyhentää asevelvollisuusaikaa ja pohti asennetta vanhoilliseksi (Sana ja Miekka 1928a). Lehti suhtautui kommunisteihin kriittisesti ja piti Neuvosto-Venäjää uhkana. Kun kommunisti ja ”isänmaanpeturi” Yrjö Sirola piti puheen Kominternin kongressissa, julkaisi lehti puheen ja pohti nimenomaan ”ryssien” aiheuttamaa sodan vaaraa, jota lisäsi suomalaisten antautuminen pettureiksi toimimaan viholliseksi hyväksi. (Sana ja Miekka 1928b.) Itäisen naapurin tilanteen kuvaaminen liittyi kiinteästi siihen, mitä Suomessa haluttiin tehdä, eli ylläpitää puolustustahtoa. Tässä itärajan suunta tarjosi selkeän uhkakuvan. Toimitus totesi helmikuussa 1929, että

” – – arvoisa itäinen naapurimme erehtyy raskaasti luullessaan meidän soittavan sotatorvea ja kutsuvan kaikkia sotaan Neuvosto-Venäjän pään menoksi. (Tosin ei meillä sitäkään vastaan mitään olisi. Pääsisimme ainakin silloin rauhaan.) Ei, tarkoituksemme ei ole se. Tarkoituksemme on pitää hereillä ja aseissa tämä torkkuva kansa. [Muutoin]

tulee rauhaarakastava ja kansojen itsemääräämisoikeutta puoltava itäinen naapurimme ja vie meidät karvoinemme päivinemme.”

Gruusian, nykyisen Georgian liittäminen Neuvosto-Venäjäan näyttäytyi uhkan perusteena, ja lehden välittämä sanoma oli selvä: Suomen oli kyettävä pärjäämään eri tilanteissa, ja tuli olla valveilla nimenomaan itärajan suunnassa (Sana ja Miekka 1929). Sannankäyttö oli siis kaiken kaikkiaan jopa rohkeaa, mutta aikalaiskontekstissa oli selvästi sallittua esittää suoraviivaisiakin mielipiteitä. Viisi vuotta lehden käynnistymisen jälkeen toimitus arvioi, että lehti oli esittäytynyt ”kansan puolustusystävälliselle osalle ja ennen kaikkea nuoren armeijamme upseeristolle”, ja onnistunut mielestään käymään väittelyä erityisesti armeijaa vastustavien piirien kanssa. Toimitus totesi lehden olevan ainoa puolustustahdon lujittaja aikakauslehtien joukossa – ja vetosi tässä lehden levikin kasvattamiseen lukijoiden avulla. (Sana ja Miekka 1928c.)

Sana ja Miekka -lehden kirjoitusten silmin puolustustahtoon kytkeytyi kiinteästi näkyvä yhteiskunnallinen panostaminen maanpuolustukseen, mikä tarkoitti käytännössä maanpuolustuksen eri piirteiden laajempaa yhteiskunnallista legitimoitua ja kansallisen, yhteiseksi katsotun edun hakemista taloudellisen niukkuuden keskellä. Esimerkiksi kokoomuksen kansanedustaja Erkki Paavolainen viittasi lehden sivuilla määrärahojen merkitykseen puolustustahdon heijastajana. Hänen mukaansa eduskunnan pitäisi ilmaista tulo- ja menoarviossa ”Suomen kansan puolustustahdon ja uhrimielen –”. (Paavolainen 1927.) Pula-ajan alkaminen 1920-luvun lopussa näkyi myös lehden sivuilla. Entinen pääministeri ja valtionvarainministeri, Kansallisen Edistyspuolueen Kaarlo Castren korosti lehden sivuilla, että taloudellinen pohja oli perusedellytys valtiollisen itsenäisyyden säilymiselle, ja korosti tässä puolustuslaitokseen panostamisen merkitystä ja säästeliäisyyttä vastaavasti muussa kulutuksessa, erityisesti yksityisellä puolella. (Castren 1929.)

Kuinka vaikutusvaltainen *Sana ja Miekkan* kaltainen lehti oikein oli ja missä määrin se heijasti ajankohdan puolustustahtoon liittyvää ajattelua? Lehti jäi suhteellisen lyhytaikaiseksi, mikä kieli heikosta taloudellisesta kannattavuudesta. Erilaisten yhteiskunnallisten vaikuttajien kirjoitukset osoittivat kuitenkin, miten vaikutusvaltaisinkin äänin puolustustahtoon yhdistyviä asioita käsiteltiin ja miten puolustustahto miellettiin kattoteemaksi, jonka alla käsiteltiin maanpuolustukseen liittyvää sisältöä laidasta laitaan. Lehden sisältö antaa vaikutelman, että julkaisu oli suunnattu hyvin maanpuolustushenkilöille henkilöille, jotka myös työskentelivät tai saattaisivat työskennellä maanpuolustuksen parissa. Upseerit todettiin erityisen keskeiseksi kohderyhmäksi, mitä käsitystä lehden sisältö myös alleviivasi. Lehden lähtökohta oli avoimen poliittinen, ja keskeinen huomio oli niissä poliittisesti oikealle sijoittuvissa voimissa, joiden katsottiin edistävän maanpuolustushenkistä ajattelua ja toimintaa.

Moni muu julkaisu saattoi myös osallistua hyvin aktiivisesti maanpuolustusta, Neuvostoliiton tilannetta tai kansainvälisiä tapahtumia koskevaan keskusteluun. Kommunistien oletettu heikentävä vaikutus puolustustahtoon oli puolestaan osa vuonna 1932 huippunsa saaneen Lapuan liikkeen argumentointia – esimerkiksi *Ajan Sana*, Lapuan liikkeen keskeinen äänenkannattaja, jonka levikki oli arviolta noin 18.000–22.000 kappaletta, painotti alusta alkaen kommunisminvastaisuutta. Kommunisminvastaisuuden ohella lehti halusi uudistaa valtiollista elämää, edistää kansan eheyttä sekä sen sivistystasoa – teemoja, jotka liittyivät myös ajanjakson sosialistiseen retoriikkaan. Erityisesti

puolustustahdon tähdentäminen oli tässä keskeistä. Lapuan liikkeen julkaisujen kautta linjattiin liikkeen sanomaa ja saatettiin esittää ajoittain hyvinkin radikaaleja mielipiteitä. (Nygård 1982, 91–92; Helsingin Sanomat 1932.)

Sanomalehdistö ruokki myös omasta puolestaan puolustustahtoa käsittelevää yhteiskunnallista julkista keskustelua, seurasi poliittisen keskustelun tilannetta ja loi omia tulkintojaan siitä, mitä puolustustahdon edistämiseen, ylläpitämiseen ja sen avulla saavutettaviin asioihin saattaisi kuulua. Tässä luvussa ei ole tarkoitus analysoida systemaattisesti kotimaisen sanomalehdistön kenttää, sillä sitä on jo tehty erilaisissa yhteyksissä, kuten Timo Soikkasen ulko- ja sisäpolitiikan vuorovaikutusta 1930-luvun kontekstissa käsitelleessä väitöstutkimuksessa *Kansallinen eheytyminen* (1983). Oleellista on korostaa, että puolustustahto, siihen vetoaminen tai jonkin ilmiön tulkitseminen osoitukseksi puolustustahdosta oli osa 1920- ja 1930-lukujen kotimaista julkista keskustelua, jossa vaikutti puolustustahtoon jopa innokkaastikin keskittyviä julkaisuja. Julkinen keskustelu sekä loi painoarvoa käsitteelle että rakensi siihen suunnattuja odotuksia. Usein kyse oli yksinkertaisesti siitä, että lehdistö raportoi yhteiskunnan johtavien hahmojen eri tilaisuuksissa pitämiä puheita. Puheissa, erityisesti juhlapuheissa, oli luontevaa nostaa esiin puolustustahdon tarve. Esimerkiksi keskustaoikeistolaisessa sanomalehdistössä oli mahdollista nostaa esiin maanpuolustuksen aatteellinen lähtökohta ja kokemus maan uhatusta asemasta. Tässä niin rauhanaate kuin Neuvostoliiton sotilallinen uhka muodostivat sekä aatteellisen että materiaalsen uhkan, joka kohdistui erityisesti Karjalaan. (Esim. Helsingin Sanomat 1935a; Ilkka 1937; Maakansa 1938.)

Vasemmistolaislehdistössä taas oli luontevaa tarjota kilpailevaa aatteellista lähtökohtaa maanpuolustukselle kuten yleensäkin erilaisille yhteiskunnallisille teemoille. Siirtymä vasemmistossa suosittuun ajatteluun saattoi olla kuitenkin asteittainen, mitä tuli puolustustahtoon. Kansalliskirjaston digitoitujen sanomalehtien kokoelmasta ilmenee selvästi, että sosiaalidemokraattien pää-äänenkannattaja *Suomen Sosialidemokraatti* alkoi sivuta puolustustahtoa käytännössä vasta vuodesta 1925 alkaen ja että käsite nousi merkittävästi esiin vasta vuosina 1938–1939. Lehdessä käsitteeseen liitetty huomio oli kuitenkin varhaisesta vaiheesta lähtien sosiaalisen eheyden ja oikeudenmukaisuuden keskeisyydessä puolustustahdon takaajana. Tässä yhteydessä oli luontevaa myös kritisoida, miten erityisesti porvari- tai jopa suoraan nimettyinä kokoomustaustaiset poliitikot saattoivat eduskunnassa hankaloittaa tai estää sosiaalisten olojen kohentamiseen tarkoitettuja aloitteita ja samalla penätä materiaalsen puolustuskyvyn parantamista ja Suojeluskuntien tukemista. (Esim. Suomen Sosialidemokraatti 1927.)

Kyse oli myös luokkatietoisuudesta ja siihen liittyvästä puolustusvelvollisuuden tunteesta. ”Puolustustahto ei ole työläisillekään vieras, silloin kun toinen valtio pyrkii väkivallalla riistämään heikommalta kansalta sen itsemääräämisoikeuden. Tätä sosialistien puolustustahtoa on ’militaristinen porvaristo’ pyrkinyt hyödyntämään” (Suomen Sosialidemokraatti 1928). Kiinnostavaa kyllä, *Suomen Sosialidemokraatissa* julkaistussa kirjoituksessa puolustustahto tulkittiin militarismin ihailuksi vielä vuonna 1929, jolloin myös kyseenalaistettiin asevelvollisuuden järkevyys ja penättiin aseriisunnan perään (Suomen Sosialidemokraatti 1929a). SDP:n sisäisessä keskustelussa ei siis välttämättä suhtauduttu suopeasti puolustustahtoon moneen vuoteen, ei ainakaan siinä merkityksessä, minkä se oli käsitteellisesti saavuttanut porvariston piirissä 1920-luvun aikana. Siinä maanpuolustuksen ja isänmaallisuuden korostaminen edustivat sellaista aattee-

lisuutta, joka vaikutti työväen kannalta vieraana. Tämä ilmeni niin, että puolustustahdon käsitteestä saatettiin puhua lainausmerkeissä ja usein kytkeä sen käyttö jatkuvasti toistuvaan diskursiivisuuteen ja siinä militarismiin, sodan lietsontaan ja jopa liialliseen isänmaallisuuteen. (Esim. Suomen Sosialidemokraatti 1929b; Punanen 1932.) Asiaa tuskin auttoi erityisesti 1920-luvun lopussa ja 1930-luvun alussa voimakkaasti esillä ollut antikommunistinen liikehdintä, joka osui käytännössä laajemmin työväenpiirejä edustaviin tahoihin ja samalla myös sosiaalidemokraatteihin. Hyvänä esimerkkinä tästä kokoomuspuolue jätti vuonna 1933 eduskunnassa välikysymyksen koko puolueen kieltämisestä. Ei ihme, että sosialistit olivat ajoittain kärjekkäitä myös eduskunnan istuntosalissa. Sosiaalidemokraattien sisäisen keskustelun kehittymisen ja toisaalta punamultahallituksen myötä nähty kriittinen suhtautuminen puolustustahtoon alkoi kuitenkin muuttua ja asettua vähemmän radikaaliin muotoon.

On myös syytä tiedostaa, että 1930-luvulla puolustustahtoa sivuttiin samoin erilaisissa aatteellisissa ja sivistyksellisissä järjestöissä, mikä heijastui julkiseen keskusteluun. Puolustustahto näyttäytyi ajoittain läpileikkaavana teemana laajemmassa toiminnassa, joka oli mahdollista liittää maanpuolustuksen eteen ponnisteluun. Hyvänä esimerkkinä tästä vuonna 1897 toimintansa käynnistänyt merkittävä keskusliitto Suomen Nuorisliitto antoi vuoden 1935 vuosikokouksensa yhteydessä julkilausuman, jossa se halusi täsmentää nuorisoseurojen suhdetta maanpuolustustahtoon. Liitto halusi torjua ajattelua, jossa nuorisoseuroja ei pidettäisi maanpuolustuksen kannalta tarpeettomina, ja korostaa, että nuorisoseurat ja maanpuolustusjärjestöt täydentävät toisiaan, ja erimielisyydet sekä ristiriidat sekä vahingoittavat järjestöjä että häiritsevät yksimielisen puolustustahdon kasvua. (Helsingin Sanomat 1935b.) Kuvaava osoitus ajan hengestä on myös vuonna 1915 perustetun ja vuonna 1926 Suomeen jalkautuneen Kansainvälisen Naisten Rauhan ja Vapauden Liiton toiminnasta vuonna 1935 julkaistu selostus. Liitto tähdensi haluavansa ajaa rauhaa, mutta samalla liitossa katsottiin tärkeäksi tähdentää, että Suomen puolustuskyvystä tuli pitää huolta: liitto ei halunnut heikentää suomalaisten puolustustahtoa, mutta halusi erottaa sotakiikhoilun puolustustahdosta. Samaan aikaan liitto kuitenkin korosti, että se halusi jatkaa työskentelyä maailmanrauhan puolesta. (Helsingin Sanomat 1935c.)

Puolustustahto näyttäytyi kaiken kaikkiaan osana julkista keskustelua ja yleisnimityksenä maanpuolustuksen henkiseen perustalle. Tätä perustaa tulkittiin yleisesti keskustaoikeistosta käsin myönteisenä suhtautumisena maanpuolustuksen eri piirteisiin ja maanpuolustuksen toteuttamiseen osallistumisena, mikä heijastui eri yhteiskunnan osa-alueisiin sekä väestöryhmiin. Puolustuslaitos oli myös itse ajoittain aktiivinen viestijä muuhun yhteiskuntaan päin, mikä näkyi lehdistössä tai ilmeni suoranaisine yhteydenottoina esimerkiksi koululaitokseen – koululaitos kun näyttäytyi paikkana, jossa palveluksenastuvat alokkaat saivat pohjatietonsa, ja vielä 1920-luvun lopussa oli mahdollista yrittää vaikuttaa koululaitoksen arkeen. (Helsingin Sanomat 1929c.) Helena Pilke (2021, 31–63, 52) on osoittanut tutkimuksessaan, että puolustuslaitoksella oli halu vahvistaa puolustustahtoa, ja erilaisia propagandan käyttöön liittyviä keinoja myös sovellettiin käytäntöön jo ennen sotavuosia. On myös oleellista havaita, että ”puolustusvoimat koulutti talvisodan alkua noin 60–70 maanpuolustustiedotukseen perehtynyttä toimittajaa, kirjailijaa ja mainosmiestä”. Suojeluskuntien ja Lotta Svärdin jäsenmäärät kasvoivat. Vuonna 1920 suojeluskunnissa oli noin 94 000 jäsentä ja vuonna 1938 yli 111 000 jäsentä. Vuonna 1924 Lotta Svärd puolestaan oli 34 000 jäsenen järjestö, mutta vuonna 1938 jäsenmäärä oli kasvanut jo 85 000 jäseneen. Oma

haasteensa oli kuitenkin, miten puolustuspolitiikkaa oli toden teolla mahdollista toteuttaa ja panna käytäntöön.

3.5. Puolustuspolitiikan keskeiset piirteet 1930-luvulla ja puolustuksen materiaallinen tilanne

Itsenäisyyden Liiton järjestämässä tapahtumassa vuonna 1929 eduskunnan puhemies Kyösti Kallio piti juhlapuheen, jossa hän käsitteli asevelvollisuuden uudistamista työväen komitean tuloksia ja maanpuolustuksen tarpeita. Kallio totesi, että komitean asettamisen taustalla oli ollut yleinen tarve ylläpitää maanpuolustusta siten, että se ei rasittaisi taloutta liikaa. Komitea ei kuitenkaan ollut löytänyt varsinaisia keinoja löytää säästöjä lyhentämättä merkittävästi asevelvollisten koulutusta. Tämä heijasteli laajemminkin 1920-luvun asevelvollisuuskeskustelua, jossa muun muassa nuorten työpanos asevelvollisuusajana jakoi mielipiteitä. Kuten aikaisemmin tuli ilmi, tuon ajan eduskunnassa esiintyi paljon kritiikkiä suojeluskuntajärjestöä kohtaan. Kallio puolestaan korosti Suojeluskunnan roolia merkittävänä puolustusvoimia täydentävänä toimijana ja piti järjestöä puolustustahtoon osoituksena. Kallio totesi puheensa lopuksi, että Suomi ei pystyisi ylläpitämään isoa armeijaa, ”mutta jos meillä kaikilla on luottava avoin puolustustahtoinen suhde puolustuskysymyksiin”, auttaisivat sitkeys, isänmaallisuus ja sisäinen voima korvaamaan puutteita maanpuolustuksessa – juuri ”kansanluja puolustustahto ja isänmaallisuus” olivat puolustuskeinoista keskeisimmät. (Helsingin Sanomat 1929d.) Tämä puheenvuoro ei ollut ainutlaatuinen, mutta heijasti omalta osaltaan 1920-luvun lopun pula-ajan leimaamaa aikalaiskuvaa. Rahaa oli käytettävissä niukalti, ja maan taloudellisen kantokyvyn vahvistaminen oli polttava huolenaihe. Puolustustahto oli siten henkinen resurssi, joka kompensoi materiaa suomalaisessa puheenparressa – vaihtoehtoakaan sille ei välttämättä ollut. Puolustushankintoja silti tehtiin ainakin jossakin määrin.

”Ajan Sana’ eilispäivien juhlissa mukana olleena ja isänmaallista hurmaa Suomen meren puolesta tunteneena yhtyy voimakkaasti puolustustahtoisien kansanosamme laivastollemme osoittamiin onnitteluihin ’Ilmarisen’ vesillelaskun johdosta” (Ajan Sana 1931). Näin raportoi Lapuan liikkeen ehkä keskeisin äänenkannattaja *Ajan Sana* vuonna 1931, kun panssarilaiva Ilmarinen laskettiin vesille. Tämän syvemmälle puolustustahtoon ei edetty. Yksittäinen hankinta ei ilmaissut itsessään puolustustahtoa, vaan kyseessä oli nimenomaan isänmaallinen, kansallinen asennoituminen, josta puolustustahto koostui. Panssarilaiva Ilmarisen rakentaminen liittyi vuonna 1927 hyväksytyyn laivastolakiin, jonka seurauksena rannikkopuolustusta alettiin vahvistaa toden teolla. Kahden suuren panssarilaivan tilaaminen oli keskeinen askel laivaston varusteluohjelmassa.

Maanpuolustuksen varustelu ja siten materiaallinen toimintakyky tuli merkittävällä tavalla poliittiselle asialistalle vasta 1930-luvulla. 1920-luvun kuluessa asevelvollisuusjärjestelmä oli määritetty eduskunnassa kaaderijärjestelmäksi, ja kansanedustajat olivat käyneet laajaa keskustelua myös asevelvollisten palvelusajasta. (Nokkala ja Laitinen 2005, 45–59.) Tutkija Vilho Tervasmäen (1964, 20–25) mukaan itsenäistyneen Suomen alkuvaiheessa puolustuspolitiikkaa leimasi bolševismin vastaisuus, mikä heijastui Itä-Karjalan kysymykseen, Suur-Suomi-ajatteluun ja ajatteluun Suomesta Lännen etuvartioasemana. Samalla Suomen sotavoimien organisointi pian sisällissodan jälkeen ei

liittynyt ainoastaan maanpuolustukseen vaan myös alueiden valloittamiseen – käytännössä suunnitelma valkoisten venäläisten tukemisesta erityisesti Pietarin valtaamisella ei kuitenkaan edennyt käytäntöön. Tarton rauha vuonna 1920 lopetti hallituksen kaikki aluelajennuspyrkimykset, joissa taustalla oli ollut niin heimoasiaan liittyviä syitä kuin Itä-Karjalan tarjoamia taloudellisia mahdollisuuksia. Tilanne kääntyi nopeasti päinvastaiseksi. Jo 1920-luvulla Suomessa pelättiin Neuvostoliiton hyökkäystä, mikä heijastui suomalaisten kiinnostuksena hankkia kansainvälistä tukea. Suomi ei ollut asiassa aivan syytön, sillä Suomessa oli vuonna 1921 hyväksytty vapaaehtoisten lähteminen avustamaan Itä-Karjalassa syntynyttä neuvostovastaista kapinaa. Muun ulkopoliittikan osalta Suomi joutui asteittain yhä ahtaampaan rakoon, jossa puolustusliittomahdollisuudet ja suoranainen reunavaltioyhteistyö eri Neuvostoliiton rajanaapurien kanssa epäonnistui eri syistä. Suomi pyrki turvautumaan puolueettomuuteen ja Kansainliiton rooliin 1920-luvun puolivälistä lähtien, mikä tarkoitti ennen muuta puolustuksellista ja alueelliseen koskemattomuuteen tähtäävää asemaa sekä kansainvälisten rauhanponnistelujen tukemista. Euroopan puolueettomilla mailla oli myös pyrkimystä keskinäiseen yhteistyöhön, ja Suomessa tähyiltiin erityisesti Ruotsin suuntaan 1930-luvulla. Neuvostoliitto näyttäytyi Suomen pääasiallisena, jopa ainoana potentiaalisena vihollisena, mutta samalla Suomen mahdollisuudet puolustautua suurvaltaa vastaan tiedostettiin vähäisiksi. Esimerkiksi marsalkka Carl Gustaf Emil Mannerheim tähdensi ennen talvisotaa reaalipoliittista otetta, jossa ulkopoliittikan tavoitteena oli sotilaallisen avun turvaaminen. (Jussila ym. 2009, 138–142; Kallenautio 1985, 44–45, 88–89, 123–143, 160.)

Suomen ja Neuvostoliiton välille solmittiin vuonna 1932 hyökkäämättömyyssopimus, jota jatkettiin vuonna 1934 kymmeneksi vuodeksi eteenpäin. Suomen itäraja näyttäytyi kuitenkin haasteellisena. Läsnä oli myös pelko siitä, että Neuvostoliitto saattaisi ryhtyä sotaan jotain muuta Euroopan maata vastaan, jolloin myös Suomi tempautuisi mukaan sotatoimiin. Maanpuolustuksen järjestämisen osalta oleellista oli ensin vakinaistaa puolustuslaitos, mikä näkyi asevelvollisuuslain säätämisenä vuonna 1922 sekä vuosina 1923–1926 toimineena puolustusrevisionina, jossa kiinnitettiin huomiota puolustuslaitoksen järjestelmälliseen kehittämiseen. Puolustuspolitiikka nojasi ajatukseen, että Suomen puolueettomuutta saatetaan loukata, jos Itämeren alueella syttyy sota. Maanpuolustuksen kannalta maan etelärannikko sekä itäraja olivat hankalimmat kohteet, mikä heijastui vuonna 1927 käynnistyneeseen laivastovarusteluohjelmaan sekä siihen, miten armeijan suuruus tuli mitoittaa. Puolustusrevisioni oli ehdottanut yli 2,6 miljardin markan hankintaohjelmaa, joka törmäsi Tannerin johtamaan sosiaalidemokraattiseen vähemmistöhallitukseen, eikä puolustusrevisionin kokonaisehdotus päässyt etenemään Tannerin hallituksen jälkeenkään. (Kallenautio 1985, 131–132; Selén 1980, 110.) Tervasmäen (1964, 26–44) mukaan puolustusvoimilla arvioitiin olevan kolme päätehtävää: (i) Puolustusvoimien tuli olla riittävän vahvat pelotemielessä, jolloin mahdollinen hyökkääjä harkitsisi hyökkäykseen ryhtymistä. Siten puolustusvoimat puolustivat pelkällä olemassaolollaan sekä toivat arvostusta Suomelle. (ii) Tällä haluttiin saada aikaan vaikutus, että sotaakäyvät maat eivät loukkaisi Suomen puolueettomuutta koska odotettavissa oleva tulos aiheuttaisi merkittäviä uhreja ja kustannuksia. (iii) Jos sota syttyisi, puolustusvoimien tuli torjuttava vihollinen tai pidätettävä sen etenemistä niin kauan, kunnes Suomi saisi joko poliittista tai sotilaallista apua. Niinpä puolustusvoimien tuli olla riittävän vahvat kestämaan hyökkäys. Vuosina 1934–1939 Suomessa katsottiin tavoitteeksi varustaa 330 000 sotilaan sodanaikaiset puolustusvoimat, joilla katsottiin kyettävän torjumaan Neuvostoliiton hyökkäystä.

Puolustuksen pääsotänäyttämön katsottiin sijaitsevan Karjalan kannaksella. (Tervasmäki 1964, 20–44.) Oleellista onkin ymmärtää, että puolustussuunnittelun keskiössä oli myös 1930-luvun kontekstissa ennen kaikkea Neuvostoliiton sotilaallinen uhka, joka ymmärrettiin ylivoimaiseksi. Vuoteen 1937 mennessä Neuvostoliiton puna-armeijan vahvuus oli kasvanut puoleentoista miljoonaan sotilaaseen, ja Neuvostoliitto pyrki varmistamaan suhteensa rajavaltioihin sellaisella tavalla, että jos sota erityisesti laajentumishalua osoittanutta Saksaa vastaan syttyisi, ei sitä käytäisi Neuvostoliiton kamaralla. Niinpä Suomen tuli sekä pitää maanpuolustus kunnossa että huolehtia siitä, että se ei joutuisi yksin sotaan. (Selén 1980, 191; Kallenautio 1985, 126, 144–147.)

Käytännössä suunnitelmien mukaiseen vahvuuteen ei päästy talvisotaan mennessä, koska varustelutilanne ei ehtinyt korjaantua ennen sodan syttymistä, ja ajoittain kutsunnoissa oli myös hylätty herkästi asevelvollisia määrärahatilanteen vuoksi – ennen talvisotaa Suomessa oli jäänyt kouluttamatta yli 100,000 miestä. (Juutilainen 2009; Selén 1980, 104–105.) Syynä oli ennen kaikkea raha ja puolustushankintojen ajoitus. 1920-luvulla määritelty puolustusbudjetin tarve oli poliittisesti liian haastava saavuttaa, ja 1930-luvun alun pulakausi vaikutti myös maanpuolustuksen määrärahoihin. Vuonna 1930 eduskunta hyväksyi hätäohjelman, jolla pyrittiin vastaamaan maanpuolustuksen pahimpiin puutteisiin. Ongelmat juontuivat siitä, että puolustusvoimien materiaali oli pääsääntöisesti peräisin autonomian ajalta, joten kun puolustuslaitos vakiinistettiin ja puolustusrevisioni teki työtään, kohdistui huomio ennen kaikkea mereltä ja itärajalta kohdistuvien uhkien torjuntaan. Vuonna 1927 tehty päätös rakentaa kaksi panssarilaivaa kulutti merkittävästi puolustusmäärärahoja, eikä 1930-luvun alun lama-kausia auttanut tilannetta. (Selén 1980, 99–109) Vuonna 1935 eduskunta hyväksyi perushankintaohjelman, jonka toteuttaminen käynnistyi vuonna 1936.

Punamultahallituksen syntyyn vuonna 1937 vaikutti osaltaan se, että maalaisliitto ja sosiaalidemokraatit pääsivät yhteisymmärrykseen puolustuspolitiikasta. Sosiaalidemokraattien kannalta punamultahallitus tarkoitti yhteiskunnallista sopua, mutta se ei kuitenkaan vastannut monien puolueen edustajien mieltymyksiä. Hallitusohjelmassa muun muassa oli puolustuslaitoksen kohdalla maininta sen ”jatkuva lujittamisesta”, vastoin joidenkin sosiaalidemokraattien pikemminkin päinvastaisia toiveita. Juhani Myllyn (1983, 78–80) mukaan turvallisuuspoliittisesta näkökulmasta ajateltuna punamultahallituksen syntyminen oli erittäin tärkeä tapahtuma. Se sekä satoi sosiaalidemokraattisen puolueen keskustaporvarilliseen puolustuspolitiikan peruslinjaan, vahvisti ulkoministeri Rudolf Holstin puolueettomuutta painottanutta ulkopoliittista linjaa että loi keskeisen perustan kansalliselle eheytymiselle ja sen taustalla olleen sisällissodasta periytyneen poliittisen jakautuneisuuden sekä yhteiskunnassa vallitsevien ristiriitojen tasoittamiselle. Myös porvariston piirissä oli vahvistuvaa tukea eheytymiselle: edistyspuolue pääsääntöisesti osoitti sitä jo 1920-luvulta lähtien, mikä myös ruokki kokoomuksen linjan maltillistumista. (Karimäki 2016, 327–335.)

Pääministeri Toivo Kivimäen porvarillinen vähemmistöhallitus (1932–1936) oli hyväksynyt puolustuslaitoksen perushankintaohjelman, mutta hintatason nousu ja kansainvälisen jännityksen kiristymisen antoivat aiheen pitää perushankintaohjelmaa alimitoitettuna. Cajanderin hallitus (1937–1939) asetti maalaisliittolaisen Jalo Lahden suun johtamaan keväällä 1937 perustettua uutta perushankintakomiteaa. Komitean mietintö valmistui vuonna 1938, ja siinä ehdotettiin puolustuslaitoksen perushankintoihin 2,1 miljardia markkaa. Uusi suunnitelma jatkoi vanhalla linjalla ja ajoi yhdeksän

divisioonan varustamista, mutta käytännössä divisioonien määrävahvuuksista tingittiin ja neljältä koulutetulta reserviläisdivisioonalta puuttuivat aseet ja varustukset. Punamultahallitus löysi yhteisen pohjan puolustushankintoihin vasta maaliskuussa 1938 tapahtuneen Itävallan natsi-Saksaan liittämisen myötä, jolloin maalaisliittolaisten puolustusmyönteisempi asennoituminen pääsi hallituksessa voitolle. Käytännössä hallituksen sisäinen jännite jatkui puolustuskysymyksessä myös uuden hankintasuunnitelman jälkeenkin. Puolustuksen materiaallinen tilanne oli edelleen haastava, ja Mannerheimin johtama puolustusneuvosto painosti asiassa vuosina 1938–1939. Tanner ja sosiaalidemokraatit olivat kuitenkin haluttomia reagoimaan jo päätettyä enempää sotilasjohdon vaatimuksiin kuin kansainvälisiin kriiseihinkään. Hyvä puoli kuitenkin oli, että kansallinen eheytyminen oli muutoin hyvässä vauhdissa. (Mylly 1983, 246–254; Selén 1980, 125–135.) On myös syytä tiedostaa, että puolustuslaitokseen kohdennettiin huomattavasti yhteiskunnan resursseja. Vuonna 1935 puolustuslaitoksen menojen osuus valtion varsinaisista menoista oli noin viidennes, ja vuonna 1938 jo vajaa neljännes kaikista menoista (Ahvenainen & Vartiainen 1982, 190). Vuonna 1938 pääministeri Cajanderin mukaan hallitus oli täysin tietoinen siitä, että nyt tuli panostaa aseelliseen varustautumiseen, muuten sotaa ei voitaisi torjua eikä sotaa pystyttäisi myöskään kestämään (Terä & Tervasmäki 1973, 197–198).

Puolustuspolitiikassa heijastui ajankuva, jossa oli vähän vahvuuksia ja paljon heikkouksia. Sotia edeltänyttä suomalaista puolustuspolitiikkaa leimasi tuoreen valtion rakentaminen ja pienen maan tarve etsiä liittolaisia ja ystäviä. Kansainvälinen yhteistyö oli saanut uutta puhtia Kansainliiton perustamisesta vuonna 1919, mutta järjestö osoittautui liian heikoksi turvaamaan erityisesti pienten valtioiden koskemattomuutta. Suomessa kiinnitettiin paljon huomiota Kansainliittoon, ja osa selvästi pyrki näkemään organisaation keskeisenä myös Suomen turvallisuudelle. Kansainliitto edusti ideaalia tilaa ja toivetta kansainvälisestä, jopa kollektiivisesta ristiriitojen selvittelystä, mutta organisaation toimintakyky osoittautui 1930-kuluessa yhä heikommaksi. Näissä olosuhteissa myös Suomessa oli hyvä kiinnittää enemmän huomiota kansallisiin etuihin kansainvälisen ja Kansainliiton piirissä keskustellun aatteen kuten aseriisunnan sijaan. (Jonkari 2008, 370–390.) Kotimaassa puolustuspolitiikka henkilöityi merkittävässä määrin Mannerheimiin, joka oli puolustusneuvoston puheenjohtaja vuodesta 1931 ja joka nimitettiin Suomen ensimmäiseksi sekä ainoaksi sotamarsalkaksi vuonna 1933. Vuoteen 1938 mennessä Mannerheimin asema puolustusvoimien komentajana oli selkiintynyt. Vaikka hän ehti jo marraskuussa 1939 jättää eronpyyntönsä, tuli hän kuitenkin ylipäälliköksi johtamaan sotaa. (Selén 1980, 343–351.)

Puolustuspolitiikan keskeiset piirteet osoittavat, miten haastavaa oli keskustella puolustuksen organisoimisesta ja myös siihen liittyvistä resurssikysymyksistä. Tahdosta kuitenkin puhuttiin ja siihen myös ladattiin erilaisia odotuksia, jotka kietoutuivat siihen mitä turvallisuus saattoi merkitä tuon ajan suomalaisille: tunnetta siitä, että on jotain puolustettavaa tai luottoa siihen, että materian puutteellinen taso ei häittäisi ratkaisevassa määrin puolustautumista, jos maa joutuisi uhatuksi. Kaiken kaikkiaan 1920- ja 1930-luvuilla oli siis sivuttu eri tavoin tahtoa ilmiönä, ja diskursiivisella tasolla nimenomaan puolustustahdosta alkoi tulla laaja-alaisesti myönteiseksi tai ainakin hyväksyttäväksi katsottu ilmiö. Ilmiö oli kiinteästi tekemisissä maanpuolustuksen organisoitumisen kanssa ja käynnissä oli prosessi, jossa kollektiiviselle puolustamisen idealle etsittiin juuria ja perusteita.

PUOLUSTUSTAHTO SODASSA

”Ikäänkuin mahtava virta olisi hitaasti lähtenyt liikkumaan tuntematonta päämäärää kohti ja kantanut heitä mukanaan heitä suuremman tahdon hallitessa heidän omaa vähäistä tahtoaan.”

– Kirjailija Mika Waltari teoksessa *Antero ei enää palaa* (Waltari 1940, 25)

1 930-luvun lopun Suomi oli se Suomi, joka joutui sotaan marraskuun lopussa 1939. Sota-aikana rauhanajan olosuhteissa käsitteellistettyä ja tulkittua tahtoa testataan käytännön olosuhteissa. Tällöin huomio kohdistuu taistelutahtoon rintamalla, siviilien vastarintatahtoon ja myös koko väestön osoittamaan puolustus- tahtoon, joita kaikkienensa luonnehdittiin meillä mielialaksi. Suomi astui talvisotaan materiaalisesti puutteellisena, mutta ulkoinen hyökkääjä ja ennen kaikkea hyökkääjän selkeä halu vallata koko maa ja viedä sen asukkailta vapaus yhdisti kansan taistelemaan yhteisen lipun alla. Mielialaa kuitenkin seurattiin niin kotirintamalla kuin etulinjassakin. Poliittiselle johdolle mieliala, ja siinä tulkinta väestön puolustustahdosta antoi poliittista liikkumatilaa sekä syyn nähdä mielialan tila selkeänä sodankäyntiin vaikuttavana resurssina. Tätä resurssia tuli jatkosodan olosuhteissa kehittää, mutta samaan aikaan poliittisen johdon tuli säilyttää oma liikkumatilansa ja tehdä tilanteen vaatiessa koko maan kannalta kipeitä päätöksiä, kuten tapahtui maaliskuussa 1940 ja loppukesällä 1944.

4.1. Kansalaisten tahto puolustaa maata teoreettisena kysymyksenä 1930-luvun lopun Suomessa

Puolustuksen kehittäminen tarkoitti materiaalien kehityskohteiden ohella myös itse puolustushallintoa, mikä tarkoitti niin puolustusministerin kuin sotaväen johdon välisen suhteen tarkentamista, puolustusministeriön tehtävien ja kokoonpanon määrittämistä, sekä muita monenkirjavia puolustuksen järjestämisen käytäntöön liittyneitä seikkoja. Näitä olivat muun muassa joukko-osastojen perustamista, huollon järjestämistä, linnoituskysymystä sekä vapaaehtoisen maanpuolustuksen järjestämistä koskevat asiat. Myös puolustukseen liittyvää lainsäädäntöä tuli kehittää. Selvää oli, että raha oli jatkuvasti läsnä, mutta niin olivat myös erilaiset intressit ja mielipiteet. (Terä & Tervasmäki 1973, 83–203.)

Puolustustahto oli puolustuksen suoran kehittämisen kannalta epäsuora, joskin läsnä oleva ilmiö. Poliittisessa keskustelussa esiintynyt puolustustahto liittyi ennen kaikkea sisäpoliittisiin teemoihin ja kansallisen yhteisymmärryksen, eheytyksen ja jopa yksimielisyyden saavuttamiseen – tai niihin liittyvään poliittiseen kilvoitteluun. Oleellista on kuitenkin todeta, että esimerkiksi presidentti Kyösti Kallion puolustustahtoon keskeisesti liittämä yksimielisyyden idea ja tavoite oli kuitenkin myös osa 1920- ja 1930-lukujen kansainvälistä sodankäyntiä koskevaa teoreettista ajattelua, mikä noteerattiin myös Suomessa. Vihollisen henkisen vastustuskyvyn murtaminen propagandatyöllä oli tullut ensimmäisen maailmansodan myötä keskeiseksi kiinnostuksen kohteeksi. Se

tarkoitti sen tiedostamista, miten luonteeltaan osittain sattumanvaraisen poliittisen puheen ohella taistelutahtoon ja toisaalta laajempaan henkiseen ilmapiiriin oli mahdollista vaikuttaa ajatusten, ideoiden ja informaation systemaattisella levittämällä. Poliittinen kieli voi perustua retorikan käyttöön kuulijan toimintaan vaikuttamiseksi, ja se on menetelmänä poliittisen päättäjän käytettävissä. Systemaattinen vastustajaan tai oman osapuoleen tarttuminen on institutionaalisempi tapa tarkastella tahtoon vaikuttamista poliittisesti tietoisena prosessina. Nykypäivän kontekstissa tällaista systemaattista tahtoon liittyvää kielellistä vaikuttamista voidaan kuvata omilla käsitteillään, joista keskeisimpiä lienevät propaganda, psykologinen sodankäynti ja informaatiotosodankäynti. Toisen maailmansodan kannalta propaganda oli keskeinen käsite, mikä todettiin Suomessa jo ennen sotaa. Siihen palataan myöhemmin, sillä ensin on syytä todeta, mitä eräissä maissa ajateltiin propagandasta.

Propagandan historiaa tutkineen Philip M. Taylorin (2003, 2–11, 177) mukaan propagandan tulisi olla luonteeltaan neutraali käsite, mutta käytännössä se ei ole sitä propagandan historiaan liittyvien kokemusten ja propagandaan ladattujen moraalisten merkitysten seurauksena. Käsitteenä propaganda ponnistaa 1600-luvun katolisen kirkon kielenkäytöstä ja siinä todellisen uskon puolustamisesta. Sotaa koskevan tiedonvälityksen saralla Krimin sota 1800-luvun puolivälissä oli keskeinen käännekohta siinä, miten modernisoituva lehdistö alkoi välittää ja samalla vaatia sodankäyntiin liittyvää uutisoitavaa. Vielä suurempi muutos oli kuitenkin tulossa 1900-luvun puolella. Kun ensimmäinen maailmansota muuttui luonteeltaan totaaliseksi sodankäynniksi ja alkoi koskettaa kokonaisia yhteiskuntia, kehittyi tarve käydä sotaa koko kansakunnan voimin. Tällaisessa laaja-alaisessa sodankäynnissä väestön mieliala, asenteet ja käyttäytyminen nähtiin keskeisinä, ja juuri niihin pyrittiin tarttumaan propagandalla. Propagandaan liittyvät historialliset kuten myös teoreettiset kokemukset alleviivaavat propagandan luonnetta työkaluna, jolla vahvistetaan tai heikennetään aseelliseen konfliktiin liittyvää tahtoa.

Propagandan ei tarvitse olla kytköksissä aseelliseen konfliktiin, mutta propagandalla ja siihen liittyvällä informaation hallinnalla on ollut merkittävä rooli sodankäynnissä ensimmäisestä maailmansodasta lähtien. Propagandan rooli on korostunut, koska vastustajan siviiliväestön moraaliin ja sotilaiden taistelutahtoon vaikuttamista on pidetty yhtä tärkeänä sodan osa-alueena kuin aseiden käyttöä. (Taylor 2003, 5.) Erityisesti Britannia osasi ensimmäisessä maailmansodassa hyödyntää propagandaa tehokkaasti luomalla vastakkainasettelua saksalaisia vastaan ja välittämällä järjestelmällisellä tavalla tietoa omista sodankäynnille asettamista tavoitteista ja niiden perusteista. Britannia ei kohdistanut propagandaa ainoastaan kotimaahan ja saksalaisia vastaan, vaan propagandaa suunnattiin myös Yhdysvaltoihin. Taustalla oli tarve sekä ylläpitää oman siviiliväestön moraalia että heikentää vastaavasti vihollisen moraalia. (Sanders & Taylor 1982; ks. myös Monger 2012.)

Harold D. Lasswellin vuonna 1927 julkaiseman määritelmän (Lasswell 1927) mukaan propaganda on merkittävien symbolien manipuloinnilla tehtävää kollektiivisten asenteiden hallintaa. Asenteilla Lasswell tarkoittaa arvostusten mukaiseen toimintaan taipuvaista toimintaa. Molempien osapuolten johtajat ja tiettyjen poliittisten linjojen ja instituutioiden tuki ovat mukana sotaan liittyvässä propagandassa, mikä koskettaa sekä vihollista, liittolaista että neutraalina pysyttelevää osapuolta. Asenteiden kontrol-

lin kautta pyritään edistämään omaa asiaa ja siirtämään huomiota yksilön osallistumisen moniin eri muotoihin, kuten värväytymiseen, sotaponnistuksen rahoittamiseen käytettyjen obligaatioiden ostamiseen sekä erilaisiin rasittaviin ponnistuksiin. Lasswellin teoriassa keskeinen työkalu on sellaisten sanojen, ilmaisujen ja argumenttien käyttö, jotka resonoisivat tietyssä kulttuurisessa kontekstissa suostutellen ja stimuloiden kohdeyleisön asenteellisuutta haluttuun suuntaan. Kollektiivisiin asenteisiin vaikuttaminen saattaa kohdistua niin siviileihin kuin sotilaisiin. Kotimaiseen kontekstiin sovellettuna kyse oli kaiken kaikkiaan siitä, miten vaikuttaa siviilien ja sotilaiden puolustus- tahtoon ja kriisiajan olosuhteissa taistelu- ja vastarintatahtoon, sekä siten koko yhteiskunnan ja sen sisällä olevien eri ryhmien mielialaan.

Ensimmäisen maailmansodan aikana tietoa kollektiivisiin asenteisiin ja yleiseen mielipiteeseen vaikuttamisesta oli käytössä myös muilla sodan osapuolilla kuin Britannialla. Kollektiivisiin asenteisiin ja yleiseen mielipiteeseen vaikuttaminen kohdistui niin siviiliväestöön kuin sotilaisiin. Ensimmäisen maailmansodan aikana rintamajoukkojen mielialan vahvistaminen oli keskeistä erityisesti Ranskassa, koska teollisen sodankäynnin luonne, taistelemisen pääasiassa Ranskan maaperällä ja taistelujen maalle aiheuttama tuho sekä huomattavia tappioita vaatinut sotilaallinen strategia kyseenalaistivat sodankäynnin mielekkyyttä niin ranskalais- kuin brittisotilaidenkin riveissä (Strachan 2014, 59–60). Sodan muuttuminen nopeasti juoksuhautoihin keskittyneeksi kulutus- sodaksi vaikutti myös rintamajoukkojen asenteisiin sekä henkiseen jaksamiseen. Ranskalaisilla oli korkea henkinen mieliala lähteä sotaan vuonna 1914, mutta mieliala alkoi vaikeissa olosuhteissa heikentyä. Ensimmäinen maailmansota jättikin merkittäviä ja kauaskantoisia muistojälkiä Ranskaan. Kiinnostava vertailukohta vuodelle 1914 löytyy sitten vuodelta 1940, jolloin toisen maailmansodan alkuvaiheessa jäi mielikuva ranskalaisten matalasta moraalista, minkä on nähty olevan kytköksissä Ranskan suhteellisen nopeaan antautumiseen seitsemän viikkoa kestäneiden taisteluiden jälkeen. Esimerkiksi vuonna 1944 teloitettu historioitsija Marc Bloch syytti jo vuonna 1940 monia yhteiskunnan piirejä vääristä poliittisista ratkaisuista ja yhteiskunnallisesta epäsovusta, joka olisi vaikuttanut matalaan moraaliiin ja siten ranskalaisten nopeaan luovuttamiseen. Myös pian sodan jälkeen ranskalaisten taisteluinnon puutetta selitettiin sotaa ennen kehittyneellä heikolla moraalilla, joka oli seurausta vuosilta 1939–1940. Historioitsija Saul K. Padover (1950, 322–323) selittää, että sekä kommunistien että natsien propagandan vaikutus ja toisaalta yhteiskunnan sisäiset jakolinjat olivat hajottaneet yhtenäisyyden tunnetta ja vaikuttaneet nopeaan antautumiseen vuonna 1940.

Silti on arvioitu, että ranskalaisten yleinen mielipide oli ollut yhtä innoton sotaan vuonna 1914 kuin se oli vuonna 1940. Molempina ajankohtina yhteiskunta oli poliittisesti jakautunut. Tämän olotilan keskeisin vaikutus kohdistui siihen, millaisia poliittisia ratkaisuja Ranskan poliittinen ja sotilaallinen johto teki niin ennen sotaa kuin sodan alkaessa. Päätöksenteko heijasti ajatuksia siitä, millaisena asevoimien paikka ylipäätänsä nähtiin osana yhteiskuntaa ennen sotaa ja millaista toimintaa erityisesti armeijalta oikein odotettiin. Vuonna 1914 Saksan hyökätessä joutuivat ranskalaiset taistelemaan omalla maallaan. Vuonna 1940 ranskalaisten toiminta johti puolestaan siihen, että huolimatta sotien välisten vuosien mittavista panostuksista varustautumiseen Ranskan asevoimien toiminta ei ollut tarpeeksi joustavaa, mukautuvaa ja riittävän laadukkaasti koulutettua saksalaisten hyökkäyksen torjumiseksi. Ranskassa oli ollut yhtenä keskeisenä ajatuksena ennen toisen maailmansodan syttymistä, että ranskalaisten

sotilaiden asenne ja taisteluhenki pystyisivät kompensoimaan erityisesti materiaali-puutteita. Kuten yhdysvaltalaishistorioitsija Douglas Porch on todennut, Ranskan hallitus kuitenkin ei onnistunut osoittamaan joukoille arvostusta ja sellaista materiaalista etua, joka olisi auttanut ylläpitänyt vahvaa moraalialia, kouluttamaan joukkoja tehokkaammin ja vaatimaan sotilailta suurempaa uhrautumista maan puolesta ja työskentelemään molemminpuolisen luottamuksen vallitessa. (Porch 1991.) Saksalaiset puolestaan kunnostautuvat propagandan saralla toisen maailmansodan aikana, ja saksalaisjoukkojen taistelutahdon säilymistä on selitetty ideologisella tekijällä, joka kytkeytyi hallinnon aktiiviseen propagandan levittämiseen. (Ks. Bartov 1991.)

Britannian ensimmäisen maailmansodan aikaista propagandatoimintaa on pidetty propagandatyön eräänlaisena standardina, jossa toimintalinjana ei ollut valehdella vaan valikoida totuudesta osia rationaalisin perustein. Aggressiivista ulkopoliittikkaa kannattava lehdistö saattoi puolestaan levittää sota-ajan olosuhteissa suoranaisia valheita, mutta nimenomaan politiikan tasolla propagandassa ei ollut kyse valehtelusta vaan valikoivasta faktojen välittämisestä. (Taylor 2003, 3.) Brittien toiminnassa painottuivat aloitteellisuuden ottaminen omiin käsiin jo ennen sotatoimien alkamista, propagandan suhteuttaminen kohdeyleisön mukaan ja vastustajan virheiden hyödyntäminen omassa propagandassa. Sillä ei ollut merkitystä, tekikö virheen joku yksittäinen henkilö vai liittyikö virhe maan poliittisen tai sotilaallisen johdon hyväksymään toimintaan. Tietyn kontekstin puitteissa vastustajan negatiivista ja jopa epäinhimillistä käyttäytymistä ja luonnetta osoittavia tekoja oli mahdollista paisutella ja korostaa omassa viestinnässä. Keskeistä oli rakentaa moraalinen tulkinta siitä, kumpi osapuoli toimi oikein ja kumpi väärin. Tässä erityisen tärkeässä roolissa oli, että Saksaa oli mahdollista syyttää sodan aloittamisesta. Brittien propagandatoiminta laajeni asteittain ja kohdistui siviiliyhteiskunnan koheesion ja sitä kautta moraalin heikentämiseen sekä siihen, että saksalaisotilaat saataisiin ajattelemaan brittien haluamalla tavalla. Kotimaassa propaganda painotti isänmaallisuutta ja houkuttelua astumaan asevoimien palvelukseen ennen asevelvollisuuden käyttöönottoa vuonna 1916. Propagandan poliittinen kontrolli ja johtaminen perustui pääministerin johtamaan hallitukseen. Parlamentti sivuutettiin propagandatyössä salassapidon myötä, mikä painotti toimeenpanovallan roolia vastustajan ja omien tahtoon vaikuttamisessa lainsäädäntövallan sijaan. Propagandaa toteutti War Propaganda Bureau, joka toimi ulkoministeriön alaisuudessa. (Taylor 2003, 177–195; Sanders 1975; Taylor 1999, 9.)

Britannian kokemuksen valossa informaation välittämisen tuli olla kontrolloitua, koska sodankäynti vaati usein kykyä pitää keskeisiä sodankäyntiin liittyviä asioita salassa. Tämä lähtökohta on mahdollista yleistää, sillä historian valossa on sodankäynnissä toistuvasti nähty tarvetta hallita sotakentille päästetyn lehdistön välittämää tietoa ja siinä ennen kaikkea ei-toivottua vaikutusta sotilaiden ja siviilien moraalisiin. (Taylor 2003, 11.) Hallitukseen on saatettu perustaa erityinen informaatio- tai propagandaministeriö, jossa tiedonvälitystä on pyritty määrittelemään niin rauhan- kuin sodanajan olosuhteissa. Propaganda on saattanut liittyä laaja-alaiseen kulttuuriseen toimintaan, kuten 1930-luvun ja sotavuosien natsi-Saksassa, jossa erityisen propagandaministeriön turvin pyrittiin välittämään natsien poliittista ideologista sanomaa ja muokkaamaan maan kulttuuria. Myös Neuvostoliitossa panostettiin ideologiseen työhön ei ainoastaan asevoimissa vaan myös koko yhteiskunnassa. Propagandan välittäminen sekä ennen toista maailmansotaa että sen aikana oli Neuvostoliitolle strategista viestintää, jota

toteutettiin laajalla tavalla kulttuurin eri saroilla. Sota-ajan olosuhteissa molemmat osapuolet hyödynsivät osana rintamajoukkoja erityisiä poliittisia upseereita, jotka antoivat ideologista opetusta ja valvoivat mielialoja. (Bramstedt 1965; Bytwerk 2004; Remington 1988; Müller 2012.)

Kansainvälinen keskustelu ja ensimmäisen maailmansodan kokemukset propagandasta olivat merkityksellisiä myös Suomessa, jossa keskusteltiin 1930-luvun kuluessa niin propagandan merkityksestä sodankäynnissä kuin propagandan vahvistamasta yhteiskunnan henkisestä jaksamiskyvystä sodan ajan olosuhteissa. Teema liittyi siihen, miten poliittisessa päätöksenteossa haluttiin enenevässä määrin antaa huomiota kansalaisten yhtenäisyydelle ja toisaalta myös sille, että kansa kokisi sillä olevan puolustettavaa. Propaganda oli suoranainen iskusana suomalaisessa kielenkäytössä 1930-luvulla, ja usein propaganda esitettiin mainostamisena. Samalla kuitenkin kehitettiin propagandan yhteyttä sodankäyntiin. (Pilke 2021, 39–53.) Joitain keskeisiä propagandaa koskevia aikalaiskirjoituksia on syytä huomioida, koska niissä sivuttiin myös sitä, miksi kansan tahto puolustaa maata ja siihen vaikuttaminen oli osa sen aikaisen sodankäynnin kenttää. Samalla vahvistuu tulkinta siitä, että jos propaganda nähtiin uhkana puolustustahdolle, tarkoittaa se samalla puolustustahdon tilan merkinneen voimavaraa kansalliselle puolustuspoliittiselle päätöksenteolle, ja varsinkin tehtyjen päätösten toteutumiselle myös sotatilanteessa. Ilmiötä tuli siis pyrkiä teoretisoimaan ja ymmärtämään paremmin, mikä synnytti ainakin tiedollista tarjontaa, ja ehkä myös vahvistuvaa kysyntää.

Kapteeni Olavi Huhtalan vuonna 1937 julkaisemassa teoksessa *Propaganda. Uusi sodankäyntiväline* kiinnitettiin huomiota silloiseen yhteiskunnalliseen kontekstiin;

”Nykyajan elämälle tunnusomaista on iskulause ’mainostus on voimaa’. Mainostus ja sille läheinen propaganda ovat tunkeutuneet kaikille elämän aloille, saavuttaneet ennen näkemättömiä muotoja ja luoneet itselleen oman koneiston erikoisine mainostoimintoinen ja propagandaministeriöineen.”

Propagandaksi ymmärrettiin siis monenlainen kollektiivisiin asenteisiin vaikuttaminen, mikä selittää markkinoinnin ymmärtämisenä propagandana. Sodankäyntiin varautumisen kannalta oli kuitenkin oleellista tiedostaa myös Suomessa, mitä vaikutusta propagandalla saattoi olla. Huhtalan mielestä propagandan tarkoituksena oli vihollisen henkisen vastustuskyvyn murtaminen. Hänen mukaansa propagandatoiminta tähtäsi ikään kuin vihollisen vangitsemiseen, ja toiminta pyrki ulottamaan vaikutuspiirinsä koko kansan käsittäväksi. Propagandatoiminnan perussisältönä toimi näennäisen ystävällisessä hengessä toteutettu ”epäilyksen idean herättäminen, sen kehittäminen tyytymättömyydeksi, syventäminen vihaksi ja johtaminen sotatoimintaa haittaaviin tekoihin”. Huhtala vertasikin propagandan vaikutusta huumausaineen käytön asteittain voimistuvaan vaikutukseen terveessä ihmisruumiissa. Huhtala kiinnitti huomiota muun muassa venäläiseen propagandateoriaan. Hän kuvasi venäläistä ajattelua, jossa vastustaja ja sen luonne sekä mentaliteetti haluttiin ymmärtää laaja-alaisella tavalla. Siten Venäjällä oltiin kiinnostuneita muun muassa vastustajan päällystön yhteiskunnallisesta asemasta ja poliittisista mielipiteistä kuin myös joukkojen arvioidusta suhtautumisesta mahdolliseen poliittiseen koulutukseen. (Huhtala 1937, 7, 9, 10–14.)

Huhtalan teos heijasti omalta osaltaan aikaansa siinä, missä määrin juuri kansallisen yhtenäisyyden teema oli merkittävä tekijä myös sodankäynnin kannalta. Ei ole selvää, kuinka paljon Huhtalan teos ruokki erityisesti vuosien 1937–1939 poliittista keskustelua, mutta kansalaisten asenteisiin ja sitä kautta toimintaan vaikuttaminen oli selvästi osa 1930-luvun keskusteluilmapiiriä. Propagandan mahdollisuuksista ja vaaroista keskusteltiin ja raportoitiin myös kotimaisessa sanomalehdistössä 1930-luvun viimeisinä vuosina (esim. Vuori 1937; Ilkka 1938; Helsingin Sanomat 1938). Propagandasta puhuttaessa oltiin erityisen kiinnostuneita sisäpoliittisista teemoista. Suomessa sisäpoliittinen huomio keskittyi ennen kaikkea sellaisiin teemoihin, joissa keskeisenä punaisena lankana oli eri poliittisia laitoja edustavien tahojen keskinäisen yhteisymmärryksen löytäminen. Kansallisen yksimielisyyden ja siten yhtenäisyyden tavoittelun tärkeyttä korosti, että jos sota koittaisi, yrittäisi vastustaja siinä löytää juuri yhteiskunnan sisäisiä jakolinjoja.

Keski-Euroopan tapahtumien myötä propaganda sai lisää huomiota myös Suomessa. Lehtimiehenä työskennelleen ja jatkosodan aikana Valtion tiedotuslaitoksen palveluksessa olleen Jaakko Lepon vuonna 1939 julkaisema *Propaganda. Ratkaiseva ase* oli Huhtalan teosta laajempi katsaus propagandaan ilmiönä. Teoksessa nojattiin merkittävässä määrin aiheen kansainväliseen tutkimuskenttään sekä avattiin ilmiön teoreettisia, käsitteellisiä ja käytäntöön soveltamisen piirteitä. Leppo käsitteli propagandatyön tuloksia seikkaperäisesti erityisesti ensimmäisen maailmansodan brittiläisten, saksalaisten ja yhdysvaltalaisien kokemusten kautta mutta pohti myös Suomen historiaa Suomen sodasta aina sisällissotaan saakka propagandan kautta. Leppo korosti koko kansan merkitystä sodankäynnissä ja erityisesti kansan henkistä sietokykyä kestää rasituksia. Lepolle kyse oli valtion moraalisten voimien kantokyvystä, joiden merkitys oli yhtä suuri kuin maan sotatalous ja sotavoimien taistelukyky. ”Henkinen rintama on kaiken perustana”, hän kirjoitti ja esitteli keskeisenä esimerkkinä Saksan negatiiviset kokemukset ensimmäisestä maailmansodasta. Sodan jälkeen moni keskusvaltojen sotapäällikkö oli Lepon mukaan katsonut, että propaganda oli ollut suorastaan ympärysvaltojen pääase. Leppo nojasi propagandan määritelmässä olosuhteiden vaikutukseen. Rauhanaikana kyse oli toisaalta kansan henkisen taisteluvoiman vahvistamisesta ja toisaalta ulkopoliittisen rauhan sekä ulkovaltioiden sympatian säilyttämisestä. Sodan aikana propagandassa oli puolestaan kyse niin taistelevien joukkojen kuin kansan taistelu- ja voitontahdosta, joita tuli edistää vihollisvaikuttamisen ja liittolaismaiden sympatioiden hankkimisen ohella. (Leppo 1939, 12–14, ct.14, 109, 196–197.)

1930-luvulla propaganda oli esillä myös monessa muussa maassa, ja Suomen kannalta Neuvostoliiton kehitys oli erityisen huomion kohteena. Neuvostoliitossa propagandatyö kehittyi erityisesti 1930-luvulla, jolloin alettiin kiinnittää huomiota erityisesti ajankohtaisten sankarimyyttien luomiseen ja rakennettiin massakulttuuria muun muassa uudenlaisen isänmaallisuuden ympärille. Suomen kannalta ongelma piili luonnollisesti siinä, että sodankäynti edusti neuvostoliittolaisessa ajattelussa välinettä edistää tarpeen mukaan myös marxismia. (Berkhoff 2012; Jonsson 2019.)

Huhtalan ja Lepon teosten valossa puolustustahto oli käsitteellisesti sana, jota ei ollut tarvetta pohtia propagandan yhteydessä. Huomio kohdistui kansainvälisen kehityksen kannalta kyllä sellaisiin ajatuksiin, jotka uhkasivat yksimielisyyden kaipuuta ja siten puolustustahdon keskeistä ideaalia piirrettä. Propagandan tutkimuksellinen käsittely

ammensi sota-ajan olosuhteista ja siinä henkisen rintaman ja taistelutahdon ylläpitämisestä, mikä alleviivasi puolustustahdon roolia nimenomaan rauhanajan poliittisen keskustelun välineenä.

Sama jatkui myös juuri ennen talvisodan syttymistä. Vuonna 1939 ilmestyi myös – ainakin toistuvien painosten perusteella – Huhtalan tai Lepon teoksia laajempaa huomiota saanut teos Suomen puolustamisen pääpiirteistä. Sittemmin Mannerheim-ristillä palkittu Wolf H. Halsti julkaisi marraskuussa 1939 teoksen *Suomen puolustaminen*, joka käsitteli Suomen puolustuskysymysten ja -mahdollisuuksien pääpiirteitä laaja-alaisella tavalla maantieteestä sotatalouteen. Halsti ehti huomioida myös Puolan sotatapahtumia ennen teoksen julkaisua. Teos oli suunnattu laajalle lukijakunnalle ja löysi nopeasti kohdeyleisönsä, sillä teoksesta otettiin useita painoksia. Halsti kirjoitti, että ”kansallinen vapaus on kansakunnan henkisen ja aineellisen kehityksen ja kukoistuksen perusedellytys”, joka loi pohjan yksimielisyydelle. Tässä ajattelussa kansallisen itsenäisyyden säilyminen tarvitsi yksimielisyyden ohella tuekseen uhrimieltä. Yhdessä nämä kaksi muodostivat kansallisen itsenäisyyden säilyttämisen perustan, jota tukisivat puolestaan puolustuslaitos ja toisaalta ”taistelutahtona ilmenevä vapaudentahto”. Tahdon osoittamisessa oli kyse voimasta ja sen osoittamisesta, mitä hyökkäystä suunnitteleva osapuoli kunnioittaisi. (Halsti 1940, 159–160.) Halstin ajattelussa näkyi monia sellaisia piirteitä, jotka olivat olleet läsnä erityisesti 1930-luvun poliittisissa diskursseissa puolustustahdosta. Yksimielisyys, uhrautuvaisuus ja vapauden ensisijaisuus olivat keskeisiä aatteellisia elementtejä, jotka liittyivät maanpuolustuksen asenteellisuuteen liittyvään kotimaiseen toimintaympäristöön. Kiinnostava oli Halstin käsitys voimasta, joka perustui osittain suomalaisten tahtotilalle. Näin hän sanoitti suorasanaisella tavalla sellaisia ajatuksia, jotka olivat olleet ainakin jossakin määrin läsnä kotimaisessa tahtoa sivuavassa poliittisessä keskustelussa itsenäisyyden ajan ensimmäisinä vuosikymmeninä. Teoksen merkitys lisääntyi talvisodan myötä, kun nähtiin, että suomalaiset pystyivät kansallisen hädän hetkellä yhdistämään rivinsä ja osoittamaan todellista yksimielisyyttä.

Kuinka tietäviä kotimaan päättäjät sitten olivat sodankäynnin henkisen puolen korostumisesta? Toin aiemmin esille, että kotimaisessa lehdistössä noteerattiin propagandan merkitys erityisesti 1930-luvun viimeisinä vuosina, jolloin lehtiä lukevat aikalaiset olivat todennäköisesti tutustuneet ilmiöön. Propagandan ohella muu sodankäynnin todellisuus oli myös läsnä. Espanjan sisällissota teki 1930-luvun jälkipuoliskolla koko maailmalle tutuksi koneellisen sodankäynnin luonnetta ja piirteitä, joista lehdistö raportoi ahkerasti. Tiedetään, että talvisodan aikainen puolustusministeri Juho Niukkanen oli tietoinen sodankäynnin koneellisen puolen kehityksestä ja tiedosti totaalisen sodan mahdollisuuden. Historioitsija Juhani Myllyn (1983, 251–252) mukaan Niukkanen näkökulmasta turvallisuuspolitiikassa olikin sekä ulko- että sisäpoliittisia ulottuvuuksia – kansan yhtenäisyys ja puolustustahto olivat tärkeitä, mutta toisaalta koneellisen sodankäynnin lisääntyminen vähensi sotilaiden määrän merkitystä. Niukkanen oli myös hyvin tietoinen, millä tasolla maanpuolustuksen materiaallinen puoli oli kesällä 1939. Sotilaallisen varustelun lisäämisen ehdottaminen nostatti kuitenkin esiin vanhoja puolustustahtoon liittyneitä uhkakuvia militarismista, jota poliittinen vasemmisto kritisoi – niinpä kaikkea ei ollut mahdollista saada hyväksytyksi eduskunnassa, joka joutui joka tapauksessa työskentelemään taloudellisen niukkuuden olosuhteissa vuodesta toiseen.

4.2. Varustautumisen sekä yksimielisyyden tarve ja niiden välinen jännite: kesästä 1939 talvisodan alkamiseen

Itsenäisen Suomen historiasta löytyy kolme tilannetta, joissa maa on joutunut käymään sotaa ulkovaltaa vastaan. Näistä ensimmäinen käynnistyi 30. marraskuuta 1939, kun Neuvostoliitto hyökkäsi Suomeen. Tilanteista toinen liittyi puolestaan siihen prosessiin, jonka seurauksena Suomi päätti osallistua mukaan Saksan hyökkäykseen Neuvostoliittoa vastaan vuonna 1941 lyhyen välirauhan jälkeen. Kolmas tilanne on puolestaan vuonna 1944 alkanut Lapin sota, jossa Suomi taisteli Neuvostoliiton vaatimuksesta saksalaisia vastaan. Kahteen ensimmäiseen tapahtumaan liittyy ajallinen konteksti kansalaisten sotaan liittyvän tahdon huomioimisesta sekä ennen sodan käynnistymistä että sodan aikana. Molemmat ensimmäiset tapahtumat toimivat myös kiinnostavina tilaisuuksina tarkastella tahdon ja tahdon taustalla olevan mielialan merkitystä puolustuspoliittiselle mutta myös laajemmin ulko- ja turvallisuuspoliittiselle päätöksenteolle. Ensin on syytä tarkastella vuoden 1939 tilannetta.

Euroopan tilanne oli muuttunut edeltäneiden vuosien aikana nopeasti ja Suomen kannalta pelottavaan suuntaan. Espanjan sisällissota vuosina 1936–1939 oli yksi keskeinen tapahtuma, joka toi yhteen taistelijoita espanjalaisten ohella erityisesti Neuvostoliitosta ja Saksasta ja joka alleviivasi fasismia ja kommunismia välistä jännitettä. Vuodesta 1934 lähtien Saksan poliittinen järjestelmä oli alkanut toden teolla kietoutua Adolf Hitlerin ja kansallissosialistisen puolueen ympärille, ja maa alkoi varustautua voimakkaasti välittämättä Versailles'n rauhansopimuksessa sovitusta rajoitteista. Saksa oli Keski-Euroopassa aktiivinen ja osoitti merkittävää laajentumishalua. Vuonna 1936 Saksa miehitti demilitarisoidun Reininmaan, ja kaksi vuotta myöhemmin Saksa laajentui Itävaltaan itävaltalaisien tuella. Münchenin sopimus 29. syyskuuta 1938 Saksan, Britannian ja Italian kesken tarkoitti Tšekkoslovakian sudeettialueiden liittämistä Saksaan ilman Prahan ottamista mukaan edes neuvotteluihin, ja samalla suurvallat jakoivat Tšekkoslovakiasta osia sekä Puolalle että Unkarille – muuten Hitler oli uhannut hyökätä Tšekkoslovakiaan. Loput Tšekkoslovakiasta siirtyi Saksan alaisuuteen seuraavan vuoden alussa. Tšekkoslovakian sudeettialueiden liittäminen Saksaan vaikutti Suomessa merkittävästi, samalla kun suurvaltasuhteiden todettiin tulehtuneen pahasti Euroopassa. Maanpuolustusta pyrittiin vahvistamaan kiihkeillä perushankintoilla. Sotilaallisen johdon piiristä tuli toivomuksia vieläkin merkittävämmistä hankinnoista. Hallitus asetti lopulta toimikunnan selvittämään asiaa, ja komitean mietintö valmistui lokakuussa 1939 – sitä ei kuitenkaan ehditty käsitellä ennen Suomen joutumista sotaan. Sotilasjohdon hankintatoiveet olivat niin huomattavia, että jopa kokoomuksen riveissä napistiin. Oli mahdollista ja jälkikäteen myös selvää, että sotilasjohto esitti perusteltuja toiveita, ja jo kesällä Mannerheim ei uskonut loppuvuonna alkavan sodan olevan vältettävissä. (Selén 1980, 285–320; Tervasmäki 1964, 206–229.) Kuitenkin tässä vaiheessa vallalla oli näkemys, että valtion taloudellisen kantokyvyn tuli myös kestää puolustushankinnat, mikä liittyi suoraan puolustustahdon tilaan. Presidentti Kallio oli avoin marsalkka Mannerheimille siinä, että hallituksen tuli säilyä. Kirjeessään pääministeri Cajanderille Kallio kertoi heinäkuussa 1939, kuinka oli korostanut vierailun yhteydessä Mannerheimille ja puolustusneuvoston jäsenelle, kenraali Rudolf Waldenille, että kansan puolustustahdon kehitykselle oli tärkeää saada pidettyä sosialistit mukana päätöksenteossa. ”Toisin sanoen täytyy varusteissa tinkiä niin, jos vaan saada kansa pysymään yksimielisenä.” Kallio jatkoi, että tämä tarkoitti sitä, että vain porvarien äänin ei voitu tehdä päätöksiä. Sekä Mannerheim että Walden olivat Kallion

mukaan myöntäneet tämän näkökulman tärkeäksi. (AK II. Kallio Cajanderille 20.VII.1939. Kotelo 2, 1–2; Selén 1980, 300–302.) Mannerheim oli jo aikaisemmin peräänkuuluttanut asteittaista kansallista eheytymistä sisällissodan jäljiltä, eikä Kallion näkemyksen hyväksymisessä ollut siten uutta. (Kallenautio 1985, 160.)

Talvisodan syttyminen liittyy suoraan Saksan ja Neuvostoliiton välisiin jännitteisiin ja niiden välillä elokuussa 1939 solmittuun Molotov–Ribbentrop-sopimukseen, jonka yhteydessä Eurooppaa jaettiin etupiireihin. Saksan hyökkääminen Puolaan 3. syyskuuta 1939 käynnisti Euroopassa uuden kriisin, johon myös Britannia ja Ranska liittyivät mukaan julistamalla Saksalle sodan. Puola kukistui nopeasti, ja myös Neuvostoliitto eteni Saksan kanssa sovitun mukaisesti Itä-Puolaan ja liitti sen osaksi etupiiriään. Seuraavaksi Moskovan katse suuntautui Suomenlahdelle. Suomen osalta Neuvostoliiton tavoitteisiin alkoi tulla selkoa, kun Neuvostoliitto kutsui lokakuussa 1939 Suomen neuvotteluihin. Neuvotteluissa neuvostojohto esitti, että Suomi luovuttaisi Neuvostoliitolle alueita muun muassa Karjalan kannakselta Leningradin turvallisuuteen vedoten. Suomi pysyi taipumattomana eikä suostunut Neuvostoliiton merkittävimpiin vaatimuksiin. (Kallenautio 1985, 172–188.) Sanomalehdistö seurasi niin kansainvälistä tilannetta kuin Suomen ja Neuvostoliiton välisiä neuvottelujakin syksyllä 1939, joten suuri yleisö oli tietoinen jännitteisestä kansainvälisestä tilanteesta ja myös tuki taipumatonta neuvottelulinjaa. (Soikkanen 1983, 334–358.) Poliittisilla päättäjillä oli sotilaita positiivisempi kuva maan puolustamismahdollisuuksista. (Kallenautio 1985, 181–187.)

Tässä vaiheessa tahtoon liittyvää diskursiivisuutta oli puolustustahdon käsite siirtynyt taustalle, ja poliittinen huomio kohdistui ennen kaikkea mielialaan ja siihen, miten kansa tukisi valtionjohdon toimintaa. Päättäjien kannalta diplomatia oli avainasemassa. Valtioiden välisten suhteiden hoito on samaan aikaan sekä luottamuksellista että jossakin määrin myös julkista toimintaa. Neuvostoliiton ja Suomen välisten neuvottelujen kohdalla kyse oli erityisesti molemmista, mitä ilmensi tapa, jolla Moskova välitti lokakuun lopussa Suomelle kohdistamiaan aluevaatimuksiaan julkisuuteen. Siihen saakka neuvotte- luita oli käyty julkisuudelta pimennossa ja asiasisältöjä oli pidetty salassa, ja lokakuun aikana kotimainen julkinen keskustelu kiinnitti kuitenkin yleisesti huomiota maanpuolustukseen sekä kansallisen yhtenäisyyden vahvistamiseen. Poliittiset puolueet eivät nekään olleet hyvin informoituja neuvottelujen tilanteesta, ja niiden huomio kiinnittyi helposti yleisiin seikkoihin sekä enemmänkin kotimaan varustautumisen ja elintarvikehuollon tilanteisiin kriisiajan Euroopassa. (Mylly 1983, 269–289.)

Eduskuntaryhmiä konsultoitin Neuvostoliiton kanssa käytyjen neuvottelujen tilanteesta vasta lokakuun lopussa ja marraskuun alussa. Ryhmien vastauksissa sivuttiin ennen kaikkea alueluovutusten mahdollisuuksia. Vastauksissa oli mahdollista tehdä pessimistisiä arvioita puolustusvalmiuden tilasta, eikä puolustustahto noussut aina- kaan tapaamisen kirjallisessa tallenteessa esiin – puolustustahdon taustalla tulkitun yhtenäisyyden vaikutus kylläkin. Kuten eduskunnan puhemies Väinö Hakkila totesi 29. lokakuuta, kansa oli yhtenäinen ja tuki hallituksen linjaa. Silti puheenjohtajien tapaa- misissa tiedostettiin yleisestä mielipiteestä puhumisen vaara ja vaara sen tuesta sellai- selle linjalle, jossa Neuvostoliitolle annettaisiin vain vähän periksi. Eduskuntaa pidet- tiin keskeisenä yleisen mielipiteen mittaamisessa. (AK II. Neuvottelut eduskuntaryh- mien puheenjohtajien kanssa loka-marraskuussa 1939. 29.10.1939 ja 7.11.1939. Ko- telo 8.) Silti näyttää, että varsinaista eduskunnan sietorajaa Neuvostoliiton vaatimusten edessä ei ehditty testata ollenkaan. (Kallenautio 1985, 186.) Tämä tarkoitti myös sitä,

että valtioneuvoston päättäjien tulkinta kansalaisten ja eduskunnan tahdosta oli viime kädessä vaillinainen, joskin on selvää, että tarkempia tulkintoja oli hankalaa tehdä ilman asian tuomista eduskunnan käsiteltäväksi. Käsitteellinen huomio alkoi kohdistua mielialaan, joskin puolustustahto oli edelleen mukana kuvaamassa eri väestöryhmien tilannetta ennen sodan käynnistymistä. Asiaa myös seurattiin valtionjohdon tasolla, ja tietoa välitettiin sitten ainakin pääministerille saakka. Esimerkiksi Valtiollisen poliisin marraskuun 1. päivänä laatineen tiedoituksen perusteella maassa oli varsin vakaa mieliala – myös Viipurissa, jossa myös maltillisen vasemmiston piiristä kuului ”rauhallisuutta ja päättäväistä maanpuolustustahtoa”. Myös Ahvenanmaalla oli vakaa tilanne jonkinasteisesta separatismiajattelusta huolimatta. (AK II. Valtiollisen poliisin tiedoituksia 3, 1.11.1939. Kotelo 10.)

Tahtotematiikan kannalta talvisota ei alkanut sellaisessa poliittisessä tilanteessa, jossa sota olisi yllättänyt. Tästä oli erityisesti Puolan miehittäminen pitänyt huolen, kuten myös Britannian, Ranskan ja Saksan välinen kriisi, jossa Neuvostoliitolla oli oma roolinsa. Suomessa seurattiin eri maiden tapahtumia ja tiedostettiin, että mielialaan liittyviä ilmiöitä oli käynnissä myös muualla, mikä siten puolestaan saattoi heijastua eri maiden päättäjien tilannearvioihin. Erityisesti Britanniassa ja Ranskassa Euroopassa käynnistynyttä sotaa tulkittiin syksyllä 1939 pitkälti ensimmäisen maailmansodan tuottaman historiallisen muistin kautta, ja on selvää, että sota aiheutti jännitteitä myös siviilirintamalla. Silti mieliala vaikutti päättäväiseltä, samalla kun tilanne Ranskan ja Saksan välisellä rajalla oli jännitteistä valesotaa syksyllä 1939. (Morley 2020; Williams & Wilkin 2019, 34–54.) Suomen Pariisin-lähettiläs Harri Holma kuvasi syksyllä 1939 Suomeen lähettämässään raportissa ranskalaisten mielialaa, tuoden esiin ihailevalla tavalla ”tämän kansan moraalista selkärankaa ja sen arvokasta esiintymistä näinä kauheina päivinä, jolloin sen nuoriso lähetetään kuolemaan.” Holma arvioi, että väestö puree hampaita yhteen ja näyttää päättäneen taistella viimeiseen asti. (AK II. H. Holma Pariisissa, 8.9.1939. Lähetystöjen raportit 1937–1939. Kotelo 8.) Kansainvälisten esimerkkien osalta on hyvä tiedostaa, että Suomessa seurattiin ulkomaiden tilannetta. Tämä päti erityisen hyvin siihen, millä tavoin muut maat tukivat kriisin kohteeksi joutunutta maata, kuten tapahtui Suomen kohdalla Skandinavian maiden ja toisaalta esimerkiksi Yhdysvaltojen antaessa Suomelle diplomaattista tukea syksyllä 1939. (Mylly 1983, 275–277; Kallenautio 1985, 185.) Kaiken kaikkiaan sota oli konkreettisesti läsnä, ja väestön oli suhtauduttava siihen tavalla tai toisella. Jälkikäteen katsottuna mielialojen tiivistyminen niin ulkomailla kuin Suomessa viittaa omalta osaltaan jo vakiintuneeseen käsitykseen siitä, että kriisitilanne vahvistaa väestön yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ja tiivistää rivejä yhteisen asian taakse. (Ks. esim. Baker & Oneal 2001.)

Lopulta tapahtumat etenivät suuntaan, jossa eduskunnan mielipiteellä ei ollut enää väliä, sillä Neuvostoliitto käynnisti sodan Suomea vastaan. Neuvostoliiton näkökulma oli suhteellisen selkeä. Neuvostoliitto koki jäävänsä yksin, eikä katsonut rajallaan olevien eurooppalaisten pienten valtioiden puolueettomuuspyrkimysten edistävän Neuvostoliiton turvallisuutta, pikemminkin päinvastoin. Diskursiivisella tasolla Neuvostoliitto halusi turvata Leningradin alueen, vaati sen vuoksi alueita Suomelta ja oli viime kädessä valmis hyökkäyssotaan. Neuvostoliitolla katsotaan olleen ylipäätään maailmanvallankumouksen tavoitteluun liittyvää laajentumishalua ja toisaalta myös halua maksimoida oma sotilaallinen turvallisuutensa naapurimaiden kustannuksella, mistä keskeinen merkki oli Saksan kanssa elokuussa 1939 laadittu etupiirisopimus. Niinpä ei ollut ihme, että Suomeen kohdistuvassa hyökkäyksessä alkuperäisenä tavoitteena oli

edetä aina Suomen länsirajalle saakka. 30. marraskuuta alkanutta sotaa käytiinkin maalla, merellä ja ilmassa laajalla alueella Suomenlahden rannikolta Karjalan kannaksen ja muun muassa Sallan kautta Petsamoon. (Suomi 2014, 212; Manninen 2009, 141–145.)

Tahtotematiikan kannalta voidaan tehdä kiinnostavia havaintoja ajanjaksosta 1920-luvun alusta aina talvisodan syttymiseen marraskuussa 1939. Kotimainen poliittinen kulttuuri oli eheytyneet sisäisesti, ja tässä keskeisenä työkaluna oli ollut sen tiedostaminen ja hyväksyminen, että sotilaallinen turvallisuus oli vain yksi osa-alue siinä, mitä valtio ja ennen kaikkea valtion harjoittama resurssien käyttö merkitsi kansalaisille. Samaan aikaan maan ulkopoliittinen asema oli kääntynyt puolueettomuuspolitiikkaan 1930-luvun kuluessa. Tässä keskeisinä tekijöinä olivat eri potentiaalisten liittolaismaiden eriävät intressit ja toisaalta Neuvostoliiton ja Saksan edustamat suurvaltainnissit, ne kun hakivat itselleen etupiirejä naapurimaiden kustannuksella. On selvää, että poliittiset päättäjät saattoivat tulkita toimintaympäristöään ja heijastaa siinä esiintyviä teemoja. Syksyllä 1939 Suomen Puolustusvoimat oli epäilemättä puutteellisesti varustautunut ottamaan vastaan Neuvostoliiton hyökkäyksen, ja tässä oli ollut oma roolinsa sotaa edeltävänä aikana harjoitetulla poliittisella päätöksenteolla. Neuvostoliitto oli kuitenkin mielletty pitkän aikavälin uhkana Suomen valtiolliselle itsenäisyydelle. Syksyllä 1939 alkanut Puolan miehitys ja maan jakaminen sekä Neuvostoliiton hakemat sotilaalliset intressit erityisesti Baltian maissa asettuivat osaksi ajankuvaa, jossa oli mahdollista seurata kriisitilanteen kehittymistä eri maissa. Kun sota alkoi, yhdistyivät myös väestön rivit, koska oma asia koettiin oikeutetuksi. Näin tapahtui myös Suomessa, mikä edisti päättäjien toimintamahdollisuuksia.

4.3. Sotaretoriikalla yhtenäistä henkeä 1939–1940

Niin kutsutusta talvisodan hengestä on kirjoitettu eri yhteyksissä. Käsitteellä kuvataan suomalaisten yhteishenkeä ja kollektiivisesti jaettua ponnistelua talvisodan aikana, ja hengen syntymistä voidaan selittää sosiaalisten emootioiden välityksellä tapahtuneella ilmiöllä. Ahton mukaan vuonna 1939 suomalainen oli ylpeä suomalaisuudestaan, mihin liittyi kokemus menestyksestä urheilun ja kulttuurin saralla. 1930-luvun alun pulavuosien jälkeen kansalaisten elintaso oli noussut, ja sosiaalinen lainsäädäntö oli ottanut selkeitä parannusaskelia. Samalla Suomi oli säilynyt demokraattisena oikeusvaltiona, mikä oli tuon ajan Euroopassa erikseen mainittava saavutus. Erityisesti itsenäisyyden ja vapauden arvostus oli ruokki merkittävästi sekä vastarinta- että yhteishenkeä. (Ahto 1989, 9–22; Mälkki 2008, 17–18.)

Myös sodan aikaan seurattiin väestön ja sotilaiden mielialoja, mutta väestön ja sotilaiden mielialaa ja niihin liittyvää tahtotilaa ei ollut välttämättä tarvetta pyrkiä rakentamaan systemaattisella ja aktiivisella propagandatyöllä. Tämä tarkoitti, että valtionjohto saattoi harjoittaa politiikkaa ja päätöksentekoa pääsääntöisesti ilman tarvetta kontrolloida jo valmiiksi suopean yleisen mielipiteen tilaa. Kansan selkeä enemmistö asettui tukemaan sotaponnistuksia, mitä hyödynsi tunne vääryyden kohteeksi joutumisesta ja siitä, että Neuvostoliitto halusi miehittää koko Suomen. Yhtenä keskeisenä talvisodan tapahtumana pidetäänkin Otto Wille Kuusisen johtaman Terijoen hallituksen perustamista talvisodan alussa, mikä osoitti Neuvostoliiton valtapyrkimysten mittavuuden – Neuvostoliitto halusi saada kontrolliinsa koko maan, ja perusteli asevoimien käyttöä Suomea vastaan Terijoen hallituksen avunpyynnöllä. Neuvostoliitto näyttäytyi siten

valloittajana, joka halusi tuoda Suomeen kokonaan uudet vallankäyttäjät. Myös Neuvostoliiton toteuttamat pommituslennot ja ne kieltävä propaganda olivat omiaan leimaamaan Neuvostoliiton toiminnan negatiivisesti. (Ahto 1989.)

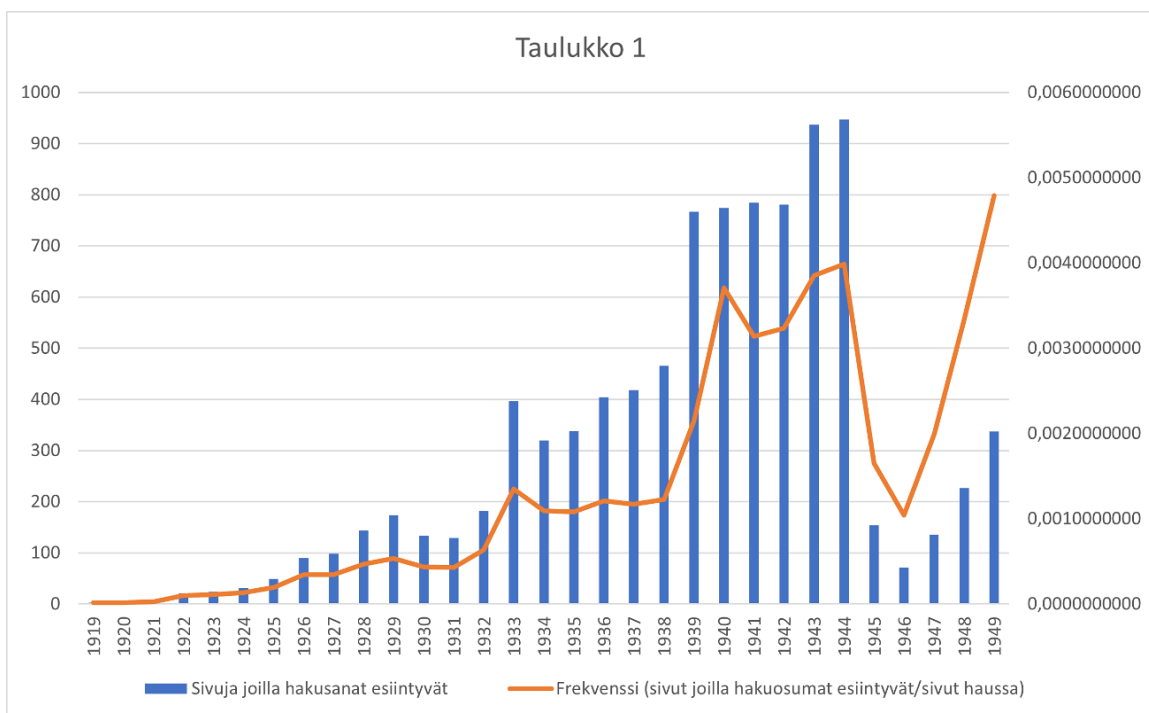
Niin talvisodan aikana kuin myöhempinäkin sotavuosina puolustustahdon käsite ei korostunut poliittisen kielenkäytön osana, mitä ilmentää käsitteen vähäinen esiintyminen eduskunnan keskusteluissa sekä asiakirjoissa, ja toisaalta esimerkiksi talvisodan aikaisen pääministeri Rytin arkiston asiakirjojen antama kuva tapahtumista. Lehdissä käsite esiintyi aika ajoin erityisesti juhliin liittyvien ajankohtien yhteydessä, yleisenä luonnehdintana suomalaisten osoittamasta tahdosta puolustaa maataan hyökkäystä vastaan. Siihen saattoi kytkeytyä mukaan muitakin teemoja kuten yksimielisyyden, vääjäämättömän sekä lujan puolustustahdon korostaminen sekä myös uhrivalmiuden tunnustaminen ja ylistäminenkin. (Esim. Uusi Suomi 1939; Hämeen Kansa 1939, Keski-suomalainen 1939; Sosialisti 1939.) Kuten *Turun Sanomissa* kirjoitettiin 17. joulukuuta 1939,

”[m]eidän on syytä kiinnittää alati huomiota kaikkiin niihin tekoihin ja mielenilmauksiin, joissa Suomen kansan puolustustahto ja maanpuolustuksen turvaamiseksi ilmevä uhrivalmius kuvastuu. Näitä tekoja ja mielenilmauksia ei puutu yhdeltäkään päivältä” (Turun Sanomat 1939).

Seuraavat kaksi taulukkoa (1 ja 2) kuvaavat puolustustahdon ja toisaalta taistelutahdon käsitteellistä käyttöä suomenkielisessä julkisessa keskustelussa.

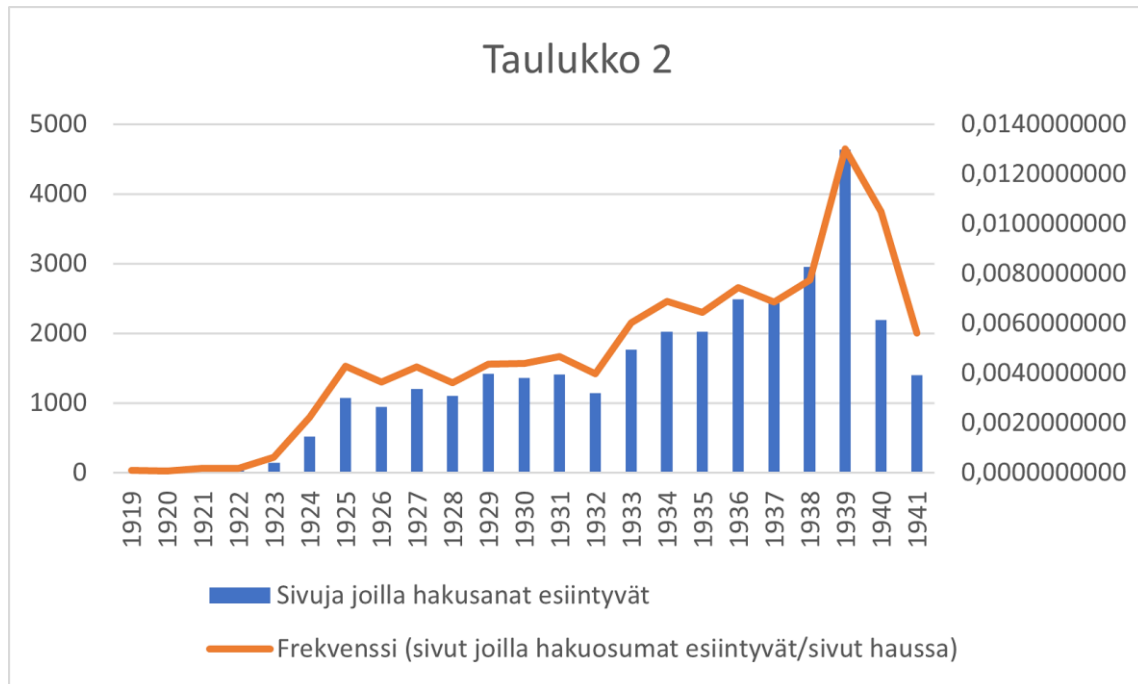
Taulukko 1

N: 9346 (niteen sivua), ”taistelutah*” aikavälillä 1.1.1919–31.12.1949. Kaikki käytössä olevat sanoma- ja aikakauslehdet. (digi.kansalliskirjasto.fi, haettu 19.9.2023.)

Taulukko 2

N: 32335 (niteen sivua), ”puolustustah*” aikavälillä 1.1.1919–31.12.1941. Kaikki käytössä olevat sanoma- ja aikakauslehdet. (digi.kansalliskirjasto.fi, haettu 19.9.2023.)

Taulukko 1 kuvaa, että taistelutahto-sanan käyttö kasvoi aluksi tasaisesti painetussa mediassa, mutta termin käyttö alkoi selvästi laajentua lehdistössä Lapuan liikkeen vuosisista lähtien. Vuonna 1939 sana alkaa olla jatkuvassa suhteellisen voimakkaassa käytössä, mikä kestää sotavuosien ajan. Sotavuosien jälkeen tietokannassa haettavissa olevien sivujen määrä laskee voimakkaasti, mutta sana jää edelleen elämään tuon ajan kirjoitettuun mediaan. Välittömästi sotavuosia seuraa termin käytön selvä lasku, jonka jälkeen sana on osa kirjoittelua jopa ylikorostuvalla tavalla. Taulukko 2 puolestaan kuvaa puolustustahto-sanan käyttöä vuosina 1919–1941, jossa ilmenee sotavuosien alkuun sijoittuva selkeä käyttöhuippu, jonka jälkeen sanan ilmestymisen suhteellinen osuus käytettävissä olevassa aineistossa alkaa laskea. Myöhemmillä sivuilla palataan seuraavien vuosikymmenien kehitykseen. Vastaava haku termillä ”försvarsvilj*” osoittaa hivenen eriävää ruotsinkielisen kirjoittamisen kehitystä 1920-luvulla, mutta ruotsinkielisen aineiston absoluuttisten osumien määrä on alle 120 osumaa ennen vuotta 1938, eli suhteellisen pientä.

Digitoitujen lehtien sisältöhaut osoittavat, että kansalaisten tahtoon vetoaminen kahden maanpuolustuksen kannalta luontevan käsitteen, puolustustahdon ja taistelutahdon kautta tarkasteltuna saavutti huippunsa sotavuosina. Tapa puhua sodan aikana erityisesti sodan päämääristä ja Suomen asemasta oli tärkeää, se oli osana rakentamassa yhteishenkeä ja valamassa uskoa koko kansakuntaan. Suomen tilanne talvisodan aikana oli tältä osin sama kuin minkä tahansa muun sotaa käyvän valtion. Suomen demokraattisuus loi puheeseen oman keskeisen taustan.

Tässä vaiheessa on syytä pohtia sotaan liittyvää diskursiivisuuden roolia ja suhteuttaa sitä kansainväliseen käsitykseen. Aseelliseen konfliktiin liittyvä diskursiivisuus perustuu jaettuihin tulkintoihin, symboleihin ja käsityksiin toiminnan legitimiudesta. Mikä

keskeistä, diskursiivisuudella voidaan harjoittaa identiteettiin perustuvaa poliittista puhetta, jossa määritellään itseyden ja toiseuden rajoja ja luodaan viholliskuvaa. Niinpä aseellinen konflikti tai siihen varautuminen voi liittyä myös kollektiivisen identiteetin kehittämiseen diskursiivisten käytänteiden kautta. (Jabri 1996, 1–24, 173.) Massamedian avulla voidaan luoda ja myös levittää viholliskuvaa tai narratiivia vihollisesta. Poliittisella kielellä voidaan puolestaan myös edistää näiden viholliskuvien syntymistä ja siten luoda aseellisen voiman käytölle legitimiä valoa suuren yleisön silmissä, jälleen massamedian avustuksella. (Hodges 2013b; Campbell 1993; 1998a; 1998b; Wilmer 2002; DiMaggio 2010; Merskin 2004.)

Konfliktin olosuhteissa erilaisilla fyysisen sodankäynnin menetelmillä ja välineillä on mahdollista vaikuttaa vastustajan taistelutahtoon ja siviiliyhteiskunnan moraaliiin, ja erityisesti ilmasodankäyntiä on pohdittu tällaisena työkaluna (Lehto 2018, 166). Rajattuun määrään yksilöitä kohdistuva mahdollinen fyysinen vaikutus, kuten kaupunkiin kohdistuva ilmapommitus on kuitenkin vain yksi puoli ilmiöstä, johon vaikuttaa myös konfliktin olosuhteissa kontrolloitu uutismedia ja sen väestöä ruokkiva henkinen vaikutus. Sosiaalisen konstruktivismin näkökulmasta talvisodan olosuhteissa poliittinen kieli toimi sellaisten sosiaalisten käytänteiden välittäjänä, joissa diskursiivisuudella voitiin tuottaa ja ylläpitää konfliktia. Suomen menestyksen kannalta niin median välittämä kuva tapahtumista kuin päättäjien harjoittama diskursiivisuus olivat tärkeitä, koska niiden avulla oli mahdollista luoda käsitystä sotatilanteesta ja valaa uskoa menestymähdollisuuksiin.

Retoriikkaa tutkinut Kenneth Burke (1969, 19–20; 55–59) suhteutti omana aikanaan modernia käsitystä retoriikasta suostuttelemiseen ja siinä erityisesti identifioitumisen tunteeseen, joka liittyi puolestaan käyttäytymistä ruokkivan motiivin kehittymiseen. Retoriikka määriteltiin kielelliseksi tavaksi aiheuttaa vaikutuksia ja niihin liittyvää muutosta kuulijoissa, mikä painotti retoriikan käyttäjiä toimijoina ja muutoksen toteuttajina. Näkemys on edelleen pätevä ja ohjaa huomiota diskursiivisuuden merkityksestä yksilön identifioitumiseen sekä käyttäytymiseen, jotka ovat osa tahtoon liittyvää ilmiötä. Kirjallisuudentutkija Wayne C. Boothia (2005, 221–244) mukaillen sodan ajan retoriikka on erityinen poliittisen retoriikan osa-alue. Retoriikalla tarkoitetaan yleensä antiikin ajattelua mukaillen yhtä diskurssin muotoa, jolla pyritään suostuttelemaan yleisöä. Boothin mukaan retoriikka on käytännössä määrittelemätön toiminnan muoto. Jokainen tilanne, jossa toimija pyrkii saamaan aikaan vaikutuksen toisessa esimerkiksi sanojen käytöllä, kasvonliikkeillä tai eleillä sisältää retoriikan käyttöä. Retoriikka on samalla yhteydessä siihen poliittiseen kulttuuriin, jossa sitä käytetään. Boothin mukaan esimerkiksi Yhdysvaltojen kontekstissa sotaretoriikka mielletään usein luonteeltaan isänmaalliseksi ja sodanvastainen retoriikka puolestaan epäisänmaalliseksi. Niinpä paikallisessa poliittisessa kulttuurissa positiivinen suhtautuminen asevoimiin ja niiden käyttöön voi kytkeytyä poliittisessa kulttuurissa merkittävään jaettuun arvoon.

Talvisodan kontekstissa poliittinen ja sotilaallinen johto pyrki välittämään Suomen sotataponnistusta tukevaa viestiä sekä väestölle että sotilaille ja siten vahvistamaan joukkojen ja kotirintaman moraalialia, taistelutahtoa ja vastarintahenkeä. Kyösti Kallion talvisodan aikaista presidenttiyttä on kuvattu siten, että vaikka hän oli tasavallan päämies, valtioneuvoston päätöksentekoon vaikuttivat muut paremmilla tiedoilla toimivat päät-

täjät. Kuitenkin yhteiskunnassa Kallio edusti demokraattisen kansan eheyttä ja hänessä personoitui maan puolustustahto, mikä oli suoraan yhteydessä Kallion toimintaan aikaisempina vuosina. Kallio lietsoi uskoa puolustustaistelun menestysmahdollisuuksiin. Puheissaan Kallio tähdensi muutamaa keskeistä teemaa: rauhaa rakastava Suomi oli joutunut vasten tahtoaan imperialistisen suurvallan uhriksi, sota oli välttämätön, koska Neuvostoliitto halusi koko Suomen hallintaansa, Neuvostoliitto hyökkäsi epäinhimillisesti siviilejä vastaan ja Suomen sortuminen olisi koko sivistyneen maailman tappio. (Hokkanen 1986, 287.) Esimerkiksi vuoden 1939 itsenäisyyspäivän puheessaan presidentti Kallio toisti näitä teemoja. Kallio myös painotti yksimielisyyden ja uhrimielen teemoja, samoja, jotka olivat liittyneet puolustustahtoon jo ennen sotaa:

”Mutta suurimman tunnustuksen ansaitsee oma kansamme, joka tyynenä ja yksimielisenä seisoo suojaamassa kotejamme ja isäimme perintöä kaikkineen mitä siihen kuuluu. Sille suuruudelle on tehtävä kunniaa ja kiitettävä Jumalaa, että isänmaallamme on sellaiset vartijat. Me voimme varmasti luottaa siihen, että soturimme maalla, merellä ja ilmassa, kokeneen ja kunnioitetun ylipäällikkönsä johdolla täyttävät sankarillisesti tehtävänsä. Ja vertaansa vailla oleville naisillemme, jotka ihailulla uhrimielellä sekä joukkojemme mukana että kotonaan, kukin alallaan ja tavallaan, ottavat osaa puolustustyöhön ja joukkojen varustamiseen, lausun kunnioittavan kiitokseni.” (Kalajokilaakso 2019.)

Hyvä esimerkki muusta Suomen johdon diskursiivisuudesta löytyy helmikuulta 1940, jolloin Mannerheim pyrki vahvistamaan sekä joukkojen taistelutahtoa että viestittämään julkisesti, että joukkojen tuli siirtyä uudelle puolustuslinjalle. Aikalaisille oli todennäköisesti melko selvää, että kyseessä oli nimenomaan vetäytyminen uudelle linjalle ja että suomalaisilla oli haasteita Neuvostoliiton hyökkäysten torjumisessa.

”Sotilaani! Hetki on tullut, jolloin vihollisen hyökkäys lujin ja vakain toimenpitein on jälleen pysäytettävä valitsemalleni uudelle puolustuslinjalle, jonka tueksi olen ohjannut reservistäni uusia voimia ja tykistöä. Luottakaa siihen, että vihollinen ei koskaan voi murtaa puolustusjärjestelmääni, jos kukin kohdamme korotamme yhä uuden varustetun vahvan aseman kuluttamaan sen hyökkäysvoimat loppuun. Kansamme ei enää myöskään taistele yksin, vaan ulkomaista apua on jo huomattavassa määrässä saapunut maahamme ja saapuu edelleen jatkuvasti. Suomen sotilaat! Teidän on kestettävä järkkymättä. Tilanteen kehitys luo meille kaikki voiton edellytykset. Suomen kansa on yksimielisenä meidän takanamme ja uskoo meihin. Pysykäämme lujina!” (Mannerheim 1940.)

Yllä olevassa marsalkka Mannerheimin lehdistössä julkaisemassa julistuksessa ei tuotu esiin tahtotematikkaan liittyvää käsitteellistämistä, vaan siinä keskityttiin luottamiseen, kestämiseen, avun mahdollisuuteen ja kotirintaman yksimieliseen tukeen, mikä oli yleisempi puhumisen tapa. Kyseinen julistus oli kotirintamalla suuri puheenaihe, ja julistuksesta pyrittiin tulkitsemaan rintamatilannetta. Siinä nähtiin osoitus Karjalan kannaksen vakavasta rintamatilanteesta. Rintamatilanteesta ei kerrottu yksityiskohtia julkisuuteen, mikä loi kotirintamalla epätietoisuutta ja hankaloitti kokonaiskuvan hahmottamista. Samaan aikaan neuvostoliittolaisten radiotoiminnassa tuotiin esiin sellaisia yksityis-

kohtia esimerkiksi paikannimistä, joita ei Suomen viestinnässä levitetty. Kuitenkin Mannerheimin julistuksella on nähty olleen mielialaa vahvistava vaikutus, mitä vahvisti julistuksen kommentti ulkomaisen avun mahdollisuudesta. (Ahto 1989, 249–250.)

Talvisotaan liittyvässä historiantutkimuksessa on painotettu sodan kollektiivista merkitystä koko suomalaiselle yhteiskunnalle, ja siinä erityisesti usein vapaaehtoisesti annetun uhrin merkitystä (esim. Tepora 2011, Pajari 2006). Sodalle annettu uhri näkyi konkreettisesti kaatuneina. Tepora (2011, 251–259) pohtii, että talvisota oli eräänlainen ”täydellinen” sota, koska siinä oli olemassa sellaisia elementtejä, jotka tukivat Suomen valtion merkitystä ja yhteiskunnassa saavutettua kollektiivista tunnetta. Suomeen hyökkäsi ulkoinen vihollinen, mikä legitimoi Suomen valtiota toiminnan viitekehyksenä ja auktorisoi sotilaallisen puolustautumisen hyökkääjää vastaan. Samalla on syytä todeta, että kotirintamalla oli melko suppea tietämys siitä, mitä rintamalla oikein tapahtui. Rintamalla tapahtuvasta onnistuneesta puolustautumisesta uutisoitiin mutta pakokauhun hetkistä puolestaan ei. On myös hyvä muistaa, että median ohella sensuroitiin sota-ajan kirjeitä. (Tepora 2011.) Tiedonvälitys ja myös poliittinen retoriikka ruokkivat siis puolustustahdon ylläpitämistä ja vastarinnan jatkamista, mutta sillä oli myös seurauksensa siinä vaiheessa, kun taistelemisen jatkaminen alkoi näyttää ylivoimaiselta.

4.4. Helmi-maaliskuu 1940: sodan päättäminen kansan mielialasta huolimatta

Mikä todennäköisesti vaikutti suomalaissotilaiden käyttäytymiseen taistelukentällä, eri stressitekijöiden keskellä? Kylmyys, nälkä, unenpuute, pimeys, äänet ja mahdolliset aikaisemmat traumaattiset kokemukset olivat läsnä, silti moni sotilas pystyi toimimaan vaikeista olosuhteista huolimatta. Mutta miksi? Talvisodassa sotilaille oli hyötyä sotaa edeltäneestä harjoitusjaksosta, tutustumisesta alueeseen ja toisaalta siviilitaustasta, jossa kokemus ryhmässä toimimisesta ja sen sosiaalisista säännöistä auttoi sopeutumaan asevoimien olosuhteisiin. Syksyn 1939 ylimääräisten harjoitusten aikana osa Puolustusvoimien materiaaliapuutteista oli ehditty korjata, mutta aseistuksessa ja vaatetuksessa oli edelleen ongelmia. Talviolosuhteissa helpotti kuitenkin, että harjoitusten aikana oli ehditty rakentaa monelle joukolla majoituskorsut kuntoon. Venäläisillä oli vielä pahempia haasteita, mikä ilmeni hankaluutena saada edes lämmitettyjen teltoja joukkojen käyttöön. (Ahto 1989, 4; Mälkki 2008; Ahlbäck 2006; Juutilainen 2009, 98–99.) Sodan jatkuessa jatkuvat taistelut väistämättä kuluttivat suomalaisjoukkoja sekä fyysisesti että henkisesti, millä tuli olemaan vaikutuksia poliittisessa päätöksenteossa.

Helmikuun 1940 alussa Suomen ulkopoliittiset vaihtoehdot alkoivat rajautua. Suomalaisen tahto ja sinnikkyys puolustaa maata oli tuottanut jo tulosta, mutta niiden osittain tuottama kyvykkyys alkoi huveta. Tammikuun lopussa Neuvostoliiton johtaja Josif Stalin muutti asennettaan ja antoi luvan käynnistää rauhanneuvottelut. Tässä keskeisenä tekijänä oli Stalinin pelko siitä, että länsivaltiot tekisivät sotilaallisen väliintulon. Pelko oli siinä mielessä aiheellinen, että suomalaisten vastarinnan pitkittyessä Britanniassa ja Ranskassa alettiin vakavasti harkita sotilaallisen avun antamista Suomelle. Neuvostoliiton suurhyökkäys helmikuussa 1940 oli puolestaan tavoitteiltaan selvästi maltillisempi verrattuna koko maan valtaamiseen liittyneisiin sodan alkuvaiheen suunnitelmiin. (Manninen 2009, 147–148.) Kyky ja tahto jatkaa vastarintaa toi siis merkittävää liikkumatilaa Suomen poliittiselle johdolle, mutta se ei tehnyt päätöksenteosta

helppoa. Vastuu oli suuri, ja päättäjät kuuntelivat tarkalla korvalla päämajan usein melko pessimistisiä arvioita rintamatilanteesta.

Tammikuussa lopussa alkaneiden rauhantunnustelujen ohella Suomen johto pyrki aktiivisesti hakemaan sotilaallista tukea Pohjoismaista sekä auttamiseen myönteisesti suhtautuneista Ranskasta ja Britanniaista. Rauha ja eri suuntien mahdollinen sotilaallinen tuki kytkeytyivät toisiinsa, sillä erityisesti Ruotsin asennoitumisella eri vaihtoehtoihin oli suuri merkitys. Suomen pyynnöt saada Pohjoismaista sotilaallista tukea epäonnistuivat, eikä länsimaista luvattu sotilaallinen apu vaikuttanut tarpeeksi merkittävältä tai tulevan tarpeeksi nopeasti, sillä Britanniaista saadun tiedon mukaan joukkojen olisi voinut odottaa saapuvan vasta huhtikuun loppupuolella. Samaan aikaan Neuvostoliiton rauhanvaatimukset olivat kovia, eikä niihin voitu oikopäätä suostua. Hallituksen enemmistön kääntyminen rauhan puolelle lopulta ratkaisi tilanteen maaliskuussa, samalla kun rintamalta ja erityisesti Viipurinlahdelta kantautui synkkiä uutisia joukkojen kyvystä jatkaa taistelua. (Myllyniemi 1982, 156–187; Kallenautio 1985, 205–210; ks. myös Jakobson 2002.)

Sodanajan olosuhteissa puolustustahdon käsite ei näyttäytynyt keskeisessä osaa poliittista puhetta, mikä näkyy esimerkiksi eduskunnan asiakirjoista. Kuitenkin erityisesti väestön eri ryhmien puolustustahtoisuutta tulkittiin päämajan tasolla saakka – tässä kommunistien maanpuolustustahto oli erityisen kiinnostuksen kohteena. (Ahto 1989, 253.) Tietoa mielialasta välittyi maan johdolle, joka pyrki muodostamaan todenmukaisen tilannekuvan ja tekemään poliittisia päätöksiä.

Hallitus oli osittain hajanainen siinä, olisiko rauhaa haettava ja millä ehdoilla. Osa näki taistelujen jatkamisen vaikeana, osa puolestaan koki millä hyvänsä Neuvostoliiton asettamilla ehdoilla tehtävän rauhan johtavan toivottomaan tilanteeseen. Tämän tutkimuksen kannalta on perusteltua todeta, että väestön mieliala ja toisaalta sotilaiden jaksaminen rintamalla olivat oleellinen osa sodan jatkamista koskevaa päätöksentekoa ja vaikuttivat sodan jatkamista koskevien päätösten taustalla. Neuvostoliiton johto puolestaan kiinnitti vähemmän huomiota sodan jatkamisen inhimilliseen ja materiaaliseen puoleen, mutta oli erittäin huolestunut länsimaiden väliintulosta, joka saattoi vaikuttaa ei ainoastaan Suomen vaan myös Neuvostoliiton asemaan. (Tepora 2015, 262–270; Rentola 2016.)

Helmikuun 1940 aikana hallituksessa kiinnitettiin paljon huomiota mahdollisuuksiin jatkaa sotaa tai vaihtoehtoisesti hakea rauhaa keinolla millä hyvänsä. Tässä arvioinnissa keskeisenä oli, miten joukkojen jaksaminen ja kyky jatkaa vastarintaa nähtiin. Samaan aikaan hallituksessa puhuttiin, miten kansa ja sitä kautta yleinen mielipide saattaisi reagoida uutisiin vastoinkäymisistä ja rauhan hakemisesta. Vastuu päätöksenteosta oli hallituksella, koska eduskunta ei tuntenut kokonaiskuvaa riittävän hyvin. (AK II. Hallituksen neuvotteluja 1.12.1939–12.3.1940. Kotelo 8.)

Suomessa hallituksen ulkoasiainvaliokunta oli käsitellyt sodan aikana maan ulkosuhteiden tilaa, ja 25. helmikuuta tuotiin koko valtioneuvoston keskusteltavaksi sodan käännekohtaan lähestyminen. Joko Suomen oli haettava rauhaa rintaman heikkouden vuoksi tai sitoutua jatkamaan sotaa, jos maahan tulisi tarpeeksi apuvoimia lännestä. Puolustusvoimien edustaja kenraali Rudolf Walden toi esille rintaman heikkouden eri-

tyisesti Kannaksella. Hänen mukaansa kulutus oli suurta, ja uusilla kutsunnoilla ei saataisi riittävästi joukkoja rintamalle – myös mahdollinen länsivaltojen apu vaikutti liian myöhään saapuvalta. Valtioneuvoston istunnosta tehdyistä muistiinpanoista välittyi pelko siitä, että joukot ovat liian väsyneitä ja niin henkisesti kuin materiaalisesti liian kuluneita jatkamaan vastarintaa – moni paikalla olijoista, kuten ulkoministeri Väinö Tanner, viittasi keskustelussa mielialoihin tai väsymykseen. Samalla rauhanteon hinta koettiin kovaksi. Rytin hallituksen salkuton ministeri Juho Kusti Paasikivi totesi, että venäläiset hakevat sellaisia rajoja, joiden sisällä ei olisi tulevaisuudessa mahdollista puolustustautua. ”Yleinen mielipide on väärässä. Se luuli, että kun tammi-helmikuulla kävi hyvin, olimme voittaneet sodan,” Paasikivi jatkoi. (RR. Muistiinpanoja valtioneuvoston istunnosta helmikuun 25 p:nä 1940, 1–14. Kotelo 22.)

Sodanjohdon hallitukselle välittämä viesti rintaman kestäkyvystä ei parantunut tulevina päivinä helmikuun lopussa ja maaliskuun ensimmäisellä viikolla. Osa valtioneuvoston jäsenistä, myös puolustusministeri Niukkanen, uskoi sotilaiden jatkavan taistelua, vaikka joutuisivatkin vetäytymään taaemmalle linjalle silloisista asemista. Kuitenkin valtioneuvostossa kanta oli kääntymässä rauhanneuvottelujen ja viime kädessä Moskovan vaatimuksiin alistumisen puolelle. (AK II. Hallituksen neuvotteluja 1.12.1939–12.3.1940. Kotelo 8.) Sotilasjohdon näkemys puolsi voimakkaasti rauhan-tekota elävän voiman kulumisen seurauksena. (Ahto 1989, 277–280.) Toisaalta Mannerheim halusi, että neuvottelut pidetään salassa, jotta joukkojen puolustustahto ei horjuisi eikä rintama murtuisi. (Kallenautio 1985, 208.)

Tanner toi 9. maaliskuuta valtioneuvostoon päämajan välittämän tiedon, että tilanne rintamalla näytti vääjäämättä johtavan jatkuvaan heikkenemiseen ja sitä myöten vetäytymiseen ja uusiin alueluovutuksiin. Tappiot olivat kovia, ja eri rintamalla olevien yksiköiden vahvuudet olivat romahtaneet. Fyysiset ja henkiset rasitukset olivat heikentäneet jäljellä olevien joukkojen taisteluvoimaa. Rannikkoryhmän komentajaksi helmikuussa nimitetty kenraaliluutnantti Lennart Oesch oli korostanut Tannerille, että joukkoja oli sekä lukumääräisesti vähän että ne olivat moraalisesti väsähtäneitä, eikä Oesch uskonut niillä saavutettavan menestystä. Osa valtioneuvoston jäsenistä, kuten opetusministeri Uno Hannula ja puolustusministeri Niukkanen, uskoi edelleen vastarinnan järkevyyteen ja parempien rajojen saamiseen kuin mitä uskottiin Neuvostoliiton nyt hyväksyvän. Hannula syytti päämajaa jatkuvasta pessimistisyydestä, jota oli jatkunut koko sodan ajan, ja korosti, että armeijaa ei ollut vielä lyöty kertaakaan. Tasavallan presidentti Kyösti Kallio totesi Rytin arkiston muistiinpanojen mukaan, että hän oli ollut Neuvostoliiton lisävaatimukset kuultuaan valmis jatkamaan sotaa ja pyytämään apua länsivalloilta. ”Mutta kenraalien lausunto oli kamala.” Alkoikin keskustelu siitä, olisiko rauha luonteeltaan välirauha. Tanner toi esiin ajatuksensa Rytin arkiston muistiinpanojen valossa: ”Sen opetuksen olemme ainakin saaneet, että puolustukseen täytyy uhrata varoja. Kansan yksimielisyys säilyy, jos johto on yksimielinen.” Talvisota antoi selvästi merkittävän opetuksen siitä, miten puolustuspolitiikkaa tuli Suomessa harjoittaa: etsimällä poliittisen johdon yksimielisyyttä, mikä sitten heijastuisi väestön keskuuteen. (RR. Muistiinpanoja valtioneuvoston kokouksesta maaliskuun 9 p:nä 1940, 1–6. Kotelo 22; AK II. Hallituksen neuvotteluja 1.12.1939–12.3.1940. Kotelo 8.)

Tulkinta oli siis tehty, ja se perustui nimenomaan sotilaiden välittämään tilannearvioon. Maan poliittinen johto ei ollut yksimielinen: puolustusministeri Juho Niukkanen uskoi vielä vastarinnan jatkamiseen. Kuitenkin enemmistö valtioneuvostosta katsoi,

että niin materiaalisten kuin henkisten resurssien tila oli heikentynyt liikaa. Suomen ulkopoliittisen johdon poliittinen liikkumatila oli siten kaventunut, mikä tarkoitti, että vaihtoehtoja oli enää vain vähän jäljellä. Myöhemmin valtioneuvostossa keskusteltiin lisää sotatilanteesta. Tässä vaiheessa marsalkka Mannerheim oli ehtinyt soittaa useasti Tannerille ja painottaa, että päämaja ei ollut liioitellut rintamatilanteen kuvaamisessa. Mannerheim oli ollut myös ärtynyt siitä, että Suomen neuvottelijoille Moskovassa ei ollut kerrottu riittävästi rintaman vaikeasta tilanteesta, eikä tilanne ollut hänen mielestään korjaantunut riittävästi vielä 12. maaliskuuta järjestettyyn kokoukseen mennessä. Niukkanen oli puolestaan sitä mieltä, että tilanne rintamalla ei ollut muuttunut edeltävinä päivinä huolestuttavampaan suuntaan. (AK II. Hallituksen neuvotteluja 1.12.1939–12.3.1940. Kotelo 8) Joukkojen taistelutahto ja toisaalta kotirintaman mieliala olivat edelleen olemassa, mutta voimavarat saattaa tahto käytäntöön ja voitokkaaksi sodankäynniksi rintamalla eivät enää onnistuisi – jos nyt oli ollut mahdollista ylipäättään onnistua missään vaiheessa sotaa lähtökohtaisesti ylivoimaista vihollista vastaan.

Oliko päämajan tulkinta rintamatilanteesta oikea, ja tekikö Suomen poliittinen johto päätöksensä oikeaan tulkintaan perustuen? Historioitsija Lasse Laaksosen tutkimus suomalaisten joukkojen tilasta Kannaksen taisteluissa talvisodan lopussa 1940 suo kiinnostavan arvion. Laaksosen tulkinnan mukaan suomalaisten joukkojen mentaliteetti Kannaksen rintamalla edusti ”talvisodan henkeä”. Uhrautuvaisuus ja vankkumaton henki eivät olleet itsestään selviä, mutta yhteishenkeä ja isänmaallisuutta oli. Eri joukko-osastoissa henki vaihteli suurestikin, vihollisen luoman paineen, joukkojen soveltuvuuden ja johtamisen mukaan. Usko omaan menestykseen kuitenkin kärsi voimakkaasti sodan jatkuessa, ja talvisodan lopussa joukot olivat uuvuksissa ja loppuunkuluneita. Tilanne oli epätoivoinen erityisesti Viipurinlahden lohkolla. Laaksosen mukaan sodanjohdon ja poliitikkojen kuva joukkojen tilasta talvisodan lopussa oli jopa liiankin positiivinen, vaikka juuri joukkojen tila oli kannustanut rauhanpyrkimyksiin. Suomalaiset eivät olisi pystyneet pysäyttämään Neuvostoliiton hyökkäystä Karjalan kannaksella loputtomiin. Vihollisen joukoilla oli matala taistelumoraali, mutta samalla oli ilmeistä, että heillä riitti elävää voimaa heitettäväksi rintamalle vielä paljon pidempään kuin mihin suomalaiset olisivat kyenneet vastaamaan. (Laaksosen 2005, 486–497, 532–543.) Omien menestysmahdollisuuksien kokeminen heikoiksi ilmentää vakavaa säröä joukkojen moraalissa, erityisesti kun merkittäviä mahdollisuuksia muuttaa tilannetta suomalaisten kannalta parempaan suuntaan ei ollut ulkomaiden tuen viipyessä. Tämä tarkoitti myös, että joukkojen taistelutahto saattoi heikentyä. Väestön mieliala oli edelleen korkea, jopa valheellisessa määrin – kun Suomi solmi rauhan Moskovassa 11. maaliskuuta ja rauha tuli voimaan 13. maaliskuuta, tuli rauhanteon ankaruus shokkina kotirintamalle. (Ahto 1989, 304–316.) Poliittisen päättäjien kannalta rauhan solmimisessa oli viime kädessä kyse myös siitä, miten poliittista tahtoa tuli osoittaa. Hallitus ei ollut päätöksessään yksimielinen, mikä osoitti myös poliittisen tahdon jakaantumista. Kansalaisten puolustustahdon tulkitseminen ja käsitys yleisestä mielipiteestä antoi selkänöjää valtionjohdon ratkaisuille, mutta viime kädessä päätös oli tehtävä vastuuta kantaen, mikä tarkoitti yleisen mielipiteen sivuuttamista.

Opetus oli kuitenkin saatu, mihin myös ylempänä mainittu Tannerin kommentti viittasi. Talvisodan päättymisen jälkeen presidentti Kyösti Kallio totesi radiopuheessaan 14. maaliskuuta 1940 näin:

”Mutta niin suuriarvoista kuin on ollut jo tähän asti vieraiden kansojen apu, niin on tärkeintä luottaa omiin voimiimme. Elävä kansallinen yhteistunto on ollut voimamme taistelujen melskeessä rintamilla ja rintamien takana. Ja se on edelleen luotettavin voimanlähteemme myöskin tulevaisuudessa.

Kansamme voi luottaa siihen, että hallituksen tarkoitus on ollut kaikin voimin estää rauhanteolla Suomen kansan elinvoiman jatkuva tuhoaminen tässä voimasuhteiltaan epätasaisessa taistelussa, johon yksin olimme joutuneet suurvaltaa vastaan. – –

Toivon sydämestäni, että se yhteistunto, joka koettelemuksissamme on meitä pystyssä pitänyt, yhä lujittuisi, sillä siitä riippuu kansamme menestys ja tulevaisuus. Muistaakamme, että kohtalomme on omissa käsissämme. Osoittakamme teoissa, että Suomi ja Suomen kansa nykyoloissakin kykenevät täyttämään historiallisen tehtävänsä länsimaisen sivistyksen etuvartijana.” (Kallio 1940.)

Kansallisen yhteistunnon merkitys ei ollut noussut aikaisemmin esiin, kun poliittisessa puheessa oli viitattu puolustustahtoon. Myöskään tällä kertaa Kallio ei nostanut puolustustahtoa esiin mutta alleviivasi sitä elementtiä, jolle niin ennen sotaa tapahtunut puolustustahdon käsitteellistäminen kuin talvisodan muistaminen on sittemmin rakentunut: viime kädessä omasta maanpuolustuksesta yksin vastaamisen merkitykselle. Kansallinen itsetunto oli kuitenkin myös kohentunut, tai ainakin näin haluttiin julistaa julkisuudessa ja siten liennyttää Neuvostoliiton rauhanehtojen ankaruutta.

Kuten runoilija V.A. Koskenniemi puhui radiossa 13. maaliskuuta 1940

”[y]ksimielisempänä kuin milloinkaan ennen, yhteisen puolustustahdon terästäjänä, kansallisesti tietoisempänä kuin koskaan aikaisemmin kulkee Suomen kansa tulevaisuuttaan kohti. Isänmaa-käsite on muuttunut eläväksi voimaksi, niinkuin vain ani harvoin minkään kansan elämässä historian aikana.” (Koskenniemi 1940, 4.)

Talvisota oli ollut raju koettelemus suomalaisille koko kansana. Seuraavat vaiheet maailmansodan vuosina tulivat olemaan jossakin määrin erilaisia, erityisesti kun kyse oli tahdosta. Henkinen resurssi saattoi kehkeytyä kriisitilanteessa jokseenkin itsestään, mutta tietyissä olosuhteissa henkistä resurssia tuli yrittää vahvistaa.

4.5. Suomi sodassa 1941–1945: kriisiaikaisen puolustustahdon systemaattisempaa muokkausta

Välirauhan aika oli monella tapaa vain kahden sodan rauhanomaisempi välinäytös, jossa uuden sodan uskottiin syttyvän enemmän tai myöhemmin. Neuvostoliiton ja Suomen suhteet säilyivät jännitteisinä, mihin liittyi erityisesti rauhansopimuksen toimeenpano. Merkille pantavaa on, että sotatila jatkui eikä Mannerheimille talvisodan yhteydessä luovutettuja presidentin ylipäällikkyyteen liittyviä valtuuksia peruutettu. Siten Mannerheim säilyi ylipäällikkönä, mikä heijasti Euroopassa edelleen käynnissä olevaa kansainvälistä kriisiä. Suomi saattoi tempaantua piankin uuteen sotaan, ja tätä vaaraa heijasti niin Norjan miehitys keväällä 1940 kuin myös kesällä 1940 tapahtunut Baltian maiden liittäminen Neuvostoliittoon myötämielisten paikallisten tuella. Toisaalta Mannerheimin arvovalta oli talvisodan seurauksena erittäin korkealla, mikä todennäköisesti vaikutti päättäjien mahdollisuuteen ja haluun muuttaa Mannerheimin asemaa.

Myös Puolustusvoimien ja muun valtiojohdon välistä suhdetta kehitettiin Mannerheimia ja Puolustusvoimia vahvistavaan suuntaan. Talvisodan aikainen pääministeri Ryti nousi tasavallan presidentiksi joulukuussa 1940, ja Suomen Pankissa työskennellyt J. W. Rangell muodosti uuden hallituksen merkittävässä määrin Rytin hallituksen pohjalta. Ulkopoliittinen valta alkoi keskittyä eräänlaiseen pieneen hallituksen piiriin, johon kuuluivat presidentti, pääministeri, ulkoministeri, puolustusministeri sekä valtionvarainministeri yhdessä Puolustusvoimien korkeimman päällystön kanssa. Keskeinen seuraus tästä ulkopoliittisen vallan keskittymisestä oli, että talvisodan aikana hyvin informoitu eduskunta alkoi syrjäytyä päätöksenteosta, ja myös muu hallitus siirtyi osittain sivuraiteille. (Jokipii 1987, 17–38, 106.) Muuttunut vallankäytön tilanne vaikutti sotaa ja rauhaa koskevaan päätöksentekoon.

Suomi oli Euroopan tapahtumien vuoksi pitkälti eristyneenä Neuvostoliiton kylkeen, samalla kun Saksa alkoi hallita Itämeren tapahtumia. Saksa nousi Suomen tärkeimmäksi kauppakumppaniksi vuonna 1941. Tämä johtui osittain Suomen suppeista ulkomaankauppamahdollisuuksista keskellä eurooppalaista sotaa. Samalla Suomi joutui väistämättä osaksi Saksan talousintressejä, mikä muiden mahdollisten kauppakumppanien vähyyden vuoksi heikensi Suomen ulkopoliittista liikkumatilaa. Suomi pyrki varustautumaan ja linnoittamaan uutta Neuvostoliiton puoleista rajaa erityisesti haavoittuvaiselta näyttävällä Karjalan kannaksella. Linnoittamisen ytimessä oli Suomenlahdelta Saimaalle ulottunut Salpalinja, jonka rakentamiskustannuksiin myös Ruotsi osallistui, ennen kuin Suomi lähti mukaan Saksan sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Saksa mahdollisti varustautumisen myymällä Suomelle huomattavan määrän lähinnä sotasaalismateriaalia. Erityisesti tykistö sekä panssarintorjunta vahvistuivat merkittävästi. Tärkeää oli, että Moskovan rauhansopimuksen yhteydessä Neuvostoliitto ei ollut kieltänyt Suomen varustautumista millään tavoin. (Jokipii 1987, 57–95; Korhonen 1961, 38.)

Saksa alkoi suunnitella hyökkäystä Neuvostoliittoon kesällä 1940, kun ilmeni, että Britannia ei ollut helposti lyötävissä mutta Saksan saavuttamia voittoja oli vielä vakiinnutettava. Tässä itä näytti potentiaaliselta suunnalta, mitä lisäsi myös saksalaisten epäily siitä, että Neuvostoliitto saattaisi muodostua uhkaksi. Vuonna 1940 Neuvostoliiton ei vielä uskottu kykenevän asettamaan saksalaisia vastaan tarpeeksi riittävän laadukasta sotavoimaa. Samalla hyökkäys Neuvostoliittoon liittyi kansallissosialistisen ideologian ajatukseen elintilan hankkimisesta idästä. Saksan hyökkäysaikeissa Suomen asema oli strategisesti tärkeä, joten Saksalle oli hyödyllistä saada Suomi mukaan omaan etupiiriinsä ja irtaantua myös siltä osin elokuussa 1939 Neuvostoliiton kanssa solmitusta sopimuksesta. Talvisota oli saanut Hitlerin pitämään suomalaisia urhoollisina. Samalla Saksan johtaja koki, että sota Neuvostoliittoa vastaan tuli hoitaa ennen kaikkea Saksan voimin eikä liittolaisilta odotettu paljonkaan. Aiemmin nihkeästi asekauppoihin Suomen kanssa suhtautunut Saksa päätti tuossa vaiheessa alkaa myydä aseita Suomeen ja ehdotti myös vapaaehtoisen Saksan lähetettävän sotilaspataljoonan kokoamista, mihin ryhdyttiinkin kevättalvella 1941. Keskeinen askel oli, kun Saksa sopi joukkojensa kauttakulusta Suomen läpi Norjaan. Suomessa hallitus käsitteli kauttakuluoikeutta tosiasiallisesti vasta sen jälkeen, kun ensimmäinen joukkojenkuljetus oli saapunut suomalaisen satamaan, mikä alleviivasi hallituksen sisäisen pienen piirin päätösvaltaa. Suomen joutumista suurvaltojen puristukseen korosti entisestään, että Ruotsista tullut ehdotus personaaliunionin laatimisesta Ruotsin ja Suomen välillä torjuttiin sekä

Moskovasta että Berliinistä. Joulukuuhun 1940 mennessä Suomen osuus Saksan hyökkäyssuunnitelmissa Neuvostoliittoa vastaan oli jo täsmentynyt. Samaan aikaan Neuvostoliiton lisääntyvä painostus ajoi Suomea yhä enemmän Saksan suuntaan, eikä ajatus talvisodassa menetettyjen alueiden saamisesta takaisin ollut lainkaan vastenmielinen, pikemminkin päinvastoin. Kuitenkin vasta 20. toukokuuta 1941 tapahtui ensimmäinen poliittisen tason yhteydenotto, jossa Suomea tiedusteltiin mukaan hyökkäykseen. Hallituksen sisäpiiri lähetti sotilasvaltuuskunnan Saksaan neuvottelemaan mahdollisista toimenpiteistä, ja kevätkesällä 1941 Suomessa vallitsi jo sotaisaa innostusta – suomalaisesta SS-pataljoonasta tuli puolestaan eräänlainen diplomaattinen pantti, kuten historioitsija Mauno Jokipii arvioi. (Jokipii 1987, 113–117, 130–131, 141, 187–207; Kallenautio 1985, 222–232; Korhonen 1961, 57–66, 193, 232–235; Shirer 2001, 193–194.)

Päätöksen Suomen osallistumisesta sotaan Saksan rinnalla teki melko pieni piiri. Uuteen sotaan lähteminen oli kuitenkin mahdollista esittää loogisena vastauksena Neuvostoliiton ja Saksan sekä Saksan liittolaisten välisille jännitteille, ja Suomessa poliittinen johto oli henkisesti asemoitunut osallistumaan Saksan mukana uuteen sotaan jo ennen kuin Saksan tarjous tuli toukokuussa 1941. Koko hallitusta informoitiin jännittyneestä tilanteesta Saksan ja Neuvostoliiton välillä vasta 9. kesäkuuta. Sosiaalidemokraattien eduskuntaryhmä teki yksimielisen päätöksen, että Saksan ja Neuvostoliiton välisen selkkauksen aikana Suomen tuli pysytellä puolueettomana ja vain puolustaa oman maan rajoja. (Jokipii 1987, 245–260; 294–334.) Suomessa parlamentaarinen päätöksenteko alkoi selvästi jäädä jalkoihin, ja hallituksen sisäpiiri oli tehnyt jo asiaa koskevat linjanvedot. Poliittista linjaa pyrittiin kuitenkin selittämään reaktioina suurvaltojen liikkeille. Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa 13. kesäkuuta 1941 ulkoasiainministeri Rolf Witting kertoi, että 10. kesäkuuta oli annettu päätös ylimääräisistä kertausharjoituksista, koska pitkän Venäjän vastaisen rajan ja Hangon tilanteen vuoksi Suomen oli oltava varovainen. Eri maat mobilisoivat joukkoja aseisiin, ja Wittingin mukaan Venäjän rajalla oli lähes viisi miljoonaa miestä aseissa. ”Muistuttaa raamatun kuvausta siitä, missä voimat nousee”, todetaan kokouksen pöytäkirjassa. Puheenjohtaja Väinö Voionmaan mukaan Suomi ei pystynyt pysyttelemään erossa sodasta, ja hän penäsi vastaavan luottamuksellisen tiedon antamista eduskunnalle tilanteesta kuin mitä tapahtui vuonna 1939 hallituksen ja eduskunnan välillä. (AK II. Ulkoasianvaliokunta 13. VI. 1941. Kotelo 8.) Hallitus teki periaatteellisen päätöksen liikekannallepanosta 14. kesäkuuta, ja 21. kesäkuuta Suomi sai tiedon, että Saksa aikoi seuraavana päivänä hyökätä Neuvostoliittoon. (Kallenautio 1985, 232.) Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon käynnistyi 22.6.1941. Neuvostoliitto pommitti Suomea 25. kesäkuuta, mikä helpotti Suomen valtionjohdon päätöksentekoa. Suomi oli pyrkinyt pitämään puolueettomuudestaan kiinni mahdollisimman pitkään, mutta samaan aikaan talvisota oli vielä tiukasti mielessä, ja kansa kaipasi Karjalaa takaisin. Korhonen (1961, 336) kysyykin aiheellisesti, olisiko Suomi voinut välttyä osallistumasta sotaan kahden suurvallan puristuksessa. Mauno Jokipii (1987, 342–343) painottaa, että päätös Suomen joutumisesta uuteen sotaan oli ennen kaikkea hallituksen sisäpiirin päätös – puolueettomana pysyneen Suomen joutumisella sotaan ei voi spekuloida. Selvää kuitenkin on, että hallituksen sisäpiiri luopui Suomen puolueettomuudesta salliessaan ilman eduskunnan vaikutusta saksalaisille oikeuden suuriin joukkojenkuljetuksiin. Historioitsija Kimmo Rentola toteaaakin, että on selvää, että talvisota painoi voimakkaasti taustalla, kun Suomi päätti lähteä jatkosotaan (Rentola 2016).

Suomen asevoimien osalta ylipäällikkö Mannerheim teki päätöksen ryhmittää armeija puolustuksesta hyökkäykseen 28. kesäkuuta. Suomalaiset lähtivät hyökkäykseen 10. heinäkuuta, johon mennessä saksalaiset olivat edenneet etukäteen sovitulla tavalla aina Väinäjoen linjalle saakka. Muodollisesti Suomen toiminnassa oli kyse reaktiosta siihen, että Neuvostoliitto pommitti useita suomalaisia kaupunkeja 25. kesäkuuta. Toiminnan laajempi logiikka oli kuitenkin selkeä: Saksan hyökkäyksen rinnalla oli mahdollisuus vallata takaisin menetetyt alueet ja siirtää puolustus kapeikkokohtiin Karjalan kannaksella sekä Itä-Karjalassa ja saada siten niin sanottu kolmen kannaksen raja. Se myös saavutettiin. Seuraavaksi oleellista oli, että Saksa kykenisi pitämään kiinni omista valloituksistaan. (Kallenautio 1985, 232–238.)

Puolustustahto tai ylipäätään kansalaisten mieliala ei noussut esiin merkittävänä päätöksentekoon vaikuttavana asiana, vaan jatkosodan syttymisen taustalla olivat ennen kaikkea talvisodan jälkiseuraukset, Suomen Saksan suhteiden parannus ja jännitteiset suhteet Neuvostoliittoon. Tässä myös väestön tai joukkojen asennoituminen olivat epäsuorasti mukana, mikä saattoi tukea poliittisen päätöksenteon mahdollisuuksia ilman että tahtotematiikkaan oli tarvetta syventyä. Oleellista oli hallituksen pienen sisäpiirin poliittinen tahto ja muun hallituksen asettuminen tukemaan valittua linjaa – kuten myös tapahtui.

Jatkosodan hyökkäysvaihe kesti kesäkuusta aina joulukuun alkuun saakka. Joukkojen tehtävänä oli hyökätä ja saavuttaa järvikannaslinjat, mikä tarkoitti linjoja Suomenlahden, Laatokan ja Äänisen yhteydestä. Hyökkäysvaihe oli verinen, suomalaisia kaatui yli 26 000 ja haavoittui yli 50 000. (Kivimäki 2018.) Jännitteitä alkoi kuitenkin esiintyä. Hallituksen ja ylipäällikön neuvottelukokouksessa 28. marraskuuta 1941 käsiteltiin monia sodankäyntiin liittyviä seikkoja huomion kohdistuessa erityisesti kansantalouden ja -huollon kantokykyyn pitkittyneen sodan olosuhteissa. Kokouksessa käsiteltiin myös selvitystä joukkojen mielialasta, jossa havaittiin selkeitä vaihteluita. Todettiin, että vanhan valtakunnanrajan saavuttamisen yhteydessä oli sattunut eräitä vakaviakin kieltäytymisilmiöitä. Myös Syvärillä tapahtuneiden sotatoimien jälkeen ilmeni vastavia joukkoilmiöitä, joita rauhoitettiin kenttäoikeuksien ankarilla rangaistuksilla sekä päällystön selityksillä ja puheilla. Syitä mielialan laskemiseen löydettiin erityisesti joukkojen sekä kansan keskuudessa liikkuvista sodan päämääriä ja tavoitteita koskevista puheista, strategisten ja toisaalta poliittisten tavoitteiden sekavista käsitteistä, sodan pitkittymisestä ja perheiden toimeentuloa koskevasta huolesta. Erityisesti jälkimmäinen oli keskeinen: ”Kotirintaman positiivinen ja luottamuksellinen suhtautuminen tulevaisuuteen ja sen välittäminen rintamajoukoille on hyvin suuriarvoista.” Lomatoinnalla oli mahdollista rauhoittaa kotioloja koskevia huolenaiheita, mutta lomatoiminta oli olosuhteiden pakosta vielä rajoitettua. Myös sotatoimien jatkuminen rasitti fyysisesti ja henkisesti, mikä loi kasvualustaa mielialan laskulle, ja lisänä olivat rajantakaiset ”primitiiviset olosuhteet”, joita joukot vieroksuivat. Tavoitteiden saavuttaminen todettiin erikseen mielialaa kohottavaksi ilmiöksi, kuten myös tieto siitä, että kotirintaman asiat hoituisivat, sekä tieto, että kotirintama tukisi ja kunnioittaisi joukkojen saavutuksia. Väinö Tanner, joka oli ollut talvisodan aikaan ulkoasiainministeri, toimi alkuvuodesta 1941 aina vuoteen 1943 toimineessa pääministeri Jukka Rangellin hallituksessa kauppa- ja teollisuusministerinä. Kokouksessa Tanner puhui sen puolesta, että joukkojen eteneminen loppuisi: ”Kotirintaman taholla ollaan siinä käsityksessä, ettei enää jatketa. Jos rasitukset kauemmin jatkuvat, niin täällä voi tulla romahdus.” Tanner pohti, että kotimaisen lehdistön kirjoittelu ei ollut epäkorrektia, mutta samaan

aikaan julkisuudessa oli puhuttu uusista valloituksista sympaattiseen sävyyn. Hän jatkoi, että siinä vaiheessa, kun rajojen turvaamiseksi katsottu alue olisi vallattu, eteneminen olisi syytä pysäyttää sekä joukkoja kotiuttaa. Aihe herätti jonkin verran keskustelua, ja Tanner sai tukea valtionvarainministeri Mauno Pekkalta. (AK II. Pöytäkirja 28.11.1941. Kotelo 8, 16–21, 17, 20.) Puheenvuoro alleviivasi hallituksessa esiintyviä tunteja sekä kansan mielipiteen merkitystä sotatoimien jatkamiselle.

Kun puolustukseen soveltuvat linjat oli saavutettu, lopetti Suomi hyökkäysvaiheen ja siirtyi asemasotaan, jossa pääpaino oli odottamisessa, rintaman pitämisessä ja Saksan menestyksen seuraamisessa. Myös joukkoja kotiutettiin. Jatkosodan aikana oli huomattavasti talvisotaa suurempi tarve pyrkiä vaikuttamaan mielialoihin ja edistämään sotaponnistuksen jatkamiselle suotuisaa mielipidettä. Tarve syntyi sodan alkukaukuisina ja jatkui asemasotavaiheen aikana.

Jatkosodan aikaista propagandatyötä ohjaili pääministerin alaisuudessa toiminut Valtion tiedotuslaitos (VTL). Kyseessä oli yritys yhteinäistää tiedotusta talvisotaan verrattuna. Sotilaallinen tiedotus jätettiin sotilaalliselle puolelle päämajan alaisuuteen ja erillisten tiedotuskomppanioiden työksi, mutta puolustusministeriön alaisuuteen perustettu VTL oli luonteeltaan enemmän siviililaitos. Laitoksen työhön osallistui kuitenkin sekä sotilaita että tiedotukseen perehtyneitä siviilejä, ja laitoksen johtajistossa oli mukana pääministerin alainen. Niinpä yhteys suoraan pääministeriin toimi hyvin, jolloin väestön ja sotilaiden mielialasta tuli suoraan osa pääministerin päätöksentekoon liittyvää tausta-aineistoa. VTL:n tehtävänä oli tarkkailla mielialoja ja tehdä Suomen asiaa tunnetuksi myös kansainvälisesti sekä tiedon välittämällä edistää kansalaisten mielipiteen asettumista Suomen politiikan tueksi. Rintamajoukkoihin perustettiin erityisiä tiedotusupseerin tehtäviä, joilla katsottiin olevan huomattavaa merkitystä erityisesti haastavissa kriisiolosuhteissa kuten kesällä 1944 Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikaan. Saksalaisten propagandatoiminnasta otettiin mallia sekä organisaatioihin että jossakin määrin myös propagandan sisältöön. Jatkosodan lopussa oli myös oleellista suunnata katsetta tulevaisuuteen ja miettiä, millaisin eväin Suomi tulisi jatkossa pärjäämään. (Salminen 1976, 13–59; Jutikkala 1997, 13–14; Sarkamo 2020.)

Erityisesti sodan alkuvaiheessa oli kuitenkin oleellista yrittää asettaa sodalle sellaisia tavoitteita ja päämääriä, jotka sopivat väestön ja joukkojen mielipiteeseen ja oikeuttivat sotatoimia. Tässä mielessä relevantti esimerkki löytyy presidentti Rytin ja marsalkka Mannerheimin julkisista diskursseista jatkosodan alussa. Mannerheim oli paitsi sotilaallinen johtaja myös keskeinen poliittinen toimija, joka saattoi määritellä asevoimien näkemystä myös politiikan piiriin kuuluviin asioihin. Tästä soveltuva esimerkki oli sodan päämäärän julkinen käsitteleminen. Jatkosota käynnistyi virallisesti 25. kesäkuuta, jolloin Suomen hallitus totesi eduskunnassa sodan alkaneen. Presidentti Ryti piti seuraavana päivänä radiossa puheen. Suomi oli sitoutunut osallistumaan sotaan Neuvostoliittoa vastaan Saksan rinnalla (Häikiö 2006, 13–25), mutta Ryti kuvasi alkunutta sotaa puolustussodaksi, jolle oli myös perusteet Neuvostoliiton aloitettua sota-toimet pommittamalla suomalaisia kaupunkeja. Ryti totesi, että ”– – rauhaa rakastava kansamme – – on taas joutunut raa’an hyökkäyksen kohteeksi”. Hän painotti puolustussodan olevan maan itsenäisyyden suojelemista: ”Neuvostoliiton uusi hyökkäys Suomeen on ikäänkuin päätepiste politiikalle, jota se on Moskovan rauhanteosta lähtien harjoittanut ja jonka tarkoituksena on ollut maamme itsenäisyyden tuhoaminen ja kansamme orjuuttaminen.” Ryti painotti myös suomalaisten yhtenäisyyden tarvetta

toteamalla, että ”kun Neuvostoliitto nyt on levittänyt sotatoimensa Suomen alueelle, on meidän velvollisuutemme puolustautua, ja me teemme sen päättäväisinä ja yksimielisenä kaikin käytettävissä olevin moraalisin ja sotilaallisin keinoin”, Saksan ja muiden kansojen rinnalla ja tukemina (Ryti 1941). Ryti lopetti muistuttamalla kuulijoita siitä, miksi sotaa käydään ja että siinä korostuu oikeudenmukaisuuden tunne ja luottamus:

”Karaistuneet puolustusvoimamme käyvät yhtä rohkeina ja yhtä alttiina mutta paremmin aseistettuina kuin viime sodassa taisteluun isänmaan vapauden, kansamme elintilan, isiemme uskon ja vapaan yhteiskuntajärjestyksemme puolesta. Kaikkia elähdyttää tällä hetkellä talvisodan aikainen asevelihenki ja ohjaa luja päätös pyrkiä yhä suuremman oikeudenmukaisuuden toteuttamiseen yhteiskunnassa. Luottamus puolustusvoimiimme ja sotamarsalkka Mannerheimiin on ehdoton. Kansalaiset. Vuosisadat ovat osoittaneet, että paikalle, minkä kohtalo on kansallemme antanut ei pysyvää rauhaa ole voitu saavuttaa. Idän paine on aina ollut meitä vastassa, idän paineen helpottamiseksi, ikuisen uhan hävittämiseksi, tulevien sukupolvien elämän turvaamiseksi, me nyt käymme taisteluun ja meillä on tällä kertaa ehkä paremmat mahdollisuudet onnistumiseen kuin kenties milloinkaan ennen.” (Ryti 1941.)

Näin Ryti herätteli sekä talvisodan aikana koettua yhtenäisyyden tunnetta että siihen liittyvää tahtotilaa ja myös moraalista oikeudenmukaisuutta käydä sotaa, ja samaan aikaan alleviivasi tilanteen suomaa, opportunistista mahdollisuutta toimia. On merkille pantavaa, että tarkempi sodan päämäärä jäi määrittelemättä.

Marsalkka Mannerheimin kuuluisa niin sanottu miekantuoppipäiväkäskey edusti puolestaan toisenlaista diskurssia, jolla oli merkitys myös poliittisena sanomana sodan päämäärän määrittelyn sekä samalla taistelutahdon kannalta. Päiväkäskey annettiin 11. heinäkuuta 1941, jolloin suomalaisjoukot eivät olleet vielä ehtineet edetä vuoden 1939 rajoille. Mannerheim totesi päiväkäskeyssä seuraavaa:

”Vapausodassa vuonna 1918 lausuin Suomen ja Vian karjalaisille, etten tulisi pannaan miekkaani tuppeen ennen kuin Suomi ja Itä-Karjala olisivat vapaat. Vannoin tämän suomalaisen talonpoikaisarmeijan nimessä luottaen sen urhoollisiin miehiin ja Suomen uhrautuvaisiin naisiin. Kaksikymmentäkolme vuotta ovat Viena ja Aunus odottaneet tämän lupauksen täyttymistä; puolitoista vuotta on Suomen Karjala kunniaan talvisodan jälkeen autiona odottanut aamun sarastusta. Vapausodan taistelijat, talvisodan maineikkaat miehet, urhoolliset sotilaani! Uusi päivä on koittanut. Karjala nousee, riveissänne marssivat sen omat pataljoonat. Karjalan vapaus ja suuri Suomi välkkyy edessämme maailmanhistoriallisten tapahtumien valtavassa vyöryssä. Suokoon kansojen kohtaloja ohjaava kaitselmuksen Suomen armeijan täyttää Karjalan heimolle antamani lupauksen. Sotilaat! Se kamara, jolle astutte, on heimomme veren ja kärsimysten kyllästämaa, pyhää maata. Teidän voittonne tulevat vapauttamaan Karjalan, teidän tekonne luovat Suomelle suuren, onnellisen tulevaisuuden.” (Mannerheim 1941.)

Päiväkäskey oli omanlaistaan retoriikkaa. Se oli suunnattu sotilaille, mutta päiväkäskeyillä oli samaan aikaan selkeää potentiaalista poliittista merkitystä. (Ks. Huuska 2011.) Viittaaminen 1920-luvun heimosotien ajatteluun ja siten suomalaisen poliittisen kulttuurin Suur-Suomi-ajatteluun oli tapa vedota erityisesti heimoideologiaa kannattaviin

poliittisiin piireihin. Samalla siinä oli riski niin sotilaiden taistelutahtoa, siviiliväestön moraalialueita kuin Suomen kansainvälistä asemaakin ajatellen. Salmisen (1976, 63–79) tutkimuksen mukaan erityisesti sodan päämääristä tiedottaminen oli Suomen propagandatyössä tärkeää jatkosodan aikana, koska sota oli luonteeltaan erilainen kuin talvisota. Samalla propagandalla oli mahdollista aiheuttaa jännitteitä, jos tiedottamisessa esiintyi erilaisia ja mahdollisesti kansaa jakavia linjauksia. Mannerheimin päiväkäskyn heimoideologiaa painottava sanoma tuli yllättäen ja aiheutti jännitteitä sotilaallisen johdon ja hallituksen välillä, ja lisäksi se jakoi mielipiteitä niin sotilaiden kuin siviiliväestön parissa ja vaikutti taistelutahtoon. Toisaalta Salmisen mukaan se myös käynnisti laajaa pohdintaa sodan päämääristä. Taustalla oli myös keskeinen strateginen kysymys. Ryti oli jo puhunut radiossa siitä, että vuoden 1940 rajat olivat vaikeasti puolustettavia. Olisiko hyväksyttävää hakea paremmin puolustettavia rajoja etenemällä syvälle Neuvostoliiton alueelle? Julkiset poliittiset puheenvuorot onkin suhteutettava tuon ajan suomalaisen poliittiseen kulttuuriin. Aikalaisten oli tiedostettava, että valloitusota liittäisi Suomen kiinteämmin Saksan pyrkimyksiin myös kansainvälisessä tarkastelussa, kuten myös kävi.

Propagandatyö käynnistyi siis nopeasti sodan alkuvaiheessa. Jo ennen jatkosodan alkua 22. kesäkuuta 1941 toimintansa käynnistäneen VTL:n ensimmäisen jaoston palaverissa 25. kesäkuuta osastopäällikkö Helanen toi esiin, että mielialue maassa oli nopeasti selkenemässä ja VTL:n tuli tätä edistää kaikin tavoin – samana päivänä, kun Neuvostoliitto pommitti Suomea ja antoi perustelut Suomen liittymiselle sotaan. Varovaisuudelle ei ollut enää tarvetta, vaan nyt oli kiireellisesti välitettävä voimakasta bolševismistä vastaista propagandaa. (VT. Pöytäkirjat C:1–2. Osastopäällikön puhuttelu 25/6 1941, 1–2.) Propagandatyön sisältö täsmentyi muutamassa päivässä. VTL:lla todettiin, että oli tarve tuottaa niin teksti- kuin ääniaineistoa, jossa selviteltäisiin osastopäällikön pitämän palaverin pöytäkirjan mukaan ”tulevaa oikeudenmukaista, vapaata yhteiskuntaa. Suomalainen yhteiskunta on aina oleva vapaa, sen korostaminen on tärkeää. Oikeudenmukaisuuteen vetoaminen on mielialojen kannalta tärkeää”. (VT. Pöytäkirjat C:1–2. Osastopäällikön puhuttelu 28/6 1941, 3.)

Salmisen tutkimuksen valossa samankaltaiset teemat jatkuivat vuosina 1941–1944. Rivimiehet tarvitsivat kriisiaikana tehokasta mielialojen muokkausta ja poliittista ohjausta, ja talvisodan aikana koettu moraalinen taso oli haastavampi saavuttaa jatkosodan olosuhteissa, kun kyse oli kuitenkin suorastaan laajentumissodasta. Rintamalla oli erityisiä valistusupseereita, ja myös sotilaspapeilla oli oma roolinsa mielialojen ohjailussa. Ajoittain näiden kahden ryhmän välillä esiintyi myös jännitteitä. Oma sijansa oli myös sotatapahtumilla, sillä Suomessa seurattiin Euroopan muita rintamia. (Salminen 1976, 179–182.)

Oliko kansalaisten tai sotilaiden tai tiettyjen muiden ryhmien tahtoon vetoaminen osa jatkosodan aikaista julkista ja poliittista keskustelua? Digitoitujen sanomalehtien valossa esimerkiksi puolustustahtoon julkinen mainitseminen oli melko suppeaa. Puolustustahtoa hyödynnettiin käsitteenä erilaisissa yhteyksissä samaan tapaan jo kuin ennen sotaa eli alleviivaamalla kansan maanpuolustustyölle edullista asennoitumista ja sitä, että maanpuolustus perustui viime kädessä omiin voimiin. Tätä viestiä toistettiin erilaisissa juhlatilaisuuksissa. Esimerkiksi Mannerheimin vuoden 1943 itsenäisyyspäivän yhteydessä antama ja sanomalehdistössä julkaistu päiväkäsky totesi armeijan kiittäminen ohella, että ”[s]illä vain oma voima, kansan puolustustahto ja luja armeija voi taata

vapautemme”. (Mannerheim 1943.) Tämä sitaatti ilmentää hyvin käsitteen käyttöä. Valtion tiedoituslaitos valvoi puolustustahtoa, mikä myös kerrottiin suoraan eduskunnalle:

”Valtion tiedoituslaitoksen kotimaahan suuntautuva tiedoitustoiminta on entiseen tapaan noudattanut kahta linjaa. Toisaalta on toiminnan tarkoituksena ollut puolustustahdon ja sosiaalisen mielen ylläpitäminen ja syventäminen, Hallituksen ja Eduskunnan määrittelemien poliittisten suuntaviivojen selvittäminen yleisölle sekä siinä laajuudessa kuin se on ollut välttämätöntä maan ulkopuolelta tapahtuvan, Suomelle vihamielisen propagandan torjuminen. Toisaalta on pyritty tukemaan viranomaisten toimintaa selostamalla poikkeuksellisista oloista johtuvia määräyksiä, niiden syitä ja tarkoitusta sekä tuettu erilaisia yleisvaltakunnallisia aloitteita.” (Valtiopäivät 1944a, 62.)

Vuoden 1942 toimintaa kuvannut selostus kuvasi tilannetta myös muiden sotavuosien osalta. Puolustustahto oli termi, jolla oli luontevaa kuvata niin yleistä kuin miksei myös henkilökohtaista asennoitumista maanpuolustukseen, mutta varsinaiseen poliittiseen kiistelyyn siitä ei enää ollut. Sodanaikainen propagandatyö ja toisaalta puolustustahdon käsitteellistäminen on kaiken kaikkiaan tärkeää nähdä vuorovaikutuksessa toisiinsa; kyse näytti olevan hyvin erilaisista ja olosuhteisiin sidotuista ilmiöistä, joista toinen edusti rauhanajan ajattelua ja toinen kriisiajalle keskeisiä teemoja. Silti oikeudenmukaisuuteen ja vapauteen liittyvä arvopohjainen diskursiivisuus oli ollut samankaltaista läpi Suomen itsenäisyyden alkuvuosikymmenien maanpuolustuskeskustelun. Sanoma kytkeytyi siihen, millä tavoin Suomen tuli edistää puolustustaan vaihtuvissa olosuhteissa. Tämä oli ollut rauhanajan Suomessa keskeinen puolustustahtoon liittyvä ajatus, ja nyt sama ajatus toistui sotavuosien olosuhteissa. Samalla kotimainen tahdon rakentaminen asettui eri valoon kuin hyvin erilaiseen ja jopa suoranaiseen maailmankatsomukseen pohjautuva ajattelu, johon Saksan ja Italian toiminta käytännössä nojasi. Kotimaisessa kontekstissa suhde Saksaan aseveljenä tarkoitti, että lehdistössä oli melko vähän intoa pohtia saksalaisten aatteellista tilannetta ja tulevaisuutta.

Kiinnostava poikkeus oli vuonna 1942 *Hufvudstadsbladetissa* (1942) julkaistu kirjoitus, jossa pohdittiin italialaisen journalistin Giovanni Ansaldon kirjoitusta vaikutusvaltaisessa ja Saksan ulkoministeri Joachim von Ribbentropin toimittamassa *Berlin Rom Tokio* -lehdessä. Ansaldo oli tarttunut fasismiin ideologiana ja korostanut, että Saksan ja Italian politiikassa maailmankatsomus antaa poliittiselle ohjelmalle yleismaailmallista kantavuutta jatkoa silmällä pitäen. Tämä maailmankatsomus koostui kolmesta pääelementistä: rodusta, sankarin etuoikeudesta ja sankarin asketismista. Soturiudessa ei ollut niinkään kyse sotilaspalvelusta vaan yksilön kunnioittamisesta ja ihailusta, jota täydentää aineellisen hyvinvoinnin ja mukavuuden jättäminen sivuun maailman valloittamisen ja taistelun etsimisen vuoksi. Ansaldo edusti melko erilaista puolustustahtojattelua kuin Suomessa, sillä Ansaldon ajattelussa puolustustahdon taustalle jäävä ajattelumaailma jäi sivuun ja tilalle tuli jopa sotaisa asenteellisuus, siis versio hyökkäystahdosta.

Yllä mainittu Mannerheimin päiväkäsky oli puolestaan yhteydessä siihen, mitä pääministeri Edwin Linkomies oli sanonut kolme kuukautta aikaisemmin. Puhuessaan eduskunnalle syyskuussa 1943 Linkomies oli tuonut esiin, että jatkosota oli sekä kytkeytynyt talvisodan seurauksiin että kuitenkin luonteeltaan puolustussotaa ja siinä mielessä puolustussodan toinen vaihe. Linkomies painotti ajankohdan tiedonvälitykseen hyvin

sopien, että huolimatta vuosien rasituksista kansan puolustuskyky oli säilynyt, ehkä jopa kasvanut verrattuna siihen, mitä tilanne oli ollut sodan alkaessa. Linkomies lisäksi painotti puolustustahdon merkitystä, kuten myös omiin voimiin luottamista:

”Ennen kaikkea olemme siitä kiitolliset armeijallemme, jossa vallinnut horjumaton puolustustahto on ollut esikuvallisena koko kansallemme sen alistuessa sodan vaatimiin uhrauksiin ja kieltäytymyksiin. Sodan vaiheet ovat meille jälleen opettaneet, että kansakunnan tulevaisuuttaan rakentaessaan on luotettava omiin voimiinsa. Varmimman tuen antaa meille kansanarmeijamme, joka on syvästi tietoinen arvoista, joita se puolustaa.” (Valtiopäivät 1944b, 1.)

Puolustustahdon kohdalla kyse oli viime kädessä niin pitkän aikavälin diskursiivisuudesta kuin suoranaisestä retoriikasta, jolla aika ajoin muistutettiin, mistä niin kotirintaman ”kieltäytymyksissä” kuin kaikkien tekemissä uhrauksissa oli kyse. Samalla maan johto pyrki puhuttelemaan yhteiskuntaa samalla tapaan kuin oli tapahtunut jo 1930-luvulla mutta kuitenkin jatkosodan olosuhteisiin sovitetulla tavalla. Kotirintama olikin tässä keskeinen, koska se ylläpiti moraalialia mutta samalla myös puolustustahdon tilaa luoden uskoa rintamalla oleviin sotilaisiin. Iso muutos oli kuitenkin tulossa. Leningradin saarron murtuminen tammikuussa 1944 ja Saksan kärsimät tappiot itärintamalla aiheuttivat mielialan laskua Suomessa, ja osan kotimaisen lehdistön kirjoittelusta katsottiin myös heikentävän taistelutahtoa sen kyseenalaistaessa sodan jatkamista. Lehtikirjoittelu siis edesauttoi jännitteiden syntymistä rintamalla, koska lehtien edustamasta julkisesta keskustelusta välittyi erilainen kuva sodasta verrattuna rintamalla toimivien valistusupseerien välittämään sanomaan. (Salminen 1976, 153–154; Rentola 2016.) Neuvostoliitolla puolestaan näytti riittävän taistelutahtoa sen omista valtavista tappioista välittämättä – tämä tuli selväksi erityisesti taistelussa saksalaisia vastaan Narvan rintamalla alkuvuonna 1944. Oli selvää, että tuolloin Virossa taisteltiin maan tulevaisuudesta itsenäisenä valtiona. Suomeen pommitettiin helmikuussa 1944 usein, ja pommituksilla pyrittiin vaikuttamaan Suomen poliittisiin ratkaisuihin. Mielialan osalta pommitukset ravistelivat rauhanomaisiin olosuhteisiin tottuneita asukkaita eri kaupungeissa, mutta muuten niiden teho ei ollut merkittävä. Suomella oli edelleen oma päämääränsä, siis säilyttää vapautensa ja itsenäisyytensä sodan melskeissä. (Meinander 2012, 34–40, 50–76.)

Suomen irtaantuminen sodasta Neuvostoliittoa vastaan tuli ajankohtaiseksi, kun Saksa vetäytyi valloittamiltaan alueilta tehden samalla Suomen aseman hankalaksi. Historiantutkija Henrik Meinander (2012, 79–106) on kuvannut suomalaista mielenmaisemaa vuonna 1944 ja siinä maaliskuussa julkisuuteen pääsystä Moskovan esittämää rauhantarjousta. Suomi päätyi silloin jatkamaan sotaa, mutta poliittisessa eliitissä oli rauhaa puoltavia henkilöitä, kuten aikaisemmin mainittu sosiaalidemokraattien Väinö Voionmaa. Moni väestöstä oli tietoinen liittoutuneiden välittämästä viestistä radiokuuntelun perusteella. Tiedettiin, että esimerkiksi Britannia ei ollut valmis hakemaan rauhaa Saksan kanssa. Neuvostoliiton mediassa keväällä 1944 julkaistut, Suomelle tarjotut rauhanehdot koettiin laajalti kohtuuttomina ja yleisesti uskottiin, että Suomella olisi Saksan tappioista huolimatta varaa hakea parempia rauhanehtoja. Myös eduskunnassa vallitsi laaja tietämättömyys tilanteesta, eikä Mannerheim pitänyt kansaakaan erityisen hyvin informoituna ja siten sopivana tukena ulkopolitiikalle tilanteessa, jossa Mannerheimin mielestä Suomen olisi aika ryhtyä vetäytymään sodasta. Oma lukunsa olivat

rintamakomentajat, jotka eivät myöskään innostuneet rauhanneuvotteluista vielä keväällä 1944. (Visuri 2015a, 228–249.) Kiinnostavaa onkin, että Suomi yritti pitää yllä erillissotateesiä läpi sodan: tässä Suomi ei esiintynyt Saksan liittolaisena vaan aseveljenä, kanssasotijana, jonka olisi myös mahdollista irrottautua sodasta omien päämääriensä perusteella. Käytännössä erillissodan ajatus vaikuttaa olleen melko diskursiivinen tulkinta todellisuudesta, jossa Suomi oli kiinteästi yhteydessä Saksaan. (Jussila ym. 2009, 198; Jokisipilä 2004; Jonas 2010.)

Jatkosodan päättämisessä kyse ei ollut väestön, sotilaiden ja poliitikkojen tahdon puutteesta. Sodan jatkaminen alkoi olla silloisissa olosuhteissa kestävä, joten rauhaan oli päästävä. Rauhan hakeminen kytkeytyi rintamatapahtumiin. Jatkosota aktivoitui asemasotavaiheesta aktiiviseen sodankäyntiin toden teolla vasta kesällä 1944, jolloin Neuvostoliiton hyökkäys alkoi. Hyökkäyksen tavoitteena oli tuhota suomalaisten päävoimat ja luoda Suomen eteläisiin keskuksiin uhkaa. Alku oli lupaava, sillä Neuvostoliitto mursi suomalaisten linjan ja eteni Viipuriin saakka kymmenessä päivässä. Suomalaisjoukkojen mieliala kärsi voimakkaasti Neuvostoliiton yllättäväksi koetusta suurhyökkäyksestä. Jatkosodan aikainen propagandatyö oli osittain avannut tietä mielialan laskulle ja osoitti siten, että tahto poliittisena resurssina saattoi myös kärsiä poliittisista valinnoista. Propaganda oli nimittäin korostanut suomalaislinjojen vahvuutta, materiaalin laatua ja saanut sekä sotilaat että siviilit uskomaan sodan onnelliseen lopputulokseen. Kun varmoiksi uskotut asemat menetettiin nopeasti, syntyi rintamalla suoranaista pakokauhua ja laajamittaista karkuruutta, johon Suomen sotilaallinen johto pyrki vastaamaan muun muassa tiukentamalla kuria. (Ylikangas 2007, 310–317.) Suomalaisten vetäytyessä ilmeni, että mitä lähemmäksi Suomen rajoja vetäydyttiin, sitä enemmän alkoi joukkojen taistelutahto vahvistua. Tämä viittasi siihen, että vieraan maan eli Neuvostoliiton miehittämiseen suhtauduttiin ainakin jossakin määrin kriittisesti. Neuvostoliiton hyökkäyksen alaisissa olosuhteissa ei ollut ihme, että propagandatyötä piti tehostaa ja taistelutahtoa vahvistaa, samalla kun elokuun lähestyessä rauhanteko alkoi näyttää todennäköiseltä. Toisaalta presidentti Rytin henkilökohtaisella sitoumuksella hankittu Saksan aseapu Suomelle kesäkuun lopussa 1944 kohotti moraalialia rintamalla ja toi selvää tukea taisteluihin. (Salminen 1976, 160–169; Meinander 2012, 32, 187–201.)

Neuvostoliiton johto ymmärsi hyvin, että Suomea oli mahdollista painostaa irrottautumaan sodasta. Poliittisen päätöksenteon kannalta jatkosodan jatkuminen aina vuoden 1944 oli riippunut Saksan tilanteesta ja Suomen suhteesta Saksaan. Kesällä 1944 tätä ilmensi myös presidentti Rytin henkilökohtainen sitoutuminen Saksa-suhteeseen Saksan aseellisen tuen varmistamiseksi, mikä auttoi torjumaan rintamalla Neuvostoliiton etenemisen. Neuvostoliitto oli halunnut Suomen antautuvan ehdoilla, mutta kun sen huomio pitikin suunnata Saksan vastaiseen rintamaan, suostui Neuvostoliitto maltillisempaan rauhansopimukseen Suomen kanssa. Suomi ja Neuvostoliitto tekivät aselevon 4. syyskuuta. Tässä vaiheessa Mannerheim oli noussut presidentiksi tehtävästään eronneen Rytin tilalle, ja Suomi oli katkaissut eduskunnan päätöksellä ja Neuvostoliiton vaatimuksesta suhteet Saksaan. Saksalaisten joukkojen oli poistuttava maasta ja Suomi sitoutui kirveleviin aluemenetyksiin sekä sotakorvausten maksamiseen. Isku oli kova, mutta kesän tapahtumat rintamalla olivat jo tasoitelleet tietä mielialan mukautumiselle uusiin osumiin, jotka seurasivat myöhemmin syyskuussa tehtyä välirauhansopimusta. (Meinander 2012, 243–287.)

Lapin sota vuosina 1944–1945 näyttäytyy tässä välttämättömänä pahana, joka liittyi välirauhansopimuksessa vaadittuun saksalaisten joukkojen riisumiseen aseista. Liittoutuneiden valvontakomissio katsoi, että Suomi hidasteli Lapissa olleiden saksalaisten kanssa ja vaati suomalaisilta aktiivisia toimenpiteitä melko sopuisasti tapahtuneen saksalaisten vetäytymisen sijaan. Suomi aloitti aktiiviset sotatoimet, jotka päättyivät lopulta marraskuussa asemasotavaiheeseen, jolloin demobilisaation seurauksena Suomella oli ainoastaan tuoreita asevelvollisia täydentämässä kantahenkilökuntaa. (Kallenautio 1985, 252–255.)

Suomalaisten sodassa osoittama valmius puolustaa maata näytti jättäneen merkittävän muistijäljen Suomen ja Neuvostoliiton välisiin suhteisiin. Kimmo Rentola (2016) painottaa erityisesti talvisodan vaikutusta siinä, miten Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet alkoivat muotoutua sotavuosien jälkeen. Suomalaisten sodassa osoittama tahto taistella vaikutti ainakin jossakin määrin Neuvostoliiton johdon asennoitumiseen. Neuvostoliiton sodanaikainen ulkoministeri Vjatšeslav Molotov muisteli sodan jälkeen, että oli hyvä, että Suomea ei miehitetty – sitä olisi tullut ainainen haava Neuvostoliiton kylkeen. Yhtä kaikki, heti sotavuosien jälkeen oli hankalampaa käyttää aseelliseen konfliktiin liittyvää tahtoa poliittisena resurssina. Parlamentaarisen demokratian konteksti joutui huomioimaan myös uuden poliittisen ilmaston, joka alkoi vaikuttaa Suomen päätöksentekoon laaja-alaisella tavalla. Alkoi YYA-Suomen aika.

TAHTO PUOLUSTAA MAATA RAUHANAJAN ILMIÖNÄ 1940-LUVUN LOPULTA KYLMÄN SODAN PÄÄTTYMISEEN

Toinen maailmansota vaikutti Suomeen perinpohjaisella tavalla. Aluemenetykset, sotakorvaukset ja sotien inhimillinen hinta jättivät jälkensä. Toisaalta, kuten Visuri (1998, 39) toteaa, Suomi säästi valtiorakenteensa sekä valtiosääntönsä ainoana Saksan liittolaismaana. Tarve luoda ja vahvistaa puolustuskykyä jatkui, kuten myös tarve käsitellä henkisiä resursseja. Ajatus maan puolustamisesta oli sota-
vuosien myötä vahvistunut Suomessa, mikä heijastui tahtoon liittyvään diskursiivisuuteen. Toisaalta pelkkä uhka riitti ja tuotti tarvetta puhua henkisistä resursseista ja niihin liittyvistä kysymyksistä, kuten Suomen länsinaapurissa Ruotsissa osoitettiin.

Tässä pääluvussa analysoidaan Ruotsin ja Suomen poliittisissa debateissa esiintynyttä puolustustahdon (tai maanpuolustustahdon) käsitettä ja käyttöä sekä siihen liittyvää resurssinäkökulmaa historiallisen aineiston kautta. Pääluvussa pohditaan ensin sota-
vuosista selviytymistä Suomen kokemuksen valossa ja pohditaan sitten kylmän sodan aikaista puolustuspoliittista kontekstia Ruotsissa ja Suomessa. Tätä seuraa perehtyminen eduskunta-aineistoon. Aineiston tarkastelussa painotetaan kahta keskeistä poliittisen keskustelun elementtiä kylmän sodan kontekstissa: identiteettiä ja ideologiaa. Molempia voidaan pitää aikalaistekstien poliittisen toiminnan kannalta keskeisinä kollektiiviseen asenteellisuuteen vaikuttavina tekijöinä. Keskeinen tahtoon liittyvä käsite tuona aikana oli puolustustahto ja sen pitempi muoto maanpuolustustahto, joka käsitteenä soveltuu sekä ruotsalaisen että suomalaisen puolustuspoliittisen kontekstin analysoimiseen aikalaisten käyttämänä terminä (ruotsiksi *försvarsvilja*). Ruotsin ja Suomen esimerkkien kautta osoitetaan, miten erityisesti maanpuolustustahtoon liittyvällä poliittisellä diskurssilla tulkittiin rauhanajan olosuhteissa maan puolustusidentiteettiä ja sivuttiin väestöä ja sen asennoitumista voimavarana. Keskeistä on myös osoittaa, miten tämä poliittinen diskurssien tasolla tapahtunut toiminta ja pyrkimys luoda päätöksiä ja muokata perusteita näille päätöksille heijasti tiettyä poliittista kulttuuria, jossa oli läsnä erilaisia ideologiaan liittyviä kannustimia. Samalla luvussa osoitetaan, miten olosuhteiden luoma konteksti johti hyvin erilaisiin tulkintoihin siitä, millaisesta identiteetistä sotilaallinen maanpuolustus ja jossakin määrin myös siviilipuolustus oikein ammensi.

5.1. Sotavuodet kokemuksena ja kollektiivisten asenteiden tilanne

Sotavuodet olivat merkittävä kokemus, johon aikalaiset palasivat tulevana vuosina samalla, kun suomalainen yhteiskunta selvisi sodan seurauksista ja alkoi suunnata kohti tulevaisuutta. Tietyssä menneessä ajassa ja paikassa tapahtunutta on mahdollista hyödyntää myöhemmin. Poliittisessa toiminnassa yhdistyy menneisyys, nykyisyys ja ainakin jossakin määrin tarve pohtia ja käsitellä tulevaisuutta. Menneisyyden konflikteihin liittyvä historia- ja muistopolitiikka voi olla tietoista tai tiedostamatonta, ja sillä voidaan tuottaa yhteiskuntaan menneisyydestä – myös aseellisen konfliktin aikana tarvittua ja osoitetusta tahdosta – tulevien sukupolvien kannalta merkityksellisiä narratiiv-

veja. (Esim. Fussell 2000; Laitinen & Nokkala 2005; Ashplant ym. 2000.) Niinpä yksittäinen henkilö voi olla propagandisti tai muokata mielipiteitä ja jopa kollektiivisia asenteita tuottamalla ja välittämällä tulkintoja ja näkemyksiä esimerkiksi aseellisen konfliktin oikeutuksesta. Sama ajatusten ja ideoiden tuottaminen ja välittäminen koskettaa niin yksittäisiä tapahtumia muistoina kuin myös välittämiseen käytettyä kieltä, ja siinä erityisesti käsitteitä, joita voidaan tulkita ja merkityksellistää yhteiskuntaa pitkäkestoisesti puhuttelevalla tavalla.

Suomen kokemuksista toisessa maailmansodassa on puhuttu ja kirjoitettu paljon niin kylmän sodan ajan Suomessa kuin erityisesti Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Sotavuosien tapahtumien havainnointi ja analysointi ovat koskettaneet myös sitä, miten mielialoja pyrittiin vahvistamaan ja siten pitämään yllä niin puolustustahtoa kuin taistelutahtoa. Talvisota on tässä mielessä erityisen poikkeuksellinen tapahtuma, koska kansa yhtenäistyi yhteisen asian taakse vihamielistä ulkopuolelta tulevaa hyökkäystä vastaan. Tähän liittyvä ”talvisodan henki” on tunnettu käsite, jolla voidaan korostaa tietyissä olosuhteissa tarvittavaa yhtenäisyyttä, sisukkuutta ja sitkeyttä kestävässä vaikeassa olosuhteissa. Talvisodan tapahtumia alettiin muistella positiiviseen sävyyn heti sodan päätyttyä, ja muistelussa oli mukana niin tarvetta ymmärtää kuin myös politisoida talven 1939–1940 aikana koettua. Suomi oli ollut uhri, ja kokemus välittyi osaksi kansallista identiteettiä (Tepora 2015, 308–313). Talvi- ja jatkosodan aikaista, tahtoon vaikuttavaa toimintaa on tarkasteltu monissa eri yhteyksissä erityisesti propagandan välittämisen kautta. Propaganda oli keskeistä jatkosodan vuosina. Lapin sota (1944–1945) oli puolestaan eräänlainen pakollinen paha ja jatkosodan loppunäytös. Lapin sota käytiin samaan aikaan, kun pääosa armeijasta kotiutettiin ja yhteiskunta pyrki vastaamaan liittoutuneiden asettamiin vaatimuksiin ja siirtymään rauhanajan olosuhteisiin. Hyvä osoitus Lapin sodan luonteesta oli, että jatkosodan aikainen Puolustusvoimien propagandatoiminta ajettiin alas ja Valtion tiedoituslaitos hajotettiin valtioneuvoston kanslian ja sisäasiainministeriön välille. Kuitenkin Puolustusvoimien piirissä nähtiin, että kotiutuvien asevelvollisten tuli edelleen ylläpitää maanpuolustuksen kannalta sopivaa henkeä, koska Neuvostoliitto koettiin maan itsenäisyyttä uhkaavana toimijana juuri jatkosodan päättymistä seuraavan murrosvaiheen aikana (Salminen 1976, 174–175). Tahdon kannalta Lapin sota oli välinäytös, jolla ei ollut enää varsinaista merkitystä tahtoon voimavarana. Yksi poikkeus oli kuitenkin olemassa, suomalaiset nimittäin osoittivat olevansa valmiit taistelemaan myös entistä aseveljeä vastaan ja toisaalta osoittivat edelleen tahtoa taistella huolimatta Neuvostoliiton kanssa aikaansaadusta rauhasta.

Sotavuosien jälkeen oli mahdollista perustellusti todeta, että tahto voimavarana aseellisessa konfliktissa oli kokenut huomattavan mullistuksen. Ennen sotia kaikunut uhrantuvaisuuden ja eheäksi kaivatun puolustustahdon merkitys oli sotavuosina noussut uudelle tasolle. Eheän puolustustahdon idea alkoi jäädä taakse ja asteittain myös uhrantuvaisuus. Silti kertomuksesta, kokemuksesta ja muistosta suomalaisten kyvystä selviytyä sodasta osittain oman tahtotilan turvin tuli keskeinen puolustuspoliittiseen keskusteluun vaikuttanut piirre.

Sotien kärsimykset ja kokemukset nimittäin leimasivat monella tapaa sodan kokeneita ja myös sitä, miten sotaan jääneitä muistettiin. Sodassa kaatuneisiin liittyvä muistokulttuuri on ollut esillä eri kansallisissa konteksteissa, alleviivaamassa samankaltaisia

kollektiivisuuden merkityksiä kansakunnan puolesta uhrautumisessa. Sodassa kaatumisen merkitys nouseekin sitä kautta, millä tavoin kaatuneita muistetaan ja kunnioitetaan yhteiskunnassa. Myös itse taistelemiseen voidaan liittää erilaisia myyttejä ja kuvailevia piirteitä, jotka tekevät sotimisesta hyväksyttävämpää ja piilottavat sodan arkea. (Esim. Mosse 1990; Sarkamo 2018; Fussell 2000.) Kaatuminen sodassa sekä yksilöiden ja kansakunnan uhri isänmaan puolesta olivat ja ovat edelleen merkityksellisiä teemoja myös Suomessa. Uhrautuminen isänmaan puolesta kuuluu tutkija Ilona Kempaisen (2006) mukaan kansakunnan käsitteeseen, jossa yksilö ja kansakunta muodostavat voimakkaan vuorovaikutuksellisen ja yksilön alistumiseen perustuvan suhteen. Samalla kansakunnan puolesta uhrautunut nostettiin Suomessa sankarin asemaan, mitä sankarihautausmaiden merkitys on korostanut. Tiedämme nyt, että sotavuodet ja erityisesti talvisota oli jättänyt merkittäviä ja usein käsittelemättömiä traumoja suomalaissotilaisiin, jotka olivat joutuneet taistelemaan vaikeissa olosuhteissa pitkäjätkoisesti. (Kivimäki 2013.)

Poliittisen keskustelun kannalta erityisen kiinnostavaa on kuitenkin sotiin liittyvä kunniavelan ajatus, joka liittyi kiinteästi niin menneiden sukupolvien uhrauksiin kuin sittemmin myös sodan kokeneiden veteraanien kohtelemiseen. Niihin liittyi kollektiivisen kokemuksen muodostaminen toisen maailmansodan vuosista sekä suomalaisten sotavuosina osoittamasta henkisestä jaksamisesta ja tahdosta taistella vaikeissa olosuhteissa. Onkin selvää, että erityisesti Suomessa sotavuosien kokemukset ovat edesauttaneet tahtoon liittyvän kollektiivisen kokemuksen rakentumista. Ennen toista maailmansotaa Suomessa käytiin ajoittain keskustelua siitä, missä määrin sosialistien poliittinen menestys loi olosuhteita oikeiston sisällissodassa saavuttamien asioiden menettämiseen, mikä myös sivusi uhrautumiseen liittyvää keskustelua. Toisen maailmansodan vuodet olivat pitkäkestoisempi ja laajempi uhrautumiseen liittyvä kokemus, jonka jakoi koko kansa eikä ainoastaan tietty poliittinen ryhmä.

Kunniavelan kokemiseen liittyi omalta osaltaan tapa välittää eteenpäin tarinaa menneisyyden sodasta. Talvisodan hengestä puhumiseen liittyi mukaan puhujasta riippuen jopa tietoinen kerronta, joka välittää yhtenäisyyden, sisukkuuden ja taistelutahdon sanomaa eteenpäin. On loogista odottaa, että eri kansallisissa konteksteissa kerrontaan liittyi omia kontekstisidonnaisia piirteitään. Tärkeää on, että samalla muokataan niin kansallista identiteettiä kuin käsitystä sodasta. Tutkimuskirjallisuudessa on todettu, että ainakin kirjallisesti välittyvä kuva menneestä sodasta vaikuttaa siihen, miten seuraavaa sotaa ennakoidaan (Hynes 1997). Myös Suomen sotavuosiin liittyvä taistelutahdon tai pikemminkin yleisen puolustustahtoisuuden kertomus välittyi eteenpäin kulttuuriin ja sen erilaisiin ilmenemismuotoihin sidottuna kertomuksena, eikä kotimainen poliittinen keskustelu ole ollut tästä irrallaan. Poliittisessa keskustelussa kunniavelan ajatus liittyi niin sota-ajan kokemusten tiedostamiseen kuin sotaveteraanien kohteluun, ja tema oli pinnalla poliittisessa keskustelussa jo kylmän sodan vuosina mutta erityisesti 1980-luvun lopulta lähtien. Kylmän sodan aikana erityisesti ulkopoliittikka oli tulevaisuussuuntautunutta, mikä heijastui myös muuhun yhteiskuntaan. Sotavuosista pyrittiin puhumaan poliittisen johdon tasolla melko vähän, mutta toisaalta julkisessa keskustelussa sotavuosien muistelu oli jo pian sotavuosien jälkeen monipuolista. Samalla kun sotasyllisten etsimisen ja tuomitsemisen kokemus oli vielä lähimuistissa, suhteellisen vastikään tapahtuneita sotavuosia saatettiin silti muistella isänmaallisin äänensävyin kuten Tiina Kinnunen ja Markku Jokisipilä (2012) ovat osoittaneet (ks. myös Häkkinen 2022).

1960- ja 1970-luvut olivat sotavuosien isänmaallisessa muistelemisessa haastavia ajanjaksoja, kun poliittisen vasemmiston ja erityisesti rauhanliikkeen suosio ja ylioppilaiden radikaali liikehdintä haastoi positiivista tulkintaa sotavuosista. Kaikkienensa sotavuosia heijastava muistokulttuuri kärsi pitkittyneestä konfliktin tilasta, joka rauhoittui vasta 1990-luvun puolella. Tuolloin Neuvostoliiton mureneminen nostatti Suomessa uusisänmaallisuudeksi luonnehditun aallon, johon liittyi kiinteällä tavalla sotaan liittyvän muistokulttuurin merkittävä uusi tuleminen. Kuitenkin esimerkiksi historiankirjoituksen piirissä pystyttiin käsittelemään sotavuosia ja niihin liittyviä tapahtumia kansallismieliseltä kannalta jo ennen 1990-lukua (Kinnunen ja Jokisipilä 2012, 448–450; Saksholm 2020). 1990-luvulla erityisesti sanomalehdistössä kiinnitettiin merkittävästi huomiota sotaveteraaniliikkeen kunnianpalautuksen, mikä liittyi myös sotavuosia koskevien aikaisempaa kansallismielisempien tulkintojen esittämiseen julkisuudessa (Eskolin 2013).

Kylmän sodan ajan kontekstin kannalta kiinnostava kysymys on, mitä vuosien 1939–1945 sotiin liittyvä muistokulttuuri merkitsi kollektiivisten asenteiden kannalta. Tässä mielessä on tärkeää ymmärtää sodan eri tavoin kokoneen väestön läsnäolo yhteiskunnassa, sodissa koetut menetykset ja toisaalta tulevaisuuteen kohdistunut ja siten käytännön kysymyksiin keskittynyt poliittinen toiminta. Sotavuosina koetun yhtenäisyyden ja maanpuolustukselle myönteisen tahtotilan merkitysten vaikutus oli suurta, mikä heijastui yleisesti aikalaisten käsityksiin tahdosta.

Tämä ajattelu kiteytyi todennäköisesti merkittävässä määrin kokemukseen talvisodan aikaisesta yhtenäisyydestä ja toisaalta rintamalla koettuun kyvykkyyteen pysäyttää Neuvostoliiton suurhyökkäys kesällä 1944 ja estää maan joutuminen Neuvostoliiton miehittämäksi. Talvisodan henkeen viittaaminen onkin tärkeä esimerkki diskurssista, jolla on voitu viitata niin koetun kriisiajan yhtenäisyyden kokemukseen ja siinä vaadittuun asenteellisuuteen sekä soveltaa kokemusta erilaisiin aseellisen konfliktin ulkopuolisiin kriisitilanteisiin.

Suomen kansallisen identiteetin rakentamista tutkineiden Harlen ja Moision (2000, 138–142) mukaan talvisota oli monella tapaa suomalaisen identiteettiprojektin täyttymys. Talvisodan näkeminen ei ainoastaan sotana vaan myös taisteluna identiteetistä alleviivaa heidän mukaansa sitä, miten Suomen ennen sotaa tekemiä ratkaisuja pitäisi tulkita. Suomen valtionjohdon linja rajojen loukkaamattomuudesta, Suomen kansainvälisen aseman turvaaminen ja yleisen mielipiteen rooli ovat Harleen ja Moision mukaan todisteita siitä, että Suomen asemoituminen oli luonteeltaan ennen kaikkea identiteettipoliittinen ja liittyi kansallisen identiteettiprojektin pysähtymiseen tai jatkumiseen. Tässä selityksessä painottuu, että Suomi halusi määrittellä omaa kansallista identiteettiään ja ilmaisi halua puolustaa tätä itse määrittelemäänsä identiteettiään toisen kansan ja valtion tarjoamaa identiteettiä vastaan. Tämä puolestaan johti neuvottelujen kaatumiseen ja lopulta sodan käynnistymiseen.

Erilaisten tulkintojen kautta talvisodan henkeä välitetään kulttuurisena kokemuksena. Ahto kuvaa teoksensa *Talvisodan henki. Mielialoja Suomessa talvella 1939–1940* (1989, 7) alkusanoissa, että talvisodan hengen objektiivinen tarkastelu oli hänelle vaikeaa:

”Ehkä tulos ei kuitenkaan ole objektiivinen. En voinut olla ihailematta talvisodan naisia ja miehiä, jotka epätoivoisissa oloissa hankkivat minullekin mahdollisuuden elää

vapaassa maassa. Tulosta ei saavutettu aseiden ja materiaalin paljoudella, vaan ainoa selitys on talvisodan henki. Miten voin suomalaisena ihmisenä kirjoittaa sellaisesta asiasta täydellisen ulkokohtaisesti?”

Politiikantutkija Palosta mukailen mikä tahansa teksti on luettavissa poliittisesti, ja Ahton teos ei ole tästä poikkeus. Poliittisesti luettuna Ahton teos välittää eteenpäin voimakkaasti tunnelatautunutta käsitystä talvisodan hengen synnystä, sen merkityksestä erityisesti aikalaisille mutta myös heijastumisesta aina sotavuosia koskevaan menneisyyskuvaan ja historian tutkimukseen saakka. Tepora (2015, 14) on viitannut talvisodan henkeen nimenomaan rintaman takaisena ilmiönä ja vahvana tunnekokemuksena, joka kosketti ihmisiä poliittisista erimielisyyksistä huolimatta. Poliittisen yksimielisyyden alla piili kuitenkin erilaisten tunteiden kirjo, ja ne yhdessä muodostivat voimakkaan yhteisen kokemuksen, jossa oli mukana niin jaettuina tunteita kuin säröjäkin yhteisessä käsityksessä. Puolustustahtoon aikaisemmin liittynyt käsitys tarpeesta olla yksimielinen sai joka tapauksessa uutta, sodassa testattua käsitteellistä merkitystä osakseen.

Talvisodan aikainen kollektiivinen tunne jäi suhteellisen lyhytaikaiseksi. Ahto (1989, 317–318) päättää teoksensa päätelmään, jonka mukaan talvisodan päättymisestä ei ehtinyt kuluakaan montakaan kuukautta, kun yhteishenki antoi Suomessa tilaa eriseuraisuudelle ja kateudelle, ”Kullervo-luonteelle”. Kuitenkin kirjoittaja päätyy arvioimaan, että uskomattoman itsepintaisesti toteutettu vapauden puolustaminen jätti henkistä perintöä myös tuleville sukupolville. ”Aikaetäisyyden kasvaessa on yhä selvempää, että muisto talvisodasta ja sen hengestä kuuluu Suomen kansallisiin arvoihin.” Selkeämpää asennoitumista maanpuolustuksen merkitykseen ei todennäköisesti voi olla kuin talvisodan hengen kokeminen kansalliseksi arvoksi. Ei ihme, että tutkija Klaus Helkama (2015, 169–180) on arvioinut, että maanpuolustus on selkeästi osa suomalaisuutta ja suomalaista identiteettiä. Siten positiivinen suhtautuminen maanpuolustukseen voi olla osa kotimaista arvoyhteisöä, eli kyseessä on ainakin pääsääntöisellä tavalla yhteisesti jaettu arvo riippumatta yksilön identifioitumisesta esimerkiksi tiettyyn poliittiseen puolueeseen. Oleellista on, että kokemusta menneisyydestä voidaan välittää eteenpäin ja käyttää poliittisen diskurssin välineenä herättelemään tarvittavaa yhtenäisyyttä vaikeilla hetkillä. Kun Suomen eduskunta maaliskuussa 2020 otti käyttöön valmiuslakiin vedoten uusia koronapandemian käynnistymisen torjumiseen liittyneitä toimivaltuuksia, totesi perussuomalaisten ryhmäpuheenvuoron esittänyt Ville Tavio, että ”[t]arvitaan taas talvisodan henkeä – yhtenäisyyttä” (Valtiopäivät 2020).

Oma lukunsa on, missä aikalaistilanteissa talvisodan hengen tai ylipäätään tahdon jälkikäteen tapahtunut tulkitseminen tapahtui ja missä määrin tulkitseminen saattoi kantaa mukanaan aikaisemmin samaan aiheeseen liitettyjä poliittisia ja mahdollisesti myös toisenlaisessa poliittisessa kontekstissa hyvin ristiriitaisia merkityksiä. Suomessa tahto ja erityisesti puolustustahto liittyivät sotakokemusten myötä kansallisen identiteetin kehitykseen ja kokemiseen, mutta myös erityisesti siihen, mitä ajankohtaisia aatteellisia tunteita tahtoon oikein liitettiin. 1930-luvun ja toisen maailmansodan aatteellisissa konteksteissa Suomessa oltiin paljon tekemisissä sellaisten aatteellisten liikkeiden piirissä, joissa painotettiin yhtenäisyyden, hengenvoiman ja toisaalta tahdon merkitystä. Tästä keskeisin esimerkki lienee Adolf Hitlerin kehittänyt kansallissosialismi ja sen aatteelliset piirteet, mutta myös fasismissa ja toisaalta kommunismissa pai-

notettiin yhtenäisyyden ja kollektiivisuuden merkitystä. Kansallissosialismissa ja fasismissa katse suunnattiin erityisesti vahvaan valtioon ja kansallismielisyyteen, joita yksilöitä elähdyttävät ja isänmaalle myönteiset, jopa henkiset aatteet tukivat. Kuten aiemmassa pääluvussa mainittiin, saksalaisessa ja italialaisessa ajattelussa oli kyse suoranaisestä maailmankuvasta, jossa ihannoitiin erityisesti taistelemista ja sankariutta. Tässä sodalla oli suorastaan puhdistava, kansankuntaa hereille ravistava vaikutus. Kollektiivisuutta painottava diskursiivisuus erityisesti Saksassa yhdistyi myös yksilöllisyyttä puhuttaviin piirteisiin, kuten yksilöiden urakehityksen painottamiseen. Se tarkoitti kollektiivisuuden määrittelemistä tietyssä ajallisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa. Yksilöllisyys oli siis sallittua, jos sen kautta yksilö vapaaehtoisesti osallistui kollektiivisuuden kehittämiseen. Kollektiivisuus oli puolestaan määrätietoisesti rakennettua jaetun tietoisuuden ja uskomusten kehittämistä, jossa pääpaino asetettiin kansakunnan tulevaisuudelle. (Föllmer 2010; Mosse 1980, 12–13, 187–188; Mosse 1966, xix-xli.) Eri aatteiden vaikutus yhteiskuntien kehitykseen eri maissa oli siinä määrin merkittävä, että 1900-lukua on luonnehdittu aatteiden ajaksi – kuitenkin keskeisimmät aatteet kuten fasismi, nationalismi tai kommunismi, puhumattakaan markkinatalouden vaikutuksesta ihmisten käyttäytymiseen, olivat monella tapaa äärimmäisiä mutta eivät aina erityisen onnistuneita ilmiöitä, kun aatteita pyrittiin toteuttamaan käytännössä. (Hobsbawm 1999.)

Ajan mittaan konteksti ja siinä esillä olevat yksilöiden ja kollektiivisen yhteisön käyttäytymiseen liittyvät merkitykset kuitenkin saattoivat muuttua. Kylmän sodan aikana kommunistinen itäblokki sekä toisaalta monipuoluedemokratiaan ja markkinatalouteen perustuva länsiblokki muodostivat aatteellisuuteen ja arvoihin perustuvan jännitteisen suhteen, jota varjostivat ydinsodan vaaran ohella alueelliset sodat tai niiden uhka. Suomessa sotia edeltäneet kaksi itsenäisyyden vuosikymmentä olivat ajanjakso, jolloin yhteiskunnassa oli samaan aikaan käynnissä sekä porvarillisen ja konservatiivisen yhteiskunnan rakentaminen että kansakunnan eri ryhmien välisten kuilujen täyttäminen kansallisen eheytyksen keinoin. Kylmän sodan ajan arvomaailma säilyi perheen turvallisuutta, rehellisyyttä ja toisaalta toimeentuloa ja rauhaa edistävinä ja ylipäättään enemmän yhteisöllisyyttä kuin yksilöllisyyttä painottavana – yksilöllistymisen aika alkoi vasta 1980- ja 1990-luvun taitteessa Esa Pohjanheimon (2005, 245–247) mukaan, mutta kuten Pertti Suhonen (1988, 38, 140–141) osoittaa, 1980-luvun puolivälissä suomalainen yhteiskunta oli jo hyvin moniarvoinen. Siinä ei enää ollut hallitsevaa yksittäistä kaikkien jakamaa perusarvoa, vaikka arvojen muutos oli sinällään suhteellisen vähäistä 1960-luvun tilanteeseen verrattuna. Kysymys kuuluikin, missä määrin isänmaallisuus ja suhde valtion keskeisiin instituutioihin sekä sen demokraattiseen poliittiseen järjestelmään saattoi säilyä sodan jälkeisinä vuosikymmeninä ja mitä arvomaailman muutos saattoi tarkoittaa tahtoon ja erityisesti puolustustahtoon liittyvien kollektiivisten asenteiden kannalta. Suomessa on käytössä yhtäaikaista aineistoa maanpuolustustahdon tilasta vuodesta 1970 alkaen. Tuolloin Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan, sittemmin Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan kyselytutkimusten valossa osoitettu maanpuolustustahdon tila oli matala 1970-luvun alussa vuosina 1970 ja 1971, jolloin ainoastaan 42 % ja 43 % vastasi myönteisesti yleistä maanpuolustustahtoa koskevaan ”jos Suomeen hyökätään, niin olisiko suomalaisten mielestänne puolustauduttava aseellisesti kaikissa tilanteissa, vaikka tulos näyttäisi epävarmalta?” -kysymykseen. Toisaalta 1980-luvun alusta alkaen tilanne muuttui melkoisesti samaan kysymyksenasetteluun perustuvassa tutkimuksessa, kun positiivisten vas-

taajien luku oli yli 60 % vastaajista ja lukema jäi tälle tasolle tai kohosi vielä korkeammalle tulevana vuosikymmeninä (MTS 2022, 28). Suhonen (1988, 173–175) totesi vuonna 1988 julkaistussa teoksessaan, että kotimaisen maanpuolustustahdon tila (valmius puolustaa omaa maata) kohosi esiin kansainvälisessä tutkimuksessa erityisesti suhteessa sotilaallisesti liittoutuneisiin maihin, mutta samalla suomalaisten valmius uhrata henkensä jonkun ihmisen tai jonkin asian puolesta oli erittäin matala.

Aatteiden ohella kollektiivisiin asenteisiin vaikuttikin arvomaailman tilanne, joka puolestaan kytkeytyi niin materiaalisen elintason tavoitteluun, käsityksiin turvallisuudesta kuin jatkosotaa seuranneeseen henkiseen mullistukseen, johon Neuvostoliiton ideologisen opin suosio vaikutti. Sotavuodet olivat alentaneet elintasoja, joka kuitenkin alkoi nopeasti kohota 1950-luvulta 1970-luvun alkuun. Suunnitelmallinen talouskasvu, yhteiskunnallisten ristiriitojen tunnustaminen sekä tulopolitiikka olivat keskeisiä työkaluja kansalaisten elintason asteittaisessa kohoamisessa ja suomalaisen hyvinvointivaltion kehityksessä. Tärkeää oli myös aatteellinen murros erityisesti 1950- ja 1960-luvuilla. Aikaisemman porvarillisen ideologian ympärille ei enää pyritty rakentamaan, vaan toiminta oli tulevaisuussuuntautunutta, ja työväen mielipiteillä oli merkittävää painoarvoa. (Pohjola 2017; Kalela 2005, 209–224.) Kollektiivisten asenteiden kannalta kylmä sota oli siis potentiaalinen murrosvaihe, mikä näkyi ennen kaikkea Suomessa aikakauden ideologisten keskustelujen valossa. Jos kollektiiviset asenteet muodostivat aseellisessa konfliktissa tarvittavan tahdon – ja siinä erityisesti puolustustahdon – pohjan, kohdistui asenteisiin sekä ideologista painetta että kokemuksia pidemmän aikavälin kansallisesta kulttuurista, jopa kansallisesta identiteetistä. Suhosen löydös suomalaisten uhrivalmiudesta on kiinnostava toisen maailmansodan kokemuksia ajatellen, mutta poliittisen päätöksenteon kannalta yksittäinen mittaustulos ei merkinnyt mitään. Muu käytettävissä oleva aineisto sekä kokemus kollektiivisesta tahdosta sotavuosina antoi riittävän merkittävän argumentoinnin lähteen poliittisten diskurssien käytettäväksi sotavuosia seuranneina vuosina. Tahtoon poliittisena resurssina muotoutui mukaan merkittävä historiapolitiittinen lataus, joka oli liitettävissä mukaan maanpuolustusta ja puolustuspolitiikkaa käsittelevään puheeseen tulevana vuosina.

5.2. Kylmän sodan alkuvaihe 1940-luvulta 1950-luvulle: mikä oli tahdon paikka maanpuolustuksessa?

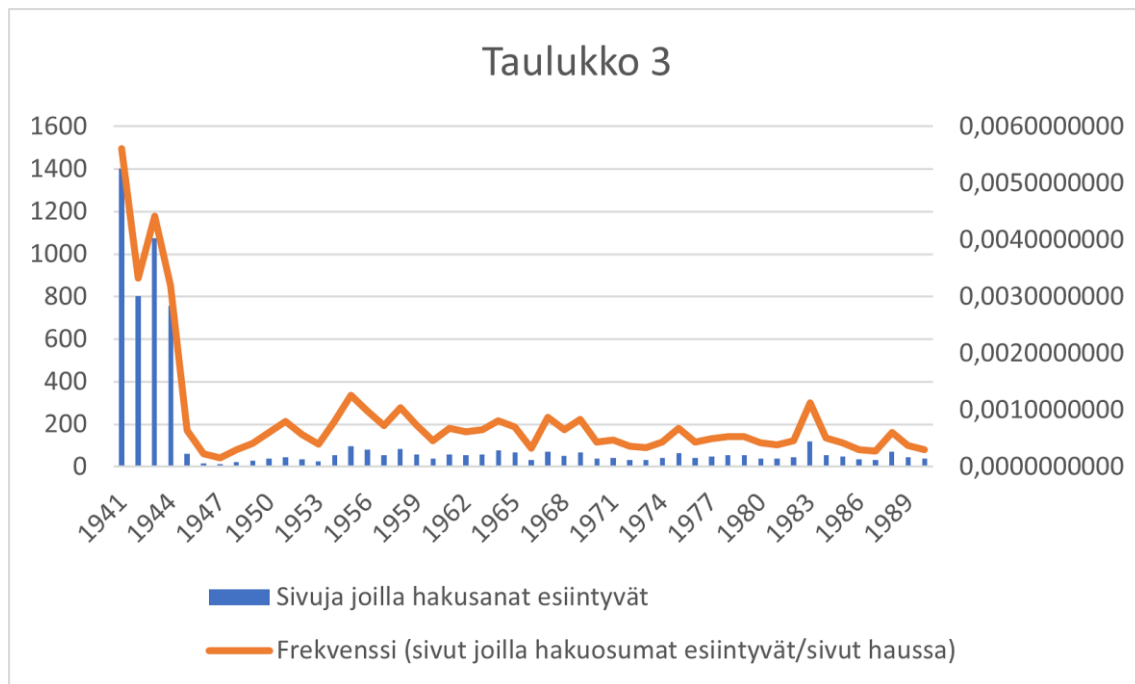
Jatkosodan päättymisen jälkeen käyty Lapin sota saksalaisia vastaan oli jatkosodan pakollinen jälkinäytös, jota käytiin nuorten asevelvollisten voimin samaan aikaan, kun pääosa Puolustusvoimista demobilisoitiin. Talvisodan jälkeen julkinen keskustelu tarttui hyvin vähän kansalaisten tahtoon maanpuolustuksessa, ja sama ilmiö tapahtui jatkosodan jälkeen. Tätä ilmentää erinomaisella tavalla sanomalehti- ja aikakauslehtikirjoittelun tilanne.

Taulukko 3:ssa kuvataan *puolustustahdo*-sanan käyttöä kotimaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä kesäkuusta 1941 joulukuun loppuun 1990. Sotavuosina hakusana esiintyy runsaasti haetuilla sivuilla, mutta sotavuosien jälkeen tilanne muuttuu selvästi. Myös sanoma- ja aikakauslehdistö muuttui tällä ajanjaksolla, mikä oli todennäköisesti seurausta niin sotavuosien jälkeen lopetetuista lehdistä, kokonaan uusien lehtien perustamisesta kuin yksittäisten numeroiden sivumäärien muutoksesta. - myös tietokannassa haettavissa olevan aineiston määrä on erilainen. Jos hakusana korvataan maanpuolus-

tustahdo-sanalla, on tulos samankaltainen. Taulukko osoittaa, että sanan absoluuttinen käyttö on ollut suhteellisen maltillista. Siten yksittäinen maanpuolustustahtoon liittyvä tapahtuma on saattanut korostua lehtikirjoittelussa, kuten vuonna 1983 tapahtunut kenraali Rogersin tapaus, johon palaan myöhemmin. Sanan suhteellinen käyttö säilyy kaiken kaikkiaan melko tasaisena, mikä ilmentää sitä, että puolustustahdosta puhuttiin vuosittain eri yhteyksissä. Haku termillä ”taistelutah*” antaa samankaltaisen tuloksen. Käsitteelliseltä kannalta ajateltuna kansalaisten tahtoon vetoaminen puolustuspolitiikassa oli kuitenkin kylmän sodan ajanjaksolla keskeinen osa maamme puolustuspolitiikkaa, mikä heijasti puolustuspolitiikan keskeisiä kehityskaaria. Ongelmana vain oli, miten tahtoa saataisiin taas esiin tilanteessa, jossa kansalaisten näkemys maanpuolustukseen oli kärsinyt.

Taulukko 3

N: 6329 (niten sivua), ”puolustustah*” aikavälillä 1.1.1941–31.12.1990. Kaikki käytössä olevat sanoma- ja aikakauslehdet. (digi.kansalliskirjasto.fi, haettu 19.9.2023.)

Sotavuodet jättivät Suomen levottomaan tilanteeseen. Ennen Suomen ja Neuvostoliiton välistä rauhansopimusta esillä oli mahdollisuus maiden välisestä puolustusliitosta. Teema nousi esiin jo keväällä 1945, samalla kun Euroopassa riehunut maailmansota alkoi näyttää päättymisen merkkejä ja välirauhansopimuksen kiireisimpiä ehtoja oli jo ehditty ryhtyä toteuttamaan Suomessa. Mannerheimin ja pääministerinä toimineen J.K. Paasikiven kannalta puolustusliitossa piili mahdollisuus sekä Suomen puolustuskyvyn kohentamiseen että ehkä myös menetettyjen alueiden takaisinsaamiseen, mutta Neuvostoliitto ei lämmennyt puolustusliitolle ennen rauhansopimuksen laatimista. Siihen päästiin vasta vuonna 1947. Tässä vaiheessa puolustusliiton ajatusta ei enää edistetty. (Visuri 2015b, 140–145.)

Lapin sodan jälkeen puolustuslaitoksen olemassaolon oikeus oli horjunut, ja oli tarve löytää puolustuspolitiikalle uusi suunta. Yhteiskunnan demokratisoiminen eli fasisti-

sista piirteistä riisuminen välirauhansopimuksen kannustamalla ja liittoutuneiden valvontakomission haluamalla tavalla heijastui myös Puolustusvoimiin. Siellä yritykset jäivät kuitenkin suppeiksi muun muassa sotilasvirkojen kelpoisuusvaatimusten vuoksi. Puolustusvoimain komentajan valinnassa painoi kuitenkin poliittisesti sopivaksi katsotun henkilön valinta, mikä ilmensi omalta osaltaan aikakauden henkeä. (Visuri 2015b, 153–158.) Isompi vaikutus puolustuspolitiikan suunnalle tuli puolustusrevisiion aloittamasta kehitystyöstä, joka mitä ilmeisemmin rauhoitti erityisesti asevelvollisuuskeskustelun tilannetta (Tervasmäki 1978). Vuonna 1945 työnsä aloittanut puolustusrevisio päätti työnsä vuonna 1949, jolloin Suomen ulkopoliittinen asema oli ehtinyt ainakin pääsääntöisesti asettua sotavuosia välittömästi seuranneen murroksen jälkeen Pariisin rauhansopimuksen ja Neuvostoliiton kanssa laaditun sopimuksen avulla. Puolustusrevisiokomitean yleisessä mietinnössä (1949, 13–17, 16) todettiin puolustuslaitoksen tarpeellisuus, joka perustui siihen, että sodan mahdollisuus Itämeren alueella oli edelleen varteenotettava ja että suursodan syttyessä Suomen mahdollisuudet pysyttellä sodan ulkopuolella olivat pienet. Ilman omia puolustusvoimia tai vain heikoilla puolustusvoimilla varustettu Suomi muodostaisi komitean mielestä sotilaallisen tyhjiön, joka voisi vetää muiden valtioiden joukkoja maahan hyväksikäyttämään aluetta hyökkäyksellisten tarkoitusten tukikohdaksi tai varmistamaan omaa aluettaan. Sotilaallinen tyhjiö tarkoittaisi vaaraa sekä Suomelle itselleen että sen naapurimaille lisäämällä Suomen sotaan vasten tahtaan joutumisen uhkaa. ”Sodan ulkopuolella säilyminen edellyttää näin ollen, että muut maat luottavat haluumme ja kykyymme puolustautua kaikkia hyökkäyksiä vastaan.” Muiden valtioiden silmissä riittävän suorituskykyiset Suomen puolustusvoimat olivat siis tarpeen. Komitea totesi erikseen, että silloisen tiedon mukaan ennen kaikkea Yhdistyneiden kansakuntien edustamalla kansainvälisellä yhteistyöllä ei ollut todellisia mahdollisuuksia turvata kriisin aikana Suomea joutumasta suurvaltojen välisen selkkauksen osapuoleksi. Lisäksi mahdollinen hyökkäys sotilaalliseen tyhjiöön saattaisi johtaa erittäin nopeaan valtaukseseen. Mietintö painotti puolustuksen järjestämisen luonnollista oikeudenmukaisuutta toteamalla, että ”Yhdistyneiden kansakuntien peruskirjan mukaan myös jokaisella jäsenmaalla oli luonnollinen oikeus myös erilliseen puolustautumiseen.” (Puolustusrevisiokomitea 1949, 18) Puolustuslaitoksella ei katsottu olevan kielteistä vaikutusta Suomen kansainvälisiin suhteisiin, koska puolustusvoimat eivät olleet niin voimakkaat, että ne muodostaisivat uhkaa naapurivaltioille. Sen sijaan puolustusvoimien puuttuminen heikentäisi Suomen nauttimaan arvontoa ulkomailla. Puolustusvoimia ei ollut mahdollista perustaa nopeasti, vaan kyse oli pitkäaikaisesta toiminnasta ja kriisiin valmistautumisesta. Komitea totesi puolustusvoimilla olevan huomattavaa sisäistä merkitystä ja tehtävä muun muassa kansan itsenäisyystahdon ilmentäjänä ja sisäisen turvallisuuden sekä turvallisuudentunteen takeena. (Puolustusrevisiokomitea 1949, 20–31) Komitea ei määritellyt uhkaavaa ilmansuuntaa, vaan puhui kaikista ilmansuunnista. (Tarkka 2012, 88.)

Puolustusrevisiokomitean mietinnön valossa aseelliseen konfliktiin liittyvä tahtotila näyttäytyy parhaiten resurssina, kun kyseisestä resurssista on merkittävää puutetta ja kun maanpuolustuksen olemassaolon logiikka on jopa kritiikin kohteena. Puolustusrevisiokomitea totesi sodan luonteen muuttuneen totaaliseksi, mikä tarkoitti sodan heijastumista koko yhteiskuntaan. Tätä heijasti myös sotateknologinen kehitys, jonka myötä oli mahdollista hyökätä koko kansaa vastaan ”atomipommin, kaukoraketin, robottipommin” ja ”kaasun” avulla. Totaalinen sota tarkoitti, että koko kansaa ja sen

elinehtoja tuli kyetä suojelemaan, mutta myös sitä, että sodankäynti vaati kansan kaikkia voimavaroja. Komitea arvioikin, että pienen kansakunnan oli tärkeää kyetä mobilisoimaan kaikki henkiset ja aineelliset voimavaransa. Tämä vaati maanpuolustuksen ja siviilihallinnon toiminnan yhtenäistämistä sekä käytännössä myös keskitettyä johtamista. Henkiset tekijät ja henkinen kasvatus todettiin erityisen tärkeiksi, ja niiden avulla olisi mahdollista puolustaa pohja muulle koulutukselle sekä ”armeijain” taistelukelpoisuudelle. Tässä kunkin kansan oma ”menteliteetti” oli omanlaistaan, mutta perusvaatimuksena oli kaikkien kansalaisten luottamuksen herättäminen siihen, että puolustusvoimat pystyisivät tyydyttämään rauhan ja sodan ajan vaatimukset. Yhdeksi tekijäksi muistiossa katsottiin, että puolustusvoimien tuli heijastaa kansaa kokonaisuudessaan. Mietinnössä myönnettiin, että tuolloinen Puolustuslaitos ja yleensä ottaen koko maanpuolustusasia ei nauttinut kaikkien kansalaisten luottamusta. Tiedotustoittoa esitettiin ratkaisukeinona luottamuksen palauttamiseen. (Puolustusrevisiokomitea 1949, 46–47, 65, 71–72, 87–88.)

Komitean mietinnössä ehdotettiin erityisen puolustusvoimain neuvottelukunnan perustamista edistämään kansanvaltaisen hengen leviämistä puolustusvoimien henkilöstössä rivimiehistä ylimpään johtoon. Tässä kyse oli kansan luottamuksen herättämisestä puolustusvoimia kohtaan, mikä mahdollistaisi ”läheisen yhteistoiminnan” ja ”hedelmällisen vuorovaikutuksen” puolustusvoimien ja kansan välillä. Samalla olisi mahdollista vaatia kansalta ”maanpuolustuksellista alttiutta ja uhrivalmiutta niin rauhan kuin sodankin aikana”. Komitea perusteli ajatusta neuvottelukunnasta sillä, että maanpuolustustahdon edistäminen oli luonnostaan puolustusvoimien johdettavaksi kuuluva tehtävä. Komitean näkemyksen mukaan näin kuvattu neuvottelukunta olisi toimiva ratkaisu edistämään sekä puolustusvoimien että koko kansan piirissä yhteenkuvailuvaisuuden tunnetta. (Puolustusrevisiokomitea 1949, 181.)

Puolustusrevision asevelvollisuutta käsitelleessä erillisessä mietinnössä otettiin epäsuorasti kantaa myös tahtotilaan. Mietinnön mukaan asevelvollisuuden tuli olla käytännössä laitos, joka antoi yleistä kansalaiskasvatusta asevelvollisuuttaan suorittaville. Sen pitäisi olla laitos, jossa kansalaisista pyrittiin kasvattamaan ”kunnon kansalaisia ja hyviä, vapaan, kansanvaltaisen yhteiskunnan jäseniä”, jotka olisivat tietoisia puolustuslaitoksen tarpeellisuudesta itsenäiselle valtiolle. Asevelvollisille tuli samalla selvittää laillisen, kansanvaltaisen yhteiskunta- ja valtiojärjestelmän merkitys. Komitea halusi, että myös fyysisesti heikotkin otettaisiin palvelukseen. Palveluksen aikana oli mahdollista kehittää näiden yksilöiden kuntoa, jolloin heistä kasvaisi työkykyisiä kansalaisia. (Puolustusrevisiokomitea 1948, 7–12, ct. 8; Tarkka 2012, 87.) Näin puolustusrevision näkökulmasta asevelvollisuus toimi todellisenä kansakunnan kouluna, jossa puolustusvoimat toteuttivat ei ainoastaan maanpuolustuksen vaan myös muun yhteiskunnallisen kehityksen kannalta tärkeää tehtävää.

Myöhemmin urallaan Puolustusvoimain komentajaksi noussut Jaakko Valtanen oli laatinut maanpuolustushengen vahvistamista käsitelleen diplomityön Sotakorkeakoulussa, ja tulkitsi siinä maanpuolustustahtoa eräänlaisena vastapainona, tutkija Jarkko Vesikansan (2004, 150–151) sanoin vastaideologiana, kommunismille. Jaakko Valtasta voi perustellusti pitää niin maanpuolustustahdon yhteiskunnallisen merkityksen kuin aihepiirin tutkimuksen keskeisenä, jopa mullistavana hahmona. Valtasen mietteet herättivät huomiota poliittisesti oikealle asettuneessa, porvariston ja elinkeinopiirien

Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -järjestössä. Se tuki taloudellisesti Valtasen tutkimusta mutta myös loi laajempaa pohjaa henkisen maanpuolustuksen organisoinnille. Valtasen ajatuksena oli herättää esiin uutta valtakunnallista ajattelutapaa, jossa kansallinen moraalinen, yhteenkuuluvuus ja luottamus vahvistuisi. Henkisellä maanpuolustuksella oli Suomen rajojen ulkopuolellekin ulottuva merkitys. Historioitsija Johanna Rainio-Niemi painottaa, että henkisen maanpuolustuksen taustalla oli ulkomailta saatu esimerkki puolueettoman maan valmistautumisesta totaaliseen sotaan ja tarve toteuttaa ideologista puolustautumista, sekä osoittaa erityisesti Yhdysvaltojen suuntaan Suomen sitoutumista lännen arvomaailmaan. Niinpä arvot olivatkin henkisessä maanpuolustuksessa keskeisessä roolissa. (Rainio-Niemi 2014, 64–67.)

Kuten puolustusrevisiokomitean asevelvollisuutta koskeneessa mietinnössä tuotiin esille, luottamuksen ytimessä piili kansanvaltaisuuden perustuva poliittinen järjestelmä. Vuonna 1962 valmistunut henkisen maanpuolustuksen komitean mietintö oli puolustustahdon vahvistamiseen liittyvä keskeinen virstanpylväs, johon liittyi demokratian ylläpitäminen. Mietinnön laatimiseen oli osallistunut professori Kai von Fieandt puheenjohtaman komitean ohella sittemmin Puolustusvoimain komentajaksi noussut ja väestön turvallisuuspolitiikkaan kohdistuvien asenteiden tutkimukseen merkittävällä tavalla perehtynyt Jaakko Valtanen. Komitean mietinnössä todettiin mahdolliseksi koko yhteiskuntaan kohdistuva, totaalilla laajuudella käytävä sota, mikä tarkoitti laaja-alaisen, totaalisen puolustuksen tarvetta. Henkisen maanpuolustuksen tulkittiin ”sisältävän ne toimenpiteet, jotka tähtäävät kansakunnan kaikkien henkisten voimavarojen käyttämiseen edellä mainittujen [valtiolliseen riippumattomuuteen, koskemattomuuteen ja itsenäisyyteen liittyvien sekä yhteiskuntajärjestystä ylläpitävien] päämäärien saavuttamiseksi”. (Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta 1964, 27–28.) Niinpä katsantokanta kohdistui nimenomaan voimavaraan ja sen tilaan. Komitean mietinnössä tämä voimavaraan kohdistuva näkökulma kohdistui juurikin henkisiin voimavaroihin, joissa yksilöiden tahto katsottiin perustuvanlaatuiseksi elementiksi. Mietinnössä yksilöiden jakama tunne maanpuolustuksen tarpeellisuudesta tuotti kollektiivista voimavaraa, jossa pohjana oli olemassa oleva suomalainen yhteiskuntajärjestys sekä arvopohja. Tässä arvopohjassa erityisesti vapauten ja kansainväliseen poliittiseen järjestelmään liittyvien arvojen ohella kristillisellä uskolla koettiin olevan erityistä merkitystä henkisellemme pääomalle. Maanpuolustustahto tulkittiin kattavana yleisterminä, joka merkittävässä määrin kuvasi yleisesti luottamusta yhteiskuntaan sekä sen instituutioihin kuten myös yksilöiden yhteiskuntakokemusta. Oleellista oli, että maanpuolustustahtoa tulkittiin suhteellisen vapaaksi viholliskuvasta, ajatuksella ”ei ketään vastaan, mutta kaikki itsenäisen Suomen puolesta”. Siinä jokaisen yksittäisen henkilön henkilökohtaisella kannanotolla ja sitoutumisella maanpuolustukseen sekä ulkopoliittiseen puolueettomuuteen oli merkitystä. (Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta 1964, 92–101. ct. 101; Häkkinen et. al. 2020a, 27–28.)

Kansainvälinen tilanne oli myös jännittynyt. Korean sodan käynnistyminen kesällä 1950 vaikutti jännitteiden lisääntymiseen myös Euroopassa, ja suurvaltakonflikti alkoi näyttää entistä mahdollisemmalta. Suomi ei todennäköisesti pystyisi välttymään sodalta, etenkin, kun puolustuslaitos oli heikolla tolalla – esimerkiksi ilmavalvonta oli puutteellista, kuten oli myös torjuntakyky. (Visuri 1998, 44.) Samana vuonna 1950 otettiin Suomessa käyttöön puolustusdoktriini, jonka tavoitteena oli tuottaa tarpeeksi uskottava puolustuskyky takaamaan Suomen kyky pysytellä mahdollisen sodan ulko-

puolella. Tätä puolustuspolitiikan peruslinjaa perusteltiin maan itsenäisyydellä sekä Pariisin vuoden 1947 rauhansopimuksella, myöhemmin myös YK-jäsenyydellä. Presidentti J. K. Paasikivi oli puolustuspolitiikan peruslinjan määrittelyssä oleellinen. Puolustuslaitosta alettiin kohentaa ilman suurta hälyä, mikä liittyi Suomen ja Neuvostoliiton väliseen suhteeseen. Maat olivat solmineet vuonna 1948 sopimuksen ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta (YYA-sopimuksen). Sopimuksessa todettiin maiden keskinäisistä konsultaatioista, jos niihin kohdistuisi hyökkäysuhkaa. Suomen puolustuksen vahvistaminen saattoi näyttäytyä Neuvostoliiton näkökulmasta tilanteelta, jossa Suomi koki hyökkäysuhkaa ja antaisi syyn aktivoida sotilaallista yhteistyötä. Käytännössä Suomen maanpuolustuksen kohentuminen tarkoitti, että puolustuksessa alettiin keskittyä ”massiivisen maahyökkäyksen” torjumiseen, mikä tarkoitti talvisodan kaltaista tilannetta samaa vastustajaa vastaan. Paasikiven aikana keskeisin rintama oli kuitenkin sisäpolitiikassa, jossa tärkeintä oli kyetä säilyttämään puolustuksen perusta – vasta Paasikiven kauden lopussa puolustuksen perushankinnat alkoivat olla uudestaan mahdollisia. (Tarkka 2012, 89–91; Visuri 1998, 46–47.)

Demokratian ulottaminen myös eri puolille puolustushallinnon toimintaa oli keskeinen osa puolustuksen kehittämistyötä, jolla pyrittiin vahvistamaan maanpuolustuksen ja muun ympäröivän yhteiskunnan välistä vuorovaikutusta. Tämä heijastui myös myöhempään kehitykseen. Osana ensimmäisen parlamentaarisen puolustuskomitean työtä 1970-luvun alussa muotoutui myös ajatus edistää puolustusvoimien ja yhteiskunnan välistä suhdetta. Ajatusta toteuttamaan perustettiin erillinen puolustuslaitoskomitea vuonna 1971, ja puolustuksen kehittämistä tarkastelleen komitean mietintö valmistui vuonna 1976. Muun muassa kansanvaltaistamista sivunnut mietintö keskittyi erityisesti lainsäädännön kehittämiseen. (Puolustuslaitoskomitea 1976.)

Valtiollisella tasolla kehittynyt tarve vahvistaa maanpuolustukselle myönteisiä asenteita tarkoitti, että kansalaisten tahtoa tuli yrittää rakentaa uusiksi ja vahvistaa siten puolustuspolitiikan tarpeisiin. Tällöin asennoitumisesta alkoi selkeämmin muodostua myös ulkopoliittinen voimavara, jonka merkitys säteili käytännössä laajasti valtionhallintoon.

Puolustusvoimien ohella myös hallintoa uudistettiin. Suomessa oli ollut olemassa tasavallan presidenttiä tukenut sotilas- ja turvallisuuspoliittinen elin puolustusneuvosto jo ennen sotavuosia, mutta sen merkitys puolustuspolitiikan muodostamisessa oli ollut suhteellisen pieni erityisesti talvisodan jälkeen. (Tervasmäki 1978, 314–317.) Puolustusneuvosto uusittiin hallinnollisena elimenä 1950-luvun lopulla, jolloin sen uudeksi puolustusvalmistelija koordinoivaksi tehtäväksi määriteltiin toimia ”ylimpänä neuvoo-antavana ja suunnittelevana elimenä sekä tasavallan presidentin neuvottelukuntana valtakunnan puolustusta koskevista asioista”. Neuvostoon kuului erityisesti keskeisiä ministereitä, kuten pääministeri, valtionvarainministeri, puolustusministeri sekä korkeita upseereita. (Asetus puolustusneuvostosta 137/1957 1–2 §.) Monissa keskeisissä Puolustusvoimien johtotehtävissä uransa aikana toimineen kenraaliluutnantti Ermei Kannisen (1987, 224–226) mukaan puolustusneuvoston perustaminen auttoi muun muassa asioiden kokonaisvaltaisessa käsittelyssä, mutta puolustuksen budjettiasioissa eduskunta oli ongelmallinen. Poliittiselta johdolta uupui poliittista tahtoa riittävien budjettivarojen osoittamiseen puolustukseen, mikä heijastui sitten puolus-

tusvoimissa vanhentuneena varusteluna suhteessa kansainväliseen kehitykseen. Poliitikoilla oli myös käsitys siitä, että rahaa ei olisi riittävästi puolustuksen tarpeisiin. Tähän tuli muutos vasta parlamentaarisen puolustuskomitean työn aikaan vuonna 1970.

5.3. Puolustuspolitiikan peruslinjat Ruotsissa ja Suomessa kylmän sodan vuosina 1950-luvulta eteenpäin

Seuraavaksi on syytä pohtia kylmän sodan ajanjaksoa ja tahtoa rauhanajan resurssina empiirisenä poliittisena kysymyksenä. Tänäkin ajanjaksona keskeisenä teemana oli, miten tahdosta tehtiin tulkintoja poliittisiin tarkoituksiin. Tulkintojen taustalla oli kysymys, mikä saattoi nostaa tai laskea kansalaisten tai laajemman väestön tahtotilaa ja miten tehdä kansalaisten maanpuolustukselle myönteisen tahtotilan säilyttämistä tai vahvistamista koskevia poliittisia linjauksia. Kuten tämän pääluvun aikaisemmissa luvuissa todettiin, kansalaisten tahdon merkitys maanpuolustuksessa säilyi sotavuosien jälkeen, aivan kuten säilyi – ja jopa korostui – maanpuolustuksen tekeminen tutuksi kaikille asevelvollisikäisille miehille asevelvollisuuden muodossa. Tahdon vahvistaminen tapahtui kuitenkin osana muuta puolustuspoliittista suunnittelua. Puolustuksen piiristä tuli asiantuntijoiden työhön perustuvia henkiseen maanpuolustukseen liittyviä ajatuksia, mikä välittyi aikaa myöten myös poliittiseen keskusteluun Suomessa.

Ruotsia ja Suomea on puolustuspoliittisesti kiinnostava vertailla, koska maat jakavat keskenään maarajan, niillä on pitkä yhteinen historia, jaettu kieliperinne ruotsin kielen osalta ja puolueettomuuspolitiikka oli merkittävä molemmille kylmän sodan ajanjaksolla. Ruotsilla oli kylmän sodan alkaessa jo mittavat perinteet puolueettomuuspolitiikassa, ja toisen maailmansodan aikana sen puolustuskyky oli tehostunut varustautumisen myötä (Wangel 1982). Ruotsi lähtikin suurvaltablokkien välisten jännitteiden aikaan vahvalla kansallisella puolustuksella. Samaan aikaan Ruotsilla oli Itämeren ympäristössä merkittävää sotilaallista merkitystä erityisesti Gotlannin strategisen sijainnin vuoksi. Suomen kannalta Ruotsi oli keskeinen naapurimaa, mikä oli saanut maanpuolustuksen osalta uutta sisältöä, kun ruotsalaiset vapaaehtoiset osallistuivat talvisotaan Neuvostoliittoa vastaan ja länsinaapurista tuli myös muuta merkittävää tukea. Kuitenkin Ruotsi oli myös osoittanut, että se ei ollut valmis osallistumaan puolustusliittoon Suomen kanssa, eikä suurvaltojen asetelma myöskään ollut kannustanut Suomen ja Ruotsin liittoutumista välirauhan aikana 1940–1941. Toisin kuin vakiintuneesti puolueeton Ruotsi Suomi vasta pyrki puolueettomuuteen ja puolueettomuutensa laajaan kansainväliseen tunnustamiseen.

Maiden poliittisissa kulttuureissa on perustavanlaatuinen ero siinä, että Ruotsi on perustuslaillinen monarkia ja Suomi puolestaan tasavalta, mutta tällä ei näytä olleen selkeää vaikutusta käsityksiin kansalaisten tahtotilasta ja puolustuspolitiikan toteuttamisesta. Tarkastellulla ajanjaksolla molemmissa poliittisissa kulttuureissa oli vahva painotus monipuoluedemokratiaan sekä länsimaalaisiin poliittisiin vapauksiin ja oikeuksiin, jaettu kieliperintö ja huomattavaa rajat ylittävää yhteistyötä ja liikkumista. Molemmissa maissa puolustusidentiteetistä oli lähtökohtaisesti olemassa merkittävässä määrin poliittinen konsensus: maa halusi olla ulkopoliittisesti puolueeton, pysyä erossa aseellisista konflikteista ja säilyttää itsemääräämisoikeutensa sekä alueellinen koskemattomuutensa. Maanpuolustuksen tehtävänä oli tukea tätä lähtökohtaa ja toimia samalla ulkopoliittisen suuntautumisen tukena. Ruotsi oli harjoittanut puolueettomuus-

politiikkaa 1800-luvulta lähtien, mikä juonsi Ranskan vallankumoussotien osoittamasta sodankäynnin mittakaavasta ja toisaalta Venäjän vahvistumisen merkityksestä Ruotsin kaltaisen pienen maan kyvyille yrittää hallita Itämerta. (Eddie 2020, 36–38.) Maanpuolustuksen merkityksestä oli olemassa poliittinen konsensus, johon kuului yli puoluerajojen maanpuolustustahdon merkityksen painottamista. Puolustuksella suojeltiin ruotsalaista elämäntapaa ja siinä erityisesti sen arvoja sekä demokraattisia instituutioita. Puolustuspolitiikka ja ulkopoliitiikka toimivat kiinteässä vuorovaikutuksessa, ja puolueettomuuspolitiikan näkökulmasta maanpuolustus tarjosi aktiiviset keinot torjua toisten valtioiden pyrkimykset käyttää puolueettoman maan aluetta sotilaallisiin tarkoituksiin. Ruotsissa puolustuskyvyn määritelmä kuitenkin vaihteli aika ajoin, ja tässä keskeisessä roolissa oli käsitys maanpuolustukseen käytettävistä voimavaroista ja niiden suuntaamisesta sotilaallisesti kaikkein tehokkaimmalla tavalla. Suomessa sen sijaan puolustusidentiteettiä tuli sekä jossakin määrin puolustaa erityisesti 1960-luvun poliittisessä keskustelussa että poliittisesti myös rakentaa kylmän sodan ajan vuosikymmeninä. Jälkimmäinen ilmeni tarpeena yrittää saavuttaa poliittinen konsensus siitä, että puolustuspolitiikka oli sekä tarpeen että sen toimintaan tuli kohdentaa sen tarvitsemia taloudellisia resursseja. (Eddie 2020, 36, 211; ks. Saksholm 2020.) Suomi oli toki osa Ruotsin puolustus- ja ulkopoliittista ajattelua, mikä näkyi muun muassa moraalisenä tukena. Ruotsi näki itsensä suurvaltoja tasapainottavana toimijana erityisesti kylmän sodan ensimmäisinä vuosikymmeninä, mikä heijastui ulkopoliittikkaan eri tavoin. (Zetterberg 1997, 44–49.)

Puolustuspolitiikan kannalta Ruotsin kylmän sodan ajan ajattelua voi tulkita kahden eri ajattelukunnan välisenä kiistana, kuten Gunnar Åselius (2005) arvioi. Näistä ajattelukunnista toinen perustui ajatukseen asevelvollisuuden ilmentämästä kansanarmeijasta, ja toisessa näkökulma perustui mahdollisimman tasavertaiseen teknologiseen kilpailuun oletetun vastustajan kanssa. Molemmissa maissa kansalaisille oli asetettu velvollisuus osallistua puolustukseen. Ruotsissa otettiin vuonna 1901 käyttöön miehiin kohdistunut yleinen asevelvollisuus, jota tarkennettiin myöhempinä vuosikymmeninä tarpeen mukaan. (Ericson 1999.) Suomessa maanpuolustus oli puolestaan perinteisesti nojannut yleiseen asevelvollisuuteen. Asevelvollisuus oli ollut käytössä sisällissodassa, ja sisällissodan jälkeen miehiin kohdistuvasta asevelvollisuudesta säädettiin vuoden 1922 asevelvollisuuslailla. Asevelvollisuus osoittautui tavaksi lähentää ideologisesti jakaantunutta kansaa. (Laitinen & Nokkala 2005, 57.)

Ruotsissa puolustuspoliittinen suunnittelu keskittyi puolustuslinjauksiin, joita tehtiin toisen maailmansodan jälkeen noin viiden vuoden välein kylmän sodan aikana (1948, 1958, 1963, 1968, 1972, 1977, 1982, 1987). Samaan aikaan Suomessa puolustuspoliittinen suunnittelu vuosina 1945–1949 toimineen puolustusrevisiokomitean työskentelyn jälkeen keskittyi kylmän sodan aikana kolmeen parlamentaariseen puolustuskomiteaan (1970–71, 1975–76 ja 1979–1981) ja 1990-luvulta lähtien turvallisuus- ja puolustuspoliittisiin selontekoihin.

Kylmän sodan olosuhteissa puolustuspolitiikka oli ajoittain poliittisesti arka asia, ja sen julkinen poliittinen käsittely vaikutti ajoittain haastavalta. Kenraali Ermei Kannisen (1983, 226; 1987, 224–226) mukaan puolustuskomiteat olivat merkittäviä siinä, että ne pakottivat poliitikkoja ottamaan kantaa puolustuspolitiikkaan. Tämä mahdollisti osaltaan maanpuolustuksen varustelun pitkäjänteisen kehittämisen. Vuonna 1948 solmittu YVA-sopimus Neuvostoliiton kanssa ja toisaalta Pariisin rauhansopimuksen

Suomen maanpuolustukselle asettamat rajoitteet toimivat puolustuspolitiikan merkittävänä taustatekijänä kylmän sodan aikana. Niinpä Suomen oli ylläpidettävä ja kehitettävä omaehtoista puolustustaan, jossa samaan aikaan huomioitiin Neuvostoliiton turvallisuusintressit ja huolehdittiin siitä, että Suomi puolustaisi alueensa koskemattomuutta – myös Neuvostoliittoa vastaan. Suomen sotilaallisessa varustautumisessa tuli ottaa huomioon Pariisin rauhansopimuksen Suomelle asettamat sotilaalliset rajoitteet, joiden mukaan Suomen puolustusvoimien eri puolustushaarojen henkilöstön määrää rajoitettiin ja Suomelta kiellettiin kokonaan tietyt asejärjestelmät. Suomi alkoi hakea kansainvälisissä suhteissa silta-asemaa idän ja lännen välillä ja pyrki siihen, että maa näyttäytyisi valmiilta puolustautumaan, tulipa uhka sitten mistä tahansa ilmansuunnasta. Niinpä 1960-luvulla hankitut suihkuhävittäjät sekä ohjusaseet ja erityisesti jälkimmäisiin liittynyt rauhansopimuksen uudelleentulkinta olivat isoja tapauksia, jotka vahvistivat selvästi Suomen materiaalista puolustuskykyä. Keskeistä kuitenkin oli julkisuuteen tuotu näkemys, jonka mukaan puolustusmateriaalihankinnoissa oli kyse myös puolustustahdon vahvistamisesta. Esimerkiksi ohjushankintojen myötä ulkoasiainministeri Veli Merikoski totesi vuonna 1963, että uudet aseet merkitsivät sekä maanpuolustuksen tehostumista että kansainvälistä luottamusta, mutta myös voimakkaasti vahvistivat kansan puolustustahtoa ja -uskoa. (Nokkala 2016; Vihuri 1994, 139–204; Tervasmäki 1970, 196–201.)

Samaan aikaan Suomessa oli ristivetoa eri poliittisten linjojen välillä, ja taloudellisista resursseista oli edelleen niukkuutta. Tämä heijastui myös siihen, että esimerkiksi puolustuspolitiikan perusteiden selittäminen suurelle yleisölle saattoi pysähtyä, kun kyseisten puolustuspolitiikan perusteiden toteuttamiseen ei ollut varoja eikä tietoa tästä haluttu vastaavasti levittää suunniteltuun tapaan. Näin kävi puolustusneuvoston vuonna 1967 julkaiseman *Maanpuolustuksemme tienviitat* -teokselle, jonka levittäminen päättäjille keskeytettiin kirjan ideoiden ollessa mahdottomia toteuttaa taloudellisten resurssien vuoksi. Kirja toisaalta tarjosi kuitenkin eväitä analysoida ja pohtia maanpuolustuksen tarpeita. Tahtotematikan kannalta on syytä mainita, että kyseisessä teoksessa myös painotettiin puolustuslaitoksen kehittämisen yhteyttä siihen, millainen kuva ulkopuolisille maille syntyisi suomalaisten puolustustahdosta. Julkinen maanpuolustuskeskustelu alkoi kaiken kaikkiaan selvästi aktivoitua 1960-luvulla, ja siinä myös aseriisuntaa penänneet piirit olivat vahvasti läsnä. (Tarkka 2012, 93; Tervasmäki 1970, 222–242.)

1970-luvulla ja 1980-luvun alussa parlamentaaristen puolustuskomiteoiden merkitys oli suuri, sillä niiden kautta puolustuspolitiikkaa määriteltiin parlamentaaristen puolueiden kautta ja jatkettiin 1950- ja 1960-luvulla tehtyä puolustuspoliittista kehitystyötä. Keskeistä on kuitenkin todeta, että puolustuspolitiikan peruspiirteet säilyivät samoina – oleellista oli suojata maan itsenäisyys ja puolueettomuus eri tilanteissa, ja puolustuspolitiikka nojasi asevelvollisuuteen sekä puolustuslaitoksen asteittaiseen kehittämiseen. Puolustuspolitiikassa nojattiin aluepuolustuksen ideaan ja pyrittiin myös torjumaan Neuvostoliiton pyrkimykset saada aikaan sotilaallista yhteistyötä. Presidentti Urho Kekkonen (1956–1982) oli ulkopoliittisen linjan keskeinen hahmo, jonka merkitys säteili laajalle myös sisäpolitiikkaan. Presidentti Mauno Koiviston kaudella (1982–1994) sama presidentillisen päätöksenteon merkitys jatkui, mutta turvallisuuspoliittinen keskustelu alkoi myös vapautua Kekkosen ajan jäljiltä. (Visuri 2006, 233–283.) Sekä Kekkosen että Koiviston maanpuolustuksellinen linja piti sisällään sen, että Suomi tarvitsi itsenäisen puolustuskyvyn. Kuitenkin YYA-sopimukseen vetoaminen

ei mahdollistanut puolustuskyvyn määrällisen tason määrittelyä. Koivisto ei ollut erityisen innokas tukemaan maanpuolustusta merkittävillä taloudellisilla lisäpanostuksilla huolimatta hänen henkilökohtaisesta kiinnostuksestaan muun muassa aseteknologi-
aan tai hänen omasta rintamamieskokemuksestaan. Kiinnostavaa on, että Suomen puolustuspolitiikan taustalla ei juuri häilynyt ydinsodan vaara esimerkiksi 1980-luvun kontekstissa. Tässä ajattelussa ydinsotaan ei suoraan varauduttu, ja julkisuuteen tuotiin myös esille ajatus, että ei varautumiseen ollut mahdollisuuksiakaan – riittävän puolustuskyvyn kyllä katsottiin edelleen tukevan maan ulkopoliittista linjaa, mitä nostettiin esiin usein erityisesti Puolustusvoimissa. Toisaalta Suomeen kohdistuvan ydinsodan uhka katsottiin matalaksi, joten puolustuspolitiikan huomio keskittyi tässä mielessä perustellusti Suomen puolueettomuuspolitiikan tukemiseen. (Suomi 2005, 189–195, 346–348; Suomi 2006, 254.) Parlamentaaristen puolueiden tasolla ei päästy yhteisymmärrykseen neljännen parlamentaarisen puolustuskomitean perustamisesta, vaikka asia oli pinnalla 1980-luvulla ja esimerkiksi puolustusministeri Veikko Pihlajamäki (1983–1987) ajoi uuden puolustuskomitean perustamista. Keskustapuolue tuki Pihlajamäkeä asiassa, mutta SDP harasi vastaan. Neljännen parlamentaarisen puolustuskomitean takana oli ajatus siitä, että aikaisempien puolustuskomiteoiden kehittämisohjelmia oli lopulta riisuttu ja sijoitettu osaksi valtion yleisiä menokehityksiä, jolloin puolustus kärsi toistuvasti rahapulasta. Juhani Suomen mukaan SDP:ssä juuri puolueiden sitominen puolustusmääräraha-kehyksiin aiheutti kritiikkiä. (Suomi 2006, 91–92.)

Vuonna 1983 tapahtunut kenraali Bernard W. Rogersin tapaus osoitti, että puolustustahdon tilan hyödyntämisessä ulkopoliittisiin tavoitteisiin oli omat haasteensa. Tuolloin Rogers, joka oli Naton Euroopassa olevien joukkojen komentaja, epäili haastattelussa suorasanaisesti suomalaisten valmiutta puolustautua Neuvostoliitosta tulevaa hyökkäystä vastaan. Haastattelu laukaisi kotimaisessa lehdistössä vastalauseiden ryöpyn, ja myös silloinen Puolustusvoimien komentaja julkaisi Rogersille vastineen, jossa painotti suomalaisten puolustustahtoa. Poliittiselle johdolle asia oli haastavampi. Historioitsija Juhani Suomen mukaan erityisesti presidentti Mauno Koivisto antoi vain nihkeästi ulkoministeriölle luvan julkaista edes riisuttu ja neutraalisävyinen lausunto, jossa korostettiin Suomen puolueettomuus- ja puolustuspolitiikan linjaa. Taustalla oli halu välttää Neuvostoliiton ärähdykset. Kaiken kaikkiaan tapaus oli kuitenkin osoitus siitä, että Suomessa oltiin valmiita painottamaan puolustustahdon löytymistä kaikista ilmansuunnista tulevia uhkia vastaan sekä korostamaan suomalaisten puolustustahdon historiallisia kokemuksia toisesta maailmansodasta. Asiaa ei vain tehty tasavallan presidentin johdolla, vaan puolustustahtoa painottavat äänet kantautuivat yhteiskunnan alemmilla portailta. Suomen kannalta keskeisten Keski- ja Pohjois-Euroopan maiden lehdistössä näytti myös olleen vallalla mielipide, että Suomesta löytyisi puolustustahtoa vastata hyökkäykseen mistä suunnasta tahansa. Loppukesästä 1984 Suomessa vierailut Yhdysvaltojen apulaispuolustusministeri Richard Perle toi vierailullaan puolestaan esiin tyytyväisyytensä suomalaisjoukkojen moraliin. Tässä valossa sekä poliittiselta että sotilaalliselta kannalta ajateltuna suomalaisten asennoituminen puolustukseen tuki Suomen poliittista asemaa. Suurempi uhka tuli siitä, miten Neuvostoliitto kommentoi Yhdysvaltojen näkemyksiä Suomen mahdollisuuksista viedä teknologiaa Neuvostoliittoon, ja miten se liittyi maan puolueettomuuspolitiikan noudattamiseen. (Suomi 2005, 269–274; Suomi 2006, 94–97; Häkkinen 2020.) Myös tutkija Tomas Riezin vuonna 1988 julkaisema teos Suomen puolustuksesta osoitti, että asiantuntijayleisö saattoi olla hyvin tietoinen Suomen puolustuskyvyn kehityksestä ja antaa erityistä ar-

voa suomalaisille kansana ja erityisesti heidän päättäväisyydelleen suojella maan itseenäisyyttä. Tämä päättäväisyys näkyi Riesin tarkastelussa suomalaisten niin historiallisesta kokemuksesta sotavuosilta kuin määrätietoisesta maan vastarintakyvyn kehittämisestä. Seurauksena tästä päättäväisyydestä joutuisi mahdollinen valtaaja maksamaan hyökkäyksestään kovan hinnan. (Ries 1988, 222–223.)

Ruotsissa ei ollut vastaavia kansainvälisiä rajoitteita puolustuspolitiikkaa kohtaan, mutta toisaalta Ruotsissa tiedostettiin Suomen aseman vaikutus Ruotsiin. Jaettu maa-rajaja Pohjois-Suomeen ja toisaalta Suomen aseman heijastuminen Itämeren turvallisuuteen vaikutti siihen, miten Ruotsissa tarkasteltiin puolustuksen toteuttamista. (Ekman 2018.)

Ruotsin puolustuspolitiikka nojasi vahvaan kansalliseen puolustukseen, jossa oli ainakin periaatteessa mahdollista mobilisoida suurimmillaan 850 000 sotilaan vahvuiset puolustusvoimat (Åselius 2005). Maata ei pyritty painostamaan Naton jäseneksi kylmän sodan alkuvuosina, vaikka Yhdysvallat katsoikin ainakin kylmän sodan alkuvaiheessa Ruotsin puolueettomuuden olevan epäkäytännöllistä (Michel 2018). Ruotsin puolustusmenot kasvoivat joka tapauksessa voimakkaasti jo toisen maailmansodan aikana, ja myös sen jälkeen maan puolustusmenot säilyivät korkealla tasolla maan pyrkimässä säilyttämään sotilaallisen kyvykkyytensä suhteessa ennen kaikkea Neuvostoliiton asevoimien tekniseen tasoon. Hallituksen menoista puolustusmenot olivat yli 20 prosenttia aina 1960-luvun alkuun saakka, ja senkin jälkeen aina kylmän sodan loppuun puolustuksen osuus oli noin 8–13 prosenttia maan hallituksen kaikista menoista. Puolustusmenojen kehitys seurasi ainakin jossakin määrin sekä kansainvälisten jännitteiden tilaa että myös maan kansantalouden tilannetta, jolloin myös kulloisella hallituskokoonpanolla oli ideologista merkitystä. (Hagelin & Wallensteen 1992.) Ruotsi kytkeytyi taloudellisesti Yhdysvaltoihin kylmän sodan aikana, mikä edisti myös Ruotsin vahvaa kotimaista aseellisuutta erityisesti teknologiasirroilla. Kotimainen aseellisuus nähtiin tapana vahvistaa niin sanotun aseettoman puolueettomuuden asemaa. (Karlsson 1995; Nilsson & Wyss 2016; Tarkka 2012, 97–98.) Uhka tuli ennen kaikkea idästä, ja Varsovan liiton tukema Neuvostoliitto edusti keskeisintä, jopa ainoaa uhkaa Ruotsin sotilaalliselle turvallisuudelle. Tästä näytti vallitsevan poliittinen ymmärrys kylmän sodan ajan Ruotsissa. Nykyään tiedetään myös, että Neuvostoliitolla oli tosiaan olemassa sotilaallisia suunnitelmia Ruotsin varalle, jos olosuhteet olisivat vaatineet sotilaallista toimintaa. (Holmström 2015, 253–273.)

Ruotsin ulkopoliitiikka painotti puolueettomuuspolitiikkaa, ja siinä painottui puolueettomuuden ohella rauhanomainen konfliktinratkaisu. Sama linja jatkui ainakin merkittävässä määrin myös kylmän sodan jälkeen, jolloin yleinen mielipide jatkoi liittoutumattoman puolustuspolitiikan tukemista. Toisaalta puolueettomuuspolitiikan käsite alkoi tarvita tuekseen myös muita käsitteitä kylmän sodan jälkeisessä kansainvälisessä tilanteessa. (Andrén 1972; Ferreira-Pereira 2005; Eddie 2020, 152–153.) Kylmän sodan päättyminen käynnisti Ruotsissa huomattavan puolustuspoliittisen muutoksen. Uhkakuvat muuttuivat tai jopa katosivat, mikä alkoi heijastua myös puolustus suunnitteluun. Tämä ilmeni ensin resurssien kohdentamisena kotimaiseen puolustusteollisuuden asevelvollisuuden kustannuksella ja lopulta asevelvollisuuden alasajona 2010-luvun alussa (Eddie 2020, 153; ks. Agrell 2010), mutta muutos uhkakuvissa ei kokonaan poistanut kansan maanpuolustukseen ja puolustuspolitiikkaan asennoitumisen merkitystä.

Kuten seuraavassa kappaleessa keskustellaan, kylmän sodan aikaisella puolustustahdolla oli huomattava merkitys turvallisuuspolitiikalle, koska se liittyi ruotsalaisen yhteiskunnan henkisen kestokyvyn ytimeen. Samalla muodostuu kiinnostava kuva siitä, millainen aseelliseen konfliktiin liittyvän tahdon kehitys olisi saattanut olla toisenlaisissa Suomen politiikan oloissa, ilman sotavuosien kokemuksia ja toisaalta Neuvostoliitosta koettua suoraa painetta.

5.4. Tuleeko yksimielisyyden vallita myös politiikassa? Maanpuolustustahto ideologisena teemana parlamentaaristen keskustelujen valossa

Suomen tapaan myös Ruotsissa puolustustahdon käsitteen ja taustalla olevan ilmiön merkitys on ollut suuri, jopa huomattava, ja tämä pitää erityisesti paikkaansa kylmän sodan aikakaudella. Ruotsi selviytyi toisesta maailmansodasta puolueettomana, mutta sen puolustus oli selvästi vahvistunut sotavuosien aikana. Samalla katse alkoi kohdistua koko yhteiskunnan sietokykyyn mahdollisessa sotatilanteessa, johon liittyi keskeisesti toisen maailmansodan jälkeisiä vuosia yhä voimakkaammin leimannut ideologinen konflikti. Ruotsin puolustusvoimien ylipäälliköksi vuonna 1944 nousut kenraali Helge Jung kiinnitti huomiota yhteiskunnan tilaan ja alleviivasi ajatusta siitä, että sosiaalisen epätasa-arvon kasvu yhteiskunnassa uhkasi ruotsalaisten maanpuolustustahtoa. Ruotsissa puolustuspoliittinen päätöksenteko keskittyi muutaman vuoden välein valtiopäivillä käsiteltyyn puolustuspäätökseen. Näiden poliittisten linjanvetojen kautta ilmenee myös Ruotsin kulloisenkin hallituksen muodostama käsitys siitä, mikä rooli kansalla oli maanpuolustuksessa ja millaista erityistä painoarvoa saatettiin antaa kansalaisten tahdolle aseellisen konfliktin olosuhteissa. Toisen maailmansodan vuosia ensimmäisenä seurannut vuoden 1948 puolustuspäätöksessä painotettiin merkittävästi kansalaisten tahtoa säilyttää maan vapaus. Samalla puolustuspäätöksessä määriteltiin, että Ruotsin maanpuolustuksen tuli kyetä ilmaisemaan kansalaisten elävää puolustustahtoa. Näin luotiin linkkiä puolustuspolitiikan periaatteiden ja väestön välille. Tämä kytkös alleviivasi myös poliittista konsensusta, jonka mukaan maanpuolustustahto oli merkittävä maanpuolustukselle. Sama kytkös myös toistui tulevina vuosina aina 1960-luvulle saakka, jolloin asetelmaa hiukan muutettiin painottamaan teknologista laatua massa-armeijaan nojaamiseen sijaan. Tämän jälkeenkin kansalaisten rooli tunnustettiin merkittäväksi osaksi puolustusta erityisesti 1970-luvulta lähtien. Ruotsissa otettiin käyttöön totaalipuolustuksen konsepti vuonna 1963. Konseptissa totaalipuolustuksen ideana oli mahdollistaa ja osoittaa kansalaisten halu säilyttää vapaus ja toisaalta halu puolustaa maan itsenäisyyttä. (Åselius 2005, 29–35; Vårt framtida försvar 1947, 14–18; Cars 1986, 11, 24–25.)

1950–1970-luvuilla puolustuspäätöksissä sivuttiin poliittista painotusta teknologiaan keskittyvästä maanpuolustuksesta ja toisaalta niissä sivuttiin myös käsitystä kansanarmeijasta puolustuksen pohjimmaisena voimavarana. Poliittisilla voimasuhteilla ei näkemysten muotoutumisessa ollut välttämättä merkittävää eroa. Vuonna 1974 kenraaliluutnantti Nils Sköld julkaisi pamfletin *Värnpliket och folkförsvar* (1974), joka nimensä mukaisesti käsitteli ja keskeisenä kannanottonaan myös painotti asevelvollisuuden merkitystä maanpuolustuksessa. Sittenmin puolustusvoimain komentajaksi nousseen Sköldin ajattelussa kriisinaikainen maanpuolustus nojasi kansalaisten aktiiviseen vastarintaan, jolla kulutettiin maahan tunkeutuvaa vihollista. Siten perusajatus Ruotsista ruotsalaisten puolustamana kesti edelleen aikaa ja myös puheita teknologisen kyvykkyyden merkityksestä.

Tahdon ymmärtämiseen ja vahvistamiseen suunnattiin myös voimavaroja. Toisen maailmansodan aikana Ruotsissa oli ymmärretty propagandan merkitys, ja maassa tutkittiin 1950-luvun alussa psykologista puolustusta ja siinä erityisesti puolustustahdon käsitettä. (Carlsson 1953.) Maahan perustettiin vuonna 1954 *Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar* toteuttamaan psykologista puolustusta, jossa toiminnan pääpaino oli yhteiskunnan sisäisen eheyden vahvistamisessa. Ruotsin psykologisen puolustuksen historiaa tutkineen Niklas H. Rossbachin mukaan toiminnan ytimessä oli suurimmaksi osaksi 1930-luvulta 1970-luvulle vallassa pysyneiden sosiaalidemokraattien käsitys kansankodista, jonka puolustamisen tuli olla kansallinen projekti. Niinpä kyseessä oli ideologisesta lähtökohdasta käynnistyvä puolustuspolitiikan osa-alue, jossa tiedon välittäminen oli oleellista. Kansalaisten tuli luottaa ruotsalaiseen yhteiskuntaan ja hallitukseen ja toimia solidaarisesti suhteessa toisiinsa. Toisen maailmansodan aikana ruotsalaisten propagandatyö oli ollut osittain sekavaa, koska yhtenäistä johtoa ei ollut, joten sodanaikaisia toimintatapoja piti ainakin jossakin määrin uudistaa: psykologinen puolustus ja sen organisoiminen tarjosivat tähän keinon. Käsitteellisesti psykologisen puolustuksen painottaminen oli keino lähestyä asiaa neutraalimmasta näkökulmasta kuin psykologisen sodankäynnin käsite. (Rossbach 2017, 47–95.)

Maanpuolustustahtoa tarkasteleva ruotsalainen tutkimuskenttä ponnistaakin vuodesta 1952. Sittemmin maanpuolustusta on tarkasteltu monipuolisena kokonaisuutena, joka on totaalipuolustuksen merkeissä läpäissyt yhteiskunnan eri sektorit. Niinpä kansalaisten arkipäivään kuuluvat asiat ovat ilmenneet yhtä tärkeinä sen ohella, puolustaisivatko kansalaiset maata kriisin olosuhteissa vai eivät. Jo kylmän sodan aikana mielipidetutkimuksista tuli keino kerätä tietoa, jolloin kysymyksenasettelussa on ollut mukana valikoima niin ulko- ja turvallisuuspolitiikan kuin aina enemmän myös arjen turvallisuuden kysymyksiä. (Körlof 1996a, 6–10.) Koska lähtökohta painotti yhteiskuntaa monipuolisesti, se liittyi myös siihen, miten maanpuolustustahtoa tai ylipäätensä kansalaisten asemaa puolustuspoliittisessa debatissa voitiin käsitellä. Mielipidemittaukset ovat toimineet työkaluina tarkastella kansalaisten asenteita erilaisista näkökulmista käsin, jolloin on voitu tarkastella poliittisen eliitin diskurssien ja toisaalta yleisen mielipiteen välisiä näkemuseroja (Körlof 1996b). Ruotsalaisten poliittinen keskustelu painotikin kylmän sodan aikana merkittävässä määrin sitä, millaisin keinoin kansalaisten maanpuolustustahtoa voitiin pitää yllä.

Ruotsalaisissa tutkimuksissa painotettiin yleisen maanpuolustustahdon tutkimusta rauhan ajan olosuhteissa, eli haluttiin muodostaa laaja kuva väestön asenteista. Käytännössä tämä tarkoitti sen selvittämistä, kuinka positiivisesti tai negatiivisesti ja missä määrin mielipidetutkimukseen vastannut henkilö yleensä ottaen suhtautui puolustukseen. Ruotsalaisten maanpuolustustahto näyttäytyi historiallisesti yleisesti korkeana, joskin myös alttiina kontekstin muutoksille. Tämä ilmeni esimerkiksi Yhdysvaltoihin kohdistuneena kritiikkinä tai levottomuutena ydinaseiden vaikutusta kohtaan. Neuvostoliitto ja sittemmin Venäjä ovat pitkään ilmenneet potentiaalisina uhkina, ja ruotsalaisten sisäisessä keskustelussa oman asian näkeminen hyväksyttävänä on ollut merkittävää. (Stutz 1996, 12–17; Huldt 1996, 35; Gylden 1996, 43–44; Rossbach 2017, 104; Hagberg, Riksdagen 1959a, 71; Bohman, Riksdagen 1965a, 89–91.)

Ruotsin valtiopäivillä oli mahdollista tulkita, että puolustustahdon tila on poliittinen kysymys, ja edustajilla on puolustustahdon ylläpitämisessä erityinen rooli. Poliittiset

päätäjät saattoivat siis toiminnallaan ja valinnoillaan vaikuttaa suoraan puolustustahdon tilaan. (Schött, Riksdagen 1967, 68–69.) Maan hallitus vahvisti tämän näkemyksen vuonna 1984. Hallituksen näkemyksen mukaan vastuu puolustustahdon tilasta oli kulloinkin poliittisesti vastuussa olevalla elimellä, siis maan hallituksella. Samassa yhteydessä katsottiin tärkeäksi keskustella rauhanajan puolustustahdosta suhteessa muihin oleellisiin käsitteisiin ja niiden muodostamaan teoreettiseen kenttään, kuten sota-aikana tarvittavaan taistelutahtoon. (Regeringen 1984, 8–10, 49.) Samanlaista henkeä oli ollut jo 1950-luvulla. Puolustustahdon avoin huomioiminen poliittiseksi kysymykseksi olisi periaatteessa voinut avata tilaa laajemmalle ideologiselle debatille maanpuolustuksen ja siinä puolustustahdon merkityksestä, mutta näin ei käynyt. Kommunistinen Neuvostoliitto yleisesti miellettiin ruotsalaiseen yhteiskuntaan kohdistuvaksi potentiaaliseksi uhkaksi, ja eri poliittisia linjoja yhdisti konsensus maanpuolustuksen tärkeydestä.

Valtiopäiväaineiston perusteella maanpuolustuksen määrärahat olivat ruotsalaisessa aineistossa tavanomainen puolustustahdon esiin nostava aihe. Erityisesti puolustuspäätösten yhteydessä päättäjien tuli muodostaa kanta siihen, millaisia kansantalouteen liittyviä panostuksia sijoitettaisiin yhteiskunnan eri sektoreille. Ruotsalainen lähestymistapa puolustukseen painotti laaja-alaisuutta, mikä tarkoitti käytännössä yhteiskunnan laajuista lähestymistapaa. Keskeinen painotusero ilmeni siinä, että poliittisista puolueista sosiaalidemokraatit painottivat solidaarisuuden rakentamista yhteiskuntaan laaja-alaisesti, ja porvaripuolueet kiinnittivät enemmän huomiota erityisesti puolustusmateriaaliin. Tässä yhteydessä on myös syytä mainita, että puolustustahdon osoittamista näytti olleen, että puolustukselle suunnattaisiin riittävästi määrärahoja. Kuitenkin ”riittävän” määrittely itsessään oli luonteeltaan poliittista, ja erilaisista näkemyksistä saatettiin kiistellä esimerkiksi jo 1950-luvun kontekstissa (Nilsson, Riksdagen 1954, 179–180). Ruotsalaisessa käsitteellistämässä esiintyi tutkitulla ajanjaksolla toistuvasti myös *folkförankring*-käsite, jolla kuvattiin tietyn ilmiön juurtumista, asettumista tai sananmukaisesti ankkuroitumista kansalaisten pariin. Käsite heijastikin puolustustahdon osalta ehkä eniten sitä, miten syvällisesti kansalaiset olivat sitoutuneet puolustukseen ja sen tukemiseen. Juurtumisen politiikka oli politiikkaa nimenomaan aatteellisesta lähtökohdasta, jossa myös puolustustahto ja määräraha-keskustelut saattoivat olla mukana. Jälkikäteen Ruotsissa on todettu, että kylmän sodan aikana tätä juurtumista tai ankkuroitumista tulkittiin nimenomaan puolustustahdon kautta (Sverige & Körlof 2008, 45–46). Keskeinen tapa juurruttaa puolustustahtoa yhteiskuntaan oli siis raha, jota tuli käyttää sopivalla tavalla ja sopivassa määrin – mielipiteet vain saattoivat vaihdella, ja vaihtelivatkin erityisesti sosiaalidemokraattien ja porvariston välillä.

Selvää oli, että Ruotsi käytti puolustukseen merkittävästi rahaa. Tukholman kansainvälisen rauhantutkimusinstituutin SIPRI:n mukaan Ruotsin puolustusbudjetti oli suurimmillaan vuonna 1963, jolloin neljä prosenttia bruttokansantuotteesta käytettiin puolustukseen. Kaikkiaan Ruotsi käytti vuosittain noin kolmesta neljään prosenttia bruttokansantuotteesta puolustukseen. Saman tilaston mukaan Suomen vastaava huippu sijoittui vuoteen 1962, jolloin Suomessa käytettiin kaksi ja puoli prosenttia bruttokansantuotteesta puolustukseen. Suomessa puolustusmenot olivat noin 1,3–2,5 prosenttia bruttokansantuotteesta vuosina 1958–1991. Vastaavasti myös puolustusvoimien vahvuus ja materiaallinen laajuus oli erilaisia Ruotsissa ja Suomessa. (SIPRI 2020.) Rahalla oli luonnollisesti merkitys materiaaliselle puolustuskyvyille.

Tutkimuksissa on osoitettu, että toisen maailmansodan jälkeen sotilaallinen varustautuminen on jatkuvasti kallistunut. Esimerkiksi taisteluajoneuvojen yksikköhinta on kasvanut voimakkaasti samalla, kun uutta teknologiaa on omaksuttu käyttöön (Davies ym. 2012, 16–21). Ruotsissa kylmän sodan aikaisiin puolustusmäärärahoihin kohdistui odotusarvoa siitä, mitä hankitulla teknologialla voitaisiin saavuttaa ja miten teknologia vaikuttaisi asevelvollisten sekä yleisemmin kansalaisten näkemyksiin maanpuolustuksesta. Samalla mahdollistui poliittinen jännite, joka seurasi tulkintojen eroavaisuuksia siinä, mitä käytetyillä resursseilla pitäisi saada aikaan. Pääministeri Tage Erlander (sd.) kommentoi vuonna 1956, että jatkuvasti nouseva puolustusbudjetti muodostaisi vaaran puolustustahdolle, jos asiaa tulkittaisiin maanpuolustusajatusten kansaan ankkuroitumiseen viittaavan *folkförankring*-käsitteen kautta. Erlander antoi kommentillaan ymmärtää, että kansalaisten sitoutuminen puolustukseen ja siten tarpeellisen tahdon osoittaminen olivat kytköksissä siihen, että kansalaiset kokisivat toistuvat lisäpanostukset puolustukseen ylipäättänsä oikeutetuiksi. Toisaalta oppositiossa ollut keskustaoikeiston Knut G. Ewerlöf saattoi puolestaan vastustaa Erlanderin sanomaa sillä perusteella, että kansalaisten puolustustahtoa edistäisi se, jos he tietäisivät paremmin, miten puolustuskuluihin vaikuttaa jo pelkkä inflaation suuruus (Riksdagen 1956, 19, 27). Kaikkinensa Ruotsin parlamentaarisisissa keskusteluissa esiintyi jossakin määrin moraalisuuden tulkittamista, joka ilmeni siinä, miten resursseja suunnattiin eri yhteiskunnan sektoreille ja missä määrin ennen kaikkea sosiaalikulut olivat tärkeämpiä kuin maanpuolustuksen lisäpanostukset. (Esim. Nilsson, Riksdagen 1956b, 39–41, 43.)

Hyvä esimerkki ideologian vaikutuksesta keskustelutapoihin syntyi, kun hallitus vaihtui. Sosiaalidemokraateilla oli Ruotsissa vankka kannatus, mutta puolueen vaalimenestys vaihteli. Tästä seurauksena maan hallitukset koostuivat vuosina 1976–1982 keskustaoikeistoon sijoittuvista parlamentaarisisista puolueista, mikä heijastui myös puolustuspolitiikkaan. Esimerkiksi ensimmäisen keskustaoikeistolaisen hallituksen budjettiesitys sisälsi merkittäviä lisäpanostuksia maanpuolustukseen materiaaliseen kehittämiseen. Hallituksen kannalta katsottuna asiassa oli kyse maanpuolustuksen uskottavuuden vahvistamisesta, joka vahvisti puolustustahtoa. Oppositiossa olleiden sosiaalidemokraattisten edustajien oli kuitenkin mahdollista väittää, että puolustuksen ytimessä oli edelleen totaalipuolustus ja siinä yhteiskunnan hyvinvointi, joka loi yksilöille mahdollisuuksia kokea puolustustahtoa. Yhteiskunnan merkityksestä kertoo se, että keskustapuolueen johtaja, pääministeri Thorbjörn Fälldin painotti maanpuolustukseen liittyvää tavoitetta pitää yhteiskunnasta yleisesti ottaen huolta myös jatkossa. (Gustavsson, Petersson, Fälldin. Riksdagen 1977, 54–59, 68, 80, 82.) Mielipidemitusten osoittama heikentynyt puolustustahto puolestaan antoi välineen kyseenalaistaa hallituksen poliittisia valintoja. Oppositiossa ollut sosiaalidemokraattien Olof Palme pystyi hyödyntämään argumentointia, jossa puolustustahdon heikentyminen liitettiin yhteiskunnan tilaan. Tällöin Palme pystyi tekemään puolustustahdosta sekä sosiaalipoliittisen että pohjimmitaan myös luokkakysymyksen ja argumentoimaan, että ainoastaan luokkaerojen madaltaminen pystyisi vahvistamaan puolustustahtoa (Riksdagen 1978, 14–15). Tähän viittaava argumentointi toistui myös jatkossa, mikä painotti maanpuolustukseen myönteisen tahtotilan olevan ideologiselta ytimeltään kysymys solidaarisuudesta eri yhteiskunnan osien kesken. (Riksdagen 1977b; Riksdagen 1979, 5–6; Riksdagen 1979, 2.)

Poliittiselta järjestelmältään Ruotsin linkittyi muihin länsimaalaisiin demokratioihin, joiden olemassaolo oli oleellista myös Ruotsin maanpuolustuksen kestävyydelle. Suhde länsimaisiin demokratioihin oli myös muissa kylmän sodan ajan pienissä puolueettomissa Euroopan maissa keskeinen aihe (Rainio-Niemi 2014). Ruotsin valtiopäivillä toistuva ajatus oli, että ulkopoliittikka ja maanpuolustus kuuluivat yhteen. Vahva puolustustahto ja puolustusjärjestelmä tukivat maan ulkopoliittikkaa ulkomaiden silmissä ja loivat siten Ruotsin turvallisuuspolitiikasta kaikkinsa uskottavaa. Sittem varsinainen puolustuskyky oli puolustustahdon konkreettinen ilmentymä, jota oli tärkeää painottaa erityisesti 1950-luvulla. (Hjalmarson, Undén, Riksdagens 1956a, 36, 59–60.) Kuitenkin aina 1980-luvun loppuun saakka oli oleellista painottaa puolustus suunnittelussa, että Ruotsin puolueettomuuspolitiikka edellytti, että muut valtiot saattoivat luottaa ja kunnioittaa ruotsalaisten tahtoa sekä kykyä noudattaa maan ulkopoliittista linjaa eri tilanteissa. Kyse oli kaiken kaikkiaan kokonaisuuden maanpuolustuksen suunnittelusta, jossa eri voimavarat – myös inhimilliset – olisi mitoitettu oikein tekemään hyökkääminen Ruotsiin suurilla uhrauksilla vaativaksi riskinotoksi. Samalla maanpuolustus oli koko kansakunnan asia (esim. Uutaniemi 1988, 13–21). Puolustus- ja ulkopoliittikan välinen vuorovaikutus ja eri voimavarojen vaikutus olikin eri vuosina toistunut teema, vaikka inhimillisiä voimavaroja ei välttämättä suoraan nostettu esiin. Siviilimaanpuolustuksen osalta kyse oli esimerkiksi vuoden 1984 puolustus päätöksessä kriisi- ja sodanajan valmiuden kehittämisestä, jolloin valmius parantuisi, mikä puolestaan heijastuisi inhimillisten voimavarojen käyttöön kriisitilanteessa. (Uutaniemi 1988, 67–68.) Koska maanpuolustus oli koko kansan asia, tuli sekä vahvasta puolustustahdosta että eri voimavarojen riittävydestä huolehtia. Viime kädessä kyse oli silti nimenomaan inhimillisten voimavarojen tilasta, ja siihen oli mahdollista ja jopa suotavaa tarttua poliittisen päätöksenteon keinoin. Ruotsin puolustuspoliittisissa keskusteluissa poliittinen päätöksenteko ja siihen liittyvä keskustelu siis sitoutettiin voimakkaasti totaalipuolustuksesta huolehtimisen tarpeisiin, eikä kansalaisten aseelliseen konfliktiin liittyvästä tahdosta tullut poliittisesti puolueita tai poliitikkoja jakavaa, joskin aiheen eri nänsseistä oli mahdollista käydä keskustelua.

Ruotsalaisen aineiston analysointi suhteutuu kiinnostavasti saman ajanjakson suomalaiseseen aineistoon. On mahdollista spekuloida, missä määrin Suomen puolustuspoliittiset keskustelut olisivat olleet Ruotsin kaltaisia ilman sotavuosien vaikutusta tai Neuvostoliiton vaikutusvaltaa Suomen politiikassa. Selvää on, että eroavaisuuksia oli, ja ne kiinnittyvät ennen kaikkea ideologiseen asetelmaan. Omana kotimaisena erityispiirteenämme korostuu, että ennen sotavuosia ja sotavuosien aikana peräänkuulutettu yksimielisen puolustustahdon kokemus jäi uupumaan kylmän sodan ajanjakson kotimaisesta poliittisesta keskustelusta – jopa tavalla, joka säteilee edelleen tämän kirjan kirjoittamisajankohtaan 2020-luvun alun Suomessa.

Yksimielisyyden kaipuu oli kuitenkin olemassa, vaikka sen kaivaminen esiin oli haastavaa. Suomen kylmän sodan ajan historiasta on julkaistu useita tutkimuksia, joissa on käsitelty henkisenä maanpuolustuksena tunnettua toimintaa, sekä ajanjakson puolustuspolitiikkaa ja maanpuolustustahtoa koskevaa keskustelua. Se tiedetään, että Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta pyrki tutkimaan kansalaisten mielipidettä ja edistämään turvallisuuspolitiikkaa koskevaa tietoa esimerkiksi kouluopetuksen kautta sekä vahvistamaan isänmaallisuuden kokemista. Henkisen maanpuolustuksen toiminta painottui 1960-luvulla erityisesti maanpuolustusmotivaation teemaan, mikä liit-

tyi käytännössä niin asevelvollisuuteen kuin maanpuolustukseen osallistumiseen ja niiden nauttimaan legitimitettiin kotimaisessa poliittisessa järjestelmässä. (Rainio-Niemi 2014; Häkkinen 2020; Saksholm 2020; Toinen parlamentaarinen puolustuskomitea 1975, 9–12.) Oleellista on todeta, että samoin kuin Ruotsissa maanpuolustustahdon tila ilmeni voimavarana kylmän sodan aikana. Suomessa kansalaisten maanpuolustukseen liittyvän asenteen, mielipiteen ja tahtotilan käsitteellistäminen keskittyi maanpuolustustahdon (tai lyhyempänä puolustustahdon) käsitteeseen, mikä edusti hivenen rajatumpaa kielellistä kontekstia kuin Ruotsissa samana ajanjaksona. Ruotsissa oli mahdollista puntaroida myös toisenlaisia tahdon ja asenteellisuuden muotoja vähintäänkin tutkimuksen tasolla.

Samalla on oleellista todeta, että Suomessa maanpuolustustahtoon liittyvää asenteellisuutta oli mahdollista problematisoida ja haastaa poliittisesti laajemmin verrattuna siihen, mitä tapahtui Pohjanlahden toisella puolella Ruotsin valtiopäivillä. Keskeisimmät syyt Suomen erilaisesta tilanteesta juonsivat juurensa sekä YVA-sopimuksen määrittämisestä yhteistyösuhteesta Neuvostoliittoon sekä siitä, että Suomessa oli laajaa positiivista suhtautumista kommunismiin, mikä vaikutti myös parlamentaaristen puolueiden vaalimenestykseen. Suomen ideologisen kentän taustalla häilyivät myös sisällissota ja sodanaikainen läheinen suhde natsi-Saksaan. Erityisesti Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (Skdl), sosialististen ja ”demokraattisten voimien” yhteistyöliitto, suhtautui kriittisesti sellaiseen maanpuolustukseen, jossa porvarillisuus tai suoranainen oikeistolaisuus nousi voimakkaasti esiin. Maanpuolustuksen ylläpitämisellä oli kuitenkin valtionjohdon tuki. Oleellista oli, että turvallisuuspoliittisella linjalla, johon kuuluivat siis sekä ulko- ja puolustuspolitiikka, olisi kansan laajojen piirien tuki. Alueellisen puolustusopin kehittäminen ja materiaalipanostukset maanpuolustukseen olivat keinoja vahvistaa sotilaallista maanpuolustusta, ja henkinen maanpuolustus sekä ylipäätään huomion kiinnittäminen maanpuolustustahdon merkitykseen vahvistivat puolestaan sitä, että kansa tosiaan koki maanpuolustuksen tärkeäksi (Visuri 2010, 81, 149; Tarkka 2012, 87–98, 186–187, 205–221; Häkkinen 2020).

Henkisen maanpuolustuksen historiasta on syytä todeta lyhyesti, että sen toiminta liittyi keskeisesti maanpuolustustahdon käsitteeseen. 1960-luvun alussa henkisen maanpuolustuksen komitea tulkitsi maanpuolustustahdon kuvaavan yleistä mielipidettä, jossa painottui yhteiskunnan perusarvojen hyväksyminen, puolueettomuuspolitiikan kannatus ja luottamus poliittiseen järjestelmään sekä sen keskeisiin instituutioihin. Keskeistä oli, että oma asia nähtiin moraalisesti oikeana ja siten puolustamisen arvoisena. Komitean työ oli lähtölaukaus Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnalle, josta annettiin asetus vuonna 1962. (Häkkinen ym. 2020a, 27–29.) Niinpä kyseessä oli pohjimmiltaan hyvin arvolatautunut ajattelutapa ymmärtää kansalaisten tahdon muotoutumista maanpuolustusta ja ylipäätään turvallisuuspolitiikkaa kohtaan. Suurelle yleisölle ja erityisesti keskeisissä asemissa oleville yhteiskunnallisille vaikuttajille tuli myös välittää turvallisuuspolitiikkaan liittyvää tietoa. 1960-luvulla käynnistettiin valtakunnalliset maanpuolustuskurssit, jotka olivat nimenomaan tapa välittää tietoa päättäjille ja muille keskeisille toimijoille ja joista tulikin hyvin merkittävä suomalainen instituutio. (Kolbe 2011, 37–47.) Moraalisuus oli myös teema, joka eduskunnassa esitetyissä puheenvuoroissa oli mahdollista kytkeä kommentteihin yhteiskunnan tilasta. Erityisesti eduskunnan määrärahakeskusteluissa oli mahdollista käsitellä myös aiheita, joissa jotkut kansanedustajat tai puolueet halusivat kohdentaa valtion varoja suoraan rauhantyöhön ja esittää tarvittaessa jopa rauhantyö ja maanpuolustus samassa

yhteydessä. Kuvaavaa on, että 1970-luvulla selvitettiin virallisesti, voisiko maanpuolustuksessa siirtyä aseettomaan puolustukseen ja ensimmäinen parlamentaarinen puolustuskomitea päätyi vuonna 1971 arvioimaan, että aseeton puolustus voisi tukea aseellista puolustusta. Aseettomalla puolustuksella oli myös laajaa kannatusta väestön piirissä, ja aseettoman ja aseellisen puolustuksen yhdistämisen mahdollisuutta käsiteltiin myös eräässä Sotakorkeakoulun diplomityössä (Hyytiäinen 2017a, 208–213).

Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan ja vuodesta 1975 lähtien Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan kyselyaineistossa suomalaiset puolsivat säännönmukaisesti puolustautumista maahantunkeutumista vastaan tai ilmaisivat myöntäväisyytensä niin sanottua yleistä maanpuolustustahtoa mittaavaan kysymykseen. Poliittisista puolueista ainoastaan Skdl oli johdonmukaisesti kriittinen maanpuolustusta kohtaan. Ääriverasemmiston asennoituminen johti 1970-luvun puolivälissä myös henkisen maanpuolustuksen kriisiin ja aiempaa maltillisempaan maanpuolustustahdon vahvistamiseen sekä valtion roolin vähentämiseen ainakin virallisella tasolla. (Häkkinen 2020, 113–120.)

Eduskunnan aineiston valossa puhe maanpuolustustahdosta kytkeytyi ideologiselta näkökulmalta ajateltuna toisaalta rauhanasiaa korostavaan ja toisaalta Suomen ulkopolitiittisia velvoitteita korostavaan suuntaan. Siinä erityisesti talouteen mutta myös yleiseen kansalaiskasvatukseen ja yhteiskunnan asettamiin arvo-odotuksiin liittyvillä seikoilla oli merkitystä. Maanpuolustus ja maanpuolustustahto oli mahdollista suhteuttaa haluun ylläpitää rauhaa, jolloin oli mahdollista käyttää rauhantahdon käsitettä. Sekä maanpuolustustahtoa että rauhantahtoa tarvittiin jo kansainvälisten velvoitteiden vuoksi. Suomella yksinkertaisesti tuli olla kyky puolustaa itsenäisyyttään. Kuten maalaisliiton Aulis Sileäkangas ilmaisi vuonna 1968:

”Tiedämme varsin hyvin, tulkoon se tässäkin sanotuksi, että Suomen kansasta sanotaan, että me olemme rauhantahoisia, mutta on todettava tässä yhteydessä, ettei suinkaan riitä, että me osoitamme rauhantahtoa. Kyllä se edellyttää, että meillä on myöskin puolustustahtoisuutta. Mitä tämä puolustustahtoisuus muuta sitten edellyttää kuin sitä, että meillä on halu ja kyky puolustaa tätä maatamme ja myöskin pitää tämän maan itsenäisyydestä kiinni. Siinä mielessä viittäisin vain niihin sopimuksiin, Pariisin rauhansopimukseen ja yya-sopimukseen, mitkä asettavat meille määrättyt velvoitteet. — — tämä rauhantahoisuus, puolustustahtoisuus, vaatii meiltä määrättyä puolustusvalmiutta.” (Valtiopäivät 1969, 2316.)

Eduskunnassa oli kuitenkin mahdollista kritisoida sitä, että kansanedustaja kyseenalaisti maan puolustuskykyä tai pyrki luomaan epäluottamusta maanpuolustusta kohtaan. Tällaisia syytöksiä oli mahdollista perustella vetoamalla siihen, että molemmat heikensivät puolustustahtoa. (Valtiopäivät 1969, 2399; Valtiopäivät 1971, 576 Lähteenmäki.) Sama päti veteraanien kohteluun erityisesti sosiaalipolitiikan keinoin. Poliittisesta vasemmistosta oli mahdollista julistaa puolustustahto hurmahenkiseksi ja liikaakin sotavuosien muistoja herättäväksi, mikä antoi poliittisen työkalun kyseenalaistaa liian maanpuolustushenkistä turvallisuuspolitiikkaa. (Häkkinen 2019a, 62.)

Maanpuolustustahdon tila oli siis tärkeä, joskaan ei erityisemmin korostettu todennäköisesti osittain sotavuosina jopa liialliseksi koetun isänmaallisuuden tai kansallismie-

lisyyden vuoksi, mutta myös, koska YYA-Suomessa vallitsi 1960- ja 1970-luvuilla selkeä ideologinen vastakkainasettelu. Mittaustuloksia oli silti mahdollista kerätä ja hyödyntää. Suomessa ensin Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta ja vuodesta 1975 lähtien Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta kartoittivat yleistä mielipidettä. Korkeaa maanpuolustustahtoa osoittavat tutkimustulokset oli mahdollista ottaa poliittisen retoriikan välineiksi. (Esim. Valtiopäivät 1970a, 2761 Hara.)

Ulkopoliittisesti ajateltuna maanpuolustustahto oli Suomessa yhtä tärkeä kuin myös Ruotsissa. Puolustustahtoon vetoamista oli mahdollista pitää sekä Ruotsissa että Suomessa pelotepolitiikan välineenä, jolla oli mahdollista alleviivata molempien maiden kulttuureista ja yhteiskunnista nousevaa maanpuolustusmyönteistä ja maan ulkopoliittikkaa laaja-alaisesti tukevaa asenteellisuutta. Siten puolustustahtoon vetoaminen vaikutti sisäpoliittisen välineen ohella ulkopoliittikan välineeltä. Puolustustahto ei kuitenkaan ollut yksiselitteisen positiivinen ilmaisu. Niinpä käsitettä oli mahdollista täydentää esimerkiksi termillä ”terve” ja tähdentää, että kyseisen tahdon taustalla oli yleinen rauhantahto. Näin yritettiin tehdä pesäeroa oikeistohenkiseen tai sotaa jollakin tapaa ihannoivaan näkökantaan. Tärkeää oli myös linjata tuki puolueettomalle ulkopoliitikalle, jossa maanpuolustus oli vain väline ylläpitää rauhaa, ei valmistella hyökkäämistä. Esimerkiksi poliittisessa keskustelussa maanpuolustustahdon kytkös väkivaltaan keskittyi uhritematiikkaan, jossa maanpuolustustahtoon kietoutui pikemminkin kärsimyksen teema kuin se, että Suomen maanpuolustus pystyisi käyttämään aseellista voimaa ja siihen liittyvää väkivaltaa. (Häkkinen 2019a; Korttesalmi, Vennamo, Valtiopäivät 1974a, 1340; Vennamo, Valtiopäivät 1971b, 1696; Pohto, Valtiopäivät 1981, 3831.) Ylhäältä päin johdettu puolustustahdon rakentaminen ei tuntunut erityisesti 1970-luvun puolivälin ilmapiirissä enää mahdolliselta, ja äärivasemmisto veti tuolloin tukensa pois henkiseltä maanpuolustukselta ja siihen liitetyiltä militarismien kasvattamisen uhilta. (Rainio-Niemi 2014, 144–146; Häkkinen 2020, 116–120.) Julkisessa keskustelussa haluttiin ottaa poliittinen irtiosto kaikesta militarismiin vivahtavasta ja siten alleviivata nimenomaan itsenäisyyttä sekä myös tiettyjä vapausarvoja keskeisinä yllykkeinä. Vuosina 1970–1971 istunut ensimmäinen parlamentaarinen puolustuskomitea olikin sitä mieltä, että yhteiskuntapolitiikalla ja maanpuolustusasenteilla oli keskinäinen riippuvuussuhde (Parlamentaarinen puolustuskomitea 1971, 37). Ideologinen asetelma olikin keskeinen kenttä, joka antoi mahdollisuuksia esittää tahtoa koskevia argumentteja. Tarve määrittellä suomalaisten puolustustahtoa poliittisesti terveeksi oli kiinnostava osoitus ajanjaksosta, jolloin maanpuolustuksen järjestäminen ei ollut poliittisesti suhteellisen yksinkertainen ajatus.

5.5. Identiteetti puolustustahtoa tarvitsevan puolustuspolitiikan tukena ja toisinpäin

Kansalaisten aseelliseen konfliktiin ja ennen kaikkea maanpuolustukseen liittyvän tahdon rakentamiseen liittyy kysymys siitä, missä määrin ilmiötä voi rakentaa ja missä määrin kyseessä on pikemminkin sisäsyntyinen, identiteettiin liittyvä ilmiö. Nämä molemmat kysymykset ovat oleellisia sen kannalta, millaisen resurssin esimerkiksi nimenomaan maanpuolustustahtona tunnettu ilmiö oikein saattoi tarjota poliittisen päätöksenteon käyttöön. Molemmissa maissa sivuttiin niin sisäsyntyisyyttä kuin identiteetti-puolta.

Aineiston empiirisen tarkastelun perusteella ruotsalaiset parlamentaarikot sivusivat maanpuolustustahtoa laajemmin kuin suomalaiset parlamentaarikot kylmän sodan vuosina. Ruotsissa psykologisen puolustuksen merkitys oli vakiintunut osa puolustuspoliittista keskustelua, jossa muun muassa määriteltiin politiikan peruslinjoja ja toimintaan kohdistettavia määrärahoja ja jossa ote oli siis puolustustahdon rakentamista ja rakentamista puoltava. Puolustustahtoa sivuavissa puheenvuoroissa ei yleensä tarruttu *identiteetti*-termiin eikä myöskään lähestytty asiaa epäsuorasti syventymällä siihen, kuinka paljon puolustustahto oikein oli sisäsyntyistä. Toisaalta tahtoon liittyvää identiteettipoliittista ulottuvuutta pystytään tarkastelemaan kahta eri väylää pitkin. Näistä ensimmäisessä analysoin sitä, miten puheenvuoroissa lähestytään ruotsalaisia tai myöhemmin luvussa suomalaisia kollektiivisena yhteisönä ja heidän rooliaan ja erityisesti puolustustahtoon suhteessa maanpuolustukseen. Toisessa analysoin havaintoja esimerkiksi alueisiin, kieleen tai traditioihin liittyen.

Poliittisen yhteisön toimintasäännöt olivat keskeinen taustalla toimiva identiteettipoliittikan muoto. Ruotsalainen yhteiskunta painotti demokratiaa ja yksilönvapautta, mutta se joutui myös tasapainottelemaan siinä, miten paljon se olisi valmis rajoittamaan samoihin arvoihin perustuvia oikeuksia maanpuolustuksen nimissä. Tämä oikeuksien ja vapauksien rajoittamiskysymys vaikutti myös siihen, millaisena puolustustahdon merkitys nähtiin Ruotsissa. Esimerkiksi vuonna 1948 valtiopäivien lakiasianvaliokunnassa (Första lagutskottet, 1948, 46–48) pidettiin oleellisena kykyä rajoittaa tarvittaessa puolustusvoimien piirissä sekä yksilöiden kokoontumis- että samalla myös puhevapautta. Tällä linjalla oli yhteys puolustustahtoon, sillä vapauksia oli mahdollista rajoittaa. Rajoittaminen oli mahdollista, jos yksilöiden kokoontumisen katsottiin olevan luonteeltaan sellaista, että siinä haluttiin heikentää puolustustahtoa tiettyä ulkovaltaa tai sen puoleen nostattaa vihamielisyyttä esimerkiksi Ruotsin sotilasjohtoa vastaan. Puolustusvoimat nähtiin tässä logiikassa demokraattisen yhteiskunnan äärimmäisenä suojelijana ja toisaalta puolustusvoimissa asevelvollisuuden kautta palvelevat puolestaan sellaisessa asemassa, että heidän toimintaansa oli oikein säädellä.

Puolustuspäätöksissä toistuvasti näkyvä linjaus maanpuolustuksen organisoimisesta ruotsalaisten ”elävää puolustustahtoa” heijastavalla tavalla loi pohjaa sille, miten identiteettipoliittikkaan liittyviä teemoja nostettiin esiin. Puolustuspoliittisissa linjanveidoissa ja keskusteluissa lähdettiin puoluerajat ylittävästä konsensuksesta, jonka mukaan kansalaiset kokivat yhteiskunnan puolustamisen arvoisena. Jotta tunne yhteiskunnasta puolustamisen arvoisena toteutuisi, tarvittiin yhteiskunnan kehittämistä ja rakentamista, kuten ilmeni aikaisemmin käsitellyssä ideologisessa asetelmassa. Pääministeri Tage Erlander (sd.) korosti vuonna 1959 kansalaisten uhrivalmiutta puolustaa valtion riippumattomuutta ja puolueettomuutta, jolloin kollektiivisen identiteetin osana nähtiin valmius uhrautumiseen: ”Denna levande försvarsvilja är en ovärderlig tillgång för vår nation, en förutsättning för att statsledningen i en kritisk situation skall med kraft kunna hävda Sveriges intressen.” Juuri tämä tahdon tila oli Erlanderin mukaan kansakunnalle huomattavan arvokas voimavara, jonka turvin valtionjohto pystyi ajamaan Ruotsin intressejä. Niinpä puolustustahto edusti nimenomaan voimavaraa tuon ajan ruotsalaisessa turvallisuuspoliittisessa keskustelussa. (Riksdagen 1959b, 10.) Kuitenkin puolustustahtoon liittyvä identiteetin osa koettiin hauraaksi. Tämä näkyi sellaisessa poliittisessa puheessa, jonka mukaan jonkin väestönosan puolustustahto saattoi laskea väärin ratkaisujen myötä. Ratkaisu puolustustahdon tilaan piili informaatiossa, joka liittyi niin puolustuskeskustelujen ideologiseen puoleen kuin siihen,

miten identiteettiä haluttiin rakentaa. Tässä identiteettipoliittisessa lähtökohdassa tärkeää oli yhteenkuuluvuuden rakentaminen. Se toi pohjaa totaalipuolustuksen onnistumiselle, ja siksi se kytkettiin informaation jakamisen tärkeyteen. (Regeringen 1962, 19.)

Erlander ei ollut ainoa päättävä, joka kosketteli uhrautumista yhteisön eteen. Esimerkiksi keskustaoikeiston edustajat Ivar Virgin ja Gösta Bohman vetosivat siihen, että viime kädessä puolustustahdossa oli kyse valmiudesta uhrautua nimenomaan yhteiskunnan eteen. Yksilön suhde uhrautumiseen ilmeni ajassaan kiinni olevana ilmiönä, joka ei ollut kuitenkaan täysin sisäsyntyistä, vaan tarvitsi tuekseen maanpuolustusta ja turvallisuuspolitiikkaa koskevaa tietoa, jolla uhrautumista voitiin oikeuttaa ja pitää perusteltuna. Esimerkiksi vuonna 1966 hallituksen retoriikassa asevelvollisuus instituutiona edusti yksilön uhrautumista, joka yhdisti yksilöä yhteisöön. Samalla toinen maailmansota ilmeni keskeisenä historiallisena kontekstina ja oppimiskokemuksena tilanteessa, jossa Ruotsin asema oli ollut heikko. Tuolloin tarve kansalaisten uhrautumiseen ruotsalaisen yhteiskunnan puolesta oli ollut käsin kosketeltavaa. 1980-luvulla eräs keskustaoikeiston edustaja mietti, oliko vastaavaan henkiseen ilmapiiriin mahdollista päästä enää edes kiinni, kun Ruotsia uhkaavan sodan vaara tuntui vähäiseltä. (Virgin, Riksdagen 1969a, 78; Bohman, Riksdagen 1971, 56; Ohlin, Riksdagen 1964, 107; Regeringen 196, 128; Virgin, Riksdagen 1975, 36; Oskarsson, Riksdagen 1980, 87.) Psykologinen puolustus perustui eräässä tulkinnassa siihen, että kotimainen mielipide oli myönteinen maanpuolustusta kohtaan ja kansainvälinen mielipide olisi puolestaan tietoinen, miten Ruotsissa lähestyttiin puolustusta koko väestön asiana. Tähän liittyi mahdollisuus välittää tietoa siitä, että ruotsalaisten puolustustahto oli luonteeltaan aitoa. Keskustaoikeistoa edustanut ja usein puolustustahtoa puolustuspoliittisissa puheenvuoroissaan sivunnut opposition Nils G. Hansson i Skegrie (kesk.) kommentoi vuonna 1961, että rauhanaika tarkoitti yhteiskunnan olojen muuttumista itsestään selviksi. Oppositionissa ollut keskustaoikeistoa edustanut Gunnar Hecksher yhtyi tähän ajatukseen. Ajatus oli, että kansalaisten maanpuolustukseen liittyvä tahto saattoi muuttua, jos uhka kaiken muuttumisesta ei tuntunut akuutilta. Poliittisen käyttäytymisen tuli tällöin tukea itsesuojeluvaiston kehittämistä, mikä puolestaan edisti puolustustahtoa. Puolustustahtoa ei Hanssonin mukaan saanut rahalla, vaan se kumpusi syvemmistä tunteista yhteiskunnan keskeisiä arvoja, ennen kaikkea vapautta ja itsenäisyyttä kohtaan. (Riksdagen 1961a, 32, 39–40.) Itsenäisyyttä painottava, paatokselliselta tuntuva puheentapa oli siis osa sekä hallituksen että opposition retoriikkaa. Kuitenkin tällaisten puheenvuorojen kautta selitettiin poliittisen yhteisön edustajille, miten kansan tahtoa pyrittiin määrittelemään sekä myös säilyttämään. Mielipidemittausten tuloksia puolustustahdosta voitiin käyttää kiinnittämään huomiota sen todentamiseen, oliko puolustustahto menossa oikeaan suuntaan. Mittaustulokset toivat erityisesti opposition käyttöön potentiaalisen välineen haastaa hallituksen toimia osana poliittista keskustelua sekä vaatia lisää panostuksia psykologiseen puolustukseen. (Hjalmarson, Riksdagen 1961c, 120; Senander, Riksdagen 1961b, 53; Riksdagen 1962, 3-4; Riksdagen 1975, 36.)

Ulkomailta peräisin oleva propaganda nähtiin kansallisen yhtenäisyyden uhkana, ja juuri tästä syystä nimenomaan psykologinen puolustus oli erityisen merkittävää. (Staxäng, Riksdagen 1963, 8.) Vihamielisen propagandan ytimessä oli hyödyntää kohdemaan olosuhteita ja muokata niihin sopivaa viestiä, mikä tarkoitti sen tunnustamista

Ruotsissa, että ruotsalaiseen elämäntapaan liittyvästä identiteetistä kumpuava puolustustahto oli altista vaikutuksille. Tämän lisäksi ulkomailta saattoi tulla muitakin ongelmia. Näistä ongelmallisin oli kaiketi vakoilu, josta Ruotsi oli saanut julkisuuteen saakka edennyttä kokemusta vuonna 1964. Tuolloin eversti Stig Wennerström oli paljastanut vakoilleensa Ruotsia Neuvostoliiton puolesta. Nykyään tiedetään, että tapaus aiheutti huomattavaa vahinkoa erityisesti länsimaiden intresseille. Kuitenkin jo paljastumisvuonna aihe puhututti ja tapauksen vaikutuksesta puolustustahtoon spekuloiitiin parlamenttikeskusteluissa. Pääministeri Erlander arvioi, että ratkaisu vakoilutapauksen vaikutuksen minimoimiseksi oli käsitellä asiaa mahdollisimman avoimesti ja keskustella siitä perin juurin demokraattisesti. Tällöin oppositiossa olleen kansanpuolueen johtaja Bertil Ohlin tähdensi, että ajatus käsitellä asiaa avoimesti ja demokraattisesti ei ollut sen politisoimista vaan tapa säilyttää puolustustahto. (Widen 2006; Riksdagen 1964, 85, 107.) Ruotsissa toki pystyttiin toteuttamaan myös omaa propagandaa, jossa saatettiin käytännössä keskittyä luomaan toiseutta toisesta osapuolesta, sen aatemaailmasta ja siihen liittyvästä suoranaisestä viholliskuvasta. Neuvostoliitto ja sen kommunistinen järjestelmä ilmenivät tässä erityisenä kohteena, ja sisäinen ruotsalainen propaganda kohdistui juuri vastakkainasettelun luomiseen. Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut olleen toivottavaa, mikä heijastui myös oikeistolaisen ajattelun sietämiseen. Esimerkiksi kristillisoikeistolaisia arvoja painottaneen Moral Re-Armament (MRA)-liikkeen toimintaa sivuttiin valtiopäiväasiakirjatasolla ja pidettiin potentiaalisena vaaratekijänä. Ruotsin puolustusvoimien piirissä tutkittiinkin 1960-luvulla sitä, oliko MRA vaikuttanut taustalla asevelvollisten koulutuksessa ja siten Neuvostoliiton vastaisuuden kasvattamisessa. (Militieombudsmannen 1964, 137–165; ks. Sack 2009.)

Yhteisön jäsenistä nuoret ja opiskelijat olivat varsinkin 1950–1970-luvuilla erityisen kiinnostuksen kohteena. Kansan tuli olla riittävän kiinnostunutta maanpuolustusasioista, ja eri tavat tehdä varusmiespalveluksesta hyväksyttävämpää ja ehkä myös miellyttävämpää ilmaantuivat aika ajoin keskusteluun. Tausta-ajatuksena oli, että jos maanpuolustukseen osallistuminen hankaloittaisi jollakin tapaa siviilielämää tai loisi muita ongelmia, olisi vaarana puolustustahdon laskeminen. Samalla moni edustaja vaikutti tulkitsevan, että asevelvollisia olisi mahdollista sitouttaa järjestelmään ja edistää puolustustahtoa erilaisin keinoin, joista keskeisin oli 1960-luvun poliittisessa retoriikassa tuolloin muutenkin läsnä ollut asevoimien demokratisointi. Varusmiespalvelukseen kiinnitettiin paljon huomiota, mutta selvää oli, että vapaaehtoisella maanpuolustustyöllä ja siihen liittyvillä organisaatioilla katsottiin olevan merkittävä vastuu puolustustahdon ylläpidossa. Etenkin upseerien ammatillinen tilanne ja mahdollisuus ampumaharjoituksiin nimettiin keskeisiksi elementeiksi ylläpitää vahvaa puolustustahtoa. (Dahl, Riksdagen 1955a, 106; Nestrup, Riksdagen 1955b, 18; Gillström, Riksdagen 1961b, 25; Andersson, Carlsson, Riksdagen 1965b, 8–10; Holmberg, Svanström, Riksdagen 1966, 58, 60–62; Regeringen 1966, 128; Regeringen 1970, 3–19, 63; Riksdagen 1984, 14–15.) Kun vuonna 1973 *Beredskapsnämnen för psykologiskt försvarin* tutkimus osoitti, että yliopisto-opiskelijoista vain 52 prosenttia oli valmis aseelliseen vastarintaan hyökkäystilanteessa, kirvoitti aihe keskustelua valtiopäivillä. Tällöin puolustusministeri Andersson arvioi, että poliitikoilla ja puolueilla sekä erityisesti niiden nuorisjärjestöillä olisi tässä ryhtiliikkeen paikka, koska varsinaisia muita välineitä vahvistaa opiskelijoiden puolustustahtoa ei oikeastaan ollut. (Riksdagen 1973, 67–74.) Ruotsissa asetettiinkin huomattavaa merkitystä yksilön vapaudelle itse päätyä siihen tulokseen, että hänellä oli tahto puolustaa maata.

Vapauksien merkityksestä kertoo, että puolustusvoimain sisäisten kurinpidollisten menetelmien tuli heijastaa yleistä oikeusjärjestystä, jossa yksilöillä katsottiin olevan huomattavaa toimintavapautta. Niinpä myönteisten asenteiden kehittäminen maanpuolustusta kohtaan oli yhteiskunnan asia. (Regeringen 1948, 57–58.) Vuonna 1950 sosiaalidemokraattinen puolustusministeri Allen Voug korosti valtiopäivien ensimmäisen kamarin istunnossa, että sotilaalliselle kurille oli olennaista, miten perusteet sitä varten kehittyvät tunteiden kautta. Tästä näkökulmasta yksilön kokemus kuulumisesta johonkin suurempaan, velvollisuuden tunne ja toisaalta yksilön kokemus oikeudenmukainen kohtelu olivat olennaisia puolustustahdon kehittymiselle, mikä ilmeni myönteisenä asenteena maanpuolustusta kohtaan. (Riksdagen 1950, 133–134.)

Ruotsalaisia oli luontevaa pitää pienenä kansana, joka joutui reagoimaan kansainväliseen tilanteeseen ja jatkuvasti ajattelemaan omaa paikkaansa. Erilaisilla aseilla saattoi olla psykologinen vaikutus ”på ett litet folk som värt”. Niinpä oli mahdollista pohtia, missä määrin yhteiskunnassa haluttiin ajaa sotaisaa kulttuuria turvallisuuspolitiikan välikappaleena ja missä määrin toisaalta pasifistista ajattelua tai yksinkertaisesti miettiä, miten kansallinen tietoisuus turvallisuudesta oikein muodostui. Pohjimmaisena tavoitteena oli maan puolueettomuuden suojeleminen ja tämän suojelun toteuttaminen siten, että koko yhteiskunta kulki mukana ja samalla Ruotsi esiintyisi maana, jonka olisi mahdollista saada myös kansainvälistä tukea kriisitilanteessa ja joka myös pystyi puolustamaan itseään ainakin hyvissä määrin. Niinpä viime kädessä eri poliittisilla valinnoilla saatettiin vaikuttaa siihen, miten yhteisön jäsenet kokivat puolustuksen sekä omakseen että ylipäättänsä luottamuksen arvoiseksi. (Lindqvist, Riksdagen 1955a, 102–104; Erlander, Riksdagen 1968, 38; Virgin, Riksdagen 1969, 59.) Maanpuolustuksen ei tarvinnut olla ulkoisesti erityisen näkyvää, ja esimerkiksi istuntokaudella 1986–87 valtiopäivien puolustusvaliokunta katsoi, että sotilasparaatit eivät olleet haluttu tapa vahvistaa puolustustahtoa vaan keskeistä oli informaation levittäminen. (Förvarskottet 1986, 17.) Viestinnän tuli selvästi olla siis hienovaraista, jotta kansalaisia ei karkotettaisi maanpuolustusajattelun piiristä.

Ruotsissa maanpuolustuksen roolia kollektiivisessa identiteetissä pyrittiin siis eri keinoin edistämään. Identiteetin tulkintaan liittyi sekin, miten alueellisuutta lähestyttiin, koska alueiden asukkaat saattoivat usein kokea erityistä yhteyttä omaan alueeseensa tai ainakin poliitikot painottivat sen merkitystä. Tässä ajattelussa varuskunnan sulkeminen saattoi heikentää puolustustahtoa, koska sen myötä kyseisen alueen nuoret joutuivat varusmiespalvelukseen kauaksi kotiseudulta – jonkinasteinen haaste siis aluetta koskevalle identiteetille. (Försvarskottet 1973, 32.) Alueelliseen näkökulmaan kiitettiin sekin, millaisia taloudellisia panostuksia alueelle suunnattiin niin elinkeinoelämän kuin varustelubudjetin kautta. Pohjois-Ruotsissa sijainnut Norrbottenin alue korostui tässä eniten. Vasemmiston diskursiivisuudessa alueelliseen näkökulmaan saattoi sekoittaa luokkakeskustelu ja siinä työväenluokan puolustustahdon vahvistaminen vahvistamalla alueiden työllisyysmahdollisuuksia erityisesti tehdastyössä (esim. Lassinantti, Riksdagen 1958, 114–115). Toki työväen kysymys nousi muutenkin esiin, koska teema liittyi yksilöihin, joilla oli rooli maanpuolustuksessa ja jotka siten olivat alttiina maanpuolustukseen liittyville pakkotoimenpiteille (Riksdagen 1959c). Pohjimmiltaan aluenäkökulmassa oli kyse siitä, puolustettaisiinko yhteisön keskeisiä osia vai koko yhteisöä. Mahdollinen maahanhyökkäys tapahtuisi joko pohjoisesta maarajaa pitkin tai mairinnousuna jollekin kohtaa Ruotsin pitkää rannikkoa. Hallitusten suh-

tautuminen alueen puolustamiseen eri juurikaan vaihdellut, ja ajatus jonkin alueen luovuttamisesta suosiolla maahantunkeutujalle tuskin olisi ollut omiaan ainakaan vahvistamaan kyseisen alueen asukkaiden puolustustahtoa. Esimerkiksi keskustapuolueen ollessa pääministeripuolueena 1970-luvun lopussa hallituksen diskursiivisuudessa painotettiin voimakkaasti, että puolustus koski maaperän jokaista kohtaa. Psykologinen puolustus täydensi tällaista invaasiopuolustukseksi luonnehdittua puolustusvoimien käyttöä määrittelevää doktriinia pitäen huolta yhteiskunnan itsevarmuudesta puolustusta kohtaan. Tämä puolestaan liittyi suoraan puolustustahdon tilaan. (Regeringen 1977, 31.)

Puolustustahdon käsite oli helppo nähdä siinä, miten jokin valinta tai instituutio kietytti sitä. Sosiaalidemokraattisen pääministeri Olof Palmén (pääministerinä 1969–1976, 1982–1986) mukaan ”[f]örsvarsviljans mest konkreta uttryck är att man betalar pengar på sin skattsedel till försvaret”, eli puolustustahdon konkreettinen muoto oli, että kukin maksaisi puolustuksesta veroissaan (Riksdagen 1972b, 101). Toisaalta myös asevelvollisuus instituutiona oli mahdollista määritellä puolustustahdon konkreettiseksi ilmentymäksi (Gustavsson, Riksdagen 1972a, 62).

Suomessa seurattiin ruotsalaisten puolustustahdon tilaa kiinnostuneina, ainakin mitä tuli mittauksiksi. Vuonna 1969 kotimaisessa sanomalehdessä noteerattiin, että Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan tutkimuksen perusteella ruotsalaisilla saattoi olla korkeampi puolustustahto kuin suomalaisilla mutta että myös hiukan erilaiset tutkimusmenetelmät kummassakin maassa saattoivat selittää toisistaan jossakin määrin eroavia tutkimustuloksia. (Etelä-Suomen Sanomat 1969.) Ruotsin valtiopäiväkeskustelut ja niissä esiintynyt puolustustahdon luonne poliittisena ilmiönä jäi Suomessa ainakin jossakin määrin epäselväksi, eikä asia noussut merkittävästi esiin esimerkiksi kotimaisessa sanomalehdistössä. Puolustustahdon kasvattamiseen ja toisaalta sen sisäsyntyisyyteen liittyvä kysymys olivat kuitenkin keskeisiä myös Suomessa. Esimerkiksi henkisen maanpuolustuksen kriisi liittyi osaltaan siihen, että maanpuolustustahto haluttiin mieluummin nähdä sisäsyntyisenä kuin valtion rakentamana ilmiönä (ks. Blomstedt 1972, 7).

Myös Suomessa käsiteltiin asevelvollisiin kohdistuvia rajoituksia tai kurinpidollisia toimenpiteitä, ja ajan kuluessa niitä vähennettiin. Rajoitteita ja kurinpitoa koskevan keskustelun yhteydessä oli mahdollista tehdä tulkintoja valintojen vaikutuksesta puolustustahtoon, ja yleisesti palvelusolojen parantamisen tai pakkokeinojen välttämisen katsottiin edistävän myönteistä asenteellisuutta. 1970-luvulla vasemmistossa mieluusti penättiin myös varusmiespalveluksen demokratisoimista. Ruotsissa tätä oli jo tehty jossakin määrin avaamalla varusmiehille mahdollisuuksia vaikuttaa palvelusoloihinsa. Sama päti siihen, millaisia etuisuuksia palvelustaan suorittaville asevelvollisille olisi mahdollista kohdentaa. (Mäki-Hakola, Valtiopäivät 1970b, 3576–3578; Tupamäki, Valtiopäivät 1972a, 2012–2014; Valtiopäivät 1972b, XII-18.) Suomen Maaseudun Puolueen (SMP) kansanedustajat olivat näissä keskusteluissa usein aktiivisia. Tässä huomio kohdistui yhteiskunnan oloihin ja mahdollisuuksiin kehittää yksittäisten ryhmien etuisuuksia ja siten taloudellisen pärjäämisen edellytyksiä. Kuten puolueen johtaja Veikko Vennamo totesi vuonna 1971: ”Minä ymmärrän, että kokoomus pitää aseista, mutta Smp:llä on toinen käsitys. Me katsomme, että ihminen, puolustustahto on tärkein, ja puolustustahto kansassa on vain silloin, kun kansalla on turvattu ja kohtuullinen toimeentulo ja näin myös nuorilla.” Tähän kokoomuksen Raimo Ilaskivi

saattoi piikitellä, että sama politiikka oli Suomessa käytössä jo ennen talvisotaa, tunnetuin seurauksien Suomen materiaaliseen puolustuskäytännölle. (Vennamo, Ilaskivi, Valtiopäivät 1971a, 125; Vennamo, Valtiopäivät 1976, 1559.)

Asioista puhuminen Ruotsin tai Suomen konteksteissa ei tietenkään ollut vaatimus sille, että ne päättyivät osaksi poliittisia päätöksiä. Erityisesti SMP:n puhe näytti usein jäävän diskursiivisuuden tasolle. Tässä nouseekin esiin merkittävä ero verrattuna Ruotsiin. Länsinaapurissa maanpuolustusta käsittelevä keskustelu oli luonteeltaan koko yhteiskuntaa ja siinä myös kansalaisuutta käsittelevää, ja maanpuolustuksen tuli heijastaa yhteisön identiteettiä ja siinä sen arvomaailmaa ja luottamuksen tunnetta. Suomessa keskustelu oli erilaista, suppeampaa, ja sitä sävytti sotavuosien painolasti. Oliko tällaisessa kontekstissa enää edes syytä pohtia, missä määrin puolustustahto oli keskeinen osa suomalaista identiteettiä? On kuitenkin muistettava, että asiaa oli sivuttu yhteiskunnallisessa keskustelussa erityisesti 1920- ja 1930-luvuilla ja että kylmän sodan ajan keskustelujen taustalla olivat monen päättäjän omakohtaisesti kokemat sotavuodet.

Muista keskusteluteemoista esimerkiksi suhde maanpuolustuksen alueellisuuteen ja sen merkitykseen puolustustahdolle jäi Suomessa suppeaksi. Alueellisuuden osittain liittyvää keskustelua yhteiskunnan ja sen jäsenen välisestä sidoksesta puolustustahdossa ei mitään ilmeisemmin käyty. Alueellisuuden puuttuminen saattoi olla yllättävää siinä mielessä, että Suomen maanpuolustus nojasi 1960-luvulta lähtien aluepuolustuksen ideaan. Se oli sekä kustannustehokas että poliittisesti sopiva, koska siinä ei tarvinnut osoittaa tiettyä naapuria todennäköiseksi hyökkääjäksi (Visuri 2001b, 28–30). Miellipidemittauksissa saatettiin ajoittain selvittää maanpuolustustahdon alueellisia piirteitä, mutta tulokset eivät nousseet osaksi julkisia poliittisia diskursseja ainakaan eduskunnassa. Esimerkiksi vuonna 1969 melko rajatulla aineistolla toteutettu kyselytutkimus osoitti, että vastaajat olivat Mikkelin ja Lapin lääneissä selvästi puolustustahtoisempia kuin Vaasan ja Pohjois-Karjalan lääneissä. (Peltonen 1971, 13–14.) Selvää olikin, että sotakokemukset painoivat voimakkaasti taustalla. Sotavuodet olivat osoittaneet, millainen henkinen valmius suomalaisilla oli puolustaa maata kriisiajan olosuhteissa ja miten suomalaiset reagoivat aluemenetyksiin. Esimerkiksi Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan yleistä maanpuolustustahtoa mittaava kysymys tuotti 1970-luvun alussa matalan tuloksen, kun reilut 40 prosenttia vastaajista ilmaisi maanpuolustustahtoa. (MTS 2018, 26.) Matala mittaustulos ei kuitenkaan välittänyt poliittisiin keskusteluihin, todennäköisesti, koska taustalla oli 1960-luvulla kerättyä tietoa sekä toisaalta historiallinen kokemus maanpuolustuksen nauttimasta tuesta ja kannatuksesta ja kyvystä kestää sota-aikaa. Uusi tutkimustulos linkittyi myös kiristyneisiin ajatuksiin maanpuolustuksesta eikä ollut yksistään uhkaamassa maanpuolustukseen liittyviä käsityksiä ja uskomuksia. Tutkitun ajanjakson eduskuntakeskusteluissa ei niinkään mietitty kansalaisten suhdetta yhteiskunnan puolustamiseen yleisesti hauraana asiana, vaan huomio kohdistui siihen, mitä tästä suhteesta voisi seurata ja mitä tämä suhde tarkoitti yhteiskunnan velvollisuuksille jäseniään kohtaan.

Sotaveteraanien kohtelu toistui keskusteluissa jatkuvasti. Sotaveteraanien yleiseen kritisointiin kylmän sodan olosuhteissa on kiinnitetty huomiota, mutta todellisuudessa vasemmistolaiskritiikki sotaveteraaneja kohtaan oli ilmeisen lyhytaikaista. Sotaveteraaneja oli paljon, ja he osallistuivat hyvinvointivaltion rakentamiseen usein sen johtopai-

koilta käsin. (Tepora 2015, 311.) Vielä 1970-luvulla oli mahdollista perustella, että sotaveteraaniaasia oli edelleen hoitamaton ja akuutti erityisesti siinä, keillä veteraaneilla oli oikeus lisäeläkkeeseen. Kuten kokoomustaustainen, sosiaalityöhön ja sairaanhoitoon ammatinsa kautta suuntautunut Alli Vaittinen totesi, ”[o]nneton se kansa, joka ei maatansa puolustaisi, ja onneton se kansa, joka jättää maansa puolustajat sikseen, heitteelle”. (Valtiopäivät 1971a, 603.) Sotaveteraanien kohtelun edistäminen olikin yhteisön kollektiivisuuden vahvistamista, eikä siinä noussut esiin keskeisiä alueellisuutta painottavia seikkoja. Mitä tuli puolustustahtoon, muunlainen poliittisen eliitin julkisuudessa määrittelemä henkinen kasvatus jäi suppeaksi. Kiinnostavaa on, että pääministeri tai muut valtioneuvoston jäsenet eivät juuri puolustustahtoa koskettelleet koko tarkastellun ajanjakson aikana. Puolueiden mahdolliset muut johtohahmot olivat avoimempia. Tämä kertoo omalta osaltaan, että maanpuolustus oli poliittisessa keskustelussa herkkä aihe siihen liittyneiden arvolatausten vuoksi. Niinpä maanpuolustustahto tai puolustustahto ei ollut niin merkittävä keskustelunaihe verrattuna Ruotsiin, jossa pääministeritasolla määriteltiin puolustustahdon merkitystä ja siihen vaikuttavia tekijöitä.

Henkisten sidosten tarkastelu jäi siis suppeaksi. Vuonna 1975 voimaan tullut laki puolustusvoimista määritteli Puolustusvoimien yhdeksi tehtäväksi puolustustahdon edistämisen. Puolustusvaliokunnan näkökulmasta puolustustahtoa oli mahdollista edistää antamalla asiallista tietoa puolustusvoimista, joten ideologisesta asetelmasta ei ollut kyse. (Puolustusvaliokunta 1974.) Eduskunnan täysistunnossa oli mahdollista koskella muunkinlaisia aiheita, jotka liittyivät pikemmin identiteettipoliittisiin ulottuvuuksiin. Tällöin nimittäin kristillisen liiton Antero Juntumaa oli puolueen puolesta vaatimassa, että Puolustusvoimilta edellytettäisiin sekä henkistä kasvatusta että ruumiillista kuntoa edistävää toimintaa. Juntumaa vaati, että Puolustusvoimilta odotettaisiin myös kansalaisvastuun, isänmaan rakkauden ja kristillisperäisen moraalisen ryhdin edistämistä, jotka erosivat hänen tulkinnassaan puolustustahdon tavanomaisesta edistämisestä. (Valtiopäivät 1974b, 977–978.) Ehdotus ei kuitenkaan saanut vastakaikua. Selvää kuitenkin oli, että kansassa nähtiin henkistä tahtotilaa puolustautua. Kiinnostavaa kyllä, henkinen maanpuolustus pyrki erityisesti toimintansa alkuvaiheessa 1960-luvulla etsimään kansallista yksimielisyyttä tukevia piirteitä. 1970-luvulle tultaessa parlamentarisissa puolustuskomiteoissa päädyttiin jo tulokseen, että puolustustahdon tuli olla sisäsyntyistä, ei niinkään ideologisesti kehitettävää. (Toinen parlamentaarinen puolustuskomitea 1975, 26–28.) Niinpä isänmaallisuus, yhteisön maanpuolustuksen kannalta keskeinen aatteellinen kollektiivisuutta ja kansallista identiteettiä kasassa pitävä liima, haluttiin siirtää sivummalle kuin mitä se oli ollut vielä 1960-luvulla.

Aineiston perusteella kansalaisten maanpuolustukseen ja aseelliseen konfliktiin liittyvää tahtotilaa pidettiin ainakin jossakin määrin voimavarana sekä ruotsalaisessa että suomalaisessa puolustuspolitiikkaa käsittelevässä keskustelussa, mikä ilmeni siinä, miten sopivana pidetyn puolustustahdon tulkittiin tukevan kansallista turvallisuuspolitiikkaa. Tahtotila kytkeytyi vahvasti käsityksiin maan kyvystä puolustautua ja yhteiskunnan tekemästä työstä yksilön myönteisten maanpuolustuskäsitysten edistämiseksi. Nämä käsitykset liittyvät siihen, millainen kulloinenkin yhteiskunnallinen konteksti oli ja millaisia ajankohtaisia teemoja siinä nousi esiin. Näitä teemoja olivat kansainvälisiin suhteisiin liittyvät asiat, yhteiskunnan kyky kohdentaa riittävästi varoja maanpuolustuksen ja siihen liittyvien erilaisten toimintojen toteuttamiseen sekä se, millaisia muita yhteiskunnallisia teemoja maanpuolustuksessa voitiin nähdä.

Poliittisten päättäjien kommentit maanpuolustustahdosta ovat pohjimmiltaan tulkin-toja, joihin voi liittyä uskomuksia, olettamuksia, arvoja tai esimerkiksi tutkimustiedon avulla saatuja tietoja. Oleellista on ymmärtää, että poliittisten päättäjien silmissä kansalaisten maanpuolustukseen liittyvä tahto ei välttämättä ole luonteeltaan pysyvää, vaan se voidaan toistuvasti nähdä alttiina ympäristöstä nouseville muutospaineille. Ruotsalaisaineistossa korostuu ajatus, jonka mukaan maanpuolustustahdon ylläpitäminen on poliittisten päättäjien ja myös poliittisten puolueiden vastuulla, jolloin siinä voi nähdä piirteitä poliittisen pääoman ylläpitämisestä ja kehittämisestä. Samassa aineistossa korostuu johdonmukaiseen politiikkaan ja maanpuolustukseen yleensä liittyvän konsensuksen teema: erityisesti määrärahakysymyksistä on mahdollista käydä poliittista kamppailua ja samalla sivuta sitä, säilyykö puolustustahto tehtyjen valintojen seurauksena vai ei. Kuitenkin keskeisenä kantavana teemana myös teknologiaa painottavina ajanjaksoina on ollut, että viime kädessä Ruotsin sotilaallinen turvallisuus nojaa kansalaisten ja yhteisön väliseen suhteeseen. Tämä suhde ei tarkoita ainoastaan asevelvollisuutta vaan myös suhdetta itse yhteiskuntaan. Asevelvollisuus, sen järjestämiseen liittyvät käytännön kysymykset ja yksilön kokemus siitä tulkitaan siten ennen kaikkea laajemman yhteiskunnallisen kehyksen kautta. Näin muutokset yhteiskunnassa ja siinä, miten yksilön tulkitaan kokevan yhteiskunnan vaikutukset, voivat vaikuttaa puolustustahtoon voimavarana.

Myös Suomessa on pyritty hakemaan maanpuolustukseen liittyvää konsensusta. Henkinen maanpuolustus käynnistyi siitä, että maanpuolustustahto haluttiin määrittellä erityisesti yhteiskunnan perusarvojen ja instituutioiden nauttiman luottamuksen kautta. Kuitenkin ideologiset näkemykset asettuivat ristiriitaan sen kanssa, että maanpuolustustahtoa edistettiin valtiojohtoisen toiminnan kautta. Niinpä pääpaino siirtyi siihen, että yksittäisten kansalaisten tuli tehdä ratkaisujaan itsenäisemmin. Siksi puolustustahdon ideologinen puoli supistui ainakin jossakin määrin, ja tilalle rakentui suurempi tarve sille, että kollektiivinen identiteetti maanpuolustusta kohtaan säilyisi.

Suomalaisaineistossa puolustustahdon säilyttämiseen tai vahvistamiseen liittyvä vastuullisuuden määrittely keskittyi henkisen maanpuolustuksen tiimoilta viranomaisten ja päättäjien tekemiin ratkaisuihin, mikä ei kuitenkaan näkynyt eduskunnassa. Kun laki puolustusvoimista säädettiin, vastuullisuus liitettiin Puolustusvoimien toimintaan.

Suomessa maanpuolustustahtoa tarkasteltiin enemmän kulttuurisesti sisäänrakennettuna asenteellisuutena, jonka olemassaolo oli todistettu sotavuosina. Tämä asenteellisuus ilmeni jopa niin, että sotilaalliseen maanpuolustukseen kriittisesti suhtautuvat päättäjät ovat halunneet suitsia sitä vaikuttamalla määrärahakeskusteluun ja käyttämällä sellaisia diskursseja, joissa sotilaallisen maanpuolustuksen merkitys kyseenalaistettiin suhteessa ulkopoliittiseen toimintaan. Suomen kontekstissa maanpuolustustahto ei näyttäytynyt niin hauraana kuin ruotsalaisessa aineistossa, ja tahdon merkityksiin toistuvasti liitetty ajatuksia, jotka sopivat tietyn aikakauden poliittisen keskustelun kontekstiin ja maan ulkopolitiikan linjauksiin.

Kaiken kaikkiaan voi todeta, että poliittisessa keskustelussa on ollut vahvaa uskoa siihen, että kansalaisten tahtoon voidaan pyrkiä vaikuttamaan ja että tietyssä turvallisuuspoliittisessa kontekstissa tahdon huomioiminen on tärkeää. Poliittisen järjestelmän tai poliittisen kulttuurin painottaessa yksilön vapautta maanpuolustustahdon säilyttämi-

nen tai vahvistaminen näyttäytyy aikaansa sidottuna, ja keskustelu siitä pyrkii heijastamaan todellisuutta. Kausaalinen yhteys poliittisten valintojen ja maanpuolustustahdon tilan välillä on kuitenkin jossakin määrin epäselvä. On silti selvää, että tahto puolustaa maata ilmeni maanpuolustuksellisena voimavarana ja oli myös käytössä poliittisena resurssina maanpuolustuksesta tai sen merkityksestä puhumisessa. Ruotsin esimerkki edellisessä ja tässä luvussa osoittaa, että Suomen poliittiset keskustelut eivät ole erityisen ainutlaatuisia, jos poliittisissa konteksteissa vain on riittävästi samankaltaisia piirteitä. Viholliskuvan puuttuminen oli kuitenkin keskeinen ero, mutta aatteellisuus edusti toiseutta, jolta pyrittiin suoranaisen puolustusidentiteetin puitteissa suojautumaan.

TAHTO KYLMÄN SODAN JÄLKEEN: PYSYVYYTTÄ JA MURROSTA

Tässä pääluvussa edetään historiallisessa kaaressa lähelle teoksen julkaisuhetken suomalaista todellisuutta. Pääluvussa pohditaan ensin väestön henkisten voimavarojen merkitystä ulkopoliitikassa, mikä luo pohjaa ymmärtää tahtoa käsittelevää diskursiivisuutta Suomen ulko- ja puolustuspolitiikassa ja sitä, missä määrin tahto voi ylipäättään olla poliittinen resurssi kansainvälisten suhteiden hoidossa. Siitä pääluku jatkuu maanpuolustustahtoon liittyvän keskeisen kotimaisen poliittisen keskustelun analysointiin 1990-luvun alusta 2020-luvulle. Tarkastelu päättyy vuoteen 2022, jolloin Venäjän hyökkäys Ukrainaan vaikutti maanpuolustukseen, ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan ja erityisesti maanpuolustustahdon merkitykseen voimavarana liittyvään kotimaiseen keskusteluun. Vuoden 2022 tapahtumia oli edeltänyt korkea maanpuolustustahdon tilaa korostavan diskursiivisuuden vahvistuminen kotimaisessa poliittisessa keskustelussa, mikä sai Ukrainan tapahtumien valossa uutta merkitystä. Vuonna 2022 Suomi päätti jättää jäsenyyshakemuksen sotilasliitto Natoon, mitä myös käsitellään tahdon kautta.

6.1. Väestö ja henkiset voimavarat ulkopoliitiikan resursseina

Kuten tähän mennessä on tullut esiin, aseelliseen konfliktiin liittyvällä tahdolla katsotaan olevan merkitystä siinä, miten kansainvälinen yleisö ja erityisesti mahdolliset hyökkääjät tarkastelevat yksittäistä maata ja pohtivat sotilaallisen voiman käyttämiseen liittyviä riskejä sekä arvioivat siten Suomen kansainvälistä asemaa. Tätä ajatusta on mahdollista pohtia tarkemminkin.

Kansainvälisten suhteiden tutkimusta lähestytään usein eri koulukuntien kautta, ja tietty teoria tarjoaa kehyksen havainnoille valtioiden välisistä suhteista ja tapahtumista. Ei siis ole olemassa yksiselitteistä totuutta vaan erilaisia tapoja tulkita tapahtumia ja ilmiöitä. Tahtotila on tällainen ilmiö, mutta sen voi purkaa osiin ja eritellä siinä vaikuttavien keskeisten tekijöiden vaikutusta osana ulko- ja turvallisuuspoliittista päätöksentekoa.

Turvallisuuspolitiikka ymmärretään kotimaisessa kontekstissa melko laajana käsitteenä, jossa yhdistyvät sen alkuperäisen, 1960-luvulle sijoittuvan merkityksen mukaan ulko- ja puolustuspolitiikka. Sitten turvallisuuksipolitiikalla on ymmärretty niin valtion sisäisen kuin ulkoisen turvallisuuden ylläpitämistä yhteiskunnan keskeisiin arvoihin liittyvin tavoin. Suomen vuoden 2020 ulko- ja turvallisuuspoliittisessa selonteossa turvallisuuspolitiikkaa tulkittiin sen päämäärien ja perustan kautta. Tuolloin ulko- ja turvallisuuspolitiikan päämääriä olivat Suomen kansainvälisen aseman vahvistaminen, valtion itsenäisyyden ja alueellisen koskemattomuuden turvaaminen, Suomen turvallisuuden ja hyvinvoinnin vahvistaminen sekä yhteiskunnan toimivuuden ylläpitäminen. Ulko- ja turvallisuuspolitiikka nojasi ihmisoikeuksien, oikeusvaltioperiaatteen, demokratian, rauhan, vapauden, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisen muo-

dostamaan arvopohjaan. (Valtioneuvosto 2020b, 10.) Visurin mukaan turvallisuuspolitiikka linkittyy erilaisiin turvallisuushäikiin ja siihen, miten voidaan turvata itsenäisyys, toimintavapaus ja kansalaisten elinmahdollisuudet valtiossa tai liittoumassa. Tällöin strategian tehtävä on muodostaa toimintalinja, joka johtaa poliittisesti määriteltyjen päämäärien toteuttamiseen. Strateginen tilannearvio puolestaan antaa tietoa poliittiselle päätöksenteolle. Strategisen toiminnan ei tarvitse olla luonteeltaan sotilaallista, sillä poliittisia päämääriä voidaan pyrkiä saavuttamaan ei-sotilaallisinkin keinoin. Visurin mukaan sotilasstrategia on erityinen sotilaallisiin keinoihin keskittyvä strategian osa-alue. (Visuri 1997, 12.) On selvää, että päämäärän ja valitun toimintalinjan tukena tulee olla siihen soveltuvat resurssit.

Resurssien riittävyys on haaste, kun puhutaan Suomen kaltaisesta pienestä maasta. Sodankäynti voi olla luonteeltaan Clausewitzin muotoilemaa ilmaisua käyttäen absoluuttisesti rajoittamatonta, eli sotaa käydään kaksintaistelun tapaan aina siihen pisteeseen, kunnes toinen osapuoli häviää. Toisaalta sota voi olla toisessa ääripäässään rajoitettua, jos tavoiteltu päämäärä ja siinä käytetyt menetelmät ovat rajatumpia. (Visuri 1996a, 74–75.) Sotaa voidaan käydä menetelmien kannalta ajateltuna totaalisesti, eli millä tahansa keinolla ja missä tahansa. Käytännössä moderni sodankäynti on lähtökohtaisesti aina rajoitettua niin päämäärien kuin menetelmien osalta, koska edellisen kerran suurimittaista totaalista sotaa käytiin maailmassa toisen maailmansodan aikana. Tämä ilmentää sitä, että sodankäyntiä on pyritty rajaamaan eri tilanteissa siten, että aseellinen konflikti ei muuttuisi luonteeltaan totaaliseksi. Samaan aikaan sodankäynnissä on ollut keskeinen jatkuva piirre: vastustajan tahtoon vaikuttaminen on keskeinen sodankäynnin elementti, olipa kyseessä sitten absoluuttinen tai rajoitettu sodankäynti. Jos sodankäynti on absoluuttista, johtaa se herkästi ajatukseen, että kaikki yhteiskunnan voimavarat pitäisi suunnata konfliktiin varautumiseen ja tarvittaessa sodankäyntiin. Konfliktin tunnustaminen pääsääntöisesti rajoitetuksi helpottaa strategian toteuttamiseen tarkoitettujen resurssien ymmärtämistä suhteellisena ilmiönä. Myös tahtoa on siten lähestyttävä suhteellisena ilmiönä. Filosofi, sosiologi ja politiikantutkija Raymond Aronia (1981, 25) mukailien kaikki sodankäynti on luonteeltaan psykologista, eli tahtoon vaikuttamista, mikä alleviivaa ilmiön merkitystä ja rakentaa pohjaa tahdon näkemiseen resurssina kansainvälisten suhteiden hoidossa.

Valtioiden välisen sodan syistä on esitetty monenlaisia arvioita (esim. Van Evera 1999; Cashman 2014; Levy 2011). Rauhan- ja konfliktintutkija Raimo Väyrynen (2010, 20–21) toteaa, että sodan syistä ei ole olemassa kattavaa teoriaa, joten sodan syiden arvioinnissa tulee ottaa huomioon erilaisia tekijöitä ja mahdollisuuksia. Väyrynen tarjoaa itse tutkija Thomas Ohlsonin selitystä, mikä auttaa kiinnittämään huomiota resurssinäkökulmaan. Ohlson (2008, 134) katsoo, että ihmiset tarttuvat aseisiin kolmen kriteerin kautta: (i) kun heillä on syitä (*reasons*) siihen, esimerkiksi tavoitteiden ja koetun vääryyden seurauksena; (ii) kun heillä on resursseja (*resources*) niin kyvyn kuin tilaisuuden ollessa sopivia, (iii) kun heillä päättäväisyyttä (*resolve*) seurauksena siitä, että he eivät näe vaihtoehtoa väkivallan käytölle. Päättäväisyyttä voi tulkita tahdon osoittamisena, tahtona aloittaa aseellinen konflikti. Väestö ja sen aseiden käyttöä tukeva mieliala edustaa käytettävissä olevaa resurssia. Esimerkiksi yleisen mielipiteen tulkittamisen avulla voidaan tehdä tulkintoja kansan tahdosta ja siitä, miten päättäväinen kansa voisi olla tukemaan yhteisön johtajien päätöstä käyttää sotilaallista voimaa. Kansalaisten tahto tukea sodankäyntiä ja siten tahto taistella on siis osa maan sodankäyntipotentialia. (Ks. esim. Knorr 1956, 65–96.)

Tutkija Herbert C. Kelmanin (1970, 3–4) mukaan kansainvälisissä suhteissa voidaan ehkä heijastaa jopa merkittävässä määrin yksilöiden ajattelua. Tutkimuksen kannalta on kuitenkin tärkeää muistaa, että kansainvälisten suhteiden parissa toimivat yksilöt ovat osa niin kansallista kuin kansainvälistä institutionaalista toimintaympäristöä. Ympäristö asettaa omat reunaehdot, sillä siellä määritellään niin rajauksia kuin prosesseja eri toiminnolle, ja siellä valtioiden ja toisaalta heitä edustavien yksilöiden vuorovaikutus tapahtuu erilaisilla tasoilla ja erilaisten tavoitteiden vuoksi. Viime kädessä toiminnan keskiössä ovatkin niin yksittäiset päätöksentekijät, jotka puhuvat ja päättävät, kuin myös yksittäiset kansalaiset, joiden toiminta määrittelee mielialaa ja mielipidettä. Niihin päättäjät puolestaan voivat vedota. Siten päättäjien toiminnassa voi olla läsnä väestön tai jopa väestönosan mieliala, asenteellisuus ja tahto, mikä välittää kollektiivisen kokemuksen vaikutusta valtion käyttäytymiseen kansainvälisissä suhteissa. Tämän kollektiivisuutta ilmaisevan tilan ja sen vahvuuden tai heikkouden tulkitseminen tulisi olla luonteva osa ulko- ja turvallisuuspoliittista toimintaa.

Oman valtion ja mahdollisen vastustajan voimavarojen analysointi käyttämällä analyttisiä työkaluja, kuten voimavara-analyysia, on käytännössä jopa keskeinen osa päättäjien tehtäviä. Voimavarojen ymmärtäminen tulee suhteuttaa siihen, millaisia päämääriä yritetään tavoitella ja millaisia strategisia keinoja päämäärien tavoitteluun on mahdollista käyttää. Voimavara-analyysin keskiössä oleva voima perustuu käytettävissä oleviin resursseihin, jotka voidaan jakaa aineellisiin ja henkisiin. Visuri painottaa voiman keskiössä olevia ominaisuuksia: tilannekohtaisuutta, suhteellisuutta ja dynaamisuutta, joista jälkimmäinen viittaa voimavarojen käytettävyyden jatkuvaan muutokseen. (Visuri 1997, 96–99; Aron 1981, 48.)

Niinpä tahdon kohdalla on kyse siitä, kenen tahdosta on kyse, mihin tahdon ajatellaan kohdistuvan, mistä olosuhteista on kyse, ja viime kädessä siitä, miten tahto – tai siitä tehty tulkinta – voidaan muuntaa poliittisesti hyödynnettäväksi voimavaraksi poliittisessa päätöksenteossa. Kansainvälisten suhteiden tutkimuksen kannalta tahto liittyy mielialan tai toisella tapaa rajattuna moraalisten voimavarojen riittävyteen ja toisaalta päätöksenteon taustalla vaikuttaviin kulttuurisiin tekijöihin. Suurvaltojen välisten suhteiden ohella voimavarojen riittävyys on keskeistä pienten valtioiden ulkopoliittiselle toimintakyvylle. Suurvallan voi olettaa aina saavan viime kädessä tahtonsa läpi maiden välisessä vuorovaikutuksessa (Neumann & Gstöhl 2006, 17), ja tämän lähtökohdan osoittaminen virheelliseksi voi olla haastavaa. Maan ulkopoliitikassa voidaan kuitenkin yrittää korostaa käytössä olevia, muun muassa henkisiä voimavaroja.

6.2. Kulttuurinen näkökulma kansainvälisiin suhteisiin: mitä tahto mahdollistaa?

Kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa on esitetty, että valtion ulkopoliittikka kytkeytyy osittain väestöön ja sitä ympäröivän yhteiskunnan kulttuuriperusteisiin arvoihin ja asenteisiin. Ulko- ja turvallisuuspolitiikka kiinnittyy luontevasti Suomen vuoden 2020 ulko- ja turvallisuuspoliittisen selonteon tapaan sisäpoliittisiin oloihin, kuten maassa ja siinä olevassa yhteiskunnassa vallitsevaan kulttuuriin, normeihin, traditioihin sekä esillä oleviin aatteisiin, uskomuksiin ja ideoihin, joilla yhteisön elämää sekä sen roolia ja paikkaa muiden kansojen rinnalla määritellään. Erityisesti yhteisöä sitovilla ideoilla ja arvoilla on merkitystä, sillä ne tarjoavat loogisen kehyksen tulevaisuutta

koskeville päätöksille. Niiden vaikutusta helpottaa, että monet yhteiskunnalliset instituutiot ylläpitävät näitä ideoita ja arvoja, ja ne voivat olla osa lainsäädäntöä. Kulttuurin merkitys ei ole ainoastaan kansallinen, koska myös kansainvälinen toiminta nojaa kulttuuriin piirteisiin, joiden avulla kansainvälisten suhteet järjestetään. Siinä esimerkiksi symbolit, normit ja rituaalit ovat edelleen tärkeitä. (Goldstein & Keohane 1993, 11–20; ks. myös Jepperson ym. 1996.) Ihmisten psykologiset taipumukset voivat myös näkyä ulkopoliitikassa (kuten uhkien ymmärtämisessä) ja siinä, miten itseyttä ja toiseutta ja siten identiteettiä ymmärretään ja millaisia riskejä päättäjät ovat valmiita ottamaan myös aseellisen konfliktin kanssa (Hardie ym. 75–81). Tiivistetysti voikin todeta, että sodan syyt voivat olla moninaisia, mutta nimenomaan kulttuurisista selityksistä voi löytyä tietyssä kansallisessa kontekstissa erityisen hyvin luontevaksi koettuja perusteita korostaa väestön tai kansalaisten tahtotilaa aseellisen konfliktin yhteydessä, ja siten tuoda perusteita myös ulkopoliittikan toteuttamiselle. Kansainvälisten suhteiden tutkimuskentässä on sovellettu kulttuurisen teorian ajatusta hahmottelemaan kulttuurista nousevia ulkopoliittisen käyttäytymisen selitysmalleja. Kulttuurin ja esimerkiksi siinä piilevien arvoasenteiden nostaminen keskeisimmäksi ulkopoliittikkaan vaikuttavaksi tekijäksi voi näyttää yksioikoiselta, koska ihmiset tekevät päätöksiä myös rationalisoimalla tarjolla olevia vaihtoehtoja erilaisten syy-seuraussuhteiden perusteella. Kuitenkin nojaaminen kulttuurin muodostamaan suureen kokonaisuuteen auttaa hahmottamaan ideoita ja toimintatapoja, jotka sitovat yhteisöä yhteen. (Hall 1993, 40–44.)

Hans J. Morgenthau, kansainvälisten suhteiden realistista koulukuntaa edustanut tutkija, käsitteli ensimmäisen kerran vuonna 1948 julkaistussa teoksessaan *Politics Among Nations* (1960, 126–135; ks. myös Aron 1981, 285–299) kansallisen voiman lähteitä ja määritteli siinä väestön yhdeksi voiman lähteeksi. Väestön merkitys näyttäytyi niin väestön koon ja levittäytyneisyyden kautta, mutta myös kansallisen luonteen (*national character*) ja kansallisen moraalin (*morale*) mukaan. Morgenthau selitti kansallisen luonteen muodostuvan väestössä ja sen kulttuurissa voimakkaasti esiintyvien piirteiden mukaisesti. Tämän näkemyksen mukaan väestössä vallitsi tietynlainen aikaan ja kontekstiin sidottu henki, joka oli eri kansallisissa kulttuureissa erilainen ja nimenomaan omaan kulttuuriinsa kytkeytyvä. Esimerkiksi Britanniassa henki perustui individualismiin ja Saksassa puolestaan sotaisaan ja autoritäärisen kulttuuriin. Kansallinen luonne tai luonteet vaikuttivat siihen, millaista politiikkaa maassa tehtiin, miten maata johdettiin ja miten esimerkiksi yleinen mielipide huomioitiin. Tämä kaikki heijastui siihen, millaista kansallista voimaa oli käytettävissä. Kansallinen moraaliperuste perustui Morgenthaun mukaan puolestaan siihen, millaisella määrätietoisuudella väestö tuki maan ulkopoliittikkaa niin rauhassa kuin sodassa. Tämä asennoituminen ilmeni yleisen mielipiteen muodossa. Kansallinen luonne tai luonteet puolestaan muodostivat pohjaa moraalille. Morgenthau lienee tunnetuin esimerkki tutkijasta, joka on käsitellyt kansalaisten tahdon merkitystä ulkopoliitikassa. Myöhemmistä tutkijoista on syytä mainita William Bloom (1990, 1–24), joka yritti tarttua asenteiden merkitykseen ulkopoliitikassa identifikaatioteorian keinoin. Bloom pohti poliittisten johtajien tarvetta tiedostaa ja huomioida kansalaisten tahtotila, jota oli mahdollista muokata Morgenthaun ajattelun hengessä. Bloom ymmärsi asenteet ja yleisen mielipiteen kulttuuriin sidotuiksi ja siten identiteetin merkityksen siinä tärkeäksi.

Kansainvälisten suhteiden tutkija Richard Ned Lebowin (2008, 4–26, 41; 2010, esim. 66–96) mukaan ulkopoliittista käyttäytymistä motivoivat kulttuurisidonnaiset ja yksilön käyttäytymistä motivoivat ilmiöt kuten henki. Lebow viittaa hengellä siihen, että

tietyssä kulttuurisessa kontekstissa ihmisen käyttäytyminen voi perustua siihen, millaista henkeä – siis statuksen ja arvon tavoittelua – hänen käyttäytymisensä ilmentää. Henki vaikuttaa myös siihen, miten tietyssä kulttuurissa lähestytään sotaa. Lebow käytti esimerkkinä antiikin ajan helleenistä kulttuuria, jossa henki, kunnia ja voitto olivat tärkeitä sodankäynnin motiiveja. Nykypäivän yhteiskuntatieteellisessä ajattelussa hengen merkitystä ei yleensä käsitellä, mutta Lebow painottaa hengen merkitystä, jos halutaan ymmärtää niin yksilön kuin yhteisöjen itsetunnon roolia ja sen rakentumista ja vastaavasti valtion käyttäytymistä. Lebow pohtii, että instituutioilla ja valtioilla ei ole tunteita tai erityistä psyykeä, mutta niillä yksilöillä on, jotka joko ylläpitävät instituutioita ja valtioita tai identifioituvat niihin. Yksilöt taas voivat heijastaa omia tunteitaan ja psykologisia tarpeitaan poliittisten yksiköiden kautta, mikä selittää esimerkiksi valtion merkitystä yksilöille. Lebow väittää pitkän ajan sotien syttymistä koskevan datan analysoinnin perusteella, että valtion tarve asemoitua on ollut keskeisin sodan syy jo vuosisatojen ajan, kuten on ollut myös kosto. Tämä löydös on ristiriidassa sen oletuksen kanssa, että sotia käydään turvallisuuden liittyvien tai materiaalistien selitysten vuoksi. Samalla on syytä olettaa, että valtioilla vallitsee tarve osoittaa tiettyä henkeä, joka koostuu esimerkiksi kunnian merkityksestä yksilöille ja sitä myöten yhteisön käyttäytymiselle.

Lebow'n argumentti hengen merkityksestä liittyy myös siihen, millainen merkitys yksittäisen valtion kautta tulkitulla yksilöiden tahtotilalla voidaan nähdä kansainvälisten suhteiden kehityksessä. Argumentti liittyy lisäksi siihen, millainen konteksti, ja siinä erityisesti kielellinen konteksti ruokkii yksilöiden ja kokonaisen väestön asenteiden merkitystä ulkopoliittikan hoidossa. Kun tähän yhdistetään mahdollisuus ulkopoliittikan yhdistymiselle laajempaan kulttuuriseen kontekstiin, nähdään, miksi yksilöiden aseelliseen konfliktiin liittyvällä tahdolla on merkitystä käytettävissä olevien ja myös tulkinnallisten voimavarojen kannalta.

Ymmärrys voimavaroista ja niiden käyttäminen liittyy päätöksenteon laajempaan kontekstiin. Strategisen kulttuurin käsitteellä on pyritty selittämään turvallisuuspoliittisia ratkaisuja ja valtioiden välisiä suhteita kulttuuristen silmälasien läpi. Näin huomio voi kohdistua esimerkiksi jaettuihin kokemuksiin ja normeihin, joista ylläpidetyt kertomukset ovat osa identiteettiä ja sitä ylläpitäviä normeja. Kulttuurissa, siihen kuuluvissa normeissa ja uskomuksissa sekä menneisyydestä kumpuavissa perinteissä voidaan nähdä sellaisia elementtejä, jotka ruokkivat toimijoiden käyttäytymistä. Strategisen kulttuurin tutkimuskentällä keskeisesti vaikuttaneen Alistair Iain Johnstonin mukaan kyse on siitä, missä määrin kansainvälisiin suhteisiin liittyvä toiminta tapahtuu enemmän tai vähemmän objektiiviseksi katsotussa toimintaympäristössä. Samalla kyse on siitä, missä määrin siihen vaikuttavat erilaiset kansallisen kulttuurin kontekstista ponnistavat tekijät tai kannustimet, joiden keskellä toimijat ovat sekä eläneet että toimivat edelleen. Yhden valtion tapa käyttäytyä ei kuitenkaan ole välttämättä ainutlaatuista, vaan periaatteessa erilaisesta strategisesta kulttuurista ponnistava turvallisuuspolitiikka voi olla silti samanlaista eri valtioiden kesken. Siten poliittisen eliitin asennoitumista ulko-, puolustus- ja ylipäättänsä turvallisuuspolitiikkaan voidaan pohtia sitä kautta, missä määrin kyse on tietyissä olosuhteissa tapahtuvasta sosiaalistumisesta valitsemaan ratkaisuja tiettyjen olosuhteiden seurauksena. Johnston itse päätyi arvioon, että strateginen kulttuuri tulee ymmärtää symbolijärjestelmänä, jossa symboleja ovat esimerkiksi kieli, argumentit tai analogiat, joilla luodaan kokonaisvaltaisia ja pitkäkestoi-

sia strategisia preferenssejä luomalla käsitteitä siitä, mitä asevoimat voivat tehdä valtioiden välisissä suhteissa. Avainroolissa on usein poliittinen eliitti tai johtavassa poliittisessa asemassa oleva toimija. (Al-Rodhan 2015; Johnston 1995, 33–57.) Strategisen kulttuurin kannalta huomio kiinnittyy erityisesti ulkopoliittista käyttäytymistä ohjaviin diskursseihin ja sosiaalisiin käytänteisiin. (Lock 2010.) Siten muun muassa menneisyyden traditiot ja vaikkapa tapa välittää kertomusta valtion tai siinä toimivan kansakunnan toimimisesta aseellisen konfliktin uhkan aikana on keskeinen osa strategista kulttuuria. Sama pätee siihen, jos painotetaan kansalaisten kollektiivisen, aseelliseen konfliktiin tai siihen varautumiseen liittyvän tahtotilan merkitystä maan turvallisuudelle.

Näin tarkastellen aseelliseen konfliktiin liittyvä tahto on merkityksellinen johtamisen kannalta, jos se ankkuroituu muuhun päätöksentekoa ja johtamista ympäröivään strategiseen kulttuuriin. Lantis (2002) sovelsi poliittisen kulttuurin käsitettä tarkentamaan strategisen kulttuurin ajatusta ja nimenomaan poliittisen päätöksenteon rajoja ja mahdollisuuksia. Lantis ymmärsi poliittisen kulttuurin liittyvän ennen kaikkea konsensusseen tai historialliseen narratiiviin, joita myös seuraavat sukupolvet jatkavat ja legitimoivat edelleen omalla toiminnallaan. Kulttuurin oleellisin kytkös aseelliseen konfliktiin liittyvään tahtoon onkin todennäköisesti juuri siinä, miten se vaikuttaa päätöksentekijöiden näkemiin mahdollisuuksiin tiettyssä valintatilanteessa ja miten menneisyyden kautta pyritään legitimoimaan ratkaisuja.

Ulkopolitiikassa tahtoa voidaan ajatella niin rauhanajan varautumisen kuin kriisiajan kannalta, kuten on mahdollista huomata Suomen 1930- ja 1940-lukujen kokemusten valossa. Keskeisiä teemoja ovat tahto pysytellä sivussa kriiseistä kuten myös puolustukseen tai hyökkäykseen liittyvä, ulkopoliittikan kannalta sanoitettavissa oleva halu tai valmius. Jos jätetään pois laskuista tahto pysytellä sivussa kansainvälisistä kriiseistä, ajatus puolustuksesta jakaa poliittisia päättäjiä vähemmän kuin ajatus hyökkäämisestä ja on siten puolustuspolitiikan painopisteen kannalta luontevin diskurssiteema. Siinä on mahdollista ammentaa yhteisön ja sen elämäntavan kollektiivisesta suojelemisesta ja käsityksestä oman alueen ja kansan rajoista. Esimerkiksi sekä Suomen että Ruotsin kohdalla on selvää, että puolustustahto kiinnittyy kollektiivisen yhteisön kulttuuriin ja siinä jopa kansallisiin ominaisuuksiin. Suomen kohdalla tahto kiinnittyy erityisesti talvi- ja jatkosodan kokemuksiin, joilla voidaan legitimoida tiettyjä toimintalinjoja ja luoda historiallista narratiivisia kollektiivisen yhteisön käyttäytymisestä kriisiaikana ja painottaa maanpuolustustahdon merkitystä (esim. Laitinen ja Nokkala 2005). Puolustuksen kannalta alueen asukkaiden puolustusvalmiudessa ja tahdossa puolustautua on kyse diskursiivisesti korostetusta konventionaalista pelotteesta, jolla pyritään nostamaan mahdollisen hyökkäyksen hinta mahdollisimman korkeaksi hyökkääjälle. Tämä puolestaan vaikuttaisi mahdollisen vastustajan sotilasstrategiseen suunnitteluun ja poliittisiin päämääriin sekä sotilasstrategian ohella muihin strategian osa-alueisiin. Tahto pysytellä sivussa mahdollisesta aseellisesta konfliktista liittyy pitkälti samaan teemaan kuin tahto puolustautua, mitä ilmentää Suomen kylmän sodan aikainen ulkopoliittikka ja ääneen ilmaistu halu pysytellä omana, puolueettomana ja itsenäisen puolustukseen kykenevänä saarekkeena. Tahto, tai yksinkertaisesti halu ja toive pysytellä irrallaan mahdollisesta lähiympäristössä tapahtuvasta kriisistä ammentaa puolustuskykyyn liittyvän pelotteen ja pidäkkeen ajatuksista. Näistä pelotteella uhataan mahdollista vastustajaa sekä vastatoimilla että vastustajan tavoitteen saavuttamisen estämisellä.

Pelotteen toimivuus perustuu kahteen asiaan: (i) toimijan kykeneväisyyteen toteuttaa pelote, (ii) pelotteen kohteena olevan toimijan käsitykseen pelotteen kohteena olevan toiminnan seurauksista ja peloteuhan uskottavuudesta. Niinpä pelote on aina luonteeltaan kontekstuaalista, ja siinä pelotteen kohde tulee ymmärtää. Pelotteen käytössä on oleellista kyetä viestittämään tilanteen osapuolille, ketä vastaan yhden osapuolen ylläpitämä pelote on suunnattu, millaista käyttäytymistä pelotteella halutaan ehkäistä, kenen puolesta pelotetta ylläpidetään (omasta vai jonkun muun puolesta) ja millaisiin seurauksiin pelote perustuu. Esimerkiksi kylmän sodan ajan poliittisessa kontekstissa suurvaltojen ylläpitämä ydinaseisiin liittyvä pelote oli loogista ymmärtää suurvaltojen välisen kilpailun kontekstissa. (Foerster 2014.) Kylmän sodan jälkeen peloteteorian suosio on heikentynyt, mutta kyseessä on edelleen yksi tapa pohtia voimavarojen merkitystä (Morgan 2012). Kotimaisessa kielenkäytössä ”pidäke” muodostaa pelotetta soveliaamman termin, johon kuitenkin sisältyy elementtejä suuria voimavaroja vaativan pelotteen luomisesta. Pidäke tarkoittaa tekijöitä, joilla ehkäistään hyökkäystä maahan: esimerkiksi sitä, että pieni valtio pyrkii eri tavoin luomaan toimillaan uhkaa esimerkiksi valmistautumalla pitkäkestoiseen konfliktiin ja nostamalla siten mahdollisesti hyökkääjän intressejä aloittaa konflikti. Suomessa uskottavan puolustuksen ajatus voi esimerkiksi luoda pidäkettä, mutta samaan aikaan se on herkästi tapa välittää omalle väestölle viestiä maan puolustuskyvyn toimivuudesta (Hanska 2019, 58–62).

Väestön tai erityisesti kansalaisten tahdon käyttö puolustukseen liittyvän pelotteen tai pidäkkeen roolissa on sijoitettavissa kontekstiin ja siinä haluttuihin merkityksiin. Tahto voi näkyä puolustuksen yleisenä tukemisena ja jopa yksilöllisenä osallistumisvalmiutena periaatteessa ketä tahansa hyökkääjää kohtaa. Valtiollisessa kontekstissa tahto voimavarana perustuu joka tapauksessa valtion rajojen sisäpuolella oleviin toimijoihin. Kansainvälisten suhteiden ja voimavarojen tarkastelun kannalta ongelma on kuitenkin, miten tarkalleen päästä yli ajatuksesta kaikesta sodankäynnistä lähtökohtaisesti psykologisena ja saada selville, onko puolustautujalla tahtoa aiheuttaa vastarintaa. Tähän Aron (1981, 22) viittaa toteamalla, että vastarintatahtoa ei voi mitata. Tahdon tilaa voi kuitenkin spekuloida tai siitä voidaan tehdä tulkintoja, ja se riittää aina siihen pisteeseen saakka, kunnes tahdon tila mitataan aseellisen konfliktin olosuhteissa. (Demokratioiden menestyksestä ks. esim. Reiter & Stam 1998.) Puolustukseen ja siihen tarvittavaan kyvykkyyteen liittyy keskeisellä tavalla kollektiivisen yhteisön koheesion tila, jota voi pyrkiä purkamaan auki kulttuurisesta näkökulmasta ja siten selvittää tahtoa puolustautua tai taistella. (Aron 1981, 60–66; Kirke 2010.)

Toinen ilmeinen aseelliseen konfliktiin liittyvä tahdon muoto on tahto käyttää aseellista voimaa ja aloittaa aseellinen konflikti, ja siihen liittyvä poliittisen johdon pyrkimys legitimoida aseellisen voiman käyttöä vetoamalla kansan tukeen tai jopa kansan tahtoon. Hyökkääjän tehtävä on aina vakuuttaa sekä oma kansa että kansainvälinen yhteisö (tai osa sen jäsenistä) siitä, että hyökkääjällä on puolellaan moraalinen syy aloittaa konflikti. Väyrösen (2010, 18–19) mukaan sodat ovat poliittisia valintoja. Valintojen tekemiseen johtavat erilaiset tilannetekijät ja niiden tulkinnat, jotka vaihtelevat. Voimavarojen, tavoitteiden ja päättäväisyyden seurauksena poliittisessa päätöksenteossa voidaan tehdä ratkaisu käyttää aseellista voimaa ja aloittaa aseellinen konflikti. Oleellista on, että samalla alkaa konflikti siitä, mikä osapuoli on moraalisesti oikeassa aseellisen konfliktin oloissa.

Voidaan kuvitella esimerkki, jossa kahden valtion keskinäiset suhteet ovat jännitteisessä tilassa. Kehkeytyy kriisi, joka eskaloituu asteittain kohti aseellista väkivaltaa. Ennen väkivaltaa erilainen vihamielinen diskurssi valtaa alaa ja keskusteluyhteys katoaa. Poliittisen päätöksenteon kannalta kyse on sarjoista valintoja, joilla kavennetaan tai laajennetaan poliittista liikkumavaraa. Joskus tehdään tietoinen päätös muuttaa tilanne ja siinä vallitseva poliittinen liikkumavara. Dominic D. P. Johnson ja Dominic Tierney luonnehtivat rubicon-teorian nimellä teoreettista pistettä, jonka jälkeen aseellinen konflikti muuttuu päättävässä roolissa olevien tahojen mielessä väistämättömäksi viitaten näin Julius Caesarin tunnettuun Rubicon-joen ylittämiseen legioonansa kanssa vuonna 49 eaa. Tällöin Caesar niskuroi vastaan Rooman senaatin täsmällistä käskyä hajottaa armeija ja olla ylittämättä Rubicon-jokea, silloista keskeistä rajajokea. Käskyä vastaan toimiminen johti siihen, että senaatti katsoi Caesarin julistaneen sodan, mistä sitten käynnistyi sisällissota ja Caesarin nousu diktaattoriksi. Kaiken muuttava piste on tulkinnallinen tilanne, jossa pohtiva ja harkitseva toiminta muuttuu toimeenpanevaksi toiminnaksi ja joka sellaisenaan laukaisee psykologia taipumuksia, kuten voimakkaan itseluottamuksen omiin kykyihin ja toimintamahdollisuuksiin. Yli-itsevarmuuden kokeminen on erityisen merkittävä tekijä, jolla on huomattavaa vaikutusta käyttäytymiseen kansainvälisissä suhteissa. Ensimmäisen maailmansodan alku näyttäytyy juuri tällaisena tilanteena, jossa päätöksen rationaalisuus hämärtyy ylioptimismin edessä. Ensimmäisen maailmansodan alkamista tutkinut historioitsija Christopher Clark on luonnehtinut sodan käynnistymistä suhteellisen loogiseksi päämääräksi, jota kohti osanottajat kulkivat kuin unissakävelijät ikään. Tämä näkyi siinä, miten varustautuminen, liittopoliittikka, sotakühko ja erilaiset sattumukset ajoivat suurvallat sotaan keskenään. (Johnson & Tierney 2011; Clark 2013, 555–562.) Tuolloin suurvaltojen poliittisten kulttuurien sisällä oli tehty jo pitkään puolustukseen ja ennen kaikkea ulkopoliittikkaan liittyviä valintoja, joiden seurauksena poliittinen kulttuuri kannusti suoranaiseen militarismiin (Stevenson 1997).

6.3. Yleinen mielipide: dynaaminen ilmiö mutta mahdollistaa tahtoon vetoamisen

Ajatus yleisestä mielipiteestä tarjoaa suoraviivaisemman tavan korostaa väestön tahtoa osana ulkopoliittikkaa kuin kansainvälisten suhteiden kulttuurinen näkökulma. Bloomin kehittänyt identiteetin merkitystä kansainvälisissä suhteissa käsitelty teoria nojaa kysymykseen, onko mahdollista tietää yksittäisten kansalaisten asenteita ja niiden yhteyttä toimintaan ja onko mahdollista yleistää kansalaisten asenteita koskemaan massoja. Taustalla oli tarve ymmärtää, oliko massa-asenteilla yhteyttä ulkopoliittikan hoitoon. Bloom (1990, 2–21, 52–55, 77–78) pitää sekä asenteita että yleistä mielipidettä psykologisina muuttujina, joilla on merkitystä maailmanpolitiikassa ja joiden kautta muodostuu yhteys maassa vallitsevaan kulttuuriin. Kuitenkin näiden muuttujien merkityksen ymmärtäminen on haasteellista. Bloom viittaa esimerkiksi Kurt Londonin näkemykseen, jonka mukaan eri perustuslakien vertailun perusteella yleinen mielipide ei ole ulkopoliittisen auktoriteetin lähde. Bloom pyrkii ratkaisemaan ongelman luomalla teoreettista psykologiaan nojaavaa mallia selittämään sosiaalista käyttäytymistä, jolloin on mahdollista irrottautua yleisen mielipiteen suorasta vaikutuksesta. Hän päätyy käyttämään identiteetin ja identifioitumisen teoriaa ymmärtääkseen sellaisia psykologisia tilanteita, joissa samaan kohteeseen identifioituneet voisivat toimia massamaisena yhtenä yksikkönä. Massamaisen käyttäytymisen ymmärtäminen, siihen vaikuttaminen ja sen tarjoama välineellinen hyöty on keskeistä aseelliseen konfliktiin

liittyvän tahdon ymmärtämisessä osana poliittista johtamista, ja Bloomin pohdinnan valossa massojen identifioituminen kollektiiviseen ilmiöön vaikuttaa yksilöiden käyttäytymiseen ja yleiseen mielipiteeseen, mikä puolestaan antaa työkaluja ulkopoliittikan käyttöön. Siten maan ulko- ja turvallisuuspoliittinen toiminta on mahdollista kytkeä massojen käyttäytymisen ja niissä vaikuttavien massojen kollektiivisten asenteiden tarjoamaan välinearvoon. Sekä Ruotsin että Suomen kylmän sodan ajan puolustuspolitiikassa puolustustahdon näkeminen asenteellisuutena saattoi siten ilmetä kausaalisesti ulkopoliittikkaan vaikuttavana, ja siinä huomio kohdistui tahdon antamaan hyötyyn niin sotilaallisena pelotteena kuin pidäkkeenä.

Yleisen mielipiteen ja yksilön kollektiiviseen yhteisöön kohdistuvan identifikaation yhteys on tärkeä sen tuottaman välinearvon vuoksi, mutta se kaipaa vielä tuekseen poliittisen auktoriteetin ymmärtämistä. Ulkopoliittikan poliittisen ulottuvuuden ymmärtäminen nojaa muun poliittisen toiminnan tapaan legitimaatioon, jossa poliittinen keskustelu ja päätöksenteko pyrkivät luomaan tai kyseenalaistamaan tiettyjen poliittisten linjojen nauttimaan legitimaatiota päättäjien tai äänestäjien silmissä. Yleinen mielipide tarjoaa keinon tarkastella legitimaatiota ilmiönä.

Yleinen mielipide on politiikanteon väline, jolla voidaan ymmärtää ja määritellä käsitystä kansan tahdosta tietyissä asioissa. Siksi yleinen mielipide viittaa tulkinnalliseen auktoriteettilähteeseen, jolla voidaan legitimoida tiettyä politiikan linjaa. Yleiseen mielipiteeseen vetoaminen politiikassa on viime kädessä valintojen tekoa, jossa pyritään tulkitsemaan yleistä mielipidettä ja sen merkitystä. Yleisellä mielipiteellä on mahdollista nähdä erityistä merkitystä erityisesti osana demokraattista poliittista järjestelmää. Autoritäärisessä poliittisessa järjestelmässä ei tarvitse välittää yleisestä mielipiteestä tai siitä kerätty tieto ei välttämättä ole julkista. Yleistä mielipidettä tai sitä mittaavia mielipidemittauksia voidaan pyrkiä myös manipuloimaan, minkä onnistuminen riippuu erityisesti yleisön tietämyksen tasosta. (Geddes & Zaller 1989.) Viime kädessä legitimaatioissa kyse on diskursiivisuudesta, jossa voidaan toteuttaa tutkija Theo Van Leeuwenin (2007) arvion mukaan neljää eri strategiaa: voidaan vedota (i) traditioiden, tapojen sekä lakien auktoriteettiin; (ii) moraaliseen, arvoja painottavaan arviointiin; (iii) institutionalisoidun sosiaalisen toiminnan käyttöön ja tavoitteisiin ja siten rationaalistaa esitettyä toimintalinjaa; tai voidaan vedota (iv) narratiivisuuteen, jossa korostetaan toiminnan lopputuloksen palkitsevan legitimiä toimintaa ja toisaalta rankaisevan epälegitiimiä toimintaa. Suomen puolustuspolitiikan historian valossa näyttää mahdolliselta, että ainakin strategiat (i), (ii) ja (iii) ovat mahdollisia maanpuolustustahtoon vetoavan diskursiivisuuden tasolla. Ulkopoliittikan kohdalla varsinkin strategia (i) antaa mahdollisuuksia vedota historian opetuksiin. Yhdistämällä yleinen mielipide käsitykseen siitä, mikä on poliittisesti legitimiä toimintaa, voidaan vahvistaa ulkopoliittikan yleistä hyväksyntää, sosiaalista kansaa mukaan päätöksentekoon ja välittää muille valtioille käsitystä, jonka mukaan jokin tietty ulkopoliittinen linja nauttii väestön tukea. Tämä vahvistaa poliittisen eliitin asemaa.

Tarkoituksellisesti toteutetun legitimoivan diskursiivisuuden ohella yleiseen mielipiteeseen liittyy tulkinnallinen epäselvyys. Esimerkiksi Britannian kontekstissa historioitsija Philip Towle (2009, 141) on pohtinut, että yleisen mielipiteen kannalta ajateltuna sekä poliitikot että media eivät välttämättä osaa ymmärtää mittausten tuottaman yleistä mielipidettä koskevan tiedon ja siinä piilevän terveen järjen merkitystä. Terve järki viittaa tässä siihen, että erilaisten poliittisten vaihtoehtojen tilanteessa jälkikäteen

arvioituna yleinen mielipide on saattanut ajatella tilannetta rationaalisemmin kuin poliittinen johtaja. Isompi ongelma kuitenkin on, että hallitukset pelkäävät yleistä mielipidettä vain vähän, koska luottavat siihen, että sodan käynnistyessä kansa joka tapauksessa alkaa tukea hallituksen linjaa. Siten yleisen mielipiteen tulkitseminen voi legitimoida ulkopoliittikkaa mutta ei silti välttämättä muuta ulkopoliittista linjaa.

Yleisellä mielipiteellä voi olla ulkopoliitiikan lisäksi huomattava merkitys sisäpolitiikassa, mutta yleisön tietämys ja kiinnostus nimenomaan ulkopoliitikasta voi olla vaihteleva ja hyvin suppeakin. Yleisellä mielipiteellä vaikuttaakin olevan merkittävä vaikutus ulkopoliittikkaan, jos kyse on julkisuudessa käsiteltävissä asioissa. Tällöin voidaan ajatella, että asia etenee politiikan asialistalle ja siihen otetaan kantaa. Median tapa käsitellä asiaa julkisuudessa vaikuttaa huomattavasti siihen, miten yleinen mielipide reagoi ulkopoliitiikan saralle kuuluvaan asiaan. (Soroka 2003; Burstein 2003.)

Eri kansainvälisten suhteiden teoriasuuntausten kannalta ajateltuna yleisen mielipiteen rooli vaihtelee. Kansainvälisten suhteiden liberaalin koulukunnan mukaan yleinen mielipide asettuu päätöksenteon keskiöön, koska se on keskeinen julkista politiikkaa legitimoiva auktoriteetin lähde. Kansainvälisten suhteiden realistinen koulukunta suhtautuu puolestaan epäilevästi yleisen mielipiteen kykyyn osallistua valtion ulkosuhteiden hoitamiseen. Tämä perustuu siihen, että realistiseen teoriaan perustuva ajattelu kyseenalaistaa myös kansainvälisten instituutioiden merkitystä sääntöpohjaisten valtioiden välisten suhteiden ylläpitämisessä ja painottaa siksi kansallisen intressin merkitystä. Kansallisen intressin mukainen toiminta voi olla ristiriidassa väestön mielialojen ja mielipiteen kanssa, jos väestö esimerkiksi suhtautuu tunnepitoisesti tiettyyn ulkovaltioon. Kansallisen intressin kannalta olisi hyödyllisempää, jos tämä suhtautuminen olisi luonteeltaan erilaista. Pohjimmiltaan kyse on siitä, nähdäänkö ulkopoliitikassa päätepisteitä, joissa halutaan pysyä, vai onko ulkopoliittikka alati dynaaminen ilmiö, jossa jokaisessa tilanteessa ulkopoliittikka tulee hoitaa kansallisen intressin maksimimiseksi. Kriisiajan olosuhteissa demokratia voi toimia hyvin, sillä se voi auttaa vahvistamaan kansalaisten tukea kriisin hoitamiseen. Toisaalta diplomatian tarvitsema luottamuksellisuus tai nopeiden päätösten tarve eivät ole omiaan ulkopoliitiikan demokraattiseen hoitoon.

Lisäksi dynaamisuus voi olla liiallista ja perustua yksinkertaisesti liian heikkoon tietoon. Suomen sodanaikaisen ulkoministeri Rudolf Holstin sittemmin amerikkalaistuneen pojan, tutkija Ole R. Holstin (2004, 3–24) mukaan yhdysvaltalaisessa kontekstissa yleisen mielipiteen vaikutus ulkopoliittikkaan on näyttänyt toisen maailmansodan jälkeen melko suppealta, luonteeltaan ailahtelevaiselta ja jokseenkin heikosti informoidulta. Kansan näkemyksiä ulkopoliitikasta ei tule kuitenkaan niin vain sivuuttaa. Oma vaikutuksensa onkin sitten poliittiseen kulttuuriin rakennetuilla päätöksenteon prosesseilla, joiden avulla yleisen mielipiteen vaikutusta voidaan pyrkiä minimoimaan, vähättelemään tai kanavoimaan hallinnollisten prosessien kautta. (Ks. Chan 2006.)

Koska kyse on legitimoinnin tarpeesta, poliittisen johtamisen rooli valitun strategian toimeenpanossa keskittyy diskursiivisuuteen, jossa puhutun ja kirjoitetun sanan voimin johtaja pystyy viestimään valtionjohdon näkemystä tilanteesta kuvaamalla, selkiyttämällä ja selittämällä. (Cohen 2002, 219.) Diskursiivisuuden kautta määritellään erityisesti aseellisen konfliktin alkuperää ja siihen liittyviä tulkintoja konfliktin oikeudenmukaisuudesta tietyn osapuolen kannalta ja siten laajennetaan legitimaatiota koskevaa

keskustelua sisäpoliittisen kontekstin ohella ulkomaille. Kriisin eskaloituminen konfliktiksi ja sen yhteys diskursiivisuuteen on epäselvä, koska aseellisen konfliktin syyt voivat olla monimutkaisia ja kytkeytyä menneisyydessä koettuihin asioihin. Niinpä erilaisten diskursiivisten valintojen vaikutuksen tulkinta on haastavaa. (Smith 1997.) Kuitenkin poliittisessa keskustelussa ja päätöksenteossa on nojaututtava käytettävissä olevaan työkaluun: puheeseen ja pyrkimykseen vaikuttaa eri yleisöjen diskursiivisiin tulkintoihin. Näin tuotetaan käsitystä siitä, mikä toiminta katsotaan oikeaksi ja määritellään samalla suhdetta väestöön ja sen mielipiteeseen.

Viime kädessä aseelliseen konfliktiin liittyvässä poliittisessa päätöksenteossa tulee omaksua tietoja niin voimavaroista kuin tahdon tilasta ja tehdä johtamisen kannalta keskeisiä ratkaisuja. Aiemmin teoksessa sivuttu talvisodan henki ja sen vaikutus päätäjiin on yleisen mielipiteen kannalta relevantti esimerkki, mutta johtamisen kannalta keskeinen tilanne löytyy talvisodan loppuhetkiltä, jolloin tulkittiin tahdon roolia ja myös sitä, edustaako yleinen mielipide tahtoa.

Maaliskuun alussa vuonna 1940 Suomi jatkoi taistelua Neuvostoliiton ylivoimaa vastaan, mutta tappiot alkoivat kasaantua ja väsymys sekä henkinen kulutus painoivat voimakkaasti rintamajoukkoja. Samaan aikaan niin rintamalla kuin kotirintamalla tahto jatkaa vastarintaa säilyi vahvana. Kuten aiemmin keskusteltiin, tahtotilaan liittyä olennaisella tavalla kysymys siitä, että kenen tahdosta puhutaan ja missä tilanteessa. Maaliskuussa 1940 Suomen sotilaallinen johto katsoi, että Suomen oli pyrittävä rauhaan, koska tilanne rintamalla alkoi olla kriittinen. Neuvostoliiton murskaava ylivoima jauhoi suomalaisjoukkoja, sotilaat olivat henkisesti ja fyysisesti äärimmäisen tiukoilla eikä käytettävissä ollut lähimainkaan riittävästi reservejä. Samaan aikaan yleisen mielipiteen tulkittiin haluavan jatkaa vastarintaa tai ainakin neuvotella Suomelle edulliset rauhanehdot. Suomen hallitus oli sisäisesti jakaantunut, sillä osa ministereistä halusi jatkaa vastarintaa. Poliittisen johtamisen kannalta syntyi kysymys, mitä tilanteessa tuli tehdä. Pitäisikö pyrkiä jatkamaan sotilaallista vastarintaa kelirikkoon saakka, jolloin vastustajan liikkumiskyky voisi heikentyä ratkaisevasti? Visuria mukaillen voiman ominaisuuksia ovat tilannekohtaisuus, suhteellisuus ja dynaamisuus. Jos väestössä oli edelleen merkittävää tahtoa taistella, mikä merkitys sillä oli, jos tätä tahtoa ei voitu siirtää rintamalle taistelutehtäviin riittävän nopeasti? Samaan aikaan Neuvostoliitto osoitti merkittävää tahtoa jatkaa hyökkäystä omista tappioistaan välittämättä. Niinpä Suomen poliittisen johdon tehtävä oli olla välittämättä yleisestä mielipiteestä ja tehdä päätös, joka perustui käsitykseen inhimillisten voimavarojen kulumisesta ja sotilasjohdon antamasta tilannearviosta. Poliittiseen johtamiseen vaikutti samaan aikaan se, että Neuvostoliitossa oli kiinnostusta sekä rauhantekoon että aluevaatimuksiin sodassa kärsityn mainetappion korvaamiseksi. Ranskan ja Britannian sotilaallisen avun tarjoukset toivat ulkopoliitiikkaan lisäulottuvuuden, jossa piili mahdollisuus saada sotilaallista tukea helpottamaan rintaman olosuhteita. Kansan mielialoja seurattiin ja tiedettiin, että väestöllä vaikutti olevan vankka tahto jatkaa taistelemista. Tämä näkyi hallituksen päätöksenteossa. Teporan sanoin, ”mielialoista saadut tiedot pidensivät päätösprosessia”. (Ahto 1989, 277–316; Tepora 2015, 262–270, sit. 265; Visuri 1997, 98.) Siksi kysymykset kenen tahdosta puhutaan, missä tilanteessa tahdosta puhutaan ja mitä välineellistä hyötyä siitä voi seurata, on otettava huomioon poliittisessa päätöksenteossa erityisesti kriisitilanteessa. Tällöin tahdon tulkinnallinen luonne merkitsee paljon, millä voi olla laaja-alaisia seurauksia.

Talvisodan ratkaisuhetket kytkeytyvät suomalaiseen identiteettiin ja kulttuuriin. Yksilöiden käyttäytymistä ja tahtoa on mahdollista selittää sillä, mitä Suomessa kirjoitettiin 1800-luvun yhteiskunnallisessa keskustelussa. Kotimaisessa ajattelussa J. V. Snellman, jonka ajatuksiin tahdon merkitys poliittisessa keskustelussa on merkittävässä määrin keskittynyt, painotti saksalaisen esikuvansa Hegelin ajattelua soveltaen hengen merkitystä. Snellman määritteli hengen liittyvän ennen kaikkea saksalaisen käsitteen mukaan ajanhenkeen (*Zeitgeist*), asiaan, joka on ihmisestä riippumaton, mutta jota ihminen voi tietoisesti pyrkiä tavoittamaan ja lisäksi sovittamaan omaa toimintaansa ajanhengen mukaiseksi. Kyseessä oli siis tiedollinen asia ja edusti aikakauden korkeinta tietämystä, yleistä tavoiteltavaa päämäärää. (Häkkinen ym. 2020a, 23–24.) Ja juuri Snellmanin viitoittamaan pienvaltiorealismiin ja tahtoon olla itsenäinen perustuu Suomen ulkopoliitiikan pitkä linja. Talvisota puolestaan saattoi hyvinkin olla eräänlainen identiteettipoliitiikan tulos, jossa torjuttiin Neuvostoliiton edustaman toiseuden ja sen identiteetin vaikutus, kuten Harle ja Moisio arvioivat (2000, 138–142).

Tässä ja aikaisemmissa luvuissa on rakennettu teoreettista näkökulmaa tahtoon ulkopoliitiikan välineenä ja tuotu esiin sekä tahdon taustalla vaikuttavia piirteitä että kehitetty ajatusta tahdosta ulkopoliittisena resurssina. Seuraavaksi onkin aika perehtyä 1990-luvulta ponnistavaan kotimaiseen tahtoajatteluun ja tarkastella ajallista kontekstia, jossa maanpuolustustahdosta on tullut huomattavan merkityksellinen ja yleisesti tunnustettu puolustuspoliittisen keskustelun käsite. Kuten huomataan, tässä nimenomaan yleisen mielipiteen tulkitseminen on ollut tärkeässä osassa.

6.4. 1990-luvun alusta 2010-luvun loppuun: maanpuolustustahto tunnustettuna osana ulko- ja puolustuspolitiikkaa

Kansainvälisten suhteiden dynamiikan tunteminen auttaa ymmärtämään Suomen poliittisia keskusteluja 1990-luvulla ja vuosituhannen taitteen jälkeen, koska silloin alkoi korostua maanpuolustustahdon tilan merkitys osana keskeisimpiä ulko-, turvallisuus- ja puolustuspoliittisia asiakirjoja. Muuttuiko sitten Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka, kun kylmä sota päättyi? Mitä tapahtui poliittiselle käsitykselle tahdosta aseellisessa konfliktissa ja tulkinnoille tahdosta voimavarana päätöksenteolle? Tässä vaiheessa itsenäisen Suomen historiaa maanpuolustustahto, tai lyhyemmin puolustustahto, oli vakiintunut osaksi Suomen turvallisuus- ja puolustuspoliittista keskustelua. Tässä keskustelussa vaikutti olevan selvää, että maanpuolustustahtoa oli mahdollista tutkia ja tutkimusten tuloksia oli mahdollista hyödyntää osana puolustuspoliittista mutta myös laajempaa turvallisuuspoliittista keskustelua. Maanpuolustustahtoilmion ympärille oli rakentunut pitkän aikavälin diskursiivinen perinne, jossa uskottiin, että tahtoa oli myös mahdollista vahvistaa erilaisin toimenpitein. Näiden toimenpiteiden tarkasta luonteesta, määrästä ja laadusta ei kuitenkaan ollut varmuutta, joskin päättäjät esittivät ideoita ja ehdotuksia. Toimenpiteisiin liittyvää keskustelua ei juuri ollut käyty kylmän sodan aikana. Siinä oli yksi poikkeus, joka liittyi henkisen maanpuolustuksen komitean kriisiin. 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa käytiin kriittistä pohdintaa maanpuolustukseen liittyvästä tiedotustoiminnasta, mikä oli keskustelua maanpuolustustahdon vahvistamisen Suomessa poliittisesti hyväksyttäviksi koetuista toimenpiteistä. Kuitenkin poliittisissa keskusteluissa näytti olevan tyypillistä, että eri maanpuolustuksen resurssija lisäävät toimet vahvistaisivat myös maanpuolustustahtoa. Niin tekisivät myös erilaiset ihmisten elinolosuhteita kohentavat päätökset. Kylmän sodan ajan puolustuspolitiikka miellettiin nimenomaan puolustuksellisen toiminnan ylläpitämiseksi,

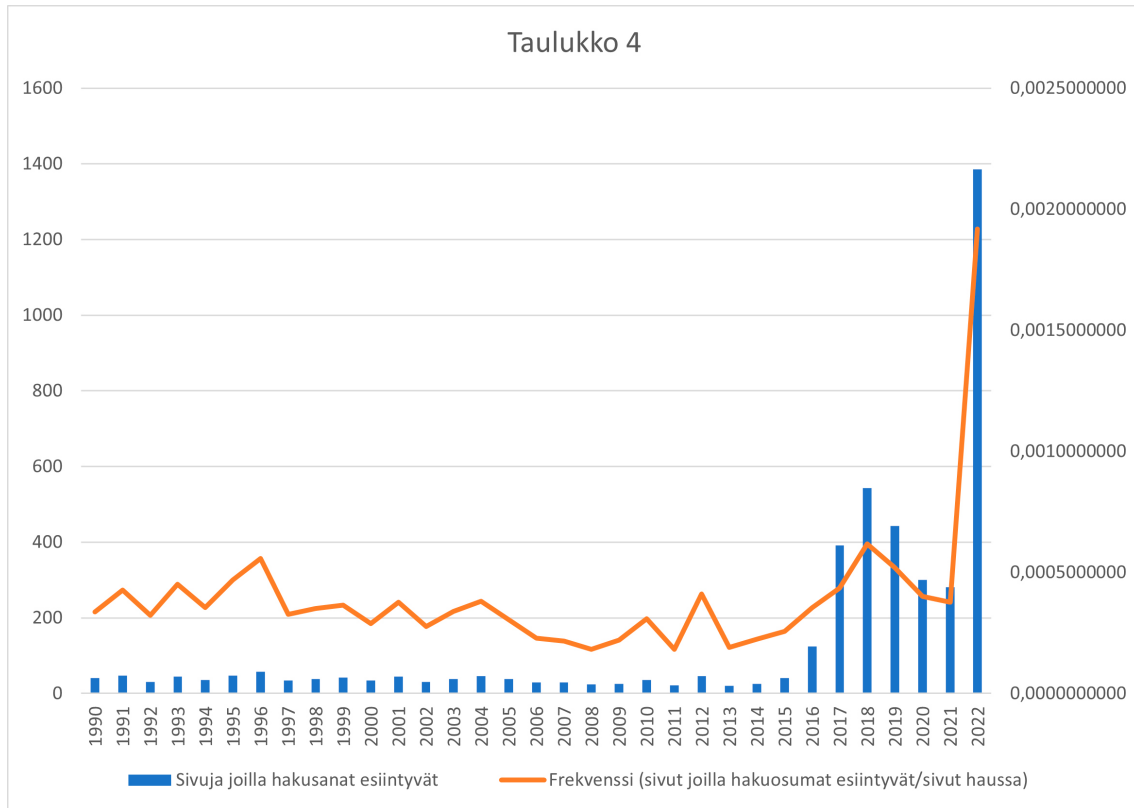
ja siinä keskityttiin toimimaan Suomen rajojen sisällä ja tukemaan siten ulkopoliitiikan pyrkimystä pitää Suomi suurvaltakonfliktien ulkopuolella. Kun kylmä sota päättyi, käynnistyi Euroopassa merkittävä poliittinen murros. Suomen politiikassa se näkyi siinä, että Suomi ensin irrottautui YYA-sopimuksen tuomasta sidoksesta Neuvostoliiton raunioista ponnistaneeseen Venäjään ja pyrki sitten vahvistamaan taloudellisia ja poliittisia sidoksiaan ennen kaikkea Länsi-Eurooppaan. Vielä 1980-luvulla maanpuolustukseen jossakin määrin liitetyt poliittiset ristiriidat alkoivat 1990-luvulla haalistua, mikä ilmeni vapaaehtoisen maanpuolustuksen noususuhdanteena (Helsingin Sanomat 1993) ja toisaalta siinä, että vapaaehtoinen maanpuolustus alkoi Puolustusvoimien tunnustamana täydentää Puolustusvoimien tuottamaa, reserviläisille suunnattua sotilaallista koulutusta (Pylkkänen 2018). 2010-luvulla Helkama (2015, 169–180) arvioi, että maanpuolustus oli osa suomalaista identiteettiä. Kylmän sodan aikana vastaava väite olisi ehkä ollut hatarammalla pohjalla ja myös poliittisesti kiistettävissä.

Turvallisuus- ja puolustuspoliittinen keskustelu muuttui aikaisempaa selvemmäksi (Limnell 2009), ja siinä keskeisenä työkaluna oli selontekomenettely, joka käynnistettiin pääministeri Paavo Lipposen johdolla. Ensimmäinen turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko julkaistiin vuonna 1995. Kaarkoski (2020, 152–158) on tarkastellut selontekoja maanpuolustustahdon kautta, ja hänen mukaansa erityisesti vahva maanpuolustustahdon tila ilmeni poliittisessa diskurssissa keskeisenä voimavarana, ja politiikassa hyödynnettiin sitten tutkittua tietoa suomalaisten maanpuolustustahdon tilasta. Maanpuolustustahdon tilasta tuli vakiintunut osa kotimaisia turvallisuus- ja puolustuspoliittisia dokumentteja samalla, kun tällaisten dokumenttien julkaiseminen hallituksen vetämien selontekomenettelyjen kautta vakiintui.

Koska maanpuolustustahdon tila oli pinnalla, ei ollut ihme, että poliittisessä diskursiivisuudessa se kytkettiin ajankohtaisiin maanpuolustukseen liittyviin ilmiöihin, kuten asevelvollisuuden roolin pohtimiseen sekä materiaalihankintoja ja varuskuntia koskevaan päätöksentekoon. Maanpuolustustahdon tilasta puhuminen oli myös käytössä ulkopoliitiikan tukena. Samalla maanpuolustustahtoon kohdistuva poliittinen arvostelu puuttui eduskunnasta toisin kuin esimerkiksi vielä 1970-luvulla. Puolustuspolitiikkaa tai ennen kaikkea sen yksityiskohtia kyllä politisoitiin ajoittain, mutta korkean maanpuolustustahdon merkitys oli tullut keskeiseksi kivijalaksi Suomen sotilaallisessa maanpuolustuksessa. Samalla Maanpuolustuksen tiedotuskunnan mittaamasta maanpuolustustahdon tilasta tuli yhteiskunnan maanpuolustukseen liittyvän tahdon tilan mittari, jonka värähdykset erityisesti 2010-luvun loppupuolella aiheuttivat keskustelua niin eduskunnassa kuin kotimaisessa lehdistössäkin (Kaarkoski 2020, 166–169). Maanpuolustuksen voimakas korostaminen oli omiaan aiheuttamaan yhteiskunnassa myös epäluuloa. Kuvaavaa on, että esimerkiksi vuonna 1994 silloinen puolustusministeri Elisabeth Rehn totesi haastattelussa, että on kannustanut maanpuolustustahtoa, mutta että maanpuolustustahto ei saisi kasvaa liiallisuuksiin: tuolloin esillä ollut ajatus perustaa suojeluskuntajärjestö uudelleen edusti Rehnin mielestä juuri tätä ajattelua. (Vainio 1994.)

Taulukko 4

N: 4422 (hakuosumaa, eli niteen sivua), ”maanpuolustustah*” kotimaisessa sanoma- ja aikakauslehtikirjoittelussa 1.1.1990-31.12.2022. Kaikki sanoma- ja aikakauslehdet. (digi.kansalliskirjasto.fi, haettu 19.9.2023.)

Taulukko 4 kuvaa digitoitujen sanoma- ja aikakauslehtiaineistojen valossa hakusanan ”maanpuolustustah*” käyttöä vuodesta 1990 aina vuoteen 2022. Hakutermin korvaaminen puolustustahto-sanalla antaa selvästi suppeamman tuloksen, mikä alleviivaa maanpuolustustahto-ilmaisun käytön yleistymistä suhteessa aikaisemmin suositumpaan puolustustahto-termiin. Nyt haettu aineisto on merkittävässä määrin sellaista, joka on yliopiston käyttäjätunnuksen avulla haettavissa mutta ei luettavissa samassa tietokannassa käyttöoikeusrajoitusten vuoksi, jolloin todentavaa lähilukua ei voi toteuttaa. Lisäksi haettava aineisto ei välttämättä edusta ajanjakson kotimaista kirjoitusta sen täydessä laajuudessa. Taulukon perusteella lehdistö alkoi kirjoittaa 2000-luvun alusta lähtien suhteessa enemmän maanpuolustustahdosta kuin aikaisemmin, mutta absoluuttiset määrät sekä sanan suhteellinen esiintyvyys sanoma- ja aikakauslehtien sivuilla pysyvät kuitenkin samalla tapaa maltillisina kuin kylmän sodan vuosina. Herääkin kysymys, missä määrin maanpuolustustahto saattoi kasvaa ilmiönä liiallisuuksiin, jos aiheesta kirjoitettiin suhteellisen maltillisesti määrällisesti mitattuna. Kiinnostavaa on, että vuonna 2016 MTS:n tutkimuksissa havaittu maanpuolustustahdon pieni lasku näytti käynnistävän ajanjakson, jolloin aiheesta kirjoitettiin suhteessa enemmän kuin aikaisemmin. Vuonna 2022 alkanut Venäjän hyökkäys Ukrainaan puolestaan lisäsi kirjoittamista rajusti. Taulukko 4 toimiiikin kiinnostava keskustelukontekstina sille poliittiselle kielelle, joka alkaa määritellä tahtoa resurssina kylmän sodan jälkeisessä poliittisessä kontekstissa aikaisempaa tarkemmin.

Selonteista välittyy jossakin määrin rajattu kuva siitä, millainen ajattelu turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaa määritteli ja millaisia yhteyksiä maanpuolustustahdossa nähtiin ulkopolitiikkaan. Selontekojen analysointi oli silti kuvaavaa. Vuoden 1995 selonteko määritteli turvallisuuspolitiikan perustuvan laajaan turvallisuuskäsitykseen, jossa haluttiin torjua erityisesti suomalaisiin arvoihin vaikuttavat uhkat. (Valtioneuvosto 1995, 5.) Vuoden 1997 turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko aloitti tavan painottaa maanpuolustustahtoa. Selonteon kielenkäytössä puolustusjärjestelmän rakentaminen kansallisten lähtökohtien pohjalta, valmius taistella hyökkääjää vastaan koko maan alueella ja vahva maanpuolustustahto loivat pidäkettä ja siten ennaltaehkäisykykyä (Valtioneuvosto 1997, 53).

Selonteossa avattiin myös sitä, mistä puolustustahto oikein nousee:

”Puolustustahto kasvaa suomalaisen yhteiskunnan perustekijöistä: demokratiasta, hyvinvoinnista, tasa-arvosta sekä kansallisesta identiteetistä. Suomalainen yhteiskunta kehittyy yhä monikulttuurisemmaksi ja kansainvälisemmäksi. Maanpuolustustahto on Suomessa eurooppalaisittain tarkastellen hyvin vahva. Sen edelleen kehittymiseen vaikuttavat muun muassa historian kokemusten tiedostaminen, yleisen turvallisuustilanteen vakaus tai epävarmuus, asevelvollisuusjärjestelmä sekä kansalaisten kuva puolustusvoimista ja sen suorituskyvystä.”

Selonteon mukaan yleisellä asevelvollisuudella katsottiin olevan merkittävä vaikutus puolustustahtoon, mikä korosti huomion kiinnittämistä nuorten kokemuksiin varusmiespalveluksesta. Niinpä yleinen asevelvollisuus oli tärkeää kyetä säilyttämään myös jatkossa. (Valtioneuvosto 1997, 64–67.) Selonteon kieli liittyi osittain aikalaiskontekstiin, jossa asevelvollisuuden legitimitetti oli alkanut kärsiä monessa Euroopan maassa tapahtuneen puolustuspoliittisen ajattelun muutoksen seurauksena. Keskeistä on kuitenkin tapa, jolla kansalaisten maanpuolustukseen liittyvään tahtoon ja nimenomaan ainoastaan maanpuolustustahtoon kiinnitettiin huomiota. Demokratian, hyvinvoinnin, tasa-arvon ja kansallisen identiteetin nimeäminen puolustustahdon lähteiksi on merkittävää käsitteellistämistä, joka osoittaa, että tahto arvojen ohella haluttiin yhä voimakkaammin nähdä suorassa vuorovaikutuksessa myös yhteiskunnan tilaan. Myöhemmät selonteot toistivat ajatusta maanpuolustustahdosta yhtenä keskeisenä elementtinä suomalaisessa sotilaallisessa maanpuolustuksessa, ja niissä alettiin kiinnittää huomiota erilaisiin maanpuolustustahtoon mahdollisesti vaikuttaviin asevelvollisuuden tai reserviläistoiminnan yksityiskohtiin. Tämä osoittaa, että korkea maanpuolustustahto miellettiin edelleen vaikutettavissa olevaksi voimavaraksi ja nyt yhä tunnustettumalla tavalla. (Esim. Valtioneuvosto 2004, 97–114; Valtioneuvosto 2009, 121; Valtioneuvosto 2017, 27; Valtioneuvosto 2021, 37–38.) Kaikkinensa kyse oli maanpuolustuksen uskottavuudesta, joka oli teemana säilynyt kylmän sodan ajanjaksosta myös sen jälkeiseen, muuttuneeseen turvallisuusympäristöön.

Puolustustahdon merkitys oli helppo kytkeä mitattuun tietoon suomalaisten maanpuolustustahdon tilasta, joka oli selvästi korkea ainakin kyselytutkimusten perusteella. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta on kerännyt tietoa suomalaisten yleisestä ja toisaalta henkilökohtaisesta maanpuolustustahdosta: jälkimmäisessä pyrittiin tiedustelemaan kyselyyn vastanneiden yksilöiden valmiutta osallistua maanpuolustuksen eri tehtäviin omien kykyjensä ja taitojensa mukaan. Tulokset ovat olleet hyviä korkean

maanpuolustustahdon kannalta aina 1980-luvulta lähtien, ja erityisesti henkilökohtaisen osallistumisen tila on ollut ainakin kyselytutkimuksen perusteella korkeaa vuosina 1995–2022, jolloin vastauksia henkilökohtaisesta maanpuolustustahdosta on kerätty (MTS 2022, 28–30). Muu tahtoa ruotiva keskustelu ja samoin sodanaikaisten olosuhteiden pohtiminen on jäänyt sivummalle. Kosonen ym. (2017) tarkasteli rauhanajan taisteluharjoitukseen osallistuvien asevelvollisten maanpuolustustahtoa ja taistelutahtoa ja saattoi sen pohjalta osoittaa, että asevelvolliset osoittivat tutkimuksen kyselyssä sekä maanpuolustus- että taistelutahtoa. Samalla oli mahdollista todeta, että rauhanajan olosuhteiden vuoksi on hankalaa selvittää sodanajan olosuhteiden tahtotilaa. Poliittisessa päätöksenteossa tilanne on ollut Suomessa sama, joten keskustelu vääjäämättä heijastaa merkittävässä määrin rauhanajan olosuhteita. Muutokset mitatun maanpuolustustahdon määrässä 2010-luvun lopussa olivat omiaan herättämään myös poliittista keskustelua maanpuolustustahdon suunnasta, jolloin huomio keskittyi erityisesti asevelvollisuuden olosuhteisiin. (Kaarkoski 2020, 168–169.)

Maanpuolustustahdon merkitys resurssina kuitenkin tarkentui käytännössä poliittisen kielenkäytön tasolla, koska korkean maanpuolustustahdon merkitys maanpuolustuksen kivijalkana nostettiin säännöllisesti ja korostetusti esiin. Taustalla oli vuoden 2009 kontekstissa eduskunnassa puolustusvaliokunnan ja sen puheenjohtajan Juha Korkeaojan (kesk.) silmin nähtynä yhteiskunnan kriisinsietokyvyn vahvistaminen. Siinä korkea maanpuolustustahto perustui melko perustavanlaatuisiin seikkoihin suomalaisessa yhteiskunnassa, nimittäin yhteisiin kokemuksiin ja suomalaisiin arvoihin, niitä kuitenkin sen tarkemmin määrittelemättä (Puolustusvaliokunta 2009).

Resurssinäkökulmaan viittaa myös 2000-luvulla yleistynyt tapa nähdä asevelvollisuus ja maanpuolustustahto vuorovaikutuksessa keskenään. Tässä vuorovaikutuksessa ovat läsnä inhimillisen voiman luomisen sekä ylläpitämisen kannalta tärkeä joukko- tuotantoon liittyvä fyysinen puoli ja toisaalta väestön maanpuolustukseen liittyvään asenteellisuuteen kytkeytyvä henkinen puoli. Esimerkiksi eduskunnassa puolustusvaliokunnassa oli 2000-luvun alkupuolella mahdollista korostaa yleisen asevelvollisuuden yhteyttä korkean maanpuolustustahdon tilaan (Puolustusvaliokunta 2001), ja myös argumentoida, että ammattiarmeijaan siirtyminen heikentäisi maanpuolustustahtoa (Puolustusvaliokunta 2004). Risto Siilasmaan johdolla toiminut ja muun muassa liike-elämän sekä tutkimuskentän edustajista koostunut selvitysryhmä antoi ehkä merkittävimmän aiheeseen liittyneen kannanoton. Selvitysryhmä käsitteli asevelvollisuuden yhteiskunnallisia merkityksiä 2010-luvun alussa ja päätyi käsitykseen, että sen yhteiskunnallinen merkitys on korkea. Tärkeää oli, että selvitysryhmän mielestä asevelvollisuuden ja maanpuolustustahdon välillä oli olemassa vuorovaikutus. Tämä vuorovaikutus oli maanpuolustustahdon tilan kannalta jopa ratkaiseva. Korkea maanpuolustustahto ei ollut itsestäänselvyys, ja asevelvollisuutta tulikin pyrkiä kehittämään asevelvollisia motivoivaan suuntaan (Asevelvollisuustyöryhmä 2010, 11, 22). Kun Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta (MTS 2018, 9) raportoi jonkin verran laske- neesta maanpuolustustahdon tilasta marraskuussa 2018, käytiin joulukuussa eduskun- nassa aiheeltaan harvinainen ajankohtaiskeskustelu maanpuolustustahdosta. Keskus- telussa puntaroiitiin MTS:n kyselyn tuottamia tuloksia, mahdollisia selityksiä ja ratkai- suja. Erityisesti kansalaispalvelusvaihtoehdon selvittämistä ja toisaalta nuorten tilan- netta käsiteltiin keskustelussa. (Valtiopäivät 2018.)

Vuonna 2021 valmistuneen parlamentaarisen asevelvollisuuskomitean työ käynnistyi osittain siitä lähtökohdasta, että asevelvollisuuden kehittämisen tuli tapahtua maanpuolustustahdon ylläpitämisen merkeissä. Komitean mietintö toisti aiempaa ajatusta, jonka mukaan asevelvollisuuden ja maanpuolustustahdon välillä saattoi olla yhteys (Parlamentaarinen komitea 2021, 8, 50). Hannu Salomaan vuonna 2022 valmistuneessa väitöskirjassa tuodaan esille ajatus kansakunnasta, joka on ilmennyt ja ilmenee edelleen tärkeänä, kun puhutaan asevelvollisuudesta ja siihen liittyvästä poliittisesta säätelystä. Kansakunta ja asevelvollisuus voivat olla olemassa erillään toisistaan, mutta jos asevelvollisuus koskettaa suurta joukkoa jokaisesta ikäluokasta, voi asevelvollisuus vaikuttaa myös kansakuntaan. Siten kansakunnan rakentaminen on asevelvollisuuden sivutuote, tulos mahdollisimman monen nuoren kouluttamisesta, joskin todennäköisesti heikentyvä sellainen (Salomaa 2022, 304–306). Tunne yhteisöstä ja sen puolustamisesta on ollut tärkeä teema, ja on todennäköisesti sitä myös jatkossa. Kansakunnan rakentamisen ajatus jatkaa myös pidemmän aikavälin kollektiivisen identiteetin kehitykseen liittyvää ajattelua.

Suomessa on pitkään puhuttu nimenomaan puolustuksesta, mutta myös meillä on historiallista kokemusta sotilaallisesta toiminnasta, joka ei ole suoraan yhteydessä maan koskemattomuuden puolustamiseen. Suomen valtio osallistui 1920-luvulla vähintäänkin epäsuorasti Aunuksen retkeen ja silloiseen Suur-Suomi-tavoitteluun ja ylitti vuonna 1941 vuoden 1939 rajan ja miehitti osan Neuvostoliittoa. Sen jälkeen Suomen puolustuspolitiikka on korostetusti nojannut oman maan rajojen puolustamiseen, eikä laajentumishaluilla ole ollut sijaa Suomen ulkopoliittisessa ajattelussa, päinvastoin. Puolustusvoimat osallistui kansainväliseen rauhanturvaamistoimintaan Yhdistyneiden kansakuntien mandaatilla kylmän sodan aikana, mikä tuki maan ulkopoliittista linjaa. 1990-luvulla rauhanturvaamisen oheen tuotiin lainsäädännöllinen mahdollisuus käyttää suomalaisjoukkoja sotilaalliseen kriisinhallintaan, jossa olisi mahdollista joutua myös taistelutehtäviin. Vielä kylmän sodan viimeisellä vuosikymmenellä kriisi edusti Suomelle ulkopoliittista uhkaa, jossa suurvaltojen välinen jännite saattaisi johtaa Suomen kaltaisen pienen maan liikkumatilan kaventumiseen, tai jopa pakottamiseen tai voimankäyttöön (Nordberg 1990, 18–41). Samaan aikaan käsitys sodasta tarkoitti yhä enemmän epäselvää tilannetta, jossa asevoimista oli tullut Puolustusvoimien komentajana toimineen Jaakko Valtasen mukaan enemmän kriisinhallinnan ja -säätelyn välineitä kuin sodankäyntiä toteuttavia toimijoita (Visuri 2006, 279–280).

Kylmän sodan jälkeen, samalla kun Suomi liittyi Euroopan unioniin, nousi myös sotilaalliseen ja siviilikriisinhallintaan osallistuminen pikkuhiljaa yhä enemmän esille osana Suomen turvallisuuspoliittista toimintaa. Näin Suomi otti reippaita askelia kansainväliseen sotilaalliseen turvallisuusyhteistyöhön mutta määritteli kriisinhallinnan ulkopoliittikan toteuttamista tukevana toimintana, jolla myös vahvistettaisiin kotimaista maanpuolustusta (esim. Valtioneuvosto 1995, 45). Nokkalan (2001, 230) arvion mukaan kotimaisen puolustuskyvyn korostaminen oli turvallisuuspolitiikan keskiössä myös silloin, kun puhuttiin kriisinhallinnasta. Puolustuskyky nojasi koko maan puolustamiseen, yleiseen asevelvollisuuteen ja korkeaan maanpuolustustahtoon, eli samoihin periaatteisiin, jotka olivat olleet käytössä jo kylmän sodan aikana. Puolustuskyky rakentui omalta osaltaan suhteessa Suomen sotilaallisen liittoutumattomuuden politiikkaan aina vuoteen 2022 saakka. 1990-luvulta lähtien kansainvälinen puolustusyhteistyö alkoi tukea pitkäaikaisempia puolustuspolitiikan peruslinjoja osana erityisesti Euroopan unionin toimintaa. Mitatusta maanpuolustustahdon tilasta oli puolestaan

tullut teema, joka määritteli jo puolustuspolitiikkaa, erityisesti poliittista asennoitumista asevelvollisuuden toteuttamiseen (ks. Parlamentaarinen komitea 2021).

Oma asiansa on kuitenkin, missä määrin tahdosta on selvästi puhuttu voimavarana. Suomen historian aikaisemmissa vaiheissa suorasanainen tahdon ja voimavaran yhdistävä diskursiivisuus on ollut suppeaa, joten herää kysymys, onko tässä tapahtunut muutoksia. Selonteissa oli jossakin määrin määritelty sotilaallisen puolustuksen voimavaroja 1990- ja 2000-luvuilla. Vuoden 1997 selonteossa nostettiin Puolustusvoimien palkattu henkilöstö esiin yhtenä voimavarojen osa-alueena mutta jätettiin muutoin voimavaraa koskeva diskursiivisuus melko pinnalliseksi ja määrittelemättömäksi, joskin usein taloudellisiin voimavaroihin viittaavaksi (Valtioneuvosto 1997). Vuonna 2001 valmistuneen selonteon sisältö oli tältä osin jo tarkentunut, ja sotilaallisen maanpuolustuksen voimavaroihin määriteltiin henkilöstö, maanpuolustustahto, puolustuksen materiaali sekä sotilaallisen puolustuksen rahoitus (Valtioneuvosto 2001, 41–44). Tahdosta oli siten tullut voimavara myös valtioneuvoston käyttämässä kielessä, mutta voimavarojen määrittely jatkui myöhemminkin. Vuoden 2004 selonteossa vastaavaa määrittelyä maanpuolustustahdosta voimavarana ei enää esiintynyt, ja huomio kiinnitettiin voimavarojen näkemiseen henkilöstön määrän kautta. Sama on pääsääntöisesti toistunut myöhemmissä selonteissa, mikä on tarkoittanut voimavarojen näkemistä inhimillisinä ja materiaalisina kysymyksinä ja luopumista vuoden 2001 tilanteesta, jossa myös maanpuolustustahto on edustanut julkilausuttua sotilaallista voimavaraa. Vuoden 2004 selonteon asettaman päämäärän mukaisesti Suomen sotilaallisen puolustuksen sodan ajan organisaatio koostui 350 000 henkilöstä, mikä sittemmin laskettiin 230 000 henkilöön ennen kuin nostettiin vuoden 2017 selonteossa linjattuun 280 000 henkilöön. Henkilöstön määrään liittyvä muutos tarkoitti ensin sodanajan kokoonpanon merkittävää määrällistä supistumista ja sitten eurooppalaisessa viitekehyksessä merkittävää nostamista Ukrainan tapahtumien kontekstissa – Venäjä liitti Krimin Venäjään vuonna 2014 ja Itä-Ukrainassa alkoi konflikti (Valtioneuvosto 2004, 157, 126; Valtioneuvosto 2017). Puolustusministeri Jussi Niinistö (2018) korostikin sodanajan vahvuuden nostoon liittyvää signaalimerkitystä. Kuten Kaarkoski (2020) on todennut, maanpuolustustahdon tilalla on myös laajempaa viestimerkitystä.

Maanpuolustustahdon taustalla olevan yhteiskunnallisen kontekstin kautta on hyvä tiedostaa myös, miten maanpuolustus ja kriisivarautuminen alettiin nähdä laaja-alaista yhteiskunnallista sotilas- ja siviilitoimijoiden yhteistyötä vaativana toimintana, jossa oli viime kädessä kyse voimavarojen organisoimisesta. Vuoden 2004 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa otettiin käyttöön kokonaismaanpuolustuksen idea, jonka määriteltiin tarkoittavan kaikkia niitä sotilaallisia ja siviilialojen toimia, ”joilla turvataan Suomen valtiollinen itsenäisyys sekä kansalaisten elinmahdollisuudet ja turvallisuus ulkoista, valtioiden aiheuttamaa tai muuta uhkaa vastaan”. 2010-luvulla keskusteluun tuli mukaan kokonaisturvallisuuden käsite, joka juonsi juurensa vuonna 2009 työnsä käynnistäneen Pekka Hallbergin johtaman, turvallisuusuhkia ja varautumista tarkastelleen komitean ehdotukseen (Valtioneuvoston kanslia 2010, 74). Vuonna 2012 annetun valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaan kokonaisturvallisuusmallissa oli kyse yhteiskunnan voimavarojen jakamisesta pohditulla ja säädellyn toimivallan mukaisella tavalla (Valtioneuvosto 2012). Maanpuolustustahtoa ei ehkä enää nähty selontekojen takana selkeästi todettuna voimavarana, mutta tahto säilyi keskustelussa mukana keskeisenä sotilaallisen maanpuolustuksen onnistumisen elementtinä ja tapana tulkita väestön suhdetta maanpuolustukseen. Vuoden 2021 syksyllä

puolustuspoliittisen selontekoprosessin yhteydessä, hiukan ennen kuin Suomen turvallisuusympäristö suistui huomattavaan muutokseen Venäjän hyökätessä Ukrainaan helmikuussa 2022, eduskunnassa ryhmäpuheenvuorot poliittisesta oikeistosta vasemmostoon säännönmukaisesti toistivat Suomen pitkäaikaisen puolustuspolitiikan peruslinjojen viisautta. Keskustelun aikana puolustusvaliokunnan puheenjohtaja Ilkka Kanerva piti kokoomuksen ryhmäpuheenvuoron, jossa hän painotti, että

”[p]uolustusratkaisumme tulee tulevaisuudessakin nojaamaan laajan reservin tuottavaan asevelvollisuusjärjestelmään, jolla mahdollistetaan koko maan puolustaminen. Tätä tuetaan valjastamalla yhteiskunnan voimavarat kokonaisturvallisuuden periaatteiden mukaisesti. Korkean maanpuolustustahdon ylläpitäminen on edellytys sille, että järjestelmä nauttii kansalaisten luottamusta” (Valtiopäivät 2021, 7).

Maanpuolustustahdon korkea tila on ollut strateginen työkalu ja toisaalta myös tavoite, joka on nimetty ainakin puolustusministeriön (2011) strategisessa suunnitelmassa sekä viimeksi Marinin hallituksen hallitusohjelman puolustuspolitiikkaa koskevassa strategisessa kokonaisuudessa (Valtioneuvosto 2019). Maanpuolustustahto ei ehkä ollut enää voimavarana ääneen määritelty, mutta tahdon tiimoilla tapahtuva diskurssi keskittyi painottamaan sen maanpuolustukselle tarjoaman myönteisen asennoitumisen ja laajemman yleisen mielipiteen vaikutusta siihen, että voimavaroiksi määritellyt asiat saataisiin käyttöön kriisiajan olosuhteissa. Samalla maanpuolustustahtoon liittyvässä diskursiivisuudessa hyödynnettiin maanpuolustustahdon tilaa erityisesti poliittisena resurssina, joka tuki maan ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaa. Tämä diskursiivinen resurssi oli tarjolla sekä valtioneuvoston että rivikansanedustajien käyttöön ja erosi siten merkittävästi kylmän sodan aikaisesta tavasta puhua tahdosta. Puheen ytimessä oli selontekomenettely, joka mahdollisti toistuvan tavan määrittellä turvallisuuden ja puolustuksen keskiössä olevia ilmiöitä menneeseen verrattuna.

6.5. Venäjän hyökkäys Ukrainaan vuonna 2022: kotimaisia tulkintoja tahdosta resurssina konventionaalisen, valtioiden välisen sodan vallitessa

”Suomen ja Euroopan lähialueiden turvallisuustilanne on epävakaa ja vaikeasti ennakoitavissa. Kansainvälistä sääntöpohjaista järjestelmää, kansainvälistä oikeutta ja yhteisesti sovittuja toimintatapoja on osin kyseenalaistettu. Tämä vaikeuttaa erityisesti pienten valtioiden asemaa.” (Valtioneuvosto 2021, 13.)

”Kansainvälisen tilanteen kiristymisestä huolimatta Suomeen ei kohdistu välitöntä sotilaallista uhkaa. Sotilaalliseen voimankäyttöön Suomea vastaan tai sillä uhkaamiseen on kuitenkin varauduttava. Suomen puolustuksen on kyettävä vastaamaan sotilaallisen painostukseen, nopeasti kehittyvään sotilaalliseen uhkaan sekä eriasteiseen sotilaalliseen voimankäyttöön, myös laajamittaiseen sotilaallisen hyökkäykseen. Sotilaallinen voimankäyttö on myös osa laaja-alaisen vaikuttamisen keinovalikoimaa.” (Valtioneuvosto 2021, 24.)

Yllä olevat sitaatit ovat peräisin vuoden 2021 puolustusselonteosta, joka kuvasi turvallisuusympäristön hauraana ja vaikeasti ennakoitavana. Sanoma oli selvä: Suomen tuli jatkossakin varautua sotilaallisen voimankäytön uhkaan. Turvallisuusympäristön uhkakuvien tulkitseminen liittyi laaja-alaisen käsitteeseen: sillä tarkoitettiin suunnitelmallista, eri keinoja yhdistelevää ja ajallisesti jopa pitkäkestoista vaikuttamista, jolla

pyrittiin vaikuttamaan kohdevaltion olosuhteisiin ja sitä kautta puolustuskykyyn. Ajatuksena oli valtion olosuhteissa havaittujen heikkouksien hyödyntäminen, epävarmuuden luominen ja muun muassa maanpuolustustahdon heikentäminen. (Valtioneuvosto 2021, 17.) Tämä alleviivasi jo pitempää 1990- ja 2000-lukujen kotimaisen puolustuspoliittisen ajattelun ydintä: korkea maanpuolustustahto oli Suomelle merkittävää, koska sen tuottama henkinen selkänöja auttaisi eri muotoisissa sotilaallisen jännityksen tai jopa kriisin olosuhteissa. Ukrainan tapahtumat helmikuussa 2022 toivat maanpuolustustahtoa koskevaan ajatteluun uutta, synkkääkin sävyä. Venäjä ryhtyi tuolloin täysimittaiseen valloitusotaan naapurimaataan kohtaan.

Ukrainan tapahtumien takia onkin tärkeää miettiä puolustustahtoa uudessa valossa. Erityisesti tulee pohtia, mitä tahto resurssina merkitsee kotimaisessa keskustelussa. Puolustustahdon tai siihen liittyvän taistelutahdon ajatus ei koske ainoastaan urheutta ja tahtoa, joiden turvin ukrainalaiset ovat vastustaneet venäläisten väkivaltaista tunkeutumista maahan, vaan myös sitä, millä asenteella venäläiset ovat käyneet sotaa. Tätä kirjoittaessa joulukuussa 2022 ei ole tiedossa, kuinka paljon ihmisiä on kuollut Venäjän hyökkäyksen vuoksi, mutta on syytä olettaa sodassa kaatuneen vähintään kymmeniä tuhansia sotilaita rintaman molemmin puolin. Kaatuneiden ohella mukaan tulee laskea vielä fyysisesti tai henkisesti haavoittuneet sotilaat, ukrainalaissiviilien kärsimykset sekä kuolleet, tuhotut kaupungit, kylät ja infrastruktuuri. Vuoden 2022 aikana ukrainalaiset ovat pyytäneet ja saaneet lännestä erilaista apua kuten tykistöjärjestelmiä, panssaroituja ajoneuvoja ja erilaisia panssarintorjunta-aseita (esim. Brown et. al. 2022), mutta kulutussodaksi muuttunut sota on ollut raskas sen kaikille osapuolille. Samalla tapahtumat Ukrainassa ovat jälleen kerran osoittaneet, että sodan keskiossa on ihminen, ja tässä tapauksessa erityisesti Ukrainan kansan ja valtion kyky ja tahto taistella venäläisjoukkoja vastaan haastavissa olosuhteissa.

Oma merkityksensä on ollut sillä, että venäläisjoukkojen jäljiltä on paljastunut erilaisia hirmutekoja (esim. Human Rights Watch 2022). Ne antavat syytä olettaa, että jos Ukrainaa antautuisi, ryhtyisi Venäjä toteuttamaan maassa laajamittaista poliittista puhdistusta käyttämällä apunaan julmaa väkivaltaa. Suomen kannalta Venäjän hyökkäys Ukrainaan vahvisti sen, mitä oli käsitelty 1990- ja 2000-luvulla ulko-, puolustus- ja turvallisuuspoliittisissa selonteissa: perinteisen sodan uhkaa ei voi sulkea pois Suomen turvallisuusajattelusta. Hyökkäys todisti, että Venäjä saattoi halutessaan olla edelleen rajanaapureilleen sotilaallinen uhka, ja hyökkäys todisti myös, että Venäjä on edelleen valmis ja halukas laajentamaan aluettaan sodankäynnin turvin. Hyökkäys näytti todistavan myös, mihin tutkija Keir Giles (2020, 75–81, 128–130) on viitannut: Gilesin mukaan laajan valtakunnan säilyttäminen on Venäjällä perustunut ulkoisen uhkan tunteeseen ja siihen liittyvään aggressiiviseen ulkopolitiikkaan. Vuodesta 2014 jatkunut konflikti Ukrainasta oli vaikuttanut tutkija Katri Pynnöniemen (2021, 2) mukaan venäläiseen strategiseen ajatteluun, jossa isänmaallisuus on yhdistynyt militaristiseen ajatteluun jopa siinä määrin, että isänmaallisuus on määritelty strategiseksi resurssiksi. Tässä ajattelussa isänmaallisuuteen liitetään sotaa koskevaa myyttisyyttä, jossa sodankäynnin käyttö välineenä on pyritty muotoilemaan oikeutettuna ja jossa sodankäyntiä koskeva diskursiivisuus voi ehkä myös tukea väestön positiivista asennoitumista taistelemaan. Toisaalta Ukrainan tapahtumat ovat myös osoittaneet, että ennen sotaa tehdyt arviot venäläisen sotakoneen kyvykkyydestä ovat olleet ainakin jossakin määrin

virheellisiä (Dalsjö ym. 2022). Suurin osa Eurooppaa myös ryhtyi nopeasti Ukrainan tueksi, ja erityisesti moni länsimaa ryhtyi nopeasti tukemaan Ukrainan sotaponnistusta, Suomi mukaan luettuna (Antezza ym. 2022).

Tämän teoksen kannalta kiinnostavaa on, mitä tahtoon liittyvää keskustelua Venäjän hyökkäys Ukrainaan herätti Suomessa, ja mitä tämä keskustelu kertoo tahdosta poliittisena voimavarana. Erityisen merkittävää on, mitä keskustelu kertoo tahdosta 2020-luvun kontekstissa tilanteessa, jossa rauhanajan olot säilyvät Suomessa, mutta maa reagoi turvallisuusympäristön rajuun ja sotaan liittyvään muutokseen. Venäjän hyökkäyksen aikajana kuvataan ensin tiiviisti ja seuraavaksi keskitytään valikoidun aineiston turvin kuvaamaan ja analysoimaan kotimaisia ajatuksia.

Venäjän hyökkäys Ukrainaan käynnistyi aamuyöllä 24. helmikuuta 2022. Hyökkäyksen käynnistyessä presidentti Vladimir Putin piti Venäjän televisiossa puheen, jossa ilmoitti, että Venäjä käynnisti Ukrainassa ”erityisen sotilaallisen operaation”. Operaation tavoitteena oli suojella Donbasin alueen pääasiassa venäjänkielistä väestöä sekä ”denatsifioida” ja demilitarisoida Ukraina. Putin myös väitti, että Venäjän tavoitteena ei ollut miehittää Ukrainaa tai pakottaa koskaan ketään mihinkään voimaa käyttäen. Käytännössä kyse oli Ukrainan valtion olemassaoloon puuttumisesta, ja muutamaa päivää ennen hyökkäystä Putin oli jo ehtinyt korostaa julkisuudessa, että Ukraina ei edes ollut oikea valtio. (Putin 2022a; Putin 2022b.) Venäjän hyökkäys käynnistyi eri puolilla Ukrainan Venäjän ja Valko-Venäjän puoleisia rajoja Krimiltä Ukrainan pohjoisrajalle. Valko-Venäjä ei avoimesti osallistunut sotaan, mutta Venäjä käytti Valko-Venäjän aluetta joukkojensa liikuttamiseen ja tulitti Valko-Venäjän alueelta Ukrainassa sijaitsevia kohteita. Venäjä pyrki miehittämään Ukrainan eri suunnista käsin, ja sen keskeinen hyökkäyssuunta kohdistui maan pääkaupunkiin Kiovaan. Ukraina aloitti välittömästi sotilaallisen vastarinnan, joka osoittautui menestykselliseksi. Venäjä ei kyennyt valtaamaan Kiovaa tai etenemään kovin merkittävästi myöskään Itä-Ukrainassa, Harkovan alueella tai Krimin pohjoispuolella. Sodan ensi päivinä ukrainalaisia teitä pitkin eteneviä venäläisiä sotilaskolonnia tuhottiin ja venäläisten maahanlaskurytykset erityisesti Kiovan alueella saatiin torjuttua. Ukrainalla oli puolellaan huomattava moraalinen ja oikeudellinen tuki. Venäjän hyökkäys oli selkeä rikkomus YK:n peruskirjaan kirjattua toisen valtion koskemattomuutta vastaan, ja 2. maaliskuuta 2022 YK:n yleiskokous tuomitsi hätäistunnossaan Venäjän hyökkäyksen laittomaksi voimankäytöksi selvin äänin 141–5 (UN News 2022). YK:n turvallisuusneuvosto oli Venäjän veto-oikeuden vuoksi kyvytön toimimaan Ukrainan kriisissä. Ukrainan presidentti Volodymyr Zelenskyi osoittautui ainakin julkisessa esiintymisessään esikuvalliseksi kriisiajan johtajaksi. Hän kannusti ukrainalaisia vastarintaan ja pysytteli itse Kioassa, vaikka kaupunkia uhkasi ajoittain niin venäläisten todennäköinen saartoyritys kuin tykistö- ja ohjustulitus. Arvioidaan, että Zelenskyi pystyi omalla esiintymisellään edistämään merkittävän materiaaliavun saamista länsimaista. (Chalmers 2022.)

Toisaalta Venäjän hyökkäyksen alkupäivinä Ukrainan kykyä käydä vastarintaa epäiltiin suuresti. Tuolloin oli mahdollista odottaa sekä Ukrainan pääkaupungin tulevan nopeasti piiritetyksi ja ylipäätään odottaa Ukrainan kaatuvan venäläisjoukkojen edessä ensimmäisten päivien kuluessa. Hyvänä esimerkkinä tästä on esitetty väite, että Saksan talousministeri Christian Lindner oli haluton tukemaan Ukrainaa aseilla Venäjän hyökkäyksen alussa, koska ei uskonut Ukrainan kykenevän vastustamaan Venäjän

hyökkäystä. Lindner myös oletti, että maahan nousisi pian Venäjän tukema nukkevaltio. (Esim. Jamali ym. 2022; Gerster 2022.) Epäily kuulostaa uskottavalta. Muiden valtioiden sekaantuminen toisessa valtiossa käytävään sotaan on aina haastava tilanne, erityisesti jos kyseessä ei olisi liittolaisen tukeminen. Ukrainan kykyä torjua Venäjän laajamittainen konventionaalinen hyökkäys oli epäilty vielä loppuvuonna 2021 (mm. Eckel 2021). Ukraina ei ollut varsinaisesti liittolainen, vaikka länsimaat olivat tukeneet Ukrainaa vuoden 2014 jälkeen merkittävästi. Ukrainassa oli käyty sotaa jo vuodesta 2014 lähtien, mutta Venäjän hyökkäyksen edessä oli silti ensin nähtävä, miten kansa ja valtio reagoivat.

Ukrainalaiset osallistuivat pontevasti sotaponnistukseen sodan alusta alkaen ja tukivat rintamajoukkojaan. Taisteluista kuvatuista videoista oli mahdollista nähdä tilanteita, joissa siviilit osoittivat huomattavaa urheutta. He osoittivat mieltään aseistettuja venäläissotilaita vastaan, kantoivat rynnäkkökiväärejä, osallistuivat erilaisiin maanpuolustusta tukeviin tehtäviin ja jopa tekivät tai heittelivät Molotovin cocktaileja lähestyvien venäläisvaunujen päälle. Väestö näytti yhdistyvän Ukrainan lipun taakse kriisitilanteessa, ja juuri ennen Venäjän hyökkäystä käynnistetty yleinen liikekannallepano lisäsi tilanteen vakavuutta, kuten myös uutisointi 18–60-vuotiaiden ukrainalaismiesten kiellosta poistua maasta (esim. Mahlamäki 2022). Kyseessä oli lakiin sidotun ja maanpuolustukseen liittyvän pakottavan vallankäytön soveltaminen osana Ukrainan asevelvollisuusjärjestelmää, mutta moni ukrainalainen alkoi tukea maanpuolustusta myös muilla tavoin (esim. Kirby 2022). Ukrainan väestön tahto ja motivaatio taistella liittyvät tutkijoiden Pippa Norriksen ja Kseniya Kizilovan soveltaman ja osittain sodan aikana kerätyn kyselyaineiston perusteella useisiin tekijöihin. Niissä esillä ovat erityisesti vahva kokemus ukrainalaisesta kansallismielisyydestä, mutta myös monien kansalaisten kokema yhteys demokraattisiin vapauksiin. Venäläisten hyökkäys oli ilmeinen shokki monille ukrainalaisille, mikä myös muutti monen näkemystä venäläisistä uhkana. Ennen sotaa eri Ukrainan alueilla oli mahdollista mitata erilaisia tuloksia taisteluhalukkuudesta, mutta sodan aikana erityisesti idässä ja etelässä sijainneilla alueilla halukkuus taistella näytti vahvistuneen. Venäjän hyökkäys selkeästi tiivistä yhteisön välejä (Norris & Kizilova 2022).

Samaan aikaan kun kansainväliseen yhteisöön vetosi ukrainalaisten vastarintatahto ja peräänantamattomuus, Venäjällä sisäpolitiikka suuntautui nopeilla lainsäädännöllisillä muutoksilla yhtä totalitaarisempaan suuntaan. Keskeisenä esimerkkinä tästä Venäjällä otettiin käyttöön laki, joka uhkasi ankarilla vankeusrangaistuksilla niitä, jotka välittävät sotilasoperaatiosta virallisista tiedonannoista eroavia ja siten valheelliseksi katsottavia tietoja. Tämä tarkoitti huomattavia rajoituksia sotaa koskeviin keskusteluihin. ”Erityistä sotilasoperaatiota” oli myös kiellettyä kutsua sodaksi. (MTV Uutiset 2022a; Roth 2022.) Venäjän joukoilla alkoi ilmetä melko nopeasti merkittäviä ongelmia, jotka liittyivät erityisesti kyvyttömyyteen saavuttaa ilmaherruus Ukrainan alueella, huollon toimintaan ja myös joukkojen moraaliiin. Venäjä kärsi kovia kalusto- ja miehistötappioita ja joutui vetäytymään Kiovan alueelta huhtikuun alussa sekä keskittymään Itä- ja Etelä-Ukrainaan. Alkukesään mennessä sota oli muuttunut kulutussodaksi, jossa painottui tykistön osuus. Venäjä kykeni miehittämään Luhanskin oblastin kokonaan kesäkuun aikana, mutta syksyllä 2022 myös Ukraina saavutti menestystä. Sodan kestäessä venäläisjoukkojen voimavaroihin ja moraaliiin tilaan alettiin kiinnittää yhä enemmän huomiota. Tätä vahvisti se, kun syyskuussa 2022 Venäjän joukot suoranaisesti

romahtivat Ukrainan vastahyökkäyksen edessä Itä-Ukrainassa. (Himanen 2022; Cooper ym. 2022; Kagan ym. 2022; Hird ym. 2022.) Kesän edetessä Venäjällä valtiollisen propagandan kyllästämä siviiliyhteiskunta näytti tukevan sotaponnistusta Ukrainassa laajasti, mutta sama ei näkynyt asevoimissa. Erityisesti uusien joukkojen rekrytointi kärsi monista haasteista löytää vapaaehtoisia sopimussotilaita, mikä näkyi sotilaiden ikärajaan puuttumisena ja huomattavina taloudellisina houkuttimina joukkoihin liittyville (Dickinson 2022).

Venäjän haasteet sekä omien joukkojen taistelutahtoon ylläpidossa että toisaalta vaikutuksessa ukrainalaisjoukkojen taistelutahtoon ovat kiinnostavia. Venäläisessä sotatieteellisessä ajattelussa informaatioidankäyntiä, siis erilaisten erityisesti ei-sotilaallisia keinojen käyttöä sodan lopputulokseen vaikuttamiseksi, on painotettu suuresti. Inhimilliset voimavarat on Venäjällä nähty keskeisenä sodankäynnin välineenä. Venäläinen nykypäivän ajattelu näyttää keskittyneen ajatukseen informaatioympäristön turvallisuudesta ja hallinnasta, jolla sekä vahvistetaan oman yhteiskunnan kriisinkestävyttä että pyritään vaikuttamaan toisiin valtioihin ja niiden yhteiskuntiin. Tässä vastustajan sosiaalisen koheesion ja arvokokemusten heikentäminen on ollut yksi työkalu strategisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Venäläisessä ajattelussa informaatio-operaatioita voidaan toteuttaa erilaisen fyysisen väkivallan tai sillä uhkaamisen keinojen ohella, jolloin sotilaalliset keinot kytkeytyvät ei-sotilaallisiin. Samalla tämä on tarkoitettu, että sota on luonteeltaan totaalista, ja sodan ja rauhan raja voi olla epäselvä. Vuonna 2015 venäläinen kenraali Andrei Kartapolov pohti, että jos aikaisemmin sodat olivat 80 prosenttisesti väkivaltaa ja 20 prosenttisesti propagandaa, on tilanne nykyisin sellainen, että sota on 80 prosenttisesti propagandaa ja 20 prosenttisesti väkivaltaa. (Jonsson 2009, 3–7, 12–14, 77, 89–104, 110–118.) Jyväskylän yliopiston yliopistonopettaja ja sittemmin työelämäprofessori, entinen pääesikunnan apulaistiedustelupäällikkö, eversti evp. Martti J. Kari on arvioinut Venäjän hyökkäystä punnitessaan, että vaikuttaminen ukrainalaisten taistelutahtoon ennen helmikuun hyökkäämistä oli keskeinen epäonnistuminen Venäjän sotaa edeltäneessä tiedustelutoiminnassa. (Politiikkaradio 2022.) Toisaalta Venäjän omakaan väestö ei vaikuttanut täysin valmiilta sotiin Ukrainassa.

Venäjän sotatoimia pyrittiin oikeuttamaan eri tavoin venäläisen median välityksellä, ja valtiojohtoon retoriikan ja sotaa koskevan kieltenkäytön suoranaisten valtiollisen hallinnon ohella esimerkiksi maan ortodoksinen kirkko tuki sotaponnistusta. Kirkon päämies, arkkipiispa Kirill muun muassa korosti saarnassaan toukokuussa 2022, että Venäjä ei ole ikinä hyökännyt mihinkään vaan ainoastaan suojelee rajojaan. (Orthodox Times 2022.) Venäjän sodankäynti nojasi vapaaehtoisiin sotilaisiin, jolloin sotilaiden motivaatio liittyä joukkoihin ja toisaalta palvella koko palvelusajan oli keskeistä. Maan lainsäädäntö kieltää asevelvollisten lähettämisen sotaan, mutta Ukrainassa taistelevissa joukoissa oli silti ainakin jossakin määrin asevelvollisia mukana jo alkutalvella 2022. (Freeman ja Elgin 2022.) Myöhempi vapaaehtoisten houkuttelu suurilla palkkioilla sekä rintamasodankäynnin osittainen ulkoistaminen erityisesti Wagner-ryhmän kaltaiselle yksityiselle turvallisuusyhtiölle aiempaa julkisemmin (Sauer 2022) tarkoitti, että Venäjän sodankäynti palasi menneeseen aikaan. Se alkoi nojata satoja vuosia aikaisempaan, eurooppalaisessa sodankäynnissä tyypilliseen tapaan, jossa koottiin ja motivoitiin sotajoukkoja rahallisten palkkioiden avulla. (Howard 2009, 54–74.) Uusia joukkoja pyrittiin kokoamaan niin Venäjällä kuin Ukrainassa nopeasti, mikä tarkoitti, että uusille sotilaille saatettiin antaa hyvinkin lyhytaikainen sotilaskoulutus. Venäjällä myös

turvauduttiin joukkojen painostamiseen rintamalle. (MacFarquhar 2022.) Ukrainassa käynnistettiin yleinen liikekannallepano jo sodan alussa, 25. helmikuuta (STT 2022), ja Venäjä liitti ensin osittain miehittämiään Ukrainan alueita idässä ja etelässä itseensä syyskuussa ja lopulta käynnisti osittaiseksi luonnehditun liikekannallepanon paikataksseen miehistöpulaansa. (Lassila 2022.)

Tätä kirjoittaessa on epäselvää, miten Ukrainan sota päättyy ja mitä seuraamuksia sodasta on niin lyhyellä, keskipitkällä kuin pitkällä aikavälillä. Julkisuudessa esitetyn Venäjän johdon retoriikan valossa ukrainalaisten tahdolla ja päättäväisyydellä on ollut merkitystä siihen, millaisia vaatimuksia Venäjä on pyrkinyt esittämään Ukrainan johdolle. Siten Ukrainan sodan vertaaminen talvisotaan on ainakin jossakin määrin oikeutettua: Ukraina on osoittanut samanlaista henkistä sietokykyä ja taistelutahtoa ja hankkinut sillä maansa poliittiselle johdolle lisää liikkumatilaa hakea neuvotteluratkaisua Venäjän kanssa. Helmikuun 24. päivä julkisuudessa esitetyt Venäjän sotilasoperaatiolle asetamat tavoitteet liittyivät Itä-Ukrainan Donetskin ja Luhanskin alueiden väestön suojelemiseen ja Naton itälaajentumisen pysäyttämiseen, jossa Ukraina tuli demilitarisoida ja ”denatsifoida”. Huhtikuussa tavoitteissa korostui Ukrainan puolueettomuus ja edelleen Naton laajentumisen pysäyttäminen Ukrainan osalta, mutta kesällä Venäjän julkisesti todettuihin tavoitteisiin tulivat mukaan Luhanskin ja Donetskin alueita laajemmat maantieteelliset tavoitteet. Kaiken aikaa taustalla on esiintynyt Venäjän korostama uhkan tunne Ukrainan ja ennen kaikkea Naton suunnasta sekä käsitys natsiksi koettujen tahojen uhkasta. (Ivanova 2022.)

Ukrainan sodalla oli myös välitön vaikutus Suomen turvallisuuspoliittiseen keskusteluun. Moni kommentoija korosti korkean maanpuolustustahdon tarvetta samalla, kun maanpuolustukseen alettiin kanavoida uusia resursseja. Myös keskustelu Nato-jäsenyydestä käynnistyi laaja-alaisesti, ja kyselytutkimusten perusteella enemmistö suomalaisista alkoi kannattaa Suomen Nato-jäsenyyttä. Ylen tilaama gallupkysely osoitti, että heti Venäjän hyökättyä Ukrainaan Nato-jäsenyyden kannatus kasvoi Suomessa selvästi ja nousi enemmistön tukemaksi turvallisuuspoliittiseksi vaihtoehdoksi. (Koivisto 2022.) Huhtikuussa 2022 julkaistu Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan tutkimus (2022, 15) puolestaan osoitti, että yleisen maanpuolustustahdon tila oli noussut korkeammaksi kuin koskaan aikaisemmin MTS:n samaan kysymyksenasetteluun keskittyneessä tutkimuserinteessä. Suomen puolustuspolitiikka ja siinä maanpuolustuksen kehittäminen on Venäjän toimien valossa nähty myös onnistuneeksi, kuten Puolustusvoimien strategiapäällikkö kenraaliluutnantti Kim Jäämeri totesi kesällä 2022. Suomi oli varautunut käymään samanlaista sotaa mitä Ukrainassa oli käynnissä (Vallas 2022).

Eduskunnassa Venäjän hyökkäys aiheutti paljon keskustelua maanpuolustustahdon merkityksestä. Jo 24. helmikuuta puolustusministeri Antti Kaikkonen totesi eduskunnassa vastauksena Sari Tanuksen (kd.) suulliseen kysymykseen, että Venäjän hyökkäyksen ”[t]avoitteena on lamauttaa [ukrainalaisten] maanpuolustustahto. Tavoitteena on lamauttaa maanpuolustuskyky ja ottaa haltuun strategisesti merkittäviä kohteita. Tilanne on hyvin vakava, mutta suomalaisten puolustus on kunnossa”. Huomio kiinnittyikin heti Suomen puolustuksen tilaan ja siihen, lähtisikö konflikti laajenemaan myös Suomen rajoille. Kaikkonen painottikin puolustuksen tilan ohella, että Suomessa oli aikaisempina vuosina vahvistettu kriisivalmiutta muun muassa lainsäädännöllisin muutoksien (Valtiopäivät 2022a, 5–6). Maaliskuuhun 2022 mennessä alkoi ilmetä, että

suomalaisten maanpuolustustahto oli nousussa. Tämä ilmeni erityisesti kasvavana hakkuutena osallistua vapaaehtoiseen maanpuolustukseen, joskin myös merkittävä määrä kansalaisia jätti reservin hakemalla siviilipalvelusvelvolliseksi. (MTV Uutiset 2022b.) Eduskunnassa huomio kohdistui nopeasti mahdollisuuteen myöntää puolustukseen lisärahoitusta, missä yhtenä piirteenä oli vastaaminen suomalaisten lisääntyneeseen maanpuolustustahtoon (Valtiopäivät 2022b, 10).

Hallitus käynnisti kevättalvella sekä turvallisuusympäristön muutosta käsittelevän että Suomen Nato-jäsenyyttä puntaroivan selontekemenettelyn, ja Nato-jäsenyyden hakeminen alkoi näyttää todennäköiseltä poliittiselta vaihtoehdolta. Taustalla oli tarve varmistaa sotilaallisen tuen saaminen mahdollisessa kriisitilanteessa. Ukraina oli nimittäin osoittanut, miten hankalassa paikassa maa oli, jos se joutui yksin taistelemaan voimakasta maahantunkeutujaa vastaan. Turvallisuusympäristön muutosta käsitellyt selonteko ehti eduskunnan lähetekeskusteluun huhtikuussa. Selonteon sisällön ja Nato-jäsenyyksikysymyksen ohella huomio kohdistui jossakin määrin myös maanpuolustustahtoon. Tuolloin Harry Harkimo (liik.) kommentoi, että rahalla ei saa puolustustahtoa, ja puolustusministeri Kaikkonen (kesk.) painotti, että maanpuolustustahto lähtee siitä, että ”jokainen suomalainen” kokee maan puolustamisen arvoisena, ”miten kohtelemme toisiamme, pidämmekö kaikki mukana”. (Valtiopäivät 2022c, 15, 17, ks. 26.) Ukrainan taistelutahto oli pantu merkille, ja se resonoi hyvin suomalaiseen ajatteluun. Eduskunnassa perussuomalaisten kansanedustaja Jari Ronkainen muistutti tästä myös istuntosalissa painottaen esimerkin todistavaa vaikutusta maanpuolustustahdon merkityksestä kriisitilanteessa: ”Ukrainan esimerkki todistaa, että maanpuolustustahtoinen joukko voi puolustautua menestyksekkäästi ylivoimaista vastustajaakin vastaan, mutta sen inhimillinen hinta on ollut hirveä.” (Valtiopäivät 2022c, 50.) Ronkaisen puoluetoveri Ari Koponen oli samoilla linjoilla: ”Ukrainassa on nähty, mitä maanpuolustustahto merkitsee, ja sitä on tarpeen vaatiessa löydyttävä suomalaisilta, ja olen varma, että sitä myös löytyy. Vain yhdessä voimme selvitä tästäkin, ja me selviämme.” (Valtiopäivät 2022c, 100.) Suomen Nato-jäsenyyden mahdollisuus tarkoitti myös jo jossakin määrin Suomessa aikaisemmin sivutun teeman nousemista uudelleen esiin, eli oliko mahdollista, että Suomen Nato-jäsenyys heikentäisi maanpuolustustahtoa. Kolme kansanedustajaa, Markus Mustajärvi (vas.), Juha Mäenpää (ps.) ja Sebastian Tynkkynen (ps.) nostivat tämän mahdollisuuden esiin, vaikka Tynkkynen ei siihen uskonutkaan. (Valtiopäivät 2022c, 36, 41, 57.) Moni kansanedustaja painotti korkean maanpuolustustahdon ja pitkäjänteisen maanpuolustuksesta huolehtimisen tärkeyttä. Kuten Hannu Hoskonen (kesk.) totesi,

”[s]uomalaisten tahto puolustaa itsenäistä, omista asioistaan päättävää kansakuntaa on ollut meille se vahva pohja, jonka varaan Suomen puolustamista on ollut hyvä rakentaa. Niin sen pitää olla jatkossakin. Maanpuolustustahto on tässä maassa huippuluokkaa, ja se on meille suuri rikkaus” (Valtiopäivät 2022c, 77).

Toistui myös ajatus siitä, että maanpuolustustahdon tilaa tuli vaalia myös jatkossa. Mirka Soimakoski (vihr.) painotti ratkaisuna yhteiskunnallista muutoksen huomioidusta kaikki tavoittavalla tavalla:

”Maanpuolustustahto on ollut Suomessa perinteisesti korkea, mutta emme voi tuudittautua vain mittaustulosten varaan. Yhteiskunnan on elettävä ajassa mukana ja mukauduttava muuttuviin tarpeisiin. Kaikkien Suomessa elävien ihmisten pitää saada tuntee Suomi omaksi maakseen.” (Valtiopäivät 2022c, 83.)

Puolustusvaliokunta käsitteli ajankohtaiselontekoa turvallisuusympäristön muutoksesta kuten myös Suomen Nato-jäsenyyttä eduskunnan lähetekeskustelun jälkeen ja totesi, että kriisi ”pakottaa” tarkastelemaan myös suomalaisia puolustusratkaisuja. Valiokunta otti lausunnossaan myös suoraviivaisen kannan siihen, mitä Venäjän hyökkäys Ukrainaan oikein kertoi maanpuolustustahdon merkityksestä sotatilanteessa:

”Korkea maanpuolustustahto on välttämätön reunaehto sille, että reserviläisjärjestelmään perustuva puolustusjärjestelmä myös käytännössä toimii. Ukraina on hyvä esimerkki siitä, että resursseiltaan alivoimainen puolustaja pystyy tuottamaan merkittäviä tappioita hyökkääjälle, kun usko omaan asiaan on vahva. – – korkea maanpuolustustahto ja yleinen asevelvollisuus antavat Suomelle liikkumavaraa ja suojaa.” (Puolustusvaliokunta 2022, 5.)

Maanpuolustustahdon korkea tila toi siis käytännössä poliittista liikkumatilaa käsitellä Suomen turvallisuuspoliittisia ratkaisuja ja myös korostaa Suomen mahdollisuuksia ulkomaiden suuntaan. Eduskunnan käymä keskustelu Suomen Nato-jäsenyydestä osoitti tämän selkeästi. Eduskunnan lähetekeskustelu Suomen liittymisestä Natoon eli Pohjois-Atlantin liittoon käynnistyi 16. toukokuuta. Eduskuntakeskustelun perusteella Suomen korkea maanpuolustustahto ilmensi sellaista voimavaraa, joka ei hyödyntänyt ainoastaan kansallista puolustusta vaan olisi eduksi myös Natolle itselleen ja siten keskeinen tapa perustella ja tukea Suomen jäsenyyshakemusta. Asia esiintyi perussuomalaisten (Riikka Purra), keskustan (Juha Pylväs) ja kristillisdemokraattien (Päivi Räsänen) ryhmäpuheenvuoroissa. Suurin osa kansanedustajista piti lyhyen puheenvuoron, ja Suomen Nato-jäsenyydelle osoitettiin laajaa tukea. (Valtiopäivät 2022d, 4–5, 7.) Suomen puolustusratkaisulle ja suomalaisten maanpuolustustahdolle osoitettiin myös toistuvaa ja ylistävää huomiota. Tästä kiinnostavana osoituksena on Joonas Köntän (kesk.) puheenvuoro, jossa kansalaisille asetettiin tahtokäsitteen kautta voimakasta odotusarvoa osallistumisesta maan puolustamiseen – jopa sankarilliselle, vastuuta kantavalla ylellä tavalla. Könttä nimittäin totesi, että

”[k]aikkein tärkeintä on kuitenkin maanpuolustustahto. Me suomalaiset olemme valmiita puolustamaan isänmaatamme, elämäntapaamme, vapauttamme, kulttuuriamme, demokratiaamme ja arvojamme. Jokainen suomalainen on maanpuolustaja. Arvoisa puhemies! Suomi liittyy Naton täysjäseneksi kaikin oikeuksin ja kaikin velvollisuuksin. Suomi on aina kantanut vastuunsa ja niin on tekevä myös jatkossa. Me emme välttele vastuuta, emme kaihda tarttua toimeen, vaan pää pystyssä ja selkä suorana teemme sen, mikä on oikein — ja hyvin teemme. Se on suomalainen tapa.” (Valtiopäivät 2022d, 80.)

Vihreiden Mirka Soinikoski painotti puolestaan vahvan maanpuolustustahdon yhteyttä siihen, että jokainen maassa asuva tuntisi Suomen omaksi kodikseen. (Valtiopäivät 2022d, 116.) Jenna Simula (ps.) taas korosti hiukan toisesta suunnasta lähtevää tulkintaansa siitä, että kansallistunteella oli suurta merkitystä maanpuolustustahdon tilalle, varoittaen sirpaleisen, monietnisen yhteiskunnan vaarasta. Simula korosti, että

kansallistunnetta tulee pyrkiä vaalimaan, ja että kansallistunne ponnisti suomalaisuuden yhteydestä maahan ja kansaan:

”Jos suomalaisilla on edelleen vahvistuva side juuriinsa ja historiaansa, tähän maahan ja kaikkeen, mitä se pystyy yksilölle itselleen tarjoamaan niin henkisesti kuin käytännössäkin, kansallistunne pysyy vahvana. Kansallistunne myös vahvistaa käsitystä siitä, että kovan paikan tullen ollaan valmiita puolustamaan Suomea, koska se on sen arvoisen huolimatta siitä, mikä puolue on kulloinkin hallituksessa, kuka on presidentti tai vaikkapa pääministeri.” (Valtiopäivät 2022d, 118–119.)

Sotilaallisen liittoutumisen tahtoa heikentävää vaikutusta ei siten enää nostettu esiin. Juha Mäenpää kertoi pohtineensa asiaa ja päätyneensä käsitykseen, jonka mukaan jäsenyys Natossa ei heikentäisi suomalaisten maanpuolustustahtoa. Syy oli selvä, venäläisten käyttäytyminen sodassa:

”Mikäli Suomi olisi liittoutunut 90-luvulla rauhan aikana, olisikin riski suomalaisten pitemmän aikavälin maanpuolustustahdon heikkenemisestä ollut uskoakseni todellinen. ’Nato hoitaa’: yhteisöllinen turvallisuudentunne olisi meidänkin puolustuskykyä ja puolustustahtoa alentanut. Nyt kuitenkin, kun sodan raakalaismaisuus räiskauksineen, kidutuksineen ja siviilien murhineen on lävähtänyt uutisten kautta meidän suomalaistenkin silmien eteen, maanpuolustustahto tulee varmuudella säilymään tulevaisuudessa ainakin parin kolmen sukupolven verran eteenpäin.” (Valtiopäivät 2022d, 94.)

Myös Ville Kaunisto (kok.) viittasi Venäjän sotarikoksiin muun muassa Butšassa Kiovan lähellä ja sen antamaan opetukseen, ettei hyökkääjä saa astua Suomen rajojen sisälle. (Valtiopäivät 2022d, 144.) Niinpä maanpuolustustahtoon hiipi mukaan poliittisen kielen historian kannalta pitkään tuntematon ilmiö: viholliskuvan julkinen esittäminen ja liittäminen käsitteen yhteyteen ja jopa odotus siitä, että ilmiö viholliskuvan muistamisesta tulisi jäämään suomalaisen yhteiskunnan muistiin. Aiheen avoin liittäminen maanpuolustustahtoon oli tässä mielessä pienimuotoinen poliittinen ilmiö, mutta saattoi heijastaa laajempaakin ajattelua. Tässä Venäjän positiiviseksi toivottu valtiollinen ja ennen kaikkea ulkopoliittinen kehitys ei näyttäytynyt enää uskottavana vaihtoehtona, vaan imperialistisen Venäjän vaara väijyi suurena. Siten Suomen itäisen naapurin käyttäytyminen nousi osaksi ymmärrystä nimenomaan maanpuolustustahdon luonteesta ja tarkoituksesta. Niinpä juuri nyt, Ukrainan tapahtumien valossa olisi tilaisuus liittyä Natoon, kuten Mauri Peltokangas (ps.) muistutti, ja hakea tukea kansalliselle puolustukselle. (Valtiopäivät 2022d, 53.) Niin kylmän sodan aikana kuin sen jälkeenkin on Suomen sotavuosia 1939–1945 muisteltu eri tavoin. Avoimen Venäjänvastaisen kytköksen esittäminen maanpuolustustahdon yhteydessä ei ole kuitenkaan ollut tätä ennen ollut osa poliittista kielenkäyttöä – muussa julkisessa keskustelussa kytkös oli ajoittain läsnä ennen sotavuosia.

Keskustelun sävy oli selkeä: Suomen tuli hakea tukea kansalliseen puolustukseen, ei korvata sitä sotilasliitolla. Maanpuolustustahto esitettiin osana jopa perinteistä ja pitkäjänteistä kansallisen puolustuksen kehittämistä, joka tukisi omalta osaltaan Nato-jäsenyyden hakemista.

Jotta vuoden 2022 alkupuoliskon maanpuolustustahtoa sivuava ja Venäjän toimiin liittynyt kotimainen poliittinen keskustelu asettuu osaksi aikalaiskontekstiaan, on syytä

todeta, että maanpuolustustahtoa sivunnut keskustelu oli kaikinensa monin tavoin voimakkaampaa kuin esimerkiksi alkuvuonna 2014, jolloin Itä-Ukrainassa taisteltiin ja Venäjä liitti Krimin itseensä hyvin nopeilla poliittisin ja myös sotilaallisin liikkein. Tuolloin maanpuolustustahdosta ei juuri puhuttu eduskunnassa. Vuonna 2022 konteksti oli erilainen, ja avoimesti toteutettu maahanhyökkäys naapurimaahan seurauksista piittaamatta ja etupiirijattelun julkinen nostaminen esiin olivat omiaan aiheuttamaan levottomuutta Suomessa. Maanpuolustustahto ja ennen kaikkea sen tila ilmeni kaiken kaikkiaan merkittävänä poliittisena resurssina, josta oli hyötyä niin kansainvälisen kriisin yhteydessä kuin ulko- ja turvallisuuspoliittisessa suunnanmuutoksessakin. Tämä havainto päättää kirjan historian tarkasteluun perustuvan osuuden ja avaa tulevaisuutta koskevan pohdinnan.

MUUTOS JA TAHDON POLITIikka: TULEVAISUUDEN SPEKULOINTIA

Tässä pääluvussa tartutaan spekulatiivisempaan otteeseen ja pohditaan, mitä Suomessa pitäisi ajatella tahdosta vuoden 2022 jälkeen. Vuonna 2022 pitkäaikainen tahtoon liittyvä keskustelu monella tapaa huipentui kansainvälisen kriisin olosuhteissa, jolloin nimenomaan maanpuolustustahto ilmeni elementtinä, joka saattoi olla niin maanpuolustuksen voimavara kuin varsinaisia voimavaroja merkittäväällä tavalla tukeva elementtikin. Siten tahto muodosti merkittävän poliittisen resurssin. Seuraavaksi on oleellista pohtia, kohdistuuko tahtotilaan resurssina muutospaineita yhteiskunnallisen muutoksen seurauksena ja mitä merkitystä siitä saattaa olla. Sodankäynti liittyy väistämättä siihen, millainen yhteiskunta on sodankäynnin osapuolien takana. Tämä yhteiskunta tarjoaa sodankäynnille niin väestölliset, teknologiset, kulttuuriset kuin henkisetkin puitteet. Siksi meidän on hyvä miettiä myös, millainen tulevien vuosien yhteiskunta on ja mitä se voi tarkoittaa aseelliseen konfliktiin liittyvän tahdon muodostaman resurssin kannalta. Tulevaisuuden ennustaminen on vaikeaa tai suorastaan mahdotonta. Lisäksi kiinnittyminen aikaan johtaa helposti harhaan, mutta tässä pääluvussa yritetään pohtia seuraavia lähivuosia sekä paikoittain jopa lähivuosisikymmeniä.

Maanpuolustustahdosta väitellyt Risto Sinkko (2015, 6) toteaa brittiläiseen sotilaaseen Rupert Smithiin viitaten, että tulevaisuuden sodissa voimankäyttö on vain osa kokonaisuutta, kun päähuomio keskittyy arvojen ja elämäntavan puolustamiseen. Tämä näkemys vaikuttaa edelleen hyvin perustellulta. Niinpä abstrakti linkki yksilön ja poliittisen yhteisön välillä on todennäköisesti tahdon keskeinen haaste aseellisessa konfliktissa. Tämän pääluvun keskeisenä kehyksenä on parlamentaarisen demokratian toimintakyky, joka puolestaan heijastuu poliittiseen kulttuuriin ja tahdon rooliin sen poliittisessa keskustelussa ja päätöksenteossa. Keskeisiä aiheita parlamentaarisen demokratian toteutumisessa ovat erityisesti poliittisessa yhteisössä elävän väestön ja kansalaisuuden rooli sekä politiikan keskeisiä teemoja koskevat piirteet. Luku rakentuu ja siinä argumentoidaan eri tavalla kuin aikaisemmissa pääluvuissa. Historiantutkimuksen tehtävä on kerätä ja analysoida lähteitä ja tehdä niiden perusteella tulkintoja menneisyydestä. Ilman todisteita on herkästi kyse spekuloinnista ilman todistusvoimaa. Tähän mennessä teoksessa on käsitelty erilaisia historiallisia lähteitä ja nostettu esiin näkökulmia, joiden avulla voi ymmärtää ja selittää aseelliseen konfliktiin liittyvän tahdon merkitystä poliittisena resurssina, mutta nyt alkuperäislähteiden analysointi jää sivuun ja tilaa raivataan spekulovalle otteelle. Suomen kaltaisen pienen maan kannalta tulevaisuuden pohtiminen on aina tärkeää, mutta osaa ajatuksista voi varmasti soveltaa monen eri maan kohdalla – väestön asennoituminen aseelliseen konfliktiin voi olla keskeinen teema eri kielellisissä ja kulttuurisissa konteksteissa, vaikka mahdolliset muutokset ovatkin kontekstisidonnaisia.

7.1. Tahdon dynaamisuus

Tässä vaiheessa teosta on tullut selväksi, että yksilöiden ja ryhmien tai sen puoleen koko kansakunnan ja valtion aseelliseen konfliktiin liittyvä tahto ilmenee niin dynaamisena kuin myös tietyillä tavoin stabiilina ilmiönä, jossa yhdistyvät niin pitkän aikavälin kulttuurinen konteksti kuin tilanneyhteyden luomat mahdollisuudet. Pohjimmiltaan kyse on poliittisesti tulkittavissa olevasta ilmiöstä. Poliittinen tulkinnallisuus kiinnittyy ajankohtaan ja siinä vallitseviin olosuhteisiin, mihin yhdistyvät poliittisen kulttuurin erilaiset traditiot, normit, kokemus menneisyydestä, uskomukset, toiminnan foorumit ja arvot. Näiden avulla on mahdollista korostaa tahtoa resurssina niin poliittisissa keskusteluissa kuin myös erilaisissa poliittisissa linjoissa, kuten Suomessa on tehty selontekomenettelyissä.

Politiikan teko tapahtuu osana poliittista järjestelmää. Poliittinen kulttuuri edustaa poliittisessa järjestelmässä sisäistä järjestelmää, joka Almondin ja Verban tutkimuksen mukaan perustuu jaetuille uskomuksille, arvoille ja symboleille (Almond & Verba 1972, 13). Esimerkiksi Suomessa maanpuolustustahdon on tulkittu kumpuavan ainakin osittaisen jaetuista arvoista ja kokemuksista (Häkkinen ym. 2020a). Lisäksi yksilöiden motivaatio palvella asevoimissa sekä taistelukentällä tarvittava motivaatio omina ilmiönään puolestaan voivat kytkeytyä ainakin osittain yksilöiden arvostuksiin. Yhteiskunnan sisäisten teemojen ohella maan ulkopoliitikassa oman yhteiskunnan arvojen ja siinä olevien kulttuuristen merkitysten vaikutus voi olla merkittävä, mikä heijastuu myös siihen, miten väestöä ja sen asennoitumista voidaan tulkita ja käyttää voimavarana.

Tässä vaiheessa teosta onkin oleellista pohtia, millaisten muutospainoiden keskellä poliittinen järjestelmä ja sen sisällä toimiva poliittinen kulttuuri on, vai ovatko ne laisinkaan. Entä poliittisen keskustelun ja päätöksenteon tilanne, joka liittyy kiinteästi poliittisen järjestelmän ja siinä vallitsevan poliittisen kulttuurin tilanteeseen? Yksinkertainen vastaus on, että poliittinen järjestelmä on aina dynaamisessa tilassa, ja stabiilius on pohjimmiltaan aina näennäistä ja riippuvaista kontekstissa tapahtuviin muutoksiin. Vanha valta voidaan kaataa ja uusi poliittinen järjestelmä nostaa esiin ja sementoida osaksi tietyn poliittisen yhteisön perustuslaillista pohjaa, jos väestö tukee riittävästi muutosta ja todennäköisesti myös muutosta aktiivisesti ajavia toimijoita. Tällöin sosiaalinen muutos voi muuttaa arvoasetelmia ja niihin liittyvää politiikkaa mutta myös nojata edelleen osaan poliittisen kulttuurin perinteitä ja jaettuja arvoasetelmia.

Aseelliseen konfliktiin liittyvän tahdon ja siitä tehtävien tulkintojen kannalta keskeisiä kysymyksiä myös jatkossa ovat samat kysymykset kuin aikaisemminkin: jos puhutaan tahdosta, kenen tahdosta puhutaan, missä olosuhteissa, kenen ääni puhuu tahdosta, kenelle viesti on suunnattu ja ovatko puheen kohteena olevien käsitteiden merkitykset samankaltaisia. On myös kiinnostavaa, puhutaanko tahdosta vai kohdistuuko huomio esimerkiksi moraaliin tai muihin henkistä tilaa, asennoitumista tai mielialaa kuvaaviin termeihin. Ihmisen rooli yhteiskunnassa ja yksilön ja ryhmien asennoituminen ovat oletettavasti myös jatkossa esillä politiikan kysymyksinä ja keskustelun kohteina, kun puhutaan yhteiskunnan turvallisuuden ylläpitämisestä.

Voimme myös pohtia, piilekö tahdon poliittisen tulkinnallisuuden takana kysymys, missä määrin aseelliseen konfliktiin liittyvä tahto ei ole ainoastaan tulkinnallinen vaan

myös neuvoteltavissa oleva teema – Suomessa on kuitenkin pitkä perinne, jossa rahallisella panostuksella katsotaan olevan vaikutus maanpuolustustahtoon. Otetaan esimerkiksi taistelukentällä osoitettavaan asenteellisuuteen liittyvä taistelutahdon käsite. Tutkija Scott Atranin (2022) mukaan taistelutahdon korkea tila on kytköksissä sellaisiin arvoihin, jotka eivät ole yksilön mielestä neuvoteltavissa. Atranin tutkimusryhmän tekemien löydösten valossa tämä heijastuu erityisesti yksilön valmiuteen uhrautua jonkin asian puolesta, ja asiat, jotka koetaan olevan neuvottelemisen ulkopuolella liittyvät usein yksilölle pyhiin ja hän identiteettiinsä liittyviin asioihin. Atranin ryhmän löydöksiä ei välttämättä ole suoraan mahdollista verrata suomalaisen maanpuolustustahtoon, mutta löydös kannustaa kiinnittämään huomiota olosuhteisiin ja siihen, millaisia arvoelementtejä tietyn tahtotilan taustalta paljastuu. Siksi myös Suomessa kannattaa edelleen jatkossa kiinnittää huomiota puolustustahtoon taustalla oleviin asioihin, jotka ovat niin sidoksissa yksilöiden identiteettiin, että ne eivät ole helposti muutettavissa. Poliittisella puheella voidaan haastaa ja muokata jopa yhteisön arvoja, mutta merkittävään muutokseen johtava prosessi tuskin on nopea ja vaatii lisäksi laajaa tukea.

Diskursiivisuutta ja siinä tapahtuvaa muutosta voi pitää erilaisten käytänteiden ohella keskeisenä elementtinä poliittisen kulttuurin muutoksessa. Diskursiivisuutta hyödynnetään politiikassa rationaalistamaan ja oikeuttamaan esillä olevaa ehdotusta tai toimintalinjaa ja siten legitimoimaan ei ainoastaan kyseistä poliittista ehdotusta vaan myös poliitikon omaa käyttäytymistä tietyssä ajassa ja paikassa. Poliitikantutkija Stephen Welch (2013, 179–196) muotoilee, että diskursiivisuudella on kaksi roolia: se rakentaa maailmaa konstruktivistisesti, ja samalla diskursiivisuus saa yksilöt mukauttamaan ja suhteuttamaan omaa toimintaansa siihen eli oppimaan, miten toimia osana rakentunutta diskursiivisuutta. Kun Suomessa esimerkiksi puhutaan maanpuolustustahtosta, voidaan samalla asettaa diskursiivisia odotuksia yhteisön muita jäseniä kohtaan, erityisesti jos puhujana on erityistä valtaa ja auktoriteettia käyttävä ja myös säteilevä henkilö. Legitimoivaa politiikkaa pystyy toteuttamaan kuitenkin vain poliittisen tuen puitteissa, mikä heijastuu tahdon pitämiseen resurssina. Onko olemassa riittäväksi tulkittavaa asenteellisuutta, johon nojata, kun puhutaan ja päätetään puolustapolitiikan eri osa-alueista? Vai jääkö puhe ihmisistä ja heidän asenteistaan ja mielipiteestään resurssina tyhjäksi tai pelkäksi optimistiseksi tulevaisuutta käsitteleväksi mietinnäksi?

Suomen kohdalla on mahdollista spekuloida, että kansalaisten maanpuolustustahto on dynaamisessa tilassa. MTS:n kyselytutkimusten perusteella maanpuolustustahtoon tila on pysynyt pääsääntöisen vakaana vuosikymmenien ajan. Enemmistö vastaa myönteisesti yleistä maanpuolustustahtoa mittaavaan kysymykseen. Epävarmojen vastaajien määrä on sen sijaan ollut hienoisessa kasvussa vuoden 2017 jälkeen. Tämä ei ehkä ole oire mistään isommasta muutoksesta, ja keväällä 2022 Venäjän hyökkäys Ukrainan tuotti Suomessa erityisen korkean maanpuolustustahtoon tilaa mittaavan mittaustuloksen ja myös vähensi maanpuolustustahtossa aikaisemmin mitattua epävarmuutta. Henkilökohtaista maanpuolustustahtoa mittaavan kysymyksen kohdalla myönteisten vastaajien osuus oli vahva vuonna 2022, 80 % tai yli, ja on ollut sitä kautta mittaushistorian. (MTS 2022, 28–30.) Korkean maanpuolustustahtoon pohja on siis ainakin periaatteessa vahva. Keskeistä on myös, että maanpuolustustahtosta ja sen luonteesta sekä perusteista ylipäättään puhutaan, koska näin rakennetaan diskursiivisin keinoin todellisuutta ja luodaan odotusarvoa myös tulevaisuuden maanpuolustusta koskevalle

keskustelulle. Vuonna 2020 toimintansa käynnistänyt parlamentaarinen asevelvollisuuskomitea sai tehtäväkseen lähestyä asevelvollisuuden kehittämistä erityisesti korkean maanpuolustustahdon ylläpitämisen kautta. Komitea sai myös tehtyä asiaan liittyviä esityksiä. (Valtioneuvosto 2020a; Parlamentaarinen komitea 2021.) Tämä ilmentää, että maanpuolustustahto yhtenä aseelliseen konfliktiin liittyvänä tahdon muotona on kansallinen voimavara, josta Suomessa halutaan pitää jatkossakin kiinni. Samalla on ilmeistä, että kyseisen tahdon muodon taustalla vallitsevaa mielipidettä tai asenteellisuutta on luontevaa pitää voimavarana tai resurssina, jos se tarjoaa poliittista välinearvoa. Suomen kohdalla maanpuolustustahdon käsite tarjoaa välinearvon poliittiseen keskusteluun, mutta samalla keskustelussa on taustalla käsitteen tarjoama välineellinen käsitys yksilöiden ja koko kansakunnan käyttäytymisestä tietyssä kriisitilanteeseen liittyvässä kontekstissa – tai sitten keskeisintä on, että yksinkertaisesti vältämme toisillemme tätä käsitystä. Nykyisessä suomalaisessa keskustelussa puhutaan maanpuolustustahdosta, mutta toisaalta olosuhteet eivät ole tarjonneet pakottavaa syytä pohtia vastarintatahtoa, taistelutahtoa tai jotain muuta aseelliseen konfliktiin liittyvää tahdon muotoa.

Tahdon dynaamisuus ilmiönä perustuu ennen kaikkea käsitykseen ajasta ja paikasta sekä tietyssä tilanteessa tarpeelliseksi katsotusta toimintalinjasta. Tässä teoksessa on aiemmin sivuttu ruotsalaisen tutkijan Törnqvistin esittämää aseelliseen konfliktiin liittyvän asennoitumisen tutkimuksessa tarvittavaa olosuhdejakoja, mutta se hyötyisi myös ajallisen muutoksen laajemmasta ja pitkäkestoisemmasta huomioimisesta ja mahdollisesti myös erilaisten muuttujien huomioimisesta. Eri olosuhteissa tarvittavan tahdon muodon merkitys pätee hyvin myös Suomeen ja alleviivaa tahtoon liittyvää pidemmän aikavälin asennoitumisen dynaamisuutta, myös ilman aseellisen konfliktin läsnäoloa. Mitä tulee MTS:n osoittamiin tuloksiin, Nokkala on nostanut esiin epäselvyyden siinä, muuttuisiko kyselytutkimuksissa osoitettu maanpuolustustahto kriisiolosuhteissa tarvittavaksi tahdoksi. Hän viittaa vuonna 2010 käyttöönotettuun yhteiskunnan turvallisuusstrategiaan, jossa henkistä kriisinkestävyyttä painotettiin. Strategiassa todettiin, että kasvatus, opetus, viestintä, hengellinen toiminta ja kulttuuriomaisuuden suojele olivat keinoja ylläpitää kansakunnan henkistä kriisinkestävyyttä. Sosiaalisen eheyden katsottiin edistävän henkistä kriisinkestävyyttä, ja koulutuksella katsottiin olevan merkitystä kansalaisten yhteisvastuullisuuden ja maanpuolustustahdon kehittämisessä. Nokkala pohtii, että vaikeimmissa puolustustilanteissa tarvittava tahto on laajan yhteiskunnan sisäisen vuorovaikutuksen tulos (Nokkala 2014, 272). Vuorovaikutusta tulee siis edistää, jotta tahto, siis tässä tapauksessa maanpuolustustahto, säilyy. Ehkä tahdon dynaamisuus perustuukin siihen, millaiseen suuntaan yhteiskunnan sisäinen vuorovaikutus kehittyy ja miten poliittinen päätöksenteko liittyy vuorovaikutuksen kehitykseen. Vuorovaikutuksen keskiössä on yksittäisen kansalaisen vapauksien ja velvollisuuksien välinen suhde. Suomessa joka tapauksessa asetetaan paljon odotuksia maanpuolustustahdolle, mikä onkin Suomen historian valossa melko rationaalinen ratkaisu: kysymys kuuluu, perustuvatko nämä odotukset todellisuuteen.

7.2. Lojalisuus muutoksessa?

Valtioneuvosto asetti vuonna 2009 korkeimman hallinto-oikeuden presidentin Pekka Hallbergin johtaman komitean arvioimaan silloisen kokonaismaanpuolustuksen mallia. Komitean arvioinnissa kiinnitettiin huomiota henkiseen kriisinkestävyyteen ja tuotiin esiin, että henkisen kriisinkestokyvyn rakentaminen alkaa ihmisen syntymästä ja

tarkentuu kasvatuksen ja koulutuksen myötä. Komitean näkemyksen mukaan tasapainoiset ja kriisinsietokykyiset yksilöt rakentavat myös yhteiskunnan kriisinsietokykyä. Tuona ajankohtana uhkaksi todettiin tiedon oikeellisuus ja luotettavuus eri tilanteissa. Uhkana näyttäytyi myös yksilöllistyminen ja siitä seuraava ”mosaiikkimaisempi yhteiskunta”, jossa ihmiset käyvät yhä yksinäisemmiksi, mikä heikentää yhteiskunnan luottamusperustaa. Ihmisten välisen luottamuksen katsottiin olevan erityisen tärkeässä asemassa perusturvallisuutta ylläpitävänä elementtinä. (Valtioneuvoston kanslia 2010, 65.) Yksittäisillä kansalaisilla on laajoja vapauksia elää, mutta samaan aikaan yhteiskunnan turvallisuus tarvitsee sekä kollektiivisuutta että tarvittaessa myös velvollisuuksia.

Myös Nokkala on pohtinut, että tahtoon kohdistuu paineita, jotka ovat seurauksia yksilöllistymisestä ja yhteisten kiinnostuksen kohteiden ympärille muodostuvasta uudesta yhteisöllisyydestä. Siinä korostuu yksilön mahdollisuus valintoihin ja valikointiin, mikä samalla sekä vahvistaa itsekkyyttä että lähiyhteisöjen merkitystä. Tällainen kehitys voi heikentää kollektiivisten instituutioiden hyväksyntää, mikä heijastuu myös asevelvollisuuden tulevaisuuteen. Sosiaalinen paine asevelvollisuuteen voi laskea ja vapaaehtoisuudesta sekä yksilön sopivuudesta sotilastehtäviin voi tulla uusia maanpuolustusvelvollisuuden toteutumiseen käytännössä liittyviä piilonormeja (Nokkala 2014, 300–301). Jos tämä pitää paikkaansa, kuten on ainakin jossakin määrin syytä olettaa, on tahto tosiaan dynaamisessa tilassa. Laitinen (2005) piti puolestaan maanpuolustustahtoa rakennettuna tarinana. Kysymys kuuluukin, mihin tarina on menossa, ja erityisesti, mihin suuntaan haluamme tätä tarinaa kehittää – meidän itse olemme edeltäneiden sukupolvien tavoin välittäneet ja ehkä myös muokanneet maanpuolustustahtoon liittyvää tarinaa eteenpäin. Oma asiansa on asevelvollisuuden asema, sillä asevelvollisuus liittyy kansalaisen ja valtion väliseen kiinteään ja jopa intiimiin suhteeseen. Jos asevelvollisuutta ja maanpuolustustahtoa pidetään toisiaan ruokkivina ilmiöinä, kuten Siilasmaan johtama selvitysryhmä katsoi vuonna 2010, muuttuu maanpuolustustahto aina samalla, kun asevelvollisuus instituutiona on kritiikin tai muutoksen kohteena. Käytännössä yhteyden ei tarvitsisi olla tällainen, joten kyseessä on valinta tai yksinkertaisesti uskomus.

Poliittisen päätöksenteon kannalta väestön aseelliseen konfliktiin liittyvän tahdon näkeminen erilaisiin laajempiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin kytkeytyneenä on näkökantaa huomattavasti laajentava ja ehkä myös helpottava. Se nimittäin voi viedä vastuuta pois poliittisilta päättäjiltä, jotka voivat tarvittaessa nojata tahdon eri muotojen poliittiseen välineellistämiseen, mutta jotka voivat viime kädessä korostaa esimerkiksi maanpuolustuksen tason olevan heidän ulottumattomissaan. Yksilöllistyminen ja luottamus ovat merkittäviä piirteitä, joille rakentaa tahtoa ja tahtoa resurssina tai tulkita tahdon heikentymiseen liittyvää uhkaa – sekä pohtia poliittisen eliitin mahdollisuuksia vaikuttaa näihin. Henkisen maanpuolustuksen ja siten maanpuolustustahdon tutkimisen ja ylläpitämisen historiaan keskeisesti liittynyt, 1960-luvulla toiminut Henkisen maanpuolustuksen komitea kiinnitti huomiota maanpuolustustahdon taustalla oleviin arvoasioihin ja niissä erityisesti isänmaallisuuden tilaan kansainvälistymisen paineessa sekä luottamukseen ja yhteiskunnan perusarvoihin, kuten demokratian ja vapauden tilaan. (Henkisen maanpuolustuksen komitea 1964, 9–29.) Kyse on arvojohtamisesta, jolla on edelleen kysyntää.

Kuten tiedetään Ronald L. Inglehartin tutkimusten (2002; 2008) valossa, väestön arvot muuttuvat ajan kuluessa. Tämä alleviivaa poliittinen kulttuurin dynaamista tilaa. Keskeinen teema tässä on, miten arvot kytkeytyvät turvallisuudentunteeseen, sillä aseelliseen konfliktiin liittyvää tahtoa ei voi oikein käsitellä ilman yksilöiden ja yhteisön käsitystä turvallisuudesta ja poliittisista keinoista taata turvallisuus. Keskeinen Inglehartin ajattelun teema on arvojen muutos materialistisista arvoista jälkimaterialistisiin. Viimeaikaisessa tutkimuksessaan Inglehart (2018, 1–6, 25–35; Dromi 2020) kiinnittää huomiota modernisaatioon ja siinä erityisesti turvallisuuden teemaan, jonka hän arvioi muokkaavan yksilöiden kokemuksia ja emootioita ja siten myös arvojen kehittymistä. Tässä ajattelussa yksilön kokemus turvallisuudesta koostuu erilaisista tekijöistä kuten terveydellisestä ja taloudellisesta turvallisuudesta. Mitä laajempaa turvallisuutta yksilö kokee, sitä todennäköisempää on, että hän omaksuu jälkimaterialistisia arvoja materialististen arvojen sijaan. Turvallisuuden puute erityisesti kasvuvuosina lisää puolestaan sen todennäköisyyttä, että yksilö säilyttää enemmän materiaalisia arvoja, joiksi Inglehart laskee muun muassa ryhmän sisäisen solidaarisuuden, turvallisuuden ja yleisen järjestyksen. Niinpä yksilöt, joilla materialistiset arvot korostuvat, painottavat usein samalla muun muassa sosiaalista konservatiivisuutta ja vahvaa johtajuutta ja voivat suhtautua kriittisesti esimerkiksi sosiaaliseen tasa-arvoon, liberaaliin maahanmuuttopolitiikkaan tai sen puoleen muun muassa seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin. Niinpä kyse on pohjimmiltaan emootioista, joita yksilölle on karttunut ja joita hän kokee aikaisempien kokemuksensa perusteella, mikä vaikuttaa kulttuuriseen muutokseen keskeisesti.

Arvot ovat tärkeä osa poliittisen yhteisön säilymistä ja massa-asenteiden muodostumisesta ja sivuavat erityisesti käsityksiä vapaudesta ja tasa-arvosta. Suomalaisessa, tulevaisuutta koskevassa pohdinnassaan Janne Rautiainen (2018) on kiinnittänyt huomiota yhteiskunnan kriisinkestävyyden muutokseen yhteiskunnallisen kehityksen valossa, jossa painottuvat globaalisuus, ihmiskunnan keskinäisriippuvuus ja pienten kansallisvaltioiden vaikutusmahdollisuuksien kaventuminen. Rautiainen listaa yhteiskuntaan tulevaisuudessa vaikuttaviksi megatrendeiksi voimakkaan kehityksen teknologiassa, demografiassa, terveydessä ja hyvinvoinnissa, ylläpidettävyydessä, liikkuvuudessa ja geopolitiikassa. Rautiaisen pohdinta muutoksesta on laaja-alainen, ja siinä painottuu hallitsemattomuuden haaste: miten vastata muutokseen, miten pysyä siinä mukana, miten hallita kokonaisuutta ja miten muutoshasteet heijastuvat turvallisuuteen. Rautiainen toteaa, että ”ihminen muodostaa haavoittuvuuden myös kahdenkymmenen vuoden päästä”. Tulevaisuudessa mahdollisesti käytävä sota tarvitsee kaikkien sodan osapuolten näkökulmasta toimivaa yhteiskuntaa osapuolia tukemaan. Yhteiskunnan pysyminen toimivana puolestaan tarvitsee panostamista siihen, että se pysyy dynaamisena ja että sen jäsenet pystyvät omaksumaan uusia taitoja ja tietoja ja siten vahvistamaan mukautumiskykyään erilaisiin elinympäristön aiheuttamiin muutoksiin – voidaan siis puhua resilienssistä.

Britannian puolustusministeriö on aika ajoin julkaissut arvion globaaleista strategisista trendeistä, jotka on syytä huomioida turvallisuuspolitiikan suunnittelussa ja toteuttamisessa. Vuonna 2018 julkaistussa arvioissa nostettiin esiin kuusi sellaista aikaisemman kehityskulun jatkumiseen perustuvaa trendiä, joiden katsotaan ansaitsevan erityistä huomiota. Näitä trendejä olivat (i) lisääntyvä yksilöiden voimaantuminen, joka on seurausta absoluuttisen köyhyyden pienentymisestä sekä lisääntyvästä pääsystä monipuolisen informaation pariin; (ii) vallan siirtyminen ja hajaantuminen, mikä on seurausta

lännen ja Venäjän vaikutusvallan pienentymisestä ja toisaalta erityisesti Kiinan ja Intian sekä koko Aasian taloudellisesta vahvistumisesta; (iii) informaation merkityksen vahvistuminen, joka on seurausta tietokoneiden laskentatehon sekä tietoverkoissa liikkuvan datan voimakkaasta lisääntymisestä. Mitä enemmän ihmiset ovat yhteydessä toisiinsa ja mitä enemmän he ovat tekemisissä informaation kanssa, sitä enemmän informaatiosta tulee sekä ihmiskunnalle että konflikteille keskeinen väline. Lisäksi trendilistalle pääsivät (iv) kiihtyvä teknologinen kehitys, joka tuottaa uusia ihmisten elämää parantavia kehitysaskelleita lääketieteessä, liikenteessä ja tuotantotaloudessa, mutta toisaalta vauhdittaa työmarkkinoiden muutosta; (v) lisääntyvä ympäristön raskaus, joka on seurausta ihmisten aiheuttamasta ilmastonmuutoksesta ja joka haastaa ihmisten ja luonnon elinolosuhteita ja kuormittaa yhteiskuntia eri tavoin sekä (vi) väestön ja asuinympäristöjen muutos, joka on seurausta ihmisten väkiluvun kasvamisesta. (Ministry of Defence 2018, 12–13.) Suomessa on hyvät edellytykset ottaa vastaan näihin trendeihin liittyviä mahdollisia muutoksia. Jos tahdon taustalla kyse on rahasta, on talouden kyky pärjätä ja tuottaa elinmahdollisuuksia keskeinen samalla, kun työmarkkinoilla tapahtuu teknologisoitumisen aiheuttama murros, resursseista voi olla puutetta tai jokin muu tekijä alkaa vaikuttaa. Yhteiskunnan taloudelliset resurssit vaikuttavat myös puolustuksen järjestämiseen, koska samaan aikaan valtion resurssien on kyettävä vastaamaan erilaisiin tarpeisiin. Jos kyse ei ole rahasta, kohdistuu huomio muihin, henkisempiin asioihin.

Trendit kuitenkin alleviivaavat tulevaisuudenkuvaa, jossa yksilöt tekevät yhä enemmän omaan itseensä ja ympäröiväänsä tiedolliseen kuplaansa liittyviä ratkaisuja samaan aikaan, kun teknologinen kehitys ja elinympäristö on murroksessa. Rautiainen (2018) alleviivaa kokonaisvaltaisen yhteistyön merkitystä kriisinkestävyudessa myös jatkossa. Tässä Suomen kannalta on oleellista, että kokonaisturvallisuuden kokemus ja perinteet siirtyvät sukupolvelta toiselle. Tässä katsantokannassa yhdistyvät sekä osaamisen että kulttuurisidonnaisen asennoitumisen tarve kuten myös asennoitumisen siirtymisen sukupolvilta toisille. Kokonaisturvallisuutta painotetaan myös yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa, jossa turvallisuutta lähestytään yhteistoimintamallin ja laajan yhteiskunnan kaikkia tasoja ja toimijoita koskevan vastuunjaon kautta. (Valtioneuvosto 2017, 7.) Yhteiskunnan eri tasot läpäisevä toimintamalli onkin tehokas tapa vahvistaa kollektiivista kykyä reagoida erityisesti kriiseihin ja samalla luoda tahtoa toimia valtiota hyödyntävällä tavalla. Instituutioiden varaan rakentuva malli kantaa pitkälle, mutta siinä piilee edelleen ihmisten haavoittuvuus: jokainen on yksilö. Yksi vaihtoehto voi olla kiinnittää jatkossa enemmän huomiota yksilön maanpuolustussuhteeseen, kuten Kosonen (2019, 54–55) nostaa väitöskirjassaan esiin. Tässä maanpuolustussuhde ”rakentuu ja kehittyy yksilön toiminnan sekä sosiaalisten vuorovaikutussuhteiden ohjaamana”, ja elementteinä ovat yksilön maanpuolustustoimintaan liittyvät asenne, luottamus, osaaminen ja toimijuus. Elementtejä voi kehittää niin asevelvollisuuden aikana kuin reservissä. Tämä olisi yksilöllistymistä tai ainakin siihen liittyvää tuntemusta hyödyntävä keino vahvistaa yksilön sidosta yhteiskunnan puolustamiseen. Maanpuolustussuhteen soveltaminen käytäntöön sekä rauhan- että kriisiajan olosuhteissa on tois-taiseksi epäselvää, mutta jos kyseessä on asevelvollisuuden vahvistaminen kansalaisia yhteiskuntaan sitovana instituutiona, olisi vaikutus resurssiajatteluun olemassa vähintäänkin epäsuorasti.

Yksilöt muodostavat kollektiivisuuden kokemuksen rakentumisen pohjan. Suomi on edelleen väestöllisesti melko homogeeninen maa. Kulttuurin ja yksilöllisen identifioitumisen osalta tilanne voi olla monipuolisempi ja -äänisempi. Kuitenkin aseelliseen konfliktiin liittyvästä tahdosta puhuttaessa huomio kiinnittyy aina kansalaisiin kokonaisuutena ja siinä kansalaisten edustamiin massa-asenteisiin. Niinpä on aiheellista pohtia, muuttuuko tahto, jos väestö muuttuu. Mitä kansalaisuus voisi tarkoittaa Suomessa tulevina vuosikymmeninä, ja miten se liittyy maanpuolustukseen? Baltian maissa on 2000-luvulla mitattu maanpuolustustahtoa osittain samanlaisella kysymyksenasettelulla kuin mitä Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta on tehnyt Suomessa. Virossa, Latviassa ja Liettuaassa venäjää puhuvan vähemmistön puolustustahto on matalampi kuin kunkin maan pääkieltä puhuvalla väestöllä. Latviassa on havaittu, että venäjää puhuva väestö voi olla hyvinkin isänmaallista, mutta siihen liittyvä identifioituminen kohdistuu pikemminkin paikallisesti kuin valtakunnallisesti. Tämä on toisin kuin latviaa puhuvalla väestöllä, jolle identiteetti kohdistuu enemmän Latvian valtioon. Latviassa tehdyssä tutkimuksessa myös havaittiin, että venäjää puhuva väestö koki kansalliseen turvallisuuteen kohdistuvat uhkat eri tavoin. Venäjä ei näyttäytynyt turvallisuusuhkana. Lisäksi Venäjän hyökkäysskenaarion kohdalla maanpuolustustahto oli selvästi matalampaa, jos haastateltavana oli venäjänkielinen henkilö. (Andžāns & Sprūds 2020.) Baltian maat tuskin ovat tilanteessaan yksin, ja eri väestöryhmien taipumukset voivat vaikuttaa kollektiivisiin asenteisiin. Erilaiset väestöön liittyvät tekijät vaikuttavat kokemuksen isänmaasta ja sen puolustuksesta. Keskeistä onkin seurata ja analysoida, miten yhtenäisyyden tunne toteutuu tietyssä ympäristössä ja miten yksilöt ylipäättään kokevat jatkossa lojaalisuuden tunnetta asuttamaansa valtiota kohtaan. Aseellisessa konfliktissa vastustaja haluaa tarttua juuri yhteiskunnan heikkouksiin ja jännitteisiin informaatiovaikuttamisen kautta, ja siten heikentää toisen osapuolen puolustuskykyä ja -tahtoa. Poliittisella päätöksenteolla on tässä suuri vastuu, kuten Suomen historiasta voidaan oppia. Onkin syytä pitää mielessä historian antamana oppi siitä, että ilman kansallisen eheytyksen vuosia talvisodan henki olisi saattanut olla vaikeampi saavuttaa.

Suomi elää jatkossakin maailmassa, jossa valtioiden ohella on toimimassa erilaisia muita toimijoita, kuten teknologiaa kehittäviä suuryrityksiä. Juristitaustaisen tutkijan Jamie Susskindin käsitys on, että tulevaisuuden politiikkaan vaikuttaa yhä enemmän teknologian merkitys (Susskind 2020, 345–346). Yksilöä yhteisöön sitovan lojaalisuuden sidoksen kannalta tätä kehityskulkua voi kuvata kysymällä, miten legitiimin poliittisen vallan käyttö oikein muuttuu, jos erilaiset teknologiset sovellukset erityisesti sosiaalisen median tasolla vaikuttavat yksilön käyttäytymiseen. Teknologia ja erityisesti sosiaalisen median alustat ovat jo tällä hetkellä voimakkaasti keskittyneitä, ja teknologiayrityksillä on huomattavaa valtaa vaikuttaa yksilöiden saamaan informaatioon ja sitä kautta heidän käyttäytymiseensä. Onkin mahdollista, että valtioilla ja niiden poliittisilla päättäjillä on aikaisempaa vähemmän mahdollisuuksia vaikuttaa yksilöiden käyttäytymiseen ja asenteellisuuden muodostumiseen, ja tässä keskeisintä valtaa saattaakin käyttää jokin kasvoton suuryritys.

7.3. Sodankuvan muutos

On myös tärkeää pohtia, millaista ihmisiin liittyvää tahtoa tarvitaan, jos sodankäynti jatkaa teknistä kehittymistä kohti robotteja ja tekoälyä. On selvää, että jatkossakin tulee olemaan tarvetta tahdolle – niin rintamalla kuin myös puolustuspolitiikan suunnasta ja resursseista päättämässä. Samaan aikaan asteittainen muutos on tapahtumassa itse sodankäyntitavoissa. Hyvänä esimerkkinä muutoksesta hyväksyi Venäjän puolustusministeri Sergei Shoigu huhtikuussa 2021 suunnitelman perustaa Venäjän asevoimien ensimmäinen robottiyksikkö. Kehitystyössä tavoitteena on päästä tilanteeseen, jossa ihmiset toimivat sekundäärisissä ja tukevissa tehtävissä ja robotit toteuttavat varsinaiset tiedustelu- ja taistelutehtävät. Robottiaseiden kehitystyö ei ole helppoa, mutta kehitystyön keskeisenä motiivina on luoda taistelutehtäviin kykeneväisiä koneita, jotka toimisivat joko rinnakkain ihmisotilaiden kanssa tai itsenäisesti. Robotteja kehitetään sekä maa-, pinta- että merenalaiseen toimintaan. Maasodankäynnissä robotit voivat esimerkiksi raivata miinakenttiä, kuten venäläinen Uran-9 –merkkinen robotti Syyrian sisällissodassa, tai toteuttaa tiedusteluun liittyviä tehtäviä erilaisissa haastavissa olosuhteissa. Taistelutehtäviin tarkoitettujen robottien kaavaillaan kykenevän tuhoamaan vastustajan ajoneuvoja, miehistöä, ilmantorjuntajärjestelmiä ja helikoptereita. Robottien kehitystyö liittyy myös komentojärjestelmien ja tietoverkkojen kehitystyöhön. Robottien käyttöä on perusteltu sillä, että ne auttavat minimoimaan ihmisen osallistumista väkivaltaisuuksiin, millä puolestaan voidaan suojella omaa henkilöstöä. Lisäksi robotteja voidaan käyttää sellaisissa olosuhteissa, joissa ihmiset eivät pysty välttämättä toimimaan, kuten ydinsodan aikana. (McDermott 2021.) Venäjän ohella myös monessa muussa maassa kehitellään erilaisia robottiaseita. Käytännössä taistelukenttien muuttuminen massoittain käytettyjen robottien hallitsemiksi ei ole nopean aikavälin skenaario teknisten, moraalisten ja toisaalta myös oikeudellisten seikkojen vuoksi. Kehitystyö kuitenkin jatkuu, ja Ukrainan sota on osoittanut ohjattujen droonien merkityksen (ks. Bowden 2022). Vuoden 2022 aikana ei ilmennyt ainakaan robottiaseiden laajamittaista käyttöä Venäjän hyökkäyksessä Ukrainaan, mutta tulevaisuudessa voi edessä olla aivan toisenlainen tilanne.

Erilaisten autonomisten asejärjestelmien mutta myös etäältä ohjattavien teknologioiden lisääntymiseen liittyvää sodankuvan muutosta voi pitää osana modernisaatiota, jossa teknologian aiheuttamien vaikutusten lisääntyminen tuottaa hyötyjä mutta paradoksaalisesti myös lisääntyvää turvattomuuden tunnetta. Näin syntyy lisää tarvetta löytää ratkaisuja modernisaation tuottamaan epävarmuuteen ja vaaroihin, ja näitä ratkaisuja etsitään taas uudesta teknologiasta. (Ks. Beck 1992.) Sodankäynti aiheuttaa ihmisille vaaroja ja luo turvattomuutta, joten ratkaisuja etsitään teknologiasta. Samalla vahvistetaan käsitystä, jonka mukaan ihmisten ajatukset ja käyttäytyminen ovat sodankäynnin keskiössä.

Ihmisten ajatuksiin ja käyttäytymiseen liittyvä hybridisodankäynti on noussut viime vuosina voimakkaasti esille länsimaalaisessa turvallisuuskeskustelussa. Euroopan hybridiuhkien torjunnan osaamiskeskus määrittelee hybridiuhkan tarkoittavan valtiollisen tai ei-valtiollisen toimijan toimintaa, jonka tavoitteena on heikentää tai vahingoittaa kohdetta vaikuttamalla sen päätöksentekoon paikallisella, alueellisella, valtiollisella tai institutionaalisella tasolla. Toiminta keskittyy erityisesti demokraattisen yhteiskunnan heikkouksiin ja voi tapahtua muun muassa politiikan, talouden, maanpuolustuksen, siviiliyhteiskunnan tai informaation alalla. (Hybrid CoE 2022.) Voidaan myös puhua

sodankäynnistä, jossa yhdistellään ei-sotilaallisia ja sotilaallisia keinoja strategisten tavoitteiden saavuttamiseksi (Hyytiäinen 2017b, 17–18.) Vaikuttaa siltä, että Venäjä on yrittänyt Ukrainassa vaikuttaa ainakin jossakin määrin ukrainalaisten taistelutahtoon ja soveltaa käytäntöön vanhaa venäläistä refleksiivisen kontrollin ajatusta, jossa käydään sotaa sekä informaation avulla että tuhoamiskeinoin. Venäläisten toiminta Ukrainassa on silti ollut erilaista kuin Yhdysvaltojen harjoittama *shock and awe* -toiminta, jossa isketään vastustajan vastarintahaluun kovaa, nopeasti ja näkyvästi sekä fyysisin että psykologisin keinoin. (Mäkitalo 2022, 114–117.) Kuitenkin hybridivaikuttaminen tai suoranaisten hybridisodankäynti muodostavat potentiaalisen uhkan myös tulevaisuudessa. Tähän liittyvä teoreettinen ajattelu näkyy jo erilaisessa varautumisessa kriiseihin, minkä osoitti esimerkiksi Euroopan hybridiuhkien torjunnan osaamiskeskuksen perustaminen vuonna 2017. Samalla ei kuitenkaan sovi unohtaa konventionaalista sodankäyntiä.

Venäjänsä hyökkäys Ukrainaan näyttäisi vahvistavan entisestään ajatusta (mm. Nolan 2017), että sodankäynnissä oleellista on kestää kulutusotaa, jota käydään usein etäältä toimivien asejärjestelmien turvin inhimillistä voimaa vastaan. Tämä kehityskulku jatkaa vahvistumistaan tulevaisuudessa. Teknologia edustaa kaiken kaikkiaan potentiaalista muutosvoimaa. Jyri Kosolan (2018) mukaan kaikenlaisen teknologian kehittyminen vaikuttaa myös sodankäyntiin, mutta on myös mahdollista nimetä avainteknologioita, jotka voivat vaikuttaa taistelun kuvaan tai jopa koko sodan käsitteeseen. Kosola nimeää tällaisiksi avainteknologioiksi muun muassa taistelutilan digitalisoinnin, sosiaalisen median sekä kybermenetelmien hyödyntämisen tiedustelussa ja vaikuttamisessa, avaruuden hyödyntämisen leviämisen pienoissatelliittien avulla, miehitettävät ratkaisut, tekoälyn hyödyntämisen sekä 3D-tulostamisen. Samalla, kun teknologia kehittyy, saadaan erilaisia innovaatiota yhä pienempään muotoon ja massatuotantoon, ja niiden avulla erilaisten toimijoiden suorituskyky kasvaa. Robottien käyttö siis todennäköisesti laajenee, mutta robotit todennäköisesti lähinnä tukevat ja täydentävät ihmissotilaiden suorituskykyä, eivät korvaa sitä. Teknologian tarjoamat erilaiset välineet ja sovellukset voivat kehittyä, mutta ne eivät eri syistä välity puolustuspolitiikkaan. Esimerkiksi taloudelliset tai kulttuuriset syyt voivat rauhanajan olosuhteissa kannustaa päättäjiä painottamaan hyväksi havaittuja, kansallisesti toimivia ja riittävän laaja-alaisesti käyttöön saatavia ratkaisuja.

Aseelliseen konfliktiin liittyvän tahdon kannalta ehkä kuitenkin oleellisin, jo käynnistynyt muutos tapahtuu sodankäynnin kognitiivisen tilan painottamisessa. Viestintään kuuluu globaali ulottuvuus, ja kuvan- ja äänenkäsittelyteknologian keinoin on mahdollista luoda uskottavasti vääriä ja myös synteettisiä viestejä. Juuri kognitiivisessa tilassa käytävä sota on oleellinen aseellisen konfliktin tahdon kannalta. Kognitiivinen sodankäynti voidaan määritellä informaatio- ja sodankäynnin kautta: määrittelyssä informaatio- ja sodankäynti on keino saavuttaa tavoite ja usein myös tukea sotilaallisia keinoja. Kognitiivisessa sodankäynnissä huomio kohdistuu siihen, miten hyökätä tietämystä ja sen tuottamista vastaan. Uudet teknologiat ovat menetelmien kannalta avainasemassa ja tähtäävät informaatio- ja sodankäynnin hallintaan. Erityisesti tietoyhteiskunta on haavoittuvaisessa asemassa. Siinä on paljon erilaisia haavoittuvaisia tietoverkkoja. Niinpä informaatio- ja sodankäynnissä informaation ja tietoverkkoteknologian avulla pyritään saamaan vastustajaan nähden etua. Monet elinkeinot ovat riippuvaisia informaation liikumisesta, ja informaatio- ja sodankäynti on vaikeaa puolustaa. Valtiolla on puolestaan tarve kyetä välittämään sen kannalta oikeaa tietoa väestölle ja myös kansainväliselle yhteisölle.

(Rantapelkonen ym. 2018.) Teknologisen ulottuvuuden myötä on tullut mahdollisuus hyökätä jokaista modernin informaatioteknologian käyttäjää ja samalla hyökätä niin kollektiivista kuin yksilöllistä tahtoa vastaan. (Du Cluzel 2020, 6–7.) Käsitteellisesti pelkistettynä informaatioidankäynti on strategisen tason ja siinä niin sotilaallisen kuin poliittisen johdon vastuulla olevaa toimintaa, aivan kuten propagandatyö on historiallisessa tarkastelussa ollut. (Rantapelkonen 2002, 22.)

Britanniassa tutkija Emile Simpson (2013, 74) on pohtinut sosiaalisen konstruktivismin keinoin, että modernia sodankäyntiä kuvaa globaalin yleisön mielipiteistä käytävä kamppailu, jossa menetelminä käytetään erilaisia kertomuksia todellisuudesta. Näillä kertomuksilla rakennetaan oman asian oikeutusta. Tällöin myös toiminnan poliittisen luonteen tulee olla tiedostettua myös aivan ruohonjuuritasolla, siis yksittäisen sotilaan kohdalla. Se, miten hän toimii tai hänet on kasvatettu ja koulutettu toimimaan, on ympäröivän yhteiskunnan tulos mutta myös teknologisten mahdollisuuksien seuraus. Venäjän hyökkäys Ukrainaan on tuottanut erityisesti sosiaaliseen mediaan runsaasti videokuvia sotakentiltä. Dronit, kypärään kiinnitettävät kamerat ja kännykkäkamerat ovat mahdollistaneet oman sanoman välittämisen eri tavoin. Moni suomalainenkin on nähnyt, kuinka venäläinen panssariajoneuvo tuhoutuu tykistötulessa tai panssarintorjuntaohjuksen osumasta ja samalla ajoneuvon sisällä ihminen tai ihmisiä menehtyy tai vammautuu tai miten drooneja käytetään juoksuhaudoissa olevia joukkoja vastaan. Kuinka moni oli nähnyt vastaavia tapahtumia ennen Venäjän hyökkäystä Ukrainaan? Mitä vastaavan videomateriaalin näkeminen tekee meille ihmisinä ja mahdollisina sotilaina? Tämä jää Ukrainan tapahtumien osalta nähtäväksi.

On hyvä muistaa, että teknologialla on ollut aikaisemmin merkitystä myös suomalaisen asenteellisuudelle. Kun Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta tutki väestön asenteita muun muassa maanpuolustusta kohtaan vuosina 1966–1970, Suomen joutuminen ydinsodan osapuoleksi nousi vastauksissa puolustustahtoa heikentäväksi uhkaksi, kiinnostavaa kyllä toisin kuin vastaavassa ruotsalaisessa aineistossa. (Kärkkäinen & Kansilainen 1970, 36–37.) Nyt, vuoden 2023 alussa, ydinsodan uhka on edelleen olemassa ja aikaisempaa korostetummassa asemassa Venäjän johdon retorikan vuoksi. Suomessa päättäjien huomio keskittyy kuitenkin konventionaalisempiin uhkisiin – mikä on todennäköisesti perusteltua. Ydinaseita on käytetty sodassa ensimmäisen ja ainakin toistaiseksi viimeisen kerran vuonna 1945, ja niiden rooli on toimia ensisijaisesti pelotteena ja Venäjän tapahtumien valossa myös retorisen uhoamisen välineenä.

Globaalissa tarkastelussa sodankuvaa hallitsee se, miten vastustajan yhteiskuntaan ja taistelukykyyn on mahdollista vaikuttaa niin lyhyellä kuin pitkällä, useiden vuosien tai miksei vuosikymmenten aikajänteellä. Tässä erilaiset toimintojen ja verkostojen solmukohdat ovat keskeisiä taistelukenttiä tai niiden kohteita. Niin liikkumisreitien kohtaamispaikat kuin erityisesti suuret kaupungit ovat esimerkkejä keskeisistä solmukohdista. Urbanisoitumisen jatkuminen tarkoittaa myös, että suurin osa maavoimien operaatioista toteutetaan kaupunkiympäristössä. Samalla asevoimissa voi painottua entisestään Yhdysvalloissa jo näkyvä kehitys, jossa asevoimien erikoisjoukkojen ja tavalisten joukkojen välinen ero kasvaa ja erityinen paino vaativissa tehtävissä asettuu erikoisjoukoille. Nopea teknologinen kehitys asettaa huomattavia paineita sille, millaista toimintakykyä ja osaamista sotilailta tullaan vaatimaan sodanajan olosuhteissa. (Hanska 2018.) Taistelemisen urbaanissa ympäristössä vaikuttaa alueen asukkaiden

omaan toimijuuteen, mikä voi vaikuttaa urbaanin alueen sisäiseen koheesioon (ks. Kaldor & Sassen 2020). On myös arvioitu, että rikollisten merkitys sodankäynnin toimijoina kasvaa, mikä hämärtää entisestään kuvaa sodan toimijoista. (Kilcullen 2015, 22–23.) Toisaalta vuonna 2022 on myös nähty, että urbaani sodankäynti voi olla hyvin samankaltaista kuin toisen maailmansodan aikaan: kaupunkia tulitetaan erilaisilla tykistöjärjestelmillä ja tuhotaan merkittävä osa alueen rakennetusta ympäristöstä, ennen kuin hyökkäävät joukot yrittävät valloittaa kaupungin talo talolta. Tässä yksittäisen asukkaan toimijuudella voi olla hyvin vähäinen merkitys, ja merkitystä on vain raa’an sotilaallisen voiman määrässä.

Sotilasteknologian tiukentuva kansainvälinen säätely on epätodennäköistä autonomisesti toimivien asejärjestelmien kohdalla, mutta periaatteessa edelleen mahdollista ja todennäköisesti myös toivottavaa. Moni maa näkee esimerkiksi juuri autonomisten asejärjestelmien kehittämisen keskeisenä keinona pysyä mukana kilpailussa toisten valtioiden kanssa, jolloin oletukset potentiaalisen vastustajan toiminnasta ruokkivat toisen valtion reagointia. Esimerkiksi Yhdysvallat ja Venäjä ovat pyrkineet estämään kansainvälisen säätelyn luomista. (Klare 2018.)

Vaikka itsenäisesti toimimaan kykeneviä asejärjestelmiä kehitetään, on ihminen edelleen mukana. Ihminen voi olla osa tappavan voiman käyttämistä yhtenä osana komentoketjua, ja ihmisiä tarvitaan kuljettamaan, huoltamaan ja korjaamaan laitteita. Niinpä huomio keskittyy ennen kaikkea oman ja toisaalta vastustajan yhteiskunnallisiin oloihin ja kunkin sotilasorganisaation kykyyn toimia ja käyttää erilaisia menetelmiä. Yksinkertaisimmillaan sodassa on jatkossakin kyse siitä, mihin Venäjä ryhtyi vuonna 2022. Se valtasi osia naapurimaasta, otti käyttöön vähintäänkin osittaisen liikekannalleanon, pakotti kansalaisiaan aseisiin, liitti yksipuolisella ilmoituksella miehittämiään alueita itseensä ja yritti tarjota kansalaisilleen ideaa maan puolustamisesta ulkoista uhkaa vastaan. Yksinkertaisimmillaan Venäjä tietävästi yritti pakkovärvätä vallattujen alueiden väestöä omaan armeijaansa välittämättä näiden henkilöiden lojaalisuussuhteista. (Santora 2022.) Tässä erilainen materiaali ja poliittiset aatteet tuovat välineellistä tai moraalista apua ihmisille, jotka muodostavat hyökkäävän armeijan – tai puolustajat. Toisaalta massoihin perustuvassa sodankäynnissä suurvallalla voi olla varaa haaskata elävää voimaa ja olla välittämättä joukkojen lojaaliuden puutteista. Suomen kokoisella maalla ei puolestaan ole sellaiseen ylellisyyteen varaa.

Yhdysvalloissa on arvioitu, että seuraavina vuosikymmeninä yleisen mielipiteen vaikutus sodankäynnissä tulee vahvistumaan jatkossa myös liberaaleissa demokratioissa. Erityisesti rajatut ja suoraan kansallisen intressin ulkopuolella tapahtuvat aseelliset konfliktit ovat siis myös jatkossa kulttuurisensitiivisiä ilmiöitä. Tätä vahvistaa omien tappioiden uhka. Globaalissa suurvallassa valtioiden välistä konfliktia katsotaan omasta lähtökohdasta käsin, jolloin strategisessa katsannossa painottuu suurvallan globaali asema ja menetelmiin liittyvässä näkökulmassa puolestaan teknologia ja etävaikuttaminen. Todennäköisiä aseellisen konfliktin muotoja ovat tulevaisuudessa taistelu terrorismia vastaan, harmaan alueen kulisissa tapahtuva konflikti, asymmetrinen sodankäynti Yhdysvaltoja heikompaa valtiota vastaan ja viime kädessä myös avoin suurvaltakonflikti Kiinaa tai Venäjää vastaan. Toisaalta Yhdysvalloissa voidaan nähdä oman yhteiskunnan polarisaatiokehitys sellaiseksi trendiksi, joka voi vaikuttaa sodan

tulevaisuuteen. Kotirintaman resilienssin vahvistaminen taloudellisen kehityksen lisäksi onkin jatkossa yhä tärkeämpää. Näin luodaan pohjaa poliittiselle tahdolle käydä sotaa. (Cohen ym. 2020, 18–29, 50–53, 74.)

Venäjän tulevaisuudensuuntaa on vaikeampi pohtia, vaikka juuri Venäjä ja sen käyttäytyminen naapurimaita kohtaan on suomalaiselle tahtoa koskevalle pohdinnalle keskeinen ulkomainen vaikutteiden ja kokemusten lähde: esimerkiksi 1930-luvulla koettu pelko Karjalan kannaksen suunnasta on elänyt Suomessa pitkään – ja Ukrainan tapahtumien valossa hyvin perustellusti. Samaan aikaan Suomessa on kyetty käsittelemään tahtoa pääasiassa viholliskuvasta vapaana, ja mahdollinen vihollinen on ollut korkeintaan huoneessa ollut norsu, jota ei ole mainittu ääneen. Mitä tuleekaan tapahtumaan Ukrainassa lähivuosina, on selvää, että Venäjän sotavoima on kulunut voimakkaasti taistelussa ukrainalaisia vastaan. Samalla maan talous on kärsinyt pakotteista, vaikka niiden vaikutus väestön asennoitumiseen on ollut epäselvä. Moni venäläinen on saattanut mieltää sodan Ukrainassa vääräksi ratkaisuksi mutta on tukenut ja tukee silti Venäjän politiikkaa Ukrainassa ja maan sotapönnöstä. Samaan aikaan venäläisten todelliseen ajatteluun voi olla vaikeaa päästä käsiksi mielipidemittauksen keinoin. (Ks. Kolesnikov ja Volkov 2022.) Vuoden 2023 alun tilanteessa on syytä huomioida, että Venäjä voi voittaa Ukrainassa. Se voi saada haltuunsa uusia alueita ja merkittävän kokemuksen aggressiivisen ulkopolitiikan eduista ja haitoista. Valta ei maassa välttämättä vaihdu, eikä nykyisestä patrioottisesta ja jopa militaristisesta aatemaailmasta luovuta. Maan talous pysyy riittävän elinvoimaisena yhteiskuntajärjestyksen takaamiseksi, ja järjestystä valvoo myös valtion turvallisuuskoneisto. Maa säilyy jatkossakin sotilaallisena voimatekijänä, jonka laajentumishalu haastaa erityisesti naapurivaltioiden turvallisuuden. Venäjä hyödyntää todennäköisesti propagandaa välittääkseen tulkintaansa Venäjän ja toisaalta sen naapurimaiden asemasta myös jatkossa, ja haastaa samalla lännen yhtenäisyyttä sekä sotilasliitto Naton asemaa. (Giles 2022, 336–344.)

Venäjällä on pitkä perinne sotateoreettisessa ajattelussa, jossa yritetään vastustaa vastustajan tahtoa. Ukrainassa kärsittyjen raskaiden tappioiden seurauksena tulevaisuudessa todennäköisesti pyritään aktiivisemmin välttymään vastaavalta ja tehostamaan informaatioon ja psykologiaan perustuvia menetelmiä. Moskovalaisen ajatuspajan Valdaï Discussion Clubin Ukrainan sotaa edeltäneessä tulevaisuuden sodan arvioissa informaatio- ja psykologian käytön nojaa sinällään vanhaan ideaan vastustajan tahdon tuhoamisesta ilman väkivaltaa. Keskeistä on, että yleisen mielipiteen merkitys sotaa ja rauhaa koskevassa päätöksenteossa kasvaa, mikä johtaa demokratioissa siihen, että avointa väkivaltaa pyritään välttämään. Toisaalta ei-demokraattisissa valtioissa väestön osallistuminen päätöksentekoon on vähäisempää, mikä mahdollistaa hallituksille isompien riskien ottamisen sotilaallisissa operaatioissa. Arviossa nousee esiin ajatus, että sodan kehitystä ja tulevaisuutta ei tule pohtia ainoastaan teknologian vaan myös ideoiden kehityksen kautta. Venäjän hallintoa lähellä toimivan Valdaï Discussion Clubin arvioissa venäläisen ajattelun painotus informaatiotilan hallintaan on ainakin jossakin määrin tapa kompensoida omaa teknologisesti heikompaa asemaa suhteessa Yhdysvaltojen johtamaan länteen. Toisaalta tämän osittain jopa asymmetrisen lähtötilanteen tunnistaminen ei anna syytä kyseenalaistaa ideoita sodankäynnin merkityksestä ja vastustajan arvopohjan ja vastarintatahdon heikentämiseen kykenevän kognitiivisen tehon saavuttamisesta. Valdaï Discussion Clubin tutkijoiden mukaan tulevaisuuden sota näkyy valtioiden välisessä kilpailussa siten, että fyysisen voimankäytön lisäksi sodankäynti ulottuu myös julkiseen elämään, talouteen, ideologiaan, kulttuuriin ja urheiluun.

Kun sota alkaa, se on jo alkanut informaatiovalmisteluilla ja kognitiivisella sodankäynnillä, joilla isketään vastustajan ja siinä toimivan kansan moraalinen tilaan, yhtenäisyyteen ja poliittiseen vakauteen. (Suchkov & Tack 2019, 9–13, 17–18, 22–23.) On kiinnostavaa, että venäläisessä informaatiovalmistelun ajattelussa identiteettipoliittikka on noussut keskeisellä tavalla esiin, kuten myös disinformaation massamainen välittäminen ja sellaisten poliittisten sodankäynnin keinojen toteuttaminen, joilla pyritään vaikuttamaan valtioiden välisiin suhteisiin ja rapauttamaan liittolaisuussuhteita. (Jankowicz 2020, 187–208; Jensen 2018, 116, 122.) Sodankäynnissä noudatetaan kaiken kaikkiaan jo aikaisemmin tutuksi tulleita ideoita, mutta modernit tavat ja keinot välittää ja jakaa informaatiota tarjoavat vain uusia mahdollisuuksia. Voikin olla, että Ukrainan tapahtumien jälkeen Venäjä keskittyy rakentamaan rauhassa konventionaalista sota-voimiaan ja panostamaan yhä enemmän kognitiivisen tilan hallintaan ja informaatiovaikuttamiseen, koska niillä ja ydinaseretoriikalla voi kompensoida Ukrainassa koettua kolausta ja tappioita. Uskalikko voisi myös ennustaa Venäjän hajoavan Ukrainaan hyökkäämisen seurauksena, mutta tietyn valtion tulevaisuuden suuntaa kannattaneen ennustaa mieluiten konservatiivisesti – valtioita on hajonnut sotien yhteydessä, mutta se ei ole varmaa.

Oleellista on myös jatkossa yksilöiden ja väestön luotto omaan tekemiseen ja sen oikeudenmukaisuuteen, koska kyse on kokonaisuudesta. Brittiläisessä taisteluvoimamallissa käsitteellinen, fyysinen ja moraalinen osa-alue täydentävät toisiaan. (British Army 2000.) Sotilaallisen teknologian kohdalla voidaan puhua fyysisen osa-alueen kehittämistä, kun asevoimat kehittävät ja ottavat käyttöön uusia keinoja kuten asevoimien tehtävien suorittamiseen soveltuvia ohjattuja tai jopa autonomisia asejärjestelmiä. Omalla puolella käytössä oleva uusien teknologia ja siihen liittyvä käyttötaito vahvistaa joukkojen toimintakykyä ja edistää brittiläisen ajattelun mukaisesti taisteluvoimaa, koska vastustaja on tällöin mahdollista kohdata vähintään tasavertaisesta mutta mieluiten ylivoimaisesta asemasta käsin. Kyse on siis reagoinnista niin yleiseen kehitykseen kuin vastustajan käytettävissä oleviin keinoihin. Vastaava reagointi on hankalampaa tahdon kohdalla mutta liittyy Suomessa tunnettuun maanpuolustuksen kannalta keskeiseen yhdistelmään, kykyyn ja tahtoon. Molempia tarvitaan, ja ne toimivat parhaiten yhdessä. Moraalin, motivaation ja aseellisen konfliktiin liittyvän tahdon kannalta oleellisia kysymyksiä ovat, hyväksyvätkö yhteisön jäsenet maanpuolustukseen liittyvän teknologisen kehityksen, tarvittaessa myös aikaisemmin sodankäynnille vieraan teknologian kuten tekoälyn tai koneiden itsenäisen päätöksenteon. Onko uusien teknologioiden sovelluksilla käytävä sota hyväksyttävissä ja tuettavissa, ja jos on, onko siinä mahdollisuuksia jonkinlaiselle rajanvedoille? Miten väestön ja toisaalta poliittisten päättäjien näkemykset eroavat tulevaisuudessa toisistaan, voiko niiden välille muodostua jännite? Aika näyttää, miten mielipiteet jakautuvat. Informaation välittämisellä on mahdollista vaikuttaa kansalaisten ja päättäjien asennoitumiseen myös sotilasteknologian kehittymistä kohtaan, mutta päättäjillä on tässä erityinen vastuu osoittaa arvojohtajuutta.

Teknologiseen kehitykseen ei pidä kiinnittää myöskään liikaa huomiota, ja sodankuvaan liittyvät kehitystrendit voivat osoittautua virheellisiksi. Lähivuosina ei kuitenkaan ole syytä vähätellä ihmisten ja heidän henkisen asennoitumisensa merkitystä sodanajan olosuhteissa. Yksilön tahto on tärkeä, mutta vielä keskeisempi on kuitenkin yhteisön jäsenten välinen vuorovaikutus ja kokemus kollektiivisuudesta ja sitä kautta massa-

asenteiden tila. Poliittinen päätöksenteko joutuu siis ammentamaan sellaisesta sodan-kuvasta, jossa kognitiivinen vaikuttaminen on yhä merkityksellisempää. Samaan aikaan puolustuspolitiikassa joudutaan, ainakin Suomessa, myös tulevaisuudessa varautumaan kulutussodan kestämiseen. Kokemus toisen maailmansodan vuosista, talvisodan hengestä tai ukrainalaisten tahdosta puolustaa maata voi auttaa välittämään tahdolle sopivaa asennoitumista myös jatkossa.

7.4. Identiteettipolitiikan aika

Futuristi Alvin ja Heidi Toffler kiinnittivät tulevaisuuden sotaa käsitelleessä teoksessaan *Sodan ja rauhan futurologia* (alkup. teos julkaistu 1993) huomiota sodankäynnin potentiaalsiin kehityskulkuihin. Teoksessa pohdittiin muun muassa tiedonvälityksen muutosta ja sen vaikutusta siihen, miten poliittista valtaa voidaan haastaa. Tofflerit arvioivat, että hidastuiksi parlamentteihin ja tuomioistuimiin kohdistuisi merkittävää sellaisten toimijoiden uhkaa, joita ei olisi valittu vaaleilla mutta jotka kykenisivät silti vaikuttamaan poliittisella viestinnällä. Siten demokratiaan perustuvaan poliittiseen järjestelmään kohdistuisi merkittäviä paineita, mikä voisi haastaa niin asevoimien demokraattisen kontrollin kuin ylipäätään päättäjien kyvyn käyttää asevoimia silloin, kun niitä tarvitaan. (Toffler & Toffler 1994, 252–254; ks. myös Ahvenainen 2018.) Tähän mennessä näin ei kuitenkaan ole vielä käynyt, vaan demokratiaan perustuvat poliittiset järjestelmät ovat kyenneet olemaan vastustuskykyisiä nykyisessä informaatioympäristössä. Tämä toivottavasti saa jatkoa myös tulevaisuudessa, mutta poliittisen johtajien tulee olla valppaina.

Maanpuolustus ja siinä oman maan puolustaminen on omiaan herättämään sellaista tahtoa, jolla voi olla vuosisataiset tai vuosituhantiset perinteen valtioiden tai valtakuntien historiassa. Oleellista onkin pohtia, minkä puolesta ihmiset ovat valmiita taistelemaan tai tukemaan taistelua. Tässä yksilön oman lähiympäristön ja omaisten merkitys lienee suuri kuten myös identifioituminen ympäröiviin arvoihin ja elämäntapaan. Kokemus yhteisöstä ja siihen liittyvien velvoitteiden ja yhteisön tarpeiden huomioimisesta saattaa hyvinkin olla dynaamisessa tilassa niin nyt kuin jatkossakin.

Poliittinen toiminta on itsessään alati muutoksessa, mikä heijastuu kulloinkin vallassa olevissa päättäjissä ja heidän toimintatavoissaan. Tutkija Lucian W. Pye painottaa kulttuurisesti sensitiivisen otteen tärkeyttä, mikä siis tarkoittaa, että huomioidaan, miten eri maiden erilaiset traditiot ja kulttuuriset tekijät voivat vaikuttaa poliittiseen toimintaan suhtautumiseen. Tässä korostuu Almondia mukaillen, että jokaisessa kulttuurissa on oma mallinsa sille, miten poliittiseen toimintaan suhtaudutaan. Siten poliittinen kulttuuri tarjoaa yksilöille ohjenuorat poliittiseen käyttäytymiseen sekä käsityksen jae-tuista arvoista ja rationaalisuuden käsityksistä. Jos huomio halutaan kohdistaa siihen, miten poliittisen yhteisön toimintakyky kehittyy, on aina kyse poliittisen kulttuurin muutosdynamikasta. Siinä voidaan kiinnittää huomiota erilaisiin teemoihin, joista keskeisiä ovat luottamus, hierarkian ja tasa-arvon välinen suhde, vapauden ja pakottamisen suhde sekä lojaalisuus ja sitoutuminen. Nämä ovat globaalissa tarkastelussa eri kansallisten poliittisten kulttuurien välillä toistuvia teemoja. (Pye 1969, 7–13, 22–23.) Kansalaisilta odotettu asenteellisuus tai suoranainen rooli yhteiskunnan turvallisuuden ylläpitämisessä ja siinä erityisesti maanpuolustuksessa osuu ainakin osaan näistä teemoista, ellei jopa kaikkiin.

Poliittinen yhteisö koostuu jäsenistään. Länsimaissa väestöt yleensä ottaen harmaantuvat ja väestön etninen alkuperä monipuolistuu. YK:n vuoden 2019 väestöennusteen mukaan maailman väkiluku saavuttaa arvioidun huippunsa vuonna 2100, jolloin maailmassa arvioidaan olevan noin 11 miljardia ihmistä. Vertailun vuoksi vuonna 2019 maailmassa arvioitiin olevan noin 7,7 miljardia ihmistä. Väkiluku kasvaa ennen kaikkea Saharan eteläpuolisessa Afrikassa, jossa nuorten määrä on omaa luokkaansa suhteessa muuhun maailmaan. Demografiaa tutkineen Paul Morlandin mukaan on mahdollista, että jos Kiinan talouskasvu on ollut viime vuosikymmeninä keskeinen maailmaa hallitseva uutinen, tulevana vuosikymmeninä vastaava uutinen tulee olemaan Afrikan väestönkasvu. (United Nations 2019, 1–2; Morland 2020, 270–274.) Väestöennusteet ja erityisesti Afrikan demografinen rakenne ovat nostaneet esiin mahdollisuuden, että vuosien 2014–2015 Euroopan pakolaiskriisi oli vasta esimakua tulevasta. Miljoonat nuoret saattavat tulevana vuosina lähteä Afrikasta kohti vauraampaa Eurooppaa. Jää nähtäväksi tapahtuuko näin, lisäksi ulkomailta tuleva siirtolaisuus voi auttaa tiettyjen alojen työvoimapulassa. Siirtolaisuudella ei toisaalta edes tarvitse olla merkitystä, jos yksilöllistymisen ja valitsemisen tarve jatkuu ja yhteisöllisyys kärsii. Jos Suomessa on viime vuosikymmeninä jossakin määrin jopa kipuiltu kansalaisia toisiinsa kiinnittävien tarinoiden kohdalla, tilanne todennäköisesti jatkuu samanlaisena myös tulevaisuudessa.

Muutoksia tulee joka tapauksessa erityisesti makrotasolla, ja keskeisimmät haasteet kohdistuvat ihmisen keskeisimpään elinympäristöön ja siinä ilmastonmuutoksen vaikutuksiin ja luonnon monimuotoisuuden heikentymiseen sekä työmarkkinoiden muutokseen. Ilmastonmuutoksen eteneminen tarkoittaa ilmastossa tapahtuvia muutoksia ympäri maapalloa ja ennen kaikkea ilmaston lämpenemistä. Ilmastonmuutoksen arvioidaan johtavan meriveden pinnan nousuun, lisääntyvään tulvaherkkyyteen ja kuivuuteen, eri alueilla eri tavoin. (IPCC 2018, 4–10.) Ilmastonmuutoksesta johtuva elinolosuhteiden heikentyminen heikentää erityisesti ruoantuotantoa monilla alueilla. Elinympäristön heikentyminen todennäköisesti kannustaa ihmisiä hakeutumaan suotuisammille elinalueille. Luonnon monimuotoisuuden köyhtyminen kytkeytyy niin ilmastonmuutokseen kuin kulutukseen perustuvan elämäntapaan, jossa luontoa kohdellaan resurssina. Luonto ja luonnon hyödyntäminen perustuvat monimutkaisiin ja monimuotoisiin ekosysteemeihin ja niiden ihmisille tarjoamiin aineettomiin ja aineellisiin ekosysteemipalveluihin. Luonnon jatkuva kuluttaminen joko heikentää tai poistaa kokonaan pääsyä ekosysteemipalveluihin alueilla, joilla luonnon tuottamia resursseja ei kyetä kuluttamisen jälkeen palauttamaan edes jossakin määrin ennalleen. (Ks. Millennium Ecosystem Assessment 2005, 1–2.)

Aseelliseen konfliktiin liittyvä tahto kytkeytyy elinympäristön muutoksiin siinä, että yhteisön tulee jatkossakin kyetä käsittelemään yhteisön järjestämistä, sen hallinnointia ja turvallisuutta kaikissa eri olosuhteissa. Katoaako poliittisen järjestelmän legitimiys, jos se ei kykene vastaamaan vanhoihin ja nouseviin, yhteisön toimintaa uhkaaviin haasteisiin? Jos tunne järjestelmän legitimitistä vallasta katoaa, voivat vaikutukset olla merkittäviä ensin itse kunkin mielipiteisiin ja lopulta asenteellisuuteen. Toisaalta, kuten käsiteltiin sotilaiden motivaation kohdalla, erilaiset kontekstiriippuvaiset kannustimet edesauttavat jatkossakin sitä, että yksilöt liittyvät asevoimiin tai tukevat niiden toimintaa omaehtoisella panoksella. Järjestelmän legitimitisyyteen kytkeytyy kuitenkin, missä määrin ympäröivä yhteiskunta tukee sotilaitaan ja valittua asevoimien käyttöön liittyvää politiikkaa.

Historioitsija Steven Pinker (2012) on todennut, että ihmisten valmius väkivaltaan on vähentynyt viimeisten satojen vuosien aikana. Pinker listaa viisi keskeistä systeemiksi kutsumaansa tekijää, jotka edistävät väkivaltaa: väkivalta käytännön tarpeeseen, hallinta, kosto, sadismi ja ideologia. Hän myös listaa neljä motiivia, jotka ohjaavat ihmistä pois väkivallasta: empatia, itsekontrolli, moraalinen taju ja järki. Pinker pohtii, että siviilisaation ja siinä sekä hallinnon että kulttuurin kehittyminen ovat edistäneet ihmisten halua torjua väkivaltaa. Aseelliseen konfliktiin liittyvään tahtoon liittyy väistämättä suhde väkivaltaan. Tahdon ilmaiseminen voi ilmaista väkivallan käytön hyväksynnän tai hyväksynnän sille, että väkivallalla uhkaaminen tai sen käyttäminen ei automaattisesti muuta omaa asennoitumista päinvastaiseen suuntaan. Myös Suomessa maanpuolustustahdon käsitteeseen voi liittyä väkivallan läsnäolo, joskaan ei välttämättä suoraan. Valmius panna maahantunkeutujalle kamppoihin on kuitenkin käsitteessä alati läsnä, ja historiallisessa tarkastelussa käsitteeseen liittyy myös tarve yksilöiden uhrautumiselle. (Häkkinen 2019a; ks. myös Häkkinen ym. 2020b, 257–268.) Entä jos sodankäynti siirtyy yhä enemmän kybertasolle tai etäohjattavaksi myös asevoimissa, joissa kansalaisilta on perinteisesti odotettu osallistumista maanpuolustukseen tai joissa kansalaisia on suorastaan veloitettu osallistumaan? Muuttuuko yksilöiden suhde väkivaltaan tai toisaalta se, millaista tahtoa valtio oikein voi ylipäätään peräänkuuluttaa? Syntyykö silloin tilanne, jossa tahto ylläpitää ja tukea erityisesti teknologiaan painottunutta puolustusta muodostaa maanpuolustustahdon merkitysten ensimmäisen osa-alueen, ja toista osa-aluetta edustaisi puolestaan yksilöiden halukkuus hakeutua palvelemaan puolustusvoimissa? Entä yhteiskunnan puolustusvalmius vaikkapa ympäristöuhkia tai elinolosuhteiden kurjistumista vastaan?

Parlamentaarisen demokratian tulevaisuuden kannalta nämä ovat kiinnostavia teemoja, ja niihin kytkeytyy yksilöiden ja ryhmien tahdon muotoutuminen kuten myös tahdon taustalla olevat yksilöitä innoittavat erilaiset vaikutteet. Ne vaikuttavat siihen, millaisia tulkintoja tahdosta resurssina on jatkossa mahdollista tehdä. Tässä keskeistä on kysyä, miten kansalaiset kokevat kiinnittymisen yhteisöön ja sen poliittiseen järjestelmään, millaisia arvoja he jakavat ja miten he kokevat olevansa poliittisia toimijoita niin rauhan- kuin kriisiajan olosuhteissa. Aseelliseen konfliktiin liittyvä tahto on nimittäin pohjimmiltaan kysymys siitä, miten toimijuutta tulkitaan ja millaisia rooleja toimijuudelle tarjotaan ja myös millaisia rooleja ihmisiä veloitetaan ottamaan. Yksilöllistä kiinnittymistä yhteisöön haastaa jo nyt identiteettipolitiikan hyödyntäminen teemoissa, jotka puhuttelevat toisia eri tavoin kuin toisia. Identiteettipolitiikan soveltamisen voi odottaa voimistuvan jatkossa, sillä länsimainen ihminen hakee varmuutta olemiseensa ja sen sisältöön. Samalla ongelmaksi muodostuu, miten yhteisössä löydetään keinoja kokea kollektiivisuutta, mikä todennäköisesti voi välittyä siihen, miten tahdon tilaa on mahdollista tulkita – ellei jaettu kokemus maanpuolustuksen merkityksestä välity eteenpäin. Identiteettipolitiikka välittyy myös politiikan sisältöön, jossa eri poliittiset ryhmät tai yksilöt pyrkivät tietoisesti politisoimaan identiteettiin liittyviä teemoja. Tämä luo puolestaan mahdollisuuksia samanmielisille muodostaa omia sisäänpäin kääntyneitä ryhmiään ja suoranaisia kaikukammioita, joissa voidaan erottautua muista ryhmistä. (Saarinen 2022, 19–36.)

Identiteettipolitiikan merkityksellisyys liittyy puolustusidentiteetin käsitteeseen, eli siihen, miten määritellään se, minkä puolestaan taistellaan, kuin myös se, miten omaa itseytensä määritellään suhteessa toiseen. Itseyden määrittely siitä erilliseen toiseuteen

nähdessä liittyy käsityksiin omasta kansasta, mutta se voi välittyä myös poliittisen toiminnan teemoihin kuten vaikkapa tapoihin ja keinoihin vaikuttaa omaan elinympäristöön ja yhteisön toiminnan peruseriaatteisiin – siis vaikkapa juuri kokemukseen arvoyhteisöstä, jossa yhteisön kokeminen liittyy tiettyjen arvojen jakamiseen. Yksilöllistyminen ja yhteisöllisyyden muutos saattavat heikentää kansakuntien keskinäisiä sidoksia, mutta ne voivat vahvistaa kiinnittymistä pienempiin ryhmiin. Erityisen kiinnostava kysymys on, miten yksilöt ja kokonaiset kansakunnat kokevat turvallisuuden ja millä tavoin identiteettipoliittika tai ideologia ovat osa keskustelua.

Yleistrendi vaikuttaa kuitenkin mahdolliselta. Sen perusteella esitän, että identiteettipoliittika tarjoaa jatkossa yhä merkittävemmän haasteen kokonaisuudessa, jossa poliittinen järjestelmä pystyy ylläpitämään siinä toimivan poliittisen kulttuurin piirteitä, uusiutumaan ja heijastamaan aikaansa. Esitän myös, että identiteettipoliittika muodostaa uhkan kollektiivisten asenteiden muodostumiselle ja on siten tulevaisuudessa keskeinen tekijä aseelliseen konfliktiin liittyvään tahdon muodostumisessa. Käsitykseni mukaan ainakin seuraavat seikat tukevat jälkimmäistä väitettä:

Ensimmäiseksi Suomen historiallinen kokemus osoittaa, että maanpuolustustahdon käsitteessä keskeistä on identiteettiin liittyvä taso, jossa vaikuttaa yksilön identifioituminen yhteiskuntaan ja valmius toimia yhteiskunnan puolesta. Voidaan yksinkertaisesti puhua siitä, mikä tekee maasta isänmaan ja isänmaasta erityisesti puolustamisen arvoisen. Käsitys jaetuista arvoista sekä kansalaisia ja eri identiteettejä yhdessä pitävistä teemoista on myös keskeinen siinä, miten yksilö kokee yhteiskunnan ja miten hänen tahtotilansa oikein muotoutuu.

Toiseksi poliittisista aatteista ennen kaikkea patriotismi ja sen kärjistyneempi muoto nationalismi ovat antaneet poliittisia työkaluja edistää sodankäynnille myönteistä yleistä mielipidettä ja myös sotilaiden taistelumotivaatiota. Poliittiset aatteet eivät ole kadonneet, ja uusia voi tulla vanhojen aatteiden tilalle. Poliittiset aatteet ja niihin suoraan tai epäsuorasti liittyvät visiot ja käsitykset todellisuudesta kuuluvat politiikkaan jatkossakin. Ne antavat virikkeitä yksilöiden identifioitumiseen sekä myös identifioitumisesta keskustelemiseen, ja siten ne toimivat poliittisena apuvälineenä arvojen, niihin liittyvän arvoyhteisön ja sen jäsenten identifioitumisen määrittelyssä. Tilanne ei ole uusi, mutta identiteettipoliittika voi vahvistaa sen merkitystä.

Kolmanneksi poliittista toimintaa on mahdollista tarkastella mikro- ja makrotason ilmiönä. Tässä mikrotaso tarkoittaa esimerkiksi tilannetta, jossa yksittäinen poliitikko haastaa hallitsevia poliittisen päättämisen tapoja ja odotuksia. Hyvä esimerkki tästä voisi olla poliitikko käyttämässä uudenlaista diskurssia tai tuttua käsitettä erilaisella merkityssisällöllä. Entä jos mikrotason ilmiö tai sarja toisiinsa vähintäänkin epäsuorasti liittyviä mikrotason ilmiöitä vaikuttaa siihen, että makrotaso muuttuu? Tässä makrotaso tarkoittaa, että hallitsevat poliittisen päättämisen tavat ja odotukset muuttuvat. Diskursiivisuudella määritellään tahdon roolia ja sille asetettuja odotuksia ja pyritään vetoamaan tahtoon. Tällöin mukana voi olla identiteettipoliittinen ulottuvuus riippumatta siitä, kohdistuuko vetoaminen kansakunnan vai tietyn kansakunnan sisäisen ryhmän tahtoon. Tämä ei ole uusi ilmiö, mutta jos yksilöllistyminen ja yhteisöllisyyden hajoaminen ovat politiikan sisältöön vaikuttavia trendejä, voi kehitystrendi hei-

jastua yhä enemmän identiteettipolitiikkaan ja vaikuttaa ajan kuluessa makrotason diskursseihin. Avainroolissa on, mikä tulevaisuuden päätöksenteon kohde voi muodostua väestöä jakavaksi ja miten tahto siihen liittyy.

Neljänneksi Suomeen vaikuttavat tulevaisuuden aseelliset konfliktit ovat luonteeltaan epäselvä. Se voi olla avointa, konventionaalista sodankäyntiä kahden valtion välillä niin kuin Venäjä sotii nyt Ukrainassa tai jotain muuta. On joka tapauksessa mahdollista odottaa nopeasti käynnistyvää ja/tai tapahtuvaa konfliktia, joka sisältää monentasoista vaikuttamista konfliktin osapuoliin ja tiedon hämäämistä siitä, kumpi tai mikä osapuoli on sotaan syyppää. Ukrainan tapahtumien ja toisaalta Suomen puolustuspoliittisen historian pitkän linjan valossa Venäjä näyttäytyy edelleen keskeisenä Suomeen kohdistuvana uhkana. Siten Suomeen kohdistuvan sotilaallisen uhkan luonne perustuu merkittävässä määrin siihen, miten Venäjä käy tulevaisuudessa sotaa. Venäjällä on, kuten todettua, perinteitä soveltaa erilaisia toimintatapoja vastustajaan vaikuttamiseksi. Suomen kohdalla konfliktiin liittyvä vaikuttaminen voisi tarkoittaa pyrkimyksiä vaikuttaa niin tavallisten kansalaisten kuin poliittisen eliitin käyttäytymiseen. Vuoden 2019 lopussa ulkomaan kansalaisten osuus väestöstä oli melko suppeat 4,8 %, joten kollektiivisen asennoitumisen kohdalla huomio kohdistuu ennen kaikkea suomalaisten käyttäytymiseen (Tilastokeskus 2021). Vaikka Venäjän hyökkäys Ukrainaan on muistuttanut maan tai sen osan valloittamisen olevan edelleen mahdollinen uhka, on silti syytä olettaa, että aseellinen konflikti ei välttämättä ole luonteeltaan maan miehittämiseen pyrkivää. Pikemminkin siinä korostuvat eri keinot fyysisen väkivallan ohella, ja niillä pyritään kontrolloimaan valtion avaintoimintoja ja väestön käyttäytymistä. Tällaisessa tilanteessa tahto on monisäikeinen kysymys, jossa yhteiskunnan kyky yhtenäiseen ja tarvittaessa pitkäkestoiseen ja siinä johdonmukaiseen reagointiin perustuu väestön ja koko yhteiskunnan kollektiivisen asennoitumiseen tilaan ja kollektiivisen identiteetin piirteisiin. Vastustajalle on todennäköisesti yksinkertaisesti edullista ja loogista pyrkiä hajottamaan vastustajan eheyttä myös identiteettipolitiikkaa hyödyntävin keinoin.

Viidenneksi identiteettipolitiikkaan on mahdollista liittää teemoja, joilla pyritään vaikuttamaan yksilöiden asennoitumiseen ja sitä kautta käyttäytymiseen. Tutkijat Barry Buzan, Ole Wæver ja Jaap de Wilde (1998, 21–25) ovat pohtineet turvallistamisen vaikutusta niin kansainvälisten suhteiden kuin politiikan tutkimuksenkin kannalta. Turvallistamisteorian ytimessä on, miten poliittista toimintaa voidaan viedä vakiintuneiden käyttäytymissääntöjen ulkopuolelle turvallisuuteen vedoten ja siten samalla myös politisoida turvallisuuden käsitettä. Aseellisen konfliktin kohdalla puhutaan luontevasti, miten turvallisuutta ylläpidetään tai edistetään, ja Suomessa maanpuolustustahtoa pidetään kriisinsietokyvyn osana. Kriisinsietokykyä tarvitaan puolestaan turvallisuuden ylläpitämiseen. (Valtioneuvosto 2017, 48.) Identiteettiä ja identiteettipolitiikkaan liittyviä teemoja on nostettu esiin turvallisuuden eri asiayhteyksissä, ja turvallisuus on mahdollista nähdä kytkeytyneenä identiteettipolitiikkaan. Tällöin kyse voi olla esimerkiksi uskonnollisesta tai etnisestä politiikasta, joka voi vaikuttaa turvallisuuteen. (Ks. esim. Campbell 1998b; Commuri 2010; Joachim & Schneiker 2019.) Tässä mielessä Suomen päätös pyrkiä sotilasliitto Naton jäseneksi keväällä 2022 oli kytöksissä myös kansallisen identiteetin kokemiseen. Turvallisuusuhkia on helppo nähdä, ja niihin on mahdollista ja tilanteesta riippuen jopa luontevaa kytkeä identiteettipoliittisia teemoja.

Kuudenneksi kotimaisessa kontekstissa, kuten jo aiemmin on mainittu, luottamus katsotaan tärkeäksi turvallisuudelle ja luottamuksen tila liittyy myös maanpuolustustahtoon. Identiteetin ja sen eri muotojen vaikutusta luottamukseen on tarkasteltu yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa, ja sen perusteella kokemus sosiaalisesta, poliittisesta tai etnisestä identiteetistä voi vaikuttaa luottamuksen tilaan. (Lenard ym. 2018; Berg & Hjelm 2010.) Pääesikunnan entisen tiedustelupäällikön Pekka Toverin mukaan suomalainen yhteiskunta kestää hyvin Venäjän etuja palvelevaa propagandaa tai valeuutisia, koska väestö on hyvin koulutettua ja luottaa keskeisiin instituutioihin. Toisaalta Toveri tunnistaa, että Venäjä voi kohdistaa viestiään yksittäisiin poliitikkoihin, joiden toiminta voi saada suurempaa painoarvoa. (Giles 2022, 141.) Identiteetipoliitiikan käyttö voi vaikuttaa luottamuksen tilaan myös Suomessa ja rapauttaa nykyisin vahvaa luottamusta yhteiskunnallisiin instituutioihin. Tämä puolestaan voi välittyä erityisesti maanpuolustustahdon tilaan.

Kiinnostava poliittinen muuttuja on Suomen jäsenyys sotilasliitto Natossa. Länsimaiseen poliittiseen kulttuuriin kuuluu olennaisena osana yksilön vapaus olla eri mieltä asioista ja myös oikeus muuttaa mielipidettä ajan mittaan. Suomen Nato-jäsenyyden hakuaikataulu selittyy voimakkaalla kiireen tunnolla, jonka taustalla on Venäjän hyökkäys Ukrainaan. Suomessa ehdittiin käydä melko lyhytaikainen poliittinen keskustelu Nato-jäsenyydestä keväällä 2022, minä aikana kuultiin hyvin vähän kriittisiä äänenpajonoja joko siksi, että niitä ei ollut, tai siksi, että niitä ei jostain syystä haluttu tuolloin esittää. Erityisesti jälkimmäinen tilanne voi mahdollistaa aiheen politisoitumisen tulevina vuosina, jos joku päättäjä tai poliittinen ryhmä kokee saavansa siitä etua, joka oikeuttaa Nato-jäsenyyden taustalla olleen eduskunnan poliittisen konsensuksen rikkomisen.

7.5. Me ja muut

Identiteetipoliitikka ammentaa jaottelusta meihin ja muihin, mihin voi myös kuulua vihan kaltaisten negatiivisten tunteiden lietsomista. Vihaa voi pitää periaatteessa niin asenteena itsessään kuin asenteeseen vaikuttavana tunteena. (Ks. Brudholm 2010.) Rauhanajan maanpuolustukseen ei tarvitse kuulua vihaa, mutta sota-aika voi olla tässä täysin erilainen. Maahantunkeutujaa on helppo vihata, jos se hyökkää omalle identiteetille ja elämälle arvokkaita asioita kohtaan. Esimerkiksi toisen maailmansodan aikaan keskeinen syy neuvostoliittolaisten ankaralle vastarinnalle saksalais miehittäjiä kohtaan oli saksalaisia kohtaan tunnettu viha. Viha kumpusi siitä, miten saksalaiset käyttäytyivät miehittämillään alueilla. Samalla neuvostoliittolaisten omalle identiteetille oli keskeistä kotimaan ja siinä omalle identiteetille arvokkaan suojelu, ja henkilökohdaisen uhrautumisen perinnettä oli iskostettu väestöön jo sisällissodan vuosista lähtien. (Figes 2021, 264–269; Erickson 1997, 243–247.) Vuoden 2022 olosuhteissa moni ukrainalainen tuntee taatusti vihaa venäläishyökkääjää vastaan, ja tästä on olemassa myös mielipidemittaustulos keväältä 2022 (ks. Melkozerova 2022). Laitinen ja Aki-Mauri Huhtinen (2021, 220–221) toteavat suorasanaisesti, että suomalainen asevelvollisuus on kiinteässä yhteydessä Venäjään. Tämä on osa sellaista suomalaista puolustukseen ja turvallisuuteen liittyvää identiteettiä, jossa olosuhteet tulkita Venäjän toimintaa epäluulon kannustamana ovat säilyneet pitkään. Tämä tulkinta on mahdollinen niin kansan syvien rivien kuin poliittisen johdon keskuudessa. Jos asevelvollisuus on kiinteässä yhteydessä Venäjään, tarkoittaako se, että suomalaisten maanpuolustustahto on myös kiinteässä suhteessa Venäjään, vaikka kyse ei olisikaan vihaan liittyvästä tunteesta?

Poliittisen yhteisön keskinäinen sosiaalinen koheesio perustuu siihen, millaisia yhteyksiä väestöryhmien ja jäsenten välillä on ja miten väestön jäsenet tuntevat solidaarisuutta muita jäseniä ja itse yhteisöä kohtaan. Samalla rakentuu käsitys moraalista, joka sitoo ihmisiä yhteen, mikä puolestaan rakentaa omalta osaltaan pohjaa kollektiiviselle asennoitumiselle. (Ks. Saarinen 2022, 59.) Demokratiaan ja yksilönvapauksiin nojaava poliittinen kulttuuri on merkityksellinen erityisesti sen vuoksi, että se luo mahdollisuuden moniääniselle ja keskustelevalle poliittiselle päätöksenteolle. Suhde toiseuteen ja identiteetteihin on luonteva osa poliittisen keskustelun asialistaa. Samalla pitää löytää keinoja keskustella kollektiivisten asenteiden jaetusta pohjasta, mikä mahdollistaisi myös jatkossa vetoamisen tahtoon, kun puhutaan aseellisesta konfliktista ja Suomen varautumisesta siihen.

Poliittista kulttuuria on mahdollista muuttaa diskursiivisella muutoksella, jossa voidaan tarttua poliittisten kulttuurien kannalta keskeisten käsitteiden merkityksiin ja yhteisön jäsenten jakamien arvojen ja uskomusten ymmärtämiseen ja käyttämiseen poliittisen keskustelun osina. Poliittisen päätöksenteon tulevaisuuden kannalta keskeinen haaste on, miten demokraattiset järjestelmät oppivat sietämään populistista politiikkaa ja sen vaikutusta poliittiseen keskusteluun. Tämä on suoraan yhteydessä siihen, miten tahtoa voidaan tulkita ja millaisia moraaliin liittyviä jaettuja käsityksiä on.

Edustuksellinen demokratia on erityisen altis populismille, jonka uhka (tai mahdollisuus) koskee myös Suomea. Populismi on löyhä poliittinen ideologia, jossa ei keskitytä määrittelemään ja tarjoamaan kokonaista maailmankuvaa vaan keskitytään poliittisen eliitin ja kansan väliseen suhteeseen. Populistista politiikkaa ajavat määrittelevät usein ”kansan” omien tarkoituseriensä mukaisesti siten, että keskeistä on tehdä irtiotto niin sanotusta eliitistä. Samalla populistista politiikkaa hamuavat valtaa vetoamalla siihen, mikä valinta tietyssä tilanteessa olisi kansan tahdon mukainen. Sitten 2000-luvun alun populismi on saanut huomattavaa jalansijaa eri länsimaissa, jolloin huomio on kiinnittynyt erityisesti maahanmuuton sävyttämään arvo- ja identiteettipolitiikkaan. Myös yhteiskunnalliset kehitystrendit edistävät populistien asiaa. Maahanmuutto, kokemus kulttuurien välisestä konfliktista (esimerkiksi tulkinta islamin muodostamasta uhkasta kansalliselle kulttuurille), keskiluokan kurjistuva asema vaurauden keskittyessä harvoille, väestön ikääntyminen ja kasvava epäluottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin ruokkii populistista liikehdintää. (Ikäheimo 2017.) Populismia tutkineen Jan-Werner Müllerin (2017, 16–40) mukaan populismi ei ole vakiintunut oppi, vaan joukko erilaisia väittämiä. Populismi on ennen kaikkea moralistinen tapa kuvitella politiikkaa, sillä sen ytimessä on tulkinta moraalista ja puhtaasta kansasta, joka toimii eliitin vastakohtana. Populistit hyödyntävät kriteerejä erotellakseen moraalin moraalittomasta ja puhtaasta likaisesta. Etniset merkit voivat olla yksi kriteerin muoto kuten myös nationalismiin kuuluvat ajatukset, mutta populismia voidaan harjoittaa ilman niitäkin. Populismiin kuuluu kuitenkin aina tiettyjä piirteitä: siinä kritisoidaan eliittejä ja moniarvoisuutta, ja se on ennen kaikkea identiteettipolitiikkaa, joka ilmenee halussa määrittellä moraalisuutta tiettyjen populistien intresseistä nousevien piirteiden kautta. Ennen kaikkea kyse on symbolistisesta politiikasta: siinä ei yritetä tosiasiallisesti saavuttaa käsitystä kansan tahdosta ja toteuttaa sitä vaan retorisesti ja symbolisella tavalla tehdä asiaa koskevia väittämiä.

Identiteetin ohella erilaiset poliittiset aatteet voivat tarjota ihmisiä houkuttelevia ratkaisumalleja erilaisiin elämän ja arjen ongelmiin. Tässä kokemus turvallisuudesta on

erityisen kiinnostava sekä se, missä määrin esimerkiksi asevoimat tai maanpuolustuksen parissa toimivat järjestöt tai yksilöt näyttäytyvät ratkaisukeinoina. Yhdysvalloissa on jo menty siihen, että maan asevoimat nähdään laaja-alaisella tavalla monenlaisten ongelmien ratkaisijana, mikä on näkynyt muun muassa siviilitoimijoille myönnettävissä resursseissa ja niiden määrässä. (Brooks 2016.) Tarvitaanko maanpuolustustahta kohta kaikessa? Ratkaiseeko tahto kaiken, koska aseellisen konfliktin vaara väijyy aina taustalla? Tällaiseen tilanteeseen ei välttämättä mennä, mutta nimenomaan resurssinäkökulman kannalta mahdollisuus on olemassa niin kauan, kun yksilöiden ja koko kansakunnan asennoitumisessa ja yhteiselle hyvälle tärkeäksi koetussa mielipiteessä nähdään keskeinen voimavara. Tämä kysymys on erityisen merkittävä tulevina vuosikymmeninä, jos kestävyysvaje tai maailmantalouden turbulenssit kurittavat Suomen julkista taloutta, eikä muu taloudellinen aktiivisuus riitä tuottamaan riittävästi verotuloja valtion kassaan – ei myöskään maanpuolustuksen osalta. Suomen historian aikana maanpuolustustahto on nähty moneen kertaan yhteydessä rahaan. Tämä voi olla käsitteen osa myös jatkossa.

Haaste on löytää tapa, jolla säilyttää poliittisen järjestelmän vakaus ja sen pohjalla oleva yhtenäisyyden tunne, jotta pystytään keskustelemaan identiteeteistä ja niiden taustalla olevista, moraalialue koskevista käsityksistä rakentavasti. Tähän tarvitaan vastaantulemista eri poliittisilta toimijoilta, toisten näkemyksen kuuntelemista ja ymmärtämistä sekä keskustelemaa otetta, jotta monet äänet, ja erityisesti juuri ne äänet, joita ei mielellään kuulisi, tulisivat kuulluiksi, vakavasti otetuiksi ja testatuiksi avoimessa poliittisessä keskustelussa ja vaaleissa. Tämä koskee myös Suomea, niin nyt kuin jatkossa. Müller (2017, 96–97) viittaa John Rawlsin ajatukseen, jonka mukaan moniarvoisuuden hyväksyminen on yksilöiden muodostaman kokonaisuuden sitoutumista reilun pelin sääntöjen etsimiseen. Tällaisin säännöin poliittinen tila voidaan jakaa erilaisia mielipiteitä edustavien kanssa ja siten voidaan myös kunnioittaa erilaisia identiteettejä.

Politiikan tutkija Jamie Susskindin (2020, 228–231) mukaan teknologinen murros voi vaikuttaa politiikan tekotapoihin ja siihen, miten poliittista keskustelua on mahdollista käydä. Ihmiset viettävät aikaansa internetissä ja kohtaavat voimakkaasti suunnattua ja suodatettua informaatiota, mielipiteitä ja uskomuksia, joissa informaation totuusarvo on pikemminkin tulkintaan ja mielipiteeseen kuin tutkittuun faktatietoon perustuvaa. Tämä edistää poliittista polarisaatiota, joka saa todellisuuden tuntumaan sirpaloituneelta ja siten jakaantuneelta, mikä puolestaan voi heijastua yksilön muihin asenteisiin poliittista päätöksentekoa kohtaan.

Kaiken kaikkiaan aseelliseen konfliktiin kytkeytyvän tahdon tila voi jäädä helposti retoriseksi konstruktioksi, tavaksi puhua yleisestä mielipiteestä tai yhteisössä elävien ryhmien asennoitumisesta. Poliittinen kulttuuri tulee ymmärtää myös jatkossa poliittisen keskustelun ja päätöksenteon kehyksenä, jossa politiikkaan vaikuttavien tekijöiden kirjo voi tapauskohtaisesti olla laajakin. Vaaleilla valitut päättäjät heijastavat kansalaisten osoittamaa, vaalien aikaista poliittista tukea, mutta johtamisen kannalta huomio helposti sivuuttaa virkamiesten ja heidän toimivaltansa sekä työhön vaikuttavan lainsäädännön vaikutuksen. Ehkä niissä piilee keskeisin työkalu, joka on poliittisessa kulttuurissa toimivien päättäjien käytössä ja jota tullaan haastamaan sirpaloituvan poliittisen kentän ja moninaisten toimintaympäristöön kohdistuvien muutostrendien myötä yhä enemmän. Suomessa Laitinen ja Huhtinen (2021, 310–311) ovat peräänkuulutta-

neet johtamiseen joustavuutta lainsäädännöllisen rakenteen ja virkamiesten toimivaltojen keskellä. Joustamisella tulee kuitenkin olla tarkasti määritellyt rajansa, koska poliittisessa polarisaatiossa eri näkökulmat voivat pyrkiä hyödyntämään joustavaa viranomaisvaltaa. Todennäköisesti myös nimenomaan maanpuolustustahdon käsitteellistäminen tosiaan vaatii jatkossa yhä suurempaa joustavuutta ja ennen kaikkea kontekstisidonnaisuutta (Häkkinen ym. 2020b), mitä on sivuttu myös Ruotsissa aivan viime aikoina (Jonsson & Wedebrand 2021). Tahto on resurssi tietyssä ajassa ja paikassa, mutta myös poliittisin tarkoituksin tulkittuna. Myös jatkossa.

7.6. Maanpuolustustahto sotilasliittoon kuuluvassa Suomessa

Muuttaako Suomen Nato-jäsenyys maanpuolustustahdon roolia ja merkitystä? Huh-tikuussa 2016 julkaistu Ulkoasiainministeriön julkaisema *Arvio Suomen mahdollisen Nato-jäsenyyden vaikutuksista* sivusi monien muiden asioiden ohella myös maanpuolustustahtoa. Arviossa todetaan, että

”[m]aanpuolustustahto heijastelee maan historiallista identiteettiä ja sen roolia turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa. Suomessa maanpuolustustahto on aina ollut erittäin korkea yltäen peräti noin 80 prosenttiin. Asepalveluksen suorittaa jokseenkin sama osuus kustakin ikäluokasta. Oletus siitä, että Nato-jäsenyys heikentäisi maanpuolustustahtoa, on nimenomaan vain oletus, vaikka siihen suomalaisessa keskustelussa viitataan. On vaikea havaita minkäänlaista suoraa yhteyttä Nato-jäsenyyden ja maanpuolustustahdon välillä. Kuten nyt, puolustustahto riippuu todennäköisesti tavasta, jolla puolustuspoliittinen vastuunkanto muotoillaan poliittisten linjausten ja poliittisen keskustelun kautta. Lähtökohtana Nato-jäsenyydelle on oma maanpuolustus, jota koordinoidaan Naton tasolla ja tuetaan yhteisin rakentein. – – On erittäin vaikea päätellä, mihin suuntaan maanpuolustustahto kehittyisi Suomen mahdollisen Nato-jäsenyyden myötä.” (Ulkoasiainministeriö 2016, 58–59.)

Arviossa siis nousevat esiin poliittinen keskustelu ja poliittisten linjausten sekä vastuunkannon määrittelyn vaikutus maanpuolustustahtoon, mikä oli erityisen huomionarvoista. Arviossa päädytään toteamaan, että maanpuolustustahdon kehittymistä Nato-Suomessa on vaikeaa päätellä etukäteen. Tästä aihepiiristä on saatu sittemmin lisää osviittaa. Joulukuun alussa 2022 puolustusministeri Antti Kaikkonen (kesk.) kirjoitti, että

”[m]aanpuolustustahdon perusta luodaan varsinaisen maanpuolustustyön ulkopuolella – siinä, miten pidämme kaikkia suomalaisia yhtä arvokkaina ja siinä miten haluamme maamme olevan hyvä maa kaikille täällä asuville. Näin ajatellen jokainen suomalainen on omalta paikaltaan yhteisen turvallisuuden tekijä, maanpuolustustahdon synnyttäjä.” (Kaikkonen 2022.)

Kaikkosen sitaatista ilmenee hyvin, että maanpuolustustahtoon liittyvän kertomuksen keskeinen osa, maan tekeminen puolustamisen arvoiseksi säilyy Natoon tähyvässä Suomessa. Ei ole mitään syytä odottaa, että tähän jo pitkään jatkuneeseen tahtoon liittyvään ajatteluun tulisi merkittävää muutosta. Se myös kytkeytyy hyvin Naton kannustamaan ajatteluun. Nato on arvoyhteisö, jossa on määritelty tärkeäksi edistää Yhdistyneiden kansakuntien peruskirjan arvoja. Nato edistää demokratian periaatteita, yksilönvapautta ja oikeusvaltioperiaatetta. (North Atlantic Treaty Organization 1995.)

Uuden jäsenvaltion odotetaan tukevan Naton sotilaallista kyvykkyyttä, mikä puoltaa kansallisesta puolustuksesta huolehtimisen merkitystä. Arvojen tai kansallisesta puolustuksesta huolehtimisen suhteen Nato ei edusta tässä mielessä Suomen aiempiin tai nykyisiin olosuhteisiin verrattuna erilaista arvoyhteisöä.

Vuonna 2022 eduskunnassa käsitellyssä selonteossa Suomen liittymisestä Pohjois-Atlantin liittoon painotettiin, että Suomen jäsenyys tukisi kansallista puolustusta ja asettaisi sille myös velvoitteita muita maita kohtaan. Kansallisesta puolustuksesta tulee siis huolehtia, mutta jäsenyys Natossa ei laajentaisi perustuslaillista maanpuolustusvelvollisuutta koskemaan Naton yhteistä puolustusta. (Valtioneuvosto 2022, 3–4.) Kuten eduskunnassa sivuttiin keväällä 2022, Suomen jäsenyystavoitetta sotilasliitto Natossa haluttiin markkinoida vahvalla kansallisella puolustuksella, jonka tukena oli väestön korkea maanpuolustustahto. Tässä näkemyksessä Suomi ei ole riippuvainen sotilasliiton jäsenten solidaarisuudesta kriisin keskellä, vaan pikemminkin näkee sotilaallisen liittoutumisen tapana täydentää omaa suorituskykyään. Sotilasliitto Nato ei ole organisaatio, joka pakottaa jäseniään osallistumaan Naton operaatioihin vaan hakee päätöksenteossaan konsensusta. Natossa oli ennen Suomen ja Ruotsin jäsenyyttä 30 jäsenvaltiota, eli kyseessä on suuri kansainvälinen organisaatio.

Tässä valossa yksittäisen jäsenmaan kansalaisten tai sen puoleen asukkaiden maanpuolustustahto on suhteellisen vähämerkityksellinen ilmiö, ellei maanpuolustustahto liity puolustuspolitiikkaa koskeviin ristiriitoihin tai niiden puutteeseen. Ristiriita tarkoittaa tässä yhteydessä tilannetta, jossa esimerkiksi maanpuolustukseen liittyvää lainsäädäntöä heikennetään, asevoimien toimintakykyä supistetaan huomattavasti tai ylipäätään kyseenalaistetaan sotilaallisen maanpuolustuksen merkitys, mikä sitten voi heijastua Suomen käyttäytymiseen Naton päätöksentekoprosesseissa. Sotilasliiton olemassaolon perusta on sen luomassa pelote- tai pidäkevaikutuksessa, jossa kollektiivisen puolustuksen idea ehkäisee sotilaallisia hyökkäyksiä liiton jäsenmaihin. Naton jäsenvaltioiden mittakaavassa yksittäisen maan väestön maanpuolustustahto tai sen puoleen puolustukseen kohdistuva kansallinen identiteetti merkitsee todennäköisesti suhteellisen vähän, jos kyseisen maan poliittinen johto sitoutuu noudattamaan Naton jäsenyydestä koituvia velvoitteita ja tuottamaan kollektiivista turvallisuutta koko liitolle. Sotilaallisesti kyvykäs jäsenmaa tuo kuitenkin poliittista ja sotilaallisiin kyvykkyyksiin liittyvää pääomaa sotilasliittoon, mikä edistää liiton tehtävien toteuttamista. On syytä olettaa, että sotilaallisen aggression kohteeksi joutuva jäsenmaa joutuu taistelemaan erityisesti konfliktin alussa pääosin itsenäisesti omin voimin. Suomen kohdalla tämä voisi tarkoittaa erityisesti maasodankäyntiä, koska Naton muilla jäsenmailla ei välttämättä ole nopeita valmiuksia kuljettaa toiseen maahan maasodankäyntiin tarkoitettuja joukkoja tai ei ole ylipäätään käytettävissä suuria maasodankäyntiin tarkoitettuja joukkoja. Siten suomalaisen asevelvollisuuden kontekstissa väestön asennoitumisella maanpuolustusta kohtaan on luonnollisesti merkitystä myös jatkossa, kuten on myös sillä, miten yleinen mielipide tukee Naton toimintaa ja erityisesti sen mahdollisia tulevaisuuden operaatioita.

Maanpuolustustahdon dynaamisuus tarkoittaa, että se nojaa kansalliseen kontekstiin ja siinä vallassa oleviin perinteisiin sekä käytänteisiin, mutta on samalla dynaamisessa vuorovaikutuksessa ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Laajat yhteiskunnalliset ristiriidat mahdollisesti heikentävät kyseisestä vuorovaikutusta ja sen seurauksia. Tällöin on

ajateltava, miten rauhanajan korkeaksi uskottu maanpuolustustahto oikein muuntuu korkeaksi taistelutahdoksi kriisiajan olosuhteissa.

Yhdysvaltalaisen ajatuspajan RANDin tutkijat William Marcellino ja Michael J. McNerney (2022) pohtivat maaliskuussa 2022 ilmestyneessä blogikirjoituksessaan, että on helpompaa mitata panssarivaunujen määrää kuin monien tekijöiden seurauksena muotoutuvaa taistelutahtoa. Ukrainan tapahtumien valossa tutkijoille oli kuitenkin muodostunut ajatus, että sosiaalisen median merkitystä taistelutahdon muodostumiselle ei tule aliarvioida. Ukraina alkoi taistella venäläisiä vastaan, koska maan kansallinen identiteetti osoittautui vahvaksi ja Venäjän hyökkäys koettiin Ukrainassa eksistentiaalisesti uhkaksi. Kuitenkin merkittävää oli tapahtumien tarinallistaminen ja tapahtumiin liittyvän informaation massamainen välittäminen. Sosiaalinen media tarjoaa alustan, jolla välittää informaatiota ja narratiivia ympäröivästä todellisuudesta reaaliajassa. Sosiaalinen media mahdollistaa jokaiselle älypuhelimien ja internet-yhteyden omistavalle yksilölle ja ryhmälle mahdollisuuden tekstin, kuvan, videon ja äänen reaaliaikaiseen lähettämiseen, ja juuri tätä on Ukrainassa hyödynnetty tehokkaasti maan sotaponnistusta edistävässä viestinnässä. Viestinnällä, niin laadullisesti kuin määrällisesti, luodaan suoranaisia sankaritarinoita ja vahvistetaan taistelutahtoa.

Tutkijoiden ajatus lienee lähellä todellisuutta. Ukrainan sodassa keskeisiä olivat ensimmäisten päivien ja viikkojen tapahtumat. Vastarinnan tuli ensiksi käynnistyä ja sitten myös saavuttaa menestystä. Tässä kohtaa on mahdollista muistella myös Suomen talvisotaa. Tuolloin talvisodan henki käynnistyi alusta alkaen, koska takana oli niin kansallisen eheytyksen ajanjakso kuin henkinen valmistautuminen kriisiaikaan syksyllä 1939 muualta Euroopasta kantautuneiden uutisten sekä ylimääräisten kertausharjoitusten muodossa. Oli kuitenkin tärkeää saada myös usko omiin mahdollisuuksiin, ja sen suomalaiset saavuttivat Tolvajärven ja Kollaan taistelujen myötä jo joulukuun alussa 1939. Vuosien 1939 ja 2022 vertailu on joka tapauksessa haasteellista. Ukrainassa sotaa käydään modernisoituneessa yhteiskunnassa, ja sota on ollut totaalisempaa, koska Venäjä on systemaattisesti tuhonnut Ukrainan infrastruktuuria ja rapauttanut erityisesti väestön mahdollisuuksia kestää kylmiä talviolosuhteita. Suhteuttaminen Nato-Suomeen on puolestaan hankalaa, koska Nato-jäsenyyden idea on varmistaa Suomen koskemattomuus ja auttaa Suomea välttymään sodankäynniltä. Suomalaiset silti vastaavat myös jatkossa siitä, millaista viestiä ja tarinaa he itsestään haluavat välittää toisilleen ja ympäröivälle maailmalle.

Tulevaisuuden Nato-Suomessa on todennäköisesti myös mahdollisuus nähdä, millaisia vaikutuksia taloudellisiin resursseihin liittyvillä valinnoilla on tai miten maanpuolustustahti voi kytkeytyä aiempaa enemmän kokonaisturvallisuusajatteluun ja sitä kautta yhteiskunnan eri toimijoiden rooliin. On esimerkiksi mahdollista, että tulevina vuosina lisääntyvä, valtion velkaantumiseen ja työkykyisen väestön määrään liittyvä taloudellinen niukkuus luo painetta maanpuolustuksen määrärahoihin tai identiteetti-politiikan vahvistumisen joko heikentää tai edistää maanpuolustuksen asemaa. Voi näet olla, että maanpuolustus tarjoaa sopivan samaistumispinnan sekä yhteisen identifioitumisen kohteen yhteiskunnan eri ryhmille, mikä ilmenee sitten myönteisenä asennoitumisena niin maanpuolustusta kuin ylipäätään puolustusmäärärahoja kohtaan, vaikka samaan aikaan maassa olisi niukkuutta.

Asevelvollisuus ja sen rooli ovat jatkossa kiinnostavia. Maanpuolustustahdosta huolehtiminen liittyy lainsäädännön tasolla Puolustusvoimien ja vapaaehtoisen maanpuolustuksen tehtäviin. Erityisesti Puolustusvoimilla on tässä merkitystä, joka välittyy Puolustusvoimien henkilöstön ja toiminnan kautta potentiaalisesti laaja-alaisella tavalla. Toisaalta asevelvollisuus tuo maanpuolustustahdolle merkittävää sotilaalliseen maanpuolustukseen liittyvää sisältöä, joka myös liittyy Puolustusvoimien toimintaan. Tällä hetkellä asevelvollisuutta kannatetaan Suomessa laajasti, mutta emme voi vielä tietää, miten pitkään kannatus säilyy. Maanpuolustustahdon käsitteellistämässä nähdään yhteys asevelvollisuuteen, mikä luo keskinäisriippuvuutta. Toisaalta lähiaikoina tapahtuva, näkyvä irrottautuminen tästä keskinäisriippuvuudesta saattaisi heikentää sekä asevelvollisuuden kannatusta että maanpuolustustahdon korkeaa tasoa, koska se aiheuttaisi epätietoisuutta samaan aikaan, kun maan turvallisuuspoliittinen asema on merkittävässä muutostilassa. Oma asiansa on, onko asevelvollisuudesta edes tarvetta luopua: tällä hetkellä näyttää siltä, että siihen ei ole tarvetta. On silti selvää, että pitkällä aikavälillä Suomen jäsenyys Natossa voi avata poliittisen mahdollisuuden muuttaa sotilaallisen maanpuolustuksen järjestämiseen liittyviä perustavanlaatuisia kysymyksiä ja määritellä muun muassa uudestaan, mitä perustuslaillinen maanpuolustusvelvollisuus oikein käytännössä tarkoittaa. Ukrainan tapahtumien valossa asevelvollisuudesta luopuminen ei silti vaikuta lähiaikojen kysymykseltä.

Lopuksi on syytä muistuttaa, että suomalaisen maanpuolustustahdon roolia voi pitää rakennettuna kertomuksena siitä, mistä me olemme tulleet ja missä olemme nyt. Siihen voi kohdistua erilaisia potentiaalisia vaikutuksia tai jopa uhkakuvia, mutta suomalainen aatemaailma ja hallitsevat arvot ovat antaneet maanpuolustustahdolle sisältöä ennenkin ja tämä jatkuu, jos me itse niin haluamme. Siten Suomen jäsenyyden sotilasliitto Natossa ei tarvitse olla maanpuolustustahtoon liittyvän tarinan päätös vaan uuden vaiheen alkaminen.

PÄÄTELMÄT

Teoksessa on käsitelty itsenäisen Suomen historian pitkää linjaa itsenäisyyden alkutaipaleelta aina vuoteen 2022 saakka. Teoksessa on pohdittu myös tulevaisuutta ja siihen liittyviä, tahtoon mahdollisesti vaikuttavia tekijöitä. Tutkimuksen tutkimuskysymykseksi asetettiin johdannossa, *mitä poliittisia yhteyksiä aseelliseen konfliktiin liittyvässä tahdon käsittämässä ja käsitteellistämässä on havaittavissa kotimaan kontekstissa lyhyellä ja pitkällä aikavälillä ja miten tahto on siinä nähty resurssina*. Teoksessa on vastattu kysymyksenasetteluun kronologisesti ja yhdistelemällä teoreettisia näkökulmia empiirisen aineiston analysointiin. Päätelmäni ovat seuraus näiden kahden, teorian ja analyysin yhdistelystä. Suomalainen historiallinen kertomus aseelliseen konfliktiin liittyvästä tahdosta kytkeytyy laajempaan kansainväliseen tutkimuskenttään sekä myös kokemuksiin, jotka ovat saattaneet olla läsnä eri maissa. Näistä hahmotellut teoreettiset ajatukset luovat siten pohjaa ymmärtää suomalaista keskustelua.

Tahto on käsitteenä hankala, koska se vaatii tuekseen kontekstin. Kenen tahto, mihin liittyvä tahto, miksi siitä pitää puhua? Aseellinen konflikti muodostaa laajan kontekstin, jonka sisällä voi tehdä erilaisia tutkimuksellisia valintoja. Suomessa historiallinen konteksti ja nimenomaan politiikan puhumisen perinteet ja tavat ohjastavat kiinnittämään huomiota lähes yksinomaan puolustustahtoon tai maanpuolustustahtoon. Niissä on kyse merkitykseltään samasta käsitteestä, jolla viitataan yksilöiden tai ryhmien tahtoon puolustaa Suomea. Sillä on viitattu usein epämääräisellä tavalla ryhmiin tai yksinkertaisesti kokemukseen maanpuolustusmyönteisestä ilmapiiristä – tai yksinkertaisesti tilanteesta. Käsite soveltuu kyllä käytettäväksi erityisesti lyhyemmässä muodossaan monenlaisissa tilanteissa tarvittavaan puolustusmyönteiseen asennoitumiseen ja käyttäytymiseen, eikä siinä tarvitse aina unohtaa alueellistakaan näkökulmaa. Suomalaisessa politiikassa on puhuttu puolustus- tai maanpuolustustahdosta toistuvasti, säännönmukaisesti ja koko itsenäisyyden ajan. Tarkastelu on ammentanut erilaisista olosuhteista, joissa Suomi on toiminut: (i) valmistautumisessa aseelliseen konfliktiin ulko- ja turvallisuuspoliittisesti itsenäisenä toimijana ennen toista maailmansotaa, (ii) aseellisen konfliktin aikana toimimisessa sekä (iii) valmistautumisessa aseelliseen konfliktiin ulko- ja turvallisuuspoliittisesti rajoitetusti itsenäisenä toimijana sekä (iv) ulko- ja turvallisuuspoliittisesti itsenäisessä toiminnassa kansainvälisen yhteistyön aikana. Olosuhteet näkyivät myös empiirisessä aineistossa. Itsenäisen Suomen historiassa erottuu neljä karkeaa vaihetta, jolloin puolustustahdosta tai maanpuolustustahdosta on puhuttu tavalla, joka näyttää eroavan edeltäneestä vaiheesta. Näitä vaiheita ovat 1920- ja 1930-lukujen jännitteet ja yhteiskunnan rakentaminen, sotavuosien vaikeat vuodet, YYA-Suomen poliittinen tasapainottelu ja sotilaallisen maanpuolustuksen poliittiset jännitteet ja neljäntenä 1990-luvulta käynnistynyt maanpuolustustahtoon liittyvä yhtenäisyys sekä aikaisempaa selkeämpi resurssiajattelu. Suomen Nato-taival saattaa aloittaa uudenlaisen maanpuolustustahdon käsitteellistämisen ja siten viidennen ajanjakson, mutta tämän toteutuminen jää nähtäväksi.

Käsitteen merkitys aikalaisille ja erityisesti eri poliittisia näkemyksiä edustaville ryhmille on vaihdellut paljon. Ajoittain poliittisissa keskusteluissa ovat yksilöt nousseet

esiin, ja erityisesti tämä pitää paikkansa sotavuosien yhteydessä. Ehkäpä myös tulevaisuudessa tutkijat voivat katsoa taaksepäin 2020-luvun vuosista ja löytää ajastamme yksilöitä, jotka ovat puhuneet tahdosta ja erityisesti maanpuolustustahdosta varsin edustavaan ja merkittävään tapaan. Tällöin katse todennäköisesti kohdistuu maan poliittisiin ja intellektuaalisiin johtohahmoihin.

Analyysin perusteella tahtoa voi pitää kotimaisessa kontekstissa strategisena resursina, johon on kiinnitetty huomiota sotavuosien aikana, 1960-luvun alussa henkisen maanpuolustuksen merkeissä sekä 1990-luvulta lähtien erityisesti selontekomenettelystä. Teemaan on ajoittain liittynyt aikalaisten käsityksiä niin suomalaisen yhteiskunnan arvoista kuin aatteista kuin myös siitä, millaisia arvoja tai aatteita suomalaisessa yhteiskunnassa on ylipäätään haluttu nähdä. Samaan aikaan tahdosta puhuminen on tarjonnut poliittisesti aktiivisille toimijoille mahdollisuuden opportunistiseen politiikkaan, jos tilanneyhteydessä ei ole ollut olemassa eri poliittisten ryhmien laaja-alaisesti tukemaa ja jopa hallitsevaa tahtoajattelua.

Teoksessa on mukana myös osuus Ruotsista. Tämä puoltaa paikkaansa siksi, että se antaa mahdollisuuksia arvuutella, millainen keskustelu voisi Suomessa olla ilman toisen maailmansodan traagisia ja rankkoja kokemuksia. Suomi selvisi sodasta suurimmaksi osaksi alueellisesti eheänä ja poliittisen järjestelmänsä säilyttäneenä mutta henkisesti väsyneenä, pessimistisenä ja merkittäviä maa-alueita menettäneenä. Oli löydettävä tie ulos poliittisesta umpikujasta, ja siinä puolueettomuuteen tarrautuminen oli tärkeä toimintastrategia. Tämä heijastui myös puolustuspoliittiseen keskusteluun ja on näkynyt edelleen 2020-luvun Suomessa. Suomessa tuodittauduttiin pitkään ajatukseseen, että meillä olisi mahdollisuus pysytellä suurvaltakonfliktien ulkopuolella, mikä olisikin ollut ehkä teoriassa mahdollista, mutta onneksemme emme ole joutuneet testaamaan puolueettomana pysyttelyn toimivuutta suurvaltasodan emmekä etenkin YYA-sopimuksen aikana. Kylmän sodan jälkeinen EU-Suomi on toisaalta ollut omanlaisensa konteksti, jossa kansainvälisestä puolustukseen liittyvästä yhteistyöstä on tullut arkipäivää ja jossa jätettiin jäsenhakemus sotilasliitto Natoon vuonna 2022 sekä päästiin jäseneksi vuonna 2023. En ole analysoinut Ruotsin keskusteluja 1990-luvun alusta lähtien, mutta jatkotutkimuksena siitä voisi löytyä kiinnostavaa vertailupohjaa Suomen tilanteeseen ja siinä yleistyneeseen tapaan painottaa korkeaa maanpuolustus-tahtoa. Kylmän sodan aikana puolustustahto nähtiin Ruotsissa voimavarana, jonka ylläpitäminen oli poliittisten päättäjien vastuulla. Vastaavanlaiseen linjaamiseen ei ole Suomessa vielä päästy, vaikka Suomessa on kauan puhuttu korkeasta maanpuolustus-tahdosta ja sen merkityksestä puolustukselle.

Suomessa tahto on edustanut puolustuspolitiikassa resurssia, mutta ilmiö on ollut dynaaminen, vaikeasti määriteltävä ja usein epäsuorasti sivuttu. Ilmiö on kuitenkin ollut olemassa pitkään. Väestön kollektiivisella asennoitumisella on katsottu olevan Suomessa merkitystä 1920-luvulta lähtien, ja siihen tarttumisella on ollut mahdollista myös kyseenalaistaa yhteiskunnallisia oloja historian eri vaiheissa. On oletettavaa, että näin on myös jatkossa. Ei ole selvää, missä vaiheessa mielipiteestä on tullut asenne tai toisinpäin. Kärjistäen voi todeta, että eri ajanjaksoilla tahto on ollut yksinkertaisesti tahtoa mutta kuitenkin mitattavissa mielipidemittausten keinoin ja asenteena joko sisäsyntyistä tai kehitettävää, syvempää mielipiteen kokemista. Tahtotematikka kytkeytyy epäsuorasti kansalaisuuden ja siihen liittyvän maanpuolustusvelvollisuuden tee-

moihin, mutta kansalaisuus ei noussut esiin merkittävänä teemana aineiston analysoinnissa. Syy tälle on todennäköisesti siinä, että Suomen kontekstissa ei ole ollut merkittävää tarvetta käsitellä maanpuolustusta muuna kuin kansalaiseen liittyvänä ilmiönä.

Empiirisistä löydöksistäni on syytä todeta, että puolustustahto oli nimenomaan puolustuksellinen käsite jo 1930-luvun kontekstissa mutta sitä enemmän toisen maailmansodan jälkeen. Voikin todeta, että Suomessa tahto aseellisessa konfliktissa tarkoittaa ennen kaikkea puolustuksellisuutta ja siihen liittyvää asenteellisuutta ja mielipidettä, mihin ei tullut käsitteellisellä tasolla pysyvää muutosta myöskään vuosina 1941–1944, jolloin Suomi miehitti merkittäviä, aikaisemmin Neuvostoliitolle kuuluneita alueita. Oma roolinsa on ollut aatteilla ja identiteetillä. Identiteetti on painottanut suomalaisten omaa kertomusta siitä, miksi olemme olemassa ja mihin suuntaamme, ja aatteet ovat puolestaan ruokkineet yhteiskunnallista kehitystä kiinnittämällä huomiota eri ryhmien ja myös yksilöiden näkemyksiin siitä, mikä on yhteiskunnassa tärkeää ja parantamisen arvoista – lisäksi sekä identiteetti että aatteet ovat ruokkineet puolustuspoliittista keskustelua. Niinpä onkin kiinnostavaa seurata, mitä käsitykselle identiteetistä tapahtuu jatkossa – erityisesti silloin, kun Venäjän hyökkäys Ukrainaan jostain syystä laantuu ja huomio ehtii keskittyä nykyistä enemmän suomalaisen yhteiskunnan kipupisteisiin ja erilaisiin esille nouseviin haasteisiin. Tahtoon liittyvät oikeudenmukaisuus ja oikeudenmukaisuuden osana moraalisuuden kokemus, koska ne vaikuttavan yksilöiden ja ryhmien mielipiteiden ja asennoitumisen kehitykseen. Suomen asian kokeminen oikeaksi on ollut esillä moneen otteeseen Suomen historian aikana ja kietoutunut maan itsemääräämisoikeuden säilyttämiseen kuten myös kunakin aikakautena laajasti jaettuun käsitykseen Suomen puolustamisen oikeudenmukaisuudesta. Siten on mahdollista olettaa, että oikeudenmukaisuuden ja moraalisuuden tulkitseminen voivat olla tärkeitä teemoja myös jatkossa. Oman asian kokeminen oikeaksi synnyttää myös vakaumuksellisuutta, joka on käsitteenä kiinnostava ja ehkä myös mahdollinen jatkotutkimusten kohde.

Pitkän aikavälin kannalta on kiinnostavaa huomata, että Suomessa asemoitunut korkea maanpuolustustahtoa painottanut poliittinen keskustelu pystyi jatkumaan, kun oli aika uudelleenarvioida maan sotilaallisen liittoutumattomuuden ulko- ja turvallisuuspoliittista linjaa keväällä 2022. Tässä kansallinen puolustuskyky säilyi toiminnan keskeisenä punaisena lankana, jota kansainvälinen sotilaallinen liittoutuminen saattoi ainoastaan täydentää. Siréniä mukailen Suomeen kehittynyt puolustusidentiteetin ajatus pystyi samaan aikaan sekä säilyttämään käsityksen siitä, mitä Suomessa puolustettaisiin, että myös laajentumaan koskemaan myös tulevia ulkomaalaisia liittolaisia. Tässä pitkään rakentunut maanpuolustustahtoa koskevan yleisen mielipiteen tilaa korostanut puolustuspoliittinen, diskursiivinen perinne pystyi siis hyödyntämään korkeita mielipidemittaustuloksia suoraan merkittävään poliittiseen muutokseen. Keskeistä oli myös, että kyse oli kulttuurisesti hyväksyttävissä olevasta muutoksesta, jossa sotavuosien ymmärtäminen ja erityisesti talvisodan tapahtumien muistaminen auttoivat eväitä tulkita Ukrainan kokemuksia ja Venäjän aggressiivisen laajentumishalun vaaroja.

Jaettu kokemus kollektiivisesta yhteisöstä on teoreettinen ajatus, joka auttaa ymmärtämään poliittista kulttuuria ja tehtyjä poliittisia ratkaisuja tietyssä ajassa ja paikassa. Suomessa ollaan syystäkin kiitollisia sotavuosille, jolloin maan itsenäisyys säilyi ja jol-

loin opittiin, että yksimielinen kansa on valmis puolustamaan maata vaikeissa olosuhteissa. Samaan aikaan sotavuodet ovat katkera paikka, koska niihin liittyy huomattavia inhimillisiä ja myös materiaalisia menetyksiä. Tämä jaettu kokemus on vaikuttanut tahdon tulkitsemiseen suomalaisessa politiikassa ja tahtoon liittyvän idean vaalimiseen. Puolustus on edelleen koko kansan asia, mitä se on ollut historiallisesti pitkään, ja siihen kietoutuu väestön ja koko poliittisen järjestelmän suhde kansalliseen ajatteluun ja myös isänmaallisuuteen. Kun tahtoa on opittu mittaamaan, on puolestaan resurssiajattelu saanut aivan uutta syötettä myös poliittisissa keskusteluissa. Kuitenkin esimerkiksi turvallisuus- ja puolustuspoliittisissa selonteoissa maanpuolustustahdon tila ei ole ollut selvästi kuvattavissa yksinkertaisesti resurssina. Resurssiajattelussa piileekin sekä mahdollisuus painottaa kansakunnan mahdollisuuksia pärjätä mutta myös etäännyttää kansalaisten rooliin ja osallistumiseen perustuvaa puolustusta sen inhimillisestä ja elämänlähteisestä lähtökohdasta. Sodan keskiössä on aina ihminen, niin hyvässä kuin pahassa. Resurssi voidaan kuitenkin aina ottaa puheeksi, jos tarve vaatii. Jatkossa onkin tärkeää pystyä lähestymään tätä resurssia objektiivisesti ja miettimään erilaisia keinoja ylläpitää tai jopa vahvistaa sitä. Jää nähtäväksi, miten tämä tapahtuu. On joka tapauksessa syytä muistaa talvisodan aikana ymmärretty ajatus yksimielisyydestä huolehtimisen tärkeydestä, ja tältä osin muistaa myös jatkossa Suomen historiallinen maanpuolustukseen ja puolustustahtoon liittyvä kertomus. Se vaatii eri äänien kuuntelemista ja huomioimista mahdollisuuksien mukaan.

Maanpuolustustahto on antanut ennenkin poliittista liikkumatilaa poliittisille päättäjille, ja se antaa sitä toivottavasti myös jatkossa. Suomi on nimittäin tulevaisuudessakin pienenä valtiona viime kädessä isompien valtioiden armoilla, kuten se on ollut tähänkin saakka. Tämä näkyy Naton ja Yhdysvaltojen osuudessa Euroopan turvallisuudessa, ja suurvallan ja pienen valtion välinen suhde heijastuu myös Suomen Venäjäsuhteeseen. Venäjä on naapuri ja sen kanssa on tultava toimeen niin nyt ja jatkossa. Samaan aikaan se on keskeinen tekijä, miksi Suomessa on puhuttu ja todennäköisesti puhutaan myös jatkossa tahdosta. Tässä mielessä Suomen turvallisuuteen ja puolustukseen vaikuttavien tosiasioiden tunnustaminen on myös jatkossa viisauden alku.

LÄHDELUETTELO

Alkuperäislähteet

Suomi: poliittisen päätöksenteon asiakirjat

Asevelvollisuustyöryhmä. (2010). *Suomalainen asevelvollisuus. ”Puolustuksen perusta, yksilöä motivoiva ja myönteisiä yhteiskunnallisia vaikutuksia korostava”*. Helsinki: Puolustusministeriö. Haettu 4.8.2021 osoitteesta https://www.defmin.fi/files/1648/Suomalainen_asevelvollisuus_plmv2_2010.pdf.

Digitoidut valtiopäiväasiakirjat 1907–2000. <https://avoindata.eduskunta.fi/#/fi/digitoidut/>, haettu 17.5.2023.

Henkisen maanpuolustuksen komitea. (1964). Henkisen maanpuolustuksemme perustekijät. Sen kokonaistavoitteet ja eri alojen tehtävät sekä johto- ja suorituselimet rauhan ja sodan aikana. Mietinnön I osa, 9.3.1962. Helsinki: Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta.

Parlamentaarinen puolustuskomitea. (1971). *Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö*. Helsinki: Puolustusministeriö.

Parlamentaarinen komitea. (2021). *Yleisen asevelvollisuuden kehittäminen ja maanpuolustusvelvollisuuden täyttäminen*. Parlamentaarisen komitean mietintö. Valtioneuvoston julkaisu 2021:91. Helsinki: Valtioneuvosto. Haettu 1.8.2022 osoitteesta https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163633/VN_2021_91.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Puolustuslaitoskomitea. (1976). Puolustusvoimat ja yhteiskunta: Puolustuslaitoskomitean mietintö. Valtioneuvosto.

Puolustusministeriö. (2011). *Puolustusministeriön strateginen suunnitelma*. Puolustusministeriö. Haettu 22.11.2022 osoitteesta https://www.defmin.fi/files/1830/plm_strateginen_suunnitelma.pdf.

Puolustusrevisiokomitea. (1948). Valtioneuvoston 24.5.1945 asettaman Puolustusrevisiokomitean mietintö: [1], Osa: Asevelvollisuus.

Puolustusrevisiokomitea. (1949). Valtioneuvoston 24.5.1945 asettaman Puolustusrevisiokomitean mietintö: [N:o 2].

Puolustusvaliokunta. (1974). Puolustusasiainvaliokunnan mietintö n:o 1 hallituksen esityksen johdosta, joka sisältää esityksen laiksi puolustusvoimista 1974 vp.-V.M.-Esiitys n:o 105. Teoksessa Valtiopäivät. (1975). *1974, Asiakirjat. Kolmas osa. 2,3*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Puolustusvaliokunta. (2001). Valiokunnan mietintö. PuVM 2/2001 vp — VNS 2/2001 vp. Haettu 31.10.2022 osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Mietinto/Documents/puvm_2+2001.pdf.

Puolustusvaliokunta. (2004). Valiokunnan mietintö. PuVM 1/2004 vp — VNS 6/2004 vp. Haettu 31.10.2022 osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Mietinto/Documents/puvm_1+2004.pdf.

Puolustusvaliokunta. (2009). Valiokunnan lausunto. PuVL 4/2009 vp — VNS 1/2009 vp. Haettu 31.10.2022 osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/puwl_4+2009.pdf.

Puolustusvaliokunta. (2022). Valiokunnan lausunto. PuVL 3/2022 vp— VNS 1/2022 vp. Haettu 31.10.2022 osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/PuVL_3+2022.pdf.

Toinen parlamentaarinen puolustuskomitea. (1975). Toisen parlamentaarisen Puolustuskomitean osamietintö maanpuolustuksen tiedotusvalmiudesta: Andra Parlamentariska Försvarskommitténs Delbetänkande Om Försvarets Informationberedskap. Bound Biblio Parent Record 8EF0F32B: Nödcentralkommissionens Betänkande 1975.

Ulkoasiainministeriö. (2016). *Arvio Suomen mahdollisen Nato-jäsenyyden vaikutuksista*. Haettu 21.12.2022 osoitteesta https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79159/IP1601374_UM_Nato-arvioFI_13371.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Valtioneuvoston asetus maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnasta 539/2012.

Valtioneuvosto. (1995). *Turvallisuus muuttuvassa maailmassa. Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjat*. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 6.6.1995. Haettu 31.5.2022 osoitteesta https://www.defmin.fi/files/246/2513_2143_selonteko95_1_.pdf.

Valtioneuvosto. (1997). *Euroopan turvallisuuskehitys ja Suomen puolustus*. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 17.3.1997. Haettu 31.5.2022 osoitteesta https://www.defmin.fi/files/245/2512_2142_selonteko97_1_.pdf.

Valtioneuvosto (2001). *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka*. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 13.6.2001 VNS 2/2001 vp. Haettu 30.10.2022 osoitteesta <https://www.defmin.fi/files/1147/selonteko2001.pdf>.

Valtioneuvosto. (2004). *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2004*. Valtioneuvoston selonteko VNS 6/2004. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 16/2004. Haettu 31.5.2022 osoitteesta https://www.defmin.fi/files/240/2493_2161_Selonteko_2004_1_.pdf.

Valtioneuvosto. (2009). *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2009*. Valtioneuvoston selonteko. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 11/2009. Haettu 28.10.2022 osoitteesta https://vnk.fi/documents/10616/622958/J1109_Suomen+turvallisuus+ja+puolustuspolitiikka.pdf/ebe78430-c2a9-4e01-8b5a-638fc51871e7?version=1.0.

Valtioneuvosto. (2012). Valtioneuvoston periaatepäätös kokonaisturvallisuudesta. Annettu Helsingissä 5 päivänä joulukuuta 2012. Haettu 19.8.2022 osoitteesta https://www.defmin.fi/files/3023/Periaatepaatos_kokonaisturvallisuudesta_2012_fi.pdf.

Valtioneuvosto. (2017). *Valtioneuvoston puolustusselonteko*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2017. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. Haettu 2.8.2021 osoitteesta https://www.defmin.fi/files/3683/J05_2017_VN_puolustusselonteko_Su_PLM.pdf.

Valtioneuvosto. (2017). *Yhteiskunnan turvallisuusstrategia*. Valtioneuvoston periaatepäätös 2.11.2017. Haettu 11.12.2020 osoitteesta https://turvallisuuskomitea.fi/wp-content/uploads/2018/02/YTS_2017_suomi.pdf.

Valtioneuvosto. (2019). *Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta*. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 2019. Haettu 5.1.2021 osoitteesta <https://valtioneuvosto.fi/marinin-hallitus/hallitusohjelma>.

Valtioneuvosto. (2020a). Komitean asettaminen (PLM/2020/6).

Valtioneuvosto. (2020b). Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:30. Helsinki: Valtioneuvosto. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162513/VN_2020_30.pdf, luettu 7.10.2022.

Valtioneuvosto. (2021). *Valtioneuvoston puolustusselonteko*. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:78. Haettu 12.8.2022 osoitteesta https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163405/VN_2021_78.pdf?sequence=4&isAllowed=y.

Valtioneuvosto. (2022). Selonteko Suomen liittymisestä Pohjois-Atlantin liittoon. 15.5.2022. Helsinki: Valtioneuvosto. Haettu 21.12.2022 osoitteesta https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164094/VN_selonteko_FL.pdf?sequence=4&isAllowed=y.

Valtioneuvoston kanslia. (2010). *Varautuminen ja kokonaisturvallisuus. Komiteamietintö. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 21/2010*. Helsinki: Valtioneuvosto. Haettu 26.5.2021 osoitteesta <https://bit.ly/3wyhaIB>.

Valtiopäivät. (1923a). *Valtiopäivät 1922. Pöytäkirjat I. Istunnot 1–26. Valtiopäivien alusta marraskuun 22 päivään*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino, 1923. Haettu 5.11.2021 osoitteesta

Valtiopäivät. (1923b). *Valtiopäivät 1922. Asiakirjat. Toinen ja kolmas osa*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino, 1923.

Valtiopäivät. (1926). *Pöytäkirjat II. Istunnot 34–75. Syyskuun 1 päivästä valtiopäivien loppuun sekä sisällysluettelo*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Valtiopäivät. (1927). *1926. Pöytäkirjat III. Istunnot 81–105. Maaliskuun 1 päivästä 1927 valtiopäivien loppuun sekä sisällysluettelo*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Valtiopäivät. (1928a). *1927. Pöytäkirjat I. Istunnot 1–27 valtiopäivien alusta marraskuun 25 päivään*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Valtiopäivät. (1928b). *1927. Pöytäkirjat II. Istunnot 28–46. Marraskuun 28 päivästä valtiopäivien loppuun sekä sisällysluettelo.* Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Valtiopäivät. (1929). *1928. Pöytäkirjat I. Istunnot 1–50. Valtiopäivien alusta marraskuun 20 päivään.* Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Valtiopäivät. (1931). *Toiset valtiopäivät 1930. Pöytäkirjat. Istunnot 1–36 sekä sisällysluettelo.* Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Valtiopäivät. (1933). *1932. Pöytäkirjat III. Istunnot 94–130 tammikuun 16 päivästä valtiopäivien loppuun sekä sisällysluettelo.* Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Valtiopäivät (1935a). *1934. Pöytäkirjat II. Istunnot 30–67. Huhtikuun 13 päivästä marraskuun 23 päivään.* Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Valtiopäivät. (1935b). *1934. Pöytäkirjat III. Istunnot 68–88. Marraskuun 26 päivästä valtiopäivien loppuun sekä sisällysluettelo.* Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Valtiopäivät. (1936). *1936. Pöytäkirjat I. Istunnot 1–33. Valtiopäivien alusta joulukuun 5 päivään.* Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Valtiopäivät. (1938). *1938. Pöytäkirjat I. Istunnot 1–47. Valtiopäivien alusta lokakuun 11 päivään.* Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Valtiopäivät. (1939). *1938. Pöytäkirjat III. Istunnot 93–122. Maaliskuun 22 päivästä 1939 valtiopäivien loppuun sekä sisällysluettelo.* Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Valtiopäivät. (1944a). *1942. Asiakirjat. Neljäs ja viides osa.* Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Valtiopäivät. (1944b). *1943. Pöytäkirjat III. Istunnot 54–55. Syyskuun 3 päivänä valtioneuvoston tiedonanto poliittisesta tilanteesta.* Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Valtiopäivät (1969). *1968. Pöytäkirjat III. Istunnot 91–108. Joulukuun 16 päivästä valtiopäivien loppuun sekä sisällysluettelo.* Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Valtiopäivät (1970a). *1969. Pöytäkirjat III. Istunnot 111–151. Joulukuun 9 päivästä 1969 helmikuun 27 päivään 1970.* Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Valtiopäivät. (1970b). *1969. Pöytäkirjat IV. Istunnot 152–165. Maaliskuun 3 päivästä 1970 valtiopäivien loppuun 1970 sekä sisällysluettelo.* Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Valtiopäivät (1971a). *1970. Pöytäkirjat I. Istunnot 1–60. Valtiopäivien alusta lokakuun 9 päivään.* Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Valtiopäivät (1971b). *1970. Pöytäkirjat II. Istunnot 61–102. Lokakuun 13 päivästä joulukuun 22 päivään.* Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Valtiopäivät. (1972a). 1971. *Pöytäkirjat II. Istunnot 65–107. Syyskuun 14 päivästä marraskuun 30 päivään*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Valtiopäivät. (1972b). *Liitteet X-XIII A*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Valtiopäivät. (1974a). 1974. *Pöytäkirjat I. Istunnot 1–44. Valtiopäivien alusta huhtikuun 19 päivään*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Valtiopäivät (1974b). 1974. *Pöytäkirjat II. Istunnot 45–75. Huhtikuun 23 päivästä kesäkuun 4 päivään*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Valtiopäivät. (1976) 1975, *toiset valtiopäivät. Pöytäkirjat 2. Istunnot 48–78. 18.12.1975–28.1.1976*. Helsinki.

Valtiopäivät. (1981). 1980. *Pöytäkirjat 4. Istunnot 126–148. Valtiopäivien päättäjät 3.12.1980–8.1.1981*. Helsinki.

Valtiopäivät. (2018). Täysistunnon pöytäkirja. PTK 126/2018 vp. Haettu 30.10.2022 osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/PTK_126+2018.pdf.

Valtiopäivät. (2020). Täysistunnon puheenvuoro (PTK252020 vp, 17.3.2020). Haettu 13.4.2021 osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Puheenvuoro/Sivut/PUH_25+2020+2+3+3.aspx.

Valtiopäivät. (2021). Täysistunnon pöytäkirja. PTK 98/2021 vp. Haettu 30.10.2022 osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/PoytakirjaAsiakohta/Documents/PTK_98+2021+4.pdf.

Valtiopäivät. (2022a). Täysistunnon pöytäkirja. PTK 15/2022 vp, 24.2.2022. Haettu 12.8.2022 osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/PTK_15+2022.pdf.

Valtiopäivät. (2022b). Täysistunnon pöytäkirja. PTK 27/2022 vp, 17.3.2022. Haettu 12.8.2022 osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/PTK_27+2022.pdf.

Valtiopäivät. (2022c). Täysistunnon pöytäkirja. PTK 41/2022 vp, 20.4.2022. Haettu 12.8.2022 osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/PoytakirjaAsiakohta/Documents/PTK_41+2022+4.pdf.

Valtiopäivät. (2022d). Täysistunnon pöytäkirja. PTK 56/2022 vp, 16.5.2022. Haettu 12.8.2022 osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/PoytakirjaAsiakohta/Documents/PTK_56+2022+3.pdf.

Ruotsi: poliittisen päätöksenteon asiakirjat

Dokument & lagar. <https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/>, haettu 17.5.2023.

Första lagutskottet. (1948). Första lagutskottets utlåtande nr 39 (1948:L1u39).

Försvarsutskottet. (1973). Försvarsutskottets betänkande med anledning av propositionen 1973:135 angående vissa organisationsfrågor rörande armén jämte motioner (FöU 1973:26).

Försvarsutskottet. (1986) Försvarsutskottets betänkande om planering och anslag för totalförsvaret (prop. 1985/86:100 bil. 6) (FöU 1985/86:7).

Riksdagen. (1959c). Motion i Andra kammaren. Av herr Senander m. fl., i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 38, med förslag till allmän tjänstepliktslag, m. m. (1959:470).

Riksdagen. (1962). Motion i Andra kammaren. Av herr Heckscher m. fl., angående civilförsvarets uppbyggnad, m.m. (1962:508).

Riksdagen. (1977b). Motion. Av herr Palme m. fl. om inriktningen av säkerhetspolitiken och totalförsvarets fortsatta utveckling (1976/77:1504).

Riksdagen. (1978). Motion. Av Olof Palme m. fl. om försvarspolitiken (1977/78:429).

Riksdagen. (1979). Motion. Av Olof Palme m. fl. om försvarspolitiken (1978/79:594).

Riksdagen. (1979). Motion. Av Olof Palme m. fl. om försvarspolitiken (1979/80:482).

Militieombudsmannen. (1964). Militieombudsmannens ämbertsberättelse. Avgiven vid Riksdagen, år 1964. Stockholm: Isaac Marcus Boktryckeri Aktiebolag.

Riksdagen. (1971). Riksdagens protokoll. Nr. 27, 18 februari 1971.

Riksdagen. (1972a). Riksdagens protokoll. Nr. 16, 3 februari 1972.

Riksdagen. (1972b). Riksdagens protokoll. Nr. 92, 29 maj 1972.

Riksdagen. (1973). Riksdagens protokoll. Nr. 52, 23 mars 1973.

Riksdagen. (1975). Riksdagens protokoll. Nr. 67, 25 april 1975.

Riksdagen. (1977). Riksdagens protokoll. Nr. 141 26 maj 1977.

Riksdagen. (1980). Riksdagens protokoll. Nr. 143 (1979/80:143), 13 maj 1980.

Riksdagen. (1984). Riksdagens protokoll. Nr. 156 (1983/84:156), 28 maj 1984.

Riksdagen, andra kammaren. (1954). Riksdagens protokoll. Andra kammaren. Nr. 22, 22 maj 1954.

Riksdagen, andra kammaren. (1955a). Riksdagens protokoll. Andra kammaren. Nr. 10, 23 mars 1955.

Riksdagen, andra kammaren. (1955b). Riksdagens protokoll. Andra kammaren. Nr. 11, 25 mars 1955.

Riksdagen, andra kammaren. (1956a). Riksdagens protokoll. Andra kammaren. Nr. 9, 7 mars 1956.

Riksdagen, andra kammaren. (1956b). Riksdagens protokoll. Andra kammaren. Nr. 10, 14 mars 1956.

Riksdagen, andra kammaren. (1959a). Riksdagens protokoll. Andra kammaren. Nr. 7, 11 mars 1959 fm.

Riksdagen, andra kammaren. (1959b). Riksdagens protokoll. Andra kammaren. Nr. 27, 24 november 1959.

Riksdagen, andra kammaren. (1961a). Riksdagens protokoll. Andra kammaren. Nr. 30, 14 november 1961.

Riksdagen, andra kammaren. (1961b). Riksdagens protokoll. Andra kammaren. Nr. 13, 12 april 1961 fm.

Riksdagen, andra kammaren. (1961c). Riksdagens protokoll. Andra kammaren. Nr. 14, 19 april 1961 fm.

Riksdagen, andra kammaren. (1963). Riksdagens protokoll. Andra kammaren. Nr. 18, 26 april 1963.

Riksdagen, andra kammaren. (1964). Riksdagens protokoll. Andra kammaren. Nr. 29, 28 maj 1964.

Riksdagen, andra kammaren. (1965a). Riksdagens protokoll. Andra kammaren. Nr. 13, 24 mars 1965 fm.

Riksdagen, första kammaren. (1950). Riksdagens protokoll. Första kammaren. Nr. 2, 19–20 januari 1950.

Riksdagen, första kammaren. (1956). Riksdagens protokoll. Första kammaren. Nr. 2, 19 januari 1956 fm.

Riksdagen, första kammaren. (1958). Riksdagens protokoll. Första kammaren. Nr. B 6, 29 juli 1958 fm.

Riksdagen, första kammaren. (1965b). Riksdagens protokoll. Första kammaren. Nr. 22, 7 maj 1965.

Riksdagen, första kammaren. (1966). Riksdagens protokoll. Första kammaren. Nr. 14, 30 mars 1966 fm.

Riksdagen, första kammaren. (1967). Riksdagens protokoll. Första kammaren. Nr. 3, 20 januari 1967.

Riksdagen, första kammaren. (1968). Riksdagens protokoll. Första kammaren. Nr. 27, 22 maj 1968.

Riksdagen, första kammaren. (1969a). Riksdagens protokoll. Första kammaren. Nr. 4, 5 februari 1969 fm.

Riksdagen, första kammaren. (1969b). Riksdagens protokoll. Första kammaren. Nr. 17, 16 april 1969.

Regeringen. (1948). Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till ny strafflagstiftning för krigsmakten; given Stockholms slott den 27 februari 1948. (Proposition 1948:144).

Regeringen. (1962). Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående vissa frågor rörande totalförsvarets upplysningsverksamhet m. m.; given Stockholms slott den 23 februari 1962. (Proposition 1962:74).

Regeringen. (1966). Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag rörande de värnpliktigas utbildning m. m.; given Stockholms slott den 25 mars 1966. (Proposition 1966:106).

Regeringen. (1970). Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående ökat statligt stöd till de frivilliga försvarsorganisationerna och hemvärdet; given Stockholms slott den 20 februari 1970. (Proposition 1970:18).

Regeringen. (1977). Regeringens proposition om inriktningen av säkerhetspolitiken och totalförsvarets fortsatta utveckling; beslutad 3 mars 1977. (Proposition 1976/77:74).

Regeringen. (1984). Regeringens proposition om totalförsvarets ledning och samordning i regeringskansliet samt informationsberedskapen m. m.; beslutad den 15 mars 1984. (1983/84:166).

Sverige & Körlof, B. (2008). Ny inriktning av frivillig beredskapsverksamhet. Betänkande av Utredningen om frivillig försvarsverksamhet. Statens offentliga utredningar SOU 2008:101. Stockholm: Fritze.

Utredningen om Totalförsvarsplikten. (2008). *Totalförsvarsplikten i Framtiden. Delbetänkande från Utredningen om Totalförsvarsplikten*. Statens offentliga utredningar SOU 2008:98. Stockholm. Haettu 15.6.2022 osoitteesta <https://data.riksdagen.se/fil/EC6EB28D-A381-43B4-8A93-CBE82C3BF3A5>.

Sanoma- ja aikakauslehdet, tiedotteet, puheet, päättäjien blogikirjoitukset, käskyt

Aamulehti. (1938, 3.11.). Vapaaehtoinen vakuutusmaksu. No. 297, 2.

Ajan Sana. (1931). 'Urhon nousevat kumpujen yöstä'. 10. VII.,1.

Antezza, A.; Frank, A.; Frank, P.; Franz, L.; Rebinskaya, E. & Trebesch, C. (2022). Ukraine Support Tracker. Haettu 8.8.2022 osoitteesta <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>.

Atran, S. (2022, 11.7.). The will to fight. *Aeon.com*. Haettu 11.10.2022 osoitteesta <https://aeon.co/essays/wars-are-won-by-people-willing-to-fight-for-comrade-and-cause>.

Barno, D. & Bensahel, N. (2018, 15.5.) The Deepest Obligation of Citizenship: Looking Beyond the Warrior Caste. *War on the Rocks*. Haettu 26.2.2021 osoitteesta <https://warontherocks.com/2018/05/the-deepest-obligation-of-citizenship-looking-beyond-the-warrior-caste/>.

BBC News. (2014, 2.5.). Ukraine reinstates conscription as crisis deepens. *BBC.com*. Haettu 17.3.2021 osoitteesta <https://www.bbc.com/news/world-europe-27247428>.

Bowden, M. (2022, 22.11.). The Tiny and Nightmarishly Efficient Future of Drone Warfare. *The Atlantic*. Haettu 17.12.2022 osoitteesta <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2022/11/russia-ukraine-war-drones-future-of-warfare/672241/>.

Brown, D.; Horton, J. & Ahmedzade, T. (2022, 1.7.). Ukraine weapons: What military equipment is the world giving?. *BBC News*. Haettu 8.8.2022 osoitteesta <https://www.bbc.com/news/world-europe-62002218>.

Castren, K. (1929, 25.3.). Puolustuksemme ja taloudellinen pulakausi. *Sana ja Miekka*. No. 5–6, s. 78–79.

Chalmers, J. (2022, 2.3.). Dramatic Zelenskiy call prompted EU move to provide arms. *Reuters*. Haettu 18.3.2022 osoitteesta <https://www.reuters.com/world/europe/dramatic-call-with-ukraine-leader-prompted-historic-eu-move-provide-arms-2022-03-02/>

Cooper, H.; Barnes, J. E. ja Schmitt, E. (2022, 16.3.). As Russian Troop Deaths Climb, Morale Becomes an Issue, Officials Say. *New York Times*. Haettu 18.3.2022 osoitteesta <https://www.nytimes.com/2022/03/16/us/politics/russia-troop-deaths.html>.

Dickinson, P. (2022, 4.8.). Russian army faces morale problems as Putin's Ukraine invasion drags on. *Atlantic Council UkraineAlert*. Haettu 8.8.2022 osoitteesta <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russian-army-faces-morale-problems-as-putins-ukraine-invasion-drags-on/>.
Digi.kansalliskirjasto.fi, haettu 17.5.2023.

Dixon, R. (2020, 11.11.). Azerbaijan's drones owned the battlefield in Nagorno-Karabakh — and showed future of warfare. *The Washington Post*. Haettu 28.7.2021 osoitteesta https://www.washingtonpost.com/world/europe/nagorno-karabakh-drones-azerbaijan-aremenia/2020/11/11/441bcbd2-193d-11eb-8bda-814ca56e138b_story.html.

Dunlap, C. (2018, 20.6.) Can We Talk? The Obligation of Military Service. *War on the Rocks*. Haettu 26.2.2021 osoitteesta <https://warontherocks.com/2018/06/can-we-talk-the-obligation-of-military-service/>.

Eckel, M. (2021, 17.12.). How Long Could Ukraine Hold Out Against A New Russian Invasion?. *Radio Free Europe/RadioLiberty*. Haettu 10.10.2022 osoitteesta <https://www.rferl.org/a/russia-ukraine-invasion-scenarios/31614428.html>.

Etelä-Suomen Sanomat. (1969, 18.6.). Maailmansodan syttymismahdollisuudet lisääntyneet suomalaisten mielestä, 4.

Freeman, S.B. & Elgin, K. K. (2022, 17.3.). What the use of Russian conscripts tells us about the war in Ukraine. *Politico*. Haettu 8.8.2022 osoitteesta <https://www.politico.eu/article/what-the-use-of-russia-conscripts-tells-us-about-the-war-in-ukraine/>.

Gady, F. & Stronell, A. (2020, 19.11.). What the Nagorno-Karabakh Conflict Revealed About Future Warfighting. *World Politics Review*. Haettu 28.7.2021 osoitteesta <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/29229/what-the-nagorno-karabakh-conflict-revealed-about-future-warfighting>.

Gerster, L. (2022, 28.3.). Sie wollen seine Worte nicht hören. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Haettu 30.3.2022 osoitteesta <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/andrij-melnyk-ukrainischer-botschafter-in-verzweifelter-mission-17909743.html>.

Helsingin Sanomat. (1929a, 17.3.). Kansallisen Edistyspuolueen tuleva puoluekokous. No. 75, 8.

Helsingin Sanomat. (1929c, 3.4.). Puolustustahdon ja puolustuskyvyn kehittäminen kouluissamme. No. 89, 11

Helsingin Sanomat. (1929d, 8.4.). Eduskunnan puhemiehen Kyösti Kallion puhe. No. 94, 5–6.

Helsingin Sanomat. (1929b, 20.6.). Ministeri Kivimäki kommunisteista. No. 164, 3.

Helsingin Sanomat. (1932, 21.6.). Mäntsälän talvinen kapina. No. 166, 4.

Helsingin Sanomat. (1935b, 10.7.). Nuorisoseurat ja maanpuolustustahto. No. 181, 4.

Helsingin Sanomat. (1935a, 25.10.). Mitä nykyhetki meiltä vaatii? No. 288, 4.

Helsingin Sanomat. (1935c, 29.12.). Maailmanrauha vakiinnutettava. No. 350, 6.

Helsingin Sanomat. (1938, 7.5.). Propagandan analyysiä. No. 121, 4.

Helsingin Sanomat. (1939a, 3.1.). Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe. No. 2, 2.

Helsingin Sanomat. (1939b, 18.4.). Suomi on viime aikoina päässyt pitkän askeleen itsenäisyyttään turvatessaan. No. 103, 8,10.

Helsingin Sanomat. (1993, 21.3.). Pääkirjoitus: Maanpuolustus kiinnostaa, A2.

Hird, K.; Mappes, G.; Lawlor, K.; Barros, G. & Kagan, F.W. (2022, 12.9.). Russian Offensive Campaign Assessment, September 12. *ISW*. Haettu 13.9.2022 osoitteesta <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-september-12>.

Himanen, J. (2022, 16.3.). Arvio: Venäjän armeija riittää vielä 10–14 päivää – suomalaisasiantuntija: ”Kulminaatiopiste alkaa olla vastassa”. *Iltalehti*. Haettu 18.3.2022 osoitteesta <https://www.iltalehti.fi/ulkomaat/a/1611a167-6286-45b9-8122-0b70b84d69c8>.

Hufvudstadsbladet. (1904, 19.7.). Försvaret af Port Artur. No. 192, 8.

Hufvudstadsbladet. (1942, 5.11.). De bärande idéerna i framtidens Europa. No. 299, 3.

Huuska, V. (2011, 13.6.). Ylipäällikkö Mannerheimin päiväkäsyt jatkosodan alussa 1941. *Uusi Suomi*. Puheenvuorot. Haettu 11.4.2021 osoitteesta <https://puheen-vuoro.uusisuomi.fi/veikkohuuska/75778-ylipaallikko-mannerheimin-paivakaskyt-jatkosodan-alussa-1941/>.

Hybrid CoE. (2022). Hybrid threats as a concept. Haettu 21.10.2022 osoitteesta <https://www.hybridcoe.fi/hybrid-threats-as-a-phenomenon/>.

Häkkinen, T. (2019b, 13.11.). Velvollisuus puolustaa omaa maata on yhä voimissaan Euroopassa. *The Ulkopolitist.fi*. Haettu 12.1.2021 osoitteesta <https://ulkopolitist.fi/2019/11/13/velvollisuus-puolustaa-omaa-maata-on-yha-voimissaan-euroopassa/>.

Hämeen Kansa. (1939, 30.12.). Kestääkö kansamme? No 156, 3.

Ikäheimo, H. (2017, 21.3.). Populismien aikakausi – kausivaihtelua vai pysyvämpi muutos?. *Sitra*. Haettu 7.12.2020 osoitteesta <https://www.sitra.fi/artikkelit/populismien-aikakausi-kausivaihtelua-pysyvampi-muutos/>.

Ilkka. (1937, 4.7.). Puolustuksemme kestävyys ei riipu vain varustusten lujudesta vaan myöskin kansamme puolustustahdosta. No. 175, 1.

Ilkka. (1938, 8.5.). Propaganda - rauhan ja sodan aseista mahtavin. No. 122, 6.

Ivanova, A. (2022, 29.7.). Ukraine: How Russia's war aims are changing. *Dw.com*. Haettu 20.8.2022 osoitteesta <https://www.dw.com/en/ukraine-how-russias-war-aims-are-changing/a-62632099>.

Jamali, N., Brennan, D. & O'Connor, T. (2022, 24.2.). Exclusive: U.S. Expects Kyiv to Fall in Days as Ukraine Source Warns of Encirclement. *Newsweek*. Haettu 30.3.2022 osoitteesta <https://www.newsweek.com/us-expects-kyiv-fall-days-ukraine-source-warns-encirclement-1682326>.

Kagan, F. W., Barros, G. & Hird, K. (2022, 3.4.). Russian Offensive Campaign Assessment, April 3. ISW, Institute for the Study of War. Haettu 8.8.2022 osoitteesta <https://www.understandingwar.org/backgrounders/russian-offensive-campaign-assessment-april-3>.

Kaikkonen, A. (2022, 1.12.). Blogi: Vahva maanpuolustustahto, Nato-jäsenyyden kannatus ja luottamus Puolustusvoimiin yhdistää suomalaisia. Haettu 21.12.2022 osoitteesta <https://www.anttikaikkonen.fi/2022/12/01/vahva-maanpuolustustahto-nato-jasenyyden-kannatus-ja-luottamus-puolustusvoimiin-yhdistaa-suomalaisia/>.

- Kalajokilaakso. (1939, 6.12.). Kalajokilaakso 30 vuotta sitten: Lehti julkaisi presidentti Kyösti Kallion itsenäisyyspäivän puheen sanasta sanaan vuodelta 1939 – Tänäin samaisesta puheesta tulee kuluneeksi 80 vuotta. Haettu 1.4.2022 osoitteesta <https://www.kalajokilaakso.fi/uutinen/585864>.
- Kallio, K. (1940). Tasavallan presidentti Kyösti Kallion radiopuhe 14.3.1940. Haettu 1.4.2022 osoitteesta <https://www.kalliomuseo.fi/museo/ajankohtaista/tasavallan-presidentti-kyosti-kallion-radiopuhe-14.3.1940/>.
- Keskisuomalainen. (1939, 31.12.). Hyvää uutta vuotta! No. 301, 2.
- Kirby, J. (2022, 3.3.). The other members of Ukraine's resistance. *Vox.com*. Haettu 30.3.2022 osoitteesta <https://www.vox.com/22956752/ukraine-resistance-volunteers-russia-invasion>.
- Klare, M. (2018). U.S., Russia Impede Steps to Ban 'Killer Robots'. *ArmsControl.org*. Haettu 6.8.2021 osoitteesta <https://bit.ly/3dIj03m>.
- Koivisto, M. (2022, 28.2.). Ylen kysely: Enemmistö suomalaisista kannattaa Suomen Nato-jäsenyyttä. *Yle Uutiset*. Haettu 12.8.2022 osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-12336530>.
- Kolesnikov, A. & Volkov, D. (2022, 14.9.). Do Most Russians Support the War in Ukraine?. *Project Syndicate*. Haettu 11.10.2022 osoitteesta <https://www.project-syndicate.org/commentary/russian-public-opinion-ukraine-war-putin-approval-rating-by-andrei-kolesnikov-and-denis-volkov-2022-09>.
- Koskenniemi, V. A. (1940). *Sata kunnian päivää: Kaksi puhetta*. Klingendahl.
- Lassila, E. (2022, 21.9.). Mitä Venäjän osittainen liikekannallepano käytännössä tarkoittaa? Pekka Toveri ei usko, että Venäjä saa joukkoja kasaan. *Helsingin Sanomat*. Haettu 10.10.2022 osoitteesta <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000009084055.html>.
- Leinonen, A. (1924, 15.12.). Puolustustahto ja sen kasvattaminen. *Sana ja Miekka*. No. 22, 481–484.
- Maakansa. (1937, 1.12.). Budjetin menopuolelle tuli 4 lisäystä ja 1 vähennys. No. 276, 1.
- Maakansa. (1938, 23.6.). Maanpuolustustahdon juhla. No. 141, 1, 4.
- MacFarquhar, N. (2022, 10.7.). Desperate for Recruits, Russia Launches a 'Stealth Mobilization'. *The New York Times*. Haettu 13.9.2022 osoitteesta <https://www.ny-times.com/2022/07/10/world/europe/russia-recruits-ukraine-war.html>.
- Mahlamäki, H. (2022, 25.2.). Puolalaiset käynnistivät valtavan auttamisoperaation – Raja-alueella näkee myös hiljaisia miehiä, jotka ovat matkalla sotaan. *Helsingin Sanomat*. Haettu 30.3.2022 osoitteesta <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000008642559.html>.

Mannerheim, C. G. E. (1940, 18.2.). (Julistus) Vihollinen ei koskaan voi murtaa puolustusjärjestelmäni. *Laatokka*. No. 23, 1.

Mannerheim, C. G. E. (1941). *Ylipäällikön päiväkäsky No. 3*. Haettu 6.8.2021 osoitteesta http://www.mannerheim.fi/pkaskyt/pk3_41.gif.

Mannerheim, C. G. E. (1943, 17.12.) Vain oma voima, kansan puolustustahto ja luja armeija voi taata vapautemme. *Laatokka*. No. 23, 1.

Mantere, O. (1936, 23.6.). Yhteiskuntajärjestyksemme horjuttamispyrkimykset on päättävästi torjuttava. *Helsingin Sanomat*, No. 167, 5, 9.

McDermott, R. (2021, 21.4.). Moscow Forming First Robotic Military units. *Eurasia Daily Monitor* 18(64). The Jamestown Foundation. Haettu 22.4.2021 osoitteesta <https://jamestown.org/program/moscow-forming-first-robotic-military-units/>.

Melkozerova, V. (2022, 12.7.). The Hate I Feel. *The Atlantic*. Haettu 11.10.2022 osoitteesta <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/07/ukraine-russia-war-hate/661458/>.

Miller, G. & Belton, C. (2022, 19.8.). Russia's spies misread Ukraine and misled Kremlin as war loomed. *The Washington Post*. Haettu 14.12.2022 osoitteesta <https://www.washingtonpost.com/world/interactive/2022/russia-fsb-intelligence-ukraine-war/>.

MTV Uutiset. (2022a, 4.3.). Uusi laki Venäjällä: Vankilatuomio armeijaan liittyvistä ”valeuruisista”. Haettu 18.3.2022 osoitteesta <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/uusi-laki-venajalla-vankilatuomio-armeijaan-liittyvista-valeuutisista/8370344#gs.tnahok>.

MTV Uutiset. (2022b, 8.4.). Ukrainan sota sai suomalaiset sekä jättämään aseet että tarttumaan niihin. Haettu 10.10.2022 osoitteesta <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/ukrainan-sota-sai-suomalaiset-seka-jattamaan-aseet-etta-tarttumaan-niihin/8398474#gs.enev3v>.

Niinistö, J. (2018). Puolustusministeri Jussi Niinistön puhe Maanpuolustuspäivä 2018 -tapahtumassa. Haettu 20.8.2022 osoitteesta https://www.defmin.fi/ajankohdista/puheet/puolustusministeri_jussi_niiniston_puhe_maanpuolustuspaiva_2018_tapahtumassa.9491.news?10547_o=40#3d7d842a.

Norris, P. & Kizilova, K. (2022, 3.3.). What mobilises the Ukrainian resistance?. *EU-ROPP – European Politics and Policy*. Haettu 18.3.2022 osoitteesta <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2022/03/03/what-mobilises-the-ukrainian-resistance/>.

Orthodox Times. (2022, 4.5.). Kirill's provocative statement: Russia has never attacked anyone. Haettu 10.10.2022 osoitteesta <https://orthodoxtimes.com/kirills-provocative-statement-russia-has-never-attacked-anyone/>.

Paavolainen, E. (1027, 15.8.) Repeämät puolustusrintamassamme. *Sana ja Miekka*. No. 15, 267–272.

Pohjolan Vartio. (1937). Tasavallan Presidentin tervehdys maan puolustusvoimille. No. 4, 105.

Politiikkaradio. (2022, 28.3.). Miksi Venäjän tiedustelu epäonnistui Ukrainassa? Haettu 11.10.2022 osoitteesta <https://areena.yle.fi/podcastit/1-61698150>.

Puhakka, Y. W. (1024, 15.2.) Kansakunta ja valtion puolustus. *Sana ja Miekka*. No. 2, 27–31.

Punanen, S. (Yrjö Räisänen). (1932, 20.11.). Mitä Sasulle kuuluu. *Suomen Sosialidemokraatti*. No. 318, 1, 4.

Putin, V. (2022a, 24.2.). Address by the President of the Russian Federation. Haettu 18.3.2022 osoitteesta <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>.

Putin, V. (2022b, 21.2.). Address by the President of the Russian Federation. Haettu 8.8.2022 osoitteesta <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/statements/67828>.

Pääesikunta. (2019). Tiedote: Varusmiesten maanpuolustustahto ja tyytyväisyys esimiehiin on korkealla tasolla. *Puolustusvoimat.fi*, 1. maaliskuuta. Haettu 29.7.2021 osoitteesta <https://puolustusvoimat.fi/-/varusmiesten-maanpuolustustahto-ja-tyytyvaisuus-esimiehiin-on-korkealla-tasolla>.

Roth, A. (2022, 26.2.). ‘Don’t call it a war’ – propaganda filters the truth about Ukraine on Russian media. *The Guardian*. Haettu 18.3.2022 osoitteesta <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/26/propaganda-filters-truth-ukraine-war-russian-media>.

Risen, J. & Klippenstein, K. (2022, 5.10.). The CIA Thought Putin Would Quickly Conquer Ukraine. Why Did They Get It So Wrong?. *The Intercept*. Haettu 18.11.2022 osoitteesta <https://theintercept.com/2022/10/05/russia-ukraine-putin-cia/>.

Ryti, R. (Puhuja). (1941, 26.6.). *Presidentti Risto Rytin radiopuhe, referaatti* [Äänitallenne]. YLE Elävä arkisto, julkaistu 8.9.2006. Haettu 10.4.2021 osoitteesta <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/09/08/presidentti-rytin-puhe-jatkosodan-alussa>.

Sana ja Miekka. (1924a, 31.1.). Pääkirjoitus: Sana ja Miekka. Tehtävämme. No. 1, 1–3.

Sana ja Miekka. (1924b, 15.8.). Aseton kansa on kelvoton. No. 14, 309–311.

Sana ja Miekka. (1928a, 31.1.). Onko mitään järkeä siinä, että sosialidemokraatit vaativat asevelvollisten palvelusaikaa lyhennettäväksi. No. 2, 21–22.

Sana ja Miekka. (1928b, 15.8.). Sodanvaara. No. 15, 253–254.

Sana ja Miekka. (1928c, 15.10.) Tehtävämme. No. 19, 319–320.

Sana ja Miekka. (1929, 15.2.). Mitä sotateoreetikot sanovat puna-armeijasta. No. 3, 37–39.

Sauer, P. (2022, 7.8.). Russia's private military contractor Wagner comes out of the shadows in Ukraine war. *The Guardian*. Haettu 8.8.2022 osoitteesta <https://www.theguardian.com/world/2022/aug/07/russias-private-military-contractor-wagner-comes-out-of-the-shadows-in-ukraine-war>.

Snellman, J. V. (1877, 1.11.). Morgonbladet nro 255, 1.11.1877: Ruotsalainen Aftonbladet Suomen yleisestä asevelvollisuudesta. Haettu 5.11.2021 osoitteesta <http://snellman.kootutteokset.fi/fi/dokumentit/morgonbladet-nro-255-1111877-ruotsalainen-aftonbladet-suomen-yleisest%C3%A4>.

Sosialisti. (1939, 31.12.). Työväenliikkeen miehet puhuvat. No 302, 2.

STT. (1936, 3.11.). Pohjolan olemassaolon määrää kysymys pohjolan puolustuksesta. *Hämeen Sanomat*. No. 254, 5.

STT. (2022, 25.2.). Zelenskyi antoi määräyksen yleisestä liikekannallepanosta – kertoo ainakin 137 saaneen surmansa taisteluissa. *Maaseudun Tulevaisuus*. Haettu 13.9.2022 osoitteesta <https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/uutiset/3a60432c-bde6-5b3d-97cc-f1f4284d9116>.

Suomen Sosialidemokraatti. (1922, 21.10.). Uusi asevelvollisuuslaki hyväksytty. No 244, 4.

Suomen Sosialidemokraatti. (1927, 29.6.). Teidän puolustusohjelmanne lepää terveellä pohjalla. No. 146, 4.

Suomen Sosialidemokraatti. (1928, 3.6.). Militaristinen tartunta. No. 149, 4.

Suomen Sosialidemokraatti. (1929a, 17.3.). Työläisnaiset ja rauhan kysymys. No. 76, 8.

Suomen Sosialidemokraatti. (1929b, 1.7.). Puolustustahto ja jalkahiki. No. 174, 4.

Suomen Sosialidemokraatti/Nimimerkki ”k”. (1931, 10.7.). Surullinen lausunto. No. 183, 3–4.

Suomen Sosialidemokraatti. (1932, 5.12.). Pääkirjoitus: Viisitoista vuotta. No. 333, 3.

Suomen Sosialidemokraatti. (1934, 8.9.). Pääkirjoitus: Puolustus ja sen kustannukset. No. 242, 3.

Suomen Sosialidemokraatti. (1935, 22.7.). Työväki näytti taas voimansa. No. 196, 1–2.

Suomen Sosialidemokraatti. (1936, 29.7.). Hallitus luottaa täydellisesti kansan puolustustahtoon. No. 204, 1.

Suomen Sosialidemokraatti. (1938, 30.4.). Varustelulaki hyväksyttiin eilen ratkaisevassa toisessa käsittelyssä. No. 115, 1, 8–9

Suomen Sosialidemokraatti. (1939, 4.11.). Pääkirjoitus: Työväestömme todelliset kasvat. No. 299, 3.

Tuominen, T. (2020, 14.12.). Dronet sodan voittajina. *Reserviläinen*. Haettu 28.7.2021 osoitteesta https://www.reservilainen.fi/uutiset/dronet_sodan_voittajina.

Turun Sanomat. (1938, 3.1.). Isänmaamme menestykseen ja kansamme hyvinvointiin. No. 2, 3.

Turun Sanomat. (1939, 17.12.). Antajia. No. 341, 1.

UN News. (2022, 2.3.). General Assembly resolution demands end to Russian offensive in Ukraine. Haettu 30.10.2022 osoitteesta <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152>.

Uusi Päivä. (1918, 19.12.). Uusi Päivä. No. 23, 1.

Uusi Suomi. (1939, 29.12.). Vakava hintataso. No. 350, 4.

Vainio, R. (1994, 30.11.). Suojeluskuntajärjestön puuhaamisesta luovuttiin. *Helsingin Sanomat*, A10.

Vallas, H. (2022, 13.8.). Ukrainan sota ja Suomi. *Siivet*. Haettu 16.8.2022 osoitteesta https://siivet.fi/sotilasilmailu/ukrainan-sota-ja-suomi/?fbclid=IwAR261N1WZxAb82HmazZIHZ9v0acb2aI-6GBBay4CHmQJL9bXZxN-4xbHq_I.

Vuori, E. A. (1937, 19.6.). Propaganda diktatuurimaiden poliittisena aseena. *Suomen Sosialidemokraatti*. No. 162, 3.

Puolueohjelmat

Kansallinen Edistyspuolue. (1929). Kansallisen Edistyspuolueen Yleisohjelma. Hyväksytty puoluekokouksessa 7.4.1929. Haettu 6.1.2022 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KE/303>.

Kansallinen Kokoomuspuolue. (1933). Kansallisen Kokoomuspuolueen vaaliohjelma. Hyväksytty puoluekokouksessa 7.–8.5.1933. Haettu 5.11.2021 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KOK/96>.

Kansallinen Kokoomuspuolue. (1936). Kansallisen Kokoomuksen vaaliohjelma. Hyväksytty puoluekokouksessa 13.–14.4.1936. Haettu 6.1.2022 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KOK/97>.

Kansanpuolue. (1932). Kansanpuolueen ohjelma. Hyväksytty virallisessa perustavassa kokouksessa Ylivieskassa elokuun 21 p:nä 1932. Haettu 6.1.2022 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KP2/306>.

Suomen Sosialidemokraatti/puoluekokous. (1926, 6.2.). Sosialidemokraattinen puoluekokous maanpuolustuskysymyksestä. No. 30, 1.

Suomen Sosialidemokraatti. (1939, 22.3.). Puolueemme ulkopoliittisen ja maanpuolustusohjelman perustelut. (Jatk.). No. 80, 9.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue. (1939a). Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen ulkopoliittinen ja maanpuolustusohjelma. Esitys puoluekokoukselle v. 1939. Haettu 6.1.2022 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SDP/484>.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue. (1939b, 3.6.). Sosialidemokraattisen puolueen vaaliohjelma. *Suomen Sosialidemokraatti*. No. 147, 1.

Suomalaissosialistinen Työväenpuolue. (1935). Suomalaissosialistisen Työväen Puolueen ohjelma 1935. Haettu 6.1.2022 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/pohtiva/ohjelmalistat/STP1/366>.

Arkistot

A. K. Cajanderin arkisto, Kansallisarkisto. (AK II)

Risto Rytin arkisto, Kansallisarkisto. (RR)

Valtion Tiedotuslaitos, Kansallisarkisto. (VT)
- Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto

Tutkimuskirjallisuus

Agrell, W. (2010). *Fredens illusioner: Det svenska nationella försvarets nedgång och fall 1988–2009*. Atlantis.

Ahlbäck, A. (2006). Mitä miehen on kestettävä. Kokemuksia suomalaisesta sotilas-koulutuksesta 1920- ja 1930-luvuilta sukupuolihistorian valossa. Teoksessa Kinnunen, T. & Kivimäki, V. (toim.). *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta* (s. 107–124). Helsinki ja Jyväskylä: Minerva.

Ahto, S. (1989). *Talvisodan henki: Mielialoja Suomessa talvella 1939–1940*. Porvoo, Helsinki ja Juva: WSOY.

Ahvenainen, J. & Vartiainen, H. J. (1982). Itsenäisen Suomen talouspolitiikka. Teoksessa Ahvenainen, J.; Pihkala, E. & Rasila, V. *Suomen taloushistoria 2. Teollistava Suomi* (175–203). Helsinki: Tammi.

Ahvenainen, S. (2018). Tofflereiden informaatioyhteiskunnan sota. Teoksessa Hyytiäinen, M. (toim.). *Tuleva sota. Nykyhetki ennakointien valossa* (s. 17–37). Helsinki: Edita ja Maanpuolustuskorkeakoulu.

Almond, G. A. & Verba, S. (1972 [1963]). *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy In 5 Nations*. Princeton NJ: Princeton University Press.

Al-Rodhan, N. (2015). Strategic Culture and Pragmatic National Interest. *Global Policy*. Haettu 17.11.2020 osoitteesta <https://www.globalpolicyjournal.com/blog/22/07/2015/strategic-culture-and-pragmatic-national-interest>.

Althaus, S. L. (2003). *Collective Preferences in Democratic Politics: Opinion Surveys and the Will of the People*. Cambridge University Press.

Andrén, N. (1972). Sweden's Security Policy. *Cooperation and Conflict*, 7(3/4), 259–285. <http://www.jstor.org/stable/45083093>.

Andžāns, M. & Sprūds, A. (2020). Willingness to defend one's own country and to resist in the Baltic states. *Security and Defence Quarterly*, 30(3):15–30. DOI: <https://doi.org/10.35467/sdq/124712>.

Ankersmit, F. R. (2007). Political Representation and Political Experience: An Essay on Political Psychology. *Redescriptions. Yearbook of Political Thought and Conceptual History* 11(1), 21–44. DOI: <http://doi.org/10.7227/R.11.1.3>.

Aron, R. (1981). *Peace and War: A Theory of International Relations*. Malabar: Robert F. Krieger.

Ashplant, T. G., Dawson, G. & Roper, M. (2000). *The Politics of War Memory and Commemoration*. London: Routledge.

Baggiarini, B. (2014). Remaking Soldier-citizens: Military Privatization and the Politics of Sacrifice. *St Antony's International Review*, 9(2), 9–23.

Baker, W. D. & Oneal, J. R. (2001). Patriotism or Opinion Leadership? The Nature and Origins of the “Rally ‘Round the Flag” effect. *Journal of Conflict Resolution*, 45(5), 661–687. <https://doi.org/10.1177/0022002701045005006>.

Barry, B. (1997). The Politics of Free Will. *Tijdschrift voor Filosofie*, 59(4): 615–630.

Bartov, O. (1991). *Hitler's Army. Soldiers, Nazis, and War in the Third Reich*. New York and Oxford: Oxford University Press.

Baum, M. (2003). *Soft News Goes to War. Public Opinion and American Foreign Policy in the New Media Age*. Princeton: Princeton University Press.

Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage.

- Beckett, I. F. W. (2011). *Britain's Part-time Soldiers. The Amateur Military Tradition*. Barnsley: Pen & Sword.
- Berck, P. & Lipow, J. (2011). Military Conscription and the (Socially) Optimal Number of Boots on the Ground. *Southern Economic Journal* 78(1), 95–106.
- Berg, L. & Hjerm, M. (2010). National Identity and Political Trust. *Perspectives on European Politics and Society*, 11(4), 390–407. DOI: [10.1080/15705854.2010.524403](https://doi.org/10.1080/15705854.2010.524403)
- Berkhoff, K. C. (2012). *Motherland in Danger: Soviet Propaganda During World War II*. Harvard University Press.
- Bernstein, M. (2005). Identity Politics. *Annual Review of Sociology* 31, 47-74.
- Berkovich, I. (2017). *Motivation in War. The Experience of Common Soldiers in Old-regime Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Black, J. (2013). *War and Technology*. Indiana University Press.
- Blombergs, F. (toim.) (2016a): *Suomen turvallisuuspoliittisen ratkaisun lähtökohdat*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Blombergs, F. (2016b). Johdatus Suomen turvallisuuspolitiikkaan kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa. Teoksessa Blombergs, F. (toim.). *Suomen turvallisuuspoliittisen ratkaisun lähtökohdat* (s. 3–53). Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Blomstedt, Y. (1972). Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan nykynäkymiä. Teoksessa *Henkisen maanpuolustuksen työkenttää* (s. 7–9). Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan julkaisu No. 6. Helsinki: Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta.
- Bloom, W. (1990). *Personal Identity, National Identity and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bobbitt, P. (2003[2002]). *The Shield of Achilles. War, Peace and the Course of History*. Lontoo: Penguin Books.
- Boene, B. (2009). Shifting to All-Volunteer Armed Forces in Europe: Why, How, With What Effects? *Forum Sociológico* [Online] 19, julkaistu online 20.7.2012. Haettu 17.3.2021 osoitteesta <http://journals.openedition.org/sociologico/347>. DOI: <https://doi.org/10.4000/sociologico.347>.
- Booth, W. C. (2005). War Rhetoric, Defensible and Indefensible. *JAC* 25(2), 221–244.
- Bramsted, E. K. (1965). *Goebbels and National Socialists Propaganda 1925–1945*. East Lansing.

- Bredbenner, C. (2012). A Duty to Defend? The Evolution of Aliens' Military Obligations to the United States, 1792 to 1946. *Journal of Policy History*, 24(2), 224–262. <http://doi.org/10.1017/S0898030612000036>.
- Brubaker, R. & Cooper, F. (2000). Beyond “Identity”. *Theory and Society*, 29(1), 1–47.
- Brudholm, T. (2010). Hatred as an Attitude. *Philosophical Papers*, 39(3), 289–313. DOI: 10.1080/05568641.2010.538912.
- Bruneau, T. C. & Tollefson, S. D. (2006). *Who Guards the Guardians and How: Democratic Civil-Military Relations*. University of Texas Press.
- Bruneau, T. C. & Croissant, A. (2019). Civil-Military Relations: Why Control is Not Enough. Teoksessa Bruneau, T. C. ja Croissant, A. (toim.). *Civil-Military Relations: Control and Effectiveness Across Regimes* (s. 1–19). Boulder: Lynne Rienner. Haettu 11.10.2021 osoitteesta <https://www.rienner.com/uploads/5cb0a694b042e.pdf>.
- Burk, J. (1995). Citizenship Status and Military Service: The Quest for Inclusion by Minorities and Conscientious Objectors. *Armed Forces & Society* 21(4), 503–529. <https://doi.org/10.1177/0095327X9502100401>.
- Burke, K. (1969). *A Rhetoric of Motives*. Berkeley: University of California Press.
- Burstein, P. (2003). The Impact of Public Opinion on Public Policy: A Review and an Agenda. *Political Research Quarterly* 56(1): 29–40.
- Buzan, B., Wæver, O. & de Wilde, J. (1998). *Security. A New Framework for Analysis*. Boulder & London: Lynne Rienner Publishers.
- Bytwerk, R. L. (2004). *Bending Spines. The Propagandas of Nazi Germany and the German Democratic Republic*. Michigan State University Press.
- Čajić, J. (2016). The Relevance of Clausewitz's Theory of War to Contemporary Conflict Resolution. *Connections* 15(1), 72–78. Haettu 29.7.2021 osoitteesta <http://www.jstor.org/stable/26326430>.
- Calhoun, C. (2007). Social Solidarity as a Problem for Cosmopolitan Democracy. Teoksessa Benhabib, S. Shapiro, I. & Peranovic, D. (toim.). *Identities, Affiliations, and Allegiances* (s. 285–302). Cambridge: Cambridge University Press.
- Campbell, D. (1993). *Politics Without Principles. Sovereignty, Ethics and the Narrative of the Gulf War*. Boulder, CO/London: Lynne Rienner.
- Campbell, D. (1998a). MetaBosnia: narratives of the Bosnian War. *Review of International Studies* 24(2), 261–281.
- Campbell, D. (1998b). *Writing Security. United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Carlsson, G. (1953), Redogörelse för komiténs opinion undersökning. Teoksessa *Psykologiskt försvar. Betänkande avgivet av Kommittén för utredning om det psykologiska försvaret* (s. 205–238). Statens offentliga utredningar (1953:27). Stockholm: Inrikesdepartementet. Haettu 24.9.2021 osoitteesta <https://bit.ly/3kJecyd>.

Carr, E. H. (2016). *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939*. Reissued with a New Preface from Michael Cox. London: Palgrave Macmillan.

Cars, H. C., Skoglund, C. & Zetterberg, K. (1986). *Svensk försvarspolitik under efterkrigstiden*. Rapport från Militärhistoriska avdelningen vid Militärhögskolan. Stockholm.

Cashman, G. (2014). *What Causes War? An Introduction to Theories of International Conflict*. 2nd ed. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers.

Chan, S. & Safran, W. (2006). Public Opinion as a Constraint against War: Democracies' Responses to Operation Iraqi Freedom. *Foreign Policy Analysis*, 2(2), 137–56.

Clark, C. (2013). *The Sleepwalkers. How Europe Went to War in 1914*. Lontoo: Penguin Books.

Clausewitz, C. v. (2019). *Sodankäynnistä* (7. p.). Suomentanut Heikki Eskelinen. Art House.

Cohen, E. A. (1985). *Citizens and Soldiers: The Dilemmas of Military Service*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Cohen, E. A. (2002). *Supreme Command. Soldiers, Statesmen, and Leadership in Wartime*. New York: Anchor Books.

Cohen, R. S., Chandler, N., Efron, S., Frederick, B., Han, E., Klein, K., Morgan, F. E., Rhoades, A. L., Shatz, H. J. & Shokh, Y. (2020). *The Future of Warfare in 2030. Project Overview and Conclusions*. RAND. Haettu 21.5.2021 osoitteesta https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2800/RR2849z1/RAND_RR2849z1.pdf.

Commuri, G. (2019). *Indian Identity Narratives and the Politics of Security*. New Delhi ja Thousand Oaks: SAGE Publications.

Connable, B., McNerney, M.J., Marcellino, W., Frank, A., Hargrove, H., Posard, M.N., Zimmerman, S.R., Lander, N., Castillo, J.J., Sladden, J., Binnendijk, A., Bartels, E.M., Doll, A., Tecott, R., Fernandes, B.J., Helwig, N., Paoli, G.P., Marcinek, K. & Cornish, P. (2019). *Will to Fight. Returning to the Human Fundamentals of War*. RAND Corporation. Haettu 29.7.2021 osoitteesta https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB10040.html.

Dalsjö, R.; Jonsson, M. & Norberg, J. (2022). A Brutal Examination: Russian Military Capability in Light of the Ukraine War. *Survival*, 64(3), 7–28. DOI: [10.1080/00396338.2022.2078044](https://doi.org/10.1080/00396338.2022.2078044).

Davies, N., Eager, A.; Maier, M. & Penfold, L. (2012). *Defence Economic Research Paper: Intergenerational Equipment Cost Escalation*. UK Ministry of Defence. Haettu 9.1.2020 osoitteesta https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/280041/18_december_2012.pdf.

Davis, William. (2012). Swords into ploughshares: The effect of pacifist public opinion on foreign policy in western democracies. *Cooperation and Conflict*, 47(3), 309–30.

Díez-Nicolás, J. (2010). Cultural Differences on Values about Conflict, War and Peace. *World Values Research* 3(1), 1–19.

DiMaggio, A. (2010). *When Media Goes to War. Hegemonic Discourse, Public Opinion, and the Limits of Dissent*. New York, NY: Monthly Review Press.

Dodson, G. F. (2017). *Free Will, Neuroethics, Psychology and Theology*. Wilmington & Málaga: Vernon Press.

Dovi, S. (2018). Political Representation. Teoksessa Zalta, E. N. (toim.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Haettu 3.8.2021 osoitteesta <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/political-representation/>.

Dromi, S. M. (2020). Book review: Ronald F. Inglehart, Cultural Evolution: People's Motivations are Changing, and Reshaping the World. *Social Forces*, 98(4), 1–3. <https://doi.org/10.1093/sf/soz119>.

Druckman, D. (1994). Nationalism, Patriotism, and Group Loyalty: A Social Psychological Perspective. *Mershon International Studies Review*, 38(1), 43–68. <https://doi.org/10.2307/222610>.

du Cluzel, F. (2020). Cognitive Warfare. *Innovation Hub*. June–November 2020. Haettu 18.5.2021 osoitteesta https://www.innovationhub-act.org/sites/default/files/2021-01/20210113_CW%20Final%20v2%20.pdf.

Edelman, M. (1985). Political Language and Political Reality. *PS*, 18(1), 10–19. DOI: 10.2307/418800.

Eddie, G. D. (2020). *Swedish Foreign Policy, 1809-2019: A Comprehensive Modern History*. Peter Lang.

Ericson, L. (1999). *Medborgare i vapen: Värnplikten i Sverige under två sekel*. Lund: Historiska media.

Eskola, A. (1962). Yhteiskunnan säilymistä ja puolustamista koskevat arvostukset. *Tiede ja ase* 20, 5–90.

Eskolin, M. (2013). *Jatkosodan muisto. Lehdistökeskustelu jatkosodan merkityksistä kuudessa sanomalehdessä 1984 ja 1994*. Helsinki: Helsingin Yliopisto.

- Fabienne, P. (2017). Political Legitimacy. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Hattu 7.1.2021 osoitteesta <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/legitimacy/>.
- Feaver, P. D. (1999). Civil-Military Relations. *Annual Review of Political Science*, 2(1), 211–241.
- Feaver, P. (2003). *Armed Servants: Agency, Oversight, and Civil-Military Relations*. Harvard University Press.
- Ferreira-Pereira, L. C. (2005). Swedish military neutrality in the post-cold war: ‘old habits die hard’. *Perspectives on European Politics and Society*, 6(3), 463–489. DOI: [10.1080/15705850508438928](https://doi.org/10.1080/15705850508438928).
- Figes, O. (2021). *Vallankumouksen Venäjä 1891–1991*. Helsinki: Siltala.
- Foerster, S. (2014). Deterrence, Crisis Management, and Nuclear War Termination. Teoksessa Kartchner, K. M., & Larsen, J. A. (toim.). *On Limited Nuclear War in the 21st Century* (s. 191–208). Stanford Security Studies.
- Font, J., Wojcieszak, M. & Navarro, C.J. (2015). Political decision-making preferences. *Polit Stud* 63: 153–172. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12191>.
- Fordham, B. O. (2002). Domestic Politics, International Pressure, and the Allocation of American Cold War Military Spending. *The Journal of Politics*, 64(1), 63–88.
- Frede, M. & Long, A. A. (2011). *A Free Will: Origins of the Notion in Ancient Thought*. University of California Press.
- Freeden, M. (1996). *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Clarendon Press: Oxford University Press.
- Freeden, M. (2006). Ideology and political theory. *Journal of Political Ideologies*, 11(1), 3–22. DOI: [10.1080/13569310500395834](https://doi.org/10.1080/13569310500395834).
- Fussell, P. (2000). *The Great War and Modern Memory*. 25th anniversary ed. London: Oxford University Press.
- Föllmer, M. (2010). Was Nazism Collectivistic? Redefining the Individual in Berlin, 1930–1945. *The Journal of Modern History*, 82(1), 61–100.
- Geddes, B. & Zaller, J. (1989). Sources of Popular Support for Authoritarian Regimes. *American Journal of Political Science*, 33(2), 319–47.
- Gelpi, C., Reifler, J. & Feaver, P. D. (2009). *Paying the Human Costs of War. American Public Opinion and Casualties in Military Conflicts*. Princeton: Princeton University Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.

- Giles, K. (2020). *Moskovan opit. Mikä saa Venäjän vastustamaan länttä*. Suom. Rekiaro, I. Jyväskylä: Docendo.
- Giles, K. (2022). *Venäjän sota jokaista vastaan ja mitä se sinulle merkitsee*. Suom. Karvonen, K. Jyväskylä: Docendo.
- Goldstein, J. & Keohane, R. O. (1993). Ideas and Foreign Policy: An Analytical Framework. Teoksessa Goldstein, J. & Keohane, R. O. (toim.). *Ideas and Foreign Policy. Beliefs, Institutions and Political Change* (s. 3–30). Ithaca ja Lontoo: Cornell University Press.
- Gray, C. H. (1997). *Postmodern War. The New Politics of Conflict*. New York and London: The Guilford Press.
- Gray, C. S. (2010). Moral Advantage, Strategic Advantage? *Journal of Strategic Studies* 33(3), 333–365. doi: 10.1080/01402391003750010.
- Gray, C. S. (2015). *The Future of Strategy*. Cambridge & Malden: Polity.
- Griffith, J. (2008). Institutional Motives for Serving in the U.S. Army National Guard: Implications for Recruitment, Retention, and Readiness. *Armed Forces & Society*, 34(2), 230–258. <https://doi.org/10.1177/0095327X06293864>.
- Grossman, D. (1995). *On Killing. The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*. New York, Boston ja Lontoo: Back Bay Books.
- Gyldén, N. (1996). Funderingar kring en hög försvarsvilja. Teoksessa *Försvarsvilja 2000. En antologi* (s. 43–47). Stockholm: Styrelsen för Psykologiskt Försvar.
- Haavisto, I. (2019, 4.4.). Poliitiikan pudotus. *EVA arvio*, 15(4). Haettu 17.3.2021 osoitteesta <https://www.eva.fi/wp-content/uploads/2019/04/eva-arvio-015.pdf>.
- Hagelin, B. & Wallensteen, P. (1992). Understanding Swedish Military Expenditures. *Cooperation and Conflict*, 27(4), 415–441. <http://www.jstor.org/stable/45083863>.
- Hakalehto, I. (1973). *Väinö Tanner. Taipumattoman tie*. 2. painos. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hall, J. A. (1993). Ideas and Social Sciences. Teoksessa Goldstein, J. & Keohane, R. O. (toim.). *Ideas and Foreign Policy. Beliefs, Institutions and Political Change* (s. 31–54). Ithaca ja Lontoo: Cornell University Press.
- Hall, W. M. (2018). *The Power of Will in International Conflict: How to Think Critically in Complex Environments*. Santa Barbara, CA: Praeger.
- Halsti, W. H. (1940). *Suomen puolustaminen. Suomen puolustuskypsyyden ja puolustusmahdollisuuksien pääpiirteet. Mitä jokaisen suomalaisen tulisi tietää näistä asioista*. Viides painos. Helsinki: Otava.

- Hanska, J. (2019). Pelotetta vai pidäkettä? Deterrenssiteorian käytäntöä pienen valtion näkökulmasta. *Tiede ja ase* (1), 42–70. Haettu 10.10.2022 osoitteesta <https://journal.fi/ta/article/view/88681/47845>.
- Hardie, I., Johnson, D. & Tierney, D. (2011). Psychological Aspects of War. Teoksessa Coyne, C. J. & Mathers, R. L. (toim.). *The Handbook on the Political Economy of War* (s. 72–92). Cheltenham, UK ja Northampton: Edward Elgar.
- Harinen, O. & Hannola, A. (2013). *Varusmiesten maanpuolustustabto 2010-luvun alkupuolella: tutkimustuloksia Puolustusvoimissa tehdyistä varusmiesten loppukyselyistä*. Järvenpää: Maanpuolustuskorkeakoulu, käyttäytymistieteiden laitos.
- Harle, V. & Moision, S. (2000). *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Hart, L. & Tallberg, T. (2020). Naiset ja maanpuolustus komiteamietinnöissä 1948–1993. Toisen maailmansodan perinnöstä naisten vapaaehtoiseen asepalvelukseen. Teoksessa Häkkinen, T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (toim.). *Maanpuolustustabto Suomessa* (s. 128–147). Helsinki: Gaudeamus.
- Hautala, H. (2003). *Suomen talouselämän rakenne ja kehitys*. WSOY.
- Helkama, K. (2015). *Suomalaisten arvot: Mikä meille on oikeasti tärkeää?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hobsbawm, E. J. (1999). *Äärimmäisyyksien aika: Lyhyt 1900-luku (1914–1991)*. Suomen J. Junila, P. Vastapaino.
- Hodges, A. (2013a). War, Discourse and Peace. Teoksessa Hodges, A. (toim.). *Discourses of War and Peace* (s. 3–19). New York: Oxford University Press.
- Hodges, A. (toim.) (2013b). *Discourses of War and Peace*. New York: Oxford University Press.
- Hokkanen, K. (1986). *Kyösti Kallio: 2, 1930–1940*. WSOY.
- Holmström, M. (2015). *Den dolda alliansen. Sveriges hemliga NATO-förbindelser*. Stockholm: Atlantis.
- Holsti, O. R. (2004). *Public Opinion and American Foreign Policy*. Rev. ed. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Houni, T. (2022). Kansan eheyttäminen – Käsitteen merkityskerrostumat ja käytön historia. *Historiallinen Aikakauskirja* 120:1, 56–69.
- Howard, M. (2009 [1976]). *War in European History*. Oxford: Oxford University Press.
- Huhtala, O. (1937). *Propaganda. Uusi sodankäyntiväline*. Helsinki: Otava.

Huldt, B. (1996). Sverige och Ryssland – ett historiskt geostrategiskt problem. Teoksessa *Försvarsvilja 2000. En antologi* (s. 29–35). Stockholm: Styrelsen för Psykologiskt Försvar.

Human Rights Watch. (2022, 3.4.). Ukraine: Apparent War Crimes in Russia-Controlled Areas. Haettu 8.8.2022 osoitteesta <https://www.hrw.org/news/2022/04/03/ukraine-apparent-war-crimes-russia-controlled-areas>.

Huttula, T. (2000). *Nauloilla laadittu laki: Työväentalojen sulkemiset 1929–1932*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hynes, S. (1997). *The Soldier's Tales. Bearing Witness to a Modern War*. London: Penguin Books.

Hyytiäinen, M. (2017a). Aseettomasta vastarinnasta kansalaisvastarintaan?. Teoksessa Tallberg, T., Ojajärvi, A. & Laukkanen, T. (toim.). *Puolustuslinjalla. Yhteiskuntatieteellistä ja historiallista tutkimusta maanpuolustuksesta ja asevelvollisuudesta* (s. 204–225). Verkkojulkaisuja 122. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura.

Hyytiäinen, M. (2017b). Hybridivaikuttaminen. Teoksessa *Turvallinen Suomi 2018. Tietoja Suomen kokonaisturvallisuudesta* (s. 15–30). Turvallisuuskomitea.

Hyytiäinen, M. (toim.) (2018). *Tuleva sota. Nykyhetki ennakointien valossa*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.

Häikiö, M. (2006). Jatkosodan ulkopoliittikka: ennen sotaa 1940–1941. Teoksessa Leskinen, J. & Juutilainen, A. (toim.). *Jatkosodan pikenejätiläinen* (s. 13–25). Porvoo: WSOY.

Häkkinen, T. (2014). *The Royal Prerogative Redefined. Parliamentary Debate on the Role of the British Parliament in Large-scale Military Deployments, 1982–2003*. Jyväskylä Studies in Humanities 224. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Häkkinen, T. (2019a). Irti hurmahenkisyydestä. Maanpuolustustahdon poliittisen käsitteellistämisen yhteydet väkivaltaan 1960-luvun alusta kylmän sodan loppuun. *Kosmopolis* 51(4), 55–69.

Häkkinen, T. (2020). Maanpuolustustahdon poliittisuus 1970-luvulta kylmän sodan päättymiseen. Teoksessa Häkkinen, T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (toim.), *Maanpuolustustahdo Suomessa* (s. 108–127) Helsinki: Gaudeamus.

Häkkinen, T. (2022). Peaceful Foreign Policy and Remembrance of War Effort. The Conceptualisation of Willingness to Defend in Finland and its Connections to Previous Armed Conflict, 1960s–1989. Teoksessa Rydel, J. & Troebst, S. (toim.). *Instrumentalizing the Past. The Impact of History on Contemporary International Conflicts* (s. 147–156). De Gruyter, 2022.

- Häkkinen, T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (2020a). Maanpuolustustahto ilmiönä, käsitteenä ja tutkimuskohteena. Teoksessa T. Häkkinen, M. Kaarkoski & J. Tilli (toim.). *Maanpuolustustahto Suomessa* (s. 17–39). Helsinki: Gaudeamus.
- Häkkinen, T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (2020b). Epilogi: puolustamisen arvoinen maa. Teoksessa Häkkinen T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (toim.). *Maanpuolustustahto Suomessa* (s. 257–268). Helsinki: Gaudeamus.
- Häkkinen, T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (2020c). Johdanto: Miksi maanpuolustustahdosta puhutaan?. Teoksessa Häkkinen T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (toim.). *Maanpuolustustahto Suomessa* (s. 9–16). Helsinki: Gaudeamus.
- Ihalainen, P., Ilie, C., & Palonen, K. (2016). Parliament as a Conceptual Nexus. Teoksessa Ihalainen, P., Ilie, C. & Palonen, K. (toim.). *Parliament and Parliamentarism. A Comparative History of a European Concept* (s. 1–16). European Conceptual History (1). Berghahn Books.
- Inglehart, R. (1988). The renaissance of political culture. *American Political Science Review*, 82(4), 1203–1230. doi:10.2307/1961756.
- Inglehart, R. F. (toim.). (2002). *Human Values and Social Change. Findings from the Values Surveys*. Boston: Brill.
- Inglehart, R. F. (2008). Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006. *West European Politics*, 31(1), 130–146. doi:10.1080/01402380701834747.
- Inglehart, R. F. (2018). *Cultural Evolution: People's Motivations are Changing, and Reshaping the World*. Cambridge University Press.
- Inglehart, R. F., Puranen, B. & Welzel, C. (2015). Declining willingness to fight for one's country: the individual-level basis of the long peace. *Journal of Peace Research*, 52(4), 418–34. <https://doi.org/10.1177/0022343314565756>.
- IPCC. (2018). Summary for Policymakers. Teoksessa Delmotte, V., Zhai, P., Pörtner, H.-O., Roberts, D., Skea, J., Shukla, P. R., Pirani, A., Moufouma-Okia, W., Péan, C., Pidcock, R., Connors, S., Matthews, J. B. R., Chen, Y., Zhou, X., Gomis, M. I., Lonnoy, E., Maycock, T., Tignor, M. & Waterfield, T. (toim.). *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty*. Haettu 30.5.2023 osoitteesta <https://www.ipcc.ch/sr15/>.
- Jabri, V. (1996). *Discourses on Violence. Conflict Analysis Reconsidered*. Manchester: Manchester University Press.
- Jakobson, M. (2002). *Diplomaattien tahvisota* (7. p.). WSOY.
- Jankowicz, N. (2020). *How to Lose the Information War: Russia, Fake News, and the Future of Conflict*. London: I. B. Tauris.

- Janowitz, M. (1976). Military Institutions and Citizenship in Western Societies. *Armed Forces & Society*, 2(2), 185–204. <https://doi.org/10.1177/0095327X7600200202>.
- Janowitz, M. (1983). *The Reconstruction of Patriotism. Education for Civic Consciousness*. Chicago ja Lontoo: University of Chicago Press.
- Jensen, M. (2018). Russian Trolls and Fake News: Information or Identity Logics? *Journal of International Affairs*, 71(1.5), 115–124.
- Jepperson, R. L., Wendt, A. & Katzenstein, P. J. (1996). Norms, Identity, and Culture in National Security. Teoksessa Katzenstein, P. J. (toim.). *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics* (s. 33–75). New York: Columbia University Press.
- Joachim, J. M. & Schneiker, A. (2019). *Private Security and Identity Politics: Ethical Hero Warriors, Professional Managers and New Humanitarians*. Abingdon ja New York: Routledge.
- Jokipii, M. (1987). *Jatkosodan synty: Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–41*. Otava.
- Jokisipilä, M. (2004). *Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Saksan liittosopimusvaatimukset ja Ryttin-Ribbentropin-sopimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jonas, M. (2010). *Kolmannen valtakunnan lähettiläs: Wipert von Blücher ja Suomi*. Suomen-taneet Lappalainen, O. & Ovaska, M. Ajatus.
- Jonkari, L. (2008). *Kansainliitto Suomen turvallisuuspolitiikassa ja kansainvälisissä subteissa: Vastaanotto ja vaikutus julkisessa sanassa ja yhteiskunnassa vuosina 1919–1936*. Turun yliopisto.
- Jonsson, O. (2019). *The Russian Understanding of War: Blurring the Lines Between War and Peace*. Georgetown University Press.
- Johnson, D. D. P. & Tierney, D. (2011). The Rubicon Theory of War. How the Path to Conflict Reaches the Point of No Return. *International Security*, 36(1), 7–40.
- Johnston, A. I. (1995). Thinking about Strategic Culture. *International Security*, 19(4), 32–64. <https://doi.org/10.2307/2539119>.
- Jordan, K. C. (2002). Right for the Wrong Reasons: S. L. A. Marshall and the Ratio of Fire in Korea. *The Journal of Military History*, 66(1), 135–162.
- Jussila, O., Hentilä, S. & Nevakivi, J. (2009). *Suomen poliittinen historia 1809–2009* (6. uud. p.). WSOY Oppimateriaalit.
- Jutikkala, E. (1997). *Valtion tiedotuslaitoksen salainen sotakronikka*. Porvoo, Helsinki ja Juva: WSOY.

- Juutilainen, A. (2009). Materiaalitalanne ennen sotaa. Teoksessa Leskinen, J. & Juutilainen, A. (toim.). *Jatkosodan pikkujättiläinen* (s. 94–100). Helsinki: WSOY.
- Järvenpää, P. (2016). Argumentteja Suomen NATO-jäsenyyden puolesta. Teoksessa Blombergs, F. (toim.). *Suomen turvallisuuspoliittisen ratkaisun lähtökohdia* (s. 417–447). Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Kaarkoski, M. (2020). Korkea maanpuolustustahto turvallisuus- ja puolustuspolitiikan tukena vuosina 1995–2019. Teoksessa Häkkinen T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (toim.). *Maanpuolustustahto Suomessa* (s. 148–170). Helsinki: Gaudeamus.
- Kaarkoski, M., Tallberg, T. & Villman, E. (2020). 'Mä nüinkun vihaan sitä käsitettä'. Näkökulmia maanpuolustustahtoon ja sitä mittaaviin kysymyksiin. Teoksessa Häkkinen, T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (toim.). *Maanpuolustustahto Suomessa* (s. 173–195). Helsinki: Gaudeamus.
- Kaarkoski, M. & Häkkinen, T. (2022). The Legitimacy of Conscription in Democracy: Connections between Conscription Politics and Public Opinion in Parliamentary Debates in Finland and Sweden in the 2010s. *Journal of Political and Military Sociology*, 49(2), 195–21. <https://doi.org/10.5744/jpms.2022.2004>.
- Kalberg, S. (1980). Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History. *The American Journal of Sociology* 85(5), 1145–1179.
- Kaldor, M. (1999). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Stanford (Calif.): Stanford University Press.
- Kaldor, M. & Sassen, S. (2020). *Cities at War: Global Insecurity and Urban Resistance*. Columbia University Press.
- Kalela, J. (2005). Hyvinvointivaltion rakentaminen. Teoksessa Pernaa, V. & Niemi, M. K. (toim.). *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia* (s. 205–224). Helsinki: Edita.
- Kallenautio, J. (1985). *Suomi katsoi eteensä: Itsenäisen Suomen ulkopoliittinen historia 1917–1955*. Tammi.
- Kanninen, E. (1987). Suomen puolustuspolitiikka toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa *Suomen turvallisuuspolitiikka* (s. 223–240). Helsinki: Otava.
- Karimäki, J. (2016). *Tulevaisuuden lähtökohdista kansanvallan kolmiliittoon. Kansallinen Edistyspuolue ja kansallisen eheytyksen politiikka 1919–1939*. Turku: Turun yliopisto.
- Karlsson, B. (1995). Neutrality and Economy: The Redefining of Swedish Neutrality, 1946–52. *Journal of Peace Research*, 32(1), 37–48.
- Katz, D. (1966). Attitude Formation and Public Opinion. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 367(1), 150–162. <https://doi.org/10.1177/000271626636700116>.

- Keegan, J. (1997). Towards a Theory of Combat Motivation. Teoksessa Addison, P. & Calder, A. (toim.). *Time to Kill. The Soldier's Experience of War in the West, 1939–1945* (s. 3–11). London: Pimlico.
- Keegan, J. (2014 [1976]). *The Face of Battle. A Study of Agincourt, Waterloo and the Somme*. London: The Bodley Head.
- Kelman, H. C. (1970). The Role of the Individual in International Relations: Some Conceptual and Methodological Considerations. *Journal of International Affairs*, 24(1), 1–17.
- Kempainen, I. (2006). Kuolema, isänmaa ja kansalainen toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa. Teoksessa Kinnunen, T. & Kivimäki, V. (toim.): *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki ja Jyväskylä: Minerva, 229–241
- Kestnbaum, M. (2000). Citizenship and Compulsory Military Service: The Revolutionary Origins of Conscription in the United States. *Armed Forces & Society*, 27(1), 7–36. <https://doi.org/10.1177/0095327X0002700103>.
- Kestnbaum, M. (2009). The Sociology of War and the Military. *Annual Review of Sociology* 35, 235–254.
- Keulman, K. & Koós, A. K. (2001). *European Identity. Its Feasibility and Desirability*. Lanham: Lexington Books.
- Kilcullen, D. ([2013] 2015). *Out of the Mountains. The Coming Age of the Urban Guerrilla*. London: Hurst & Company.
- Kinnunen, T. & Jokisipilä, M. (2011) Shifting Images of “Our Wars”: Finnish Memory Culture of World War II. Teoksessa Kinnunen, T. & Kivimäki, V. (toim.). *Finland in World War II: History, Memory, Interpretation* (s. 435–482). Leiden: Brill.
- Kirke, C. (2010). Military Cohesion, Culture and Social Psychology. *Defence & Security Analysis*, 26(2), 143–159. <https://doi.org/10.1080/14751798.2010.488856>.
- Kivimäki, V. (2018). Raskaat numerot – sodissa 1939–1945 kuolleet. Teoksessa Tynkynen, V. ym. (toim.). *Suomen Puolustusvoimat 100 vuotta* (s. 378–383). Helsinki: Edita.
- Knecht, T. & Weatherford, M.S. (2006). Public Opinion and Foreign Policy: The Stages of Presidential Decision Making. *International Studies Quarterly*, 50(3), 705–727.
- Knorr, K. (1956). *The War Potential of Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Knutsen, T. L. (2011). Contemporary Wars: Notes towards a Macro-level Approach. Teoksessa Haug, K. E. & Maaø, O. J. (toim.). *Conceptualising Modern War* (s. 289–301). London: Hurst & Company.
- Kolbe, L. (2011). Yhteistä turvallisuutta rakentamassa. *Maanpuolustuskurssiopetuksen ja -yhdistyksen vaiheita 1961–2011*. Helsinki: Maanpuolustuskurssiyhdistys.

- Kosola, J. (2018). Teknologia 2030+. Vaikutukset tulevaisuuden sodankäyntiin. Teoksessa Rantapelkonen, J. (toim.). *Tuleva sota. Tulevaisuuden sodan tulevaisuus* (s. 43–83). Helsinki: Edita & Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Kronlund, A. (2013). *Parliamentary Oversight of the Exceptional Situations in a Presidential System: Debating the Reassertion of the Constitutional Powers of the US Congress*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Korhonen, A. (1961). *Barbarossa-suunnitelma ja Suomi: Jatkosodan synty*. WSOY.
- Kosonen, J. (2019). *Kansalaiset sotilaina ja maan puolustajina. Asevelvollisten sitoutuminen maanpuolustukseen ja sen eri tehtäviin*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Kosonen, J., Tallberg, T., Harala, J. & Simola, P. (2017). Maanpuolustustahto ja taistelutahto suomalaisessa asevelvollisuusarmeijassa. Teoksessa Tallberg, T., Ojajärvi, A. & Laukkanen, T. (toim.). *Puolustuslinjalla: Yhteiskuntatieteellistä ja historiallista tutkimusta maanpuolustuksesta ja asevelvollisuudesta* (s. 92–124). Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Kärkkäinen, K. & Kansilainen, P. (1970). *Turvallisuuspoliittisia mielipiteitä keväällä 1970*. Helsingin maanpuolustus.
- Körlof, B. (1996a). Försvarsvilja i en föränderlig värld. Teoksessa *Försvarsvilja 2000. En antologi* (s. 6–10). Stockholm: Styrelsen för Psykologiskt Försvar.
- Körlof, B. (1996b). Vad menar vi med försvarsvilja? Teoksessa *Försvarsvilja 2000. En antologi* (s. 80–85). Stockholm: Styrelsen för Psykologiskt Försvar.
- Laaksonen, L. (2005). *Todellisuus ja barbat: Kannaksen taistelut ja suomalaisten joukkojen tila talvisodan lopussa 1940*. 2. p. Gummerus: Ajatus.
- Laitinen, K. & Huhtinen, A. (2021). *Kansallinen turvallisuus murroksessa*. Docendo.
- Laitinen, K. & Nokkala, A. (2005). *Suomalainen asevelvollisuus. Historiaa, haasteita ja tulevaisuutta*. Helsinki: Puolustusministeriö.
- Lantis, J. S. (2002). Strategic Culture and National Security Policy. *International Studies Review*, 4(3), 87–113.
- Lasswell, H. D. (1927). The Theory of Political Propaganda. *The American Political Science Review*, 21(3), 627–631.
- Lebow, R. N. (2008). *A Cultural Theory of International Relations*. Cambridge ja New York: Cambridge University Press.
- Lebow, R. N. (2010). *Why Nations Fight: Past and Future Motives for War*. New York: Cambridge University Press.
- Leeper, T. J., & Slothuus, R. (2014). Political Parties, Motivated Reasoning, and Public Opinion Formation. *Political Psychology* 35, 129–156.

- Lehto, M. (2018). Ilmasota 2030+. Ilmasodankäynnin tulevaisuuden muutostrendit. Teoksessa Rantapelkonen, J. (toim.). *Tuleva Sota. Tulevaisuuden sodan tulevaisuus* (s. 145–176). Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Lenard, P. T. & Miller, D. (2018). Trust and National Identity. Teoksessa Uslander, E. M. (toim.). *The Oxford Handbook of Social and Political Trust* (s. 57–74). New York: Oxford University Press.
- Leppo, J. (1939). *Propaganda. Ratkaiseva ase* Helsinki: Otava.
- Levy, G. & Sasson-Levy, O. (2008). Militarized Socialization, Military Service, and Class Reproduction: The Experiences of Israeli Soldiers. *Sociological Perspectives*, 51(2), 349–374. <https://doi.org/10.1525/sop.2008.51.2.349>.
- Levy, J. S. (2011). Theories and Causes of War. Teoksessa Coyne, C. J. & Mathers, R. L. (toim.). *The Handbook on the Political Economy of War* (s. 13–33). Cheltenham, UK ja Northampton, MA, USA: Edward Elgar.
- Levy, Y. (2013). How Military Recruitment Affects Collective Action and its Outcomes. *International Studies Quarterly*, 57(1), 28–40. Haettu 3.8.2021 osoitteesta <http://www.jstor.org/stable/41804844>.
- Liikanen, I. (2003). Kansa. Teoksessa Hyvärinen, M., Kurunmäki J., Palonen, K., Pulkkinen, T. & Stenius, H. (toim.). *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria* (s. 257–307). Vastapaino.
- Limnell, J. (2009). *Suomen uhkakuva politiikka 2000-luvun alussa*. Strategian laitos, Julkaisusarja 1: Strategian tutkimuksia No. 29. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Lock, E. (2010). Refining Strategic Culture: Return of the Second Generation. *Review of International Studies*, 36(3), 685–708. doi:10.1017/S0260210510000276.
- Lucas, G. R. (2019). *Ethics and Military Strategy in the 21st Century. Moving beyond Clausewitz*. Abingdon: Routledge.
- Luntinen, P. (2008). *Sota Venäjällä – Venäjä sodassa*. Helsinki: SKS.
- Lähteenmäki, M. (2014). *Väinö Voionmaa: Puolue- ja geopolitiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Malešević, S. (2010). *The Sociology of War and Violence*. Cambridge ja New York: Cambridge University Press.
- Mankoff, J. (2022, April 2022). Russia's War in Ukraine: Identity, History, and Conflict. *Center for Strategic & International Studies*. Haettu 25.11.2022 osoitteesta https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/220422_Mankoff_RussiaWar_Ukraine.pdf?tGhbfT.eyo9DdEsYZPaT-WbT'ZUtGz9o2.

Manninen, O. (2009). Neuvostoliiton tavoitteet ennen talvisotaa ja sen aikana. Teoksessa Leskinen, J. & Juutilainen, A. (toim.). *Jatkosodan pikkujättiläinen* (s. 141–148). Helsinki: WSOY.

Mapel, D. R. (1998). Coerced Moral Agents? Individual Responsibility for Military Service. *Journal of Political Philosophy* 6, 171–189. <https://doi.org/10.1111/1467-9760.00051>.

Marcellino, W. & McNerney, M. J. (2022). The Will to Fight in the Age of Social Media. *The RAND Blog*. Haettu 18.11.2022 osoitteesta <https://www.rand.org/blog/2022/03/the-will-to-fight-in-the-age-of-social-media.html>.

Marshall, S. L. A. ([1947] 1954). *Men against Fire. The Problem of Battle Command in Future War*. Toronto: George J. McLeod.

Martin, J. L. (2005). The objective and subjective rationalization of war. *Theory and Society*, 34(3), 229–275. <https://doi.org/10.1007/s11186-005-3609-4>.

Matheson, C. (1987). Weber and the classification of forms of legitimacy. *The British Journal of Sociology*, 38(2), 199–215. <https://doi.org/10.2307/590532>.

Maynard, J. L. (2015). Identity and Ideology in Political Violence and Conflict. *St Antony's International Review*, 10(2), 18–52.

Maynard, J. L. (2019). Ideology and armed conflict. *Journal of Peace Research*, 56(5), 635–649.

McFee, G. (2000). *Free Will*. Teddington: Acumen.

McNerney, M. J., Connable, B., Zimmerman, S. R., Lander, N., Posard, M. N., Castillo, J. J., Madden, D., Blum, I., Frank, A., Fernandes, B. J., Seol, I. H., Paul, C. & Parasiliti, A. (2018). *National Will to Fight. Why Some States Keep Fighting and Others Don't*. RAND Corporation. Haettu 29.7.2021 osoitteesta https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2477.html.

Meinander, H. (2012). *Suomi 1944: Sota, yhteiskunta, tunnemaista* (2. p.). Suom. Autio, P. Siltala.

Merskin, D. (2004). The Construction of Arabs as Enemies: Post-September 11 Discourse of George W. Bush. *Mass Communication and Society*, 7(2), 157–175. https://doi.org/10.1207/s15327825mcs0702_2.

Michel, L. (2018). The American View. Teoksessa Artéus, G. & Zetterberg, K. (toim.). *Cold War Views on Sweden* (s. 103–121). Stockholm: Medströms bokförlag.

Millennium Ecosystem Assessment. (2005). *Ecosystems and Human Well-Being: Synthesis*. Island Press, Washington, DC. Haettu 10.6.2021 osoitteesta <https://bit.ly/3wj0XG>.

- Miller, D. (1995). *On Nationality*. Oxford: Clarendon Press.
- Mingst, K. (2003). Domestic Political Factors and Decisions to Use Military Forces. Teoksessa Ku, C. & ja Jacobson, H. K. (toim.). *Democratic Accountability and the Use of Force in International Law* (s. 61-80). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ministry of Defence. (2018). *Global Strategic Trends. The Future Starts Today*. Sixth Edition. Haettu 16.12.2022 osoitteesta https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1075981/GST_the_future_starts_today.pdf.
- Mjøset, L. & van Holden, S. (2002a). Introduction. Teoksessa Mjøset, L. & van Holde, S. (toim.). *The Comparative Study of Conscription in the Armed Forces* (s. xiii–xix). New York: JAI.
- Mjøset, L. & van Holden, S. (2002b). Killing for the State, Dying for the Nation: An Introductory Essay on the Life Cycle of Conscription into Europe's Armed Forces. Teoksessa Mjøset, L. & van Holde, S. (toim.). *The Comparative Study of Conscription in the Armed Forces* (s. 3–94). New York: JAI.
- Monger, D. (2012). *Patriotism and Propaganda in First World War Britain: The National War Aims Committee and Civilian Morale*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Morgan, P. M. (2012). The State of Deterrence in International Politics Today. *Contemporary Security Policy*, 33(1), 85–107. <https://doi.org/10.1080/13523260.2012.659589>.
- Morgenthau, H. J. (1960). *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. 3rd ed. New York: Alfred A. Knopf.
- Morland, P. (2020). *The Human Tide. How Population Shaped the Modern wWrld*. Lontoo: Kohn Murray.
- Morley, J. (2020). The Memory of The Great War and Morale during Britain's Phoney War. *The Historical Journal*, 63(2), 437–467. doi:10.1017/S0018246X19000062.
- Moskos, C. C. (1970). *The American Enlisted Man*. New York: Russell Sage Foundation.
- Moskos, C. C.; Williams, J. A. ja Segal, D. R. (2000). Armed Forces after the Cold War. Teoksessa Moskos, C. C., Williams, J. A. & Segal, D. R. (toim.). *The Postmodern Military. Armed Forces after the Cold War* (s. 1–13). New York: Oxford University Press.
- Mosse, G. L. (1966). *Nazi Culture: Intellectual, Cultural, and Social Life in the Third Reich*. W. H. Allen.
- Mosse, G. L. (1980). *Masses and Man: Nationalist and Fascist Perceptions of Reality*. Fertig.
- Mosse, G. L. (1990). *Fallen Soldiers. Reshaping the Memory of the World Wars*. Oxford, New York: Oxford University Press.

MTS. (2018). *Suomalaisten mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta*. MTS Tiedotteita ja katsauksia 1/2018. Helsinki. Haettu 10.10.2022 osoitteesta https://www.defmin.fi/files/4413/MTS_Suomalaisten_mielipiteita_ulko- ja_turvallisuuspolitiikasta_maanpuolustuksesta_ja_turvallisuudesta_2019.pdf.

MTS. (2020). *Suomalaisten mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta*. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta. Tiedotteita ja katsauksia 1/2020. Helsinki: Puolustusministeriö.

MTS. (2022). *Suomalaisten mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta*. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta. Tiedotteita ja katsauksia. 2022: 1. Haettu 16.8.2022 osoitteesta https://www.defmin.fi/files/5404/Suomalais-ten_mielipiteita_ulko- ja_turvallisuuspolitiikasta_maanpuolustuksesta_ja_turvallisuudesta.pdf.

Müller, J. (2014). On Conceptual History. Teoksessa McMahon, D. & Moyn, S. (toim.). *Rethinking Modern European Intellectual History* (s. 74–93). Oxford University Press.

Müller, J. (2017). *Mitä on populismi?* Suom. Kilpeläinen, T. Tampere: Niin & näin.

Müller, R. (2012). *Hitlers Wehrmacht 1935–1945*. Oldenbourg.

Mylly, J. (1983). *Maalaisliitto ja turvallisuuspolitiikka: 2, Pikkuvaltio kansainvälisen jännityksen kiristymisen ja suurvaltanaapurin varjossa 1934–1939*. Turun yliopisto.

Myllyniemi, S. (1982). *Suomi sodassa 1939–1945*. Otava.

Myllyniemi, S. (toim.) (2010). *Puolustuskannalla. Nuorisobarometri 2010*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusverkosto ja Nuorisoasiain neuvottelukunta.

Myndigheten för samhällskydd och beredskap (2018). *Opinioner 2018. Allmänhetens syn på samhällsskydd, beredskap, säkerhetspolitik och försvar*. Undersökningen är genomförd av Attityd i Karlstad AB på uppdrag av MSB. Slutrapport 2018-12-19. Haettu 16.3.2021 osoitteesta <https://rib.msb.se/filer/pdf/28769.pdf>.

Myyry, L. (2009). *”Et kai se siit tulee, et se pitää nähdä jotenkin se kohde puolustettavana ja arvokkaana”*. Käsitteitä maanpuolustuksesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Helsinki: Puolustusministeriö. Haettu 4.8.2021 osoitteesta https://www.defmin.fi/files/1490/Maanpuolustustahto_raportti_taitto.pdf.

Mäkitalo, J. (2022). Sodan usvaa kaukaa ja kovaa – nykyaikaisen kaukovaikuttamisen asettamat haasteet yhteiskunnalle. Teoksessa Palokangas, M. (toim.). *Sodan usvaa. Sodankäynti muutoksessa* (s. 113–130). Sotataidon laitos. Julkaisusarja 2: Tutkimusselesteita nro 18. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.

- Mälkki, J. (2008). *Herrat, jätkät ja sotataito: Kansalaissotilas- ja ammattisotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla "Talvisodan ihmeeksi"*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nichiporuk, B. (2000). *The Security Dynamics of Demographic Factors*. Rand.
- Neumann, I. B. & Gstöhl, S. (2006). Introduction: Lilliputians in Gulliver's World? Teoksessa Ingebritsen, C., Neumann, I., Gstöhl, S. & Beyer, J. (toim.). *Small States in International Relations* (s. 3–36). Seattle (WA): University of Washington Press.
- Niemi, V. (2010). Yhdysvaltain maanpuolustustahto. Teoksessa Terho, S. (toim.). *Näkökulmia maanpuolustustahtoon* (s. 70–87). Julkaisusarja 2: Artikkelikokoelmat No. 5. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Nilsson, M. & Wyss, M. (2016). The Armed Neutrality Paradox: Sweden and Switzerland in US Cold War Armaments Policy. *Journal of Contemporary History* 51(2), 335–363.
- Nokkala, A. (2001). *Laajeneva sotilaspolitiikka: Strategia ja turvallisuus suomalaisen asevoiman rakentamisessa*. Tampere: Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus.
- Nokkala, A. (2016). Suomen puolustuspolitiikan käännekohtia. Teoksessa Blomberg, F. (toim.). *Suomen turvallisuuspoliittisen ratkaisun lähtökohdat* (s. 77–107). Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Nolan, C. J. (2017). *The Allure of Battle. A History of How Wars Have Been Won and Lost*. New York: Oxford University Press.
- Nordberg, E. (1990). *Kriisi! Pienet valtiot kansainvälisissä ja ulkopoliittisissa kriiseissä*. Helsinki: Kustannus Oy Suomen Mies.
- Nordberg, E. (2003). *Arvio ja ennuste Venäjän sotilaspolitiikasta Suomen suunnalla*. Art House.
- Nygård, T. (1982). *Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä: Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot*. Jyväskylän yliopisto. Haettu 6.1.2022 osoitteesta [https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/73331/Nyg%0c3%0a5rd Toivo 1982 screen.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/73331/Nyg%0c3%0a5rd%20Toivo%201982%20screen.pdf?sequence=1&isAllowed=y).
- Näsström, S. (2007). The Legitimacy of the People. *Political Theory*, 35(5), 624–658.
- O'Connor, T. & Franklin, C. (2020). Free Will. Teoksessa Zalta, E. N. (toim.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Haettu 10.2.2021 osoitteesta <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/freewill/>.
- Ohad, D. ja Bar-Tal, D. (2009). A Sociopsychological Conception of Collective Identity: The Case of National Identity as an Example. *Personality and Social Psychology Review*, 13(4), 354–79. <https://doi.org/10.1177/1088868309344412>.

- Ohlson, T. (2008). Understanding Causes of War and Peace. *European Journal of International Relations*, 14(1), 133–160.
- Oren, N. & Bar-Tal, D. (2014). Collective identity and intractable conflict. Teoksessa Jaspal, R. & Breakwell, G. M. (toim.). *Identity Process Theory: Identity, Social Action and Social Change* (s. 175–200). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139136983.016.
- Otway, H. J. & Fishbein, M. (1977). *Public Attitudes and Decision Making*. IIASA Research Memorandum. IIASA, Laxenburg, Austria: RM-77-054.
- Padover, S. K. (1950). France in Defeat: Causes and Consequences. *World Politics*, 2(3), 305–337.
- Page, B. I. & Shapiro, R. Y. (1983). Effects of Public Opinion on Policy. *The American Political Science Review*, 77(1), 175–190. <https://doi.org/10.2307/1956018>.
- Pajari, I. (2006). *Isänmaan ubrit: Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pajari, I. (2015). *Soldier's Death and the Logic of Sacrifice. Volume 19, Death and Mortality: From Individual to Communal Perspectives*. Helsinki Collegium for Advanced Studies. Haettu 5.8.2021 osoitteesta <https://bit.ly/3jnUlm1>.
- Palonen, K. (1988). *Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintataitoon*. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, K. (2008). Speaking Pro et Contra: The Rhetorical Intelligibility of Parliamentary Politics and the Political Intelligibility of Parliamentary Rhetoric. Teoksessa Soinen, S. & Turkka, T. (toim.), *The Parliamentary Style of Politics* (s. 82–105). Helsinki: Finnish Political Science Association.
- Palonen, K. (2003). Four Times of Politics: Policy, Polity, Politicking, and Politicization. *Alternatives*, 28(2), 171–186. <https://doi.org/10.1177/030437540302800202>.
- Peltonen, V. (1971). *Turvallisuuspoliittisten mielipiteiden alueelliset erot Suomessa*. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta.
- Pesu, M. (2017). *Koskiveneellä kohti valtavirtaa. Suomen puolustuspolitiikka kylmän sodan lopusta 2010-luvun kiristyneeseen turvallisuusympäristöön*. Helsinki: Puolustusministeriö.
- Pilke, H. (2021). *Meidän poikamme mediassa: Suomalainen sotilastiedotus ja puolustusvoimien julkisuuskuva itsenäisyyden alusta 2010-luvulle*. Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Pinker, S. (2012). *The Better Angels of Our Nature. A History of Violence and Humanity*. London: Penguin.

- Pohjanheimo, E. (2005). Pysyvää ja eriytyvää: arvomuutoksia Suomessa 1970-kuvulta nykypäivään. Teoksessa Pirttilä-Backman, A. (toim.). *Arvot, moraalit ja yhteiskunta: Sosiopsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen* (s. 237–257). Gaudeamus.
- Pohjola, M. (2017). Suomen talouskasvu ja sen lähteet 1860–2015. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 113:3, 266–292.
- Polletta, F. ja Jasper, J. M. (2001). Collective Identity and Social Movements. *Annu. Rev. Sociol.* 27, 283–305.
- Porch, D. (1991). Arms and Alliances: French Grand Strategy and Policy in 1914 and 1940. Teoksessa Kennedy, P. (toim.). *Grand Strategies in War and Peace* (s. 125–143). New Haven and London: Yale University Press.
- Poutvaara, P. & Wagner, A. (2011). The Political Economy of Conscription. Teoksessa Coyne, C. J. & Mathers, R. L. (toim.). In *The Handbook on the Political Economy of War* (s. 154–174). Cheltenham & Northampton: Edward Elgar.
- Pye, L. W. (1969). Political Culture and Political Development. Teoksessa Pye, L. W. & Verba, S. (toim.). *Political Culture and Political Development* (s. 3–26). Princeton Paperback. No. 144. Princeton: Princeton University Press.
- Pylkkänen, A. (2018). Reserviläiskoulutus: Puolustusvoimien kivijalka. Teoksessa *Suomen puolustusvoimat 100 vuotta* (s. 240–249). Helsinki: Edita.
- Pynnöniemi, K. (2021). Introduction. Teoksessa Pynnöniemi, K. (toim.). *Nexus of Patriotism and Militarism in Russia: A Quest for Internal Cohesion* (s. 1–16). Helsinki University Press, Helsinki. <https://doi.org/10.33134/HUP-9-1>.
- Pörsti, J. (2017). *Propagandan lumo. Sata vuotta mielten hallintaa*. Helsinki: Teos.
- Rainio-Niemi, J. (2014). *The Ideological Cold War. The Politics of Neutrality in Austria and Finland*. New York: Routledge.
- Rantapelkonen, J. (2002). *Psykologiset operatiot. Propagandasta informaatio-operatioihin*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos.
- Rantapelkonen, J. (toim.) (2018). *Tuleva sota. Tulevaisuuden sodan tulevaisuus*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Rantapelkonen, J., Koistinen, L. & Kivimäki, V.-P. (2018). Informaatiosota 2030+. Teoksessa Rantapelkonen, J. (toim.). *Tuleva sota. Tulevaisuuden sodan tulevaisuus* (s. 177–195). Helsinki: Edita & Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Rautiainen, J. (2018). Yhteiskunta 2030+. Suomen kriisinkestävyys. Teoksessa Rantapelkonen, J. (toim.). *Tuleva sota. Tulevaisuuden sodan tulevaisuus* (s. 19–41). Helsinki: Edita & Maanpuolustuskorkeakoulu.

- Reiter, D. & Stam, A. C. (1998). Democracy, War Initiation, and Victory. *The American Political Science Review*, 92(2), 377–89. doi:10.2307/2585670.
- Remington, T. F. (1988). *The Truth of Authority. Ideology and Communication in the Soviet Union*. University of Pittsburgh Press.
- Rentola, K. (2016). *Stalin ja Suomen kohtalo*. Otava.
- Riabov, O. (2020). The Symbol of the Motherland in the Legitimation and Delegation of Power in Contemporary Russia. *Nationalities Papers*, 48(4), 752–67. doi:10.1017/nps.2019.14.
- Ries, T. (1988). *Cold Will: The Defence of Finland*. Brassey's Defence Publishers.
- Rosen, S. P. (1995). Military Effectiveness: Why Society Matters. *International Security*, 19(4), 5–31.
- Roszbach, N. H. (2017). *Fighting propaganda. The Swedish experience of psychological warfare and Sweden's psychological defence, 1940–1960*. Stockholm: Axel and Margaret Ax:son Johnson Foundation.
- Saarinen, A. (2022). *Vastakkainasettelujen aika: Poliittinen polarisaatio ja Suomi*. Gaudeamus.
- Sackett, P. R., & Mavor, A. S. (2003). *Attitudes, Aptitudes, and Aspirations of American Youth: Implications for Military Recruitment*. National Academies Press.
- Sack, D. (2009). *Moral Re-Armament. The Reinventions of an American Religious Movement*. New York: Palgrave Macmillan.
- Saksholm, J. (2020). Konsensusta murtamassa? 1960-luvun maanpuolustuskritiikki, pasifismi ja vastareaktiot. Teoksessa Häkkinen T., Kaarkoski, M. ja Tilli, J. (toim.), *Maanpuolustustabto Suomessa* (s. 85–107) Helsinki: Gaudeamus.
- Salminen, E. (1976). *Propaganda rintamajoukoissa 1941–1944. Suomen Armeijan valistustoiminta ja mielialojen ohjaus jatkosodan aikana*. Helsinki: Otava.
- Salminen, P. (1995). *Puolueettomuuden nimeen: sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966*. Helsinki: Suomen mies.
- Salo, M. (2009). *Commitment to Military Service among Finnish Conscripts*. Thesis. General Staff Officer Course 54. Haettu 27.10.2022 osoitteesta <https://www.doria.fi/handle/10024/74282>.
- Salomaa, H. (2022). *Kansakunta aseissa: Asevelvollisuuskeskustelu Suomessa*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Sanders, M. L. (1975). Wellington House and British Propaganda during the First World War. *The Historical Journal*, 18(1), 119–146.

- Sanders M. L. ja Taylor P. M. (1982), *British Propaganda in the United States*. Teoksessa Sanders, M. L. & Taylor, P. M. (toim.), *British Propaganda during the First World War, 1914–18* (s. 167–207). Lontoo: Palgrave. https://doi.org/10.1007/978-1-349-05544-9_6.
- Santora, M. (2022, 25 September). Russia Begins Mobilizing Ukrainians to Fight Against Their Own Country. *The New York Times*. Haettu 21.10.2022 osoitteesta <https://www.nytimes.com/2022/09/25/world/europe/russia-ukraine-forces-referendum.html>.
- Sarkamo, V. (2018). Kiveen hakattu historia: Sotamuistomerkit sisällissodan ylevöittäjinä, historiallistajina ja julkisen vaikenemisen ilmentäjinä vuosina 1918–1939. *Historiallinen Aikakauskirja* 116:2, 153–166.
- Sarkamo, V. (2020). Taistelevat sukupolvet ja sotapropagandan aikakäsitys maanpuolustustahdon ylläpitäjänä jatkosodassa. Teoksessa Häkkinen, T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (toim.). *Maanpuolustustahdo Suomessa* (s. 61–81). Helsinki: Gaudeamus.
- Scheipers, S. (2014). Introduction: Toward Post-Heroic Warfare? Teoksessa Scheipers, S. (toim.). *Heroism and the Changing Character of War. Toward Post-Heroic Warfare?* (s. 1–18). Houndmills & New York: Palgrave Macmillan.
- Selén, K. (1980). *C. G. E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931–1939*. Otava.
- Shapiro, R. Y. (2011). Public Opinion and American Democracy. *The Public Opinion Quarterly*, 75(5), 982–1017.
- Shaw, M. (1991). *Post-Military Society*. Polity.
- Shaw, M. (2005). *The New Western Way of War*. Cambridge & Maiden: Polity.
- Sheehan, J. J. (2008). *The Monopoly of Violence: Why Europeans Hate Going to War*. Faber and Faber.
- Shirer, W. L. (2001). *Kolmannen valtakunnan nousu ja tuho: Kansallissosialistisen Saksan historia*. 2 (3. p.). Kääntänyt Hiisivaara, T. Gummerus.
- Siltala, Juha. (1985). *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Helsinki: Otava.
- Simpson, E. (2013). *War From the Ground Up. Twenty-First-Century Combat as Politics*. Lontoo: C. Hurst.
- Sinivuo, J. (2011). *Sotilasryhmän dynamiikka, taistelumoraali ja suorituskyky*. Järvenpää: Maanpuolustuskorkeakoulu, käyttäytymistieteiden laitos.
- Sinkko, R. (2015). *Maanpuolustustahdo asevelvollisen koulutuksen ja palveluksen onnistumista selittävänä tekijänä*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.

- SIPRI. (2020). *Military expenditure by country as percentage of gross domestic product, 1949-2019*. Haettu 9.2.2021 osoitteesta <https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRI-Milex-data-1949-2019.xlsx>.
- Sirén, T. (2009). *State Agent, Identity and the “New World Order”. Reconstructing Polish Defence Identity After the Cold War Era*. National Defence University, Department of Strategic and Defence Studies. Series 1: Strategic Research No. 26. Doctoral dissertation. Haettu 4.8.2021 osoitteesta https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/74155/StratL1_26w.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Skinner, Q. (1999). Rhetoric and Conceptual Change. *Finnish Yearbook of Political Thought* 3, 60–73.
- Skinner, Q. (2002). *Visions of Politics. Volume 1, Regarding Method*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smallman-Raynor, M. R. & Cliff, A. D. (2004). Impact of infectious diseases on war. *Infect Dis Clin North*, 18(2), 341-68. doi: 10.1016/j.idc.2004.01.009.
- Smith, A. D. (1991). *National Identity*. London: Penguin Books.
- Smith, A. D. (1999). *Myths and Memories of the Nation*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, D. (1997). Language and Discourse in Conflict and Conflict Resolution. *Current Issues in Language and Society*, 4(3), 190–214. <https://doi.org/10.1080/13520529709615498>.
- Smith, R. (2005). *Utility of Force*. London: Allen Lane.
- Snellman, J. V. (1842). *Valtio-oppi*. Tukholma. <http://snellman.kootutteokset.fi/fi/dokumentit/valtio-oppi-tukholma-1842>, luettu 5.11.2021.
- Soikkanen, T. (1983). *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939*. Turku: Turun yliopisto.
- Soroka, S. N. (2003). Media, Public Opinion, and Foreign Policy. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 8(1), 27–48. <https://doi.org/10.1177/1081180X02238783>.
- Souchon, L. (2020). Strategy, War, and the Relevance of Carl von Clausewitz. *Military Strategy Magazine*, Special Edition, “The Continuing Relevance of Clausewitz”, 33-37.
- Stevenson, D. (1997). Militarization and Diplomacy in Europe Before 1914. *International Security*, 22(1), 125–161.
- Strachan, H. (2006). Training, Morale and Modern War. *Journal of Contemporary History*, 41(2), 211-227.
- Susskind, J. (2020). *Future Politics*. Oxford ja New York: Oxford University Press.

- Suhonen, P. (1988). *Suomalaisten arvot ja politiikka*. WSOY.
- Strachan, H. (2011). Introductory Essay: The Changing Character of War. Teoksessa Haug, K. & Maaø, O. (toim.). *Conceptualising Modern War* (s. 1–25) London: Hurst.
- Strachan, H. (2014). 'Heroic' Warfare and the Problem of Mass Armies: France 1871–1914. Teoksessa Scheipers, S. (toim.). *Heroism and the Changing Character of War. Toward Post-Heroic Warfare?* (s. 47–63). Houndmills & New York: Palgrave Macmillan.
- Strand, S & Berndtsson, J. (2015). Recruiting the “enterprising soldier”: Military recruitment discourses in Sweden and the United Kingdom. *Critical Military Studies*, 1(3): 233–248, <https://doi.org/10.1080/23337486.2015.1090676>.
- Stutz, G. (1996). Försvarsvilja igår – idag - imorgon. Teoksessa *Försvarsvilja 2000. En antologi* (s. 11–21). Stockholm: Styrelsen för Psykologiskt Försvar.
- Suchkov, M. & Tack, S. (2019). *The Future of War*. Valdai Discussion Club. Haettu 21.5.2021 osoitteesta <https://valdaiclub.com/files/26032/>.
- Suomi, J. (2005). *Pysähtyneisyyden vuodet: Mauno Koiviston aika 1981–1984*. Otava.
- Suomi, J. (2006). *Epävarmuuden vuodet: Mauno Koiviston aika 1984–1986*. Otava.
- Suomi, J. (2014). *Talvisodan tausta: Neuvostoliitto Suomen ulkopoliitikassa 1936–1938*. Tammi.
- Särmäkari, V. (2016). *Suomalainen asevelvollisuusperiaate: Kansallisen asevelvollisuuden käännekohta 1800-luvun lopun Suomessa*. Helsingin yliopisto.
- Tallberg, T. (2017). Yhteiskunnallinen turvallisuustyönjako: Miten tutkia maanpuolustusta toimintana ja sosiaalisina suhteina? Teoksessa Tallberg, T., Ojajärvi, A. & Laukkanen, T. (toim.). *Puolustuslinjalla. Yhteiskuntatieteellistä ja historiallista tutkimusta maanpuolustuksesta ja asevelvollisuudesta* (s.181–203). Verkkojulkaisu 122. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura.
- Tarkka, J. (2012). *Karhun kainalossa. Suomen kylmä sota 1947–1990*. Helsinki: Otava.
- Tarkka, J. (2015). *Venäjän vieressä. Suomen turvallisuusilmasto 1990–2012*. Helsinki: Otava.
- Tarkka, J. (2020). *Abvenanmaa. Itämeren voimapolitiikan pelinappula*. Jyväskylä: Docendo.
- Taylor, P. M. (1999). *British Propaganda in the 20th Century. Selling Democracy*. Edinburgh University Press.
- Taylor, P. M. (2003). *Munitions of the Mind: A History of Propaganda from the Ancient World to the Present Era*. 3rd ed. Manchester ja New York: Manchester University Press.

- Tepora, T. (2011). *Sinun puolesta elää ja kuolla: Suomen liput, nationalismi ja veriuhri 1917–1945*. WSOY.
- Tepora, T. (2015). *Sodan henki. Kaunis ja ruma talvisota*. Helsinki: WSOY.
- Tervasmäki, V. (1964). *Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus valtiopäivillä 1917–1939*. WSOY.
- Tervasmäki, V. (1970). Maanpuolustuksemme julkisessa keskustelussa. Teoksessa Halila, A. & Jokinen, M. (toim.). *Ympyröiltä kansalaisvastuuseen: RUK:n 50-vuotisjuhlakirja*. Reserviupseerikoulun oppilaskunnan kannatusyhdistys, 189–242.
- Tervasmäki, V. (1978). *Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939–1978. Puolustusministeriön historia 2*. Hämeenlinna: Karisto.
- Terä, M. V. & Tervasmäki, V. (1973). *Puolustusministeriön historia: 1, Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet 1918–1939*. Tammi.
- Thorpe, R. U. (2014). *The American Warfare State: The Domestic Politics of Military Spending*. The University of Chicago Press.
- Tilastokeskus (2020). Maanpuolustustahto. *Findikaattori.fi*, 14. joulukuuta. Haettu 15.1.2021 osoitteesta <https://findikaattori.fi/fi/77>.
- Tilastokeskus. (2021). Ulkomaan kansalaiset. Haettu 8.6.2021 osoitteesta <https://bit.ly/3ipIt4j>.
- Tilli, J. (2020). Puolustustahto kulttuurispoliittisena käsitteenä 1920-luvun lopun Suomessa. Teoksessa Häkkinen, T., Kaarkoski, M. & Tilli, J. (toim.). *Maanpuolustustahto Suomessa* (s. 43–60). Helsinki: Gaudeamus.
- Tilmans, K. & Wyger, V. (2016). Towards a European History of Concepts: An Introduction (s. 1–11). Haettu 4.8.2021 osoitteesta <https://karintilmans.nl/wp-content/uploads/2016/10/Towards-a-European-History-of-Concepts.pdf>.
- Toffler, A. & Toffler, H. (1994). *Sodan ja rauhan futurologia*. Suom. Kerkkonen, J. ja Sauri, S. Helsinki: Otava.
- Towle, P. (2009). *Going to War. British Debates from Wilberforce to Blair*. New York: Palgrave Macmillan.
- Tynkkynen, T. (toim.) (2017). *Tuleva sota. Ennustamisen sietämätön vaikeus*. Helsinki: Edita.
- Tynkkynen, V., Karjalainen, M. & Airio, P. (2018). *Suomen Puolustusvoimat 100 vuotta*. Helsinki: Edita.
- Törnqvist, K. (1975). *Försvarsvilja och närbesläktade begrepp: Definitions- och mätproblem*. SPF.

- Ulio, J. (1941). Military Morale. *American Journal of Sociology*, 47(3), 321-330.
- Ulkoasiainministeriö. (1999). Ulkoasiainministeriön ilmoitus Euroopan ihmisoikeus-sopimuksesta (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) sellaisena kuin se on muutettuna yhdennellätoista pöytäkirjalla 63/1999. Haettu 4.8.2021 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063>.
- United Nations. (2019). *World Population Prospects 2019: Highlights* (ST/ESA/SER.A/423). Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Haettu 30.5.2021 osoitteesta https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Highlights.pdf.
- Urbinati, N. & Warren, M. E. (2008). The Concept of Representation in Contemporary Democratic Theory. *Annual Review of Political Science*, 11(1), 387–412.
- U.S. Citizenship and Immigration Services. (2020). *Naturalization Oath of Allegiance to the United States of America*. Haettu 4.8.2021 osoitteesta <https://www.uscis.gov/citizenship/learn-about-citizenship/the-naturalization-interview-and-test/naturalization-oath-of-allegiance-to-the-united-states-of-america>.
- Uutaniemi, P. (1988). *Ruotsin kokonaismaanpuolustus 1990-luvun kynnyksellä. Käännöshennelmä: Ruotsin vuoden 1984 puolustuskomitean loppumietintö*. Sotakorkeakoulu.
- Van Evera, S. (1999). *Causes of War: Power and the Roots of Conflict*. Ithaca (N.Y.): Cornell University Press.
- Van Leeuwen, T. (2007). Legitimation in discourse and communication. *Discourse & Communication*, 1(1), 91–112. <https://doi.org/10.1177/1750481307071986>
- Venesson, P. (2014). War Without the People. Teoksessa Strachan, H. & Scheipers, S. (toim.). *The Changing Character of War* (s. 241-258). Oxford: Oxford University Press.
- Vesikansa, J. (2004). *Salainen sisällissota: Työnantajien ja porvarien taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa*. Otava.
- Viitasalo, J. (2013). *Puolustusvoimaudistus. Analyysi diskurskien näkökulmasta*. Maanpuolustuskorkeakoulu, yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, Helsinki. Haettu 4.8.2021 osoitteesta https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/92638/Y2684_ViitasaloJHA_YEK56.pdf?sequence=2.
- Visuri, P. (1989). *Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa vuosina 1945–1985*. Helsinki: Otava.
- Visuri, P. (1994). *Puolustusvoimat kylmässä sodassa: Suomen puolustuspolitiikka vuosina 1945–1961*. WSOY.
- Visuri, P. (1996). Carl von Clausewitz ja modernin sodankäynnin teoria. *Tiede ja Ase. Suomen Sotatieteellisen Seuran Vuosijulkaisu*, 64–89.

- Visuri, P. (1997). *Turvallisuuspolitiikka ja strategia*. Porvoo: WSOY.
- Visuri, P. (1998). Sodanjälkeiset puolustusvoimat. *Tiede ja ase* 56, 35–57.
- Visuri, P. (toim., 2001a). *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan linjaukset*. Helsinki: Otava.
- Visuri, P. (2001b). Suomen turvallisuuspolitiikan ja maanpuolustuksen linjaukset. Teoksessa Visuri, P. (toim.). *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan linjaukset* (s. 21–56). Helsinki: Otava.
- Visuri, P. (2003). Johdanto. Teoksessa Visuri, P. (toim.). *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan linjaukset* (s. 9–20). Helsinki: Otava.
- Visuri, P. (2006). *Suomi kylmässä sodassa*. Otava.
- Visuri, P. (2010). *Idän ja lännen välissä. Puolustuspolitiikka presidentti Kekkonen kaudella*. Espoo: Fenix-kustannus.
- Visuri, P. (2015a). *Mannerheimin ja Rytin vaikeat valinnat: Suomen johdon ratkaisut jatkosodan käännekohdassa*. Docendo.
- Visuri, P. (2015b). *Paasikiven Suomi suurvaltojen puristuksessa 1944–1947*. Docendo.
- Vårt framtida försvar: överbefälhavarens förslag. Överbefälhavarens förslag*. (1947). P. A. Norstedt & Söners Förlag/Stockholm i samarbete med Centralkommitten Folk och Försvar. Stockholm: Norstedt.
- Väyrynen, R. (2010). Wright klassikkona. Teoksessa Quincey Wright. *Sodankäynnistä* (s. 15–47). Lyhentänyt Wright, L. L. Suom. Salomaa, E. Helsinki: Like.
- Walzer, M. (1977). *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. New York: Basic Books.
- Wangel, C. (1982). *Sveriges militära beredskap 1939–1945*. Militärhistoriska förlaget.
- Weber, M., Dreijmanis, J., & Wells, G. (2008). *Max Weber's Complete Writings on Academic and Political Vocations*. New York: Algora Pub.
- Wedebbrand, C. & Jonsson, D. K. (2021). *Försvarsvilja i teori och praktik. Om försvarsviljans betydelse*. FOI-R--5155--SE. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. Haettu 25.10.2022 osoitteesta <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--5155--SE>.
- Welch, S. (2013). *The Theory of Political Culture*. Corby: Oxford University Press.
- Wessely, S. (2006). Twentieth-Century Theories on Combat Motivation and Break-down. *Journal of Contemporary History*, 41(2), 269–286.

Widen, J. J. (2006). The Wennerström spy case: A Western perspective. *Intelligence and National Security*, 21:6, 931–958. DOI: 10.1080/02684520601046283.

Williams, M. & Wilkin, B. (2019). *French Soldiers' Morale in the Phoney War, 1939–1940*. Routledge, Taylor & Francis Group.

Wilmer, F. (2002). *The Social Construction of Man, the State and War. Identity, Conflict and Violence in Former Yugoslavia*. New York and London: Routledge.

Wong, L., Kolditz, T. A., Millen, R. A. & Potter, T. M. (2003). *Why They Fight: Combat Motivation in the Iraq War*. Strategic Studies Institute, US Army War College. Haettu 29.7.2021 osoitteesta <http://www.jstor.org/stable/resrep11301>.

Ylikangas, H. (2007). *Romahthaako rintama? Suomi puna-armeijan puristuksessa kesällä 1944*. Otava.

Zetterberg, K. (1997). Swedish Security Policy 1945–1953. Finland in the Soviet Shadow. Teoksessa Artéus, G. & Nevakivi, J. (toim.). *Security and Insecurity. Perspectives on Finnish and Swedish Defence and Foreign Policy* (s. 36–55). Försvarshögskolans Acta B 3. Försvarshögskolan.

Åselius, G. (2005). Swedish Strategic Culture after 1945. *Cooperation and Conflict*, 40(1), 25–44. doi:10.1177/0010836705049732.

Muu kirjallisuus

British Army. (2000). *Soldiering: The Military Covenant*, Army Doctrine Publication volume 5. Directorate General of Development & Doctrine 18/34/71. Upavon: DGD&D. Haettu 31.5.2023 osoitteesta https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/395358/2000-ADPvol5_Soldiering_the_Military_Covenant_Ver2.pdf.

Brooks, R. (2016). *How Everything Became War and the Military Became Everything. Tales from the pentagon*. New York: Simon & Schuster.

Nokkala, A. (2014). *Kyky ja tahto. Suomen puolustus murroksessa*. Jyväskylä: Docendo, 2014.

North Atlantic Treaty Organization. (1995). Study on NATO enlargement. Last updated 5 Nov 2008. Haettu 21.12.2022 osoitteesta https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm.

Waltari, M. (1940). *Antero ei enää palaa*: Pienoisromaani. WSOY.

Muut www-lähteet

Kotimaisten kielten keskus. (2020). *Kielitoimiston sanakirja, "Isänmaa"*. Haettu 4.8.2021 osoitteesta <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/is%C3%A4nmaa>.

Teemu Häkkinen

Rikkautta, humpuukia ja puolustuskykyä

Tahto aseellisen konfliktin resurssina ja tämän ilmiön poliittiset tulkinnat Suomessa 1920-luvulta nykypäivään

Mitä maanpuolustustahto on tarkoittanut voimavarana Suomen puolustuspoliittisessa ajattelussa? Miten maanpuolustustahto ilmiönä liittyy siihen, mitä tahto oikein merkitsee aseellisessa konfliktissa?

Teoksessa analysoidaan tahtoa ilmiönä Suomen historian kautta. Teoksessa luodaan kuva itsenäisen Suomen tapahtumiin 1920-luvulta vuoteen 2022 ja perehdytään poliittisen kielenkäytön välityksellä ilmiöön, joka on ollut, ja todennäköisesti myös tulee olemaan, Suomen puolustuspolitiikalle tärkeä asia.

Maanpuolustuskorkeakoulu

Johntamisen ja sotilaspedagogiikan laitos
PL 7, 00861 HELSINKI

Puh. +358 299 800

www.mpkk.fi

ISBN 978-951-25-3408-1 (pdf)
ISSN 2489-8473 (verkkojulkaisu)

SOTATAIDON YTIMESSÄ

Puolustusvoimat
The Finnish Defence Forces